

Bács-Kiskun
megye múltjából
é v k ö n y v

18.

BÁCS-KISKUN MEGYE MÚLTJÁBÓL
XVIII.

**BÁCS-KISKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL
XVIII.**

Kecskemét, 2003

A kötet szerzői:

Bánkiné Molnár Erzsébet, Bellon Tibor Hegedüs Antal, Füzi László,
Iványosi-Szabó Tibor, Kövér György, Kőfalviné Ónodi Márta, Kürti László, Pálmány Béla,
Péterné Fehér Mária, Pintér Ilona, Reznák Erzsébet, A. Sajti Enikő,
Süli Attila, Vajda Zsuzsanna

Szerkesztő:
Tóth Ágnes

Technikai szerkesztő:
Apró Erzsébet

Az összefoglalót fordította:
Kőfalviné Ónodi Márta

Borítóterv:
Zalatnai Pál

Tipográfia:
Varga Judit és Mudri Andor

ISSN 1217-6869

Megjelent a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat támogatásával

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Felelős kiadó: Dr. Szabó Attila levéltárigazgató

BEVEZETŐ

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár évkönyvében immár hosszú ideje témájuk, személyük, tevékenységük által a térséghez kötődő szerzők legjobb írásait adja közre. Bár az évkönyv tanulmánykötet jellegében semmiféle változás nem következett be, most az előző évektől némileg mégis eltérő szerkezetű, tartalmú kötetet tart kezében az olvasó.

2000-ben rendezte meg az intézmény első ízben a Magyar Tudomány Napjához kapcsolódóan – immár rendszeresnek tekinthető – őszi konferenciáját, amelyet minden évben más-más témakörben szervez. A tudományos tanácskozásokon elhangzott előadások a választott téma különböző szempontú megközelítése révén az adott történeti problémát irták le, ugyanakkor ez a sokszempontúság nemcsak érdekessé, de koherenssé is tette az elhangzottakat. Ez készítette arra az intézményt, hogy az előadásokat tanulmányként is kérje a szerzőktől. Így jelen kötetünkben helytörténeti tanulmányok és forrásközlések mellett az elmúlt két év konferenciájának „anyaga” is megjelentetésre kerül. Mint arról maga az olvasó is meggyőződhet, a két tematikus „blokk” is kiegészíti egymást, hisz míg a tanulmányok egy része a történelemformáló személyiség problematikájával foglalkozik, addig másik része a 2002-es évforduló kapcsán Kossuth személyiségének, tevékenységének, a régióhoz kötődő, kevésbé ismert momentumait igyekszik föltárni.

A XX. század végéhez közeledve meginogtak a nagy történeti események hagyományos megítélési szempontjai. Felerősödött a személy, a személyiség, a hétköznapi ember felé fordulás. Az elmúlt évtizedben – látható módon – megszáporodtak a biográfiák, úgy a hazai, mint az egyetemes történelem „nagyjairól”, amelyekben a történetírás imént említett megváltozott szemlélete már tettenérhető. A nagy, hosszú időintervallumot átfogó struktúrák tanulmányozása, a szükségszerűség és kollektivitást hangsúlyozó szemlélet helyett előtérbe került a pillanatnyi esemény, a problémák vizsgálata, az egyén középpontba állítása. Ennek jele „a biográfia műfajának újból felfedezett méltósága”. Ugyanakkor érdekes és elgondolkoztató, hogyha az olvasó belelapoz ezekbe a kötetekbe, a szerzők többsége már a választott alcímekben, de az előszóban biztosan jelzi munkája önként vállalt, illetve a körülmények által rákényszerített korlátait, azaz a szerző védekezését: senki se kérje számon rajta a teljességet, a személy cselekedeteinek, illetve mozzgóit, motívációinak teljes kifejtését.

Mint ahogyan minden évforduló, így a Kossuth-évforduló ünneplése is csábított a sztereotipizáltra, a hagyományosra, holott éppen ezek az alkalmak teremtenek lehetőséget arra, hogy a készen kapott ismeretekben kételkedjünk, vagy fölfedezzük történelmi ismereteink fehér foltjait. Ez utóbbi lehetőséget kívánta kihasználni az intézmény, amikor Kossuth kapcsán a kevésbé ismert momentumok feltárására kérte a szerzőket.

A kötetet azzal a reménnyel adjuk közre, hogy a leendő konferenciák témái, az ott elhangzó előadások újszerűsége a későbbiekben is „kikövetelik” megjelentetésüket.

(Szerk.)

Kecskemét, 2003. január

TÖRTÉNELEMFORMÁLÓ SZEMÉLYISÉG

Sodrásban: a személyiség és a történelem

A közelmúltban mind a tudományban, mind a művészetben gyakran jelenítődött meg az a probléma, hogy a történelem különböző emberek számára mást és mást jelent. Egy aktuális példa Török Ferenc *Moszkva tér* című filmje: a film az 1989-ben érettségizett budapesti fiatalok szemszögéből mutatja be a rendszerváltást. Figyelemre méltó, hogy a fiatalok nem éltek át eszmei katarzist (mivel itt nem feladatunk, ne firtassuk hogy mi ennek a háttere); a változások egyik legfontosabb következménye a számukra, hogy csak 1945-ig kell megtanulni a történelmet. Az egyik főszereplő, Zsófi ott volt a Hősök terén Nagy Imre búcsúztatásakor, de a kérdésre, mi történt, csak annyit mond, hogy jó volt. A fiú főszereplő barátjával éppen a Bécsbe induló vonatra száll hamisított jeggyel, amikor a háttérből hallhatjuk: megjelent az újság különkiadása, meghalt Kádár, a szülők nemzedékének életét meghatározó, a korszaknak nevet adó politikus. Ám a hír csak a néző, nem a szereplők számára bír jelentőséggel. Végül a fiatalok szerelmi kettőse zajlik Párizsban, amikor a francia televízió hosszan Kádár temetéséről ad hírt. Aki a nézők közül nem tud franciául, nem is érti, miről beszél a televízió. Különlegesen finom jelzése ez a jelenet annak, ahogyan az egyének mellett „elmegy a történelem”, miközben, anélkül, hogy tudnának róla, minden bizonytalansággal van rájuk és az életükre.

A művészet az emberek érzelmeire, sejtéseire reflektál, egyszersmind jelzi, amikor bizonyos tudományos kérdések, amelyek esetleg, mint az adott esetben is, már régen foglalkoztatják a történettudományt, a közgondolkodásban, a mindennapokban is megjelennek. A huszadik század utolsó évtizedeiben a társadalom és a történelem értelmezésében fokozatosan mintha megváltozott volna a kamera látószöge: a történettudományban korábban használatos kategóriák – osztály, társadalom, nemzet – érvényüket veszítették. A francia, talán leginkább történeti antropológiaként jellemezhető EHESS* iskola folyóirata, az *Annales* első számában Braudel, a híres gazdaságtörténész a „történelem robbanásszerű kitágulásáról” beszél. (Czoch–Sonkoly, 1995). A harmincas évek, az *Annales* című folyóirat rendszeres megjelenése óta tovább fokozódott a történettudomány válsága, elbizonytalanodása, amint ezt a nevezetes történész-iskola képviselői, Lepetit, Ravel, Le Goff és mások megállapították. A makrotörténelem mellett megjelent sőt egyre nagyobb mértékben hódított a kisebb struktúrák, régiók, települések, családok vizsgálata, e kérdésfeltevés mentén született P. Ariés (1987) a gyermekkorra, a családi életre és a halálra vonatkozó szociális konstrukciók vizsgálata. A. Imhof (1992) egy német kistelepülés egy 400 éven át azonos nevet viselő portájának történetét kísérli meg rekonstruálni a XVII. századi társadalom és gazdaság kontextusába helyezve. Hasonló történelmi antropológiát írt G. Levi (2001) „Egy falusi ördögűző és a hatalom” címmel.

A huszadik század végéhez közeledve megintogtak a történelmi események hagyományos referenciái. Úgy tűnik, egyre kevésbé alakítható ki egyetértés a „nagy” események értékelésében, sőt abban is, hogy van-e értelme „történelmi eseményekről”, „társadalmi folyamatokról” beszélni. A dolognak nemcsak eszmei, metodológiai oldala is van: a korszerű információörögzítési eszközök rendre megcáfolták a

* Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales – A társadalomtudományi elmélet iskolája

szemtanúk, jelenlévők leírásait. Az emlékezet torzításainak vizsgálata új tudományágot képezett a pszichológiában, amely azzal kapcsolatosan halmozott fel ismereteket, hogy az egyének saját nézőpontjaik szerint részben konstruálják és nem egyszerűen rekonstruálják a múlt eseményeit. Az események megfejtésének korábbi módszerei – a szemtanúk, tárgyi emlékek, következmények mozaikdarabjaiból maguknak a történeseknek, például a napóleoni háborúk részleteinek felidézése – értelmetlennek bizonyultak.

A második szempont az egyén és a történelem egy másik aspektusát, vagy mondhatnánk azt is, másik pólusát veszi figyelembe. A Moszkva tér című filmben bemutatott helyzet távolról sem a huszadik század végének fejleménye: az emberek jó részével egyszerűen „történik” a történelem, és ami belőle a saját életükben tükröződik, nem is hasonlít azokra az értelmezésekre, amelyeket a szakma elfogad. Ugyanakkor mégiscsak ők a történelem alanyai, ők harcolnak a csatákban, ők nevelik és tanítják a gyerekeket. A kultúrtörténet és a mindennapok az a közeg, amely összekapcsolja az egyéneket és a történelmi eseményeket. A „közönséges emberek” iránt feltámadt érdeklődés részben ideológiai természetű, mintegy „igazságot szolgáltat” azoknak, akikről eddig az eseménytörténet kevésbé vett tudomást – a kisemberek, a nők, a gyerekek – de ez az ideológikus cél nem volna elég ahhoz, hogy valódi érdeklődés ébredjen a téma iránt. Ehhez a tudományos kérdésre is szükség volt, amely azt vizsgálja, követhető-e a mikrotörténelemben az a nyom, amely az egyének életterveit összekapcsolja a történelmi eseményekkel? Mindenesetre néhány országban – Franciaországon kívül Olaszországban és Angliában nagy lendülettel kezdődött el a hétköznapi szokások, gyermekgondozási és nevelési praktikák összegyűjtése. (Ld. a Peter Laslett által szerkesztett sorozatot). A „gyermekkor története” – hasonló címmel magyar nyelven Pukánszky Béla (2001) foglalta össze a rendelkezésünkre álló ismereteket – nehezen illeszthető egységes logikai szerkezetbe. Inkább azt tükrözi, hogy évszázadokon keresztül a gyermeknevelési szokások tarka sokfélesége uralkodott, és nem nyilvánvaló, hogy ezek az egyébként figyelemre méltó és rendkívül érdekes adalékok összekapcsolhatóak lesznek-e valaha is az eseménytörténettel, vagy politikatörténettel, lesz-e más értelmük, mint távoli kultúrák egzotikus üzenete.

Bármennyire érdekesnek és relevánsnak érezték azonban a kutatók és a közfelfogás a mikro- és mezoszintű struktúrák vizsgálatát, a „mélyfúrások” tapasztalatai nem váltották be a történészek azzal kapcsolatos reményeit, hogy általuk helyre lehet állítani a történetírás megbomlott koherenciáit. Nem sikerült igazán megtalálni és különösen nem a történeti igazság szintjére emelni azokat az összefüggéseket, amelyek összekapcsolták volna az egyének, kisebb és nagyobb csoportok sorsát. A történészek, például maga Levi korlátozott racionalitásról, nem determinált oksági kapcsolatokról beszél. Továbbra is vitatott, mi az, ami egységbe képes kapcsolni a különböző társadalmi-szociális egységek, csoportosulások történeteit, amelyek az egyének és kiscsoportok eltérő valóságészlelése kapcsán születtek.

A kiemelkedő egyéniségek szerepe ugyanakkor mindig foglalkoztatta a történészeket, a nagy emberek biográfiái Plutarkhosz óta jellegzetes darabjai a múlt vizsgálatának. A modernitás kezdete óta az egyéniség kultusza lendületet adott az ezzel kapcsolatos kíváncsiságnak. Az elmúlt kétszáz év hódító háborúinak és tömegdiktátorainak működése a tömeg fölé kerekedő, azt abszurd cselekedetekre készítő egyén rémületes rejtelmének megoldandó feladványát írta fel a társadalomtudo-

mánynak. A diktátorok nem utolsósorban pszichológiai rejtvénynek bizonyultak, és ennek megfelelően az elmúlt évtizedekben folyamatosan foglalkoztatták az eseményeket élettörténetük, személyiségük megértése alapján megfejteni igyekvő publicistákat és szakembereket.

Ilymódon a kérdés tehát kettős: nyomon követhető-e az egyén a történelmi eseményekben, és fordítva: megszülethet-e a történelmi esemény magyarázata az egyének aktivitásának vizsgálatából? Összeilleszthető-e legalább részben a két tudomány kérdésfeltevése vagy az arra adott válaszok?

Bár a történettudományban a kérdés tudományelméleti problémaként merül fel, a valóságban ennél súlyosabb problémát kell közvetve megválaszolni: adható-e egyáltalán a történelmi eseményeknek értelem, létezhet-e bármilyen racionálisan követhető kapcsolat egyének, csoportok, társadalmak megfogalmazott céljai, cselekedetei és azok történelmi következménye között? És ha még egy-egy korszakra nézve sikerül is eldönteni e kérdés értelmességét, vagy értelmetlenségét, továbbra is nyitva marad, milyen szintig lehetséges a következtetések általánosítása más korszakokra, vagy a történelem hosszabb periódusaira nézve. A történészek, kultúrantropológusok, pszichológusok részben e kérdésre keresnek választ a pszichológiai megközelítés felhasználása által. Írásomban arra igyekszem rávilágítani, hogy bármilyen érdekesek és gyümölcsözőek azok a próbálkozások, amelyek megpróbálják összekapcsolni a történelmi és a pszichológiai kérdésfeltevést, a történelem tudományossága, a történelmi értelmezés nem valósítható meg egyszerűen a diszciplináris határok átlépésével, vagyis a történelmi értelem nem kölcsönözhető a pszichológiából.

Figyelemre méltó azonban, hogy a közeledés kétirányú volt: a pszichológia tudományán belül is többféle elmozdulást tapasztalhatunk a történettudomány felé. A pszichológusok jeles képviselői számára egyébként mindig nyilvánvaló volt, hogy a pszichológiai elméletek involváltnak valamiféle antropológiai rendszert, és a jónéhányan – például Freud, Jung vagy Piaget, vagy a napjainkban komoly befolyásra szert tett kognitív pszichológia képviselője, Daniel Dennett – ki is fejtették ezzel kapcsolatos nézeteiket. Ezek a rendszerek azonban nem tűntek túlságosan vonzóknak, vagy megtermékenyítőnek a történészek számára. Az elméletek általános igazsága – mint a tudományelméletből tudjuk – nehezen bizonyítható, vagy cáfolható, az egyes történelmi eseményekkel kapcsolatban azonban, mint a háborúk, vagy gazdasági válságok, a pszichológiai antropológiák túlságosan elnagyoltnak, általánosnak bizonyultak.

A „pszichohistóriának” nevezett tudományág, amely a fenti antropológiai elméleteknél kisebb igényű, az informális kapcsolatok történetét helyezi górcső alá. A valóságban ez a megközelítés néhány, semmilyen egységet nem alkotó intellektuális próbálkozást foglal magába. Az egyik, amely a kor hangulatába illő szenzációízű megközelítése miatt a legismertebbé vált, DeMause gyermekkor-története (1998). DeMause a gyermekgondozási-nevelési szokások vizsgálatában nem is próbál tárgyilagosságra törekedni, tanulmányának első mondatai szerint: „A gyermekkor története rémálom, amelyből csak mostanában kezdünk felébredni. Minél távolabb megyünk vissza a történelemben, annál alacsonyabb a gyermekekről való gondoskodás színvonala, és annál nagyobb a valószínűsége, hogy a gyermekeket kitétték, testileg bántalmazták, terrorizálták, vagy szexuálisan zaklatták” (Pukánszky–Vajda, 1998, 13. o.) Már e néhány sorból is kitűnik, hogy DeMause a gyermekkor történetét egyfajta sajátos fejlődésként fogja fel, amelynek a jelenben van a csúcsa. Ez a fejlőd-

dés álláspontja szerint „A gyermekvilkos fokozattól” (i. sz. IV. század) a „Segítő fokozatig” (a jelen) halad előre. Ezen belül a szülő-gyermek viszony változásai immanens erőktől hajtott, a társadalmi – történelmi körülményektől független változásainak köszönhetőek: a szülők fokozatosan legyőzték gyermekeikkel szembeni gyilkos ambivalenciájukat, részben a gyermekek szabadságharcának köszönhetően. DeMause elképzelése azonban mind a pszichológiai antropológia, mind a történet-tudomány szempontjából teljességgel elfogadhatatlan. Az az élőlény, amely kifejezetten ellenséges saját utódjával szemben, a biztos kipusztulásra van ítélve, egyszerűen evolúciós képtelenség volna, hogy fennmaradjon. A gyermekgondozási szokások természetesen változó hatékonyságúak voltak az évszázadok során, és voltak olyanok, amelyek nem, vagy kevésbé szolgálták a gyerekek optimális felnevelkedését, de nyilvánvaló annak az állításnak az abszurditása, amely szerint összességükben és folyamatosan kártékonyak lettek volna a gyerekek számára. Ami a kérdés történeti oldalát illeti, ha a szülők és a gyerekek kapcsolatában immanens fejlődés zajlott le, akkor feltételeznünk kell valamilyen rejtett erőt, amely ezt a fejlődést irányította. Másrészt a szülő-gyermek kapcsolat öntörvényű fejlődésének feltételezése nemcsak, hogy nem magyaráz meg semmit a történelmi változásokból, de ezt a jelenségvilágot – az egyének informális relációit – nem is teszi összekapcsolhatóvá az egészszel.

Egy másik kísérlet a két tudomány szemléletének integrálása felé az ún politikai pszichológia létrejötté. Ez az egyre divatosabbá váló tudomány voltaképpen a korábbi szociálpszichológiai, kultúrpszichológiai megközelítéseket foglalja magában. A politikai pszichológia témakezelésében a jelenre vetítve ugyanazok a problémák bukkannak fel, mint a történelem és a pszichológia viszonyának vizsgálatakor. Melyek azok a nehézségek, amelyek a két szempont tudományos összekapcsolásában keletkeznek?

Jon Elster „Political Psychology” (1993) című könyvében „metodológiai individualizmusként” aposztrofálja saját megközelítését: eszerint a társadalmi jelenségeknek az egyéni viselkedés az alapvető építőeleme. A forradalmak gazdasági magyarázata nevétséges – állapítja meg – a társadalmi mozgalmakban egyének és nem az osztályok a cselekvők. A cselekvők motivációival és hiedelmeivel magyarázható minden akció.

Elster kiindulása az első pillanatban az egyének csoportjainak, osztályoknak, tömegeknek szerepet tulajdonító marxizmus bírálataként is felfogható. Csakhogy az az állítás, amely szerint a forradalmat egyének csinálják, lényegét tekintve nem különíthető el attól a megállapítástól, hogy a forradalmakat osztályok, vagy tömegek csinálják. A marxizmus tömegekre vonatkozó elképzelésének elsősorban vulgáris változata ugyanis azt tartalmazza, hogy ezekben a tömegekben az egyének valamennyien egységesen, hasonló érdekeiknek megfelelően cselekednek. Az előfeltevés torzítása nem arra vonatkozik, hogy az egyének öntudatlanul, vagy gépiesen vennének részt az eseményekben, hanem azzal kapcsolatosan tartalmaz ignoranciát, vagy naivitást, hogy bizonyos tömegek érdekei döntő mértékben, vagy teljes egészében megegyeznek egymással. (Ez utóbbi tekintetében Marx, miként napjainkban többször is említésre került, egy globalizációs eszme képviselője volt: azt gondolta, hogy a különböző nemzetiségű munkások képesek lesznek összefogni a tőkével szemben.)

Bár a tömegmegmozdulások nem azonosak a történelemmel, és mégcsak arról sem tudunk általános szentenciákat mondani, hogy milyen szerepet játszanak benne, kétségtelen, hogy vannak időszakok és helyzetek, amelyekben egyének sokaságának egységes fellépése tapasztalható. Mint a fentiekből látható, a marxizmus torzítása éppen az volt ezzel kapcsolatban, hogy úgy gondolták: az azonos helyzetű egyének, mondjuk, bérmunkások, vagy parasztemberek, ugyanolyan érdekekkel jellemezhetőek, az egységes cselekvés tehát voltaképpen valamilyen közös elhatározás következménye. Magyarázhatjuk az egyének egységes részvételét egy egészen más irányból, úgy is, hogy azt képzeljük: mint egyének az érdekek és szándékok tarkaságával jellemezhetőek. Ezen az alapon azonban az akciót legfeljebb az egyének egy részének motivációjával lehet összekapcsolni, a többiek vagy passzív, vagy szükségképpen tudatlan félként vennének részt benne. Márpedig így nem támasztható alá a cselekvők motivációjának döntő szerepe.

Nem igazít el a kérdésben az sem, ha a hiedelmeket, ezt a mai pszichológiai megközelítésekben egyre fontosabb szerepet játszó kategóriát tesszük meg az egyéni cselekvések fő meghatározójának. A hiedelmek fontosak az egyéni cselekedetek motivációjában, de a történelem alakításában betöltött szerepük vizsgálatához azt kellene elemezni, ami a szociálpszichológiai irodalom látóterén is kívül marad: milyen kapcsolatban vannak a hiedelmek a valósággal. Hiszen, ha a hiedelmek valami egészen mást tartalmaznak, mint ami az egyén helyzetét ténylegesen befolyásolja („hamis tudat”), akkor az egyén szintén nem cselekvő a történelemben. Ha viszont a hiedelmek reális helyzetek autentikus tükrői, és e hiedelmeket kell okolnunk a közös cselekvésben, akkor mégiscsak a marxizmusnak van igaza: a közösen fellépő egyének helyzetében, vagy annak megoldásában vannak, vagy lehetnek közös mozzanatok.

Ahhoz, hogy kijelentsük: az egyének aktívan csinálják a történelmet, még azt is el kellene fogadnunk, hogy valamennyien pontosan tudjuk, történelmi távlatokban mi lesz a cselekedeteink következménye. Ha az egyének csinálják a történelmet, akkor szándékaik, cselekedeteik vektorként viselkednek és valamilyen logikusan követhető rendszer szerint összegződnek történelmi eseményként. Erről pedig tudjuk, hogy nem felel meg a valóságnak. Igazság szerint még a kifejezetten politikai célú cselekvés kimenetele sem mindig az, aminek a cselekvő szánta: mint ismeretes, ez a probléma intenzíven foglalkoztatta a huszadik századi egzisztencializmus gondolkodóit. Hétköznapi akcióink ugyanakkor nem kifejezetten politikai célzatúak, még az sem gyakori, hogy egyáltalán végiggondoljuk, hogy valamilyen tevékenységünknek makroszintű kihatásai is vannak.

Felvethető egy másik megoldás: a kauzális kapcsolat nem igazán szoros. John Elster vélekedése szerint éppen ez a metodológiai individualizmus lényege: ebben a gondolatmenetben nem úgy építjük fel a kauzális kapcsolatokat, hogy ha A, akkor B, hanem úgy, hogy ha A, akkor néha B, illetve néha C, D, E vagy F – szögezi le. Ez a megállapítás bizonyos fokig egybecseng a történelmi antropológia kortárs képviselőinek álláspontjával, amely szerint csak a korlátozott racionalitás keretein belül lehetséges a folyamatok rekonstruálása. Csakhogy a kauzalitáson alapuló predikció, sőt Popper óta ennek egy szigorított válfaja, a falzifikáció a tudományos gondolkodás kritériuma. Egyszerűbben fogalmazva, a tudományosság éppen abban különbözik a hétköznapi szemlélettől, hogy oksági láncolatokat keres, ennek alapján előrejelzéseket kockáztat meg, és ezekért vállalja a felelősséget – ebben különbözik a

csillagjósoktól. Márpedig ez a különbségtétel fontos: a közelmúltban találkozhatunk olyan nézetekkel is, melyek szerint a tudományos megközelítések a valóságban nem különböznek más, vallási, vagy akár ezoterikus megközelítésektől. Ez utóbbiak egyre inkább használják is a tudományos diskurzus terminológiáját és kauzálisnak látszó gondolatmenetét. Hadd idézzek most egy hírt a Stop! című internetes újság november 3.-i számából:

„San Francisco, Melbourne és London lehet a következő súlyos terrortámadás célpontja – ezt állítják a magyar asztrológusok. A csillagjósok a Plútó és a Szaturnusz bolygók 180 fokos együttállásával magyarázzák feltevésüket. Mint mondják, számos háború így a II. világháború és a NATO Jugoszlávia elleni támadása – is két égitest kedvezőtlen találkozása idején vette kezdetét. Súlyos terrortámadások, esetleg taktikai atomcsapások érhetnek pénteken három metropoliszt – prognosztizálják egy ezoterikával foglalkozó internetes magazin asztrológusai. A Plútó és a Szaturnusz ezen a napon negatív fényszögbe – pontosan 180 fokos szembenállásba – kerülnek egymással. Ez a jelenség pedig aggodalmat kelt a csillagjósok körében. Mint mondják: a történelem során többször erőszakos cselekmények vették kezdetüket akkor, amikor a két égitest 90 vagy 180 fokot zárt be egymással.”

Az egyéniség történelmi szerepének kérdése voltaképpen minden humán tudomány alapproblémája: az egyéni és szociális összekapcsolódása. Mivel a közelmúlt interdiszciplináris törekvései kapcsán megsokszorozódtak azok a szintek, amelyek a vizsgálat szempontjából relevánsnak bizonyultak, tisztáznunk kell, hogy vajon milyen mértékben különböztethetők meg ezek a szintek egymástól? Legalábbis ami az egyén és a társadalom szintjének megkülönböztetését illeti, le kell szögeznünk: hogy ha nem tekintjük lényegileg különválaszthatónak ezt a két jelenségvilágot, akkor bizonyos értelemben eldöntöttük, másrészt értelmetlenné tettük a kérdést. Az egyéni és szociális viszonya attól válik kutatandó problémává, hogy a kettő fogalmilag, belső szerkezetét tekintve különböző minőségeket képvisel. Az ettől eltérő redukcionista álláspontok (mint láthattuk) vagy azt rejtik magukban, hogy az egyének élete nem egyéb, mint a történelem, lebontva kis egységekre, vagy azt, hogy a történelem nem egyéb, mint az egyéni készletének felszorozott fejleménye. Itt találkozik a marxizmus és az egyén szerepét túlhangsúlyozó neoliberais álláspont, egy közös alapfeltevésben egyesül: a történelem olyan, mint az anyag, és a molekulák, atomok benne az emberek.

Az egyéni és a szociális szint megkülönböztetése annál is fontosabb mert mostanában gyakran tapasztalhatunk – mind a pszichológiában, mind a többi társadalomtudományban – egyfajta „csúszkálást” a két szint között: egyedi esetekre vonatkozó történéseket minden további nélkül az általánosság síkjára emelnek, vagy egyéni élettörténeteket egyszerűen a történelmi – társadalmi körülményekből vélnék levezethetőnek. Az első hagyományt a pszichoanalízis nyomán elsősorban a pszichológia követi betegségek magyarázatában: Freud híres klinikai esettanulmányaiiban egy-egy esetből következtet a kialakult lelki zavar általánosítható etiológiájára.

Freud híres esettanulmányai közül azonban legalább kettővel kapcsolatban kiderült, hogy az általa rögzített körülmények a valóságban egészen mások voltak. Így például a Leonardo tanulmány (1982) alapja, hogy a művész egyik festményén, „Szent Anna harmadmagával” az asszonyok ruharedői között kirajzolódik egy madár képe, amelyet Freud összekapcsol Leonardo egy gyermekkori emlékével. Az emlékekben szintén szerepel egy madár, Freud szerint keselyű, amelynek a mitológiá-

ban az a sajátossága, hogy nincsen neme, és a szűznemzés egy különös fajtája által szaporodik. A keselyű és különleges mitológiai sajátosságai fontos szerepet játszanak Freud értelmezésében, aki annak tulajdonítja Leonardo gyermekkori keselyű-fantáziáját, hogy a művész házasságon kívül született és ötéves koráig apa nélkül, anyjánál nevelkedett, és természetesen feltételezve, hogy a művész maga is ismerte a keselyű mitológiai sajátosságait. Csakhogy utóbb kiderült: Leonardo emlékében nem keselyű, hanem kánya szerepelt, tévedett orosz életrajzírója, akinek németre fordított munkájából Freud merített (ld. „A fordító megjegyzése, 325. o.). Hasonlóképpen bizonytalan tényalapon álltak a Schreber eset következtetései (ld. A fordító megjegyzései, 1993). A probléma az, hogy az esettanulmányok sugalmazása szerint az egyének és a körülmények sajátos összetalálkozása – Leonardo törvénytelen születése és anyjával töltött kisgyermek kora, Schreber viszonya szigorú apjával – egyértelmű és általánosítható következtetéseket tesz lehetővé az egyének sorával kapcsolatban.

Lackó Mihály „Széchenyi értelmezések” (1997) című cikkében az egyik legtöbb idézett pszichohistóriai jellegű munka – Erikson Luther tanulmánya (1991) – kapcsán részletesen is elemzi, milyen veszélyeket rejt magában az önkényes forráskezelés. Erikson a fiatal szerzetes fejlődésében döntő szerepet tulajdonít Luther dührohamának, amely „három kortársa” szerint az erfurti kórusban következett be, és melynek során egy bibliai idézet olvastán ezt kiáltozza: „Nem vagyok!” Ez a rendkívül fontos epizód szolgál Erikson számára alapként, hogy Luther valláskritikáját identitásválságnak minősítse: „...a Nem vagyok! felkiáltás egy igen súlyos identitásválság részét alkotja. Ennek a válságnak a során az ifjú szerzetes úgy érezte, hogy ki kell nyilvánítani, hogy mi nem (nem megszállott, nem beteg, nem bűnös) és így eljusson odáig, hogy mi ő, vagy minek kellene lennie.” (ld. Erikson id. mű, 49. o.). Erikson maga is bevallja, hogy a tényekre vonatkozó adatok igencsak homályosak: a fontos epizód minden eleme bizonytalan, még az sem lehet biztosan tudni, hogy megtörtént-e valóban, hogy milyen nyelven szólalt meg Luther, és mi volt a kiváltó élmény. Erikson szerint azonban a lényegyet tekintve mindegy, valóság-e, vagy legenda az eset. Csakhogy így az a különös helyzet áll elő, hogy az állítás és a bizonyítás nem választható el egymástól: ez az, amit a logikában tautológiának neveznek. A történet teljesen fiktív, de Lackó szavaival élve a naív valóságközlő narráció elhithető erejére appellál. Ily módon azonban összekeverednek a tények és az értelmezés, a fikció és a valóság.

A probléma egy másik, nem kevésbé fontos aspektusát veti fel Lackó Széchenyivel kapcsolatban. Széchenyi utolsó éveit elmebetegintézetben töltötte. Az azóta elmúlt időben újra és újra kiújul a vita: megzavarodott-e valóban Széchenyi élete utolsó éveiben, vagy az elmebetegintézeti elhelyezés csupán elszigetelésének eszköze volt? Lackó idézi a két orvos: a Széchenyit kísérő magyar és a Döblingben őt fogadó osztrák, egymásnak ellentmondó megállapításait, ugyanakkor rávilágít, hogy mindkettőjüknek meghatározott célja volt a jelentéssel, ami szintén befolyásolhatta megállapításaikat, valójában tehát még ezek a körülhatárolt, szakszerű leírások sem adnak biztos választ Széchenyi állapotára nézve. Lackó azonban a legfontosabb kérdést csak futólag érinti: egyáltalán nem biztos, hogy ma ugyanazt értjük a normalitás alatt, mint száznegyven évvel ezelőtt. Az akkoriban használt elmebetegintézet

könyvekben nem találjuk meg Jónéhány mai lelki zavar tüneteit és fordítva: voltak olyan betegségek, amelyekkel ma már nem találkozunk.*

A normalitás-abnormalitás megítélésének kérdése rávilágít, miért rendkívül kockázatos az egyéni pszichológiai megnyilvánulásoknak a történelmi kontextustól független értelmezést adni. Az az ember, aki a Borgia család baráti köréhez tartozott, joggal félt tőle, hogy méreg áldozata lesz, míg átlagos mai körülmények között ez a féltelme tudatzavarnak minősülne. Hogyan dönthető el, hogy elmezavar, kényszerképzet volt-e Széchenyi lehangoltsága, súlyos szorongása amiatt, hogy tevékenységével az egész magyar nemzetnek ártott? A kérdést, mennyire tekinthető tevékenysége és alakja heroikusnak a magyar történelem szemszögéből, ma is vitatják. Minősíthető-e ilyen feltételek között abnormalisnak Széchenyi aggodalma? Minden bizonnyal jogos volna az az álláspont, hogy nagyonis magas intellektuális nívót és racionális gondolkodást kell feltételeznünk annak a részéről, aki pontosan tudja, hogy tevékenysége emberek millióinak sorsára volt hatással és átérzi ennek a felelősségét. A normalitás-abnormalitás megítélésében nem mondhatunk le annak a mérlegeléséről, hogy az egyén valóságértelmezése mennyire felel meg valóban a realitásnak: ha a realitás megítélése nehéz, vagy – a kortársak esetében lehetetlen – akkor csak nagy hibahatárok között lehet az egyén viselkedését megítélni.

A valóságban a sokféle szint – az egyének különféle informális és formális csoportosulásai szerint – végtelenül összetett kapcsolódásairól van szó. Hogyan döntjük el, hogy e kapcsolódásokban hol készítünk metszetet, hogy az összefüggéseknek milyen csoportját vegyük górcső alá? Míg a kémia, vagy a fizika számolhat azzal, hogy az atomok és az elektronok tulajdonságai minden anyagban azonosak maradnak, vagy kiszámíthatóan változnak, a társadalmi jelenségek a társadalmi változásokkal gyökeresen átalakulnak. Nemcsak a struktúrák lesznek mások, hanem adott esetben az a szerep is, amit a társadalomban betöltenek.

Ebben a sokféleképpen interdependens világban mindenképpen csak redukciók segítségével találhatunk összefüggéseket: ezek megtételére legfeljebb az jogosít fel, hogy az egyének közös cselekvése, a történelmi események és megmozdulások következménye mégiscsak sokféle egyéni szándék és csoportos akció szűkebb csatornába terelt végkimenetele. Ezt a helyzetet talán a modern választási rendszerek illusztrálják a legvilágosabban: amikor az egyének milliói néhány – a közelmúltban egyre csökkenő számú – pártra adják le a voksukat, akkor ez a választás szándékok, beállítottságok és törekvések tarka egyvelegét redukálja egy adott irányzat választására.

Visszatérve tehát az egyéniség szerepére, a pszichológiai kérdésfeltevésnek elsősorban az a korlát szab határt, hogy feltehetően nem állapíthatók meg olyan általánosan érvényes személyes tulajdonságok, amelyek bármilyen történelmi – társadalmi feltételek között vezető szerephez juttatják az egyént. Ennek csupán az egyik oka az, hogy minden bizonnyal egészen más képességekkel kellett rendelkeznie egy tizenhatodik századi parasztvezérnek, mint egy modern hadsereget irányító parancsnoknak: a másik ok, hogy azok a pszichológiai kategóriák, amelyekkel ma rendelkezünk, nem feltétlenül alkalmasak rá, hogy leírják egy másik korban élt ember tulajdonságait.

* A pszichiátriai megbetegedések kézikönyvét, angol nevén DSM-et ötvenként fel kell frissíteni.

Vajon a pszichológiai és a történelmi kérdésfeltevés integrálásának lehetetlensége azt jelenti-e, hogy nem lehetséges az egyén és a történelmi helyzet összefüggéseinek kutatása? Éppenséggel nem, hiszen a kérdések éppen az egyéni és a társadalmi síkok lényegi különbözőségéből erednek. Ezek a síkok azonban bonyolult és ráadásul állandóan változó relációrendszereket rejtenek magukban: a történettudomány feladata, hogy megtalálja azokat a metszeteket, amelyekből a legfontosabb összefüggések megismerhetők. Ebben a pszichológiai ismeretek akkor segíthetnek, ha a kor pszichológiai sztenderdjeiről van valamelyes tudomásunk: ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy gyökeresen más történelmi feltételek között a lelki tulajdonságok sem maradnak állandóak.

Irodalom

- ARIÉS, Philippe
1987 Gyermek, család, halál. Budapest.
- CZOUCH Gábor – SONKOLY Gábor
1995 Előszó. In: Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években. Szerk. Czouch Gábor, Sonkoly Gábor. Debrecen.
- DEMAUSE, Lloyd
1998 A gyermekkor története
In: A gyermekkor története. Szerk. Pukánszky Béla, Vajda Zsuzsanna. Budapest.
- ELSTER, Jon
1993 Political Psychology. Cambridge.
- ERIKSON, Erik H.
1991 A fiatal Luther és más írások. Budapest.
- FREUD, Sigmund
1982 Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke
In: Freud, Sigmund: Esszék. Budapest.
1993 Pszichoanalitikus megjegyzések egy önéletrajzilag leírt paranoia esethez: az úgynevezett Schreber eset.
In: Sigmund Freud művei. 2. A patkányember. Klinikai esettanulmányok I. Budapest.
- IMHOF, Arthur E.
1992 Elveszített világok. Budapest.
- LACKÓ Mihály
1997 Széchenyi értelmezések. Lélektan és szövegtan. BUKSZ 9. évf. 3. szám. 303-315.
- LEVI, Giovanni
2001 Egy falusi ördögűző és a hatalom. Budapest.
- PUKÁNSZKY Béla
2001 A gyermekkor története. Budapest.
- ROSENTHAL, Paul André
1995 A makroszint felépítése a mikroszinten keresztül.
In: Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években. Szerk. Czouch Gábor, Sonkoly Gábor. Debrecen.

Kisemberek nagy (élet)történetei

Ha a címbeli tematizálást előzetesen értelmezni próbálom, legegyszerűbben azt a közhelyet fogalmazhatnám meg: mindnyájan kisembereknek születünk, akkor is, ha később szívesen hajlanánk arra, hogy erről megfeledkezzünk. Konkrétabban megközelítve a kérdést: olyan életpályákat kívánok vizsgálni, amelyek legfeljebb a manapság nálunk is kibontakozóban levő mikrotörténelem érdeklődésére tarthatnak számot, de sohasem lépnek át a nagybetűs Történelembe (amin valamilyen nehezen indokolható okból mifelénk csupán a nemzet politikatörténetét szokás érteni).

Plutarkhosz – a Nagy Sándor biográfia előszavában – megkülönböztette az életrajzot a történetírástól: „*Én ugyanis nem történelmi művet írok, hanem életrajzokat, s az erény vagy a bűn nem is a legkiválóbb tettekben nyilvánul meg, hanem egy-egy jelentéktelen dolog, mondás és tréfás megjegyzés gyakran jobban megvilágítja valaki jellemét, mint a legnagyobb csaták, hadseregek vagy ostromok. Amint a portréfestők is az arccal, meg a tekintettel juttatják kifejezésre a hasonlatosságot, s más részletekkel nem sokat törődnek, adassék meg nekem is, hogy inkább a lélek jellemző tulajdonságait keressek, azok segítségével ábrázoljam hőseim életét, s másoknak engedjem át nagy tetteik és csatáik leírását.*”¹ A következőkben az életrajzot az élettörténettől hasonlóképpen választjuk el. Nem párhuzamos életrajzokról, hanem élettörténetekről lesz szó, még pedig az oral history szabályai szerint, lehetőleg az illetők által elbeszélte keretek között maradván.² Az adott terjedelemben természetesen nem töreksem még látszólagos teljességre sem, ezért az interjúkban elbeszélte élettörténeteknek csupán kulcsmozzanatait próbálom meg rekonstruálni úgy, ahogy azt a narráció főszereplője eredetileg is megalkotta, abban a hangsúlyokat elhelyezte, s a tartópillérek között az íveket összefűzte. A többnyire lábjegyzetbe sűrített külsődleges referenciák csupán annyiban érdekesek, amennyiben a nem beavatott olvasó számára megkönnyítik a történetben való eligazodást. Ha úgy tetszik: egy ki-jelentés „valóságtartalma” nem önmagában, hanem legfeljebb a szövegre való utalásként kerül terítékre.

Néminemű saját élettörténeti vonatkozást is tulajdoníthatnék a dolognak, ugyanis is tulajdonképpen első interjúalanyaimról van szó. Készítésükkor az oral history írott és íratlan szabályaival szinte egyáltalán nem voltam tisztában, s egyfajta tematikus-beszélgetős interjúknak nevezhetném az elkészült magnófelvételeket. A két interjúalanyhoz más-más úton jutottam el a nyolcvanas évek első felében, két egymástól igen távoleső érdeklődés vezetett hozzájuk. Bagossy Imrére az 1956-os hajdúbö-

¹ PLUTARKHOSZ: Párhuzamos életrajzok. I. k. Ford. Máthé Elek. Budapest, 1978. 581. Az más kérdés, hogy maga Plutarkhosz mennyiben tudott megfelelni saját célkitűzéseinek.

² Az élettörténeti megközelítés elsősorban a szociológiában, a pszichológiában és a néprajzban nyert teret. Lásd BERTAUX, Daniel: From the Life-History Approach to the Transformation of Sociological Practice. In: Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences. Szerk.: Bertaux, Daniel. Beverly Hills, 1981. 29-47.; PATAKI Ferenc: Élettörténet és identitás (Új törekvések az én-pszichológiában) I-II. rész. Pszichológia, 1995. 405-435., 1996. 3-47.; LÁSZLÓ János: Társas tudás, elbeszélés, identitás. A társas tudás modern szociálpszichológiai elméletei. H. n. 1999. 112. sköv.; MOHAY Tamás: Egyének és életutak. In: Magyar néprajz VIII. Társadalom. Főszerk.: Paládi-Kovács Attila. Budapest, 2000. 760-791.

szörményi ún. értelmiségi gyűlés után kutakodva találtam, hajdani gimnáziumi igazgatóm, Mihály János jóvoltából 1983-ban, amikor nyíltan mifelénk senki sem merte vállalni még az '56-ról való diskurzust. Mi tagadás, abban, hogy az akkor nyolcvan-non túli idős parasztember szóba állt velem, jelentős szerepe volt annak is, hogy az apám fia vagyok, s apám öccse pedig iskolatársa volt Imre bácsinak. Tárai Pálhoz 1985-ben a pénz- és tőkepiac története iránti kíváncsiság vitt el. Pogány Ágnes kolleganóm hívta fel a figyelmemet a kilencven felett járó hajdani értékpapírkereskedőre, akinek jóvoltából számos tőzsdei művelet praktikumát megérthettem olyan időben, amikor azokat még a közgazdasági egyetem pénzügy szakán sem igazán tanították.³ Ma már egyikőjük sincs az élők sorában, de remélem, írásom legalább valamelyest hozzájárul emléküik fennmaradásához.

Mindkét élettörténetben a szocializáció személyes mozzanata után – már az eredeti interjú jellegéből következően is – elsősorban a pályáiv narratív konstrukciója érdekelt, az önálló egzisztencia megteremtésétől annak elvesztéséig.

Tárai (Snürmacher) Pál (1893-1989)

Az érettségi után, egyéves felsőkereskedelmivel 1910-ben került a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankba praktikánsnak. Tárgyilagossnak tűnő retrospektív ítélet szerint a felsőkereskedelmi a 20. század eljövendő közgazdasági jelenségeire (infláció, vámpolitika stb.) nem igazán készítette fel diákjait, de a Kereskedelmi Bankban is elsősorban a rőfnyi számsorok összedadását és a tablókészítést (beérkezett csekkek napi táblázatos összesítését) gyakoroltatták vele. Édesapja közben meghalt, életkörülményeik romlásával nem is jöttek szóba felsőfokú tanulmányok. Mégis tulajdonképpen az apa jelölte ki számára a mozgásteret („*apám révén erősen kötve voltunk a tőzsde és környékéhez*”), ahogy apja hajdani főnöke, Práger Gyula megfogalmazta (természetesen németül): „*egy ilyen tehetséges embernek a gyereke nem való a bankba, menjek a tőzsdére*”. Végül az atyai pártfogónak, a budapesti Giro- és Pénztáregylet idézett vezérigazgatójának javaslatára vették fel a Fischer M. patinás értékpapírkereskedő cégbe, ahol tőzsdei megbízottként tevékenykedett. A pálya igazi dilemmája azonban csak ezután következett: többéves tőzsdei megbízotti működés után, a háború idején jött el az önállósodás lehetősége. Ehhez kedvező feltételeket teremtett, hogy a háború kitörésekor az áru- és értéktőzsdét bezárták, majd az értéktőzsde félhivatalos megnyitása után jelentős befektetésre váró tőkék jelentek meg a piacon. A Snürmacher Pál és Társa értékpapírkereskedő (ma úgy mondanánk: bróker) cég 1917-ben alakult meg. Hogy miként történt a döntés az önállósodásról, arra érdemes az alapító saját elbeszélését felidézni: „*Saját tőkével, természetesen kis összeggel rendelkeztem, lehetett akkor vagyonom 30 000 – 40 000 korona... Akkor én már mint diszponens és tőzsdei megbízott jártam a tőzsdére, és körül voltam rajongva öreg uraktól információért, ezért, azért, amazért, mert látták, hogy egy szeriöz ember vagyok. Próbáltak megkörülni engem különböző ajánlatokkal, amikre én nem voltam hajlandó. Sosem voltam hajlandó tisztességtelen üzletre... A gabonatőzsdét 914-ben bezárták, és egy csomó tőke felszabadult. Most ezek elhelye-*

³ A vele készült interjút a tőzsde történetével kapcsolatban felhasználtam: KÖVÉR György: A pesti tőzsde története – az értékpapírkereskedő szemével. In: uő: A felhalmozás íve. Budapest, 2002. 232-238.

zést kerestek valahol, és így három-négy ember környékezett meg, Schreiber D. és Fiai, Strasser és Kőnig és hasonlók, hogy engem kommanditálnak, önállósítam magam. Körülnéztem a sík mezőn, és választottam – egy ezért nem tetszett, az azért nem tetszett. Végül kommanditált engem egy gardé cégnek az egyik beltagja, Frank Ludolf, (nem Rudolf, hanem Ludolf), egy kölni zsidó volt egyébként. 69 éves volt akkor, amikor kommanditált, 250 000 koronával. 250 000 korona és az én 50 000 koronámmal megalapítottam a Snürmacher Pál és Társa céget. Először, korrektil akarván eljárni, a volt főnökömnek ajánlatot tettem, hogy én hajlandó vagyok nála maradni és nem [kilépni]. Ezek az offertjeim vannak, hajlandó-e nekem egy olyan szerződést adni, hogy én a cég hasznából 15-20% között részesedem, és egy többéves szerződést adni. Azt mondta nekem a főnököm, ez már a második Fischer M. volt, hogy erre hajlandó, de csak egyéves szerződést adni. Ugyanis az emberek mind abból indultak ki, hogy a háború véget ér, és helyreállnak a régi békebeli állapotok. Nincs szüksége arra, hogy engem bevegyen társnak. Erre én azt mondtam magamban: egy év alatt én megkeresem azt, amihez énnekem az elkövetkezendő öt vagy tíz évben szükségem lesz. Én ezt a rizikót vállalom. Mert én sem voltam mentes [attól], hogy itt megint egy defláció következik, és vége lesz az egész konjunktúrának. És így önállósítottam magamat. Kilépve tőle egy csomó olyan klienshez jutottam, akik ragaszkodtak az én személyemhez. S így volt ez a klientélem egy előkelő és rendszerint öregurakból álló társaság.”⁴

Az önálló értékpapírkereskedőnek természetesen a következő évtizedekben különböző kihívásoknak kellett megfelelnie, olyanoknak, mint a rezsimváltások, az infláció, a stabilizáció, majd a válság, újabb háború, zsidótörvények, holokauszt, német és orosz megszállás stb. A politika, a gazdaság, a társadalom makrokihívásainak mindegyike érintheti a tőkepiaci barométert, a tőzsdét és egyenként annak aktorait. Mindegyik kínálhat alkalmat nyereséges üzletekre és komoly veszteségekre egyaránt. Itt és most nem sorolhatjuk fel a Snürmacher Pál és Társa cégnek még a legnagyobb, (interjúban felidézett) üzleteit sem, de néhányat kiemelünk legáltalában bemutatásaként, hogy milyen forgandó a szerencse.

Az első háború végéfelé virágzottak az árfolyamkülönbsézen alapuló üzletek, akár a bécsi és pesti részvények kurzusa közötti differencia, akár a nemzetközi devizaarbitrázs volt annak tárgya.⁵ Az infláció (amely interjúalanyunk emlékezetében következetesen 1917-tel lódult meg először) újszerű és rendkívül innovatív reakció-

⁴ Az oral history művelőinek sosem szabad elfelejteni, hogy a memóriában megőrzött adatokat nem igazán lehet a „tények” kiderítésére használni, de talán az emlékezet-kutatók számára mégis tanulságul szolgál, hogy megjegyezzük: az 1917. május 16-án bejegyzésre kerülő cégben Frank Ludolf kültag betéte 175 ezer korona volt. Beltagokként Oblath Leo és Schnürmacher Pál szerepeltek. A kültag 1921 januárjában halt meg, tagsága, s ezáltal a cég betéti társaság jellege 1923 májusában szűnt meg. Budapest Főváros Levéltára (BFL) VII. 2. e. Cégbíróság. Eredetileg: Cg 6 014. Újraszerkesztve: 547.

⁵ TÁRAI Pál-interjú, 1985. „1918–19-ben már devizaarbitrázst csináltam... Vettem 50 000 fontot, azért vettem svéd koronát, s a svéd koronát eladtam Berlinben koronáért... Vagy sirtam, vagy nevettem. Ez olyan üzlet volt, hogy lehetett veszteni egy arbitrázson 150-200 koronát, vagy lehetett keresni annyit. Ezt nem mindjárt devizában csináltam, először részvényekben csináltam. Felhívtam Bécsset, megkérdeztem: *Wie steht die Creditanstalt? Akkor az állt Bécsben ugyanazon a koronán, azt mondta 625-ön. Nálunk állt 627-en. Vegyen 200 Creditanstaltot, mondtam Rosenfeld és Company-nak, aki a cég[összekötötés]em volt, egyébként a Kereskedelmi Banknak volt affiliációja... Megvette a 200 [részvényt] és én rögtön eladtam itt 2 koronával drágábban... Na most ezen volt egy csomó költség: azt Bécsből le kellett hozatni – persze nosztrifikáció nem volt, ugyanaz a részvény itt szállítóképes volt, mint Bécsben –, postán, értékcsomagként [hozták le], azt biztosítani kellett, előlegezni kellett a részvényekre. [Maradt] 140. Nagyon nagy dolog volt.“*

kat kívánt meg.⁶ S bár a stabilizáció előtti és utáni konjunktúrák a cég legfényesebb időszakainak számítottak, az évtized egészét valami állandó mozgás, hullámvászás jellemezte. Egyszer fenn, egyszer lenn. Kitéve a piac szeszélyeinek, vagy kiaknázva azokat, rövid idő alatt meg lehetett sokszorozni a vagyont, s szinte pillanatok alatt meg kellett élni annak egytizedére olvadását. S aztán az újrafeltöltődést. Ugyanakkor már az első háborútól kezdve fel-felbukkant az állami szándék, amely a szabad forgalmat korlátozni igyekezett („jött a kormányzat és regulálni óhajtott”). Az állam(ok) hol előre-, hol visszavonult(ak), de igazából csak a harmincas évektől hihetette magáról a dirigizmus, hogy képes a gazdaság önszabályozó mechanizmusait részben helyettesíteni, vagy akár leváltani.

A lehetséges egyéni stratégiák illusztrációjaként talán elegendő az 1929-33-as válság keltette reflexeket felidézni: „[A válság] az elég nagy baj volt. Saját cégem szempontjából nem volt különösebb, mert nem voltak olyan kötelezettségeim... Baj annyiban volt, hogy a külföldi követeléseimet – akkor [ezeket] még nem kellett bejelenteni, a devizákat azt hiszem igen – [érintette]... [A kötött devizagazdálkodást] az ember igyekezett megkerülni. Nem a saját nevemen volt a deviza. A Schweizerische Bankgesellschaftnál volt egy számlám, rátettem egy Lichtensteinben erre a célra alapított részvénytársaságnak a kontójára. Ha jól emlékszem, 20 000 frank alaptőkével ezért lett létrehozva. Banktitok volt, diszpozíciós jogom volt. Ronda dolgok voltak ezek... Az ember nem adott lombardot, nagyobb volt a készpénzforgalmú üzlet. Akkor már kezdett az üzlet nem érdekessé válni. Már nem volt fantázia benne. Akkor látszott már a vég kezdete, a háború előszelei. Meg voltam győződve a háború kimeneteléről...”⁷ A kormányzati előrenyomulás pedig tovább

⁶ TÁRAI Pál-interjú, 1985. „[Az infláció] elég súlyosan érintett... Amennyire én visszaemlékszem, én már akkor aranyban bilanciroztam... Az én utolsó aranybilancom, akkor átszámítottam svájci frankra, körülbelül 500 000 svájci frank volt a cég vagyona... Ez 1918-ban volt. Mikor először csináltam mérleget a stabilizáció után, akkor az összvagyonom volt 50 000 svájci frank... Minden fizetési kötelezettségemnek mindig eleget tettem és elvesztettem... Akkor megint regenerálódtam. Akkor olyan örületes forgalma volt – amíg meg volt engedve – a valutáknak és devizáknak. Aztán jöttek ezek a valuta-rendelkezések, akkor viszont az egész investálni kényszerülő tőke részvényekbe menekült. Akkor kezdtem átszámítani, azt hogy, hogy van értékelve svájci frankban például egy cukoripari részvény. Megnéztem összesen létezik ennyi részvény, beszoroztam az árfolyammal, mit tudom én, 2 400 korona, s kijött egy szám, amennyibe nem kerülhetett egy cukoripari... Erre azt mondtam: ki kell szállni a részvényekből, és itt szereztet vissza azt a pénzt, amit egyébként akkor elvesztettem. Úgyhogy én ebből eredő hasznomat mindig átváltottam dollárra, vagy aranyra, amíg meg volt engedve. Amikor nem ment, akkor részben eldugtam, részben elmentem, ingatlant vásároltam. Hihetetlenül olcsó volt az ingatlan ára.”

⁷ A válságnak azonban más következményei is voltak: 1933 júniusában egyrészt belépett a cégbe fivére, Schnürmacher György, mint tulajdonos, majd még ugyanabban a hónapban a cég „eddiggi üzletkörét a tőzsdei ügynökséget” megszüntette, s bejelentette, hogy a jövőben „készpénzfizetés melletti értékpapírkereskedői tevékenységet” fog folytatni. BFL VII. 2. e. Cégbíróság. 547. A cégben korábban az idősebbik báty, Lipót volt a cégvezető. György cégtagként történő bevetelére – a visszaemlékezés szerint – azért került sor, hogy annak saját bankcégét, amely 60 000 pengős passzívát halmozott fel, felszámolja. TÁRAI Pál-interjú, 1985.

folytatódott.⁸ A harmincas években azonban még nagyjából sikerült a kereteket megtartani.⁹

Tárai Pál visszatekintő értékelésében a legnagyobb csapás egyértelműen 1944/1945 – így együtt említve –, az ugyanis maga volt „a fizikai megsemmisülés”.

1944-hez kötődik a visszaemlékezésben az a talán nem túlértelmezetten szimbolikus (expressis verbis!) kulcstörténet, amelynek során a németek megszállta tőzsdeépületben, a cég irodájában sikerült kihúznia a vészév végét.

„A tőzsdeépület német megszállás alatt volt. Katonai istálló volt a Zoltán utcai oldalon. Én pedig 44 novemberében fogtam magam és bementem az irodába. Azt mondtam a [Nádor utca] 27. számú portán [az altiszt] Nyergesnek, aki tőlem havi díjazást kapott, mert az iroda kulcsai nála voltak, úgy volt szokásos... Mondtam: »Nyerges, én bemegyek most az irodába. Maga tudja, hogy az irodakulcsok mindig nálam voltak.« Értelmes ember volt. »Igen, Nagyságos úr.« »Ha engem keresnének, vagy bármi történe, maga nem tudta, hogy én itt vagyok. Magánál kulcs nem volt. A kulcs mindig nálam volt. Maga viszont minden elsején bejöhet hozzám és kap száz pengőt. Megértettük egymást. Rendben van. Köszönöm. Velem nem kell törődni.« Központi fűtés, telefon, világítás. Ott vészeltem át... Volt egy érdekes incidensem... Belövést kapott az épület. A fiam akkor velem volt ott. Munkaszolgálatból oda menekült. Az ablak benyomódott. Hideg volt. Menjünk el a fivéremhez, akinek keresztény felesége volt.... Félszidó vagyok egyébként, az anyám katolikus volt, ezáltal én könnyebben tudtam védekezni. Egy szép napon elhatároztuk, hogy elmegyünk. Ez volt karácsony napján. Azt mondja nekem a Nyerges, mikor megmondtam, hogy ki akarunk menni: »Nem lehet kimenni, csak engedéllyel, mert őrség van a kapunál.« »Ki ad engedélyt?« »Van magyar parancsnokság... Vitéz Végh főhadnagy úr a parancsnok.« Bementem oda és azt mondtam neki: »Kérem. Nekem itt van az irodám. Jöttem megnézni, hogy mi van. Budán nem mertem maradni. Szeretnék ittmaradni.« »Itt nem lehet maradni. Itt civil nem tartózkodhat.« Mondom: »Akkor kérek egy kilépési engedélyt.« A kilépési engedélyt az őrségen felmutattam és kimentem. Január 12-én fölszabadultunk. Ez volt a nóta vége.”

A neheze azonban ezzel nem ért véget. Sikerült ugyan még néhány kisebb üzletet lebonyolítani, ám hamarosan történetének szerzője és szereplője úgy értékelte, hogy az út már csak „két helyen végződhet: vagy a rendőrségen, vagy az inszolvenciában [fizetésképtelenségben]. Egyiket sem óhajtom. Én nem csinállok rendőrségi üzleteket, én nem vagyok hajlandó inszolvens lenni. A Snürmacher Pál és Társa egy rendes hajó volt, a zászlók fenn voltak, most elsüllyedünk. Becsukjuk a boltot.”

S bár társa még tovább próbálkozott, az önálló cég (és ezáltal az önálló egzisztencia) korszaka Tárai Pál számára nyilvánvalóan véget ért.¹⁰ Jóllehet hátra volt

⁸ TÁRAI Pál-interjú, 1985. „... még a zsidótörvények előtt megtiltották a banküzleteket. Nem tarthattam számlákat... Volt ilyen pénzügyminisztériumi rendelet. Úgyhogy akkor alapítottam egy részvénytársaságot, Értékpapírforgalmi és Kereskedelmi Rt. Ugyanott volt a helyisége, az igazgatósága, a főkönyvelő... és ment tovább a verkli... a TÉBE ellenőrzésébe kerültem bele, harmadik kategóriájú pénzintézet lettem...”

⁹ TÁRAI Pál-interjú, 1985. „A zsidó időkben aztán nagyon jó választásom volt, mert volt egy fiatal emberem, aki úgynevezett remissierként dolgozott, üzletszerzőként, akit Lakatos Lászlónak [hívtak] és a miniszterelnöknek volt az unokaöccse. Odavettem. És még volt egy nagyon rendes emberem, a Méiszöly László, akit a MOKTÁR-hoz behoztam és aztán a Nemzeti Banknál nem tudom milyen karriert csinált. A Lakatoson keresztül istenien voltam informálva kormányzati dolgokban...”

még a kitelepítés, ahonnan visszatérve a 31. Állami Építőipari Trösztben pénzügyi előadóként folytathatta aktív pályafutását, de nem sok kétség fér hozzá, hogy a hosszú kort megért értékpapírkereskedő életpályája innentől egészen más vonalon haladt tovább.

Bagossy Imre (1900-1987)

A hatvan holdas, négygyeremeskes hajdúböszörményi családból származó gazdálkodó – mint oly sokan abban a korban – a negyedik gimnáziumi osztályig vitte a tanulmányokban.¹¹ A háború után – rövid katonáskodás után – 1925-ben nősült, a 110 holdas, hétgyeremeskes Ó. Szabó Mihály legifjabb leányát, Zsuzsannát vette el. Az akkori szokás szerint a fiú csak 2 lovat s szekeret kapott meg az esküvőkor a vagyomból, az ingatlanbeli juss kiadására csak a családfő halála után, 1929-ben került sor. Addig a Bagossyak közösen gazdálkodtak, sőt testvérei még azután is. Az atyai birtok megosztására ekkor is csak egymás közti szóbeli osztályban került sor, fiskálisra és kincstárra nem költöttek. Az örökölt 15 hold mellé 1935-ben jött még újabb 15 hold a feleség apjának halálakor, ám közben Bagossy Imre – lényegében 1926 és 1932 között – vásárlás útján további 15 holddal gyarapította a közben kétgyerekesre szaporodott kiscsalád vagyont.¹²

A húszas években a Gazdálkodó Ifjúság Egyesületben alelnöki tisztet töltött be, s annak jubileumán vetett rá szemet az akkor még fajvédő Bajcsy-Zsilinszky Endre. Bagossy Imre emlékezete szerint az egyesület lovasbandériumában gyönyörködve Zsilinszky úgy érezte: „*hogyha ilyen huszárezrede lett volna, a szerbeket az Adriába zavarta volna.*”¹³ Az ismeretségből a későbbiekben tartós kapcsolat lett, s Zsilinszky révén az ifjú Bagossy a politizálásba is belekóstolt. No persze ezt úgy kell érteni, ahogy arrafelé a politikát értelmezték. Ebbe belefért a lóháton korteskedés Derecskén és Tarpán, s ha Böszörménybe kanyarodott a „nagypolitika” útja, akkor a gyűlés „húsevessel” (pörkölttel) volt egybekötve. Estébe nyúló összejöveteleken a nagyapja által épített Bagossy-portán a harmincas években (amelynek tornácán – savankás bora kortyolgatása közben – az interjú is készült) a politizálás jelentette a gimnazistákkal, majd egyetemistákkal együtt a helyzetértékelő felhevült beszélgetéseket és a nótázást, zsoldáréneklést egyaránt. Megfordult itt Veres Péter, Kállai Gyula, Losonczy Géza és sokan mások is.

Persze a család nem mindig nézte jó szemmel még ezt a fajta politizálást sem. Leánya emlékezete szerint, bizony a gyakori távollétek miatt több munka szakadt

¹⁰ Míg György már 1934-ben magyarosított, Pál csak 1945 augusztusában vette fel a „Tárai” családnevet. A két fivér formálisan 1948. április 5-én lépett ki a cégből, s ezt láthatóan az utolsó pillanatban tette. Hogy a cég működését nem engedélyezik, arról ugyanis a határozat 1948. augusztus 2-án kelt a Belkereskedelmi Minisztériumban. A döntés ellen fellebbezésnek helye nem volt. Az immár egyedüli cégbirtokos Obláth Leó számára azonban egészen 1957 szeptemberéig eltartott, míg a Schnürmacher Pál és társa céget sikerült a cégnyilvántartásból törölnetnie. BFL VII. 2. e. Cégbíróság. 547.

¹¹ Életútjával a hetvenes-nyolcvanas években újságcikkek is foglalkoztak. BÉNYEI József: Bagossy bátyám házában. Hajdú-Bihari Napló, 1972. VIII. 11.; KÉKESDI Gyula: Bagossy uram emlékkönyve. Népszabadság, 1980. dec. 31. A negyedik osztály végén mennyiségtanból szekundát kapott és ezt már nem is javította ki. Gimnáziumi bizonyítványa leánya, Bagossy Zsuzsanna Gajdán Sándorné birtokában, akinek egyébként csak két polgárit engedett elvégezni, „nem nevelünk kisasszonyt” felkiáltással.

¹² Gajdán Sándorné szíves közlései, 2002.

¹³ BAGOSSY Imre-interjú, 1983.

édesanyja és az ő nyakába is otthon.¹⁴ Bagossy Imre ugyanis nemcsak öntörvényű és nyughatatlan ember volt, hanem újtó szellemű gazda is. Házás emberként végül már 45 köblös földön (1 köblös = 1600 négyszögöles hold) gazdálkodott. Amikor a gazdaságtörténész botor kíváncsiságával az agrárválság következményei felől érdeklődtem tőle (nyilván ezáltal keresve valamiféle determinista magyarázatot politikai helykeresésére a radikális oldalon), ugyancsak rámpirított a válaszával. Nála „*egyáltalán nem*” hatott a krízis. „*Jó földjeim voltak... a Szeles-dűlőn, meg a Keleti Nyomáson. Meg vizem is volt... és hát bírtam az iramot. Buzát keveset [termeltem]. [Főleg] tengerit, takarmányt. Sertéshizlalással foglalkoztam... Volt ötven is. Két turnusban hizlaltam a disznót. És a takarmányt feléitettem.*” Később aztán a vállalkozás, már a háború felé, mind nagyobb szabásúvá vált. Most már nem annyira a rendőrkapitánnyal (a politizálás okán), hanem a polgármesterrel került konfliktusba a vágási engedély miatt, amikor Romanellinek hizlalt disznót (jóllehet a politikai előjeleket aligha lehetett egybemosni). „*Én hizlaltam több disznót oda, az Optikai Műveknek, többezer darabot. Már nem én, hanem többnek így a vezetője voltam, aztán a MÁVAG-nak, meg a [Magyar-]Olasz Banknak... Szerződéssel... Én beállítottam a disznót. Hát a gazdáknál volt kiadva. Szállítottam a disznót, adtam súlyban és ők meghizlalták és a vágott súlyért fizették a maximális árat... Jól fizettek, nem is az, de én vágattam le... Én készárut adtam..., szóval vágtam, és az enyém volt a vágási haszon.*”¹⁵

Az igazi nehézségek azonban itt is 1945 után keletkeztek. Először meg kellett érnie, hogy az általa politikailag vágyott demokrácia számára a visszajára forduljon. Előbb huszadmagával a kisgazdapártból zárták ki, majd kisgazdából nagygazdává, ne mondjuk, kulákká minősült. Mindemellett még a nyolcvanas évekből visszatekintve is nem titkolt büszkeséggel mondta magáról, hogy „*még '56-ban is adóval, beadással rendben voltam.*” S továbbá, hogy „*'60-ig minden barázda földem megvolt.*” Pedig a kettő között épp a hajdanán kutatni kívánt 1956. októberi böszörményi értelmiségi gyűlés utóhatásaként meggyűlt a baja előbb (57. május 1-jét megelőzően) a helyi rendőrséggel („*rajtam nem ütött senki se, egyet se, csak itt ez a demokratikus ember*“), s Debrecenben is többször berendelték („*az ávo pincéjében fél hónapot húztam le*“), de ott nem bántották. A sors szeszélye (vagy fintora), hogy a család úgy tudja, hogy Bagossy Imrét a még böszörményi gimnazistaként megismert Kállai Gyula intervenciójára engedték el Debrecenből, miután kiszabadítása érdekében Zsuzsa lánya Pestre utazott hozzá, közbeavatkozását kérve. Perre nem is került sor, pedig még az is felrémlt, hogy az értelmiségi gyűlés után nála zajló beszélgetések miatt az összeesküvés előkészítését is a nyakába varrhatják.¹⁶ A pályáiv így nem is ezzel, hanem a kolhozosítással tört meg az elbeszélésben. Akkor már nem nagyon lehetett mit tenni: „*akkor már kutya járt a kertben*” – ahogymaga érzékletesen megfogalmazta.¹⁷ De még ekkor is maradt benne a civil kurázsiból. Amint arra a kérdésre vártam tőle választ, hogy ott dolgozott-e, vagy nyugdíjas lett, ma is látom a szemében a hamiskás fényt: „*Nem tudtam én dolgozni, hát gyenge voltam.*” Orvos

¹⁴ GAJDÁN Sándorné-interjú, 1991. OSZK Történelmi Interjúk Videotára

¹⁵ BAGOSSY Imre-interjú, 1983.

¹⁶ A hajdúböszörményi értelmiségi gyűlésről lásd KÖVÉR György: Losonczy Géza, 1917-1957. Budapest, 1998. 256.

¹⁷ BAGOSSY Imre-interjú, 1983. „*Nem tudtak mit csinálni velem, mert beléptem. Hát mondom: belépek. Mert azt mondták az ávosok, hogy ők hárman megesküsznek rám, hogy tsz-ellenes magatartást tanúsítok, aztán hát azután 3 év jár.*”

atyjafiaitól szerzett igazolásokkal sikerült elkerülnie, hogy „maga ura parasztként” a más földjén kelljen robotolnia. Úgynevezett pártoló tag lett. A maga portáján persze tovább szorgoskodott. „Erősödtem azóta” – hunyorított hozzá. Egyedül fiának, aki szintén Imre névre hallgatott, mint ebben a családban negyedéziglen immár mindenki, sikerült 10 köblös kiadott földjével kimaradnia a téveszesítésből.

* * *

A két vázolt életút között semmilyen közvetlen érintkezési pontról nem tudok, történetünk főszereplői sohasem találkoztak. Életpályáik még plutarkhoszi értelemben, tetteik alapján sem tekinthetők párhuzamosaknak. A nem egészen egy évtizednyi korkülönbség ellenére szoros értelemben egy generációhoz sem tartoztak, pályájukat meglehetősen éles szocializációs cezúraként választotta ketté az első világháború, aszerint, hogy felnőtté válásuk már a háború előtt bekövetkezett-e, avagy sem. Erdei Ferenc elhíresült „többségi társadalom-elmélete” szerint még az is kétséges, hogy egyazon társadalomhoz tartoztak-e. Snürmacher bizonyára a „polgári középosztályba” kapott volna pozíciót, Bagossy Imrével Erdei sem könnyen boldogult volna, hiszen ama – mellesleg a kispolgárság taglalása kapcsán elhangzó – besorolását igen nehezen viselte volna, miszerint „a parasztgazdaság nem fejlett úgy ki, hogy polgári üzemmé lehetett volna, tehát lemaradt az alsó társadalom konzervatív népi termelőhelyének.”¹⁸ Bagossy Imre egyszerre volt innovátor a gazdálkodásban, konzervátor a társadalom mikroszintjén és reformátor a politikában – erre a problematikára a társadalomtörténetnek ma sincs érvényes felelete.

Mit tegyünk, ha mégis úgy érezzük – az életükhöz kihívást intéző korszak, a 20. század azonosságán túl – szoros belső rokonság tartja össze a két élettörténetet. S ez, nézetünk szerint nemcsak azért lehetséges, mert visszatekintő elbeszélésük rögzítésekor mindketten bölcs idős emberek módjára, kellő távolságból és belátással szemlélték saját történelmüket. De talán nem is mi teremtjük meg önkényesen a párhuzamot.

Első látásra a közös történet lényege csak abban tűnik fel, hogy bár szinte mindenükből kifosztotta őket a század, a nyolcvanas években, visszatekintve, egyetlen egyszer sem panaszkodnak. Amikor a felnőtté válás utáni felívelő korszakokról emlékeznek, akkor a legtermészetesebb módon azt emelik ki, amiben másként jártak el, mint a többiek. S bár az idő kezelése sokszor tétova, ki emlékszik már ennyi idő múlva az évek kronológiájára, a dolgokkal kapcsolatos magatartás képe nem fakult meg. „*Arra már nem emlékszem, hogy hányban történt, de az biztos, hogy 1/2 százalék volt a provízióm. Ez alapján könnyen azonosítható a tranzakciót*” – bízta rám a történész munkáját barátságosan Tárai úr. S ez bizonyára a szerződéses hízalás vágási haszna kapcsán sem lett volna másként, ha Imre bácsit megkérdezem. Gondoljunk a két szereplő válsággal kapcsolatos gazdasági magatartásának hasonlóságaira, ahogy kreatív válaszokkal próbálják elhárítani a pénzügyi, illetve az agrárdepresszió szorítását. Természetesen a hangsúlyok máshova esnek, itt már nemcsak életkorszajátos az eltolódás: Snürmacher Pál a harmincas években már erős defenzívába kényszerült, bár nem annyira a válság, mint inkább az állami intervencionizmussal szemben. Bagossy Imre ezzel szemben épp az állami beavatkozás idején teszi meg a leghatározottabb lépéseket a kommercializáció irányába, s

¹⁸ ERDEI Ferenc: A magyar társadalom a két háború között. In: uő. A magyar társadalomról. Szerk.: Kulcsár Kálmán. Budapest, 1980. (342.)

még nem sejti, hogy számára – alig egy évtizednyi fáziskéséssel – ez lesz az utolsó nagy konjunktúra. A 20. század embere nem tudta távortartani a nagypolitikát magától, akár kerülte az aktív politizálást, akár – aktív helyi résztvevőként – megperzselődött általa. Amikor már mindketten csak védeni próbálták mindazt, amit addig elértek, akkor sem adták már könnyen magukat. S amikor a „fizikai megsemmisülés” vagy a „börtön” fenyegette őket, akkor is tartogattak még valami muníciót a tarsolyukban. Végző soron mindketten azzal tették életpályájukat (annak elbeszélését) egyénivé, hogy nemcsak ellenálltak az emberi életre rátelepedő hatalmi politikáknak, hanem vagy eszközül használták azokat mindennapi életcéljaik megvalósításában, vagy mindenükből kiforgatva, legyűrve, egzisztenciájuk fenyegetettsége idején is leleményességgel, ravaszsággal, s ha kell, egy utolsó kacsintással túljártak a század ordas eszén. Ez az, ami mindkettőjükben individuális, de ez egyúttal vitathatatlanul rokonszenves közös vonásuk is. Ebben rejtezkedik az a kulcsmozzanat, ami miatt élettörténeteik rekonstrukciója (és természetesen más, teljes élettörténeteké) nagyobb intellektuális kihívást jelent számomra, mint a 20. század agyonpolitizált makrotörténelme – „úgy, ahogy valójában volt”.

A. SAJTI ENIKŐ

Sors, jellem, történelem: az eretnek Tito

Mottó:

„Minden miértre egy történet a válasz.”

Ismeretlen biológus

1980. május 4-én délután egy hír járta be a világot: nem sokkal 88. születésnapja előtt, ahogy a hivatalos kommuniké fogalmazott, „*megszűnt Josip Broz Tito szíve dobogni*”. Egy évek óta teste romlását figyelő öregember halt meg, aki utolsó csatáját a betegséggel vívta egy ljubljanoi kórházban. Egy modern kori abszolút uralkodó távozott az élők sorából, akiről egy valaha volt balkáni országban egy valaha létezett egész korszakot neveztek el. A nagy horvát író, Miroslav Krleža egyetlen mondatba sűrítve egykori elvbarátja, majd ellenfele életútját így búcsúzott tőle: „*Utána szegődve halott hadtestei hosszú menetoszlopának, elment Tito a Románián át.*” Az állami gyász koreográfiája a Tito-kultusz összes kellékét felvonultatta, temetése minden idők egyeduralgódóinak kiszámított, politikai célokat szolgáló temetéseit idézte, hogy aztán sírját csakhamar gaz nője be a Virágok Házában. Ő, aki mindig büszke volt arra, hogy a „népből jött”, és a „néppel harcolta ki” az ország függetlenségét, élete vége felé már nem érezte, hogy luxushoz való vonzódása, udvartartásának külsőségei, kultuszának kiürült formái növekvő társadalmi viszolygást váltanak ki, és hogy a rendszert egy rendszeren kívüli tényező, az ő lassan szertefoszló tekintélye tartja csak össze. De nem is érezte: ekkor már szilárdan, áthatolhatatlanul állt közte és a társadalom között az általa teremtett rendszer bürokráciájából felépített fal. Halála után őt is utolérte a diktátorok szokásos sorsa: a széthulló, újabb és újabb véres polgárháborúkba sodródó Jugoszláviában minden baj okozójává őt kiáltották ki. A közvetlen utókor el akarta felejteni, hogy „uralkodásának” voltak olyan szakaszai is, amikor úgy tűnt, hogy az általa létrehozott második Jugoszlávia valamivel melegebb szállása lesz a délszláv népeknek, mint az első, bár, tegyük hozzá, ez is csak átmeneti szállásnak bizonyult. Az utókor arra sem emlékezik szívesen, hogy az öngazgatás az 1956-os magyar forradalom egyik követendő ideálja volt, s hogy rövid történelmi pillanatig a Tito-féle Jugoszlávia felcsillantotta azt a reményt, hogy a kommunizmus eszméje nemcsak arról szól, hogyan megy el tőle az emberek kedve. A Tito-életút és annak utóélete önmagában is a történetírás egyik paradoxonára utal, arra, hogy úgy tűnik, a múltnak nincs, nem is lehet végleges verziója.

Amikor pár évvel ezelőtt hozzáláttam a Tito-életrajz megírásához, arra a már-már vulgáris, mégis megkerülhetetlen kérdésre kerestem a választ, hogy milyen mértékben csinálta Tito a történelmet, és mint politikus, milyen mértékben volt ő maga is a történelem, azaz a struktúrák, az elitek, az ideológiák, a háborúk és egyéb tényezők terméke, illetve foglya. Írás közben döböntem rá, hogy már-már megoldhatatlan feladatra vállalkoztam: milyen arányt alakítsak ki a személyes sors, életút, jellem, intim szféra bemutatása és a történelem „kemény magja”, azaz a struktúrák, eszmék, politikai döntések leírása között. El kellett meditáljak történetírói ars poeticámon is. Nem kis dilemma egy történész számára, hogy milyen viszonyt alakítson ki tárgyával. Képletesen szólva: vádló vagy védő legyen, esetleg szenvtelen króni-

kás? Van valami igazság abban, hogy a történelem nem más, mint a történész „tápasztalata”, hiszen kutatásaival ő „alkotja meg” a múltat. Eszembe jutott, hogy talán E. H. Carr angol történésznek van igaza, aki szerint „*a történésznek nem az a dolga, hogy szeresse a múltat, vagy hogy magát a múlttól függetlenítsse, hanem hogy birtokba vegye és megértse...*”. Ha a múltat, a történelmet egy magas hegyhez hasonlítjuk, amit különböző szemszögből különböző formájúnak látunk, miközben tudjuk, hogy csak a részek együttese adja ki a hegy valódi formáját, akkor e birtokbavétel során nagyon is tisztába kell legyünk a végeredmény esendőségével, és talán jobban megértjük, miért akarja minden generáció olyan vehemensen újraírni a történelmet.

Engem a Tito-életrajz írása közben elsősorban az érdekelt, hogy egy értelmes, felfelé törekvő, a szép, különösen a szép ruhák és nők iránt fogékony fiatalember a Monarchiát feszítő számtalan probléma közül miért éppen a társadalmi problémák iránt lesz fogékony, s miért nem követi azokat a kortársait, földijeit, akik szűkebb hazájában, a Horvátország szívének tartott Zagorjében az egyre izmosodó horvát nemzeti gondolatot és az agrárradikalizmust ötvöző Radić fivérek hívévé szegődtek? Megalázkodást nem tűrő büszkesége, amit szlovén anyjától örökölt, játszott-e szerepet és milyen politikai karrierjében, és különösen a Sztálinnal szemben hozott döntésében? A történészek által korszakhatárként emlegetett első világháború, amely kibillentette hagyományos egyensúlyából az Osztrák–Magyar Monarchiát, vajon Tito személyes életében is ilyen radikális változást idézett elő? És sorolhatnám tovább a kérdéseket.

Ha alaposabban megnézzük, Tito gyermekkorában semmi, környezetétől eltérő különösebb momentumot nem tartalmazott. Talán mégis említésre méltó, hogy nagyszüleitől az átlagosnál több melegséget kapott, földműves, népes családot nevelő szülei (anyja 15 gyermeknek adott életet, akik közül heten érték meg a felnőtt kort) fontosnak tartották, hogy az 1868-as iskolatörvényhez képest jókora késéssel, 1898-ban megnyitott helyi falusi iskolát elvégezze. A kumroveci elemi iskola nem rítt ki a kor elemi iskolái közül: egyetlen osztályteremben a tüdőbeteg tanító 300-350 gyermeket tanított a betűvetésre, számolásra. Volt, hogy hónapokig szünetelt a tanítás, hol a tanító volt beteg, hol járványos betegségek miatt kellett bezárni az iskolát. Az iskola így is betöltötte feladatát, a gyermekek anyanyelvükön, horvátul tanultak meg írni, olvasni, számolni. Életrajzírói gondosan feljegyezték, hogy az elemi iskola első osztályában Broz megbukott, de nem szellemi képességeivel volt baj, hanem az okozta a problémát, hogy nem tudott horvátul, mivel évekig szlovén nagyszülei nevelték. Egyéni jellemvonásai közül talán megaláztatást nem tűrő büszkeségét, a paraszti munkánál könnyebb élet iránti vágyát és a szép öltözék iránti vonzódását emelhetjük ki. Ezek a jellemvonásai már egészen fiatal éveiben karakterisztikus formákban nyilvánultak meg. A hagyományos népi vallásosság írott és íratlan szabályaihoz ragaszkodó katolikus család rendszeresen részt vett a vasárnapi istentiszteleteken, és Broz mint jó eszű gyermek, ministrált is. Miután a falu plébánosa egy jókora pofonnal igyekezett gyorsabb munkára ösztökélni az istentiszteletnél segédkező alig 10 esztendőes gyermeket, a megaláztatást nem tűrő Broz soha többé nem tette be lábát a templomba, és döntését a család tudomásul vette. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a vallásos hit nem vált világlátása szerves részévé. Iparos karrierjének is majdnem az vetett véget, hogy mestere nyaklevessel „honorálta”, hogy az egyébként ügyes kezű tanonc munka helyett az örökifjú Sherlock Holmes detektív kalandjaiból olvasott fel inastársainak. Ezt a megaláztatást sem tűrte, megszökött és csak az igazságtalanságot végül is elismerő mester és apja szigorának engedve sze-

rezte meg mégis a segédlevelet. Egyenlőre csak a személyét ért igazságtalanságok ellen lázadt. A kor iparos mesterségeinek hierarchiájában előkelő helyet elfoglaló szakmát, a lakatos mesterséget sajátította el, amire mindig is büszke volt. Amikor a békés, álmos szülőfaluját, Kumrovecet elhagyta és a városba ment mesterséget tanulni, nem a lázadás vezette, hanem többek között az a családi tradíció, hogy a fiúk közül valaki mindig kitanult valamilyen mesterséget, no és a paraszti munkánál könnyebb városi élet délibábjá. Később sokszor mesélte, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregéből hazalátogató nagybátyjának az ismeretlen nagyvilágról szóló, valóságtól bizony olykor jócskán elrugaszkodó meséi, csillogó örmesteri egyenruhája nagy hatást gyakoroltak rá. Ő azt tanácsolta neki, menjen el pincératanulónak, ami a nagybácsi elbeszélésében egyenlő volt az elegáns öltözetrel, és kellemes úriemberek társaságával. A család, különösen Broz apja, nem volt elragadtatva az ötlettől, fiát legszívesebben Amerikába küldte volna. Ebben az időben sok tízezer horvát parasztcsalád kelt útra, vagy finanszírozta egy-egy családtag tengerentúli utazását a jobb megélhetés reményében. A Broz család azonban nem tudott „befektetni” egy ilyen „vállalkozásba”, így Josip Broz, hogy az egyébként is egyre zsugorodó birtok ne osztódjék tovább, két bátyja után végül a közeli városba ment. Akkor ő maga sem tudta, hogy örökre hagyta el szülőfaluját.

Ha nagyobb a családi birtok megtartó ereje, ha a fiatal Tito a lovakon kívül a falusi munka és életforma egészét megszerette volna, ha anyja és nagybátyja nem ösztökélik a társadalmi felemelkedést jelentő iparos munka irányába, nyughatatlan természete talán a Horvát Parasztpárt soraiba sodorja, amelyet éppen ezekben az években, szülőföldjén, Zagorjében alapított a két Radić fivér, Antun és Stjepan. Ez volt az a párt, amely később igen fontos szerepet játszott a horvát nép és a királyi Jugoszlávia történetében. De Broz, sok ezer falusi társához hasonlóan, szerencsét akart próbálni, kicsit jobban élni, öltözködni, pénzt keresni, világot látni, és mindez a várost és az ipari munkát jelentette számára.

Nem tudatos ideológiai döntés vitte a 18 éves segédet a szociáldemokrata pártba, hanem az, hogy a párttagság együtt járt a szakszervezeti tagsággal, a szakszervezet pedig egyrészt segítette munkát találni, másrészt munkanélküli tagjait segélyben részesítette. Volt hajlama az előtte álló célok, feladatok praktikus, gyakorlati megközelítéséhez. Semmi nyomát nem találtuk annak, hogy bármiféle érdeklődést tanúsított volna a horvát politikai életet ekkor uraló szerb–horvát koalíció kérdései iránt, az 1910-ben felszabadult lakatossegéd mindennapjait a munka, a sport és az olvasás töltötte ki, pedig a város, Sisak, ahol ekkor élt, a horvát politikai élet központja volt. Nem tudjuk pontosan, hogy Tito a Sisakon kapható szociáldemokrata brossúrák közül az „Emberek, mentsétek meg lelketeket!” hatfilléres könyvecskét, avagy a négy fillérért kapható „Miért követeljük az általános választójogot?” címűt olvasta, netán figyelmét a jóval borsosabb áron, harminc fillérért kapható „A prostitúció társadalmi jellege” keltette fel. Arra azonban ő maga emlékezett vissza, hogy járatta a horvát nyelvű szociáldemokrata „Slobodna riječ” című újságot, és ennek azokat a rovatait olvasta szívesen, amelyek távoli, álomszerű, új munkásvilágról szóltak, például az amerikai Milwaukee kisváros szocialista köztársaságáról. Amerikáról szólt álmait aztán alaposan megtépázta Upton Sinclair *Mocsár* című regénye, amely a chicagói vágóhídon dolgozó európai kivándorlók kemény életéről szól. Ez volt egyébként az első könyv, amit már felszabadulása utáni, első önálló keresetéből vásárolt.

Életrajzíróit ugyancsak foglalkoztatta az a kérdés, hogy mi volt az oka a puritán paraszti környezetből jövő Tito szép ruhákhoz, szép nőkhöz, lovakhoz, és majd amikor már tehetett, palotákhoz, általában luxushoz való vonzódásának. Ki megbocsátóan, ki elítélően szól erről a kétségkívül egyre inkább eluralkodó jellemvonásáról, amely élete végén már komoly társadalmi visszatetszést váltott ki. Tito később, államférfi korában maga mesélt arról, hogy azért szeretett volna egy időben szabónak tanulni, és azért próbálta ki a pincér mesterséget is, hogy szép ruhákban járhasson. Fiatalon legnagyobb álma az volt, hogy a maga által vásárolt szép új öltönyben térhessen vissza szülőfalujába. Élete végéig nem felejtette el, hogy a nevezetes öltönyt ellopták tőle és szégyenszemre egy ócskapiacra vett ruhában volt kénytelen hazamenni. Kortársai, későbbi harcostársai többször utaltak arra, hogy még a partizánháború leglehetőlenebb helyzetében is adott megjelenésére. Az őt jól ismerő egyik legközelebbi elvarabja, majd ellenfele, Milovan Đilas egyenesen így fogalmazott: az illegálisban „*piperkőc módjára*” öltözött, soha, még a háborúban sem látta őt „*méltatlan pózban*”, nem használt vulgáris szavakat, mindig frissen volt borotváltva, egyenruhája tiszta, kifogástalan volt. A királyi rezidenciák, nyári lakok későbbi elfoglalását mégsem ezzel a veleszületett szép iránti vonzódással, hanem a hatalom nyilvános felmutatásának igényével magyarázta. „*Tito mértéktelen fényűzése, az aszkézis teljes hiánya – olyan abszurditás ez, amilyent csak az élet és a politika szülhet –, ez pedig másokat is a bűn útjára vitt...*” Majd megbocsátóan hozzáteszi: „*jobb egy bűnös ember, mint egy automata.*” De ne szaladjunk ennyire előre.

Hősünk egyelőre, inasévei befejeztével sok társával együtt elindult munkát keresni. Dolgozott Zágrábban, majd részben kényszerűségből, no meg kalandvágyból elment „Fremdbe”, azaz „idegenbe”. Megjárta Szlovénia, Csehország és Bécs gyárait, üzemeit, megtanult németül, csehül. Felnőtt életének első tapasztalatai megerősítették benne, hogy szociáldemokrata társai segítségére és a szakszervezet munkanélküli segélyére számíthat. Miközben a szerb csapatok az első Balkán-háborúban győztesen bevonultak Skopljéba, Prizrenbe, Bitolába, Tito megszokott hétköznapjait élte: éppen a bécsi helyi Deimler gyárban dolgozott, szabadidejében szorgalmasan látogatta az olcsó bécsi orfeumokat, és változatlanul eljár valamelyik tornaklubba, hogy tökéletesítse torna és vívó tudását. A sport lehetővé tette számára, hogy saját erejéből kitűnjék társai közül.

Amikor Josip Broz betöltötte 20. életévét, őt is besorozták, és 1913-ban Bécsben meg is kezdte rendes katonai szolgálatát előbb a császári, azaz a közös haderőnél, majd pedig áthelyezését kérte a honvédséghez, pontosabban a horvát domobánokhoz. Az 1914-es esztendő személyes életében jól kezdődött. Tapasztalt, világlátott, jó szakmunkássá vált, beszélt németül és csehül, katonaevei is jól kezdődtek, sportteljesítménye miatt magasan kiemelkedett katonatársai közül. Igaz, ahogyan teltek az évek, emlékezetében egyre nőtt a hadsereg bajnokságon vívásban legyőzött ellenfelek száma, és ezzel párhuzamosan saját sportteljesítményének értéke is. Szerény katonai karrierjét is a sportnak köszönhette, altiszti iskolába küldték, így ő lett az ezred legfiatalabb szakaszvezetője. Leszámítva sportban elért kétségtelen eredményeit, eddigi élete egy falusi, paraszti közelebről érkezett értelmes, jó szakmunkás korabeli pályáját idézi fel. S bár a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyét nem tartotta igazságosnak, ezért sok tízezer társával együtt az elvárható mértékben részt vett a szakszervezeti mozgalomban, tagja lett a szociáldemokrata pártnak, a társadalmi radikalizmus iránti fogékonyságnak azonban nyoma sincs eddigi életében. Semmi jel nem mutatott arra, hogy valaha is politikai pályára lép, és egy

illegális párt fegyelmezett katonája lesz. Igaz, a kor, amelyben élt, még nem mozdult ki „hagyományos egyensúlyából”.

A háború kitörésének mélyebb okairól, bár újságolvasó ember volt, nem sokat tudott, és úgy tűnik, nem is nagyon érdekelte. Horvát–szlovén származása miatt talán érzett bizonyos hétköznapi szimpátiát a szerb testvérek iránt, de a délszláv nemzeti mozgalmak egyik variánsa sem váltott ki belőle különösebb érdeklődést még ekkor sem. Első találkozása a háborúval hétköznapi, mondhatni szokványos volt. Alakulatát, a 25. domobrán ezredet 1914 augusztusában a Szávától északra, az ún. belgrádi frontra helyezték, egysége azonban nem vett részt a szerbekkel történő fegyveres összecsapásban. Arra azonban még évtizedekkel később is jól emlékezett, hogy útban a szerb határ felé, egysége egyik szerb származású tisztje lelkiismereti okok miatt föbe lötte magát. 1915 elején vezényelték egységét a galíciai frontra. A Stanislaw-környéki harcokban felderítőként harcolt, amire azért emlékezett szívesen, mert mint mondta, „*ott az ember a saját fejével gondolkodhatott*”. Március végén egy csecsen katona majdnem halálra sebezte – egy Kazany melletti orosz kisváros kórházában tért magához hetekkel később. Számára ezzel véget ért a háború, legalább is az a szakasza, amit a frontvonalokon töltött. Josip Broz szakaszvezető súlyos sebesülése ellenére életben maradt, bár a szanitécek a hadifogolytáborban már ágyára kötötték a piros szalagot, ami azt jelentette, hogy a sebesült utolsó óráit éli. Fiatal szervezete azonban még a kiütéses tífuszt is legyőzte, amit már a táborban kapott el. Soha nem indokolta meg, miért nem lépett be a szerb kormány által életre hívott, az osztrák-magyar hadsereg orosz hadifogságba esett délszláv katonából toborzott önkéntes hadtestbe, pedig felépülése után abba a csuvas földön fekvő hadifogolytáborba került, amely a dobudzsai frontra igyekvő szerb önkéntes hadtest központi állomáshelye volt ebben az időben. Talán horvát–szlovén származása akadályozta meg ebben, nem tudjuk, de ez is arra utal, hogy még 1916-ban sem fért bele világképébe a közös délszláv nemzeti ügy szolgálata. Inkább választotta továbbra is a hadifogoly életet. Josip Broz szakaszvezető még így is szerencsésnek mondhatta magát: több mint egymillió monarchiabeli társával ellentétben túlélte a háborút (a Monarchia 1,1 millió katonája esett el, Szerbia elvesztette felnőtt férfilakosságának 22,4%-át), megnősült, volt egy szép felesége, aki tetejében hajlandó volt őt követni a hazafelé tartó hosszú úton. Sajnos Tito fronton, vagy hadifogságban írott levelei nem maradtak fenn, ha egyáltalán írt leveleket, így nem tudjuk azokat olyan motívum vizsgálatnak alávetni, mint tette azt Hanák Péter a magyar frontkatonák és hadifogoly első világháborús leveleivel, így nincsenek közvetlen forrásaink világlátásának alakulásáról. Nem, tudjuk, mikor változott meg a társadalom, a dolgok adott rendjét ugyan igazságtalannak tartó, azt azonban alapvetően elfogadó látásmódja, hogyan, milyen impulzusok hatására vált a radikális változásokat, egyenlőséget és igazságosságot hirdető új keleti ideológia, a bolsevizmus hívévé, és egyáltalán, mit értett meg és vallott magáénak az oroszországi történelekből. Egy azonban bizonyos: „a nagy háború” és a bolsevik forradalom Broz személyes életében, sorsában is mély változásokat eredményezett. Ettől kezdve hitt az orosz messiások forradalmi tisztító tűzében, egy pontosabban soha nem körvonalazott nagy utópia, az igazság társadalmában. A bolsevikok háborúellenes jelszavai szívéből szóltak, s talán saját emberi nyomorúságának megváltóit látta bennük.

A februári forradalom után fellazult a fogolytáborok fegyelme is, sikerült megszöknie. Az Ideiglenes Kormány elleni júliusi bolsevik tüntetések és fegyveres

összecsapások már Petrográd utcáin találták. Az ezt követő letartóztatások elől a Néva hídjai alatt bujkált, majd Finnországba szökött. Itt azonban elfogták, s miután kiderült, hogy osztrák hadifogoly, több hadifogollyal együtt feltették egy Szibériába induló vonatra. Amikor Milovan Đilas 1941-ben, a Szovjetszkaja Enciklopedyija számára rövid szócikket írt Titóról, a szerkesztőség elvárásának megfelelően enyhén szólva is felnagyította az orosz forradalomban játszott szerepét. Tito belépett ugyan, több mint százezer társával együtt a Vörös Gárdába, de osztagának tevékenysége kimerült a vasút omszki szakaszának őrzésében, és valóban felvételét kérte a bolsevik pártba, sőt szovjet állampolgárságért is folyamodott. Soha nem indokolta meg, miért döntött mégis a hazatérés mellett, pedig első felesége orosz volt, a pártba történő belépését azonban később, igaz, már a Szovjetunióval történő szakítás után „*nagyon komolytalannak*” minősítette.

A Titóról szóló irodalomban keveset lehet olvasni magánéletéről, nőkhöz fűződő viszonyáról, ő maga soha nem beszélt erről a nyilvánosság előtt, de még barátai előtt sem. Az apró mozzanatokból azonban annyi mégis összerakható, hogy ezt a középtermetű, egyenes tartású, kisportolt, paraszti származása ellenére is inkább értelmiségi kinézetű, mondhatni jóképű férfit valamennyi társához (háromszor nősült) őszinte érzelem fűzte. Szenvedélyes volt mindenben, evésben, ivásban, szerelemben és gyűlöletben, tiszta szívből tudott nevetni is – de mindig volt egy átléphetetlen határ közte és barátai, elvtársai, sőt szerelmei között. Ezt a határt ő maga szabta meg. Mindegyik felesége, társa a kortársak visszaemlékezése szerint szép volt, és jóval fiatalabb nála. Utolsó feleségét, a ma is élő Jovanka Budisavljevićet, aki „*egészséges, fekete hajú, fehér bőrű szerb szépség volt*”, nem egészen véletlenül ismerte meg. Megbízható partizánkáderként, egyenesen a likai VI. hadosztálytól vezényelték a háború után az ország akkor már első embere mellé, és a korabeli pletykák szerint Aleksandar Ranković belügyminiszter állt a „hadművelet” mögött. A politika hozta össze őket, és később a politika mérgezte meg kapcsolatukat. Második feleségétől ő vált el, de az orosz fogságból magával hozott Pelagija Belouszova az 1928-as letartóztatása után elhagyta, és visszautazott egyetlen életben maradt fiukkal együtt a Szovjetunióba, amit a büszke természetű Tito soha nem bocsátott meg neki.

A Monarchia volt katonája, aki hat éve hagyta el a dualista monarchiát és szűkebb hazáját, Horvátországot, már egy új államba, az 1918 decemberében magát megalakultnak minősítő Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba érkezett vissza 1920 októberében. Nemcsak egykori állama hullott szét, de családja is szétszéledt, anyja meghalt, apja felszámolta a gazdaságot. Családi életük is családi tragédiával kezdődött, alig egy hónappal hazaérkezésük után megszületett első fiuk, aki azonban pár nappal később meghalt.

A fogságból történő hazatérése után még évekig úgy tűnt, élete visszazökken a rendes kerékvágásba, faluja elismert mesterembere lesz, akit nemcsak szaktudása, de olvasottsága és pedáns megjelenése miatt is tiszteltek. Ha egy buta véletlen folytán nem tartóztatják le, és nem éli át ismét az ezzel járó emberi megaláztatást, talán más-ként alakul a sorsa. De nem így történt. Élete egyre szorosabban kötődött az illegálitásba szorított párthoz, 1927-től pedig anyagi értelemben is a párttól függött. Jugoszlávia Kommunista Pártja a szerb, a boszniai hithű marxisták (akik inkább kautzkysták, semmint leninisták voltak), valamint a horvát és szlovén unitarista filobolsevik radikális, tekintélyes merénylőműlttal is rendelkező szocialisták sajátos kombinációjának pártjaként jött létre, amely összetétel eleve labilissá tette a pártot, annak ellenére, hogy 1921-ben látszólag a III. Internacionáléhoz igazodó radikálisok

győztek. Tito neve a szerb-horvát ellentétek és a párton belüli éles frakcióharcok drámai kiéleződésének időszakában, 1927/28-ban került fel a felforgatók listájára. „Udvari” életrajzírója, Vladimir Dedijer, a korabeli politikai elvárásoknak megfelelően azt állította, hogy Tito egyik frakcióhoz sem tartozott, éppen ellenkezőleg, ő teremtetete meg a párt oly régen várt egységét. Az igaz, hogy Titónak nem volt rálátása a párt-és szakszervezeti vezetők egymás közötti kemény belső vitáira, de első, 1926-ban megjelenő írásai arról tanúskodnak, hogy az ún. balosok közé tartozott, akik minden kérdést, beleértve a nemzeti kérdést, a parlamenti eszközök politikai felhasználhatóságának kérdését stb. kizárólag az „osztályharcos szellem” keresztül nézték. Ekkor megjelent, meglehetősen kezdetleges írsaiban nyoma sincs az ország politikai életét meghatározó szerb–horvát ellentéteknek. Tito gondolkodása is azt a korabeli, tipikus kommunista gondolkodást tükrözte, amelynek kiindulópontja és egyben végpontja az adott rendszer megdöntése, a fegyverrel végrehajtott társadalmi forradalom volt. A nemzeti kérdéssel szembeni korábbi „vaksága” Titónak erre az időre annyiban változott, hogy az országot feszítő nemzeti ellentéteket már nem az „osztályharcot zavaró” tényezőnek tartotta, hanem olyan jelenségnek, amely felgyorsíthatja a rend széthullását. A kérdés ebből, és csakis ebből a szempontból kezdte érdekelni mind a pártot, mind annak fegyelmezett katonáját, Titót.

1927-től már anyagi értelemben is a párttól függött, ettől kezdve gyakorlatilag nem volt legális munkahelye a szokásos értelemben. Mint a korszak valamennyi kommunistája, ő is természetes módon volt moszkovita, és 1935 elején pártja kitűnő ajánlásával és egy pártkarrier ígéretével érkezett Moszkvába. Moszkva szemében Tito értékét csak növelte, hogy nem tartozott azok közé az értelmiségiek közé, akik vég nélküli vitáikkal, úgymond, válságba sodorták a pártot. A zágrábi bíróságon az 1928-as letartóztatása után tanúsított magatartásáról Moszkva pozitívan írt, mintegy jelezve, hogy tervei vannak vele. Azon kevés, felhasználható közép pártvezető közé tartozott, akiknek az eredeti foglalkozása munkás volt, és akik már megelégtették a frakciók pártmunkát lebénító, vég nélküli vitáit. Elég világos fejű, praktikus gondolkodású ember volt ahhoz, hogy világosan lássa, az a párt, amelynek legnagyobb szervezete a lepoglavai börtön társadalomtól izolált világában, és nem az üzemekben, falvakban működik (a húszas évek végén mintegy kétezer ember töltötte börtönbüntetését kommunista tevékenységért), nem végezheti el a tőle elvárt feladatokat.

Amikor 1935 elején Tito megérkezett Milan Gorki, később kivégzett pártvezető ajánlásával Moszkvába, Tito rögtön megérezte, hogy a Szovjetunió már nem az ígéret földje, mint 1917-ben hitte, már rátelepedett a félelem. Hogyan úszta meg a nagy tisztogatást, életrajz írói, köztük e sorok írója is, ma is csak találgatják. Leginkább hihető magyarázat talán a terror irracionális logikájában, azaz a véletlenben keresendő. Tito még a Szovjetunióval történt szakítás legdurvább időszakában sem „tálalt ki” ezekről az évekről, de az is igaz, hogy eddig semmi kompromittáló adat sem került elő akkori magatartására vonatkozóan. Akárhogy is volt, az 1937-től Moszkva akaratóból a párt első emberévé avanszált Tito pártkarrierje a tisztogatások által a jugoszláv pártban teremtett politikai vákuumhoz kötődött. Ebben az értelemben Tito, a jugoszláv kommunista vezető valóban a sztálinizmus kreatúrája volt. De soha nem lett meggyőződéses fundamentalista, mint a korabeli pártzsargont használva, saját pártjának *vahábitái* (19. század eleji fanatikus szunnita, arab mozgalom), akik szemében mindig is „*puha jobboldali*” maradt, aki semmi vonzódást nem mutatott az általuk megkövetelt kemény politikai, de különösen az egyéni aszkézis-

hez. Ellenkezőleg. Még az illegalitás feltételei között, sőt még a börtönben töltött évek alatt is igyekezett a lehetséges kényelmet biztosítani magának, és szemtanúk írnak arról, hogy még a partizánháború legreménytelenebb körülményei között is erre törekedett. Főtítkárként azonban kemény volt és kreatív, ideológiailag korántsem „lágylult el”, Moszkvában inkább neki hitték el, hogy pártja vashábitái a trockisták és nem fordítva. Amikor 1934 márciusában, nem sokkal 42. születésnapja előtt elhagyta a börtönt, sajátos formában találkozott a Belgráddal szembeni horvát ellenzékiessel. Mikor jelentkezett faluja községházában a községi elnöknél, aki egyébként gyermekkori jó barátja volt, az becsukta az ajtót és vállon veregette, és mondta: „jól tartottad magad”.

A Komintern balkáni titkárságán eltöltött évek tanulságosak voltak számára. Itt ismerte meg a kor kommunista vezetőit, itt alakult ki közte és Georgi Dimitrov bolgár kommunista vezető között a hivatalosnál kissé szorosabb kapcsolat, talán barátság, ha ez a fogalom a politikában egyáltalán jelent valamit. Itt tapsolt őszintén a Komintern VII. kongresszusán Dimitrov népfrontos beszédének. Moszkvában volt akkor is, amikor 1936 augusztusában lezajlott az első „trockista-zinovjevista” per, amelynek két fővádlottja az ismert, magas rangú bolsevik vezetők, Zinovjev és Kamenyev voltak. Tito maga is beállt az éppen aktuális ellenség, a trockisták nyilvános bírálóinak nagy kórusába. Legyünk éberek ezzel a „*rákfenével*” szemben, írta egyik ekkor keletkezett cikkében, „*őrizzük pártunknak a súlyos és véres gyötrelmek árán megszerzett egységét, óvjuk és neveljük kádereinket, s legyünk engesztelhetetlenek az ilyen bűnöző alakokkal, meg a kártevők minden fajtájával szemben.*” Moszkvában döntötték el azt is, hogy vissza kell menjen Jugoszláviába hazai pártmunkára. Ekkor, 1937-ben, ideje jó részét a spanyol önkéntesek szervezésével töltötte, bár ő maga soha nem járt Spanyolországban. Sokat elárul korabeli nézeteiről, és jórészt jelleméről is az a cikk, amit a spanyol önkénteseket hajón történő szállítását megszervező egyik magas rangú jugoszláv vezető lebukása után a párt lapjába, a *Proleterbe* írt. Jó purifikátor módjára dörgedelmesen így fogalmazott: csak az lehet a „*munkásosztály hű fia*”, aki nem „*hitvány életét*” menti a rendőrség előtt. A fő problémának azt tartotta, hogy „*az osztályvellenesség e nyomorult révén azt igyekezett bebizonyítani, hogy a Kommunista Párt vezetőségében csupa jellemtelen és gyáva ember ül.*”

Tito ügyesen lavírozott a rendelkezésére álló meglehetősen szűk politikai ösvényen. Vezetői felemelkedését véleményünk szerint legkevésbé egyéni tulajdonságai befolyásolták, a véletlenek mellett inkább egy láthatatlan, mégis létező központi akarat, valamint az adott időben erénynek számító munkás származása befolyásolták az eseményeket. Amikor elhagyta Moszkvát, vezetői felemelkedésének, vagy bukásának kérdése még nem dőlt el. A Komintern VB ugyanis, tükrözve a Komintern belüli csoportosulások közötti hatalmi harcot, „salamoni” módon úgy döntött, hogy két központja lesz a jugoszláv pártnak, egy Bécsben, amit Milan Gorkiic vezetett, egy pedig Jugoszláviában. Ennek vezetésére kapott Tito felhatalmazást. Soha nem mondta el nyilvánosan, hogy mit érzett, amikor Gorkiic eltűnése után 1938 tavaszán őt is Moszkvába rendelték, de félt, mint sok ezer hasonló társa. Óvatosan mindössze ennyit mondott erről az időszakról: „*mindent jól láttam én akkoriban, csupán az okokat nem értettem úgy, mint ma... Forradalmi öntudatom akkoriban azt súgta, hogy nem szabad bírálnom, mert azzal az idegen propagandának teszek szolgálatot.*” Tehát hallgatott és Moszkvába utazott. A Moszkvából a jugoszláv párt számára érkező anyagi támogatás ekkor már akadozott, és bizalmas körökben a párt

feloszlátásáról suttoztak. Talán ezekben években tanulta meg valódi érzéseit és véleményét elrejtteni, és jól beletanult abba is, hogyan tegyen eleget az éppen aktuális politikai elvárásoknak. Még elutazása előtt, mintegy hűségét bizonyítandó, cikket írt a KI német nyelvű lapjába, a *Rundschauba*. Ebben élesen támadta Antun Ciligát, a kalandos sorsú dalmát kommunista író, aki miután elhagyta a harmincas évek Szovjetunióját, *A nagy családok országa* címmel könyvet jelentetett meg Párizsban a sztálinista hazugságokról és koncepciós perekéről. A korszak hithű kommunista retorikájának megfelelően Tito ebben a cikkében „provokátornak”, „rendőrségi spiclinak”, a „fasiszta agresszorok bérencének” nevezte Ciligát. Tudta, hogy Moszkvába rendelése mögött a pártvezetés válságának megoldása állt, s úgy tűnik, hogy a jugoszláv párt vezetéseért folytatott küzdelem mögött érdemes a KGB és Komintern közötti hatalmi harcot keresnünk. A jugoszláv börtönökben lévő kommunisták pártbizottsága szintén igényt tartott a kinti mozgalmi élet irányítására, és a népfretpolitikával ellentétes utasításokat küldözgetett a hazai szervezeteknek. A trónkövetelő Petko Miletić, a börtönben lévő „vahábiták” szellemi vezére volt, aki nagy számú hívével, és a velük egy cellában lévő horvát nacionalistákkal összefogva valóságos terrorizálta azokat a társait, akik nem fogadták el már-már önkínzó aszkézisét, a „minél rosszabb annál jobb” taktikáját a börtön vezetésével szemben folytatott mindennapos küzdelemben. A foglyok közötti viták eljutottak Moszkváig és komolyan vizsgálni kezdték az ügyet. Tito közvetlenül is érintve volt ebben a vitában, mivel az egyik, Miletićtyel szembeszálló fogoly vele raboskodott a lepoglavai börtönben, ahol éppen ellenkező taktikát alkalmaztak Tito vezetésével, aki azt mondta, minél elviselhetőbbé kell tenni a börtönkörülményeket. Úgy tűnik, hogy Tito Kominternhez fűződő kapcsolatai erősebbek voltak, mint Miletić KGB-hez fűződő kapcsolatai. A körülményeket jól tükrözi, hogy a szembenálló felek Moszkvában azal igyekeztek egymást diszkreditálni, hogy a letartóztatott volt titkár, az akkor már „pártellenes elemnek” számító Gorki emberének tüntették fel kölcsönösen egymást. Ismét szerencséje volt, ezt a vitát is ő élte túl. Amikor Dimitrov, a Komintern főtitkára végül rábízta a párt vezetését, eldőlt az a kérdés is, hogy nem vonják össze a balkáni kommunista pártokat, mint számos, a KI balkáni titkárságán dolgozó német és bolgár vezető szerette volna, hanem Dimitrov álláspontja győzött, aki hibának tartotta az egyes nemzeti kommunista pártok felszámolását. Amikor Tito elfogadta az ideiglenes főtitkári kinevezést, állítólag azt mondta Dimitrovnak: „a párt lemossa a Komintern előtt a nevének esett foltot”.

Tito jó szervezőnek bizonyult, és egy előre nem látható történelmi esemény okán részben sikerült anyagilag is függetlenítenie a pártot Moszkvától. 1937-ben a kommunista párt nagyobb mennyiségű aranyhoz jutott. Ennek előzménye az volt, hogy amikor a Független Szakszervezet vezetői, amelyhez az a fémmunkás szakszervezet is tartozott, amelyben Tito politikai karrierje elindult, megneszelték, hogy közeledik a királyi diktatúra bevezetése, ami valóban együtt járt a szakszervezeti vagyion elkobzásával, eladták és aranyba fektették a szakszervezet vagyionát, beleértve a bankokban sztrájkok esetére fenntartott pénzalapot is. Ezt adták át aztán a kommunista pártnak, amit a háborúig egy zágrábi ház kéményében őriztek és több házkutatást is „tűlélt”. Ez az arany képezte a párt egyik első ellenállási „befektetésének” alapját, a pénzről állítólag Moszkva soha nem szerzett tudomást.

Tito számára a második világháború hétköznapi módon, minden drámai elem nélkülözve kezdődött el. Belgrád német bombázásáról Babić mérnök, azaz Tito Zágrábban, jó néhány órával a harci cselekmények megindulása után értesült. A horvát

báni hatóságok nem sok szolidaritást éreztek Belgráddal, a város élte hétköznapi életét. Zágráb vezetői háromszor utasították el a „*krátkij kurszon*” nevelkedett kommunisták külső ellenséggel szembeni összefogásra és a város védelmére vonatkozó ajánlatát: Titónak nyilván azok az idők jutottak eszébe, amikor az orosz Ideiglenes Kormány a bolsevikok segítségével védte meg Petrográdot a német támadással szemben. Most azonban más idők jártak, a horvát függetlenség volt a tét, igaz, a szerb függetlenség kárára, arról nem is szólva, hogy Zágráb nem Petrográd volt, Subasić bán pedig nem volt Kerenszkij. Így Tito április 10-én sok ezer zágrábival együtt nézte végig a 14. német páncélos hadosztály bevonulását. A tömeg ünneplése, éljenzése mélyen az emlékezetébe vésődött. Néhány nappal később egy röpiratban dühösen így fogalmazott: „*Az a pillanat, amikor a hódítók betették lábukat Zágrába, a legsötétebb szegényfoltja lesz történelmednek Horvátország népe.*” A korabeli viszonyokat jól tükrözi, hogy a kommunista párt vezetője, Tito a német támadás után a jugoszláv légierő egyik vadászgépén érkezett meg Belgrádba, illetve az, hogy a hatalmat átvevő Simović-kormány egyik utolsó rendeletével kiengedte a politikai foglyokat, ezt azonban a Horvát Bánság területén nem hajtották végre. Ismét szerencséje volt, a motorhibával küszködő gép nem zuhant le, szerencsésen megérkezett Belgrádba. A máskor is megnyilvánuló személyes bártorságára most különösen nagy szüksége volt. Az tűnt a legbiztonságosabbnak, ha közvetlenül a Gestapo belgrádi parancsnoksága mellett bérel ki lakást a papírjai szerint a Skoda művek alkalmazásában álló Babić mérnök, azaz Tito. Társaival együtt, Đilasszal, Rankovićyal, Vukmanović Tempóval és másokkal együtt elemében volt. Úgy érezte, eljött az ő idejük, „*ütött a végső óra*”, a burzsoá világgal történő összecsapás órája, amiből meggyőződése szerint csakis ők kerülhettek ki győztesen. Paradox, mégis igaz: a német hadsereg Szovjetunió elleni támadása bizonyos értelemben megváltás volt a jugoszláv kommunisták számára. Moszkva, amely eddig gúzsba kötötte kezüket, feloldotta őket a tétlen várakozás alól, megkezdődhetett az idegen megszállók elleni harc, amit kezdettől fogva összekapcsoltak a polgárháborúval és a társadalmi forradalom gondolatával. Mielőtt Jugoszláviát is elértek volna a háború viharfelhői, Titónak sikerült egy korábbihoz képest ütőképesebb, egységesebb pártot összekovácsolnia, a párt taglétszámát néhány százzal több mint 8000-re növelni. Úgy érezte, elérhetetlen szolgálatokat tesz a Szovjetunióknak, amikor megküldte Moszkvának azt a komoly hírszerző tevékenység révén megszerzett információt, hogy Németország támadásra készül a Szovjetunió ellen. Nem tudjuk, hogy ez a hír eljutott-e Sztálinig, avagy oly sok más információval együtt fennakadt a bürokrácia hálóján. De ha meg is kapta volna a hírt, a többivel együtt nyilván ennek sem adott volna hitelt.

Soha nem ismerte el, hogy pártja vezetőjeként kezdetben kilátástalan, öngyilkos akciókba kergette bele legvakmerőbb híveit. Akkor kezdődött el a kommunisták sikeres antifasiszta harca, amikor a kicsi, de militánsan szervezett párt egy lényegében vezető nélküli spontán lázadás élére állt a déli hegyek között. Tito keserves csalódásokon keresztül már a háború éveiben megtanulta, hogy rajongásának tárgya, Sztálin már régen nem a „*világforradalom lángjának őrzője*”, hanem olyan reálpolitikus, aki mindent a szovjet birodalmi érdekeknek rendel alá. Még magának sem merete bevallani, amit később világosan felismert, hogy Sztálin már régen végrehajtotta a bolsevizmus nacionalista transzformációját, ami már csak azért sem volt túl nehéz, mert a keleti kommunizmus kezdettől fogva orosz gyökerekből táplálkozott. A súlyos áldozatokat követelő harc közben a hajdani vasmunkás és pártmunkás két komoly államférfiúi tapasztalattal lett gazdagabb: világossá vált számára, hogy a balkáni né-

pek történetét ismét a nagyhatalmak akarják írni, ahol neki legfeljebb ezeknek a szándékoknak a végrehajtójaként lehet szerepe, ezt pedig már csak büszkeségből sem akarta vállalni. Élvezni akarta megérdemelt győzelme gyümölcseit. Másrészt megtanulta, hogyan rejtse el valódi szándékait tárgyalópartnerei előtt, megtanulta, melyik arcát mutassa a külföld, melyiket elvbarátai, ellenségei és melyiket a társadalom felé. Az általa bevezetni szándékozott társadalomról vallott nézetei azonban semmit nem változtak, továbbra is hitt a szovjet típusú államszocializmus mindenhatóságában, magasabbrendűségében.

Tito tehát 1944 közepére végképp megnyerte a Draža Mihailovičtyal vívott „hosszútávfutó” versenyt, politikai, katonai értelemben egyaránt, és a szövetségesek ettől kezdve partnerként, hatalmi tényezőként bántak vele. Amikor Jugoszlávia területén véget ért a véres függetlenségi és polgárháború, Tito a példakép Sztálin jó tanítványa igyekezett lenni, már-már „pápább a pápánál”. Ellenfelei joggal nevezték a Szovjetunió „*első számú csatlósának*”. Hiába intette Titót Sztálin, hiába ígérte meg a partizán főparancsnok Churchillnek, hogy „*nem vezeti be*” a kommunizmust Jugoszláviában, hiába voltak érvényes koalíciós megállapodások közte és a londoni jugoszláv kormány miniszterelnöke, Šubašić között, mindenki számára világos volt: a jugoszláv rendszer szovjet típusú államszocializmus, ahol az össztökéssé váló pártállam a termelés, a tulajdon, az elosztás minden mozzanatát és a hatalmi ágak minden szféráját szilárdan a kezében tartja. Racionális politikai, hatalmi szempontból Titónak nem lett volna szüksége arra, hogy radikálisan leszámoljon a már korábban térdre kényszerített politikai ellenfeleivel, és hogy egész népcsoportokat büntessen meg, elég erős volt anélkül is. Mégis szabadjára engedte a megtorlás ősi ösztönét. Rideg politikai szempontból kezelte a megtorlás kérdését, köztük a magyarok elleni bosszú kérdését is, és csak arra vigyázott, hogy az ne váljon se kül-, se belpolitikai szempontból destabilizáló tényezővé. A háború utáni jugoszláv megtorlások egyik sajátossága az volt, hogy nem speciálisan egy-egy náció ellen irányultak, hanem *mindenki ellen*, aki a győztes partizánok filozófiája szerint kollaboráns volt, illetve veszélyeztetheti az új társadalmi rendszert. A kor hangulatának megfelelően mindenki *kollaboráns* volt, aki „*nem ment az erdőbe*”. A társadalom egyes rétegei közé vont éles ideológiai, politikai választóvonal tekintetében is Sztálin jó tanítványának bizonyult.

Hogy mikor kezdődtek Tito és Sztálin vitái, nehéz megmondani. Az igazolási kényszer által fűtött jugoszláv történetírás azt igyekezett bizonyítani, hogy a két vezér kapcsolatába kezdettől bele volt kódolva az összecsapás, viszonyukat már a háború alatt is súlyos nézeteltérések jellemezték. Ez persze így nem igaz. Megítélésem szerint kapcsolatuk inkább hasonlatos ahhoz a korhoz, amelyben nézeteltéréseik születtek: a hidegháború fokozatosan eszkalálódó folyamatához, amikor azért értelmetlen feltenni a kérdést, „*ki ütött előbb*”, mert nem lehet rá jó választ adni.

Terjedelmi okoknál fogva kénytelenek vagyunk eltekinteni a vita egyébként fontos és izgalmas részleteinek bemutatásától, azt azonban szeretnénk hangsúlyozni, hogy Sztálint Jugoszlávia mindig is a földközi-tengeri térség szempontjából érdekelte. Világosan kell lássuk azt is, hogy Sztálinnak nem volt előre kidolgozott „forogatókönyve” a befolyása alá került országokkal folytatandó politika tekintetében. Arra számított, hogy hosszabb-rövidebb ideig, talán 10-15 évig folytatható a háborús szövetségesek közötti kooperáció. E kooperáció fenntartását közvetlenül a háború befejezése után, véleményünk szerint inkább a szovjet, semmint a Tito által képviselt balkáni politika szolgálta. Tito inkább *destabilizáló* tényező volt a maga balkáni

föderációs terveivel, és a Triesztre vonatkozó területi igényével, nem igen akart a realitásokkal számolni. Ha nem is világhorradalmi álmokat kergetett, mint bolsevik példaképei egykoron, de *regionális* forradalmi álmai voltak. A háború alatt például ezt szolgálta a balkáni (jugoszláv, bolgár, albán és görög) közös katonai parancsnokság terve, természetesen az ő vezetésével, amely heves ellenállást váltott ki mind Moszkvában, mind pedig Londonban. Mint ismeretes, a háború után fegyverrel, kiképző bázisokkal, szakértőkkel segítette a görög kommunisták harcát – Sztálin ingerült figyelmeztetései ellenére. Tito azt hitte, hogy Sztálin ideológiai szimpátiából majd minden lépését támogatja. Súlyosan tévedett. Éppen a vele szemben hozott rendkívül durva intézkedések, a Jugoszlávia elleni „*nemzetközi koncepció*s per” mutatta meg féhéren-feketén, hogy Sztálin számára a kelet-európai kommunista rendszerek nem a hajdani forradalmi álmok, hanem a *hagyományos orosz birodalmi szempontokból* fontosak. Sztálin nyilván nem tudott Titónak arról a zárt körben, inter nos stílusban elmondott beszédéről, amit közvetlenül Belgrád felszabadítása után mondott válogatott katonái előtt: „*Többé nem leszünk alku tárgya. E harcban megszereztük a jogot, hogy a szövetségesekkel egyenrangúan vegyünk részt ebben a háborúban és nemcsak Jugoszlávia, de az új és boldogabb Európa építésében is*”. Külpolitikai lépéseit valóban ez a nagyobb beleszólást igénylő szellem vezérelte. Sztálin a közös ellenség elleni harc időszakában elnézte Tito nagyra törő balkáni terveit, azt azonban Tito is akceptálta, hogy a háború alatt nem időszerű egy „*mini balkáni Internacionálé*” létrehozása. Azzal párhuzamosan azonban, ahogyan sikerült kiépíteni a Szovjetunió közép-kelet és dél-európai pozícióit, különösen Bulgáriában, amely mindig is az orosz politika homlokterében állt, és ahogyan egyre határozottabban bontakozott ki az amerikai feltartóztatási politika, úgy értékelődött le Sztálin szemében a saját erejét és fontosságát kissé mindig is túlbecsülő Tito. Sztálin többé nem egy esetleg kezelhetetlenné váló közvetítő révén akarta uralni a Balkánt, Tito viszont továbbra is úgy érezte, a balkáni középhatalmi szerep szerzett jogon őt illeti.

A Tájékoztató Iroda 1947. szeptemberi megalakítása még azt tükrözte, hogy Tito tekintélye töretlen. Sztálin még őt kérte fel, hogy kezdeményezze e regionális szervezet létrehozását, és Belgrád lett a szervezet első központja is. Ez kétségtől legyezgette Tito hiúságát és talán elfelejtette azt a sértést, hogy a legerősebb kommunista ellenállási mozgalom vezetőjeként először csak a Szuvorov-emlékérmet kapta meg Sztálintól, míg Mihály román király a legmagasabb kitüntetést, a Győzelem érdemérmét. (Tito megkapta később ezt a kitüntetést is.) A TI létrehozásának üzenete egyértelmű volt: a Szovjetunió az egész régió kommunista pártjainak összefogásával, a hatalom kizárólagossá tételével válaszol az angolszász világ összefogására, a hidegháborús kihívásra. Durván, de Sztálintól korántsem idegen módon adták a jugoszlávok tudtára, hogy vége az önállósodásnak, a regionális hatalmi törekvéseknek: az 1948 februárjában Moszkvába rendelt jugoszláv küldöttség vezetőjével, Edvard Kardelj külügyminiszterrel egy hajnali órában, megalázó körülmények között aláírták azt a nyilatkozatot, hogy a továbbiakban a két ország egyezteteti minden külpolitikai lépést. Az már a sors fintora, hogy a megalázott, zavarodott Kardelj rossz helyen írta alá a megállapodást, úgyhogy másnap meg kellett ismételní a procedúrát.

Tito, aki jól ismerte a Szovjetuniót, s magát Sztálint is, a lelke mélyén tudta, hogy ez valamikor be fog következni. Azt se mondhatjuk, hogy váratlanul érte a dolog, a jugoszláv hírszerzés már jelezte, hogy valami készül ellene Moszkvában – a

delegációt is ezért vezette külügyminisztere és nem ő. S bár a két ország közötti nyílt vita csak később bontakozott ki, a kulisszák mögötti birkózás már közvetlenül a jugoszláv delegáció hazaérkezése után megkezdődött. A nyomásgyakorlás és a Jugoszlávia elleni „nemzetközi koncepciós perben” hozott „bíróági ítélet”, azaz a Tájékoztató Iroda bukaresti határozata között rövid idő telt el: a jugoszláv kormány 1948. március 18-án és 19-én kapta meg azt a levelet, amelyben közölték velük, hogy kivonják a mintegy hatezer szovjet katonai és az ugyancsak több ezer polgári tanácsadót, és június 28-án, a szerb történelem gyásznapján (rigómezei vereség) már megszületett a TI egyhangú határozata Jugoszlávia elítéléséről, a budapesti ülésen hozott határozatnak pedig elég pusztán a címét idézzük, hogy érzékeljük az ott történteket: „Jugoszlávia Kommunista Pártja kémek és gyilkosok kezében”.

Csak három év telt el a háború befejezése óta, és Tito egy pillanatra azt hitte, minden összeomlott. Őt, aki Európa egyik legnagyobb méretű antifasiszta ellenállását vezette, fasisztának, kémnek, kollaboránsnak nevezték Moszkvában, Budapesten, Varsóban, az egész „béketáborban”. Még az az Enver Hodzsa is utasítást adott egész életútja meggyalázására, akit pedig ő segített hatalomra, az a Rákosi Mátyás pedig, aki csak nemrég fogadta őt fényes külsőségek között Budapesten, elsőként jelezte Moszkvának, egyetért a Jugoszlávia ellen hozott intézkedésekkel és igyekezett túlteljesíteni Moszkva kívánságait. Sovány vigasz volt, bár említésre méltó, hogy régi barátja, Dimitrov legalább nem ment el a Tájékoztató Iroda bukaresti ülésére, így pártja nevében nem ő írta alá a kirekesztő határozatot. Mintha Tito, Jugoszlávia körül robbant volna ki a szemben álló nagyhatalmak között felhalmozódó minden feszültség, és Tito ott állt megbénulva, elszigetelve, de annál dacosabban. A megaláztatást soha nem tűrte, miért tűrje most, államfőként, egy erős hadsereg főparancsnokaként? Nehéz megítélni, hogy döntésében milyen mértékben játszott szerepet megaláztatást nehezen tűrő jelleme, és milyen mértékben motiválták elhatározását politikai szempontok, saját állama érdekeinek védelme. Valamilyen formában minden biztonnal szerepet játszott, de azt sem volt mellékes, hogy szűkebb környezete is határozottan ebbe az irányba befolyásolta. És döntött – felveszi az odadobott kesztyűt. A rájuk zúduló gazdasági, ideológiai, erkölcsi, katonai nyomás, a „saját egyházuk”, a TI segítségével a berlini válság kellős közepén megrendezett nemzetközi koncepciós per hevessege, módszerei váratlanul érték, de tudta, hogyha meg akarják őrizni *saját* kommunista identitásukat, nem engedhetnek a durva nyomásnak. Később azonban elmondta, hogy etikailag, érzelmileg nehéz volt a Moszkvával való szakítás.

A Kardelj vezette delegáció Moszkvából történt hazatérése után, 1948. március 1-jén a Központi Vezetőség ülését konspirációs okokból Tito lakásán tartották. Most jól jött, hogy Tito és az új partizán elit az illegalitás körülményei között megtanult a figyelő szemek előtt elrejtőzve dolgozni, és a közvetlen múltban, a háború idején szerzett tapasztalatok megtanították velük, hogy győzelemre csak az számíthat, aki látszólag kilátástalan helyzetben is fel meri venni a küzdelmet az ellenféllel. Egy régebbi, gyakorlottabb hatalmi elit az erőviszonyokat talán kilátástalannak tartotta volna, és másként dönt. A kommunisták politikai szocializációja azonban évtizedekig nem a társadalommal folytatott, realitásokat mérlegelő párbeszéd körülményei között, nem a hagyományos politikai technikák elsajátítása mentén ment végbe, hanem általában igencsak extrém, sokszor kilátástalan helyzetekben, ami nyilvánvalóan visszahatott mindenkori döntéseikre is. Az ülésen gyorsíró sem volt jelen, az egyik KV-tag emlékezetből készített feljegyzéseket a megbeszélés után, ezeket a

feljegyzéseket csak nemrég tették közzé. Eszerint Tito, már az ülés elején kijelentette: „*A Szovjetunióval való viszonyunk zsákutcába jutott. (...) Most országunk függetlenségéről van szó. (...) Mi nem vagyunk bábuk egy sakktablán. Amíg nem látjuk, merre tartanak a dolgok, a föderáció nem megvalósítható.*”

A Jugoszlávia elleni szovjet stratégiai terv kidolgozása Andrej Visinszkij külügyminiszter nevéhez fűződik, aki korábban, a Szovjetunió főügyészeként a koncepciós perekben tette hírhedté a nevét. A terv három tartópilléren nyugodott: 1. Jugoszlávia gazdasági blokádja, 2. belső elégedetlenség szítása, 3. katonai incidensek kiprovokálása az ország határai mentén, amelybe egy „*internacionalista*” katonai támadás, valamint az „*elnyomott nemzetek brigádjainak*”, azaz az albánok és macedónok belső lázadása is belefért. Visinszkij tervét a TI pártjai Karlovy Varyban szentesítették, és az 1949. november 27-ei mátrai találkozón véglegesítették. A szakirodalom egy része azt állítja, hogy Sztálin számolt Jugoszlávia katonai lerohanásával, az erre vonatkozó szovjet katonai tervek azonban mindmáig nem kerültek elő, ami természetesen nem zárja ki az erre vonatkozó szándék létezését. Tito mindvégig számolt ennek lehetőségével, a Rajk-pert például a katonai támadás propaganda előkészítéseként értelmezte. Ha elfogadjuk, hogy létezett ilyen támadási terv, akkor válaszolnunk kell arra a kérdésre is, miért nem került erre sor. Az Egyesült Államok 1949 nyarán úgy foglalt állást, hogy Titót „*felszínen kell tartani*”, azaz a hidegháború körülményei között felértékelődött „*a kommunista Luther Márton*”. Egy másik fontos ok is a hidegháborúban gyökerezett: 1949 decemberében Sztálin, Mao Ce-tung és Kim Ir Szen, az észak-koreai KP vezetője úgy döntött, hogy Észak-Korea Kína közreműködésével, a Szovjetunió katonai, politikai támogatásával támadást indít Dél-Korea ellen, így ezzel a Jugoszlávia elleni támadás lehetősége hátérbe szorult.

Nemrég került elő az Orosz Államszövetség moszkvai elnöki archívumában az a keltezés és aláírás nélküli irat, amely azt bizonyítja, hogy az MGB (Állambiztonsági Minisztérium) közvetlenül Sztálin halála előtt javaslatot tett a Tito elleni „*aktív fellépésre*”, és engedélyt kért hogy „*előkészítsen egy Tito-ellenes terrorista cselekményt*”. A szöveg alapján nagy bizonyossággal állapítható meg, hogy a Tito elleni merénylet terve 1953 februárjában születhetett, közvetlenül Sztálin halála előtt. Az iraton ugyan nincs ott Sztálin jóváhagyása, de állítólag megkezdődött az akció előkészítése. A terv három lehetőséget vázolt fel, mindhármát I. R. Grigulevics, alias „Max” szovjet diplomata, KGB-ügynök és történész (jelentek meg munkái magyarul is) hajtotta volna végre. Eszerint Grigulevics, aki Costa Rica olaszországi és jugoszláviai megbízottjaként teljesített diplomáciai szolgálatot, és már többször járt Jugoszláviában, sőt sikerült Tito szűkebb köréhez is közel kerülnie, egy személyes fogadás alkalmával „*egy az öltözkébe rejtett hangtalan mechanizmus olyan dóziszú tüdővész baktériumot bocsátana ki, ami szavatolná Tito és az összes jelenlévő halálát.*” „Maxot” ugyan előzetesen nem tájékoztatták volna a baktérium jellegéről, de ellenszérumot kapott volna. Ugyanezt a variációt egy belgrádi hivatalos fogadáson is elképzelhetőnek tartották végrehajtani, míg harmadik lehetőségként egy hangtompító pisztollyal végeztek volna Titóval. A fegyveres merényletet Londonban, a londoni jugoszláv követségen hajtották volna végre, a Tito tervezett londoni látogatása tiszteletére adott fogadáson. Emellett megbízták „Maxot”, hogy dolgozza ki annak a változatnak a részleteit is, amely szerint „*az egyik Costa Rica-i megbízott valamilyen ékszert ad át Titónak egy dobozban, amely felnyitáskor azonnal ható mérgező anyagot bocsát ki.*” E fantasztikus elemeket tartalmazó, megdöbbentő terv kapcsán

persze joggal vetődik fel a kérdés, hogy miért jóval a szovjet–jugoszláv viszony javulása után vetődött fel a merénylet terve (1951 végétől, a szovjet külpolitika nyugati taktikájának változásával összefüggésben érezhető enyhülés következett be a két ország viszonyában), és miért nem a szembenállás legsúlyosabb időszakában, 1949 nyarán, őszén. E kérdésre ma még nem tudunk válaszolni, és azt sem tudjuk, hogy tudomására jutottak-e Titónak az ellene tervezett merénylet részletei, arra azonban számos adatunk van, hogy Tito és a jugoszláv belbiztonsági szervek számoltak egy Tito elleni merénylet lehetőségével.

Tito tehát időt nyert. Ezt azonban nem mindig használta fel okosan, első válaszlépéseit, a komoly társadalmi ellenállást kiváltó erőszakos kollektivizációt első-sorban az ideológiai dac szülte. Úgy tűnt egy ideig, hogy a reálpolitikust legyőzi a doktrinér kommunista. Meg akarta mutatni, nem került a „kulákok hálójába”, pártja nem kulákpárt, mint ahogyan a TI határozata állítja. Az erőszakos kollektivizáció által kiváltott parasztlázadások már csak azért is veszélyesek voltak, mert a párt tagjainak csaknem a fele földműves volt, s még jól emlékeztek arra, hogyan kell a fegyvert forgatni. Hatékonyan és kegyetlenül csapott le a „*pártban megbúvó ötödik hadoszlopra*”, a belső árulókra, azaz a moszkovita kommunistákra, aki egykor ő maga is volt. A Goli otok (Kopár sziget) és Szent Grgur szigetén létesített „átnevelő” táborok nem véletlenül váltak a jugoszláv sztálinizmus szinonimájává.

A kialakult helyzet azonban nemcsak a megtorlás már-már automatikus reflexeit erősítette. Lassan megkezdődött a politikai kiútkeresés is, annak átgondolása, miért történhetett meg mindez két azonos ideológiájú, társadalmi berendezkedésű ország között, vannak-e a szovjet nagyhatalmi arroganciának a szovjet rendszerben gyökerező okai, s ha igen, milyen konzekvenciák vonhatók le mindebből. És Tito, a Komintern fegyelmezett pártkatonája, a hithű sztálinista kommunista egyenlőre szűk hatalmi körön belül, de mégis kimondta az akkor kimondhatatlant: a Szovjetunió agresszivitása és belső, deformált szerkezet között összefüggés van. Az állam gazdaságban elfoglalt monopolhelyzete a szovjet társadalom valamennyi szférája fölötti állami egyeduradalomhoz, kizsákmányoláshoz vezetett, amely megszülte a rendszer új osztályát, a szocialista bürokráciát. A szovjet társadalom belső torzulásai – folytatódik gondolatmenetük – átcsaptak nemzetközi szintre is, és a többi szocialista ország alávetésének formáját öltötték. Ha a monopolista állam a válság fő oka, folytatódik ez a gondolatmenet, akkor meg kell törni az állam tulajdonosi egyeduradalmát. Megszületett az öngazgatási szocializmus gondolata, és megkezdődött az állam tulajdonosi „trónfosztása” a gazdaságban, pontosabban a vállalati szférában. A tévedések elkerülése végett szeretnénk hangsúlyozni, hogy az öngazgatás ugyan két lényeges ponton, a *tulajdonjog*, és Kornai János kifejezésével élve, a rendszer működéséhez szükséges *koordinációs technika* területén (munkástanácsok) módosította a klasszikus államszocialista rendszert, annak alapstruktúráját azonban érintetlenül hagyta. Az elindított, kezdetben rendkívül óvatos reformok inkább gazdasági és közigazgatási decentralizációt eredményeztek, semmint a rendszer strukturális lebontását. Ezt Tito soha nem is akarta, eretnekségének paradox, mégis logikus módon szigorú, sztálinista korlátjai voltak. Őszintén hatnak 1956-ban Hruscsovhoz intézett szavai: „*engem az ördög sem kényszeríthetett volna rá, hogy áttérjek valamilyen más rendszerre.*”

Amikor egy nappal a koreai háború kitörése után, 1950. június 26-án a parlament elfogadta az első öngazgatásról szóló törvényt, létrehozói, köztük Tito sem tudta, hogy nem a monopolista állam elhalása, hanem annak *nemzeti alapon történő*

osztódása felett bábáskodik. Arra végképp nem gondolt, hogy nem sokkal halála után, az egyik jugoszláv újságíró kissé cinikus, ám annál találóbb kifejezésével élve, megkezdődik a politikai harc azért, hogy „*a föderáció hulláját feltáraló vacsorán a köztársaságok minél jobb helyet foglaljanak el.*”

Tito fő műve, Jugoszlávia ma romokban hever. Nem csupán saját belső nemzeti erői feszítették szét, de egységes országgént geopolitikailag is leértékelődött a hidegháború végére. Tito „*bűnbánatra nem hajló*” dacos természete természetesen jól jött a Szovjetunióval való szembefordulásakor. Tito, az államférfi azonban döntéseit nem „*hirtelen haragból*”, hanem az ország külpolitikai érdekeinek mérlegelésével, „*józan megfontolás*” alapján hozta meg. Így történt ez még akkor is, ha az adott körülmények között némi „*partizán vakmerőséget*” is felfedezhetünk döntésébe. A döntés következményei ugyanis jórészt kiszámíthatatlanok voltak. El kell azonban ismerjünk, hogy Tito volt az, aki először törte meg a Szovjetunió monolit kelet-európai hatalmát, méghozzá befolyási övezete legérzékenyebb pontján, a Balkánon. Miatta vesztette el békében Sztálin azt, amit a háborúban megszerzett. Igaz, a szakítás után már Tito sem tudta úgy uralni a térséget, ahogyan azt korábban szerette volna.

Mára kiderült, hogy eretnoksége csak a hidegháború adott körülményei között volt érvényes, tartalmat csak ebben a közegben nyert. Sztálinnal vívott csatájából nem született hosszú távon is érvényes, termékeny szellemi áramlat, reformjai a mából visszatekintve jórészt optikai csalódásnak bizonyulnak.

Irodalom

- AUTY, Philis
1970 Tito. A Biography. London.
- BANAC, Ivo
1988 With Stalin against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism. Ithaca.
- BEKIĆ, Darko
1988 Jugoslavija u hladnom ratu. Zagreb.
- BEREND T. Iván
1999 Terelőúton. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990. Budapest.
- BIBER, Dušan (szerk.)
1981 Tito-Churchill strogo tajno. Zagreb-Beograd.
- CHURCHILL Winston Spencer
1989 A második világháború 1–2. Budapest.
- CLISSOLD, Stephen
1975 Jugoslavija and the Soviet Union, 1939–1973. A Documentary Survey. London.
- DEDIJER, Vladimir (szerk.)
1979 Dokumenti 1948. 1–3. Beograd.
1953 Josip Broz Tito. Adalékok egy életrajzhoz. Noviszád.
1984 Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita. Svezak 3. Beograd.
- DILAS, Milovan
1989 Találkozások Sztálinnal. Budapest.
é.n. Tito. Kritikai életrajz. Budapest.
- HANÁK Péter
1973 Népi levelek az első világháborúból. Valóság. 3. sz. 62–87.
- KIRÁLY, Béla K.
1982 The Aborted Soviet Military Plans against Tito's Yugoslavia. In: At the Brink of War and Peace. The Tito-Stalin Split in a Historic Perspective. Ed. Wayne S. Vucinich. Brooklyn. 284–288.
- KORNAI János
1993 A szocialista rendszer. Kritikai-politikai gazdaságtan. Budapest.

- LAMPE, John R.
1996
Yugoslavia as History. Twice there was a country.
Cambridge.
- MARKOVIĆ, Dragan
1987
Istina o Golom otoku. Beograd.
- MEZEI Géza (szerk.)
2001
Európa és a hidegháború a dokumentumok tükrében.
1. Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi
rend születése (1945-1949). Budapest.
- PAVLOWITCH, Stevan K.
1992
Tito. Yugoslavia's Great Dictator. A Reassessment.
London.
- PETRANOVIĆ, Branko
1991
Balkanska federacija 1943-1948. Beograd.
- SAJTI Enikő, A.
2000
Josip Broz Tito.
In: Polonyi Péter: Mao – A. Sajti Enikő: Tito.
Budapest. (Fekete – fehér)
- TITO, Josip Broz
1985
1979-1988
Önéletrajzi vallomások. 1–2. Újvidék.
Josip Broz Tito összegyűjtött művei 1–25. kötet.
Újvidék.
- ZUKIN, Sharon
1975
Beyond Marx and Tito. Theory and Practice in
Yugoslav Socialism. London.

Egy sajátos paraszti életút a Kiskunságban

A huszadik században felértékelődött a parasztság életének, sorsfordulóinak kutatása. A magyar társadalomfejlődés közép-kelet-európai útjának sajátossága, hogy a megkésettiségből adódóan az ország népességének több, mint négyötödét a mezőgazdaságból élők adták, mert nem fejlődött úgy a gazdaság, hogy akár az ipari termelésben, akár a szolgáltatásban, akár a kereskedelemben vagy közigazgatásban munkaerő iránti igény mutatkozott volna. Még a század első felében is rá volt kényszerítve a népesség nagy része, hogy – ahogy a régiek mondták – az ősfoglalkozások körében találja meg a kenyérszerzés módját. Alapvetően a magyar parasztság állapotában gazdasági értelemben a preindusztriális időkhöz képest alig történt változás. A termelés és a fogyasztás nem a piaci viszonyokhoz alkalmazkodva szerveződött, hanem az önellátásnak, a hagyománynak meghatározó szerepe volt és maradt mind a termelésben, mind a fogyasztásban. Ezt az állítást nem cáfolja az a tény, hogy bizonyos tájakon, birtokokon európai színvonalú termelés folyt.

A 19. század második felében, az Alföldön végrehajtott folyószabályozások és ármentesítések következtében megteremtődött a kiterjedtebb, korszerűbb mezőgazdálkodás lehetősége, de ezzel tájanként eltérően, és nem mindig kellő hatékonysággal tudtak élni a földművesek. Erősen hiányzott az infrastruktúra, mely a rendszert működésbe hozta, éltette volna. Természetesen ezt nem ítéletként fogalmazom meg, csupán tényként rögzítem. Hogy maga a benne résztvevő, azt elszenvető, alul levő parasztság ezt így élte meg, bizonyosság rá a többször megismétlődő exodus, a kivándorlás. A jobbágyfelszabadítással ugyanis olyan szegregációt élt át a társadalom nagyobbik része, amelyik szinte lehetetlenné tette a hagyományos életformát, a föld nélküli nincstelenség hatalmas tömegét megfosztotta az elemi lehetőségektől is, a magántulajdon korlátlan, és mindent kizáró érvényesülése lett a meghatározó. A két világháború között a társadalom e feszültségekkel terhes állapotáról meglehetősen nagy pontossággal tudósítja az utókort a parasztság sorsát feltáró, gyakran érzelmi, politikai töltéssel is telített szociográfiai irodalom, de a népi írók munkásságának javarésze is ebben erősít meg bennünket. Összességében tehát egy megkésett gazdaság- és társadalomfejlődés útján lassan előrelépő paraszti világ az, amelyik ebben a korban jellemző. A megkésettiség okán a mindennapi életet átszövő nagyon sok archaikum őrződött meg, és tartotta életben a múltat, mert mást nemigen tehetett.

A paraszti világba azonban törvényszerűen beleavatkozott a jobbba, többre törekvő emberi szándék, a változás, a változtatás szándéka. Főleg a középparaszti réteg volt az, amelyik ebből a zsákutcás állapotból a kiutat kereste. Azok, akiknek béklyót jelentett a termelési és a közösségi kötöttség, akik nem elégedtek meg azzal, hogy ha az apáinknak jó volt, nekünk is jó a régi, akik mind a termelésben, mind a technikában arra törekedtek, hogy a korszerűbbet alkalmazzák, akik megérezték a piac meghatározó szerepét, mint a gyarapodásuk elsődleges forrását. Ők voltak az újítók, nem restelltek könyvekből, folyóiratokból tájékozódni, nyitottak voltak az új

* *Bellon Tibor néprajzkutató, az alföldi, nagykunsági mezővárosoknak, a paraszti gazdálkodás folyamatainak egyik legjobb szakértője volt. Korai és hirtelen halálával e régió és táj szakosodott ismerőjét veszítettük el. Jelen tanulmánya – mely utolsó munkái egyike – közlésével is tisztelgünk emléke előtt. (A szerk.)*

dolgok kipróbálására, fogékonyságot mutattak, igényelték, kívánták a változást, maguk is sokat tettek ennek sikere érdekében. Ebbe a folyamatba – láthatóan – elsősorban az ország centrális része, a tágabb értelemben vett Kis- és Nagyalföld, a Dunántúl, és a szőlőtermelő tájak kapcsolódtak be. (Ilyen életutat dokumentál Szilágyi Miklós Kisújszállásról, egy száz éves gazda emlékezetét gyűjtötte össze, elemzi a mezővárosi közösség és az egyén viszonyát.¹) Az Alföldön a folyószabályozások és lecsapolások következtében közel hárommillió katasztrális hold földet lehetett bevonni a termelésbe. A vasúthálózat kiépülésével a gyors, biztonságos szállítás előtt is megnyílt az út, érdemes volt tehát újítani, kockáztatni. Erre azonban csak azok vállalkoztak, vállalkozhattak, akik üzemszervezetüket biztos alapokon tudták, a középparasztok. Földjüket úgy hasznosították, hogy egy részén megtartották az önelátás biztonsági termelését, és a többi területen modernizáltak, kísérleteztek. Ebbe a rendszerbe illeszthető be a címben jelzett paraszti törekvés, a szabadszállási Papp Kálmán gazdálkodásának modell értékű munkássága, mely valóban korszakos, és napjainkban is sok tanulságot hordozó példa.

Azonban, hogy jobban értékeljük Papp Kálmán életútját, röviden érdemes áttekinteni a Jászkunság, ezen belül Szabadszállás gazdálkodásának alakulását a 18. század közepétől. A Kis- és Nagykunság, valamint a Jászság – összefoglaló néven a Jászkunság vagy Hármas kerület – sajátos történelmi fejlődésen ment keresztül. A középkori eredetű kiváltságok a török magyarországi jelenléte, valamint a Habsburg törekvések tüzeiben elhamvadtak. A török kiűzése után a fegyverjog (ius armorum) alapján a bécsi udvar a Jászkunságot, mint más hódolt területeket is az érdekkörébe vonta, nem ismerte el a régi kiváltságokat. A területet a 1702-ben a Német Lovagrendnek adta el. Így megszűnt a sok évszázados függetlenség. A jogtalanság ellen tiltakoztak az elszennvedők, de tiltakozott a nádor, aki mindenkor a kunok és jászok főbírája volt, ezért jelentős hasznot húzott, és tiltakoztak a karok és rendek is.

A jobbágyi állapotnak 1745-ben szakadt vége. Ekkor Mária Terézia császárnő háborúba keveredett Frigyes bajor herceggel. A háborúhoz pénz kellett, meg katona. A jászkunok vállalása, hogy kártalanítják a földesurat, aki ekkor már a Pesti Invalidusok (rokkant katonák) Háza volt, valamint az ezer lovas katona felszerelése és kiállítása jól jött a bécsi udvarnak. – Ez volt a híres önmegváltás, latin szóval, a redempció.

A háborúból alig kilábaló Jászkunságnak, mint közösségnek azonban nem volt annyi pénze, hogy kifizesse a földesurat. Maguk a vállalkozó szellemű gazdák jegyezték kisebb-nagyobb összegeket, és ezt hitelre felvévén, kártalanították a földesurat, majd évtizedekig törlesztették az adósságot. A befizetett összeg arányában ki-ki részesedett a település határából. A szántóföldi művelésre alkalmas *Feketét* (A határ Duna felé eső területét, a Kígyós ér környékét) kiosztották egyéni tulajdonba – ezek voltak a forintos földek, – a határ többi részét közösen legeltetésre használták. Itt is ki-ki a befizetett összeg arányában hajthatott állatot a legelőre.

A redempció két részre osztotta a társadalmat. Egy részük – ez megközelítően a lakosság kétharmada – vállalta a kockázatot, az adósságot, a kisebb rész bátortalan-ság okán, vagy mert nem volt miből, nem vállalta a redempcióban való részvételt. Azokat, akik a váltságösszeg előteremtésében részt vettek, *redemptusoknak* nevezték, akik kívül maradtak, azokat *irredemptusoknak*. Ez utóbbiak személyükben szabadokká váltak, de tulajdonuk nem volt, így csak munkájukkal szerezhettek maguk-

¹ SZILÁGYI Miklós, 1996. 127–138.

nak megélhetést. Tanulságos, hogy más-más formában érvényesültek ezek a jogok a három kerületben. Talán a legszigorúbban és legkövetkezetesebben a Nagy-kunságban tartották be a Jászkun törvényeket (statútumokat). Itt irredemptus vagy később beköltözött idegen, akár mester ember is, szinte nem juthatott földhöz. Emiatt vita is volt a később beköltöztetett katolikusokkal.² – A Jászságban is érvényesültek a redemptus jogok, de a külső puszták használatában már sokkal nyitottabbak, megengedőbbek voltak.³ A legnyitottabbnak a Kiskunság mutatkozott. Ennek valószínűleg oka, hogy lazább szerkezetű volt a térség, a Három város (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd) valamint Szeged és a Duna-mente változó életvitele, gazdálkodása, a nagyobb számú telepés (katolikus népesség – Majsa, Félegyháza, Dorozsma) jelenléte oldotta a merevséget.⁴

Mindenesetre a történeti tények visszaigazolják, hogy ez a nyitottság még olyan helyeken is érvényesült⁵, mint Kiskunhalas protestáns közössége. A befogadó szándék, az elnézőbb, megértőbb magatartás jobban érvényesült. Ez abban is kifejezésre jutott, hogy könnyebben kerestek, és találtak egymással kapcsolatokat. Az átjárhatóság mindenki számára nyilvánvalóbb volt, és a kiskunsági településekre beköltözni, ott birtokot, vagyont szerezni nem látszott lehetetlen feladatnak. Pl. a legelőhasználat, bérleti jogviszonyok alkalmazása sokkal szabadabbnak tűnik. A kiskun pusztákon magától értetődő természetességgel legeltek idegen falvakból odahajtott szarvasmarhák, juhnyájak. Sokszor csak az erélyes tanácsai beavatkozás tudott rendet teremteni, ha nagy volt a lakosok tiltakozása az idegenek érdekérvényesítő törekvéseiben. Mindezek hatottak a későbbi gazdálkodás alakulására is.

A középkorból öröklött hagyomány szerint a Kiskunság elsősorban az állattartó gazdálkodásra támaszkodva szervezte meg az életét. A török időkből sok adatunk van arra, hogy a közösségek a tágas határaikon és pusztákon szarvasmarha tartásra rendezkedtek be. A hízott ökörnek, a *sőrének*, *göbolynek*, mely *barmokba* verve legelt a pusztákon, nagy értéke volt a nyugati piacokon. Ezerszámmra nevelték hát a magyar szürke szarvasmarhát, és a *hajcsárok* segítségével juttatták a *tőzsérek* a piacokra. Ez az állattartási forma még a redempció idején is virágzott, sőt, mintha ekkor különös fénykorát élte volna. Nem véletlen tehát, hogy a redempcióban Szabadszállás gazdaközössége a saját határa mellett Jakabszállásnak és Kisbalázs pusztának a felét (ez utóbbinak a másik fele Fülöpszállásnak jutott), és Aranyegyházát szerezte meg. Jeles gulyanevelő legelők voltak. Ennek az állattartásnak monografikus feldolgozását Tálasi Istvánnak köszönhetjük.⁶ Ilyés Bálint Szabadszállás állattartásáról írva említi, hogy Kisbalázst teelő pusztaként hasznosították, a többi a nyaraló volt, azaz a nyájak nyári legeltetését szolgálta. Mindkét területnek szigorú használati rendje működött: mindenütt volt ménes-, gulya-, tehén-, göböl-, birka- és disznójárás, hogy az állatok egymás legelőjét ne bántsák, ne rongálják.⁷ A 18. század végén kezdett bealkonyulni a szarvasmarha tartásnak, ettől kezdve a spanyol birka vette át a vezető szerepet – kiszorítva az őshonos rackát –, de tovább is megmaradt még több mint egy évszázadig a legeltető állattartás elsőbbsége. Csak a 19. század utolsó évtizedében szűnik meg, hogy az egykori legelőkön heroikus emberi munkával, a ho-

² BELLON Tibor, 1997. 291–102.

³ FODOR Ferenc, 1942.; SZABÓ László, 1982.; BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet, 2000.

⁴ TÁLASI István 1936.; NAGY SZEDER István, 1924. I–II.; ILLYÉS Bálint, 1975.

⁵ BELLON Tibor, 2001. 101–168.

⁶ TÁLASI István, 1936.

⁷ ILLYÉS Bálint, 1975. 111–112.

mok megkötésével teremtsenek új kertkultúrát, mely elsősorban a szőlő- és gyümölcsstermelésre épült.

A redempció előtti évekről szól Bél Mátyás ország leírása. Belőle a fent vázolt kép olvasható ki. A lakosok a szűkös földművelés mellett leginkább szarvasmarhát tartanak, melyet maguk értékesítenek a különböző vásárokon. Földjeik – elsősorban a Duna felé eső oldalon vannak, melyek jól művelhetők, a lakosság szükségére elegendő gabonát teremnek. A határ többi részét állattenyésztéssel hasznosítják.⁸ Valóban Szabadszállás redemptus lakossága a megváltott határát úgy osztotta be, hogy a Feketén, a Duna felőli kötöttebb, barna talajon gazdálkodott, itt épült ki legkorábban a tanyavilág, a homokosabb vidékeket pedig a barmokkal legeltette. Ez az állapot szinte a 19. század végéig megmaradt. A későbbi szerzők, mint Horváth Péter és Fényes Elek is ezt erősítik meg.⁹ A változások előtti pillanatban még Baksay Sándor is a hagyományos, döntően legeltető állattartásra építő gazdálkodást hangsúlyozza.¹⁰ Ezt a némelykor szubjektív elemeket is tartalmazó leírást legyen szabad befejezni egy statisztikával. Eszerint Szabadszálláson 1895-ben 1081 gazda 12037 hold szántót művel, a kert 137 hold, a szőlő 535, a rét 4363, a legelő 18068 hold.¹¹ Utána egy évvel már Aranyegyházát felosztják, Kisbalázson is egyéni használatba kerülnek a földek. Megszűnt mindkét helyen a külterjes, legeltető állattartás, tanyás vidékké változtak a puszták. A 20. század elején Jakabszállástól is megváltak, helyette a közeli Adacson szereztek kétezer holdnyi legelőt. Ebben a hagyományos termelés, a legeltető állattartás szívós továbbélését kell látnunk.

Szabadszálláson – eltérően a többi kiskunsági településtől, – 1812-ben tagosították a határt, azaz a művelésbe vont területeket egy-egy gazdának összevontan mérték ki. Ez a gyakorlat meglehetősen ritka a Jászkunságban, így külön érdemes a figyelmünkre. Igyekeztek a birtokaprózódást elkerülni. Ez azonban csak a megművelt területre vonatkozott, a határ többi része tovább is közös használatban maradt, ahol a szerzett redempciós jog alapján hajthattak legelő állatokat. – A határ nagyobbik felén, a felosztott pusztákon egy másfajta mezőgazdasági kultúra kezdte bontogatni a szárnyait. A filoxéra vész következtében elpusztult történelmi borvidékek terméskiesésének, a piacokon mutatkozó borhiánynak a kielégítésére intenzív szőlőtelepítésbe kezdtek a homokhátságokon. Ekkor indult virágzásnak a Duna–Tisza közti térségnek a szőlő- és gyümölcskultúrája.

Történetünk idejére, tehát a 20. század első felére jelentős változás következik be a Kiskunság, ezen belül Szabadszállás gazdálkodásában. A 19. század második felére nagyon kis területre szorult vissza a századokon keresztül meghatározó pusztai, legeltető állattartás. Az egykori legelők felosztásáért nagy küzdelem vette kezdetét. A redemptus örökösök – azon a jogon, hogy ősök az egész határt megváltották –, jogot formáltak a művelésbe vonható újabb területekre is, míg a később beköltözők, és irredemptus utódok azt bizonygatták, hogy az eltelt idő alatt ők is jogot szereztek munkájukkal a földhöz jutáshoz, és a kiosztandó területet meghatározott összegért bocsássák azok rendelkezésére, akik vásárolni szeretnének. Végül is mindenütt a redemptus érdekek győztek. A felszabadult pusztákat a redemptus örökösök között osztották fel az akkori birtokarány szerint. Volt olyan módos gaza, akinek területe több száz holddal bővült. Szabadszállásra azonban az volt a jellemző,

⁸ BÉL Mátyás, 1975. 30.

⁹ HORVÁTH Péter, 1801. 241.; FÉNYES Elek, IV. 1851. 50.

¹⁰ BAKSAY Sándor, 1891. 231–256.

¹¹ A Magyar Korona országainak Mezőgazdasági statiszticája 1897.

hogy a törzsökös birtokosok az újonnan megszerzett földeket – többnyire sívó homokvidéket – nem vették birtokukba, hanem áruba bocsátották, eladogatták helybeli vagy külső vásárlóknak. Főleg az uradalmi birtokokról érkező, nagyrészt katolikus vásárlók vették meg, akik emberfeletti munkával alakították át a tájat. Elegyengették a homokbuckákat, bele szőlőt, gyümölcsfát telepítettek, és szerzeményeiket természetesen szántóföldi műveléssel élték. Tanulságos, hogy a nagy változásban, az új gazdasági törekvések megvalósításában a helybeli redemptus birtokos utódok nagyon mérsékelten vettek részt. Ők megmaradtak a hagyományos gazdálkodásnál a Feketén, Csintován, a homok meghódításában elsősorban a helybeli, földet szerző szegénység és a beköltöző, új földszerzők vettek részt.¹²

Igazágtalanok lennénk, ha sommásan ítélnénk e folyamatokat illetően. Valójában a puszták kiosztása, és szabad földforgalma, használati rendje megnyitotta az utat a belső migráció előtt. Ki-ki oda ment, ahol jobban remélte a boldogulását. Mivel a kiskunsági településeket többnyire latifundiumok, nagybirtokok vették körül, sok lehetőség kínálkozott mind a helybeli, mind ezeken a birtokokon való földbérlet szerzésekre. Nem túlzás azt állítani, hogy különösen a Felső-Kiskunságban a felemelkedés útja a kevés tőkével rendelkező, de feltörekvő parasztcsaládoknak a bérletszerzés volt. Az tűnik ki mind a forrásokból, mind az emlékezetből, hogy ezzel nagyon sokan éltek is. Írásunk címzettjének életútja is erre jó példa. Kunszentmiklóstól Solton át Szabadszállásig sokfelé kereste a család a megkapaszkodás, a boldogulás útját. Szívós, kemény paraszti munkával, családi, testvéri összefogással teremtettek maguknak szilárd alapot a boldogulása. Az okszerűen gazdálkodó, de a piaci viszonyokat is kiválóan ismerő, a kor lehetőségeit és kihívásait vállaló ember képe bontakozik ki előttünk, aki mögött ott áll a töretlen erkölcsű és akaratú édesanya, aki a napi gondok jórészét leveszi fia válláról, segíti őket céljaik megvalósításában, magát sem kímélve dolgozik családja felemelkedéséért. De az is kitűnik, hogy ez a minta nem maradt egyedüli a környezetükben. Sokan követték a gazdálkodásban, tanácsot kértek és kaptak, miképpen eredményesebb a tevékenységük.

Papp Kálmán életútja nem tipikus, sőt meglehetősen egyedi, de nem példa nélküli sem a tájon, sem az Alföldön. Ezt az életutat végigkövetve az új lehetőségek iránti nyitottságot szeretnénk érzékeltetni. Papp Kálmán elbeszélése alapján kiviláglik előttünk egy vállalkozó kedvet és tudást összesűrítő család útja. – Itt kell megjegyznem, hogy a gyűjtést az 1970-80-as évek fordulóján végeztem. Sztrinkó István szervezésében indult a munka Szabadszálláson, első időben a Múzeum számára tárgygyűjtést végeztünk. A néprajzi szöveges anyag e tárgyakhoz kapcsolódóan került leírásra. A következő években nyílt lehetőség arra, hogy a kutatócsoport tematikus néprajzi gyűjtést folytasson. Ennek során találkoztam Papp Kálmánnal, és volt módom beszélgetni több alkalommal is vele. Azonban a gyűjtés akkor nem terjedt ki egy teljes körű paraszti tudásra, kapcsolatrendszerekre, a mezővárosi társadalomban elfoglalt helyére. Utólag csak sajnálni lehet ennek elmulasztását. A néhány hétre korlátozódó gyűjtések azonban máshol folytatódtak. Szabadszállásra már nem térünk vissza.¹³

¹² BELLON Tibor, 1993–94. 146–181.

¹³ A vallomásos életrajzot belefoglaltam a Szabadszállás gazdálkodásáról írott dolgozatomba, itt most megismétlem. A pályáiv kibontásához a magam gyűjtése mellett felhasználtam Bodor Géza gondos gyűjtéseit is.

„Az apámról kezdem az életem, mert ott kezdődött, hogy paraszt családba születtem Kunszentmiklóson. Az apám Papp Ferenc vót, 1897-ben halt mög, én 1892-ben születtem. Öt éves vótam, mikor möghalt az apám. Egy kicsit el is fogódok, mikor erről beszélek, mert hiányzott az apám. Ötéves koromban ott álltam a 26 éves korában négy gyerökkel özvegyön maradt roskadozó anyám mellett az apám koporsójánál.

Az apám kiváló gazda vót, mert neki mán az 1890-es években vót járgányos cséplőgépe. 31 hold földje vót az apámnak, azon gazdálkodott. Kitűnő, gyönyörű lovai vótak, remonda csikókat nevelt. Mindig három lova vót neki, avval dolgozott. Cséplőgépe, vetőgépe vót, evvel vetötte a gabonát. Nem az vót a szokás, mint itt más parasztoznál, hogy egy abroszt a nyakokba akasztottak, oszt kézzel szórták a föld tetejire a búzát. Az apám azt mondta, hogy ú nem az égi madaraknak akarja vetni a búzát, hanem kenyeret akar. Vót szecs kavágója, gabonatisztító tritörje, szóval minden kiscgazdának való felszerelése. Én azt mind örököltem is.

Négyen vótunk mink testvérek. Az anyám 26 évesen maradt özvegyen, nem ment férjhez, mert azt mondta, hogy négy gyerököt nem ad idegen kézre. Ő nevelt bennünket. Mikor 16 éves vótam, akkor kezdtünk el gazdálkodni. Édesapámék gazdálkodását az jellemezte, hogy rendkívül sokat adtak a szépségre. Nem nézték mindig azt, hogy az mennyibe kerül, hanem azt, hogy az optimális munkát kapjon. Ha nem is hajtott hasznot a családnak, de annak szépek kellett lenni. Olyan kis bemutató gazdaság vót az annakidején. A 36 hold földünket én igen kicsinyeltem mán gyermekkoromban is, mert egy 12000 holdas nagy gazdaság mellett nevelődtem, ez a gróf Vigyázó birtok vót. Sokat jártam oda dógozni is, ott láttam mindent, hogyan csinálnak, mert énnékem csak hat elemim van, én nem értem rá tovább tanulni.

Én gyermekkoromban kukorica-bordóból csináltam ökröket, azzal játszottam. A bordó az amiről a levelet a tehén lerágja és ott marad. De a gépeket is nagyon szerettem, mindig tisztítottam őket. Mikor kanászgyerök vótam, a disznókat őriztem, az vót a kívánságom, hogy az Isten adja, hogy legyön neköm egy puskám. Annyi vót a vadliba, hogy 30-40 lépésre bevártak. A gépet úgy szeröttem, hogy az lött a kívánságom, hogy az Isten adná, hogy lönne neköm cséplőgépöm. Lött cséplőgépöm is. A nagybátyám sógora Bernáth Imre mikor möghalt, megvöttem a cséplőgépet. Én azért mentem el inasnak, hogy vöhessek cséplőgépet.

13 éves koromban elmentem Pestre inasnak. Lakatosinasnak állottam, mert mozdonyvezető akartam lenni. Úgy gondolkoztam, hogy ha négy felé osztjuk azt a 36holdat, hát egynek semmi se jut, inkább elmegyek, leszek mozdonyvezető. De az anyám mindig siratott, mert én vótam a legügyesebb közöttök. Minden második vagy harmadik vasárnap hazagyöttem, sírt mikor gyöttem, sírt mikor elmentem. Meguntam ezt az örökös sírást. Azt mondta, nem bánja, de ha felszabadulok, jöjjeek haza. Abba belenyugszik, hogy legyek inas, de ha felszabadulok, jöjjeek haza. Azt mondtam, jól van édesanyám, én hazajövök, de utána vizsgázni akarok gőzgép kezelésből is, és ha erőnk lesz hozzá, nekem vegyünk egy cséplőgépet. Az anyám rendkívül szorgalmas, ügyes asszony vót, sok baromfit nevelt, és pár száz libánk is vót. Segítséggel megtömte, kocsival vitték Pestre. Úgyhogy pénze vót az anyámnak. Megígérte, hogy egy jó karban lévő, használt cséplőgépet veszünk.

1915-ben ez sikerült. Az én nagybátyámnak Bernát Imre vót a sógora, annak vót egy jó magyar állami cséplőgépe. Mán az ő életibe a gépésze vótam a nagybátyám sógorának. Mondtam is neki, hogy igön szeretném ezt a gépet megvönni. – Öcsém, én mán beteg vagyok nem veszködök vele, majd neked adom. Úgyhogy mikor meg-

halt 1915-ben 2000 koronáért megvöttük ezt a cséplőgépet. Ahogy betötöttem a 18. évet, levizsgáztam, és mikor meglett a gép, kijártam bércsépülésre. 20 éves koromban már saját cséplőgéppel cséplöttem.

9%-ért cséplötünk, 4,5% vót az embereké, 4,5 % az enyém. Én adtam az üzemanyagot is, a szenet, olajat, én vótam a gépész. Éngem nem fizettek ezek az emberek, mert én a saját géppel cséplöttem. Kunszentmiklóson vót ez, még talán él közülük néhány. Rendkívül szerettem őket, ők is szerettek engem. Jó bandánk vót. Örömmel cséplöttem. 16 nyáron jártam ki cséplölni. Lovakkal, ökrökkel húztuk tanyáról tanyára. A gazdák közösen összeállottak, úgy húzták arrébb a gépet. A munkásokat én adtam, arra nem vót gondjuk. A mi tanyánk körül kezdtem a cséplést, úgy mentünk tovább. Híre mönt. Én nagyon lelkiismeretösön cséplöttem, ennek híre vót, annyit cséplöttem, amennyit akartam. Vártak is rám. Ha idegen gép vót a szomszédban, nem adták oda, megvárták az én gépemet.

22 éves koromban bevonultam katonának 1914. október 15-én. A 38. gyalogezrednél szolgáltam. Mikor kiképeztek, utána a szakmunkásokat kiszedték. Énnkem is ott vót a bizonyítványom, a munkakönyvem, a vizsgabizonyítványom. A bevonuláskor elvittem, mert akkor már hallottam, hogy gépészi szabadságot adnak jövőre. Már '14-ben '15-ben is így vót. Beosztottak engem a szakmunkás századhoz... Mindön esztendőben itthon vótam, mert májusban szabadságoltak bennünket. Vót egy hadügyminiszteri rendelet, hogy a gépészeket májusban még a frontról is hazaengedték, mert nagy szükség vót a gépészekre.

1918. május 5-én jöttem haza cséplési szabadságra, én katona többet nem vótam. Másik évben kikaptam a katonakönyvemet is. Egyébként október elsején kellett mindig visszamenni a gyárba.

Mikor a háborúból hazajöttünk, az öcsém rokkant lett, a jobb kezire sebsült 75%-ban. Azírt gazdálkodtunk. Megbeszöltük az anyámmal meg az öcsémmel mikor leszerelt, hogy mi nem hagyjuk el egymást, hanem közösen gazdálkodunk. Vót az apámnak egy régi embere Bán István, mikor mink katonák lettünk, az anyám, kihíttá, hogy segítsen. Aratónk is vót, most meg minden munkát elvégzett. Vót két fias kancalovunk, négy gyönyörű szép szimentáli tehenünk – onnan vót az uradalombul, mert az uraság megengedte, hogy a szomszédok a teheneiket az ő bikájával földzestessék – onnan való vót több jószágunk: disznónk, tehenünk. Ezt hagytuk mink itthon, meg a sok aprójószágot. Az anyám nem adta el, hanem gazdálkodott avval az öreg Bán Istvánnal. Mikor nem vót ölég az a munkára, akkor a községtől egy foglyot kért, egy szerb foglyot. Boldizsárnak hítták. Mikor mink hazajöttünk, minden jószág megvót, sőt még több is. Annyi pénzt keresett az anyám a háború idején, hogy én elmentem a Hortobágyra 1919 tavaszán, ott vettem 100 darab nagyon szép anyabirkát, fésűs merinót. A legszebb birkák vótak a falkában, amit ott megvettünk.

Kicsi vót nekünk a jutott föld. 1919 őszi a szomszédunkban a Böhm-féle birtok – amelyet a kiskőrösi Schwarcz Sándor és Mór vett meg – kiadó vót haszonbérbe. Mink ezt a 350 holdat az anyámmal meg az öcsémmel kivettük, mert megbeszöltük, hogy közösen csinálunk mindent. Akkor már a birkánk is szaporodott. A néném férjhez ment, Homokszentlőrincen vót állomás-felvigyázó a férje. A kisebbik öcsém meg elment Harasztira hentesinasnak, az hentes- és mészáros lett. Ők mind a ketten megkapták a részüket, mink pedig az öcsémmel eladtuk a 18 holdunkat, és beinstruáltuk a bérletbe, mert nem vót annyi pénzünk, hogy a szükséges dolgokat

beszerezzük. Akkor a legkorszerűbb gépeket vettük, mert tudtam, hogy csak így lehet csinálni.

A bérletünk középkötött talaj volt. Szentmiklós határában volt ez a birtok, Szilaspuszta volt a neve. Kitűnő, jó föld volt. Kitűnő öt kataszteri hold szőlőjében 160-180-200 hektó borunk is megtermett évenként. Ott ügön szerettünk gazdálkodni, de nem adták ide haszonbérbe ezek a Schwarczok, mert a fiúk gazdasági iskolába járt, akkor végzett, átvette a gazdálkodást. De ezalatt a négy év alatt nekünk sok jószágunk lett, mert Bonyhádról is hoztunk 12 darab nagyon szép tehenet az öcsémmel, meg magunk is neveltünk, úgyhogy vót egy kis tehenészetünk. Nem tudtunk mit tenni, onnan be kellett jönni. Solton Hetényi Gyulának kiadó volt egy 600 holdas birtoka, azt vettük ki haszonbérbe. Papp László és Kálmán – így szerepelt a gazdálkodásunk. Anyánk meg gyött velünk mindig.

Nálunk nagyon fontos termény vót a cukorrépa. Igön szerettük. 10 hold cukorrépat termeltünk. Csak azért ilyen keveset, mert 14 kilométerre vót hozzánk a legközelebbi vasútállomás. Mivel mink 1919-től termeltünk cukorrípát, 1923-ban lejött hozzánk a gyártul Oppenheimer Miksa, a gyár cégvezetője. 200 mázsán fölül is termeltünk holdanként, ez kimagasló eredménynek számított. Azért jött le, hogy rábeszéljen bennünket: nagyobb területen termeljünk. Azt mondtuk, hogy termelnénk mink többet cégvezető úr, csak kikötéssel. Gróf Nemes 6000 holdas birtoka vót szomszédunk, 3 kilométerre, odáig nyúlt Dunaegyházáról mezei vasút – hogyha rákapcsolnak minket is arra a mezei vasútra, meg a pusztában vót két nagy istálló, abba is bevezetik a vasutat, meg adnak nekünk 600 méter hordozható vágányt, akkor termelünk 50 hold répat. Addig nem ment el, míg meg nem győzött bennünket, 75 hold lett. Mindent megígért, amit kértünk. Mondta, hogy mit kívánnak még az urak? – Mondtam, hogy nem akarunk a szívességével visszaélni, úgyhogy még egy kombinált vetőgépet kértünk tőle. Azt is egy szóra megadta. Kühne típusú kombinált vetőgép volt. Úgyhogy mink istállótrágyával, műtrágyával termeltük a cukorrépat. Öntözni nem tudtunk, nem vót erre lehetőség.

Lőtt 3 kilométer stabil vasút, és lett a 600 méter hordozható, és az istállókba is bevezették. Megkaptunk 28 darab tiszta új lórét, az Orenstein és Koppel gyár küldte nekünk, amivel szállítottuk a cukorrépat. Játék volt ezután nálunk a cukorrépa termelés, mert megvót hozzá a jó felszerelés. Mink nem szekérrel hordtuk le a földről, hanem a répaföldről is vasúton hordtuk le a répat. Egy táblába vetettük mindig a 75 holdat, mert nagyon szép beosztású gazdaság vót ez, téglalap alakú, és nyolc táblára vót osztva, kisebb-nagyobb vót közöttük. – Vótak kétkerekű billenős kordék, egy köbméter répa fért rá. Fölhányták rá villával az embörök, a bérös meg odaállt a repülővágányhoz a répaföldön, odafordította a lóréhoz a kordét, kikapcsolta az akasztóját, beleborult a répa. Hozzá se kellett nyúlni kézzel. Korszerűen gazdálkodtunk.

Munkás annyi vót nálunk mindig, amennyit akartunk. Főként kiskőrösiek dolgoztak nálunk a répaegyelésen, mák termelésen, mert sok mákot is termeltünk, és sok spenótot, sóskát is. 33 évig szállítottunk Pestre a Nagyvásártelepre meg a Hallerpiacra. Vót úgy, hogy 60 munkás is dógozott nálunk. 25-30 lány a tavaszi szezonban nálunk dógozott. Azok kéthetenként mentek haza, ott vót a szállásuk minálunk. Főtt ételt is ott kaptak.

A Nagyvásártelepre kezdtünk szállítani. Hamar lett ismeretség. Volt ott egy nagykereskedő, Kompanovicsnak hitták. Az vót nekünk a bizományosunk. Mink annak a nevre küldtünk minden árut: spenótot, sóskát, sárgarépat, gyökeret. Még Csehországba is szállítottunk. Itt a vasúton raktuk be jegelve.

Jól jártak evvel a körülöttünk lakó gazdák, mert mindegyikre ráragadt a spenót-termelés. Följárogattak Pestre a piacra, nagy kosarakba vitték fel az árújukat, ott eladták.

Mikor Solton gazdálkodtunk, bejártunk ide Szabadszállásra is. Én 34 éves voltam mikor megnősültem, az öcsém meg 32. Bejárógattunk ide, mert az én bátyám itt is nevelődött, mert a bátyámnak másik anyja volt, az apámnak második felesége volt az anyám, annak itt volt a nagyapja Szabadszálláson, idevaló volt a bátyám. Ahhoz jártunk be. Annak jó ismeretsége volt itt. A feleségem Fördös Judit, a húga meg Fördös Lídia volt, a bátyám mondogatta nekünk, hogy – hajjátok, van itt ez a tiszta, jó gazda meg a tiszta jó lányok, miért nem nősültök már meg, hiszen időben vagytok! – így oszt megismerkedtünk, el is vettük őket. Testvéreim voltak a feleségeink is.

1933-ban járt le a solti bérletünk. 1927-ben nősültünk. Az anyósom azt mondta: Kálmán, minek szaggattyátok el magatokat azon a más föggyin – olyan régimódián beszílt – hiszen van itt elég! – Vót nektek 220 hold föggyük. 33-ban, mikor lejárt a szerződésünk, a bérlet, otthagytuk, hazajöttünk. A tulajdonos még akarta tovább is hogy maradjunk, mert a 600 holdért 600 mázsa búzát meg az adóját vállaltuk, adtunk baromfit, disznót – drága bérlet volt ez! Idejöttünk aztán, ideadták az anyósék a földet, azután itt gazdálkodtunk. A Bacsó tanya 84 hold volt, a Csaplár tanya 60 hold. Ezt mint hozományt kaptuk. Mellette megvolt a régi földünk is. Az öcsémmel 33-ban osztoztunk mög. A lánytestvérünket, mikor férjhez mönt, elégítettük ki. Akkor a jószágot, gazdasági felszerelést osztottuk széjjel. Az öcsém a nagyobb 84 holdhoz még bérölt, én nem, csak a hatvan holdon gazdálkodtam. A Fördös födek a kunszentmiklósi határban voltak.

A gazdálkodást magunk szerveztük. Járáttam 30 éven keresztül a Köztelek című szaklapot, amelyet a Magyar Gazdasági Egyesület adott ki. Rengeteg tanulságos dolog volt benne. Én is írtam bele, kaptam is tiszteletdíjat. Sokan okoskodtak, vitatkoztak. Vót olyan gazdatiszt, aki azt írta, hogy dobjuk az ekét az ócskavasba. Én arra írtam egy cikket. Máskor meg azt állították a bölcs gazdatisztek, hogy nem jó előveteménye a búzának a szójabab. Én azt is megcáfoltam a Köztelekben, mert mink szójababot állandóan termeltünk. Tudtuk, hogy ez nagy fehérjetartalmú takarmány. Meg aki átvette a szójababot, az ingyen adott nekünk extrahált szójadarát. Az rendkívül fontos takarmány! Mink a fiatal állatoknak mindig adtunk 15% szójadarát. Csontképző anyag van benne.

A cséplőgép tüzoltó pumpájával kimostam a szója tüvirül a talajt, a rajta levő kis göböcsöket összegyűjtöttem mikor megszikkadt. Olyan rizskása nagyságúak voltak. Elvittem Szabadszálláson Vencel Lajos gyógyszerészhez, aki vadászcimborám volt. Kértem, hogy mérjed meg nekem, mennyi ebben a nitrogéntartalom. Mőgmondta, hogy egy négyzetölön mennyi van. Beküldtem ezt a Köztelekhez egy cikkben. Dr. Rottmayer János rovatvezető írt, kaptam egy papírt: Papp Kálmán Szabadszállás, írói tiszteletdíj 40 forint. – Tudtuk a lucernának is a tartalmát. Sokat tanultunk a Köztelekből. Volt a Magyar föld című lap. Annak volt egy rovata, hogy tanuljunk egymástól. Én is írtam abba is. Havi lap volt ez, meg is van!

Mások is tanultak sokat nálunk, akik itt dolgoztak. Körülöttünk mindenki jó gazda volt. Sőt amelyik eseléd mitőlünk elment – itt van S. Nagy István, meg Kunszentmiklóson Harmat Zsigmond, saját gazdaságukban hasznosították amit nálunk tanultak. Svéd Nagy István kb. 12 évig volt nálunk, az édesapja S. Nagy József 24 évig első ember, munkavezető volt nálunk.

Egyszer, 1933-ban 224 mázsa mákot termeltünk 45 holdon. Máskor csak 5 hold volt. Hetényi Gyula solti földbirtokostól kivettük 6 évre Máriaházát. Ott 45 hold repce volt. Belevette a haszonbérleti szerződésbe, hogy ha majd leárt a birtok szerződése, mi is tartozunk 45 hold repcét bevetni. Szép volt, de egy bogár beleesett, nagyrészt kipusztította. Foltozni nem volt érdemes. Elhatároztuk, hogy valami kultúrnövényt vetünk bele. Mögszántottuk újra kétszer, bevetettük a következő februárban mákkal. A hatvani növénynemesítőtől hozattunk nemesített francia kék mákot. – Az udvaron levő lacikemencében megszáritottuk a kukoricát. Itt egy tanyán vót daráló. Független daráló vót, nem fekvőköves, mert a fekvőköves daráló lisztre darál, a független daráló grízre. Ezen daráltuk le a kukoricát. Nem szénporral mint Farkasék, hanem kukoricával vetettük a mákot. A kukoricakását nem tudja a gép törni. Fölmöntem Pestre Kátaihoz az Erzsébet körút 86. szám alá. Vöttem ott rostát. Vittem föl egy kis zacskóban mákot, mögrostáltam, hogy melyik való a mákhoz. Később volt cséplőgépünk, akkora szitát vettünk, hogy ahhoz is jó volt. Ezzel cséplőtük el a mákot. Ezt azért mondtam el, mert gondolkodni is köllött. A mákot azért kellett kukoricával vetni, hogy csak annyit vessünk, amennyi szükséges. Mák-ból csak annyit szabad elvetni, amennyit az ember meg akar kapálni. 10 centi hosszan 6 szem mákot köll vetni.

Mikor gazdálkodtunk én mindig vetőmagot termeltem. Ezt annyiból áll termelni, mint a rendes gabonát. Azért meg többet is kapok. Vót olyan idő is, hogy 300 mázsa vetőmagot szállítottam a tárházba. A gazdáknak is adtam vetőmagot. Vártak a gépünkre a gazdák, hogy majd jön Papp Kálmán gépe, mert attul kapok vetőmagot is. Nem nyúzó áron, hanem azért, hogy várták az én gépemet. Ezért mindég adtam nekik vetőmagot.

Volt idő, amikor mink 28 féle vetőmagot termesztettünk. Van nekem 8 oklevelem. Gyümölcsöt, sóska, spenót is termeltünk, meg sok cukorrépat.

30 darab fejős tehenünk volt, azonkívül volt növendék is. A tejet az OMTK-nak az Országos Tejszövetkezeti Központnak szállítottuk. Volt 400 darab anyabirkánk is. Januárban, februárban jó ára vót a csemegetúrónak. Mi kiválogattuk a legjobban tejelő birkákat, azokra előbb engedték a kost, úgyhogy mi már januárban tudtunk gomolyát szállítani az OMTK-nak. 140-150 darab birkával ilyen korán kezdtünk. Annak a kosbárányait pecsenyebáránynak eladtuk, a legjobb minőségű bárányt meghagytuk, mert mindig szelektáltuk a birkát. Két juhászt tartottunk, ők gondozták a 400 darab birkát, mert mindet fejtük is nyáron. Volt segítségük is, mert egyedül nem bírták volna kifejteni.

Gomolyát készítettünk ott nálunk a gazdaságban. Tögyemelegre felmelegítettük, az Andrassy úton vett ótóval – Geitner és Raus árulta ott ezt az ótót. Az anyám vette ott ezt a részt, ő csinálta a gomolyát segítséggel.

Vót tejhűtőnk. Jéghidegre hűtöttük a tejet, este a pusztáról beküldtük ide Szabadszállásra. Akkor már ez vót a legközelebbi állomás. Ez a birtok ide 8 kilométerre, Kígyósháton van.

Neköm négy gyereköm van. Egyik Kálmán, az itt a Lenin tsz főmezőgazdája, többszörösen kitüntették. A másik fiam Lajosmizsén van egy 6000 holdas gazdaságnak a főmezőgazdája, főkertésze, a lányom meg itt háztáji agrónómus. Egy lányom pedig az Aranyhomok tsz elnökének a felesége, otthon van, az ura nem engedte dolgozni. Én ezt tartom a legnagyobbnak, hogy van folytatása az életnek, van aki tovább gazdálkodik. Én mögvagyok ezzel elégedve, mert tényleg gyönyörködhetők a munkájukban. Gyönyörű gazdaság amit a fiam vezet. A gyere-

kek földszeretete a bölcsőnél kezdődött. Látták éntőlem is, mert én is szeretem a földet. 86 éves vagyok, de nem akarok nyugdíjba menni, mert amíg én a kapát elbírom, addig dolgozok. Nekünk mindig az volt, hogy termeljünk mindig többet, jobbat. Én magáért a földért szerettem dolgozni."

Összegezve nemcsak egy sajátos pályáiv áll előttünk a maga sokszínűségében, tele tanulságokkal, de – merem remélni – a kiskunsági, homokhátsági gazdálkodás mai innovatív törekvéseinek előzményét is láthatjuk ebben az életútban. Egyúttal nemcsak az etnográfusok, de a társadalmi folyamatok más területein kutatók számára is nyilvánvaló, hogy az élő emlékezet rögzítése, a személyiségeken keresztül kibontakozó változás vizsgálata is sok értéket, tanulságot hordoz magában.

Irodalom

- BAKSAY Sándor
1891 A Jászkunság. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből. VII. Magyarország. II. Budapest. 231-256.
- BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet
2000 Redemptusok. Gazdaság és életmód Kiskunfélegyházán a redempció első évszázadában. Debrecen.
- BÉL Mátyás
1975 A kunok és jászok avagy filiszteusok kerületei. Bács-Kiskun megye múltjából I. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. 7–51.
- BELLON Tibor
1993-1994 Adatok Szabadszállás gazdálkodásához. Néprajz és Nyelvtudomány XXXV. 145–181. Szeged.
1997 Reformátusok és katolikusok érdekellentéte a Nagy-kunságban. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében II. Veszprém – Debrecen. 291–303.
2001 Kiskunhalas gazdálkodása a 18–19. században. In: Kiskunhalas története 2. Tanulmányok Kiskunhalasról a 18–19. századból. Szerk. Ö. Kovács József, Szakál Aurél. Kiskunhalas. 101–168.
- FÉNYES Elek
1851 Magyarország geographiai szótára IV. Pest.
- FODOR Ferenc
1942 A Jászság életrajza. Budapest.
- HORVÁTH Péter
1801 Commentatio de initiis ac maioribus Jazygum et Cumanorum eorumque Constitutionibus. Pest.
- ILLYÉS Bálint
1975 Kiskunsági krónika. Kuszentmiklós.
- NAGY SZEDER István
1924 Adatok Kiskun-Halás város történetéhez I–II. Kiskunhalas.

SZABÓ László
1982

Jászság. Budapest.

SZILÁGYI Miklós
1996

Az alföldi mezőváros társadalma személyes nézőpontból. Egy száz éves kisújszállási gazda tudásának általánosítási lehetőségei. In: A társadalom néprajzi vizsgálatának eredményei és lehetőségei az Alföldön. (Tanácskozások-sorozat. Csongrádon I.) 1993. július 3–4. Csongrád. 127–138.

TÁLASI István
1936

A Kiskunság népi állattartása. Budapest.

Alkattan és regénytípológia

avagy: Dosztojevszkij és Németh László

I.

Németh László gondolkodása hozzánőtt a huszadik századhoz. Vele kapcsolatban valóban ennek a századnak az egészéről beszélhetünk, hiszen létrehozója szinte egy idős volt ezzel a századdal, tudatos életútja pedig a „rövid” huszadik század kezdetén, az első világháború kirobbanásával vette kezdetét. Mindaz, amivel Németh egész életében viaskodott, valamiképpen az első egyetemes világégés által megmutatkozó sűrűsödési pontból nőtt ki, a század halmozódó válságai mind ide mutattak vissza, élete megélésére pedig majdnem pontosan annyi esztendő adatott számára, amennyi az említett „rövid” század alatt ezerkilencszáztizennégytől ezerkilencszáznyolcvankilencig eltelt. Bár megélni már nem élhette meg, de megérezhette a fogyasztói társadalom jellemzőit is, hozzá kapcsolódóan pedig a „történelem végét”, erről tanúskodik, hogy alig valamivel a második világháború lezárulása után, Hódmezővásárhelyen elkezdte eredeti látásmódjáról tanúskodó *Harc a jólét ellen* című vígjátékának írását, nem beszélve arról, hogy élete végén egyik tanulmányában pontosan jelezte: a történelem menete annak megszűnése felé halad.

Életművében több mű veszett el, ezért aztán hol a gondolkodó Németh Lászlóról, hol a szépiró Németh Lászlóról beszéltek, vagy éppen különböző korszakairól, annál is inkább, mert az életmű tanulmányozását megalapozó Grezsa Ferenc az egyes korszakok önállóságát és kapcsolódását mutatta be ún. korszak-monográfiáiban. Az életmű folyamából önálló szigetként önmagukban is hatalmas tömbök emelkednek ki, gondoljunk például az ezerkilencszázharminckettő és ezerkilencszázharminchét között egyedül írott folyóiratának, a *Tanunak* a tizenhét füzetére. Ez a gazdagság azonban mintha inkább nehezítené, mintsem segítené az életmű megértését, s nem is csak azért, mert a mindent a maga képére egyszerűsítő korunk az *élet* és a *mű* összetettségével nem tud mit kezdeni, hanem azért is, mert a művek egymásra következő sora azok természetes kapcsolódását is eltakarja. Szabó Zoltán mondta ezzel kapcsolatban, ritka éles meglátással: „Németh László esetében a tehetség izgatóbb, mint a szellem. A szellem izgatóbb, mint összes műfajai. Egyes műveinek nagy része jelentősebb az összes művek jelentőségénél, bár a mű mennyisége tiszteletet gerjeszt. Ám az összes művek az írókat nem kifejezik, hanem nehezen hozzáférhetővé teszik...”¹

Logikailag hibátlan levezetés a Szabó Zoltáné, Németh Lászlóra vonatkoztatva is igaznak gondolom például azt, hogy a tehetség izgatóbb, mint a szellem, a szellem pedig izgatóbb, mint összes műfajai, mindezekről elválasztva, másokkal kapcsolatosan pedig azt a megállapítást is elfogadhatónak tartom, hogy az összes művek az írókat nem kifejezik, hanem nehezen hozzáférhetővé teszik, az egyes művek pedig általában tekintve is jelentősebbek az összes műveknél. Nem biztos azonban, hogy ezek az utóbbi idézett állítások Németh László életművével kapcsolatosan is megállják a helyüket.

¹ SZABÓ Zoltán, 1984. 237–238.

II.

Egy-egy mű létrejöttében a racionálisan alig megismerhető teremőerőnek tulajdonítjuk a legnagyobb szerepet, ezt a felfogást újabban is megerősítették ismert költőink akkor, amikor verseik keletkezéséről, jelentéséről beszéltek. A művészi tudatosság kérdései általában egyes kötetkompozíciós elvek tanulmányozásakor merülnek fel, hogy aztán a tudatosan felépített életművek megteremtett összetettségét ismét csak hallgatás kísérje, pedig tanulmányozásuk nyilvánvalóan számos elméleti-alkotáslélektani-esztétikai jellegű kérdés felvetésével és tisztázásával járna. Az életmű tudatos felépítésének kérdése Németh László életművével kapcsolatosan sem merült fel eddig, noha Németh élete és műve számos jelét mutatta ennek, nem beszélve arról, hogy az író önkomentárjaiban szinte *csak* erről beszélt. Ha, ismét csak tudatosan, az életmű formálódásában nem lett volna fontos szerepe az *időnek*, akkor azt mondhatnánk, hogy majdnem minden összetevőjében előre megtervezetten formálódott az általa megteremtteni vágyott nagyobb mű – megtervezetten, Németh pedig életének kiemelkedő pontjairól visszatekintve igyekezett is láthatóvá tenni ezt a megtervezett egységességet.

Emlékezzünk, pályája kezdőpontján, a *Nyugat* novellapályázatának megnyerését követően hosszú levélben jelezte Osvát Ernőnek az általa betölteni vágyott szerep legfontosabb jellemzőit, a *Tanu* elindítása után pedig, tulajdonképpen első könyveként *Ember és szerep* címmel megírta, mintegy a formálódó életmű elé, annak bevezetőjét. Merthogy az *Ember és szerep* bevezetőnek íródott, legalábbis Németh elképzelése szerint, az lett volna a feladata, hogy előszóként álljon az életmű előtt, s megmutassa annak belső kohéziós pontjait. A nagyobb egységeket összerántó megtervezettséggel később is találkozunk majd, ebben az összefüggésben a *Tanu* tudatos felépítettségét talán nem is kell említeni, ehelyett Németh egyik levelére hívom fel a figyelmet. A levelet 1932 szeptemberében, a *Tanu* első számának *próbanyomatait* átnézve írta Gulyás Pálnak: „Húsz-huszonöt számot akarok még a Tanuból kiadni; sajtó alá rendezni megelőző kritikáimat; három regényemet és színdarabomat; kikerekíteni a verskötetemet, s a legfontosabb: megírni életrajzomat; – ha az megvan, munkásságom, úgy érzem, teljes egész, melyhez sem én nem adhatok hozzá, s melyből mások sem vehetnek el. Ha minden erőmet összeszedem, három-négy év alatt ezt a munkát elvégezhetem; feleségemmel megbeszéltük, hogy mihelyt pénzhez jutunk, veszünk Pest körül egy hold földet egy egyszobás házzal, s oda húzódunk.”²

A *Tanut* végül is ezerkilencszázharminchétben zárta le, egyedül írott folyóiratának tizenhét füzetben huszonkettő (!) száma jelent meg, utána a jelzett kivonulás következett, kezdetét vette Németh exodusainak sorozata. Az első vélt záró ponton pedig, merthogy abból is több akadt, a második világháború lezárulása előtt, megírta *Magam helyett* című önéletrajzát, így, s egyáltalán nem véletlenül, hogy éppen így akarta teljessé tenni az életművét. Később is, amikor életének, vele együtt pedig művének kényszerű lezáródása felsejlett előtte, az összefoglalás, műveinek összegyűjtése és véglegesnek szánt önéletrajzának megírása foglalkoztatta, ezzel akarta bemutatni, hogy az élet megélése, s az általa tanulmányozott eszmék mit alakítottak azon, amit a legfontosabbnak tartott: önmagán. A végleges lezárás is hasonlított a *Tanu* indulásakor papírra vetetre, mivel gondolkodását, életművét kiteljesítve jutott vissza önmagához. Miközben életművét elrendezte, az életműsorozat kötetei elé

² NÉMETH László, 1993. 124–126., a levél 1932. szeptember 26-án íródott.

megírta *Negyven év* című pályarajzát. Ha az *Ember és szerep* a bevezető volt ehhez a műhöz, akkor a *Negyven év* az összefoglalás, az epilógus, csupán a két szélső pont között megteremtett egységes mű megmutatására nem nyílt lehetősége, az életmű-sorozat kötetei ehhez nem biztosítottak valódi lehetőséget. Ezért is írta *Naplójában*, megkeseredetten: „Megkísért, hogy az egész életmű-szerződést odadobjam. De nem szabad – csak az az elhatározásom lesz szilárdabb, hogy a Művet magamnak adom ki, az ő kiadásuk arra jó, hogy énnekem végig kelljen mennem, össze kelljen állítanom az egyes darabokat, s hogy a közönség figyelmét fölhívja: van az *Utolsó kísérlet* is, nem ez, az eredetije...”³ Igen, volt az *Utolsó kísérlet* is, s volt a *Tanu* is, annak a létére az életmű-sorozat ezerkilencszáznolcvankilenc előtti köteteiből talán még következtetni sem lehet, s létezett, ahogy Németh írta, a teljes mű is.

Az egységes mű felépítésének elképzelése Németh László világából fakadt, mégis érdemes felfigyelnünk arra, hogy Ady költői világában is észrevette a felépítettség jegyeit. „Utalásaiban áttekinthetetlen s szerkezetében mégis világos világ. A motívumok ilyen osztódására, ekkora ösztönösségére s ilyen tudatosságára nemcsak a magyar lírában, de a világlírában is bajos példát találni” – mondta, majd *A minden titkok verseire* utalva hozzátette: „Az Adyval kapcsolatban annyiszor emlegetett dantei rend ebben a kötetben mutatja meg bordáit a legnyilvánvalóbban. De burkoltabban: ez lesz a szerkezete mindenik Ady-kötetnek. Ha korunk lélektani figyelmével nézzük: egy-egy lírai önarckép mindenik.”⁴ Annak megértéséhez, hogy miképpen került a lét, a megélt és a megélendő élet, hozzákapcsolódóan pedig az egységként felépíteni vágyott mű gondolkodásának középpontjába, némi kitérőt kell tennünk.

III.

Németh László Dosztojevszkij világát a fontos szellemi jelenségeknek kijáró alapossággal először feltehetően André Gide *Dosztojevszkij*-monográfiájából ismerte meg. Németh ezerkilencszázhuszonnyolcban André Gide-ről írt esszét (*André Gide*), szellemi tájékozódásának részét képezte az újabb francia irodalom feltérképezése, mintegy magára rótt feladatként olvasta a francia irodalmat, „amikor foglalkozni kezdtem vele, véletlenül hibáztam rá, az új francia irodalom kellő ismerete nélkül”, írta szokatlan őszinteséggel, s azonnal a maga életének összefüggései közé is állította Gide alakját: „André Gide a huszadik század legnagyobb francia írója. Nem mint művész, ahogy hirdetik róla, s nem mint gondolkozó, ahogy ő szereti hinni. Mint életművész nagy, a szónak abban a nem profán értelmében, hogy az életét szimbólummá fokozta. Maga az ember a műalkotás, nem élete külsőségeivel, hanem általános jelentőségű belső drámájával”⁵, írta, s ennél nem is írhatott volna többet az, aki a maga életét szerette volna műalkotássá formálni. Közben azonban elolvasta Gide Dosztojevszkijről írott könyvét is, s rátalált a Dosztojevszkij világát uraló antinómiákra. („Egyik francia, angol vagy német regényíró sem vitte végig azt, amit Dosztojevszkij, aki arra használta a regényformát, hogy a modern ember antinómiá-

³ NÉMETH László, 1980. 181.

⁴ NÉMETH László, 1970. 71–72.

⁵ NÉMETH László, 1973. 385.

ját ábrázolja”⁶ – mondja Czeslaw Milosz.) Gide-t olvasva Németh nem a formában találta meg az antinómia jelenlétét, hanem az alkat összetettségében: „Antagonizmus: ez a szó, amelyet Dosztojevszkij-tanulmányában André Gide oly szeretettel használ. Az ember nagyságot ő az emberben levő, logikailag össze nem egyeztethető ellentmondások fényével véli fölmérni. Dosztojevszkij ezeknek az antagonizmusoknak valóságos ég-pokol villáma. A megtisztulást keresi s a bűnben nyújtózik ki, evangéliumi és démoni, szent és szadista.”⁷ Alkattani gondolkodása ekkor rögzült végérvényesen, szinte szárnyalva írta le az alkata egymással ellentétes pólusaira eljutó embert. „Ez az ember – mondta az erkölcsös emberről –, nem törődik a törvénnyel, minden kívülről ráerőszakolt regula értelmetlen ösztöneinek a kétirányúsága mellett. Az ilyen ember hol azt sajnálja, mért nem vagyok fölebb, hol azt, mért nem vagyok alantabb. Szentté merevedne, de ellenállhatatlanul vonzza indulatai bozótja is. Az átlag ember, ha megváltoztatja élete erkölcsi atmoszféráját, már fuldokol. Ő a sűrítés és ritkítás irányában is saját igazibb elemét találja. Ő van jobbra és ő van balra is. S minél inkább jobbra vagy balra kerül, annál inkább vágyik a másik oldalon állni. Föltorlasztja magát és szeretne zuhatagként lezuhanni. S ha lezuhant, visszasajog belé előbbi helyzete. Az erkölcsi igényesség váltotta ki az ösztönök viszaütését, vagy az ösztön törvényei a magasság-vágyat? A Newton harmadik törvénye ez, az erő, amely ellenerőt terem.”⁸ Ezt az élményt Dosztojevszkij műveinek olvasása még inkább felerősíti majd, ekkor azonban még Gide kedvéért jellemezte Dosztojevszkijt. Gondolkodása középpontjában Gide állt, ezért a leírtakhoz gyorsan hozzátette: „Az a mód, ahogy André Gide ezeknek az antagonizmusoknak az érték-mérő jelentőségét túlhangsúlyozza, nyilvánvalóvá teszi, hogy a maga vélt természetét védi.”⁹

Ezt megelőzően is olvashatta Dosztojevszkij írásait, inentől kezdve azonban a korábbinál tudatosabban tette ezt. 1929 áprilisának végén Földessy Gyulához írott levelében nemcsak a betegségéből való gyógyulásáról írt, hanem újabb, megrázó szellemi élményéről is: „Eckermannból el-elolvastam néhány fejezetecskét, bár egészen leköttni most nem tud – hatalmas konkurrens támadt Dosztojevszkijben. Azt hiszem, ez az az író, aki teljesen fölnyitja a lelkemet. Ady óta a legtermékenyítőbb irodalmi hatás, s föltétlenül a legnagyobb író, akivel behatóbban foglalkoztam. A kedvéért erősen tanulok oroszul. Szeretnék egy nagyobb Dosztojevszkij-tanulmányt, esetleg könyvet írni; remélem, hogy verem vele nemcsak hazai, Dosztojevszkijről hápogó kis okoskodóinkat, de André Gide könyvét is.”¹⁰ Ekkor, történetesen az év közepén közölt Németh egy rövid írást a *Nyugatban Két könyv Tolsztojról* címmel. Ebben a tulajdonképpen recenzióként közölt írásban két magyarul akkor megjelent Tolsztojjal foglalkozó könyvet ismertetett, ezek közül az egyik *Az ismeretlen Tolsztoj* címet viselte, s Tolsztoj kiadatlan írásaiból adott összeállítást, a másik Tolsztoj lányának, Alexandrának a *Tolsztoj futása és halála* című munkája volt, mindez azonban ma már tulajdonképpen lényegtelen, az írás számunkra két ok miatt bír fontossággal. Az egyik ok: Németh ebben az írásában mondta ki a magyar problémáknak az emberiség általános kérdéseivel való összekapcsolásának szükségességét: „Talán épp az orosz hatás vonhatná a magyar irodalom fölé az örök problémáknak

⁶ CZESLAW, Milos, 2001. 69.

⁷ NÉMETH László, 1973. 380.

⁸ NÉMETH László, 1993. 71–76.

⁹ Uo.

¹⁰ NÉMETH László, 1993. 71–76.

azt a kék eget, amely nélkül a nemzeti irodalom csak egy néptörzs irodalma lehet.”¹¹ (Megl lehet, mondani sem kell, az így megteremtődött ellentét párral egész életében küszködött.) A másik ok: Tolsztoj vallásosságának elemzése során talált rá a maga szellemi pozíciójára, Tolsztoj vallásossága kapcsán, de Dosztojevszkijre is utalva írta: „Gyakorlati világjavító kísérleteiben bizonyára sok a naiv, de az elvi álláspont, amelyhez elért, fontosabb az emberiség életében, mint szépirodalmi művei. A vallásban Dosztojevszkij és ő teszik oda az ékezetet, ahova tenni kell: nem a hitre, hanem a vallásos érzésre. Nem azt kérdi, hiszed-e, hogy Jézus kiszállt a csónakból és lebegett a Genezáret taván, hanem: az élet-e az utolsó bíród, vagy felelős vagy az életen túl is valakinek. A vallás neki nem az értelem halálugrása, hanem egy élet fölötti szellemi tendencia elismerése. Ő az az ember, aki úgy küzdött ki magának Istent, hogy szellemi életünk törvényeit sem tagadta meg. Vallástanításánál is fontosabb, hogy a lelkiismeret mérlegérzékenységét eddig számba nem vett súlyok mérésére fejlesztette tovább. Patikamérlegesen mért a durva tizedes mérlegek korában”.¹² Mindezt Tolsztoj kapcsán, Dosztojevszkijt csupán megemlítve írta, a mából nézve zavarónak tűnik, s talán már akkor is az volt, hogy együtt jellemezte Tolsztojt és Dosztojevszkijt, mintha nem érezte volna a szellemi pozíciójuk közötti különbözőséget, noha Tolsztojt már akkor is a megváltás és az új harmónia, Dosztojevszkijt pedig az apokaliptikus és az „értékek átértékelésének” profétájaként tartották számon, s így keletkezett mítosz körülöttük, ahogy Fehér Ferenc ezt kimutatta, éppen abban a nagy válságban, amelyikből Németh gondolkodása is kinőtt.¹³ Tolsztoj a vallás helyére állította a maga vallásosságát, Dosztojevszkij, azonban valami mást tett. Olvassuk újra Németh mondatát: „Ő az az ember, aki úgy küzdött ki magának Istent, hogy szellemi életünk törvényeit sem tagadta meg.” A jellemzés Dosztojevszkijről szól, róla beszél. Érdekes, hogy később Dosztojevszkijt alig említette, Tolsztojt viszont, főképpen ezerkilencszáznegyvenöt után, annál többet, pedig Némethet akkor is a „szellemi élet törvényeinek” és az „élet fölötti szellemi tendencia” elismerésének igénye irányította. Azaz: a vallás által képviselt energiákat az életre vetítette rá, s úgy őrizte meg a vallásos érzéseket, hogy azokat az élet megélésének módjával kapcsolta össze.

IV.

Az Ulro országa című könyvében Czeslaw Milosz közli – vagy ahogy mondja: elhelyezi, mint kődarabokat a mozaikon – a Dosztojevszkijről írott tanulmányát. A tanulmány szövege alig néhány oldalt tesz ki, tíz bekezdés, a bekezdések pár mondatra tagolódnak, nem csoda, hogy akkor, amikor könyvébe illesztette a *Dosztojevszkij és a nyugati vallási képzet* címet viselő írást, szükségesnek látta kibontani annak tartalmát. Meglehet, éppenséggel ezekkel a magyarázó jegyzetekkel tette ennek a könyvnek a részévé ezt a pár oldalnyi, bölcséleti súlyú írást, ahogyan az is elképzelhető, hogy könyvének világát tágította-gazdagította a tanulmány közlésével.¹⁴

¹¹ NÉMETH László, 1973. 284.

¹² Uo. 288–289.

¹³ FEHÉR Ferenc, 1996. 62.

¹⁴ CZESLAW, Milos, 2001. 49.

A könyv, amelyről beszélek, a spirituális hagyományt és annak eltűnését térképezi föl, azt a gazdag gondolkodástörténeti hagyományvilágot, amelyik a racionalizmus uralomra jutásával mintegy „kiiktatódott” az emberiség gondolkodásából. Az embernek az Istenhez fűződő kapcsolata foglalkoztatja, az, hogy az ember az Istennel azonosulva a teljességet találta meg, az Isten tette teljessé az embert, ahogyan azt Eckhart mester is megfogalmazta, még a XIII. században: „Keressél Istennel bármit is, semmi az, legyen akármi is – haszon vagy jutalom, bensőségesség vagy bármi; *Semmit* keresel, ezért találni is *Semmit* találsz. Hogy *Semmit* lelsz, annak az az oka, hogy keresni is *Semmit* keresel. Minden teremtmény a mérő Semmivel egyenlő. Nem azt mondom, hogy csekélyek volnának, vagy hogy egyáltalán valamik is; a mérő Semmi egytől egyig mind. Aminek nincs léte, az semmi. Márpedig egyetlen teremtmény sem bír léttel, mert létük Isten jelenlétén múlik. Ha Isten csak egy pillanatra is elfordulna a teremtményektől, semmivé lennének”.¹⁵

Hosszú történeti és gondolkodástörténeti folyamat vezetett odáig, hogy az Istennel való kapcsolatában teljessé váló ember Isten halálának felismerésével eljutott a Semmi abszolutizálásához, Heidegger filozófiája már ezt az állapotot rögzítette. Ezt a rendkívül összetett, a világ kiüresedésével, az én autonómiájának és integritásának elvesztésével együtt járó folyamatot Dosztojevszkij mélyen megélte, ennek okán fordult *könyvében* Milosz is Dosztojevszkij felé. „Dosztojevszkij ifjúkorában hitt az emberiségben, elérzékenyült a fennkölt eszményképektől, Fourier híve lett, és arra várt, hogy hamarosan beköszönt az egyetemes boldogság. Az a négy év kényszer-munka Omszkban, közbüntényekért elítélt parasztok és fékezhetetlen banditák között, akikre csodálattal tekintett – ez érlelte ki legnagyobb művei fő problematikáját. Ekkor tette föl magának a kérdést, képes-e az ember szeretni felebarátját. A *Feljegyzések az egérlyukból* válasza: nem.” A könyvbe iktatott *tanulmány* továbbmegy ennél a megállapításnál, Dosztojevszkij vallásos felfogását a nyugati civilizáción belüli fordulópontként értelmezi, Dosztojevszkij a vallás Krisztusa és a tudomány igazsága közé helyezi, miközben idézi magát Dosztojevszkijt is, miszerint ha választania kellene Krisztus és az igazság között, akkor Krisztust választaná, s megjegyzi: Dosztojevszkij „soha nem tudott felülemelkedni azon az ellentmondáson, amely a Krisztus és az igazság közti választást felvető mondatában rejlik.”

Ez a választási kényszer minden korábitól különböző helyzet következménye, nem kapcsolódik a hit és az értelem közötti, a korábbi évszázadokban zajló vitákhoz, sokkalta inkább ahhoz a pillanathoz kötődik, amelyikben a hit már nem volt képes legyőzni az igazságot, ám az igazságot választó ember is sajátos dilemma elé került: „... az egyén létezni akar, de abban a pillanatban, amikor beletörődik az igazságba, vagyis azt mondja, ez van, nincs mit tenni, kétszer kettő négy, akkor kénytelen elismerni, hogy ő maga *nem létezik*. Íme, a meghasadt tudat betegsége – 'gondolkodom (de gondolkodik-e az objektív értelem?), tehát nem vagyok', azaz tisztában vagyok azzal, hogy pótolható statisztikai adat vagyok. Ezért kiált 'nemet' a világrendre az elbeszélő, de mivel semmit sem állíthat szembe ezzel a renddel, az egész *Feljegyzések* az igazság pártján áll. A cenzor kihúzta azt a fejezetet, amelyben Dosztojevszkij megpróbálta mindezt ellensúlyozni. Mi volt ott, fogalmunk sincs, csak annyit tudunk, hogy a szerző keresztényként szólalt meg. Akkor sem állította vissza, amikor könyv alakban is megjelent a mű, a fejezet eltűnt.”¹⁶

¹⁵ ECKHART mester, 1986. 17.

¹⁶ Idézett részek: CZESLAW, Milos, 2001. 49., 73., 79.

Ne az eltűnt fejezet foglalkoztasson most bennünket, hanem Dosztojevszkij szellemi pozíciójáról gondolkodjunk – az igazsággal, azaz a tudomány által megfogalmazottakkal nem tudott szembefordulni, ám ezen az oldalon állva mégis megpróbált keresztény választ adni az őt foglalkoztató dilemmákra.

V.

Az, ahogyan Németh László az élet megélésének kérdését gondolkodásának középpontjába állította, Dosztojevszkijre nyúlik vissza. A tudományos igazság elismerése és a vallásos érzés átélésének szükségessége nyilvánvalóan Dosztojevszkij hatására alakult ki benne, ennek megértésére csupán a *Feljegyzések az egérlyukból* első részének hatalmas monológját kell elolvasnunk, s ezt kell összevetnünk Németh első fontos regényének, az *Emberi színjátéknak* a megfelelő részeivel. „De hát mi közöm nekem a természet törvényeihez meg a számtanhoz, amikor nekem valahogy nem tetszenek ezek a törvények, és nem tetszik a kétszer kettő négy sem. Én természetesen nem töröm át a falat a homlokommal, ha valóban nincs erőm ahhoz, hogy áttörjem, de nem is békülök ki vele csak azért, mert kőfal áll előttem, s mert nekem nincs elég erőm...” – mondja az egérlyuk lakója. Másutt ezt olvashatjuk: „Az értelem jó dolog, ez kétségtelen, de az értelem csak értelem, és csupán az ember értelmi képességét elégíti ki, az akarás pedig az egész élet, vagyis az egész emberi élet megnyilvánulása az értelemmel meg minden egyéb vakarózással együtt. És bár életünk ebben a megnyilvánulásban gyakran balul üt ki, mégiscsak élet, nem pedig csupán négyzetgyökvonás. Hisz én például egészen természetesen akarok élni, azért, hogy kielégítsem egész életképességemet, nem pedig azért, hogy csupán értelmi képességemet, tehát egész életképességemnek alig csupán huszadrészét elégítsem ki. Mit tud az értelem? Az értelem csak azt tudja, amit sikerült megtudnia (egyebet bizonyára sohasem is fog megtudni; ez ugyan nem vigasz, de miért ne mondjuk ki?), az emberi természet pedig teljes egészében működik, mindazzal együtt, ami benne van, tudatosan és tudattalanul, és ha téved is – de él.” S még mindig ennek a monumentális monológnak a részlete következik: „A tudat például összehasonlíthatatlanul különb, mint a kétszer kettő. A kétszer kettő után, magától értetődik, nem marad semmi tenni-, sőt megismernivaló sem. Akkor csak egyet lehet – eltömní az őt érzékünket és szemlélődésbe merülni. Igaz ugyan, hogy a tudattal is ugyanarra az eredményre lyukadunk ki, de legalább megkorbácsolhatjuk néha magunkat, és az mégiscsak új életet önt az emberbe. Igaz, hogy ez maradi dolog, de mégiscsak jobb a semminél.”¹⁷

Ez az ember az egyéniség jogát követeli, nem akar hasonlítani senkire, s azt szeretné, ha rá se hasonlítana senki. Ha az a világ, amelyikben élnie adatik, normális, akkor ő nem szeretne normális lenni. Ő is, s Boda Zoltán, az *Emberi színjáték* főhőse is az elkülönülést keresi, a különbözőzés jogát, hogy így lehessenek részesei az emberiségnek. Boda Zoltán monológjaiban a társadalmi meghatározottságokkal szemben szintén az egyéni akaratra helyezte a hangsúlyt. „Minden embernek magának kell tisztáznia életét. Ha csupa önmagával rendbejött emberből állna a társadalom, akkor a társadalom se tehetne mást, ő is rendbe jönne. ... Egész határozottan ér-

¹⁷ Idézett részek: DOSZTOJEVSZKIJ, F. M., 1973. 693., 700.

zem, hogy az én életemet nemcsak Lenin és Marx, de Krisztus sem oldhatja meg. Csak magam!” – mondta. Ezzel tudatosította és vállalta önmaga és a világ ellentétét, ugyanakkor kísérletet is tett az ellentét feloldására. A szeretetvallás, mások szolgálata a győzelem igényeként fogalmazódott meg nála, törekvése a belső értékek hasznosítását követelte. Mikor kiderült, hogy a szeretet nem képes visszavezetni az életbe, az irodalom jelentette számára a visszatérés új lehetőségét. Próféciának tekintette az irodalmat, így az része lett etikai tiltakozásának is. Az irodalom, az íráság összefogta fejlődésének addigi motívumait és továbbfejlesztette öngazolását: „...egyszerre egész idegen, a világtól különböző anyagnak érezte magát, amely büszke lehet rá, hogy ennyi ellenséges erő közt is élni tud. S újra átvillant rajta, de most sokkal élesebben a Nagy Költemény, igazolni mindazt, ami vele történt, megénekelni a Farakás legendájától az előző esti kiábrándulásig mindent: gyönyörű önapoteózis, amely világra szólóan megmutatja, hogy a Boda Zoltán-elemnek éppúgy megvan a maga jogosultsága a Mindenségben, mint a vasnak vagy káliumnak, akármilyen fölöslegesnek tűnik fel az első pillanatra.” Korábbi gondolatmenetét most az irodalom kapcsán fogalmazta újra: „... a költészet semmit sem tisztáz. Aki kész; az felmutatja magát, aki nem kész, vergődik. Csak az élet tisztáz. Ha én holnap rendbe jövök magammal, nem írok többet” – mondta. A Csonkaság dicséretéről írt verset, alkata igazolására és elfogadtatására törekedett. Tagadta a társadalmat, a társadalomhoz való alkalmazkodás felfogása szerint önmaga elárulásaként valósulhat csak meg. Ettől a felfogástól egyenes út vezetett Hódosig, a Cigánysorig, az ottani gyülekezethez. Világképét, vallásos felfogását újabb s újabb stációkat bejárva volt kénytelen megfogalmazni. Világképében kiemelkedő hely jutott a „vallásos érzésnek”. Az egyén, a hős, miután a társadalomról önmagára helyezte a hangsúlyt, nem fogadhatta el az emberi lelkiismeret felmentését, a tizenkilencedik századi haladás-tannal is ezért fordult szembe. „Aki a haladásban hisz, nem hisz önmagában. A haladás eltolja rólunk a felelősséget. Én csak láncszem vagyok, én csak szerény sejt vagyok. Már akkor inkább a kereszténység. ... A haladás talán van, de nem tudok mit kezdeni vele. Isten talán nincs, de meg lehet fogódzni benne” – mondta. Vallásossága azonban különbözött a vallások tételeitől, Zoltán ugyanis nem a hitet, hanem az érzést állította előtérbe. Önmagát akarta felmutatni, az életet akarta tisztázni, a boldogságot, a harmóniát szerette volna elérni, s ez mind a hitnek az önmagára való vonatkoztatását jelentette. A vallást elszakította az „ég zsinórpaddlásától”, ahogyan a regény másik hőse, Horváth Laci mondta, s azt is önmagába helyezte. Üdvösség-hajszolása közben így vált önmaga céljává és mértékévé is, „az emberek a maguk alkotásai, a természet a tied” – mondta. A reá jutó rész helyett az egészet követelte: „A foglalkozás: osztozkodás az emberi munkában, s védekezés az egyéni gond ellen. Mi történt ezzel az emberrel, hogy nem akar osztozkodni, hanem az egész emberi munka kell neki, ahogy a filozófiának az egész tudás? Ki biztosította be ezt a vakmerőt, hogy átnéz a gond vállán, s lemond a védelemről, amely a rész-munkásnak kijár?” – kérdezte.¹⁸ Saját istenébe, önmagába kapaszkodott, hiszen nála a hit akarata a személyiségből eredt, s a személyiségre irányult. Az Isten az emberbe került, a túlvilág az életbe...

Innét elindulva érthetjük meg, hogy Németh Lászlót miért jellemezte az élet fölfokozott szemlélete, életművében ugyanis a valódi kohéziós, azaz az egyes műveket magához rántó erőt az élet fölfokozott megélése teremtette meg, ez adott az egyes

¹⁸ Idézett részek: NÉMETH László, 1973. b, 297., 522., 269.

létállapotok kivetítődésének magukon túlmutató jelentőséget. Bármelyik időpillanatot is szemléljük, Németh valóban mindig az élet megélésének módjával, annak fölsejltő távlatával vagy éppenséggel elakadásaival mérte önmaga helyzetét. Már említett első fontos regényét, az *Emberi színjátékot* követően, a *Tanu* programjának élén a minőség gondolatával szorosan összekapcsolódva ugyancsak az egyéniség lehetőségeinek keresése állt – s csak ezt követően következett mindaz, amit a társadalomról, az ideológiákról, a harmadik útról, a minőségszocializmusról, s még annyi más jelenségről gondolt. Maga az annyit emlegetett *minőség forradalma* kifejezés is Némethnek a munka és szenvedély elszakadását feloldani akaró elképzelésére utalt, az az ember pedig, aki önmagában megvalósítja a minőség forradalmát, őrzi a születésekor megörökölt ezermesterséget, képes a minőségi termelésre, szembefordul a társadalom által kínált életformákkal, s számára a munkának egyetlen fája a tiszteltre méltó: „... a vállalkozás, s olyan államért fog küzdeni, amely megbecsüli a munka egyéni együtthatóját.”¹⁹ Ugyancsak a *Tanu* időszakában írta Németh Gulyás Pálnak: „... újra meggyőződtem, hogy barátságod nagyobb garancia ügyem mellett, mintha a 'szajhák kara' udvarolna körül, te pedig közelről láthattad, hogy akármilyen hibáim vannak is, egész életemet akarom eszmévé váltani, illetőleg nem is tekintem életemet másnak, mint kidolgozatlan lemeznék, melyből ciánnal és savakkal, a szenvedés mérgeivel kell egy eszmét előhínom.”²⁰

Az életnek ez a szemlélete megőrződött a későbbi korszakokra is. Ezerkilencszáznegyvenöt után, amikor éppenséggel a változások jellegéről és értelméről töprengett, ebben, s még annyi másban Bibó Istvánhoz kapcsolódott, így írt: „Az az erkölcsstan, amely az emberi erkölcsöt – növéstervként – legmagasabb szervezőjének tekintí, a világot nem ellenségnek, hanem tápláléknak tekintí, nem bizonyítja magát vele szemben, hanem kifejlődik általa: létét nem tettekkel, hanem tevékenységgel valósítja meg; sorsa nem döntésekből, hanem a kifejlődés halk ugrásaiból áll”. Ekkor mondta ki, már-már az axiómák tömörségével: „A tett akkor jön, ha a lét elakad. A legnagyobb tett – lenni, és nem szorulni tette”²¹, etikai rendszerét pedig az ötvenes évek második felétől kezdődően dolgozta ki.

Kell-e mondani, hogy Németh Lászlónál az alkat felfedezése is Dosztojevszkij hatására történt? A vallásos érzés mellett az alkati antinómia tudatosítását is Dosztojevszkijnek köszönheti. Igaz, az alkat antinomikus összetettségét már az említett Gide-esszében leírta, világot azonban csak jóval később teremtett erre az összetettségre. Visszatekintve két különböző alkat eredőjeként teremtette meg magát, s művei világát is a hősök alkatából bontotta ki. Itt, ezen a ponton elkanyarodott Dosztojevszkijtől, Dosztojevszkijnél a hősök egymásmellettsége teremtette meg a művek antinomikus világát, Némethnél pedig egy-egy hős alkata uralta a szóban forgó művet, a hősök antinomikus párja éppen csak megmutatkozott azokban. Ennek is megvolt az oka, láttuk, hogy az *élet* és *mű* antinómiájáról Németh az életre helyezte a hangsúlyt, azt növesztette föl, s az az élet, amelyikkel azonosult, uralkodóvá vált a művön. Ám nem egyszerűen egy tudat uralja a művek világát, hanem – látni fogjuk majd – az egy emberre szűkített, vagy éppen növesztett élet és a külső világ összeütkezésé. Az antinómia a Németh által önmaga számára kialakított szerepek egymás

¹⁹ NÉMETH László, 1933. 141–143.

²⁰ NÉMETH László, 1993. 164–166.

²¹ Idézett részek: NÉMETH László, 1980. 750.

mellé állításakor is felfedezhető: éppenséggel az egymással szembenálló szerepek közötti mozgás révén épült be az idő Németh László világába.

A megemelt élet és az alkati antinómia középpontba állítása kapcsolja Németh Lászlót legkiválóbb kortársaihoz, s teszi művét valóban korjellemzővé. Gondoljunk például arra, hogy a lét Heidegger gondolkodásának középponti kategóriája, s Heidegger is feltette magának a kérdést, hogy milyen magatartást kell magának választania, hogy az emberi élet a maga sajátosságaiban megmutatkozhasson előtte. Ehhez hasonlóan Heidegger gondolkodásához kapcsolódik Németh az élet fölfokozottságának hangsúlyozásával is: nem fogadja el a lét mögött fölsejlő Semmit (noha tudomása van róla), ehelyett az életet ruhazza föl minden értékkel, egyáltalán nem véletlen, hogy az életet azzal a „vallásos érzéssel” hevítette át, amelyet a vallások a túlvilággal való kapcsolatban teremtettek meg. Az élet ebben a fölfogásban menekülés is, menekülés, miközben hatalmas energiákkal töltődik fel, némiképp összhangban Heideggernek azzal a gondolatával, mely szerint „az ittlét mindaddig, amíg létezik, sosincs készen, sosem egész és lezárt, mint valami tárgy, hanem a jövő és a lehetőségek felé mindig nyitott marad.”²² Nem feledkezhetünk el arról sem, hogy Heidegger gondolatrendszerének kialakulásában a húszas években megmutatkozó válságjelenségek is szerepet játszottak, Németh ezeket a válságjelenségeket szintén mélyen átélte.

A Németh László életét és műveit uraló, antinomikus vonásokkal felruházott alkat is önmagán túlmutató jelentőséggel bír: hangsúlyozása révén nem csupán a megemelt élethez kapcsolódó feszültségek megjelenítésére nyílt lehetősége, hanem rendkívül jelentős szellemi jelenségkörhöz is kapcsolódott általa. Fehér Ferenc a Dosztojevszkijt uraló antinómiák kapcsán írta le: „ő az antinómiák klasszikus költője, aki a polgári individualitás fejlődési lehetőségének poláris ellentéteit – néha egy ember lelkében, néha egymással szembefordított figurákban – a legszélsőségebben megélte”.²³ Lengyel András Tverdota György kutatásaira is alapozva bemutatta, hogy – példaként idézve – „József Attila a *Szabad-ötletek jegyzékében* és *A Dunánál* című ódájában, nagyjából egyazon pillanatban, problémáira diametrálisan ellentétes válaszokat adott”, a József Attila világát uraló antinomikus vonásokat pedig végső soron az „elrejtőzött világegész” és a bizonyosság keresésének kényszerében és megtalálásuk lehetetlenségében látta.²⁴ Ebben az összefüggés-rendszerben Németh alkati hangoltságú viaskodásait is a nagyobb világ törvényeit figyelembe vevően tudatosítottak, s nem pedig ösztönösnek, a családi életből természetesen kibomlónak kell látnunk, noha erre korábban megvolt a hajlandóságunk.

VI.

Az időben való létezés aztán újabb – minden eddiginél súlyosabb – antinómiát is elhelyezett Németh gondolkodásában: pályája kezdetén önmagát, ezt az *Emberi színjáték*ból vett töredékek is jelezték, a Semmi eluralkodásának folyamatába helyezte, s a szétesés ellenére próbálta a világban a lábát megvetni, ezerkilencszáznegyvenöt után viszont az újkori szellem gondolkodásmódját tanulmányozta, az elemzés uralomra jutását, s ennek eredményeit igyekezett a gondolkodásába építeni.

²² SAFRANSKI, Rüdiger, 2000. 221.

²³ FEHÉR Ferenc, 2001. 63.

²⁴ LENGYEL András, 1996. 18.

Tanulmányai számára azt mutatták meg, hogy az elemzés mint módszer az újkorban formálódott ki: „Az újkor története voltaképp a XVI-XVII. század fordulóján kezdődik, ahol a természettudomány módszerei kialakulnak. Az újkor története nem is más, mint ennek a módszernek a behatolása művészet és élet különböző területeire, filozófiába, irodalomba, a gyakorlati tudományokba stb., s a technikán át a mindennapi életbe is.”²⁵

Az a folyamat, amelyikről tanulmányaiban Németh hallatlan részletességgel és kedvvel beszélt, ugyanaz, mint amelyiket Milosz a varázslat megtörőjének tartott. Az elemzés uralomra kerülése – Milosz ezt a folyamatot Newtontól eredeztette – hozta magával a világot varázslatként megélők vagy megélni akarók szemszögéből a világ kiüresedését, a Semmi uralomra kerülését. Nem mondott mást Paiszjij atya sem *A Karamazov testvérekben*: „A világi tudomány nagy erővé egyesülve, kivált a legutóbbi időkben szétboncolt mindent, ami égit csak örökölt kaptunk a szent könyvekben, és az e világi tudósok kegyetlen elemzése után az egész régebbi szent tanításból – egyáltalán semmi sem maradt”²⁶, idézhetném tovább is, akár oldalakon keresztül. Ez azt is jelenti, hogy Németh gondolkodásának első és második szakasza, hiszen pályakezdésével, Dosztojevszkijhez való viszonyulásával, Boda Zoltán „igehirdetésével” magát is a Semmi irányába mutató folyamatba helyezte, ugyanannak a történeti-gondolkodástörténeti folyamatnak egyik majd másik oldalával való azonosulással járt együtt.

Németh László vakként szemlélte volna a világot, ha nem vette volna észre, hogy az idő különböző pillanataiban az általa elfoglalt szellemi alapállások a történelmi időbe kivetítve antinomikus párként léteztek. Természetesen tudatában volt ennek, pályája záró pontján, *A „vallásos” nevelésről* című tanulmányában – egyáltalán nem véletlen, hogy a vallásos érzés fontosságát ismét felvető írásában tért vissza erre a kérdésre – az egész problematikával szembe nézett. Egyik olvasója, írta, Toynbee írásait küldte meg neki, ezt a gesztust így kommentálta: „A cikk megküldője előtt lelkem üdvössége lebeghetett, hisz harminc év óta mindig akadt egy-egy ember, aki nem tudott belenyugodni, hogy azt az egy-két lépést, ami a vallástól szerinte elválaszt, meg ne tetesse s mért ne épp ő tetesse meg velem. Az illető alkalmasint látta a *Galilei*-t, tudja hogy én is a XVII. századot tartom a szakadás korának, s a *Galilei*-ben épp annak a meghasonlásnak a kezdeteit írtam meg, melyben a tudományban szárnyat bontó ész s a vallás hatalmában maradt érzések közt támadt; figyelmeztetni akart hát, hogy kívánná egy nagy tudós, akinek a nevével írásaimban tán találkozott is, ezt a háromszáz éve mélyülő meghasonlást, az újkori ember igazi schizophreniáját feloldani”.

A dilemmát, az újkori ember, de akár a maga életének dilemmáját Németh így exponálta: „Az újkori ember szerencsétlensége az volt, hogy ezt a két egymásra szorult féllényt elválasztotta egymástól; a tudomány a vadember igényeinek a megvetésére nevelte az ésszt, a primitív viszont kielégítetlen, álútra szorult igényeivel megtörtja az életet, s végeredményben megbosszulja magát az éssen is.”²⁷ Fel lehet-e oldani ezt az ellentmondást? Aligha, inkább csak feloldási kísérleteket lehet teremteni (Németh ilyen megoldási kísérletnek látta – most már különbséget téve közöttük – Dosztojevszkij és Tolsztoj válaszait is: Dosztojevszkij a „vademberi”, Tolsztoj a

²⁵ NÉMETH László, 1988. 6.

²⁶ DOSZTOJEVSZKIJ, F. M. 1971. 219.

²⁷ Idézett részek: NÉMETH László, 1974. 10., 11.

„filozófusi” ugrást képviselte, mondotta.) A maga feloldási kísérletében visszatért szellemi kiindulópontjához: elfogadta a tudomány eredményeit, de a vallásos, nem az Isten létéből következő, hanem a világ iránti áhítatból fakadó vagy azt felépítő érzést sem zárta ki gondolkodásából.

A kérdésre, megélte-e Németh a Semmivel való találkozást, szembenézett-e vele, egyértelmű *nemmel* kell válaszolnunk, ez a *nem* alighanem szellemi kiinduló pontjának az eredménye, a hitet ugyanis adottságként tételezte, s ha folytatott küzdelmet önmagával, márpedig folytatott, egész életét folytonos küzdelmekben és viaskodásokban élte meg, akkor ez a küzdelem a hitért folyt, a meggyőződésért, és a bizonyosságért. Az ő számára ugyanis nem a *Teljesség* és a *Semmi* ellentétpárja létezett, hanem a *hit* és a *hitetlenség* ellentétpárja, a hitetlenség és az ezzel együtt járó kiüresedés, eljelentéktelenedés riasztotta. Ám ennek a jelenségkörnek az elemzésekor is óvatosnak kell lennünk. Az antinómiákban létezve, gondolkodása mozgástörvényeit követve sokszor jutott el a végsőnek gondolt pontra, ám ez csupán „kilengés” volt – mintegy annak a helyzeti pozíciónak az elfoglalása, ahonnan az ellentétes irányba indulhatott el. Mindez azonban nem feledtetheti, hogy pályája ütközésekkel tarkítottan telt el, méghozzá úgy, hogy az ütközések sora, a heroikusság, ez is Németh kifejezése önmagával kapcsolatban, szinte már az indulás pillanatában beleprogramozódott ebbe az életútba. „Két tendencia hat ebben az emberben – mármint abban az erkölcsös emberben, akit a *Gide*-esszében jellemeztem, írta. – Mint egy föl-hajított kőben, egymást rontja benne a föl-hajítás sebessége s a földnehézség gyorsulása. A kezdeti nehézség azt mondja: hős vagyok, a vak erők ellenében élek, a föld azt mondja: ostobaság a vak erők ellen küzdeni. Ugyanannak, aki oly szenvedélyes igenekeket mond, gúnyos nemeket is kell mondania. ... Állítás és tagadás nem a világ értelmére, hanem az egyéni erőfeszítés értelmére vonatkozik. Az egyik műfaj mélyén kétségbeesetten megfeszült izmok szoronganak, a másikat minden izmok elpetyhüdése jellemzi. ... A heroizmus hinni akar. Amiben hisz, az változik.”²⁸

Láthatjuk, gondolkodása cselekvés-, ebből következően pedig eredmény-kényszerrel telítődött, a hitre a cselekvés értelmességének megteremtéséhez volt szükségére. A felvázolt kettősség közül a heroizmust, ezzel pedig a hit akarását választotta. Nem a hitet önmagában, ezt már nem tudta megtenni, sem a kifejezés vallásos értelmében, sem az életre vonatkozóan, hanem azt, hogy akarni kell a hitet, mert nélküle nem lehet létezni, még akkor is akarni kell, ha már nem lehet belékapaszkodni. Ezért, a hit akarata miatt nagyítódtak fel életének botlásai, erősebben mint a valóban hívő embernél, hiszen ő megérti, feldolgozza és megbocsátja akár magának is a történeteket, míg az az ember, aki csak akarja a hitet, botlásait önmagában felnöveszti, mivel akarata ellen cselekedett, s ezzel tulajdonképpen önmagát sértette meg, ezt pedig senkinek, így magának sem tudja megbocsátani. Ez az ember a szeme előtt felsejlő kiüresedéssel sem tud mit kezdeni, vagy nem veszi észre, vagy ha észreveszi, akkor elmenekül előle. A szerep megmutatja magát, feltöltődik a készenlétben lévő energiákkal, azt, aki vállalta a szerep betöltését, a tetőpontra juttatja, aztán pedig már az aláhullás, a szétesés, a kiüresedés következik. Ekkor, a mélyponton lévő embernek mutatná meg magát a Semmi, ekkor lehetne szembenézni vele, tanulmányozni, leírni, belépusztulni vagy elmenekülni előle – főképpen egy újabb, akkor felsejlő, újonnan megmutatkozó szerepbe, mint tette azt Németh is, számtalan alkalommal. Németh előtt, nyilvánvalóan azért, mert a kínálkozó szerepekben elve-

²⁸ NÉMETH László, 1973. 381.

gyülve formálta művét, sokszor megjelent a kiüresedés réme, legalább annyiszor, ahányszor a hit szót leírta, vagy a heroikus kifejezést használta. Érezte, hogy választott szerepeiben szinte a választóvonalon mozog, a szerepet még be lehetett tölteni, de alá is lehetett zuhanni a magasból. A valódi kilépés akkor történt meg, amikor szerepei mindegyikétől eltávolodott, amikor már majdhogynem védekező esz-közként maga előtt tartott előfeltevéseire sem számíthatott. Erre a saját világából való kilépésre, s így a felnövesztett szereptudat elhagyására azonban alig-alig találunk példát, talán csak az 1941. április 29-én Gulyás Pálhoz írott levelét idézhetjük: „A húsvétot Kenesén töltöttem, mögöttem Teleki P. öngyilkossága, fölöttem a tavaszi háború motorzúgása, a táskámban Aiszkhülosz – s én a Minőség forradalma III. kötetéhez javítottam a Tanu régi naplóit (San Remo, Erdélyi útirajz). Egyszerre valami damaszkuszi villanás csapott át rajtam (de Paulusból – önmagam Paulusából önmagam Saulusává tevő), és megéreztem jelentéktelenségemet. De úgy, hogy ez az érzés azóta is a legnagyobb élményem. Jelentéktelen – nemcsak ebben a világomlásban, de még a magyar irodalomban is. Két-három hét óta ez az érzés bont és épít bennem. Volt fájdalma: a szegyen, hogy olyan szerepekben kakaskodtam, melyekben mások, nagyobbak, észrevehették a kicsinységemet. De van vigasza is, hisz szenvedéseim nagy része úgy is abból támadt, hogy egy próféta gesztusait erőltettem egy nyárspolgár kötöttségeivel...”²⁹

Ez a pillanat, az önmaga jelentéktelenségére ráismerő pillanat szinte az egyedüli volt Németh életében, mivelhogy életfelfogása hősiessé volt, legalábbis pályája első nagy korszakában, meghódítandó területeket, legyőzendő ellenfeleket keresett magának, önmagáért, választott szerepeiért akart helyt állni, így aztán ekkori élete a maga fölé növesztett szerepek törvényei szerint rendeződött. Ha kapcsolatba került valamivel, azonnal személyessé formálta azt, alkata, gondolatrendszere ránőtt az irodalomra is, az irodalmi műfajokat „átértelmezte”, saját hőstípológiát alakított ki, szerepeiből és a műveiből organikusan kibontakozó rendszer formálódott, ennek minden eleme kapcsolatban állt a többivel.

VII.

Ezen a ponton érkeztünk el a *mű vagy vallomás?* kérdésének feltevéséhez. Ahhoz, hogy megkérdezzük: önálló, saját alakjáról leváló műveket írt-e Németh, vagy olyan, önmaga alkataiból-világából táplálkozó munkákat, amelyek külön-külön való létek mellett egységessé összeolvadó vallomás-sorozatként is olvashatók? A művek sorából felépülő nagyobb mű vágya, ahogyan erre a nagyobb műre többször is utalt, nyilvánvalóan a Semmitől való elfordulásnak, az élet ezzel együtt járó felnövesztésének, aztán pedig annak eltorlaszódásának köszönheti a létét. A felnövesztett én mindig törekszik a példaállításra és a vallomástételre, Boda Zoltán, az *Emberi színjáték* főhőse az önműködés mítoszát teremtette meg, a regény ezzel mintegy csírájában magában hordozta a kibontakozó életmű legkarakteresebb vonását. Láttuk, Németh jóformán *Tanu* indulásakor belekezdett a munkáit magába foglaló mű előhangjának, az *Ember és szerep*nek a papírra vetésébe, jelezve, hogy az általa megte-

²⁹ NÉMETH László, 1993. 376–377.

remteni vágyott mű egyáltalán nem nélkülözi majd a személyességet és a vallomásosságot.

A létrejött és a visszapillantások időszakában önmaga előtt is megmutatkozó mű azonban másképpen őrzi a vallomásosság jegyeit, mint ahogy azt tételezte. Bár arról, hogy miképpen is képzelte el az életet előtérbe állító művet, nem beszélt, utalásaiból és a számos lélektani megfigyelésre alkalmas nyújtó feljegyzéseiből úgy tűnik, hogy a cselekvés mindenképpen megelőzte volna a művet, valamiképpen úgy, ahogy az *Emberi színjátékban* is történt, a regényben Boda Zoltán életéhez kapcsolódtak, annak függvényében léteztek a tanításai. A cselekvés később is kiemelt jelentőséggel bírt Németh gondolkodásában, valódi történésként ezeket tartotta számon, gondoljunk például arra, hogy a cselekvésként megélt *Tanu*-időszakot a későbbi időszakok állandó viszonyítási pontjaként szerepeltette, ahogy a szárszói beszédet is kiemelkedő jelentőségűnek tartotta, nem csupán a tartalma miatt, hanem azért is, ahogy elmondta. Később a tanítás bírt számára meghatározó jelentőséggel, ez is formálódó világa törvényeiből következett, bár a gyakorlat egyre inkább összeütközésbe került a műveknek való elkötelezettséggel. A cselekvés, majd a cselekvés függvényében létező mű mellé csatlakozott volna az önéletrajz, ennek az önmagán-önmagában megfigyelt változásokat kellett volna rögzítenie. Az önéletrajznak erre a típusára is találunk példákat Németh életművén belül, gondoljunk csak a *Tanu-évek* című írására, vagy a *Magam helyett* című nagyobb terjedelmű önéletrajzi írására. Egyetlen pillanatra sem találjuk meg bennük például az *Ember és szerep* hevességét, nem az általa megteremtteni vágyott nagyobb mű részei, vagy ha igen, akkor is csak a dokumentálás, a történések önmaga szempontjából való rögzítése volt a feladatuk. Az életnek, ezzel együtt pedig a cselekvésnek, a közvetlen cselekvés vágyának a hangsúlyozásában természetesen számos tizenkilencedik századi vonás mutatkozik meg, ne lepődjünk meg ezen, az a Németh László, aki a húszas évek végétől hallatlan izgalommal vetette rá magát a huszadik századi szellem tanulmányozására, számos tizenkilencedik századi vonást őrzött magában, a két század különbözőségét szinte önmagában ütköztette.

Az élet elakadásának pillanatában azonban a mű, nem is mindig az említett egységes mű, hanem inkább egy-egy regény vagy dráma megírása vált legfőbb céljává, önmaga és az élet megélése közé a műveket állította, azoknak feladatokat jelölt ki, a maga életével kapcsolatban is. Ennek kapcsán nagyon pontosan írta Szilágyi Erzsébet: „Németh László meggyőződéssel vallotta, hogy egy gondolat, egy műalkotás igazi hatóereje nem tartalmi értékeiből származik, hanem abból, hogy mit ad a kezünkbe egy-egy ilyen igazság a saját önmegértésünk lehetőségéül.”³⁰ Alkatával viaskodva építette be a maga világába az időt, az alkat szélső pólusai között vibrálva mindenkorlétállapotát esszébe, drámákba, regényekbe vetítette ki. Írói-gondolkodói világában a gondolatok és motívumok hatalmas rendszert alkottak, miközben az élet megéléseinek lehetséges változatait mérlegelte, gondolkodása a megemelt léteztől a megértett élet irányába mozdult el. Ha a írói-gondolkodói világának kezdőpontját az *Emberi színjáték* jelentette, akkor a végső pontot az ötvenes évek végétől írott *Irgalom* című regény (ezerkilencszázhatvanötben jelent csak meg). Az egyén önmagának való elkötelezettségét hirdette első regénye, az *én* és az *emberiség* a lehetséges kapcsolatáról szövegezte a pályázató regény. Az *Irgalomban* az egész emberiségre hivatkozott, s máskor is, a *Tanu* kiáltványaiban, az *Iszonyban* például, ez az emberi-

³⁰ SZILÁGYI Erzsébet, 2001. 20–21.

séghez való viszonyítás is Dosztojevszkij hatására került be Németh László világába, az egérlukban élő ember monológjában olvashatjuk: „Amikor már ismert költő és kamarás leszek, lépten-nyomon beleszeretek valakibe; tengernyi pénzt, milliokat kapok és nyomban az emberiségre áldozom...”, valamivel később ugyancsak az emberiség kifejezéssel találkozunk: „ábrándjaim olyan boldogságig hevültek, hogy okvetlenül, azonnal össze kellett ölekezniem az emberekkel, az egész emberiséggel”, ismét csak valamivel később: „hazafelé menet egy időre félretettem azt a vágyamat, hogy összeölekezsek az egész emberiséggel.”³¹

Németh művei részeseivé váltak az így kialakuló a rendszernek, de – a legjelentősebbek legalábbis – önmagukban is léteznek, maga a teljes mű viszont csak az idővel való kapcsolatában mutatja meg magát teljes egészében. Példát idézve felelevenítem, amit Berzsenyiről írt egyik *Naplójában*: „Minden életkorban szükségem volt egy barátira, aki az én akkori alaphangulatomban tud mellettem ülni. Az élők közt nem igen volt ilyen, a halottak közül kellett fölhívnom őket vagy megcsinálni. Most Berzsenyi (majd az élő Móricz Zsigmond) lett az, ami valaha Antigoné és Kurátor Zsófi. Bármilyen különböző is volt az alkatunk, a magányomon, az elzártságomon keresztül megértettem őket. Szinte gyönyörűség volt a dohukat, a mélabújukat fölvenni magamban.”³² Esszéinek, drámáinak hősei nagyobbrészt történelmi szereplők, Németh mégis úgy beszélt róluk, mintha magáról beszélt volna, önmagára volt jellemző mindaz, amit róluk mondott, ezeknek az apró. Apró? (A VII. Gergelyről, Galileiről, Széchenyiről írott esszék, tanulmányok, drámák vannak közöttük!) arcképeknek a sorozatából, s létállapotának folyamatos kivetítéséből felépülő műben a szépírói munkák öntörvényűsége és az élet megéléséhez kapcsolódó vallomásság szembekerült egymással. Az egyes bizonyos, merthogy azokban mégiscsak az élet küzdelmei zajlottak, hangsúlyozottan vallomásos hangoltságot kaptak, felerősödött a kapcsolódásuk. Önálló létük mellett valamiféle rájuk mért feladatnak is megfeleltek, funkciójuk lett azon nagyobb egészen belül, amelyről Németh annyiszor beszélt. Súlyuk, értékük, nem a helyük, azt az idő mozgása határozta meg, Németh küzdelmeinek hevességétől teremtődött meg. Regényei, közöttük az említettek is, kulcsregényként is olvashatóak, ehhez a szinthez kapcsolódik vallomásainak, ön-életrajzi írásainak, drámáinak, esszéinek, leveleinek nagyobbik része. Példát említve: Németh egyik legismertebb regényének, az *Iszony*nak a valódi kérdése az, hogy lehet-e bűnként értelmezni a magunk világának kétségbeesett megvédését, felmerült az íróban pár hónappal a regény végleges változatának papírra vetését megelőzően is, minden „áttételt” nélkülöző vallomásában, ezt tartom egyik legmélyebb, legnagyobb erejű írásának. (A töredékekben megőrződött írás a *Személyes ügyben – Cikkfogalmazványok és töredékek* – címmel jelent meg.) Ehhez hasonlóan érezhetjük azt is, hogy különböző naplóit, feljegyzéseit, leveleit, vallomásait máig hatóan hatalmas erő hatja át, ez az erő ma is képes fogva tartani az íráskor olvasóit. Németh László, most még maradunk ennél a megállapításnál, önmagában felnövesztett lélek vallomásaiként íráskor – művek és vallomások – sorát hagyta ránk, immáron rajtunk múlik, hogy olvassuk-e őket, s ha igen, akkor hogyan tesszük azt. Az időben egymás mellett álló íráskor jelentősége, ha önálló létükön túlmutatóan a tehetség és a szellem természetére visszautaló módon is tudjuk olvasni őket, meghaladhatja az egymás mellett álló művek jelentőségét, s váratlan, de nem érdemtelenül elnyert fénybe ál-

³¹ Idézett részek: DOSZTOJEVSZKIJ, F. M. 1973. 720., 721.

³² NÉMETH László, 1977. 554.

líthatja az eddig csupán másodlagos jelentőségűnek tartott munkákat. Ezt a művet immáron az utókornak kell felépítenie, ha képes lesz érdeklődést éreznie iránta, s hogy valóban fel kell építenie, az mutatja, hogy alkotórészei minden természetes kapcsolódást nélkülözve hevernek az életműsorozat köteteiben. (Az életműsorozatnak megvolt a maga szerepe Németh műveinek megismertetésében, ám más erényét nem tudjuk megemlíteni, hibái nem csupán a politikai szempontok érvényesüléséből származnak, maga a tematikai csoportosítás sem felel meg az írások szellemének, mivel a tematikájuk alapján egymás mellé állított írásokból eltünteteti egyik legfőbb megteremtőjüket, az időt.)

VIII.

Annak megértéséért, hogy a felnövesztett élet helyére miképpen lépett a mű, méghozzá nem az önmagában létező mű, hanem az egymással szoros kapcsolatban álló művek sorozata, ebben az értelemben műnek tekintem az ide kötődő leveleket, naplókat is, forduljunk ismét vissza ahhoz, amit Szabó Zoltán mondott Németh Lászlóról. Szabó Zoltán, rokon volt ebben más elemzőkkel-értelmezőkkel, két egymással vetekedő sajátos vonás küzdelmével jellemezte Németh pályáját. (Kell-e mondanunk, hogy az alkati antinómia megnyilvánulása volt ez a két egymással szembekerülő vonás?) Az egyik sajátos vonást a „természetes ember” megmutatkozásával, a másikat az „artificiális ember”, azaz a „társadalom-csinálta” ember megmutatkozásával írta le. A természetes ember ezzel az homme artificiel Németh Lászlóval került szembe, az egyik a maga természetes ösztöneit követte, a másik a „környezetből, iskolából, ismeretekből, sznobizmusból, társadalomból, kívülről érkező becsúgyakból, nyomásokból tevődik össze, ezek, hatásától meghatározva olyasmivé összegeződnek benne, amit mondjuk az 'íróság' kifejezéssel, ezzel az artificiális szóval lehetne jellemezni. Az író-képzet, ami ezekből a külső hatásokból tevődik össze, vagyis nem a saját lelkéből lelkedzett, hanem társadalmilag és a környezet felől, és meghatározott, részben diákosan vagy tanárosan konformista.”

A két ember, magatartás-mód, író-eszmény érvényesülését Szabó Zoltán más-más időszakokban látta, Németh pályáját a természetes ember uralma jellemezte, mondta, ezerkilencszázharmincötig, a reform elakadásáig, az artificiális emberé pedig ezerkilencszázharmincöt után. „Így teszi az élet második felére az 'íróság' képzete és az írói pálya Németh Lászlót olyan tragédiai egyéniséggé, akinek a sorsa, emelkedése, s végül a végzete, természetében eleve meg van határozva. Németh László alkat és képlet szerint nem tipikusan író, maga is úgy hiszi, nem elsősorban művész, alkata inkább a 'szellem emberé'-é. A pálya folyamán az első évtizedben – ezerkilencszázharmincötig – a hódítást, a képességek szertesztét szórását parancsoló 'homme naturel' az úr, Németh László tehetsége természetének megfelelő korszaka: kalandozások kora. Fiatal kora a váltott vállalkozások kora. Megvan az artificiális, kívülről érkező ellenerő is, de a döntés a tehetség természeté szerinti döntés. Az a feljebb rendelt lélekben, ami valóban felsőbbrendű, mint a kapott képzetekből össze-tevődő tanáros, diákos ellenlábasa.”

Az artificiális ember győzelmének, mondja Szabó Zoltán, messze ható következményei lesznek majd. Elsőként az, hogy a lélekben felülkerült a mű, a nagy mű vágya, majd pedig az, hogy meghatározóvá válik a tizenkilencedik századiasság, az

„irodalmi klasszikusság” iránti vágy: „a rendes tanulmány, a nagy regény, az igazi történelmi dráma, a klasszikus vígjáték: ez adja a gondolatnak, az indulatnak, a vágynak és az iszonynak, a használni akarásnak és az értelemnek azt a kifejezési formát, ami maradandóvá s jelentőssé teszi a művet”. Az íróság tudata, a nagy, akár a nemzet egészét reprezentáló mű megteremtésének vágya adott, ha ugyan adhatott felmentést azért a gondolati önáltatásért, amellyel Németh a korral való küzdelméből a mű kedvéért kilépett. Szabó Zoltán ezt is érzékelt: „És árva Németh László ezt (mármint az önáltatást – F. L.) tudta. Ha nem tudta volna, nem érezte volna nagy műveinek minden diadalát kudarcnak. Ezért félt annyira minden bemutatón. A Tanu-számok megjelenésekor sohase félt, a rákövetkező harcot egyenesen kívánta. Az már a történelemcsinálta környezet és helyzet következménye volt, hogy erről az útról nem volt visszaút, a lelkében lekedzőhöz, a maga mivoltát kifejezőhöz, az ezt tükrözőhöz, az homme naturel-hez. ... Csak kiút volt horizontálisan a vásárhelyi vagy nem-vásárhelyi Certosába előbb, onnan vertikálisan fölfelé.”³³

Ezzel a gondolatmenettel szemben számos ellenvetés felhozható, Vekerdi László például megemlítette, hogy „a Lakatlan Szigeten élő ember – és mi egy kicsit máig ott élünk – nem mindig tudja könnyen megkülönböztetni a 'naturálist' az 'artificiálistól', de még nagy kontinensek irodalmaiban is gyakran épp a leginkább saját tehetségre épülő művekről derülhet ki az 'íróság’”³⁴. Ugyancsak Vekerdi László figyelmeztetett arra, hogy Németh az 'írószágból' is kilépett, jóval korábban, ahogy azt Szabó Zoltán jelezte, ha máskor nem, akkor Vásárhelyen, nem beszélve arról, hogy a maga küzdelmeinek megelégeként is szüksége volt a művekre, az alkati anti-nómia felszínre vetett vonásait műveiben szembesítette egymással, mégis azt kell mondanunk, hogy Szabó Zoltán idézett mondataiban alapvető megfigyelések rögzültek. Ezek megértéséhez látnunk kell azt is, hogy az idő miképpen szorította ki Némethet saját korából: ezerkilencszázharminckettőben még az emberiséghez kívánt szólni történelmi jelentőségű választási alternatívát kínálva, legalábbis ezzel a tudattal élte meg a *Tanu* elindítását, ezerkilencszázharmincötre elvesztette az addigra megszerzett cselekvési lehetőségeket is, saját terébe szorult vissza, a történelem már valós választási lehetőségeket sem kínált számára, nemhogy olyan helyzetet, amelyben történelmi súllyal, cselekvőként vehetett volna részt, így maradtak a pillanatok, mint például a szárszói beszéd pillanata, amelyekben a történelemmel szembefordulva a maga álláspontját elmondhatta – s a művek, amelyekbe világának egészét akarta belesűríteni. Nem maradt számára más tér, csak mit a művekben megteremtett, ez valóban óriási veszteség annak számára, akinek programjában a mű megteremtésének és közvetlen cselekvésnek a vágya együtt szerepelt. A változás valóban meghatározó jelentőségű, ebben egyetértek Szabó Zoltánnal, azt azonban, hogy műveit a társadalom által elvárt írószág jegyei jellemezték volna, nem tudom elfogadni.

Más történt: nem az „írószág” képzete erősödött fel, hanem a cselekvés kényszere uralkodott el Németh pályáján, ennek kiszolgáltatottan formálta szerepeit, s ennek jegyében írta műveit is, s a különböző célképzeteknek alárendelt alkotói elképzelések a közvetlen vallomásosság jelenlétét az egyes műveken belül, s a művekből összeálló nagyobb művön belül is jócskán felerősítették. Így, a korral s önmagával viaskodva, alkattát a művön is uralkodóvá téve vívta Németh László a maga

³³ Idézett részek: SZABÓ Zoltán, 1984. 233–234.

³⁴ VEKERDI László, 2001. 67–72.

küzdelmét egészen addig, hogy – túljutva életének „irodalmi periódusán”, tudom, mérhetetlen leegyszerűsítés rejlik ebben a megállapításban, valahogy azonban mégiscsak igaznak érzem –, az irodalom és az élet, a mű és az élet között viaskodva visszajutott az élethez. Itt, pályájának záró pontján, *Negyven év* című pályarajzának írásakor szakadt fel belőle hatalmas önvallomása, ahogyan azt Szabó Zoltán is bemutatta: „Nem a nem írásra teszek fogadalmat most sem, amikor az *Irgalom* odanyújtásával publikációim sorát lezárom – írta. – Élettevékenységeim közül szinte csak ez maradt épen, öngyilkosság volna a mozgásban tartó motort leállítani. Csak irányát változtatom meg. Utolsó vásárhelyi évemből maradt fenn egyik naplóm borítékán a *Chartreuse de V.* felirat. Vásárhelyi Certosa. Egy fiatal barátom, különben kiváló művész, értelmes, rokonszenves ember látogatása hagyta bennem az elhatározást, hogy ha úgyszincs a beszédnek értelme, hagyjunk hát föl vele, s éljünk, mint a karthauziak, fölfele alkotva meg egy-egy napunk. S éltem így vagy két hónapig. A karthauzi fogadalom persze akkor sem mechanikai némaságot jelentett, csak hogy semmi olyanról nem beszélek, ami *nekem* fontos. De akkor még nem voltam érett erre a szerzetességre; családom viszonyai is hazaszólitottak. Azóta betegség, környezet közönye, elszakadás mindazoktól, akik szívesen hallgattak, megvalósította fogadalom nélkül is a Certosát körülöttem. Mind ritkábban történik meg, hogy a mondanivaló áttörje a szavakat pötyögtető csöndet, s ha megtörténik: dadogóvá váló hangom, az arcok elidegenedése figyelmeztet, hogy fájdalmaimra nincs fül, gondolataimra felvevő szerv. A mű volt az egyetlen nyelv, melyet még beszéltem, most, hogy ez is megszűnik a közlés szerve lenni: a Certosa teljesen bezárult, s az írás, ha gyakorlom, olyan lesz, mint az imádkozás. Albert Schweitzer okolja meg Bach-könyvében a környező közöny, meg nem értés s a bámulatos, boldog termékenység szomszédságát azzal, hogy Bach nem embereknek, Istennek komponált. Annak, aki már nem hisz, mint ő, a lipcei karnagy, a személyes Istenben, ez nehezebben megy majd, később is fogott hozzá. De ha Istennek a világ mögött álló, abban csak részben megvalósult s bennünk is a megvalósulásért küzdő lehetőséget tekintjük, akkor a világtól elhagyatva, de lelkünkben meg nem törve, amíg bírjuk: ennek a lehetőségnek tömjénezni, mégiscsak olyasmi lesz, mint a karthauzi imája Istenéhez”³⁵. Láthatjuk, a műveken és a műveiben megőrződő küzdelmeim keresztül jutott vissza oda, ahonét elindult: az élethez.

IX.

Láttuk, a felnövesztett ének döntő szerep jutott Németh László szépírói műveiben, akár azt is mondhatnánk, hogy felnövesztett énje uralta azok világát, főképpen azért, mert – szemben szellemi elindítójával, Dosztojevszkijjal – önmaga és a mű közötti kapcsolódást soha nem szüntette meg. Dosztojevszkij világa erősen személyes hangoltságú volt, ahogyan Némethé is, ám Dosztojevszkij írói szólama soha nem került fölénybe az általa teremtett hősök szólamával, míg Németh nem is törekedett a regények világának az önnön világától való eltávolítására, jegyzeteiben, regényeihez, drámáihoz fűzött megjegyzéseiben általában utalt a kapcsolódási pontokra, ám ha nem ismernénk ezeket a megjegyzéseket, akkor is tudomásunk lenne a

³⁵ NÉMETH László, 1969. 70.

művek képviselte személyességről, hiszen ugyanannak az író fogva tartó gondolat-sornak a meghatározott részeit képviselik. Ha gondolkodásunk megmaradna az összehasonlítás egyszerű szintjén, főképpen pedig ha csupán a Dosztojevszkijhez kapcsolódó összehasonlításokkal élnénk, akkor akár arra is gondolhatnánk, hogy a Németh által életre hívott tudatregény nem más, mint a Dosztojevszkij korában és természetesen előtte is létező monologikus regény kései változata. (Ezt a meggyőződést táplálhatja az is, hogy a Dosztojevszkij polifonikus regényének leírásakor Mihail Bahtyin sűrűn él a monologikus regény jellemzésével, s a jellemzés során feltáruló számos ismerv valóban lefedi Németh műveit. A tizenkilencedik századi monologikus regény és a Németh által megteremtett tudatregény közötti különbség megértéséhez Németh poétikáját is meg kell vizsgálnunk.) Ám ha ragaszkodnánk az említett azonosításhoz, akkor eltekintenénk attól, hogy Németh gondolkodásának legfőbb szervezője éppen az idő volt, legalapvetőbb törekvése az idő vagy a *kor* – hogy ezt az általánosabban használt kifejezést használjuk – átélésére és kifejezésére irányult, miközben élesen elhatárolta magát a társadalom és a kor ábrázolásától. Már a harmincas évek elején megfogalmazta a korhoz intézet nagy vallomását: „A jelen az ember drága kincse. Drága, mint a szabad-akarat. Legnagyobb erőnkörül: az erőfeszítés érdemességéről mondunk le, ha a jelent odaajándékozunk a történelem távlatának. Praesens perfectumban nem lehet nagy dolgot csinálni. A komikum-érzék is fölkel a 'jelen történésze' cím ellen. Érzi, hogy itt valaki az élt nézi úgy, ahogy a holtakat szokás. Az élő azonban mindjárt fölugrik és orron üti. A jelen történésze boncleletet akar fölvenni, ahol csak kopogtatni, hallgatózni szabad. Mindenki iparkodjék tájékozódni a maga korában: ez igaz. Csakhogy a magam korát nem úgy kell megértenem, mint Periklészt. A jelenben lelkesedésemhez keresek rőszét, erőim át-töréséhez rést. A jelent azért figyelem, hogy hozzáadhassam magam, személyes bátorsággal eldöntsem a csatát. Periklész korát szemlélni akarom. Egy elhiit jóslat megöhlheti a hiszékenyt. A túlságosan kielemezett korimperatívuszok megbéníthatják a babonás kort.”³⁶ Ha komolyan vesszük mindazt, amit eddig elmondtunk, akkor Németh gondolkodásában és műveiben – és művei mögött – is látnunk kell a korát, ahogy Dosztojevszkij gondolkodása és művei mögött is az általa meglátott, de még inkább megélt kor húzódott meg, úgy, ahogyan azt Bahtyin leírta: „Maga a korszak teremtette meg a polifonikus regény előfeltételeit. Dosztojevszkij szubjektíve benne állt kora ellentmondásos többsíkúságában, többször táborot váltott, az egyiktől a másikhoz csatlakozott, és ebben a vonatkozásban a társadalom objektív életében egyszerre működő különböző síkok személyes életútjának és szellemi formálódásának különböző szakaszai voltak. Ez a személyes tapasztalat Dosztojevszkijt mélyen áthattotta, ő azonban ennek ellenére nem engedte munkáiban közvetlenül, monologikusan kifejeződni. Ez a tapasztalat őt csak hozzásegítette ahhoz, hogy mélyebben megértse ama egymás mellett élő, extenzíve kibomlott ellentmondásokat, amelyek az emberek között – nem egyetlen tudat eszmei lehetőségei között – működtek. A kor objektív ellentmondásai tehát nem azzal hatottak meghatározólag Dosztojevszkij munkásságára, hogy ezeket önnön szellemi fejlődése során személyesen miképp élte át, hanem azzal, hogy párhuzamosan együtt élő erőkként objektíve látta meg őket (igaz, e meglátás mélyen személyes átéléssel párosult).”³⁷ Ennek a tapasztalatnak a leképeződése a tér volt, az együttesen jelenlévő különböző emberek szá-

³⁶ NÉMETH László, 1973. 408.

³⁷ BAHTYIN, Mihail, 2001. 39.

mára egyaránt biztosított tér, amelyben az egymáshoz való viszonyukat megélték. De miféle tapasztalat rejlett az időben és nem a térben létező Németh László lét-érzékelése mögött? (Mielőtt megpróbálnánk a kérdésre válaszolni, arra utalunk, hogy az idő valóban Németh központi kategóriája, s nemcsak abban a vonatkozásban, hogy ő maga igyekezett a kor lelkéhez közel hatolni, hanem abban az összefüggésben is, hogy hősei az időben léteznek, valamennyi hosszú fejlődési folyamaton megy keresztül, s még drámáinak a szereplői sem egymással állnak szemben ugyanabban a térben, hanem általában korábbi önmagukkal az időben, Németh számára ezért okozott külön gondot a drámák világának a megteremtése – míg Dosztojevszkij regényeiben szinte drámai nagyjelenetek követik egymást.) S most akkor essen néhány szó Németh létérzékeléséről. Dosztojevszkij és Németh kora között zajlott le az idő regénybeli felértékelődése, gondoljunk a Némethre is ható Marcel Proust regényírói művészetére, az *Emberi színjáték*ban Németh Dosztojevszkij- és Proust-élménye egyaránt megfigyelhető, később – addig, amíg ilyen jellegű hatásokról egyáltalán beszélhetünk –, a Proust-hatás lesz az erősebb, a *Gyász*ban például az emléktömbök a regény szerkezetét meghatározó szerephez jutnak, még akkor is, ha az idő szubjektívizálása nem olyan mértékű, mint Proustnál. A másik meghatározó tapasztalat a felnőtté válás lehetőségeinek beszűkülése. Míg Dosztojevszkij regényhősei a maguk dilemmáit korlátozás nélkül ütköztethetik egymással, addig Németh már a én visszaszorulásának tapasztalatát rögzítette magában, a zárt formák mögé való visszahúzódtást. (A zártság tiszteletét alakította ki az újklasszicista irányzat is, ehhez Németh – legalábbis a *Gyász* írásának idején – erősen kötődött.) A hangsúly az egyén lehetőségeinek kibontásáról az egyén és a társadalom ütközésére helyeződött át – s ez az áthelyeződés, azért is, mert Németh életében, gondoljunk a *Tanu* keirei közé való kényszerűen megélt visszahúzódtására, majd az így megteremtett világának szétesésére 1935-ben, erről már volt szó, Németh műveiben is megfigyelhető. Míg az 1928–29-ben írt *Emberi színjáték*nak a felnőtté válás mellett az a legfőbb „dosztojevszkiji” vonása, hogy a regényben a hősök egymás mellett élnek, gondoljunk Boda Zoltán, Horváth Laci és Behr Alfréd hármására, s egymást követő nagyjeleneteikre, addig a *Tanu* elindításának pillanatában, 1932-ben írott *Gyász*nak a legfőbb jellemzője az egyén és a világ ütközésének az ábrázolása lesz, ahogyan aztán az egyén és a világ kapcsolatának vizsgálata lesz majd minden Németh-regény témája, az idő által megteremtett módosulásokkal, s a motívumvilág lassú átfejlődésével, ennek az elemzésébe itt most nem bocsátkozunk bele. De nemcsak a regények világának jellemzője lesz ez, hanem poétikájuk legfőbb szervezőeleme is, úgy, ahogyan Dosztojevszkijnél a polifonikus világlátás sajátosságai is meghatározzák regényeinek poétikáját. Németh az egyén és a világ ütközését ragadta meg, ezért regényeivel kapcsolatban a tudatregény kifejezést – a monologikus regény megfelelője lenne ez – csak akkor tartom használhatónak, ha ehhez a kifejezéshez rögtön hozzátesszük: Németh a tudatregénynek azt a típusát teremtette meg, amelyik az egyén világgal való ütközésének tartalmait mutatja meg, a tizenkilencedik század által megteremtett monologikus regényt éppen ezáltal aktivizálta és újította meg. Lássuk ennek az aktivizálásnak a sajátosságait. Dérczy Péter a *Gyászt* elemezve a következőket írta: „...megváltozik az elbeszélés mód, az elbeszélő viszonya a történethez, legalábbis a korábbi tendenciákhoz, különösen Móriczhoz képest. ... A regény döntő hányadát az auktorális és perszonális elbeszélés ötvözte adja. ... Németh László a kétféle elbeszélés módokból létrejövő különös tudatábrázoló technikát alkalmazza. Kü-

lönösnek azért nevezhető ez az eljárás mód, mert Németh László megtartja a múlt századi realista regénytípus különleges megjelenését, azaz a szerzői grammatikát. A szerzői pozíció azonban jelentősen módosult. Amit Kurátor Zsófitól megtudhatunk, az elsősorban ilyen leíró jellegű, szerzői elbeszélésű szövegből származik: ezek a szövegek azonban mégis csak egy tudat idejét és terét állítják élénk³⁸. Számos pontos megfigyelés található ebben a leírásban, főképpen a tizenkilencedik századi realista regénytípus hagyományainak továbbélésével kapcsolatosan, Dérczy Péterrel szemben azonban úgy gondolom, hogy Németh írásművészetének a sajátosságát nem a szerzői elbeszélésű szövegeknek a hős tudatára való vonatkoztatása jelenti, különösképpen azért nem, mert az *Iszony*ban Németh – lényegében hasonló hatást elérve – a hősnő monológját teszi meg a tudat ábrázolásának eszközévé, hanem az, hogy egyén és társadalom ütközésének határterületére érkezve egyaránt képes az egyén és a társadalom világának ábrázolására, hol a tudat mindent egybefogó feltárásával, hol pedig a hős és a szerző nézőpontjának változtatásával. A tudat tartalmainak feltárásakor is a képes ugyanarra a nézőpontváltásra, mint amilyent a hős és a szerző szavainak váltásakor teremt meg. Lássunk egy-egy példát erre. A *Gyász*ban olvashatjuk Krátor Zsófi-val kapcsolatban:

„Estefelé néha hazaszaladt a szüleihez. Ilyenkor a kapuk előtt ácsorgó emberek úgy néztek rá, mintha nem is őt, hanem a szerencsétlenségét néznék. Köszöntésükben volt valami szokatlan: Zsófi ismerte ezt a hangot, azelőtt ő is ilyen idegenkedő tisztelettelhűdéssel húzódott a sorssújtottaktól. Már rég elment mellettük, s még hátában érezte a tekintetüket, elképzelte, ahogy valami megjegyzést tesznek rá, s aztán elismétlik egymásnak az ura esetét, mint annyiszor a baleset óta. Zsófi a hátába szegzett tekintetek alatt kissé begörbítette a derekát, s lelkiismeret-furdalást érzett, hogy nem találta meg magában azt a nagy fájdalmat, amelynek az ácsorgó emberek idegenkedő csodálata szólt. Összeszedte a gondolatait, hogy a maga szomorú özvegyi sorsára gondoljon; ’meg se száradt a menyasszonyi csokra, s már feketébe öltözött, huszonkét éves, s már itt áll a világban, mint a kisujja’, addig gondolkozott ezen, amíg a gondolkozásba belefáradt. A rokon asszonyok, akik időnként el-elfogták, egész kerekén megkérdezték: no, megvigasztalódtál már kicsit, Zsófi? – s félrefordított fejkéből rengeteg szájalommal pislogtak rá. Zsófi tudta, hogy két hónap alatt nem illik kicsit sem megvigasztalódnival, s azon volt, hogy éppolyan fejhangon feleljen, mint ők – nem olyan könnyű abba beletörödni, ángyi; elébb megöregszem én, mint beletörödjek. – Eleinte bántotta valami, amíg ezeket a vigasztalhatatlan szavakat mondta. Amint lehetett, kitepte magát az ángyi nyúlós vigasztalásából, s utólag iparkodott olyan elkeseredett lenni, mint a szavai; de hogy ez a magabúsítás egyre nagyobb fáradtságba került, hozzászólt viselkedése és érzései közt ehhez a kis hazugsághoz, megtanult érzés nélkül válaszolni a fájdalmas tekintetekre és siránkozó biztatásokra, csak arra vigyázott, hogy mint ’fiatal özvegy’-et meg ne ítéljék.”³⁹

Tegyük emellé az *Iszony* következő részletét, Kárász Nelli a hozzá kilátogató Takaró Sanyira nézve így idézte fel táncukat:

³⁸ Idézi: OLASZ Sándor, 1995. 63.

³⁹ NÉMETH László, 1974. 555.

„Sanyin rövid bekecs és kucsma volt; azt hittem, apához jöttek az ökrök miatt, vagy az én pulykámra küldtek Terusék kereskedőt. Hús szép pulykát neveltem karcsonyira, s nem volt, aki a pusztáról elvigye őket. Csak, hogy olyan állhatatosan mosolygott rám – előbb csak ahogy gázolt, aztán a vizsla meggyömködött nyaka fölött is –, akkor fogtam föl, honnét ismerem én ezt a diónyi, meleg lében forgó szemet, amelyik mindig úgy nézi az embert, mintha valami kettesben elkövetett huncutságra akarná emlékeztetni. A bálban is így nézett egyre. A tömzsi két kezében fogta a derekamat; a fejét kissé félrehajtotta; az emlékeztető szemebarnája csaknem rám folyt, huncutul nyájaskodva. Nem tudom, hogy mosolyoghattam rá vissza. A nagyvendéglő falán volt egy aranykeretes, szalmakoszorús tükör; abba bepillantottam volna megnézni magunkat tánc közben; őt, amint rám kacsmarog, s magamat, ahogy szintén félrebillentem a fejem, s furcsállásomat leplezve felelni próbálok rája. De a tükröt bepárállta az embergőz, s én magam is csak valami gőzön át néztem mindent ebben a nagy vonzolóadásban, zsvivajgásban.”⁴⁰

Láthatjuk, Nelli is tudja magát kívülről nézni, pontosabban úgy, ahogyan feltételezése szerint a közösség láthatta, úgy, ahogyan azt Kurátor Zsófi is gondolta. Nem az elbeszélő személyében meglévő különbözőség tehát a lényeges, hanem a hatás azonossága, Németh regényírói gondolkodásának sajátosságait ebben az azonosságban kell keresnünk. Azt látjuk, hogy az általa létrehozott regény határterületet érint: az egyén és a közösség érintkezési területét, úgy, hogy előttünk a kölcsönhatásaik mutatkoznak meg. Hiába gondoljuk azt, hogy a közösség csupán a hősnő előfeltevésein keresztül mutatkozik meg, ezek az előfeltevések mégis hatnak a hősnőre, mert gondolkodását befolyásolják. Gondoljunk például az *Irgalomnak* arra a jelene-tére, amelyikben Kertész Ágnes az apjának küldendő levél megírására készülődik:

„Ha az ember beszél, ezer apró jelből látja, hogy a másikra hogy hat a beszéde, s maga is százféléképp, mosollyal, hangsúllyal, kézmozdulattal tudja, amit mond, a másik hangulatához, megértéséhez srófolni; a leírt mondat azonban ki van verve a világba, s ott szaval, vágja a fintort, a bukfcenet helyettünk. Ez, főképp, ha magáról s az érzéseiről ír az ember, olyan kellemetlen. Most azonban különösen bajos vállalkozásnak tűnt föl: a hét év alatt támadt távolságot betűkkel áthidalni; valóságos tériszonyt váltott ki. Okosabb tán, ha az apjából indul ki, hogy annak mit kell, mit nem szabad megírni. Így, persze, bonyolult feladvánnyá válik a megírása. Az anyja levele kicsit hideg volt; neki éreztetnie kell az örömet. De azért túlságosan feltűnő se legyen a két levél közt az eltérés: az öröm odacsöppentése után neki is beszámolóba kell átmennie; viszont azt is érezze az apja, hogy az orvostanhallgatónőben nem vesztette el régi sétálótársát, felfedezéseinek a méltánylóját; az anyja a gondjait küldte az érkező elé, neki meg kell nyugtatnia, hogy nincs olyan nagy baj, kibírják, ha hónapokat kell is pihennie; amellet az anyját is mentenie kell, általában azt a benyomást kelteni, hogy köztük harmónia van, idehaza a régi család várja; de azt is úgy, hogy az itthoni villózások ne ériék egész váratlanul. Mialatt a megszólítást néz-te, nem is tudta, hogy fog ennek a sok feltételtől függő kísérletnek megfelelni.”⁴¹

⁴⁰ NÉMETH László, 1971. 342.

⁴¹ NÉMETH László, 1972. 64.

Aki ennyire figyel a másik félre – a külső világra –, az a maga gondolkodásába illeszti annak a világnak az elvárásrendszerét is. Pontosabban: a maga gondolkodását önmaga és a világ közötti érintkezési felületekre helyezi. A Németh László által megteremtett regény, nevezhetjük tudatregénynek is, ezeknek a kapcsolódási pontoknak a középpontba állításával feszültségekkel telik meg, azt is mondhatjuk, hogy a tizenkilencedik századból, Dosztojevszkij előtről átvett monologikus forma huszadik századi aktivizálódását láthatjuk. Olyan regényvilág teremődik tehát, amelyben a hangsúly az egyén és a világ kapcsolódási pontjaira helyeződik át, az a kijelentés, hogy ezeket a regényvilágokat tudatregények foglalják magukban, annyiban mondható igaznak, hogy egyén és világ kapcsolatára a regényvilágát uraló főhős nézőpontjából nyílik rálátásunk. Teljes összhangban Némethnek a felnövesztett énhez való ragaszkodásával, azzal, hogy minden szétesés ellenére, szembe fordulva az én erodálódásával (Sándor Iván használja ezt a kifejezést) az én, az egyéniség felépítésére törekedett. Azt, hogy az énnel ez a felépítése nem mehetett végbe feszültségek nélkül, éppen a regényíró látásmódjának az énről az én és a világ találkozási pontjára való áthelyeződése mutatja. Végül soron éppenséggel ez a szétesés előtti énhez való ragaszkodása teszi lehetővé, hogy Németh László regényeit vagy éppen drámáit a saját léthelyzetét kifejező vallomásai sorába illesszük, s egész életművét a már elveszített teljesség visszaszerzésére törekvő ember legőszintébb megmutatkozásának láthassuk...

Irodalom

- BAHTYIN, Mihail
2001 Dosztojevszkij poétikájának problémái.
Ford. Könczöl Csaba, Szőke Katalin,
Hetesi István és Horváth Géza. Budapest.
- CZESLAW, Milos
2001 Az Ulro országa. Ford. Pálfalvi Lajos. Budapest.
- DOSZTOJEVSZKIJ, F. M.
1971 A Karamazov testvérek. Ford. Makai Imre. Budapest.
1973 Feljegyzések az egérlyukból. In: Dosztojevszkij művei.
Elbeszélések és kisregények. I.
Ford. Makai Imre. Budapest. 667–786.
- ECKHART mester
1986 Beszédék. Vál., ford., jegyz., összeáll. és az utószót írta
Adamik Lajos. Budapest.
- FEHÉR Ferenc
2001 Az antinómiák költője.
Dosztojevszkij és az individuum válsága. Budapest.
- LENGYEL András
1996 Az elrejtőzött világegész keresése – József Attila gon-
dolkodói alkatáról. In: Lengyel András: A modernitás
antinómiái. József Attila-tanulmányok. Budapest.
- NÉMETH László
1933 A minőség forradalma. Tanú. III. 1933. január 141–143.
1969 Negyven év; Horváthné meghal; Gyász. Budapest.
1970 Két nemzedék. Budapest.
1971 Bűn; Iszony. Budapest.
1972 Irgalom. Budapest.
1973 Európai utas Budapest.
1973. b Emberi színjáték. Budapest.
1974 Sajkódi esték. Budapest.
1977 Homályból homályba. I–II. Budapest.
1980 Utolsó széttétekintés. Budapest.
1988 Négy könyv. Vál. és szerk. Németh Judit,
sajtó alá rend. Vekerdi László. Budapest.
1993 Németh László élete levelekben 1914–1948.
Szerk., sajtó alá rend. Németh Ágnes,
a jegyzeteket írta Grezsa Ferenc. Budapest.

- OLASZ Sándor
1995
Az író öntőformái. Nyugat-európai minták
Németh László regényszemléletében. [Tatabánya].
(Új Forrás könyvek)
- SAFRANSKI, Rüdiger
2000
Egy némethoni mester. Heidegger és kora. Ford. Rácz
Péter, Schein Gábor és Tatár Sándor. Budapest.
- SZABÓ Zoltán
1984
A tusakodó ember. In: Szabó Zoltán: Ősök és társak.
A válogatásban közreműködött és a szöveget gondozta
Czigány Lóránt. Bern. 207–240.
- SZILÁGYI Erzsébet
2001
A világ megértése önmagunkon keresztül,
Németh László drámáinak hermeneutikája.
Művelődés. 2001. május. 20–21.
- VEKERDI László
2001
A tusakodó és a belátó ember. Tiszatáj. 7. 67–72.

**KOSSUTH LAJOS SZÜLETÉSÉNEK
200. ÉVFORDULÓJA**

Kossuth Lajos a rendi diéták követe (1825–1848)

Különös tekintettel az országgyűlések hatásköri, szervezeti és ügyrendi demokratizmusa kérdéseire

1848. július 5-én, Pesten megnyílt az első magyar népképviselői országgyűlés. Minthogy a fővárossá kinevezett ikervárosban nem állt rendelkezésre a pozsonyhoz hasonló Országház, a 450 tagú képviselőház a mai Vigadó épületében, a 790 meghívott főrend megjelenésére számító felsőház pedig a Nemzeti Múzeum nagytermében tartotta üléseit.

Kossuth Lajos, a magyar szabadelvű reformereknek a bécsi udvar és kormányszata birodalmi és reformellenes politikájával szemben ellenzéki táborának 1841 januárja, a *Pesti Hírlap* megjelenése óta elismert szellemi vezére volt. Az 1848. április 7-én kinevezett és 12-én hivatalba lépett első felelős magyar kormány pénzügyminisztere Pest sz. kir. város I. választókerülete képviselőjeként vett részt az országgyűlésen. Kecskemét mezőváros, a Bács-Bodrog megyei Bácsalmási kerület valamint a Jászkun kerület székhelye, Jászberény választópolgárainak gyűlései is Kossuthot kérték fel képviselőjüknek, ő azonban a július 2-i Pest-belvárosi – közfelkiáltással felajánlott – mandátum elfogadása mellett nyilatkozott, majd július 6-án ekként is igazolta, ellenvetés nélkül, a Képviselőház plenáris ülése. Lemondása miatt a három választókerületben hamarosan pótválasztásokat kellett tartani, ekkor Kecskemét I. kerülete Karika János tanárt, Bácsalmáson Vörösmarty Mihályt, Jászberényben pedig a veterán főtisztviselőt, Illésy János nagykun kapitányt delegálták a képviselőházba.

A forradalom esztendejében 46 éves Kossuth a kb. 30 év átlagéletkorú – tehát fiatal – népképviselő testületben a nagy politikai tapasztalatú „veteránok” közé tartozott, akik részt vettek a rendi országgyűlések reformokért folytatott küzdelmeiben. Kevésbé közismert, hogy egyedül az 1847/48. évi utolsó pozsonyi rendi diétán vett részt teljes jogú követként, Pest-Pilis-Solt vármegye megbízásából. Korábban két ízben távol maradt mágnás családok bízta meg képviselőjükkel, ami a diéta szokásjoga szerint pusztán formális jelenlétre jogosított.

Az alábbiakban természetesen nem ölelhetjük fel Kossuth teljes országgyűlési követi szereplését, összes művei *Barta István* gondozásában megjelent kötetei az 1832/36. és az 1847/48. évi országgyűlésről, a most megjelent történeti almanach *Hermann Róbert* által írt életrajza az 1848/49. évi népképviselői „Nemzeti Gyűlésről” átfogó képet adnak pályája egy-egy szakaszáról. Arra kell szorítkoznunk, hogy a nagy ambíciójú és a maga korában páratlan államjogi felkészültségű politikusnak a két évszázad jó és rossz hagyományai által gúzsba kötött kétkamarás magyar rendi gyűlések korszerűsítése, népképviselői és népszuverenitást megtestesítő, polgári parlamenté alakítása érdekében tett erőfeszítéseit vizsgáljuk fel – elsősorban kiadott beszédei, valamint a diéták kevésbé használt naplói és irománykötetei alapján. Nem ismeretlen téma ez sem, Kossuth halála centenáriuma idején *Ruszoly József* és *Varga János* vázolta fel nagy ívben nézeteinek alakulását a közjogi és törvényhozási reform tárgykörében, a kérdéskör azonban mélyebb feltárást kíván.¹

¹ KLÖM I–V., KLÖM XI., PÁLMÁNY Béla, 2002/a. 463–474., RUSZOLY József, 1994. 1024–1038.; VARGA János, 1994. 1039–1044.

A „diaeta coordinatio”-ja

Az 1825 és 1848 között Pozsonyban ülésezett öt reformországgyűlésen a rendi diéta megoldatlan – igazságtalan és zavaros – szervezeti és ügyrendi kérdéseiről sok szó esett, kevés írásos előterjesztés készült, és csupán egy-két fontos törvény született. Így a törvényhozó hatalmat és a nemesi nemzet szuverenitását megtestesíteni hivatott testület összetétele, működése a márciusi forradalomig távol állt attól, hogy a teljesség és egyenlőség elve alapján reprezentálja a Szent Korona tartományait és kapcsolt részeit, s attól is, hogy a követek kiváltságot jelentő szólásszabadságának köszönhetően kifejtett diétai gondolatok eljussanak a közvéleményhez, és formálhassák azt. A javítás érdekében Kossuth mint követ sokat tett és célkitűzéseit, erőfeszítéseit – amelyek az 1847-ben ellenzéki párttá formált szabadelvű reformerek programjával azonosak voltak – 1848 áprilisában siker koronázta.

Miért kellett megreformálni a tekintetes Karok és Rendek tábláját?

A pozsonyi alsótáblán nem képviseltethette magát követeivel a Magyarország csatolt Részét képező Partium, amely alkotmányellenes gyakorlata alapján az erdélyi diétákra küldte követeit. Az ország déli – Török Birodalommal határos, a Vaskaputól az Al-Duna és a Száva mentén a horvát tengerpartig terjedő – határsávja közel másfél évszázada 14 ezredre és a csajkás kerületre felosztott katonai Határőrvidéket alkotott. Jóllehet azt a tényt, hogy e terület Magyarország részét képezi, elvben az udvar sem vitatta, az az Udvari Haditanács igazgatása alatt állt, és – mivel nem alkotott megyeszervezetet – képvisellel sem rendelkezett az országgyűlésen. A szűkebben vett Horvátország vármegyéi egyetlen követet küldtek, Szlavónia és a drávántúli városok viszont egyenként voltak követküldésre jogosultak. Nem rendelkezett „székkel és szóval” az alsótáblán az 1772-ben az országhoz Lengyelországtól visszacsatolt, de nádori portát nem alkotó szepesi XVI város sem.

A két táblás rendi országgyűlést szabályozó 1608. évi koronázás utáni I. tc. ki mondta, hogy a prépostok és apátok az országlakosok között szavazattal bírnak, továbbá a távollevők követei is osztoznak a szavazatokban a vármegyék követei és a káptalanok után és a szabad királyi városok követeinek is székük és szavazataik (locum et vota) vannak. Mindazonáltal – mint *Vaszary Kolos* alapvető értekezése is kiemelte² – négy XVII. századi nádorválasztáson kívül a szavazatok egyenkénti számlálására a későbbiekben nem volt példa, a szónoki „kijelentések” és a szavazatok értéke és aránya iránt határozott szabályok nem léteztek. Az 1825. évi országgyűlésen is – többnyire – az a gyakorlat dívott, hogy az elnöklő személynök a szólók nyilatkozatából kivehető többség szerint mondta ki a határozatot, *Vaszary* által feltárt három vitás esetben azonban Szögyény Zsigmond személynök egyenként is megszámláltatta a szavazatokat, Ebből az a következtetés vonható le, hogy a városi voksokat „akkor és oly arányban számította a personalis, amikor és amily mértékben neki tetszett”. Hasonló, önkényes elnöki gyakorlatot találtunk az 1830-as diétán is, amiről alább még lesz szó.

Az alsótáblán csak a vármegyéknek volt egyenként szavazati joga. Egyenlőtlen volt a szabad királyi városok, a szabad kerületek, valamint az egyházi rendnek nevezett káptalanok, végül a Dráván túli horvát-szlavón tartományok törvényhatóságainak szavazati mértéke és aránya is – ezek státusonként egy-egy szavazatot nyomtak a latban.

² VASZARY Kolos, 1883. 12–15. (a négy nádorválasztás éve: 1609, 1622, 1647, 1649)

A kapcsolt Részek (Partium adnexarum) törvényhatóságai (Közép-Szolnok, Kraszna, Zaránd vármegyék és Kővár vidék) visszacsatolását az 1836:XXI. tc. ugyan szentesítette, de egyetlen kivétellel ³ nem küldtek követeket a pozsonyi diétára, a vármegyei törvényhatóságot nem képező Kővár vidéket pedig nem is hívták meg. A Partiumból továbbra is Erdély Nagyfejedelemség országgyűléseire küldték követeiket. A 42 magyar és 6 horvát–szlavóniai szabad királyi város ablegatusainak, illetve a (fő- székes és társas) káptalanok egy vagy két választott követeinek szavazatai egynek számítottak. A szabad kerületek (Hajdúvárosok, Jászkunság, Magyar Tenger mellék) és a szlavóniai részek három vármegyéjének követei székkal és szóval bírtak ugyan, szavazati joguk azonban formális volt, az 1832/36. évi diétától voksuk – a városokhoz, káptalanokhoz hasonlóan – összesen egynek számított.

A Királyi Tábla ítélőmesterei és bírái – az alsótábla „kiegészítő részeként” – a személynök mögött foglaltak helyet és elnöki munkáját polgári parlamentáris kifejezéssel élve jegyzőként segítették: felolvasták az irományokat, az elnök által megbízott táblai bírák (továbbá az Archivum Regni két levéltárosa) szerkesztették az országgyűlés naplónak nevezett jegyzőkönyvét, és az irományok kötetét, melyeket a berekesztés után adtak ki.

A legnagyobb számú követi csoportot képező távollevő főrendek követeinek (absentium ablegatus) nem hogy szavazatuk, de szavuk sem igen volt az országgyűlésen. Zömük fiatal, friss diplomás, vagy vizsga előtt álló ügyvéd volt, de a főnemesi családok meghatalmazott jogtanácsosai és hivatásos bécsi udvari ágens ügyvédek is nagy számban voltak találhatóak közülük. Ki kell emelni, hogy – legalább is a reformkorban – nem volt feltétel birtokos nemesi származásuk, tucatszámú városi polgári személyt is találtunk közöttük.⁴

Ez a kaotikus állapot rendezésre várt, a „diaeta coordinatio”-ja szükségességét több alkalommal is felvetették a vármegyék és városok követei. Hasonlóképpen állandó vitát képezett a „méltóságos Főrendi Tábla” működése, főképpen amiatt, mert a nagy számú távol maradó főpap, mágnás és főispán miatt a nádor vagy országbíró mint elnök sokszor nem tudta összehívni a testületet, illetve a többnyire ellenzéki alsótábla társadalmi reformokat célzó „izeneteit” a reactionarius többségű testület vagy elodázta, vagy visszavetette. Számos – alább említendő – kisebb horderejű törvényhozási szervezeti és ügyrendi kérdést az öt reformkori diétán többször szóba hoztak, de az átalakítás érdemi vitáját mindig későbbre halasztották és a szükséges reform egy csapásra történt meg az 1848. márciusi forradalmak utáni három hétben.

³ Zaránd vármegye részéről az 1839/40. évi diétán megjelent gr. Gyulay Lajos és br. Bornemissza Ignác követ!

⁴ FÁBIÁNNÉ KISS Erzsébet, 1998. 68. ezt tételezi fel, azonban mintegy ezer (!) reformkori absentium ablegatus személy életrajza kutatása során városi polgárfiak sora mellett néhány honoratiort is találtunk.

Kossuth, mint távollevő főrendek követe az 1825/27. és az 1832/36. évi diétákon

Kossuth Lajos a rendi világ hivatalos nomenklatúrája szerint 1848 tavaszáig pesti prókátor volt és Pest-Pilis-Solt egyesült vármegye táblabírája. Ügyvédi esküjét Pesten a személynök előtt 1823. szeptember 23-án kiváló (praeclaro) eredménnyel tette le.⁵ Miután Zemplén vármegye nemesi közgyűlése igazolta oklevelét, 1824 és 1832 között Sátoraljaújhelyen ügyvédkedett. Pesten 1840 nyaratól, a börtönből való kiszabadulása után nyitott ügyvédi irodát, amely 1842–1844-ben a Szép utcai László-házban, 1846-ban az Újvilág utcai Ilkey-házban, 1847-ben pedig a Trattner–Károlyi-házban működött. A Polgárkönyv szerint 1848-ig Pest város polgárjogát nem nyerte el. Pest-Pilis-Solt vármegye nemessége testületébe adományként ráírt kicsiny tinnyei birtoka földesuraként vették fel. Politikai tevékenységét így nem Pest városa vezető testületeiben, hanem Pest vármegye grémiumában fejtette ki.⁶

A jogakadémiai tanulmányait befejezett fiatal ügyvédjelölteknek a vizsgakövetelmények szerint szigorlataik letétele előtt felesküdtött jegyzőként (juratus Tabulae Regii notarius) joggyakorlatot kellett folytatniuk a pesti Királyi Táblánál valamint patvaristaként a vármegyék és bíróságok vezető tisztviselői mellett ismerték meg a hivatali munkát.⁷ Minthogy az ország legfőbb ítélőszéke magas rangú bírái a rendi diétákon teljes jogú – székkal és szóval bíró (cum sede et voce) – tagjai voltak az alsótáblának, a juratusok is mellettük végezték jegyzői tevékenységüket. 1812 és 1825 között az abszolutista uralkodó, I. Ferenc az alkotmány ellenére nem hívta össze a rendeket, így Kossuthnak nem volt lehetősége jurátus évében, 1822–23-ban diétai gyakorlatot folytatni, de szükségét érezhette ennek, ezért az 1825. szeptember 11-ére összehívott országgyűlésen mint fiatal ügyvéd „absentium ablegatus” minőségben – azaz távol levő főrendek képviselőjeként – jelent meg. Két zempléni mágnás özvegye, br. Révay Ferencné br. Révay Anna és Szent-Ivány Jánosné gr. Pongrácz Borbála bízta meg, hogy képviselje családját.

A főnemes asszonyok „mater familias” minőségükben kiskorú gyermekeik családfei voltak, de nőként nem kapcsolódhattak be a politikába. A távollevő mágnások többsége férfi – egyházi vagy világi főrend – aki katonai szolgálata, külföldi követsége, idős kora, rossz egészségi állapota miatt nem tudott személyesen megjelenni Pozsonyban. Megbízottaik nem a főrendek között, hanem az alsótáblán és annak országos illetve kerületi ülésein vehettek részt. A ház szokása hallgatást parancsolt rájuk, így felszólalóként nem vettek részt a vitákban, illetve nagyon ritkán kértek szót – pedig az alsótábla legnépesebb csoportját alkották, így az 1825/27. országgyűlésen is 299 „jelen nem levők követe” vett részt.

Az 1825/27. évi országgyűlés alsótáblája országos üléseinek naplói szerint Kossuth nem szólalt fel. A kerületi ülésekről hivatalos napló közismeretesen nem készült, de két korabeli magán jellegű napló, *Guzmics Izidor* pannonhalmi bencés tanár és *Tar Gáspár* máramarosi tb. jegyző – mindketten követek melletti írnokok – jó és

⁵ OL O78 Prot. neo-cens. adv. 1823.

⁶ 1848/49. ogy. alm. 464., KALEND. 1842., 1844., 1846., 1847.

⁷ Kossuth, miután Sárospatakon, 1820-ban befejezte jogi tanulmányait, Eperjesen, a Tiszáninneri Kerületi Táblán Kardos Sámuel ügyvéd mellett gyakorolt egy évig. Miután 1821 végén felesküdtött táblai jegyző lett a pesti Királyi Táblán, br. Vécsey Miklós hétszemélynök lett a vezetője, illetve Horváth Tamás előadó ülnök mellett dolgozott másfél évig mint irodai kiadó. OL O81 Ügyvédvizsg. ir. 1823.

alapos feljegyzései alapján a 23-25 éves Zemplén vármegyei jegyző itt sem szólt hozzá a napirendi pontokhoz.⁸

A fentebbiek kevésbé jelentős, ám ismeretlen momentumok Kossuth életpályáján. Az a jelentőségük, hogy a fiatal zempléni ügyvéd személyesen is megismerhette a vármegyék követei által uralt pozsonyi törvényhozás működését, a történeti alkotmányra alapozó sérelmi politizálást és kiváló szónoki képességű bajnokait – elég ha a soproni követ Felsőbüki Nagy Pálra (Fertőszentmiklós, 1777–1857), a trencsényi Borsiczky Istvánra (Drietoma, 1783–uo., 1850) és a barsi id. és ifj. Balogh Jánosra (Podrecsán, 1759–1827. IX. 23. ill. Nagyendrőd, 1796–Érsekújvár, 1872) gondolunk.

Az 1830. szeptember 8. és december 12. között ülésezett rövid – az idős I. Ferenc trónörökösét, Ferdinándot királlyá koronázó – országgyűlés grémiumába a 28 éves Kossuth még nem jutott be. Zemplénben ugyan – mint azt *Szabad György* empatikus pályarajzában bemutatta⁹ – tehetsége és céltudatos, sikeres munkája révén fényesen ívelt fel pályája, az 1828. évi országos jobbágy összeírás megyei munkálataiban játszott főszerepével elismerést váltott ki, a megyei közszereplés lehetőségét azonban éppen csak megváltotta táblabírói kinevezésével és az országos politikába való belépőként részt vett a vármegyei követutasításokat kidolgozó bizottság munkájában. A megye két követe br. Vay Miklós (Alsózsolca, 1802–Bp. 1894) első alispán és Szirmay Antal táblabíró lett.¹⁰

A fiatal ügyvédnek az 1831. évi felföldi kolerajárvány vármegyei hatósági intézkedéseiben és a parasztfelkelés leküzdésében végzett áldozatkész biztosi tevékenysége a megyei tisztikari mulasztásokat feltáró bátor kritikája miatt nem a kijáró elismerést, hanem vádaskodásokat váltott ki. A bicentenárium kapcsán egy mai „médiaszár” – történelmi „műveltség” fitogtatva – úgy nyilatkozott, hogy még Kossuth is követett el vétket, sőt *büntettet* is, amikor bizony elsikkasztotta a zempléni árvák pénzét, ám ezt az ügyet később Ferenc József nem használta fel ellene. A valóság azonban az, hogy megyei ellenfelei vádaskodása szerint egy hagyaték kezelésével kapcsolatban szabálytalanságokat követett el. Ezt a vádat több hónapos ügyvédi távolléte alatt – Székesfehérvárott dolgozván – ellenfelei kreálták, és védekezni sem tudott a rágalmak ellen. Emiatt a koholt ügy miatt Kossuth az 1832. december 16-ára összehívott országgyűlésre csak kerülő úton jutott el. Ismét szerepet vállalt a diéta vármegyei előkészületeiből: a várható legfőbb tárgykörben, a rendszeres bizottsági munkálatok tárgyalásához készített követutasítások kidolgozása során számos kérdésben radikális véleményt képviselt, ami a konzervatív erők vádaskodásának a fő kiváltó oka volt. Végül liberális elvbarátja, br. Vécsey Pál (Nagyvárad, 1789–Szerdahely, 1861) a zempléni kaszinó elnöke, későbbi szatmári főispán, és egy másik zempléni mágnás br. Fischer Pál bízták meg, hogy távollétükben képviselje őket az alsótáblán.¹¹

Két – a historikusok figyelmét máig fel nem keltett – „ügyrendi” újítás, illetve a szokásjog alapján rendezetlen szerkezetű diéta régóta húzódozó szervezeti reformjához való részvétele kiemelendő Kossuth e diétai szereplése kapcsán. Tudniillik Kossuth

⁸ VASZARY Kolos, 1883 munkájában egyetlen esetet találtunk: az 1826 júniusában ügyvédi esküt tett fiatal Gergelyi Mihály, a távol levő br. Barkóczy István képviselője, hozzászólását rögzítették, aki a 13 országgyűlés nélküli esztendő során törvénytelenül eljáró commissariusok megbüntetését támogatta 1826. október 14-én.

⁹ FÁBIÁNNÉ KISS Erzsébet, 1998. 18–19.

¹⁰ OKP, NÉVKÖNYV 1830.

¹¹ SZABAD György, 1977. 20–22., 1848/49. ogy. Alm. 1034. (br. Vécsey Pálról Pálmány Béla)

absentium ablegatus minőségében többször is szót kért az üléseken a sajtószabadság és az országgyűlési kerületi napló ügyében, amivel – mint pályafutása historikusa, Szabad György kiemelte – egy ódon hagyomány kereteit törte szét.¹²

Nem sokkal az országgyűlés megnyitása után, az 1833. január 5-i kerületi ülésen a megyei követek többsége támogatta a Kölcsey Ferenc szatmári követ által felolvasott „harmadik izenetet”, amely az országgyűlés Pestre helyezését kérte a királytól. Korábbi törvények és az uralkodó több ízben kifejezett ígérete egyaránt alátámasztották az igényt. Somssich Pongrác személynök-elnök emlékeztetett arra, hogy a pesti gyűlésezés már az 1830. évi izenetbe bekerült, akkor őfelsége kijelentette, ha Pesten minden feltétel biztosítva lesz, a következő diétát már oda rendeli. A vitában Pest város követe, Korher János (1782 – Pest, 1854) ügyvéd többször is kifejtette, hogy városa „vendéglő karokkal fogadandja bé a Rendeket és mindent elkövet, hogy ottlétüket nem csak alkalmatossá, de kellemetessé is tegye”. Böven van szállás – ami a kis Pozsonyra nem állt – és ha kell istállókat, kocsiszíneket is létesítenek. Bár „az országos tanácskozásokra szolgáló szála” még nincsen felépítve, de amíg elkészül, addig is gondoskodnak az elhelyezésről. A történelemben visszatekintve Korher hangsúlyozta, hogy az 1498. évi I. tv. „örök időkre” Pestet jelölte ki az diéták helyszínéül – Werbőczy korában a Rákos patak mellett rendezték a tömeges országgyűléseket – csak Buda török járom alá jutása miatt tették át a gyűléseket. Dókus László (1786–1858) ekkor zempléni alispán és követ, később hétszemélynök emlékeztetett arra, hogy az 1791. évi LXVII. tc. a rendszeres bizottságok munkálatainak tárgyalása végett tartandó országgyűlést Budára rendelte és 1792-ben valóban ott is tartották azt.

Ekkor szólalt fel Kossuth, akiről az Országgyűlési Tudósítások is kiemelte, hogy távol levő bárók követe minőségében szól: „A Comitaliale Conclusumok (országgyűlési határozatok - PB) csak annyiban lehetnek törvényes következtésűek, amennyiben az élő törvényekkel öszve nem ütköznek, de a törvényeknek és ezeken épülő jussoknak ezek nem árthatnak, mindaddig, amíg nem inarticuláltak (be nem cikkelyezik azokat - PB) s törvényé nem válnak.” Számtalan törvény mutatja, hogy az ország rendjei részt vettek az országgyűlés helyének és idejének a meghatározásában. Ilyen az 1498. évi I. tc. és a mostani is. Ezért ő nem számítja a király rezervált jussai közé a diéta helye és ideje meghatározásának jogát, hanem a király és a nemzet közös törvényhozási jussai közé. Erre „a diéta coordinatio”-ja során tekintettel kell lenni. Mint a tudósítások megjegyezte, „Ezen vélemény hallgatással mellőztett”. A rendek zöme ugyanis – Kossuthal ellentétben – a törvényalkotást valóban az uralkodó és a törvényesen képviselt ország közös jogának tekintette, azonban a törvényesen megkoronázott király felségi jogának ismerte el az országgyűlés kihirdetését, egybehívását, elnapolását, feloszlását és bezárását. Így a „királyi tekintély megvetésével tartott vagy annak ellenére egybehívott országgyűlések – az 1715. évi XXXI. tc. szerint önmagukban is semmisek. Két kivétel volt: a királyválasztás végett szükséges országgyűlés (a Pragmatica Sanctio szerint ez már csak a Habsburg ház kihalása után történhetett meg) és ha a nádorválasztás egy esztendőn túl halasztódott volna – ekkor az országbíró vagy a méltóság betöltetlensége esetén a főtárnokmester hivatalvesztés terhe alatt köteles volt összehívni a diétát. Ez a kérdés majd 1848-ban merül fel, amikor Kossuth határozott jogfelfogása is közrejátszik abban, hogy az október 3-i királyi feloszlató leirat dacára – a következő évi költségvetés elfogadatlansága esetén a királyi jogkört is korlátozó új törvényekre hivatkozva

¹² SZABAD György, 1977. 26–27.

tekintélyével elérte, hogy legitim módon együtt maradt az első népképviselési országgyűlés.¹³

Térjünk azonban vissza az 1833. évhez! Január 8-án az előleges sérelmek vitája során felszólalt a só árának emelése ügyében, ugyanis az 1791: XX. tc. által az országgyűlésre ruházott kizárólagos jogot a kamara megsértette és a magas só árak – ahogy szenvedélyesen kifejezték –, „végpusztulással” fenyegették a népet. Palóczy László (Miskolc, 1783 – Pest 1861) borsodi követ, a kamara eljárását vétségnek tekintette. Ekkor kért szót Kossuth, aki kijelentette, hogy „a nemzetnek a só eránti jussa mindaddig csonkítást fog szenvedni, míg azon záradék simpliciter el nem töröltetik.” Ebben a kérdésben ne tegyenek alternatív engedményt a rendek, mert a kormány nem adja meg a nagyobb követelést. Ezt a nézetet a diétai ellenzék egyik vezetője, Borsiczky István (Drietoma, 1883–uo., 1850) trencsényi követ is helyesnek vélte, Somssich személynök azonban azon a véleményen volt, hogy csak annyit lehet kívánni, amennyit el lehet érni, és a záradék jellegének tárgyalását a következő ülésre hagyta.

Másnap, január 9-én a 13. kerületi ülésen felszólalt a veterán városi politikus, Vághy Ferenc (1776–Bécs, 1862), Sopron város bírása, aki az 1825/27. és 1830. majd később az 1839/40. országgyűlésen is képviselte városát (1831-ig Wagnernek hívták, ekkor nemesi címeres levelet és magyar családnévet kapott), utóbb hétszemélynök végül bécsi birodalmi törvényszéki bíróságot lett. Kérelmet terjesztett elő: „mivel a jelen nem levők oly külön status testet nem formálnak, mint a királyi városok, ezeknek amazok előtt kér ülést rendelni.”

A vita a szabad királyi városok országgyűlési jogairól 1825 óta fel felizzott. Az ellenzéki vármegyék nem felejtették, hogy a szabad királyi városok az országgyűlés nélküli kormányzás 13 éves korszakában túl engedékenyek voltak, ezért dacból igyekeztek elérni, hogy a 42 magyar és 8 horvát sz. kir. város véleménye egyetlen szavazatnak számítsa, míg a 46 magyar és 3 szlavón megye egyenként szavazhatott. Erre a megyei törekvésre utalt Kossuth is: Nem kívánja preokkupálni (előre lefoglalni) a diéta rendezése (coordinatio) tárgyához tartozó kérdést, de a kérdés mostani törvényes „fekvése” ellene mond annak, hogy a „regalisták” (királyi meghívólevéllel részt vevő főpapok és mágnások) nem alkotnak státust, vagyis kart az országgyűlésen, mert személyes ülésük van a főrendi táblán és ha meg nem jelennek, joguk van maguk helyett követet küldeni az alsó táblára. Nem akar parificatio-t (összehasonlítást) a státusok között, de a jelen nem levő mágnások között sok olyan nevet találni, akik erősebb oszlopai a Hazának, mint a kereskedelem elfordultával napról napra kisebb jelentőségűvé váló városok. Az 1608. évi I. tv. egyébiránt elsőbbséget ad a jelen nem levők követeinek, de e törvény nincs a szokás ellen sem, mivel a távol levők képviselői nem ülnek egy asztalnál a városok követeivel. Emellett „a comitalis küldöttségekbe a dietalis praeseselek (országgyűlési elnökök - PB) által mindég elébb neveztetnek” – fejezte be érvelését, mire Vághy kérelmét félretették. Mindez egyértelmű győzelem volt Kossuth számára. Az ügy érdekessége az, hogy a Sopron városi követ egyúttal egy távol levő mágnás, gr. Pejachevich Ferdinánd követe minőségében is részt vett a diétán.

Néhány napon belül három alkalommal is felszólalt a fiatal ablegatus absentium, amire korábban nem volt példa a magyar diétákon. Vajon ez a hagyománytörés, vagy a zempléni árvapénzekkel kapcsolatos rágalom híre készítette Andrassy György grófot a Kossuthal, mint szerkesztővel szembeni emberi fenntartásai kifejezésére?

¹³ KLÖM I. 65., 84., 87. és több helyen

Mindenestre ettől fogva Kossuth már nem lépett fel a négy évig tartó országgyűlés szónoki emelvényére – de személyes véleményének nagyon gyakran teret adott az *Országgyűlési Tudósítások* hasábjain

A regalisták ügye az országgyűlés napirendjén maradt. Az 1835. január 21-én tartott kerületi ülésen a konzervatív szepesi követ, Pfannschmidt Ede¹⁴ újra kifejezte csudálkozását és fájdmát, hogy a főrendek tábláján a született mágnások csekély számban vannak jelen, pedig kellő arányú részvétel esetén e független személyek el-lensúlyozhatnák a kormány által kinevezett főrendi tagokat. Utóbbiak, voltak azok, akik a közelmúltban a vallási sérelmek tárgyalását is megíúsították. Véleményéhez a reformerek vezetője, Kölcsey Ferenc és mások is csatlakoztak. Meglepetésre másnap, amikor a Pest-Buda közötti állandó híd ügye miatt sok mágnás megjelent, mire József nádor is kinyilvánította, reméli ezután több főrendi tag vesz részt a tábla ülésin, ő ezután csak nyomos okból ad eltávozási engedélyt.

Kossuth személyes kiállása és az alsótábla többségének akarata eredményre vezetett. A távol levők követői az újonnan kinevezett bizottságokban két-két helyet kaptak. Magát a zempléni ügyvédet is beválasztották – Gönczy Sámuellel együtt – az 1836: XXXVII. tc. alapján Nemzeti Múzeum új épülete létesítéséről és gyűjteményei jegyzékeléséről intézkedő választmány tagjai közé. Hasonlóképpen lett tagja Ghyczy Mihály „absentium ablegatus” az 1836: XI. tv. alapján a jobbágyföldeket használó nemesek közterheiről vizsgálatot folytató választmánynak. Paziuzzi Mihály (*1807 körül), Széchenyi István műveinek német fordítója, a „nemes Gróf” bizalmába fogadott embere – valójában bécsi titkosrendőrségi kém – pedig beválasztott az 1836. évi XXVI. tc. alapján a Buda és Pest közötti állandó híd építéséről szóló tv. alapján kinevezendő országos állandó küldöttség tagjai közé.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a korábbi országgyűléseken valóban számos példa adódott arra, hogy az ország „tekintetes Karait és Rendjeit” képviselő ünnepi küldöttségekbe a jelen nem levők követői közül is többeket beválasztottak. Így történt ez féltucatnyi esetben a Ferdinánd főherceg trónörökösét még az uralkodó atya életében megkoronázó pompázatos 1830. évi diétán is. Diszes ruhákban a főpapokkal, mágnásokkal, királyi táblai ülnökökkel, vármegyei nemesekkel, városi polgárokkal együtt képviselheték a rendi nemzetet a király, a nádor és a külföldi fejedelmi vendégek előtt. Máskor „izeneteket” adtak át a méltóságos Főrendi Táblának, elnökének a nádornak. Ez utóbbira jegyezte meg szarkasztikusan Kossuth az *Országgyűlési Tudósítások* betiltás előtti utolsó számában, hogy e feladatot akár a janitorra – vagyis a Ház ajtónállójára – is bízhatnák

Arra azonban nem sem az 1790/91-es, sem az 1825/27. évi diétán nem találtunk példát, hogy az érdemi törvényelőkészítő munkát végezni hivatott országos választmányokba is kineveztek volna ablegatus absentium személyeket. Most pedig ez történt, sőt, törvényszövegekbe került a nevük. Mindez azt jelentette, a reformokat kidolgozó rendszeres bizottságokban az alsótábla többi „alkotó eleméhez” – tehát a Királyi Tábla bíráihoz, a „tiszteletre méltó papság” káptalani követeihez, valamint a vármegyék, és a szabad királyi városok négy kerületre tekintettel arányos számban jelölt követeihez végül a szabadalmas kerületek ablegatusaihoz – csatlakozhattak a jelen nem lévő főrendek képviselői is, így elismerten egyenrangú résztvevőivé váltak az alsótáblának. Nem kis számú diétai követről van itt szó, hiszen az 1832/36.

¹⁴ Pfannschmidt (Lőcse, 1804–1879) később nevét Zsedényire magyarosította. A bécsi Magyar Királyi Udvari Kancellária előadó tanácsosa lett és fáradhatatlan, pozitív szerepet játszott az 1848-as törvények királyi szentesítése érdekében.

évi diétán 264 távol maradt főpapokat, mágnást képviselő követ volt hivatalos igazolással jelen – zömük fiatal jurátus vagy ügyvéd, kiknek politikai pályakezdését jelentette e megbízatás.

Kossuth, a magas testületbe újonnan beválasztott, és így pályája addigi csúcsára került ablegatus következetes erkölcsiségére jellemző, hogy lapja elnémitás előtti utolsó, 1836. május 18-án keltezett kiegészítő tudósításában támogatta Bor-siczky István indítványát, mely szerint elejét kell venni, hogy a most első ízben titkos szavazattal választott, törvényileg is megerősített országos választmányok tagjai a diéta berekesztése után kormányhivatalt vállaljanak, és ezzel elveszítsék függetlenségüket a kormányzat befolyása alól. Tudatta, hogy bár a személynök-elnök károsnak ítélte e megkülönböztetést a „hazafiak és a közhivatalokban levők” között, de felküldte a főrendekhez. Ott a Karok és Rendek eme végzése megütközést keltett és a felszólaló kormányzati méltóságok élükön a nádorral kifejtették, a választmányok csak véleményt alkotnak, körükben a legtapasztaltabb, legérdemesebb férfiak kizárása és véleményének meg nem hallgatása a józan ésszel ellenkezik. A főrendek – arra hivatkozva, hogy a vármegyék is választottak követekül hétszemélynököket, helytartótanácsosokat – elutasították az alsótábla üzenetét mert nincs ok, mely elle-nezné választmányi tagságukat. A Karok és Rendek nem kívánták visszavonni eredeti végzésüket és az újabb kerületi ülésen Deák Ferenc is egyetértett az összeférhetlenségi elvvel – ami addig nem volt gyakorlatban a magyar rendi diétákon, de magától értetődő volt Albion parlamentjében. Mindez egy kis lépést jelentett volna a polgári parlamentarizmus elveinek és szabályainak magyarországi bevezetése irányában. A két tábla között azonban fennmaradt a véleménykülönbség, amit Széchenyi István gróf úgy próbált kiegyenlíteni, hogy a kérdést nem kell tühegyre állítani, a főrendek legfeljebb sajnálkozásukat fejezzék ki, de mindkét tábla maradjon meg véleményénél. Kossuth azzal zárta cikkét, hogy időközben a bécsi kormány három országos választmány hét tagját nevezte ki magas hivatalokba és feltette a kérdést: „Mármost meglátjuk ha vesznek e ezek részt a küldöttségek munkálatiban, vagy nem?”¹⁵

Mennyiben volt ezen – való igaz, kisebb jelentőségű – országgyűlési szervezeti reform Kossuth bevett formákat, ódon rendi hagyományokat fessegető szereplésének a hatása? A válasz: nem kis mértékben. A precedensből törvényerejű szokás (usus) lett és ezután – ha csak az esetek egy részében is – az alsótábla érdemi bizottságaiba beválasztottak egy-egy absentium ablegatust is.¹⁶ Más lapra tartozik, hogy Kossuth csak alig egy évig, 1837. május 7-i letartóztatásáig vehetett részt a múzeumi bizottság munkájában, követi megbízatása törvényi meghosszabbítása sem biztosított mentelmet számára.

Kossuth legfontosabb szerepe az 1832/36. évi országgyűlésen az *Országgyűlési Tudósítások* megindítása volt.¹⁷ Ez a téma jól ismert a feldolgozásokból, *Barta István* és munkaközössége öt mintaszerű kötetben adta ki a leghosszabb rendi ország-

¹⁵ KLÖM V. 687–693.

¹⁶ 1847/48. ogy. irom. – pl. az 1847/48. évi diéta sérelmi bizottságába beválasztották Szirmay Pált (1804 – Rákóc, 1883), aki gr. Forgách Zsigmondot képviselte.

¹⁷ A fiatal, pénztelen ügyvéd a diéta megnyitása után egy ideig sikerrel pályázott a kerületi naplók szerkesztésére, az 1832. december 22., 24., 26. 18. és 1833. január 11., 14., 17., február 7-i ülések tárgyszerű összefoglalására de gr. Andrássy György kedvezőtlen véleménye miatt Bertha Sándor (Éte, 1796 – Bp., 1877) – az 1830-as és 1832/32. évi országgyűlésen két távol levő mágnás követe – kapta a megbízatást.

gyűlés kerületi, országos és felsőtáblai üléseiről Kossuth által készített tudósítások szövegét.¹⁸

Mára kikerült a köztudatból az, hogy nem Kossuth volt a kezdeményezője az országgyűlési újság tervének, hiszen már az előző, 1830. évi diétán is nagy vita folyt a kérdéstről.¹⁹ A borsodi első követ, Ragályi Tamás (Balajt, 1785–Sajószentpéter, 1849) a napló megjelentetésének gyorsítását szorgalmazta a latin fordítású kiadás elhagyásával, és arra is utalt, hogy az előző, 1825/27. évi diétáról az újságok nem írtak többet, mint hogy mikor és hányadik ülést tartották. „Márpedig minden szabad alkotmánnyal rendelkező országban okvetlenül szükséges, hogy a hazafiak az ország dolgai folyamatáról és a végzésekről eleve korán tudósítsanak és a Nemzeti Gyűlekezet irományait magoknak megszerezthessék.” – mondotta. Az első kerületi ülésen a Karok és Rendek már arra is kiterjesztették kívánságukat, hogy „az Ország Gyűlése lefolyta alatt egy különös újság kiadódjon, melyben az itt előforduló tárgyakról és tartott elmélkedésekről mentől előbb tudósítás adódjon.” Az újság megjelenítése kapcsán eltérő nézetek fogalmazódtak meg. A mellette szólók többsége az országgyűlés felügyelete alatt – tehát a királyi cenzúra kikerülésével – akarta kiadni a diéta újságját. Mailáth György (Zavar, 1786–Bécs, 1861) személynök, mint elnök elhárította magától a kérdést, mondván, tisztéhez ez nem tartozik, az újság természetével sem függ össze az országgyűlés felügyelése, aki újságot akar vállalni, a szokott módon kérelmezze azt, és szerezzen rá privilégiumot a királytól, továbbá vesse alá a cenzúrának. Végül az 55. ülésen elérték az ellenzéki szabadelvű követek, hogy a „jobb, alkalmasabb és célirányosabb ülések módjára nézve” a nádor a következő országgyűlésre készíttesse el a tervezetet, emellett egy vállalkozó folyamodjon privilégiumért „újság levelek kibocsátása iránt”.

Az 1832. decemberében megnyílt diéta tartamára József nádor a szokásos, az országos ülésekről tárgyi kivonatokat közlő jegyzőkönyvek mielőbbi elkészítésére a Királyi Tábla hét tagját felváltva kívánta megbízni, a kinyomtatásra pedig három nyomdással is megtörtént az egyezés. Az ellenzék azonban ezzel nem elégedett meg, a teljes publicitás megteremtését tűzte célul: Az 1833. január 10-i országos ülésen Nógrád vármegye követe, Prónay János (†1844) első aljegyző kifejezte küldői teljes elégedetlenségét a korábbi jegyzőkönyvek vitelével kapcsolatban. Azt kívánta, hogy a követek felszólalásait „sebes írók által”, szóról-szóra feljegyezzék, majd az országgyűlési újságban minden megszorítás és engedély nélkül kiadják. Csatlakozott Pest vármegye első követe és alispánja, Dubraviczky Simon (†1849), és azzal egészítette ki a javaslatot, hogy a főrendeket is szólítsák fel, szüntessék meg azt a visszásságot, hogy nem vezetnek naplót. Nagy vita kerekedett, melynek során a legtöbb vármegyei követ támogatta a szószerinti napló bevezetését, továbbá a közvélemény gyors tájékoztatását biztosító országgyűlési újság létesítését – országgyűlési felülvizsgálattal vagy teljesen szabadon – és a főrendek naplóvezetésre való felhívását. Mérey Sándor (Dunapentele, 1778. – Pozsony, 1848) személynök azonban a vitából (elnöki mérlegelési jogkörével visszaélve) azt a vélemények valós többségével ellentétes következtetést vont le, hogy a követek kívánsága az, legyen nagyobb a publicitás és a naplóvezetés hibáit szüntessék meg. Az ülések úgymint nyilvánosak, napló is készül később. Ha valaki újságot kíván írni forduljon privilégiumért a kormányhoz – vagyis megismételte elődje, Mailáth György két évvel korábbi érvelését

¹⁸ KLÖM I–V. több helyen

¹⁹ Ragályi Tamás az 1825/27., 1830. és 1832/36. évi országgyűlés ellenzéki vezéreinek egyike vetette fel a diéta elején, 1830. szeptember 14-én.

– hozzátéve: más országokban sehol sem adnak ki országgyűlési újságokat, amelyek egyébként is drágábbak is lennének, mint a naplókötetek.²⁰

Az ellenzék természetesen nem fogadta el ezt az átlátszó érvelést és a vita minden eredmény nélkül tovább folytatódhatott volna akár négy éven át. Ki tudja, mikor lett volna újság, ha a személynökök döntésére várnak. Kossuth nem késlekedett és ellenzéki társai támogatásával haladéktalanul munkához látott. Az általa fogalmazott és fiatal írnok munkatársai által végtelen kitartással készített, 344 számot elért könyvnyomatos, majd a cenzúrát megkerülve, kézzel sokszorosított tudósítások jelentőségét már sokan méltatták. Nem hivatalos naplók, nem is tömörített tartalmi jegyzőkönyvek voltak ezek az írárok, hanem szubjektív megállapításokkal élénkített magánlevelek, amelyek nemcsak a pályája kezdetén álló Kossuth politikusi egyéniségének kialakulását, nézeteinek meggyőződésé, hitvallássá formálódását is tükrözik szinte naplószerűen, hanem a korszak magyar politikai, társadalmi és gazdasági problémáit is.²¹ Az országgyűlés berekesztésekor, 1836. május 2-án tartott utolsó kerületi ülés elnöke Kajdacsy Antal (Pécs, 1782 – †1845 után) az alsótábla többségének köszönetét fejezte ki a négy jegyző mellett Kossuthnak: „azon érdemes férfúnak, ki nem tekintve az ádász irigység, s bosszúálló hatalom ellene szegezett nyilait, hazánk ama közóhajtását, a nyilvánosságot férfias állandósággal a lehetségesig terjesztvén az előítéleteken oly ösvényt tört, mellyet a haladó idő kettőztetett sebességgel fog tágitani, de az önkényes hatalom már többé elzárni nem képes. És ez törekvéseinek legszebb jutalma.”²²

Történéseink abban is egyetértenek, hogy e tudósítás volt az első modern magyar politikai lap, amely kis – mindössze 100 körüli – példányszáma ellenére nagy hatást gyakorolt a reformokért elkötelezett megyei és városi politikus tábor tájékozódására, és egységes közvéleménnyé formálódására, forrásértékét pedig a kerületi ülések és a főrendi tábla történéseinek egyedülálló rögzítése adja. Az utolsó szám megjelenése, 1836. május 15. után a szerkesztő előfizetési felhívást tett közzé, bejelentve új kéziratot lapja, a *Törvényhatósági Tudósítások* megindítását.²³ A bécsi uralkodó körök azonban ekkor már elhatározták a veszélyes felforgatásnak minősített Társalkodási Egyletbe tömörült országgyűlési ifjúság – jurátusok, kiskövetek – vezetőinek, Tormássy Jánosnak (Gyula, 1814 – Nagyvárad, 1857) és a két Lovassy unokatestvérnek Lászlónak és Ferencnek az elfogatását, a királyi rendeletet végrehajtó József főherceg nádor május 31-én megtiltotta az új lap megjelenését. Bár Pest megye feliratban tiltakozott a nemesek előjogokat sértő katonai eljárás ellen – melyhez 24 vármegye csatlakozott – és kiállt a tudósítások mellett is, a hatás csak az lett, hogy szeptember 22-én királyi rendelet utasította a főispánokat, szükség esetén erővel is a kormányzat javára befolyásolják a megyegyűléseket.²⁴

²⁰ OKP Ogy. jkv. 1832/36. I. 34. és köv. 1833. I. 10. ülés

²¹ KLÖM I. Előszó

²² SZABAD György, 1977. 35., KLÖM V. 685.

²³ SZABAD György, 1977. 36.

²⁴ Mo. Tört. Krono. II. 646–647.

Megalkuvás nélküli küzdelem a társadalmi nyilvánosság fórumaiért, a polgári átalakulás programjának kidolgozásáért és érvényesítéséért (1837–1847)

Kossuth a nyilvánosság és a szabad sajtó kérdését az 1848 előtti másfél évtizedben a legfőbb közügynek tartotta, közíróként, politikusként és országgyűlési követként ez állt küzdelmei, napi munkája előterében. Meggyőződése volt a nyilvánosság eszközeivel lehet a polgári átalakulást megvalósító reformokat támogató közvéleményt teremteni. Amint a kérdéssel foglalkozó történészek – *Gergely András, Pajkossy Gábor, Veliky János* – találóan megfogalmazták, a hagyományos, rendi nyilvánosság fórumait a vármegyei közgyűlések és az országgyűlések képezték, s bár nem voltak szerves előzményei a polgári vagy társadalmi nyilvánosságnak, mégis fontos elemét, eszközét képezték az új médiák, a szabad sajtó és az egyesületek létrehozatalának.²⁵

Az 1832 óta pesti lakos Kossuth a hosszú országgyűlés berekesztése után az élethivatásának tekintett közvélemény formáló újság megjelentetésétől a nádor szeptember 22-én megismételt tilalma dacára sem mondott le, és tíz hónapon át magánlevélként küldte szét kéziratos tudósításait. Ügyvédként kiállt a társalkodási egyetük miatt a gátlástalan önkényű hatalom által összeesküvéssel vádolt országgyűlési joggyakornokok mellett és védelmüket a természetjogra alapozva alkotmányos polgári és emberi jogaik biztosítását követelte. Mint ismeretes, nem sokkal később, 1837. május 5-én éjjel a zugligeti Istenszeme fogadóban fegyveres különítmény le tartóztatta, és az ifjakhoz hasonló súlyos vádakkal, felségsértéssel terhelték, majd közel 2 éves peres eljárás után 1839. február 23-án a vizsgálati fogság beszámítása nélkül 3 év börtönre ítélték, amit március 2-án a Hétszemélyes Tábla 4 esztendőre súlyosbított.

Az 1839/40. évi országgyűlés hónapjaiban Kossuth börtönben volt, V. Ferdinánd király, a szólásszabadságon esett sérelem miatt végig tiltakozó alsótábla nyomása miatt, Deák Ferenc közvetítésével, József nádor javaslatára a diéta bezárása előtt, 1840. május 10-én adott amnesztiát számára. Kiszabadulása után előbb Pest megye közgyűlésén fejtette ki nézeteit, majd 1841. január 2-ától az első magyar liberális politikai napilap, a *Pesti Hírlap* szerkesztője lett.²⁶ Alkalma nyílt tehát a rendi nyilvánosság fórumai – a zempléni és pesti megyegyűlések, valamint az országgyűlés alsótáblájának ősi szokás szerint csak néma jelenlétre feljogosító szerény távol levő mágnások követe státusa után – a polgári-társadalmi nyilvánosság elé lépni, és – immár nem kézírással – az egész ország reformer közvéleményére befolyást gyakorolni.

A kiváló állambölcseleti és magyar alkotmányjogi felkészültségű Kossuth a polgári átalakulást a történeti alkotmány és alapintézményei, a vármegye és az ország virtuális önállóságát megtestesítő országgyűlés intézményeinek, alapjogainak a megőrzésével, óvatos, részleges közjogi reformokkal vélte sikeresen megvalósíthatónak. Tisztában volt a birodalom érintetlen fenntartásáért minden hatalmi eszközzel küzdő bécsi udvar és a nemesi előjogok védelmébe kapaszkodó, a hazai közvéle-

²⁵ PAJKOSSY Gábor, 1995.; SZABAD György, 1977. 3.

²⁶ A szegény, 38 éves prókátor számára, aki szüleit, nővéreit is eltartotta, a *Pesti Hírlap* volt az első jó fizetésű állás. Nem véletlen, hogy saját boldogságára is csak ekkor gondolhatott, egy héttel később – az egyház akadémikusodása miatt méltatlan körülmények között – feleségül vehette a katolikus Meszlényi Terézt. - PB

mény jelentős tömegeinek támogatását maga mögött tudható magyar ókonzervatív és újkonzervatív főpapság, mágnások hivatal- és pozícióföltésével. Tudatában volt a szerényebb vagyonú birtokos és a nagyszámú birtoktalan nemesség adómentességet és kiváltságokat őrző egzisztenciaföltésének, a magyar és nemzetiségi jobbágyság és zsellérek millióinak szellemi, anyagi önállótlanágának. Egy új, a polgári értékrend és társadalmi rendszer iránt elkötelezett gondolkodású, alapvető közjogi, társadalmi, gazdasági reformokra kész politikai közvéleményt akart megteremteni, megerősíteni és szolgálni. Milyen ismerős ez a helyzet napjainkban is...

Az országgyűlések reformtörvényeket alkotó sikeres tevékenységébe vetette hitét. Mint *Ruszoly József* kiemelte, 1843-ban, a soron következő országgyűlés előtt úgy nyilatkozott, „hogy az alkotmányos Magyarországot most, a reformok kezdetén egy-egy nagyobb szerencsétlenség alig érhetné, mint minő volt az országgyűlési coordinatioba (szervezeti átalakításba - PB) ereszkedés volt (volna), melynek tömkelegéből a szabadulásnak legkevésbé (de mégis igen) káros módja és sok utófájdalmat nemzendő bosszús surlódások után az egész dologból semmi sem lenne. – Ismerjük ugyan az ellenvetést, hogy nincsen nagyobb anomalia, mint rendezetlen testülettel rendezni: ámde sokkal kisebb baj, mint minő volna jogveszély, a szabályok mechanizmusa közti megkövesedés: mely okvetlenül következnek, ha országgyűlésünk általános rendezéséhez látnánk, mielőtt átalakulásunk processusában (folyamatában - PB), a még hiányzó elemek kifejlettek, s a szükséges előzmények fogantatba mentek volna: különben is alig van a reformok mezején törvényhozó testület szabályozásánál nagyobb feladat: ha tehát ezt rendezetlen országgyűlés által eszközölni nem anomalia, egyéb még kevésbé anomalia.”²⁷

Mindezt a szabad királyi városok országgyűlési szavazatarányának akkor közel két évtizede felmerült és megoldatlan kérdése kapcsán vetette fel a *Pesti Hírlap*ban. Ez a probléma is jelzi, milyen buktatókkal járt az átalakulás. A Kossuth és a szabadelvűek ugyanis a városok belső szerkezetének reformjával, a kamarai felügyeletet megszüntetve a vezető testületeiknek a vármegyékhez hasonló önállóságának megteremtésével, a politikai jogokkal rendelkező „alkotmányos polgárok” körének szélesítésével kívánták megelőzni e diétai reformot. Ezzel szemben V. Ferdinánd és az udvari hatalmi körök a városokat a maguk konzervatív patrícius vezetését és kamarai felügyeletét megtartva, sőt az uralkodó által kinevezendő királyi felügyelők illetve királyi főpolgármesterek által megerősítve akarták további szavazatokhoz juttatni. Természetesen az ellenzéki vármegyék által uralt alsótábla erőviszonyainak megváltoztatása volt az udvari körök célja. A 48 szabad királyi és bányaváros (zömében 10 000 fő alatti lakossággal) ugyan nem kapott volna a 46 vármegyéhez hasonló egyenkénti voksot, 18 szavazat biztosításáról volt szó, de a Karok és Rendek Tábláján hagyományosan székkel és szóval bírt mintegy 25 káptalan és 10 prépostság, apátság követe is, az ő „jól” megállapított számú voksaikkal együtt pedig a renitens vármegyék kisebbségbe kerültek volna.

Az 1843. május 14-től 1844. november 13-ig ülésező pozsonyi diétán Kossuth követként nem vett részt. Természetesen élénk figyelemmel kísérte a két tábla üléseit, és hírlapjában, a reformellenzék szócsövén keresztül szólt bele a rendek vitáiba. Szavai hatását jelzi, hogy a kormányzat nyomására az ülésszak közepette, 1844. július elején meg kellett válnia szerkesztői állásától. A közjogi reformok terén az ellenzéki többségű alsótábla kerületi ülései több fontos törvényjavaslatot tárgyaltak. A városok „belszerkezetét” reformáló törvény a Helytartótanács felügyelete alá ren-

²⁷ RUSZOLY József, 1994. idézete Kossuth cikkéből: PH 1843. febr. 26.

delte volna e településeket, polgárjogot biztosított volna a háztelekkel, földbirtokkal, önálló műhellyel rendelkezőknek, az ott lakó értelmiségieknek, lehetővé tette volna, hogy a városi tisztviselőket és az országgyűlési követeket az egész polgárság válassza. A felsőtábla azonban kilenc izenet váltásban ragaszkodott a vagyoni cenzus emeléséhez, a polgárgyűlés befolyása csökkentéséhez és királyi főfelügyelőket akartak kinevezni. Végül nem született megállapodás és a javaslatot nem terjesztették a király elé. Mindez Kossuthban a legnagyobb szomorúságot keltette. 1844 elején a megyei tanácskozások és választások rendjéről szóló törvény megszüntette volna a főispánok választási befolyását és szavazati jogot adott volna a nem nemesi származású értelmiségnek (ún. honoraciornak). A büntetőrendszer reformjáról szóló javaslat bevezette volna a nemesekből és nem nemesekből álló esküdtszéket. Törvényjavaslatot dolgoztak ki az évenként országgyűlésről is. A főrendek azonban e közjogi reformokat mind visszautasították. A tényleges előrelépés néhány társadalmi és gazdasági reform törvényi szentesítése téren valósult meg (a magyar nyelv hivatalossá tétele, a nem nemesek birtokbírhatalma és közhivatal viselési joga stb.)

A kudarc nem törte meg Kossuth és a reformellenzék vezetői elszántságát az egységes politikai és társadalmi programjának kidolgozása és a hatékony fellépéshez szükséges szervezeti keretek megteremtése iránt.

Pest vármegye követe és az alsótábla ellenzéki vezére az utolsó rendi országgyűlésen (1847–1848)

A három év múlva kötelezően soron következő országgyűlésre az ellenzék minden korábbinál alaposabban felkészült. A Konzervatív Párt 1846. novemberi zászlóbontása után 1847. március 15-án országos konferenciát tartott a reformerek tábora is, júniusban pedig elfogadták az Ellenzéki Nyilatkozatot. E nagy jelentőségű program alapmunkálatait Kossuth készítette el, majd br. Eötvös József, Pulszky Ferenc, Szemere Bertalan, gr. Teleki László közösen állította össze, a végleges formát pedig Deák Ferenc alakította ki. A sérelmek orvoslásának igényén és az alkotmányosság maradéktalan helyreállításán túl a reformcélkitűzések sorában első helyen állt a felelős kormányzás megteremtése, az egyesülési jog biztosítása, a cenzúra eltörlése, Magyarország és Erdély uniója. A polgári átalakulás alapkövetelményei – a törvény előtti egyenlőség, a közteherviselés, az állami eszközökkel és kötelező örökváltással megvalósítandó jobbágyfelszabadítás – között szerepelt az országgyűlés felruházása az állami költségvetés és számadás megalkotása és megvitatása jogával.

A Kossuth vezetésével szervezeti egységét megteremtő szabadelvű ellenzék 1847. márciusi konferenciája után egységes programot dolgozott ki. Az Ellenzéki Nyilatkozat sikra szállt az alkotmányellenes főispáni, adminisztrátori rendszer eltörlése mellett és célul tűzte a népképviselő és a parlamentnek felelős kormányzás megvalósítását.

A gróf Batthyány Lajos által vezetett országos ellenzék úgy határozott, hogy a „vezérmegyében”, a legnagyobb és középponti Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlésén Kossuthot és Szentkirály Móricot jelöli követnek a pozsonyi diétára. Ellenjelöltjét, Balla Endrét nagy szótöbbséggel (2948:1314) megelőzve Kossuth diadalmaskodott a választáson.

Varga János meggyőzően bizonyította, hogy a szabadelvű ellenzék hangadója a nemzeti újjászületést és a társadalmi-gazdasági rend megváltoztatását egyedül és kizárólagosan jó törvények szentesítése által kívánta megvalósítani. Szükségesnek tar-

totta megerősíteni, illetve megteremteni az országgyűlés ellenőrző funkcióját – amit addig a sérelmek felvetése jelentett csupán – kiterjesztve a törvények végrehajtására kötelezett, ám azokat megsértő, addig csak az uralkodónak felelős kormányszervekre és azok vezetőire is. Amikor új intézményeket kívánt a diéta létesíteni, Kossuth minden ügyben világosan elő kívánta írni azok országgyűlés előtti felelősségét. Ezt tervezte kodifikálni az országos pénztár, az országos börtönfelügyelet vagy az országos útbiztosság működése kapcsán is. Kezdetől fogva tudta, hogy mélységes ellentmondás feszül az ország társadalmának törpe minoritását alkotó kiváltságos rendeket reprezentáló országgyűlés tagjainak osztályérdekei és a rendi állam- és társadalmi szerkezet felszámolását célzó reformprogram tartalma között. Az ellenmondás feloldását a közvélemény alakításának sikerében, a nemesség reformok iránti elkötelezettsége erősítésében látta. Célja mindig a népképviselői országgyűlés megteremtése volt, de a reformok sikeres szempontjából kockázatosnak tartotta, ha a törvényhozás szerkezetéhez a jobbágyok felszabadítása, a törvény előtti egyenlőség biztosítása, vagy a közteljesítés megvalósítása előtt nyúlna a reformtábor. A szabadságukat önerőből megszerző volt jobbágyok községei előbb a vármegyék közgyűléseiben kapjanak képviselői jogot, ekkor befolyásuk lehet az országgyűlési követek megválasztásába is, s ez hatással lesz arra, hogy a diéta többségében haladás-párti legyen. Az országgyűlések meddő vitáit látva amellet érvelt, hogy a szabadabb váló nem nemesekkel megerősített vármegyei közgyűlések mellett a „társadalmi út” is megnyíljon: különféle célú egyesületek, kaszinók váljanak a szerteágazó reform-elképzelések egyeztetésének színhelyévé, és a diétán az országos szervezetségű ellenzéki párt egységes programjának követelése kerüljenek tárgyalásra.²⁸

Az 1847. november 11-én Pozsonyban megnyitott utolsó és sorsfordító rendi országgyűlés volt az egyetlen, amelyen Kossuth teljes jogú vármegyei követként részt vehetett. Vezető szerepet játszott a Pest megyei követutatisítás összeállításában, melynek elvi vezérfonalát az alkotmányosság képezte amelyet a birodalom egészében – Lajtán innen és túl – a kormányzás alapjává kívánt tenni – az országgyűlésnek felelős kormányok hatalomra segítése által. A követutatisítás „a népek politikai jogokkal felruháztatása” tárgyában nem tűzte célul a népképviselőket, csak a királyi városok és a szabad kerületek (Hajdúvárosok, Jászkunság, Magyar Tengermellék) addig formális diétai képviselőt akarta ténylegessé tenni, egybekapcsolva belső kormányzatuk demokratizálásával. Míg az Ellenzéki Nyilatkozat csak a szabad királyi városok országgyűlési képviselőténak ténylegessé tételét, a 48 municipium egyetlen voksa helyett legalább 16 szavazat biztosítását követelte – amit az 1843/44. évi országgyűlés alsótáblája már elfogadott, de a főrendek elutasítottak, Pest megye a magukat az úrbéri kötelek alól önként és saját erőből megváltott „szabad községeknek” is kilátásba helyezte „a mérsékelt politikai befolyás” kieszközölését.²⁹

Az utolsó rendi országgyűlésen egyértelműen Kossuth vezérletével folyt a reformok vitája. A pesti követ mintegy 50 nagyobb beszédet tartott a kerületi és országos üléseken. Közülük – érthető, terjedelmi okokból – itt csupán az országgyűlés hatásköri, ügyrendi és szervezeti demokratizálása érdekében kifejtett álláspontját és legfőbb beszédeit emeljük ki.³⁰

Az 1847. évi diétára a kormányzat is az általa elfogadható reformok jegyében készült. A „kegyelmes királyi előadásokban” az uralkodó jelentette ki „hogy a sza-

²⁸ VARGA János, 1994. 1039–1044.

²⁹ SZABAD György, 1977. 104–108.

³⁰ KLÖM XI. és OKP 1847/48. ogy. jkv. több helyen.

bad királyi és bányavárosok fennálló országgyűlési helyzete és a panaszok megszüntetése tovább már nem halasztható”, ezért felszólította a rendeket, hogy e tagjaik szavazatainak kellő nyomatékára nézve az alkotmányos jogok méltánylását oldják meg és ez a reform az egyházi rendre (káptalanokra és konventekre) valamint a szabad kerületekre is terjedjen ki. A király felvetette a Részek visszacsatolását kimondó 1836: XXI. tc. megvitatását is, de a törvény végrehajtásának 12 éves elodázását „a figyelmet keltő nehézségekre” hátrította.

Kossuth 1847. november 16-án, a kerületi ülésen első felszólalásában az ellenzék nevében az országgyűlési „szabad hírlap” szerkesztésének szükségességéről és általában a cenzúra eltörléséről beszélt. Kifejtette: „a sajtó sehol a világon nincs olyan nyomorult állapotban, mint minálunk: másutt, hol censura van, legalább határozott és tudvalevő szabályok léteznek, nálunk titkos hatalom intézi a censura ügyét, s ez a legrosszabb állapot, mert az ismeretlen korlátlan a legszűkebb korlát. Mi csak beszélünk a szabadságról és túrjuk a szolgaságot.” Mindenek előtt sajtótörvényt kívánt. A rendek többsége azonban nem ment ilyen messze, a kerületi ülés elnöksége is megelégedett azzal, hogy az újonnan megválasztott ifjú nádort, István főherceget kérjék fel a cenzúra enyhítésére – egyben kerületi választmányt bíztak meg a sajtótörvény javaslatának kidolgozásával. Így tehát két felirat született: egy a szabad közlönyről, egy másik pedig a nádort kérte fel, hogy főméltósága a fennálló cenzúra kezei között biztosítson több szabadságot az országgyűlési hírek hírközlésének. November 19-én az országos ülés a kerületi ülés elnöksége a szabad hírlapra vonatkozó izenetét tárgyalta. Kossuth hibásnak tartotta a kérés ilyen megfogalmazását és rámutatott: az intézmények hibája nem egyes hivatalnokok visszaélésének tulajdonítandó, mert ekkor elegendő lenne a személyek megváltoztatása, pedig magát az „intézményt” kell irtófejszével kivágni. Emlékeztette követársait, hogy ő személyében éveken át érezte a gondolatot ölő cenzúra jármát és meggyőződése, hogy szabályaihoz az intézményen keresztül kell nyúlni. Nincs jó és részrehajlás nélküli cenzor, ezért nem lehet más a bíró, mint a nép szabad véleménye, amely az esküdtszékben ölthet formát, vagyis gyökeres változtatást kell eszközölni a sajtóviszonyokon. Két „izenetet” javasolt megfogalmazni: 1. a tekintetes Karok és Rendek biztosítani akarják, hogy minden hírlap közölhesse az országgyűlésen történeteket, 2. legyen 5000 forint kaució (kezesség) a sajtóközlemények hiteles voltának biztosítéka.

A „méltóságos Főrendekhez” címzett alsótáblai „izenet” november 19-én el is készült és zömmel Kossuth érvelését tartalmazta. Az országgyűlési hírlap a nyilvánosság semmivel sem pótolható közlönye, a létesítésére vonatkozó nemzeti és alkotmányos óhaj már három diétán hiúsult meg a főrendek ellenkezése miatt.³¹ A „tekintetes Karok és Rendek” most negyedszer fogják fel az ügyet, ezúttal biztosan remélve a sikert. A korábbi vitákra utalva jelezték szándékukat a sajtóügy általános rendezése iránt, de amíg ezt nem lehet remélni, mellékelnek egy törvényjavaslatot utólagos rendelkezés jelleggel. A javaslat mindenkinek szabaddá tette az országgyűlési tudósítások bármely nyelven való nyomtatását megelőző vizsgálat (cenzúra) nélkül és bevezette az 5000 forintos kauciót is. Rendezni kívánta a szerkesztőtől eredő rágalmozás, becstelenítés, a közerkölcsbe hágó, a közcsendet háborító, vagy a törvények iránt engedetlenségre ingerlő, a kormányt, hazai törvényes intézményeket és személyeket illetően szándékosan gyűlöletes tartalmú íráskor esetén a szerkesztő megbüntetését a két tábla 25 tagú bizottsága által.

³¹ Utaltak az 1836. február 17-én, 1839. június 20-án, október 30-án, november 27-én és az 1843. május 29-én kelt izeneteikre – OKP 1847/48. ogy. irom.

István nádor december 14-én kelt válaszában jelezte, a hozzá intézett kérést „a legnagyobb figyelemmel kíséri” és mint a Helytartótanács elnöke az országgyűlés kezdetén kiadott rendeletével a hírlapoknak az országgyűlési tudósításokra nézve nagyobb tért adni méltóztatott. Ennyiben tehát történt némi biztató, bár a nádor nem a természet adta emberi jogot ismerte el, csak kegyet gyakorolt. A fontosabb kérdésben a főrendiház két hónapos késéssel, 1848. január 15-én adott válasza arra hivatkozott, hogy már 1836-ban és 1840-ben is kifejtették nézetüket, miszerint az országgyűlési hírlap a sajtórendszer ügyéből kiemelve, külön nem tárgyalható. Az alsótáblától ezen a diétán is azt várják, hogy a sajtóügy egészét tárgyalás alá veszi. Egyébként a főrendek is kívánják, hogy a hírlapok az országgyűlés alatt híven is szabadon közölhessék a tárgyalásokat és vitákat.³² Mindez természetesen a kérdés újabb elodázását jelentette, a bécsi és pesti forradalomnak kellett kitörnie, hogy a Pozsonyban tanácskozó magyar főrendek illetve karok és rendek újból tárgyalják a sajtószabadság ügyét.

Az 1847. november 22-i országos ülésen hangzott el Kossuthnak az ellenzék számára iránymutató beszéde a diéta tárgyait taglaló királyi előterjesztésekre a Karok és Rendek által adandó válaszfelirat tartalmáról.³³ Vitába szállva a baranyai követ, Somssich Pál (Sárd, 1811–Bp., 1888) véleményével – miszerint az előző diétán felhozott sérelmek orvoslását kell sürgetni – kifejtette, hogy fel kell hagyni az „őszerű gravaminális diétai” politizálással, és új stádiumba kell lépni. A sérelmek utólagos, évszázadok óta lényegében eredménytelen felsorakoztatása helyett az országgyűlésnek „főfias határozottsággal” úgy kell fellépnie, hogy a rendek „alkotmányos állásuk teljes érzetében kimondják véleményüket az ország s országlás állapotáról”. A király kinyilvánította álláspontját a teendő munkálatokról, most a rendeken a sor, kifejtetni, milyen irányt szándékoznak követni. „A kormány irányábani ellenőrködésre jogosított ország-gyűlésként” kell fellépni és „taglatat alá kell venni” általában az ország állapotát, az előző diéta óta követett kormánypolitika általános irányát és főbb momentumait. A fejedelem iránti törhetetlen hűség alapja a „loyalis őszinteség”, a nemzet akaratának kifejtése nélkül nem lehet a valóságban létező alkotmányról beszélni. „Csak törvény szerint kormányoztathatunk, törvény pedig nélkülünk nem hozhatatik.” Feladatuk: a nemzetiség és alkotmányosság, „a honpolgárok különböző osztályai közérdekeinek egyesítése, a honpolgárok szellemi és anyagi javának előmozdítása” érdekében célszerű reformokat kell kieszközölni.

Mindez azt jelentette, hogy Kossuth – a reformellenzék programjának megfelelően – a parlamentnek felelős, alkotmányos kormányzás mellett tette le a voksot a diéta kezdetén. Üdvözölte azt, hogy V. Ferdinánd évszázadok óta első Habsburg királyként magyarul szólt a nemzethez, s hogy István főherceget a törvényeknek megfelelően fél éven belül nádorra választhatták. Ugyanakkor taktikusan az uralkodónak a nemzeti közvéleménnyel egyező reformok tárgyalására való hajlandóságára és a trón megerősítésére hivatkozott, midőn a rendek részéről nyílt őszinteséget ígért. A kormánypolitikában illetve az ország és az ausztriai monarchia státuszviszonyaiban nem érvényesül önállóságunk, az 1790: X. tc. nem valóság, „mert a birodalmi fő-kormányhatalom rendszere az alkotmányossággal összhangzásban nincs.”³⁴ Mít

³² OKP 1847/48. ogy. irom.

³³ KLÖM XI. 305. és köv.

³⁴ Az 1791: X. tc. szerint: Magyarország a hozzá kapcsolt részekkel együtt szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg független, azaz semmi más országnak – alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, ...törvényesen megkoronázott örökös királyától. tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgandatandó és kormányzandó ország.

nyújt az abszolutisztikus kormányrendszer a királyi háznak? – tette fel a kérdést. Korlátlan belhatalmat, külsúlyt nem, mert bürokráciai mechanizmusa talán még nagyobb akadály, mint bármely népszerű alkotmány. Itt tette hozzá híres jóslatát, amelyet a három hónappal később, a bécsi forradalom győzelme után visszaigazolón megismételhetett: „az leszen a Habsburg-ház második megalapítója, ki ezen rendszert constitutionalis irányban reformálandja.”

Az országgyűlés törvényhozói és népfeliséget megtestesítő hatalmának megerősítése Kossuth és a szabadelvű ellenzék második célkitűzése volt. A beszéd emlékeztetett arra, hogy a rendek 1825 óta öt országgyűlésen ismételten kifejtették, bármilyen, az ország javát, a közboldogság növelését célzó bölcs törvényeket hoz is a király és a nemzet, ezek fogamat nélkül maradnak, és újabb sérelmeket képeznek. „Ahol a törvény nem szent és végrehajtása nem bizonyos, ott a törvények hiában alkottatnak.” A reformok sikerének útja a parlamentnek felelős kormány, amelytől számon lehet kérni a törvényeket. Mi ezen az országgyűlésen népszerű reformokat akarunk az alkotmányosság terén – szögezte le – ne mellőzzék a törvényhozó hatalmat és ne terjeszkedhessen egyoldalúan a kormányhatalom.

Az alsótáblai ellenzék vezére felemelte szavát az adminisztrátori rendszer – a vármegyei főispáni helyettesek kinevezése és működése – alkotmányellenessége miatt is. Régi törvényekkel³⁵ alátámasztott álláspontja szerint a főispán a megyék moderátora, vagyis nem az a rendeltetése, hogy a kormány nézeteinek orgánuma legyen, hanem csupán a törvényektől függ, alkotmányos feladata, hogy a megyeszervezet jogainak támasza legyen a trón előtt és független, pártok feletti állásával egyúttal kapcsolatot képezzen az uralkodóház és a megye között, méltósága folytán moderátor legyen. A főispán évszázadok óta állandó – ezt támasztja alá az örökös főispánság intézménye is – egyszersmind országgyűlési tag, elmozdíthatatlan törvényhozó. Alkotmányellenes tehát az a kormánypolitika, amely az alkotmányos függetlenségű főispánok hivatalába kormányvezetektől függő adminisztrátorokat állított. A főispáni méltóság „állodalmára nézve” – hatáskörét illetően – csak a törvényhozás útján és nem mellőzésével lehet változtatásokat eszközölni.

Az országgyűlés megoldatlan szervezeti kérdései kapcsán másodikként említette a Részek Magyar Királysághoz való visszacsatolását kimondó 1836: XXI. tc. végrehajtásának késedelmét. A „kapcsolt részek közgyűlésére nézve” pedig – itt a három horvátországi megye, az ottani városok és kerületek szavazati jogáról volt szó – a magyar törvényhozás befolyása nélkül hozott 1845. szeptember 14-i udvari rendelet jogtalan kibocsátását kifogásolta. Végül sérelmezte, hogy a Határőrvidéken – amely az ország része – ki sem hirdették a vallás tárgyában és a váltóügyben hozott újabb törvényeket. Mindez a Szent Korona tartományai egységének helyreállítását a célzó másfél száz éves alkotmányos törekvés jegyében vetődött fel.

A siker harmadik akadályának az ellenzék vezére azt nevezte meg, hogy csak minden harmadik évben van országgyűlés, holott csakis az évenként, Pesten tartandó törvényhozás lehet képes „a fejünkre tornyosult reformügyek organikus elintézésére”. Ez sem volt új követelés, az előző diéta kerületi ülése már megtárgyalta és többsége elfogadta az erre vonatkozó törvényjavaslatot, de a főrendek visszautasították.

Kossuthék tehát nem adták fel az alkotmányon esett régi és újabb sérelmek tételes előhozatalát sem. Tették ezt azért, mert a kormányzatnak a megyei önállóságba

³⁵ Az 1536: XXXVI. és 1723: LVI. tc. a főispánok megyéikben lakásáról, a megyék tisztújításáról, az alispánok és más tisztviselők állásától rendelkezett.

durván beavatkozó adminisztrátori rendszerrel, a követválasztások nyílt és burkolt befolyásolásával – ígéretésekkel, vesztegetésekkel, erőszakkal – sikerült elérni, hogy az egyértelműen ellenzéki többségű 1843/44. évi alsótáblához képest most ingatagabb helyzet alakult ki, és a legtöbb reformkérdésben nem volt biztosra vehető a szabadelvű tábor győzelme. Minthogy olyan kiválóságok, mint a zalai Deák Ferenc, a nógrádi Kubinyi Ferenc (Videfalva, 1796–Bp., 1874) vagy a bihari Beöthy Ödön (Nagyvárad, 1796–Hamburg, 1854) sem lettek követek, Kossuth vezéri szerepe megnövekedett, és teljesen egyértelművé vált.³⁶ Irányítója lett az országgyűlés vita-folyamatának és határozottan, kertelés nélkül az elnöklő országnagyok – a személy-nők és a bizottságokat irányító országbíró – tudomására hozta, hogy a Karok és Rendek az idő sürgető szavát megértve nem tűnnek halogatást a reformok terén.

Mindenesetre az országgyűlés hatáskörének bővülését jelentette, hogy az alsótábla 1847. december 1-jén igazoló és kérvényi bizottmányt választott, melynek 16 tagja közül 12 a vármegyéket, 1 a szabad kerületeket, 2 a szabad királyi városokat, 1 kanonok pedig az egyházi rendet képviselte. Kossuth az 1843/44-es diéta előtt a követek országgyűlés általi verificatio-ját még úgy ítélte meg, hogy a vármegyei közgyűléseket meg kell hagyni régi jogukban, a választási panaszok, kifogások önálló elbírálására, emellett a követek küldöik általi visszahívásának jogát is biztosítéknak tekintette. Ellenben „ha magát a megyei szerkezetet alapjában sértették meg” a diétának kötelessége, hogy „a megyék municipális állománya fölött jogfeltartó és sérelemorvosló hatóságánál fogva örködjék”. A választási kihágások meggátolására az előző országgyűlés kerületi ülése 1843 decemberére részletes, alapvető reformokat tartalmazó tervezetet dolgozott ki, amely a választójog nem nemes, szabad elemekre való kiterjesztését is tartalmazta. Kossuth ezt eleinte „conservativ radical” műnek nevezte, nem sokkal később azonban már maga is kiállt a francia mintájú általános alsótáblai verificatio elve mellett.³⁷ Az 1847/48. évi igazolóbizottság feladat- és hatáskörét a polgári parlamentekhez hasonlóan látta el. Így a január elejére elkészült jelentése Pozsony szabad királyi város és a vágújhelyi prépostság követeinek igazolatlan távollétén túl szót emelt meg nem hívott mágnások jogainak érvényesítése érdekében is.³⁸

Időben kis ugrást téve Kossuth 1848. március 8-án is foglalkozott a főrendek távollétével. A 71. kerületi ülésen arra az országbírói válaszra, miszerint az adó – közteherhivatal – tárgyában kiküldött országos választmányt azonnal össze fogja hívni, mihelyt a nagy számmal távollevő főrendi tagok megérkeznek, keserű humorral jegyezte meg, hogy valószínűleg sokan táncolni mentek, így „az országgyűlés inkább Bécsben, mint Pesten van. Ez hathatós intézkedést kíván.” Ha viszont konferenciázni mentek – vagyis az udvari körökkel megtárgyalják a teendőket – akkor erre azt kell mondania: az országgyűlést nem Bécsben kell tartani. Visszaélés, ha a felsőház nemcsak vétóval bír, de tárgyalás alá sem veszi izeneteinket. A szabály tehát

³⁶ KLÖM XI. Barta István bevezetője 35.

³⁷ Kiemelés RUSZOLY József, 1994. 1036–1037. A szabad elemek szavazati jogban részesítése a tervezet szerint a honoráciorokra, gyárosokra, bányatulajdonosokra, haszonbérlokre és az úrbériség alól megváltakozott szabad községek vagyonosabb lakosaira vonatkozott. Megjegyezzük, hogy az ellenzéki vármegyék, midőn az először 1836-ban elfogadott majd 1840-ben és 1844-ben megújított törvények (1836: XLIV., 1840: XLV, 1844: XII. tc.) értelmében „szabad ajánlásképpen” az adózó nép helyett a nemesség által átvállalt országgyűlési költségeket (napidíjat, szálláspénzt) kivetették, az összeírások a született főnemesek és köznemesek mellett a tisztas rendűeket, a nemesi birtok haszonbérloket, kiváltságlevelés gyárosokat, a protestáns lelkészeket és a községi jövedelmeket is subsidium fizetésére kötelezték. PÁLMÁNY Béla, 1985. 29–31.

³⁸ OKP 1847/48. ogy. irom. 29. sz. irom. (1848. I. 27. üléshez)

legyen az „praesentes concludunt” – vagyis a jelen levők döntenek – mert a távol levők nem bírhatnak azon joggal, hogy az illetők ne határozhassanak. Egyúttal az országbíró, Mailáth Györgyöt is felszólította, ne a Bécsből érkező intézkedés szerint tájékozódjon teendőiről, mert ez esetben olyan intézkedésekhez fog nyúlni a tábla, „melyek a magyar közjogban nem ismeretlenek.”

Az uralkodót képviselő kormányzat és az ellenzéki rendek hamarosan megkezdtek a reformjavaslatok felett az érdemi vitát. Ismételjük, hogy a két szembenálló törvényhozó fél egyformán a sürgetővé vált reformok megvalósításának szükségességét hirdette, csak éppen gyökeresen ellentétes tartalommal. Szemere Bertalan be-terjesztette a közteherviselésről szóló törvényjavaslatot, *Barta István* találó megfogalmazásában „alkalmat adva Kossuthnak arra, hogy beszédében megcsillogtassa a nemesség előtt azt a vezető szerepet, amely a néppel való érdekegyesülés után a polgári Magyarországon vár rá.”³⁹ Lónyay Gábor az örökváltságról rendelkező indítványt, Szemere Bertalan előre kidolgozta a honosítási törvényjavaslatot. Kossuth december 2-án illetve 11-én mindkettőhöz hozzászólt. Óriási hatása volt a Részek visszacsatolása és országgyűlési meghívása elszabotálása kapcsán 1848. január 14-én elmondott másfél órás beszédének, amelyben a kormánypolitikát a 12 éve szentesített törvény kigúnyolásával, a királyi tekintély aláásásával és a nemzet legjogosabb igényei kijátszásának minősítette. Bátor fellépése és ügyes javaslata – az új nádort kérjék fel közvetítésre az országgyűlést is sértő állapot orvoslása érdekében – révén elérte, hogy a konzervatívok sem tudták védelembe venni a nyílt törvényszegést, István főhercege pedig erkölcsi nyomást gyakoroltak.

Hasonlóan offenzív volt Kossuth a adminisztrátori alkotmányosértések ügyében is. Az uralkodó 1848. február 1-jén kelt leirata képmutató módon „kedvelt Magyarországonk őszintén óhajtott java és felvirágzását” és az ősi alkotmány fenntartását tartotta politikájának alapelveként, és „a fennforgó kivételes körülményekre hivatkozott” ami miatt főispáni helyetteseket nevezett ki szinte minden vármegye élére. A király alaptalannak nevezte a tiltakozásokat, mivel a rendszer célja – állította – csak a megyei közigazgatás és igazságszolgáltatás sikere és józan fejlesztése volt. Nem is sértettek törvényt, hiszen a főispáni helyettesek sok százada, és nagy számban működtek. Kérte a nádort, oszlassa el az aggodalmakat és nyugtassa meg a kedélyeket. Végül halvány királyi ígért hangozott el, hogy hasonló kinevezésekre a jövőben csak kivételesen kerül sor.⁴⁰

Ez a kérdés már sokkal jobban megosztotta az alsótábla szavazattal bíró elemeit, még az ellenzék középpárti csoportját is, ugyanakkor a kormányzat és a király helyett uralkodó főhercegek tudták, hogy e tárgyban nem kerülhetnek kisebbségbe, ezért minden eszközt bevetve – Horvátország vitatott szavazatával – 24:23 arányú többséget harcoltak ki. Kossuthot nem törte le a vitatottan jogszerű vereség, hanem kijelentette: „az országgyűlésen béke többé nem lehet, hanem lesz harc az utolsó percig”. Elérte, hogy ez az alapvető jogsérelem napirenden maradt és most a vármegyék pótutasításaitól várható volt, hogy az adminisztrátorok kérdését tovább tárgyalják. Kitarotán ragaszkodott ahhoz, hogy a főispáni adminisztrátorokat haladéktalanul, még az országgyűlés ideje alatt mentse fel a király, ellenkező esetben a diéta nem szavazza meg az újoncokat. Végül február 12-én több megye javaslatának ösz-

³⁹ KLÖM XI. Barta István bevezetője 41–42. A 13. kerületi ülésen, 1847. november 29-én, a közteherviselés tárgyhöz szólva sem mulasztotta el Kossuth kifejezni meggyőződését, hogy „a magyar országgyűlése tanácskozási rendezés tekintetében sok fogyatkozás van”, de ezekről majd annak idejében fog szólni.

⁴⁰ 1847/48. ogy. irom. 37. sz.

szegzésével nemcsak az alsótábla, de a főrendek és a nádor is elfogadták, hogy az adminisztrátori rendszer sérelmeit a jövőben is részletesen felsorolják, és tárgyalni kívánják. Elsősorban Kossuth személyes győzelme volt ez a részeredmény.⁴¹

Az utolsó pozsonyi rendi diéta tucatnyinál több bizottságot hozott létre. A kossuthi politikai stratégia szempontjából kiemelendő a sérelmi bizottság, amely az 1825/27. évi országgyűlés óta felterjesztett valamennyi alkotmányos sérelem és az azokra érkezett királyi válaszok összevetésével, az új sérelmek összegyűjtésével foglalkozott.⁴² A márciusi forradalmakig Kossuth egyedül az adó tárgyában munkálkodó országos választmányba lett kinevezve 1848. február 12-én. Vezető és kezdeményező szerepe mindenek előtt a szabad és érdemi viták fórumán, a kerületi üléseken nyilvánult meg.

A „dieta coordinatio-ja egyik fő kérdése a városok törvényhozási részvételének reformja – mint fentebb láttuk – már az 1843/44. évi országgyűlésen napirendre került, 1847 őszén pedig maga az uralkodó indítványozott mérsékelt reformokat. Tette ezt azért, mert a Konzervatív Párt is a programra tűzte a királyi városok országgyűlési szavazatának rendezését és belső szerkezetük átalakítását – nyilvánvalóan a kormány városokra gyakorolt befolyásának biztosítása és az alsótáblai vármegyei ellenzéki túlsúly megtörése érdekében.

Kossuth a városi reformok hosszú vitájában a városi szavazati jog kérdését a polgárság számának és politikai jogai megerősítése eszközének, az érdekegyesítési program első lépésének tekintette, az út végén – hite szerint ekkor még csak a távoli jövőben – a népképviselési rendszer állt. Arra törekedett, hogy a városi választójogi cenzus ne legyen magas, míg a konzervatív nemesség éppen az ellenkezőjét akarta – önérdékből – kimondani. A jól kidolgozott községi rendszer Kossuth szerint nem elmenthető, sőt összeegyeztethető volt a parlamentáris (értsd népképviselési) országgyűléssel.

A több szabadelvű vezető, köztük Kossuth által kidolgozott törvényjavaslat (a 66. sz. irománnyal felterjesztett „izenet”) szerint a városok országgyűlési követévé minden született vagy honos felnőtt férfi lakost meg lehetett választani, kivéve a bánnyatiszteket és munkásokat, továbbá a zsidókat. A terv szerint az alsótáblán a 48 közül a 14 nagyobb, rendezett tanácsú város 2-2 követtel és egész szavazattal vett részt, 5 további város fél szavazatot kapott, a többiek a vármegyékkel közös követeket küldtek. A Karok és Rendek hangsúlyozták, hogy mindezt ideiglenes, „az országgyűlés elrendezéséig” érvényes rendelkezésnek tekintik.

A kérdés a szabad királyi városok tisztújításáról, a polgárok választójogáról alkotott 1848: XXIII. tc. által nyert tartós megoldást. A városok népességszám szerint (kb. 30 000 lakosonként) kaptak mandátumokat: pl. Pest 5, Debrecen 3, Buda, Pozsony, Kecskemét, Miskolc, Szabadka, Szeged „községek” 2-2 népképviselőt küldhettek, a legkisebbek viszont ketten együtt, vagy a vármegyékkel „vegyes kerületben” választottak.

A „törvényes forradalom” (*Deák István* találó kifejezése) lánglelkű pozsonyi előkészítője, Kossuth politikai beszédei között méltatói, *Barta István* és *Katona Tamás* is zseniálisnak tartják az 1848. március 3-án, a diéta kerületi ülésén az országgyűlés teendőiről és az uralkodó elé terjesztendő feliratról tartott beszédet.⁴³

⁴¹ KLÖM XI. – Barta István bevezetője 48–50.

⁴² 1847/48. ogy. irom. 36. sz. Az alsótábla a 29 tagú testületbe Sárközy Kázmér alnádor, elnök mellett beválasztotta a távol levő mágnást képviselő Szirmay Pált, az 1848/49. évi országgyűlés sárosi képviselőjét is.

⁴³ KOSSUTH Lajos: Írások 12–26.

Balogh Kornél (Győr, 1804–uo., 1880) Győr megyei követ felszólalását, amelyben megbízási nevében a kormány intézményét képező bécsi bank helyzete miatt támadt nyugtalanságra hivatkozva a monarchia pénzügyeinek vizsgálatát indítványozta, Kossuth arra használta fel, hogy maga is bizalmatlanságát fejezze ki a deficitet képező birodalmi kormány politikája iránt. Tudta, hogy Metternich herceg és Apponyi György kancellár az országgyűlés berekesztését és az erőszak bevetését fontolgatja, ezért a bécsi kormányzat megbuktatását tűzte célul. Érvéle szerint hiába mutatták ki hivatalosan az osztrák bank állítólagos egyensúlyát, sőt aktívait, a magyar országgyűlésnek „alkotmányos kezelés alá” kell tenni az ország pénzügyeit, az állam jövedelmeit és szükségait. Tehát önálló magyar finanszíriumot kell kapnunk, mert különben a „rólunk nélkülünk intézkedő idegen hatalom” pénzügyeinkben zavarokat okozhat. A bécsi rendszert természet elleni, „elvéhded”, káros jelzőkkel illette, kijelentve, hogy eljött az idő annak halálára halálára. A dinasztíának választania kell saját java és egy korhadó rendszer tartogatása között. A magyar országgyűlésnek biztosítani kell az eredményességét az alkotmányos fejlődés, a belyugalom és a nép érdekében – ezért munkához kell látni és a régi sérelmek helyett reformokat kell hozni – a dinasztia érdeke is ezt követeli. Ezután felsorolta a nemzet szellemi és anyagi javára szolgáló sürgős teendőket. A királyi szék iránti tántoríthatatlan hűség taktikailag kötelező hangoztatása mellett azt kérte, hogy a király küldjön az országgyűlésre a Helytartótanáctól olyan tagokat, mint biztosokat, akik felelősen részt vesznek az országgyűlési tárgyalásokban és egyszersmind elősegítik a törvények mielőbbi szakszerű előkészítését.

A lenyűgöző szónoki képességgel előadott beszéd megtette hatását, az addigi tévona és a kormánypárt által tudatosan hátráltatott, áldemokratikus ellenjavaslatok tárgyalásával nehezített törvényalkotási munka új irányt kapott.

Az iromány eredetileg nyomtatott címe: „Felírási javaslat a békés útoni átalakulás biztosítása tárgyában” kifejezi, hogy Kossuth az európai forradalmi hullám e szakaszában, az itáliai szabadságmozgalmak kirobbanása után, még egy kísérletet tett a beláthatatlan jövőbeni események megelőzése érdekében és a birodalomban uralkodó dinasztia trónon maradásának zálogaként terjesztette elő javaslatát. A törvényes kereteken belüli reformtörekvések több évtizede tartó sikertelenségéért az abszolutisztikus és „reactionarius” kormányzatot tette felelőssé. A bajok fő okaként azt emelte ki, hogy Magyarország 300 éve nem fejlesztheti a kor igényeinek megfelelően alkotmányos életét, és a nemzetnek minden erejét ősi jogai megőrzésére kell fordítania, és ez az állapot mindaddig fennmarad, amíg „a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangzásba nem hozatik”. A közteherviselés tárgyköréből még csak a megyei közigazgatás költségeit fedező háziadó nemesek általi kötelező fizetését tűzte célul. Az úrbériség megszüntetése érdekében a nemesség számára is megnyugtató és méltányos, az osztályok érdekegyesítését elősegítő kármentesítést vette programba. A szabad királyi városok és hajdú, jász-kun szabad területek közigazgatási és politikai rendezését, mint a nép politikai jogokban való részesítésének első lépését tartotta időszerűnek. A javaslat ezután hitet tett a független nemzeti kormány megteremtése mellett, amely záloga a nép anyagi és szellemi javainak gyarapítását célzó jó törvények tényleges végrehajtásának és biztosítéka a király iránti hűség, a béke és nyugalom fennmaradásának.

Másnap, március 4-én az alsótábla országos ülésén e kerületi ülést vezető Babarczy Antal csongrádi követ bemutatta az izenetet. Az „előülők” Zarka János (Csomaháza, 1805–Nagykölked, 1856) személynök rövid megjegyzéssel kommentálta az iratot, mondván, célszerű minél kevesebbet vitázni róla, hiszen a forradalom

kitörése azzal a veszéllyel fenyeget, hogy „elveszíthetjük nemzetiségünket és politikai létünket is”. Megjegyezte azonban, hogy nézete szerint a javaslat túl messzire megy, amikor a felelős minisztérium, és a népképviselőt célul tűzésével az egész állami berendezkedést megváltoztatná, amikor pedig az örökös tartományoknak is alkotmányt kíván az uralkodónál, olyan beavatkozás, amely viszonzható, és más nemzetek is hasonlóigénnyel léphetnek fel velünk szemben.⁴⁴ A tekintetes Karok és Rendek valóban vita nélkül, egyhangúlag fogadták el a törvényalkotási feladattervet, és izenet formájában megküldték a felsőtáblának .

A főpapok és mágnások azonban szokott halogató taktikájukat alkalmazták. Minthogy a nádor, az országbíró és a főtárnokmester is Bécsbe utazott, a horvát báni méltóság pedig betöltetlen volt, tíz napig egyetlen arra jogosult országnagy sem volt Pozsonyban, aki összehívhatta és elnökölhette volna a főrendi testületet. Napokig állt az országgyűlés munkája, ami ellen az alsótábla feliratban fejezte megütközését. Az eredeti szövegnek a mulasztó méltóságokat megnevező változatát enyhítve rámutatott, hogy a törvényekkel és az országgyűlés méltóságával nem egyeztethető össze ez az állapot.

A hamarosan Bécsben bekövetkezett forradalmi események igazolták Kossuth jóslatát, ezért amikor március 14-én bejelentette: „Uraim! Múlt éjjel Bécsben Metternich miniszter megbukott!” és a népmozgalom hatására az uralkodó a sajtószabadságot megadta, az alkalmat arra akarta felhasználni, hogy Magyarország függetlenségét a lehető legszélesebb alpra fektesse. Hangsúlyozta, hogy most az a roppant feladat jutott a törvényhozásra, hogy az események közepette a gyeplőt kezéből ki ne eressze, és alkotmányos kerékvágásban tartsa a mozgalmakat. A dinasztia jövője megkívánja, hogy „a trón a nemzetek alkotmányos szabadságára állíttassék.” Ezért az alsótábla küldöttsége haladéktalanul szólítsa fel a nádort, hogy a felsőtábla tüstént tárgyalja a feliratot és vita nélkül fogadja el, a sajtószabadságot tárgyaló küldöttség se kodifikáljon hosszasan, hanem mielőbb nyújtsa be a főelveket tartalmazó javaslatát, „nehogy másutt diétálják a sajtószabadságot, ne itt, a fő helyen”. A másik legsürgetőbb kérdésben, a honvédelem ügyében meg kell bízni a rendeknek 3–4 tagot, hogy ne napok, hanem órák alatt terjesszenek elő javaslatot.⁴⁵

Másnap Pesten kitört forradalom, s ez ismét Kossuth előrelátását igazolta. A Petőfiék által népgyűléseken elfogadott „12 pont” közt az első kinyilvánította: „Kívánjuk a sajtó szabadságát s a cenzúra eltörlését.” A márciusi ifjúság is magáévá tette a Budapesten működő felelős minisztérium, az évenkénti pesti országgyűlés, az esküdtszék, az egyenlőség alapján álló népképviselőt, valamint a nemzeti őrsereg, a törvény előtti egyenlőség és a közteherviselés követeléseit és – a pesti tömegek nyomásával – keresztül is vitte azokat. A pesti nép tehát megelőzte, de valójában segítette a pozsonyi követeket a reformkövetelések sikerre vitelében. A parlamenti politizálás elsődlegessége iránt mélyen elkötelezett Kossuth a forradalom és szabadságharc kormánya által nemzeti ünneppé nyilvánított március 15-e első, debreceni hivatalos ünneplésekor 1849 tavaszán is meg volt győződve arról, hogy esztendővel korábban „egy kis pesti lármánál egyéb nem történt” s a valódi változásokat a pozsonyi törvényhozók harcolták ki.⁴⁶

Közismert a pozsonyi diéta „fényes küldöttségének” március 14-én Pozsonyból hajón Bécsbe tett útja, amely a birodalom örökös tartományainak is alkotmányt és

⁴⁴ OKP 1847/48. ogy. jkv. 38. orsz. ülés (1848. III. 4.)

⁴⁵ KOSSUTH Lajos: Irások 27–31.

⁴⁶ PÁL MÁNY Béla 2002/b.: 245–246.

népképviselőt követelő Kossuth számára valóságos diadalmenet volt. Nevét nem csak a bécsi nép kiáltotta éljenezve, hanem egyszerre Európa legnépszerűbb embere is lett. A küldöttség kiharcolta a korábbi legradikálisabb követeléseken is túllépő politikai és társadalmi reformok – a sajtószabadság, a közteherviselés, a jobbágyfelszabadítás, esküdtszék, vallások egyenjogúsága, Erdély csatlakozása – elfogadását a Lajtán innen és túl „feltámadott népek tengerével” szemben immár tehetetlen udvari köröktől. Kossuth – István nádor közbenjárására – elérte gr. Batthyány Lajos miniszterelnöki kinevezését, így álomszerű módon néhány nap alatt teljesült minden, amiről a diéták másfél évtizeden át rengeteget tárgyaltak.

A forradalmi fordulat után március 18-án óriási sebességgel megindult a tényleges törvényalkotó munka. Ennek részletekbe menő tárgyalásától itt el kell tekintenünk, de néhány kiemelkedően fontos kérdést mégis megemlítünk.

Mint az eredeti iratokat áttanulmányozó *Barta István* megállapította, Kossuth az országgyűlés által alkotott 31 alkotmányerejű törvénycikk mindegyikének kiharcolásában és kidolgozásában döntő szerepet játszott. A független felelős minisztériumról szóló III. tc. királyi sérthetlenségre, és a nádor-helytartó teljhatalmára vonatkozó, valamint a miniszterek felelősségét és vád alá helyezését szabályozó paragrafusait pl. készen megfogalmazta és úgy adta át Ghyczy Kálmánnak. Többek közös munkája volt a népképviselői országgyűlésről szóló V. tc., dolgozása, de a bizottság „lelke” Kossuth volt. Teljesen ő öntötte formába a Részek visszacsatolását, valamint a Magyarország és Erdély unióját kimondó VI. és VII. valamint a megyei hatóság ideiglenes gyakorlását szabályozó XVI. tc., illetve az ország közhivatalnokainak – a bírák kivételével – elmozdíthatóságáról szóló XXIX. törvénycikket, (hogy csak a legfontosabbakat említsük).⁴⁷

Március 19-én a kerületi ülésen üdvözölte az általa már ekkor Budapestnek nevezett „testvér fővárosok” és az egyetem petícióját hozó küldöttséget, kiemelve, hogy az ő „hazafiúi hangulatuk” az egyik biztosítéka az alkotmánynak a közjó és a közszabadság jegyében való átalakítása sikerének. Megköszönve, hogy a főváros segédkezet nyújtott a „tvényhozó testnek”, felhívta az általa az ország szívének tekintett két várost a rend biztosítására, annak érdekében, hogy „amit más nemzetek a polgárvér özönével szerezhettek csak meg”, a kasztok privilégiumainak megszüntetése, a nemzet és a nép szabadságának megteremtése nálunk békés átalakulással történjék meg. Hangsúlyozta, hogy a jövődő népképviselői országgyűlés Pestről gyakorolja hatalmát, ezért a kérelem azonnali tárgyalását kérte.⁴⁸

Március 29-én újból a kerületi ülésen újból fontos ügyben tartott beszédet. Megérkeztek a királyi válasziratok, amelyek több alapvető és az ország önállóságát, a független felelős minisztérium hatáskörét csökkentő módosítást akart belecsempészni az alaptörvényekbe. Például meg kívánták hagyni a Bécsben működő Udvari Kancelláriát, nem akartak önálló magyar hadügy- és pénzügyminisztériumot, az osztrák államadósságok egy részét pedig a nem örökös magyar tartományokra akarták áthárítani. Batthyány és Kossuth a legélesebben tiltakoztak, a kormány azonnali lemondását helyezték kilátásba, ami Bécs számára nagyon veszélyes következményekkel fenyegetett. Kossuth határozott hangú beszédében a bécsi köröket azzal vádolta, gúnyt, könnyelmű játékot űznek a trónnal és a hazával, nem engedik meg, hogy a bécsi bürokrácia hatalmon maradjon és a magyar kormány csak báb, „haszontalan postaexpeditor” legyen Budán. Néven nevezte Lajos főherceget, aki úgy

⁴⁷ KLÖM XI. – Barta István bevezetője 79.

⁴⁸ KOSSUTH Lajos: Írások 37–39.

szól bele az ország ügyeibe, hogy sem nem királya, sem nem nádora, a két bukott kancellárt, Apponyi Györgyöt és báró Jósika Samut pedig hazaárulóként való proskribálással fenyegette – mire a rendek felkiáltottak: Mindnyájan! Ez a határozott fellépés végül meghátrálásra készítette az udvart és István nádor jóakarató segítségével áttörés történt.⁴⁹

Kossuth az országos üléseken már nem sokszor beszélt. Utolsó hozzászólása az április 3-i ülésen ügyrendi és protokolláris jellegű volt. Javasolta, hogy a már kidolgozott törvények hátralevő tárgyalásainak minél gyorsabb felterjesztése és királyi szentesítése érdekében kérjék meg a nádort, tartson a két tábla vegyes ülést. Egyben diplomatikusan dicsérte az uralkodót, hogy „őfelsége megelőzte a nemzet óhajtását, és lejönni méltóztatik” ti. Pozsonyba, a törvényalkotásában kiemelkedő jelentőségű diéta bezárására.⁵⁰ Amikor április 10-én Pozsonyba érkezett a király és a főhercegek, hogy ünnepélyesen berekesszék az utolsó rendi országgyűlést, a szentesített törvényekkel megvalósult az ország alkotmányos egysége, közigazgatási önállósága, megszülettek a polgári átalakulás reformjai. Minden kortársa – híve és ellensége – tudta, hogy Kossuth nélkül nem arattak volna ilyen átütő győzelmet a polgárosodó nemesség és a magyarosodó polgárság politikai erői.

Kiemelendő, hogy igen hamar áttörés született Kossuth legdédelgettebb ügyében, a sajtószabadság törvénybe iktatása iránt. Az ideiglenesnek szánt, március 20-án kelt jogszabály a forradalom követelését teljesítve örökre eltörölte az előzetes vizsgálatot – a cenzurát – és kinyilvánította, hogy gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti. Bevezették viszont az utólagos lapvizsgálatot, a szerkesztő kaucióját és a sajtóvétségek esküdtszéki elbírálását. A javaslatot Szemere Bertalan fogalmazta és az óvadék magas összegei miatt országos felzúdulást keltett, a főrendiház sem mindenben támogatta. Végül az ideiglenesnek szánt 1848: XVIII. tc. szentesítette a szabadelvű pozsonyi törvényhozók és a pest-budai radikális ifjú értelmiség szent elvét: „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti.” Részletezték, milyen állítások tekintendők sajtóvétségnek és hogy a kaució a napilapoknál 10 000, ritkábban megjelenő újságoknál 5 000 Ft lesz. Feltétlenül említést érdemel, hogy az országgyűlési újság a Pesten, 1848. július 5-én megnyílt népképviseleti törvényhozással megvalósult. A Gyurmán Adolf (1813-1869) által szerkesztett hivatalos *Közlöny* napilapként. szó szerinti napló formájában közölte mind a képviselőház, mind a felsőház ülésein elhangzottakat, a szónokok nevének feltüntetésével. Sajnos tudományos, kritikai forráskiadvány másfélszáz éve nem jelent meg e jegyzőkönyvekről, a szabadságharc kori hivatalos lap pedig (főleg teljes sorozatban) a könyvtárakban nagy ritkaságnak számít

Az országgyűlés „coordinatio”-ja, vagyis a régi és túl általánosan megfogalmazott törvények, a szövvényes hagyományok és önkényes elnöklési gyakorlat következtében sok szempontból egyenlőtlen jogú tagok gyülekezetévé vált törvényhozó testület korszerű, polgári jellegű parlamentté való gyökeres átalakítása tárgyában is a forradalom utáni hetek lázas tempójú törvényalkotási munkálatai keretében került sorra.

Az országgyűlés egyik félévszázados ügyrendi jogtalansága hamar megoldást talált. Március 18-án a Karok és Rendek – Kossuth javaslatára – határozatot hoztak az országgyűlési követek szavazatáról, kijelentve, hogy „a megyéknek, Horvátországnak, a sz. kir. városoknak, szabad kerületeknek és egyházi rendnek követeik a

⁴⁹ Kossuth Írások i. m. 41–45.

⁵⁰ OKP 1847/48. ogy. jkv. (1848. IV. 3. ülés)

jelen országgyűlésen egyenlő szavazatot fognak személyesen gyakoroltatni” továbbá az alsótábla üléseit folyamatosnak nyilvánította, mindaddig, amíg megalkotják azon törvényeket, amelyek a szabadságot, a rendet, az önállóságot, alkotmányosságot biztosítják. A törvényhozó munkát majd egy, a népképviselőlet alapján összehívandó új képviselő testület folytatja.⁵¹

Az országgyűlés felelősségének és hatáskörének növelését az évenkénti ülésezést, és a háromévenként tartandó képviselőválasztásokat kimondó 127. sz. törvényjavaslat célozta. Kimondták, hogy a Királyi Tábla megszűnik a képviselő tábla kiegészítő része lenni, a személynök – aki az ország egyik legfőbb bírója is volt – sem lesz többé a Ház elnöke, hanem a tagok maguk közül titkos szavazással 3 évre elnököt, évente két alelnököt és négy jegyzőt választanak. Utóbbiakra hárult a naplóvezetési és ügyintézési feladatok ellátása.

Az 1848: III., IV. és V. tc. fő eredményének a magyar törvényhozás hatáskörének szélesre tárulását és a 450 népképviselő megválasztásának a nemzeti szuverenitást kifejező, demokratikus rendszerét tekinthetjük. A parlament a megválasztás és az elmozdítás jogával felügyeletet gyakorolt az egyedül neki felelős kormány és a miniszterek felett. Jelentősséggel bírt, hogy az előző évi zárszámadás és a következő évi költségvetés elfogadása előtt az országgyűlést a király sem oszthatta fel – ez biztosította 1848. október 3. után a pesti országgyűlés törvényességét.

A Szent Korona tartományainak egyesítése – háromszáz év széttagoltság után – 1848 tavaszán fokozatosan valósult meg. Április elején megtörtént a Partium visszacsatolását kimondó 1836: XXI. tc. hatályba léptetése, mivel a krasznai és közpészolnoki követek még a rendi országgyűlésre meghívást kaptak és az utolsó napokban megjelentek. Erdély júliusban megválasztott 73 követe a pesti népképviselői gyűlésre lett mandátummal felruházva. Képviselőket kaptak a Magyar Királysággal egyesült nagyfejedelemség magyar vármegyéi, városai, székely és szász székelyei, a székely határőrökkel együtt. Kevésbé ismert tény, hogy a déli Határőrvidék is képviselőket és meghívást kapott a pesti törvényhozásba, bár ezt az udvari körök körömszakadtáig igyekeztek megakadályozni, mivel az uralkodó mint legfőbb hadúr és a bécsi Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) felségterületének tekintették e 15 ezred lakhelyét. A kompromisszum eredményeként egyelőre fennmaradt a katonai igazgatás, de a képviselők választását az V. tc. lehetővé tette. Igaz, júniusban csak a német többségű Péterváradí ezred, majd 1849 nyarán, a vidék magyar honvédség általi felszabadítása után a Pancsova székhelyű Német bánsági ezred küldött követet a magyar törvényhozásba, a szerb és horvát ezredek ezt megtagadták, a képviselőválasztási törvény mégis áttörést jelentett a nemzeti szuverenitás és állami egység maradtalan megvalósítása irányába.⁵²

A Kossuthnak tulajdonított szólás szerint a „politika az exigenciák művészete”. Ő 1848 tavaszán valóban éles szemmel észlelte, és hideg fejjel sikeresen kiaknázta az európai, bécsi és pesti forradalmi népmozgalmak teremtette, az évszázadban egyszer adódó cselekvési lehetőséget és szükségességet – vagyis az exigenciát. A páratlanul kedvező konstelláció azonban néhány hónap alatt megváltozott, nyárra kiéleződtek az államalkotó nemzet és a nagyszámú nemzetiségek közötti ellentétek és újra működni kezdett a márciusban-áprilisban még cselekvési bénultságba került birodalmi abszolutizmus kormányzati és katonai gépezete is. A forradalom szabadságharcba torkolt.

⁵¹ OKP 1847/48. ogy. irom. 58. sz., KLÖM XI. – Barta István bevezetője 64.

⁵² 1847/48. ogy. tc.

Irodalom

- 1847/48. ogy. tc. 1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikkek. Reprint. Budapest.
- 1988.1848/49. ogy. alm. Az 1848–1849. évi első népképviselési országgyűlés történeti almanachja. Szerk. Pálmány Béla. Budapest. 2002.
- FÁBIÁNNÉ KISS Erzsébet
1998 A magyar törvényhozás szerkezetének átalakulása. In: A magyar országgyűlés 1848/49-ben. Szerk. Szabad György. Budapest. 64–91.
- KALEND Trattner–Károlyi: (Magyar) Nemzeti Kalendáriuma. 1842., 1844., 1846., 1847.
- KLÖM I-V. Kossuth Lajos összes munkái. I–V. Országgyűlési Tudósítások. Sajtó alá rend. Barta István. Budapest. 1948-1961.
- KLÖM XI. Kossuth Lajos összes munkái XI. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847–48. Sajtó alá rend. Barta István. Budapest. 1951.
- KOSSUTH Lajos
1987 Írások és beszédek 1848–1849-ből. Sajtó alá rend. Katona Tamás. Budapest.
- Mo. tört. kron. II. Magyarország kronológiája. Főszerk. Benda Kálmán II. 1526–1848. Budapest.
- PAJKOSSY Gábor
1995 Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reform korban. Budapest. (Előadások a Történettudományi Intézetben 14. 3.)
- PÁLMÁNY Béla
1985 Nógrád vármegye nemességének átrétegződése (1542–1848). In: Századok. 119. évf. 1. szám. 3–41.
- 2002/a (szerk.) Az 1848-49. évi első népképviselési országgyűlés almanachja. Budapest.
- 2002/b Az első nemzeti ünnep – 1849. március 19. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 14. Ünnep – hétköznap – emlékezet. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája. Szécsény. 2000. augusztus 24–26. Szerk. Pásztor Cecília. Salgótarján. 243–251.

- RUSZOLY József
1994 Alkotmány és képviselő. Kossuth Lajos a közjogi reformokról (1841–1843).
In: Magyar Tudomány. 39. évf. 9. szám. 1024–1038.
- SZABAD György
1977 Kossuth politikai pályája. Ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Budapest.
- VARGA János
1994 Társadalmi út és törvényhozás Kossuth politikájában.
In: Magyar Tudomány. 39. évf. 9. szám. 1039–1044.
- VASZARY Kolos
1883 Adatok az 1825-iki országgyűlés történetéhez. Győr.

Országgyűlési Könyvtár Parlamenti Gyűjtemény (OKP)

- 1847/48. ogy. irom. Felséges I. Ferdinánd ... által... 1847-ik esztendei Sz. András hava 7-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésének irománya. Pozsony, 1848.
- Név és lakkönyve
1830 Lajstroma A Magyar Ország és hozzá kapcsolt részek Karjainak és Rendeinek, kik Szent Mihály havának 8. napjára 1830. esztendőben Pozsony sz. kir. városba rendeltetett ország gyűlésére vagy személyek szerint, vagy követjeik útján által megjelentek.
- Ogy jkv. 1832/36. Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehország koronás Királyától Po'sony Szabad királyi várossába 1832-ik Esztendőben, Karácson havának 16.-ik napjára rendeltetett Magyarország' Gyűlésének Jegyző Könyve 1 Darab Po'sony, 1832/3.

Országos Levéltár (OL)

- OL O78 Prot. neo-cens. adv. Országos Levéltár – Személynöki levéltár – Protocolla neo-censuratum advocatorum (újonnan vizsgázott ügyvédek jegyzőkönyvei) 1823.
- OL O81 Prot. neo-cens. adv. Országos Levéltár – Személynöki levéltár – Ügyvédvizsgálati iratok 1821–1823.

Kecskemét két képviselője az 1848–1849. évi országgyűlésen

Az 1848-as törvények, köztük az első népképviselési törvény döntő fontosságú volt a polgári társadalom alapjainak lerakása szempontjából Magyarországon. Az 1848:V. törvénycikkkel a korábbi rendi kiváltságokon alapuló választójogot egy polgári szemléletű – vagyoni, jövedelmi, értelmiségi feltételt (cenzust) előíró – választójog váltotta fel. Forradalmi változást jelentett ez a törvény a városok – főleg a mezővárosok – jogi helyzetében is. A rendi országgyűléseken ugyanis csak a szabad királyi városok szavazata számított, igaz korlátozott mértékben, mert az összes szabad királyi város szavazata egy szavazatot ért. A mezővárosok nem vehettek részt közvetlenül az országgyűlésen.

Kecskemét a feudalizmus korában nem jutott el az országgyűlésen való képviselői jogig, mivel nem volt szabad királyi város, bár jelentős erőfeszítéseket tett a kiváltság megszerzéséért. 1724-től folyamatosan igyekezett megszabadulni a földesúri hatalomtól, nagy összegeket költött a földesúri birtokok és jogok megszerzésére. E küzdelmében azonban minduntalan akadályba ütközött egyrészt a megye, a megyei nemesség, másrészt a városi vezetésből kiszorult helyi birtoktalan nemesség irányából. A városi előljárásság az egységes városi polgárjog védelmezőjeként állt szemben az itteni nemesekkel, akik a megyei nemességben kerestek, s találtak támaszt. 1834-ben a legnagyobb földesúri cenzust, a Koháry részt sikerült Kecskemétnek megváltani (mintegy 170000 pengőforintért). Ezután folyamodott a szabad királyi városi címért, de 1848-ig ezt nem sikerült elérnie. 1848-ig a város 303620 pengő forintot fizetett ki földesúri jogok megváltása címén.¹ Így a jobbágyfelszabadításból a városnak közvetlen haszna nem volt. Amiért a városi lakosság mégis örömmel fogadta a forradalmat és az 1848-as törvényeket az a közteherviselés gondolatának, a törvény előtti egyenlőség eszméjének megvalósulása, a népképviselési alapokra helyezett önkormányzati választás és annak a jognak az elnyerése volt, hogy a város érdekeit saját, választott követei útján képviselhesse az országgyűlésen.

Az 1848:V. tc. 5. §-a két követ küldését írta elő Kecskemét számára az 1848. július 2-ára összehívott országgyűlésbe. A két követet két választási kerületben kellett megválasztani.² A választásra jogosultak összeírása után június 18-ára tűzték ki a követek választásának napját. Mielőtt a követválasztás ideje ismertté vált volna, már megindult a küzdelem a mandátumokért. A felső kerületben két érdekcsoport állt szemben egymással. Az egyik Fejes Jánost³, az 1848 előtti külső tanács, vagy „electa communitas” (választott község) tagját, a helyi, népképviselési alapon tartott önkormányzati választást (tisztújítást) lebonyolító bizottság elnökét kívánta képviselői

¹ PÉTERNÉ Fehér Mária, 2000. 181–183.

² A közigazgatásilag 11 tizedre osztott városrészeket osztották be a két választási kerületbe. A város területét egy körnek tekintve az északi körcikkek – tizedek (2., 3., 4., 5., 11.) képezték a felső, vagy I. választási kerületet, a déli tizedek (1., 6., 7., 8., 9., 10.) az alsó, vagy II. választási kerületet.

³ Fejes János (Kmét, ? – Pest, 1865. jún. 9.) ügyvéd. 1842-től működött ügyvédként, bekapcsolódott a város közeletébe. 1845-ben a külső tanács, vagy választott közösség tagja lett. Nagy erőfeszítéseket tett Kecskemét szabad királyi városi címének elérése érdekében. Egyik előmozdítója volt az 1844-ben szervezett kecskeméti mintagazdaságnak. 1848-ban Kecskemétet képviselte a megyegyűlésen, részt vett a nemzetőrség szervezésében.

selővé választani. Ellenfelei országos lapokban, pl. a Márczius Tizenötödike hasábjain igyekeztek lejáratni őt, majd egy országosan alkalmazott taktikához folyamodtak, Kossuth Lajost akarták megnyerni Kecskemét felső kerülete képviselőjének. Kossuth jó politikai érzéssel tartott tőle, hogy a konzervatív erők itt is a megszokott módszerrel igyekeznek zavart támasztani. Nyilatkozatban tiltakozott az ellen, hogy személyét politikai játékoknak tegyék ki: „... Néhány nap előtt – írta – három kecskeméti polgár jött hozzám – magokat választótársaik küldötteinek mondva – azon megkereséssel, hogy a kecskeméti egyik követséget vállalnám el. Szavamat még senki másnak nem adván szívesen megígértem.

Pár nap múlva Király Károly és Bene Sándor urak Kecskemétről látogattak meg, azt nyilatkoztatták, hogy említett felszólíttatásom nem egyéb cselszövénynél, melyet egy párt, mely Kecskeméten múlt országgyűlési követségemnek is ellene volt, bizonyos népszerű követjelöltek megbuktatására gondolt ki, a nélkül, hogy irántam valaha bizalommal viseltetett volna, vélvén, hogy nevem felléptetésével a nép jelöltjeit leléptetheti.

Mi s mennyi igaz van a dologban? nem tudom, mert Kecskeméttel soha legkisebb érintkezésben sem voltam, ha egyenesen s váratlanul fel nem szólítatom, érintkezésbe jöni eszembe sem jut. De annyit gondolok észrevenni vagy egyik vagy másik oldalról a dologban cselszövény van, melybe magamat eszközül bele vonatni nem engedem.”⁴

A választás napján, június 18-án, a felsőkerületben ennek ellenére Karika János a református főiskola tanára Kossuth Lajos pénzügyminiszter megválasztását ajánlotta a választóknak. Fejes ennek hatására visszalépett a jelöltségtől, mert Kossuth Lajossal szemben polgári bűnnek tartotta volna jelöltsége fenntartását. Az egyhangú jelölés után senki nem kívánt szavazást, így az I. kerületben közfelkiáltással Kossuthot választották meg Kecskemét országgyűlési követévé.

A második választási kerületben ugyanazon a napon – június 18-án – Simonyi János nevét kiáltották a választópolgárok, s mivel senki más nem lépett fel jelöltként, a választási bizottság elnöke Simonyi Jánost Kecskemét II. (alsó) kerületének követévé jelentette ki. Simonyi megköszönte a közbizalmat, elfogadta a követséget és a „szokott szabatos modorával” kifejtette politikai hitvallását, melynek egyik sarokpontja a város „önállásának” biztosítása volt. Az önállás a megyétől való függetlenséget, a szabad királyi városi cím elérését jelentette, melyért régtől fogva küzdött a város. Simonyi kérte választóit „miután kötetlenül, önbelátásra hagyatva üldöndi meg követi székét” tanácsaikkal segítsék minden az országgyűlésen napirendre kerülő fontos kérdésnél. Polgári értelemben vett politikai pártok ekkor még nem működtek Kecskeméten. Helyi érdekcsoportok küzdelmei alakították a vidéki politikai életet. Nem volt hagyománya Kecskeméten a követutasításnak sem, ami a rendi országgyűlésen megszabta a nemesi vármegye követeinek fellépését. Így Simonyi saját meggyőződésére, tapasztalatára támaszkodva képviselhetette Kecskemét érdekeit az országgyűlésen.

Az I., felső választókerület 11 fős küldöttsége még a választás napján felvitte a megbízólevelet Kossuthnak, de csak 20-án találkozhattak személyesen vele. Kossuth szívélyesen fogadta a kecskemétiakat, de sajnálattal utasította vissza a követséget, ekkor ugyanis már Pest egyik kerületének adta szavát. A pótválasztást június 25-ére írták ki Kecskeméten az I. kerületben. Többen ismét Fejest kívánták követnek. Az

⁴ Pesti Hírlap 1848. június 10. 79. sz. (maga a cikk június 8-ával datálódott). A szöveget a Radical lap is közölte 1848. június 11-i számában.

ellenpárt a Kossuth nevére szerzett többséget fenn akarta tartani Fejessel szemben „legyen bárki követ csak Fejes ne!” jelszóval. Ismét korteshadjárat indult Fejes ellen, akinek legfőbb politikai nézeteit a megyétől (a nemesi vármegyétől) való függetlenség és felelős központi kormány képezték. A lejáratai kampány visszalépésre kényszerítette Fejest. A pótválasztáson, június 25-én, a kecskeméti II. választókerületben így egyetlen jelöltként Karika János református főiskolai tanárt kiáltották ki Kecskemét második országgyűlési képviselőjévé.⁵

Milyen utat jártak be a képviselők megválasztásukig?

Simonyi János⁶ katolikus, közrendű kecskeméti iparoscsaládban született, apja szücsmester volt, aki fiából is iparos embert akart nevelni. Simonyit azonban jobban vonzotta a könyvek világa s megszökött otthonról. 1808-ban Pesten bölcsészeti vizsgát tett, 1810-ben pedig jogi oklevelet, 1812-ben ügyvédi diplomát szerzett. Hazatérve a város szolgálatába állt. Szorgalma, alapos tudása révén 33 éves korára városi tanácsnok lett. Ezt a hivatalt viselte 1848-ig. Hivatali működése során fellépett a városban élő nemesek jogsértő eljárása ellen, követelte, hogy a nemesek is vegyék ki részüket a város közterheiből. Jelentős szerepet vállalt Kecskemét szabad királyi városi címért folytatott küzdelmében.

Karika János⁷ nem kecskeméti születésű volt, apja Gyermelyen volt református lelkész. Iskoláit Komáromban, a budai királyi főgimnáziumban és a Debreceni Református Kollégiumban végezte, majd külföldi tanulmányúton gyarapította ismereteit. 1836-ban került Kecskemétre, ide hívták meg a református főiskola hittudományok és világtörténelem tanárának. A kiváló felkészültségű, több nyelven (latin, görög, német, angol, francia) beszélő tanár minden idejét tanítványai szellemi, lelki, erkölcsi gyarapítására fordította. Haladó, liberális nézetei közismertek voltak nem csak a diákok, de a város lakói körében is.

Kecskemét tehát liberális nézeteket valló képviselőket – egy volt városi tisztviselőt és egy művelt főiskolai tanárt – küldött 1848 júniusában az első népképviselői országgyűlésbe, hogy ott a város érdekeit képviseljék. A választások országos viszonylatban is a liberális program győelmét hozták (a Batthyány-kormány többségét biztosították).⁸ Ezt a politikát a képviselőházba nagy számban bekerült köznemesiség és az értelmiségi pályáról érkezettek képviselték. (A 450 fős parlament 4/5-e – 325 fő – köznemesi származású volt és gazdálkodásból élt, 54 fő volt városi polgár, közülük 40 fő mezővárosokban élő nem nemes értelmiségi, honorácior.)⁹ A választásokon döntő többséghez jutott kormánypárt elsősorban az 1847/48. évi országgyűlésig liberális ellenzék néven ismert pártra épült, mely a 40-es évek óta Kossuth Lajost tekintette vezetőjének. A kormánypárt maga sem képezett szilárd egészet az országgyűlésen, állandó mozgásban, átcsoportosulásban volt. A középbirtokos nemesség az első népképviselői országgyűlésen középen foglalt helyet. Kossuth kénytelen volt legtöbbször rájuk támaszkodni (az ő érdekükben terjesztette be kártalanítási javaslatát is.) A forradalmi átalakulásban azonban ez a réteg nem volt elég következetes. A kormánypárt baloldalán voltak Kossuth leghívebb emberei, közülük kerültek ki a kormánybiztosok, későbbi miniszterek (Csányi László, Vukovics Sebő,

⁵ PÉTERNÉ Fehér Mária, 1992. 152–217.

⁶ Simonyi János (Kecskemét, 1784. dec. 13. – Cibakháza, Gyalu puszta, 1853. aug. 27.)

⁷ Karika János (Gyermely, 1808. okt. 18. – Kmét, 1855. aug. 11.)

⁸ BEÉR János (szerk.), 1954. Bevezetés 17–19.

⁹ Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja (Magyar Országgyűlés. Bp., 2002. 18-19.)

Lukács Sándor, Szacsvey Imre). Ha mindnyájan nem is voltak feltétlen hívei Kosuth minden politikai megnyilvánulásának, a döntő kérdésben mellette álltak.

A kormány jobboldali ellenzékét a volt konzervatív képviselők alkották. Az exponált jobboldaliak közül kevesen jutottak be az országgyűlésbe.

A baloldali ellenzékét a radikálisok alkották. 1849. április 5-én alakult meg az ún. Radical Párt, következetességük, aktivitásuk komoly erőt jelentett az országgyűlésben.

A városi képviselők elsődleges feladata a képviselőházban, a törvények, határozatok alkotása során településük, a városlakók érdekeinek képviselete volt. Tevékenységüket, működésüket ténylegesen ott lehet tettenérni, amikor személyes véleményt nyilvánítottak, felszólaltak, vagy névszerinti szavazás alkalmával igennel, vagy nemmel voksoltak.¹⁰

A tanulmány készítésekor arra kerestem választ, hogy Kecskemét képviselői hogy szerepeltek az országgyűlésen, hogyan tudták megjeleníteni a város érdekeit, nézeteiket a képviselőház milyen csoportosulásai mentén fejtették ki.

*

A város két követe közül Simonyi János játszott jelentősebb szerepet az országgyűlésen. Nem csak azért, mert több alkalommal szólalt fel és aktívabban képviselte a város érdekeit, de azért is, mert ő volt az, aki nem egyszer levélben számolt be az országgyűlés eseményeiről a városi előljáróságnak. Aktivitása alapos felkészültségével, több évtizedes közigazgatási és jogi tapasztalatával magyarázható (34 évet töltött a város szolgálatában).¹¹ Simonyi nem volt járatlan az országgyűlés világában, nem volt előtte ismeretlen annak munkája, bár annak csak régi, rendi formáját ismerte. 1833-ban Kecskemét ugyanis őt küldte el, hogy tájékozódjon az országgyűlésen.¹²

¹⁰ Az országgyűlés üléseinek lefolyását bő kivonatban közölte a Közlöny, a kormány hivatalos lapja. A Közlöny a beszédekert is egész terjedelmében, vagy legalább kivonatban közölte. A Közlönyben található meg tehát lényegében a képviselőház teljes naplóját.

¹¹ Simonyi 1847-ben – 63 éves korában – korára hivatkozva szükségét érezte, hogy tanácsnoki állásáról lemondjon. A 34 év alatt, amit Kecskemét tisztviselőjeként eltöltött volt gyámtya, tisztii al- és főügyész, főjegyző és tanácsnok. Lemondásakor szerénysége nem engedte, hogy érdemeit megemlítsse, csak aggodalmát fejezte ki: „... Nem marad tehát ezek szerént más kiemelni való körülmény, mint abbéli aggodalmam, hogy nem tettem annyit, mennyit több erőfeszítéssel tsak ugyan tehettem volna – hogy talán olykor akaratom ellen is másokat megbántottam – de ugy hiszem, hogy ezek következéseiteül a mindnyájunkkal közös emberi gyarlóság annyival inkább ki ment a midőn jelen soraimban a Nemes Tanács, valamint az érdemes Választott Polgárság minden egyes Uri Tagjaitul szives butszú vételem mellett bostánatot kérek...”

(Keltezés nincs a levélen, a város 1847. okt. 22-én vette át.) A tanács 1847. okt. 24-i ülésén maradásra akarta rávenni Simonyit „... most mikor városi közönségünk óhajta várt legfőbb célja eléréséhez oly közel áll ennek elnyerhetésére nagy becsű közre munkálását ne vonja meg, hanem nyilatkozatát vissza véve közkedvességet kiérdemlett hivataloskodását folytassa.” A tanács még Nyáry Pál másodalispánt is kérte, hogy járjon közbe Simonyinál, bírja maradásra. Simonyi azonban ragaszkodott döntéséhez.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (továbbiakban BKMÖL) IV.1504/c Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. 1847.3. fasc.185.

¹² Kecskemét város tanácsa és választott polgársága nevében Nagy Lajos főnótárius állította ki Simonyi János részére a megbízólevelet 1833. márc. 16-i keltezéssel. Ebben előírták számára, hogy „...Posonba felmenvén, midőn az Ország Gyűlésén olyan tárgyak vétetnek tanácskozás alá, melyek Városunk szerkesztését illetik; ennek állapotját és különös környülállásait mind az Ország Rendei, mind Ő Császári Királyi Felsége előtt alázatossan elől terjessze, s azoknak figyelembe vételéért ese-

Az 1848/49. évi országgyűlésen Simonyi mintegy tíz alkalommal szólalt fel és többször nyilvánított véleményt szavazás során. Karika János mindössze kétszer szólalt fel; de névszerinti szavazás során több ízben adta le voksát egyik, vagy másik javaslat mellett.

Kecskemét követői először július 22-én nyilvánítottak véleményt az országgyűlésen. A trónbeszédre adandó felirati vitában az udvarnak arra a követelésére kellett feleletet adni, hogy az országgyűlés nyújtson számára katonai segítséget olaszországi hadjáratában. A Habsburg-birodalom 1848 nyarán véres harcokat vívott az észak-itáliai, pontosabban, a lombardiai harctereken. A *pragmatica sanctio*ra hivatkozva, a császár katonai segítséget kért Magyarországtól az olasz szabadságharcosok ellen. Kossuth és Batthyány is ellentétbe került egymással a kérdés kapcsán. Batthyány azzal az indokkal javasolta a segély megszavazását: ha Magyarország a katonai segítséget megszavazza, akkor a császár viszonzásképpen jobban segíti az áprilisi törvények végrehajtását. Az ellenzék határozott ellenállást tanúsított. Kossuth – hosszas vita után – a kormány álláspontját képviselte a parlamentben, de bizonyos feltételekhez kötötte a segély megadását, míhelyt az ország épsége és belső rendje biztosítva lesz, megígérte a segítséget. Abban bízott, hogy a kért fegyveres segély megígéréssel a kormány elodázhathja a magyar forradalom ellen intézendő támadást. A baloldal élesen szembehelezkedett Kossuth engedékenységével. Végül a T. Ház 233 szavazattal 36 ellenében a Kossuth-féle, tehát feltételekkel összekapcsolt segély megadását szavazta meg. A többséggel együtt szavazott, tehát a feltételekhez kötött támogatásra voksolt Simonyi János és Karika János is.¹³

A két kecskeméti képviselő első felszólalása ugyanabban a témában, ugyanazon a napon, 1848. aug. 10-én hangzott el az *elemi oktatásról szóló törvényjavaslat részletes vitájában*. Augusztus elején került a ház elé az elemi oktatásról szóló törvényjavaslat. A majdnem teljesen egyházi kézben levő közoktatás siralmas állapota, a szakképzettséggel rendelkező tanítók, a tanításhoz szükséges legelemibb anyagi eszközök hiánya indokolta az elemi iskolai oktatás rendezését. A törvényjavaslatot – mely az ingyenes népoktatást, az oktatás terén az egyház és az iskola szétválasztását vezette volna be – Eötvös József terjesztette az országgyűlés elé. A javaslat új állami közös iskolákat kívánt létesíteni, de megengedte hitfelekezeti iskolák fenntartását is olyan helyeken, ahol az egyes felekezetekhez tartozó iskolás gyerekek száma külön-külön eléri az 50-et (14. §). A baloldal támogatta a javaslatot, mondván, hogy a nevelés az állam ügye, a radikálisok (Irányi Dániel és Madarász László) azonban csak közös hitfelekezeti állami iskolákat akartak, a jobboldal viszont Eötvös javaslatát is soknak tartotta. Augusztus 8-án kezdődött meg a részletes tárgyalás, a ház ekkor túlmélt a kormány javaslatán és a baloldali Palóczy László indítványára 181 igen szavazat mellett 86 nem ellenében elvetette a hitfelekezeti iskolák engedélyezését, s kimondta, hogy csak állami közös iskolák lehetnek. Simonyi ekkor a közös iskola

deztén Városunknak eddig való szerkesztését fen tartani, és mindent, a' mi ennek boldogsága elől mozdítására tartozik, el követni igyekezzen."
BKMÖL IV.1504/c 1833.9. fűsc.113.

¹³ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 49–50., ill. 166.

A baloldali, radikális elveket képviselő Madarász József és testvére Madarász László az általuk 1848 nyarán megindított „Népelem” c. lapban az igennel szavazókat három csoportba osztva közölték. Keresztet tettek azok neve mellé, akiken különösen csodálkoztak. Kereszt került Szemere Bertalan, Klauzál Gábor, Vörösmarty Mihály, Teleki Domonkos, Gorove István, Hajnik Pál, Halasi Ede, Ivánka Zsigmond, Kállay Ödön, Tolnai Károly nevének túl *Karika János* neve után is.
TAKÁCS Ferenc, 1982. 54–55.

mellett, Karika azonban ellene szavazott, ellenezte az egyházi iskolák állításának elutasítását. A szavazást követő napon – aug. 9-én – Pázmándy Dénes a képviselőház jobboldali elnöke – székét átadva az egyik alelnöknek – minden parlamenti szokással ellentétben újra visszatért a már megszavazott 14. §-ra és javaslatot tett, hogy mondja ki a képviselőház a közös iskolák mellett a felekezeti iskolák állításának szabadságát, ha erre az egyházak maguk erejéből képesek. Pázmándy javaslatát Deák is támogatta.¹⁴ Augusztus 10-én tovább folyt a vita. Ekkor szólalt fel Karika János: „... a' szabadság eszméjéből indulok ki – kezdte beszédét –, 's ezt tartom előttem mind vezérelvet 's úgy vagyok meggyőződve, hogy a' pozitív törvények által biztosított szabadságot a vallási és közoktatási kényes dologban megszorítani rossz politica... némelyek most is kizárólag a közös iskoláknak kényszerített felállítását kívánják, mások pedig ragaszkodnak azon módosításhoz, miszerint a közös iskolák mellett a hitfelekezeti iskolák is megengedendők lennének. Én ez utóbbiakhoz tartozom, azon elvből indulva ki, melyet előlegessen felállítottam, ti. a szabadság elvéből. Nem mennék tovább, mint ameddig ment a' 1848. törvényhozás 20. cikkben, midőn azt mondja ki, hogy megengedtetik miszerint minden iskolák közösen használhatatnak minden vallásbeliek által; a közös iskoláknak elve fel van itten állítva, 's nem szükséges kényszerítőleg hozni törvényt a' közös iskolákba járhatásra nézve. A szabadságot nem kell korlátolni.” A közös iskoláknál a hitfelekezetek egyenlőségére tette a hangsúlyt. „Véleményem szerint a' statusnak az a' hivatása, hogy minden hitfelekezetet egyformán pártoljon, s csak azt akadályozza meg, hogy a hitágazatok különbségéből eredhető viszályokat a' polgári élet terére ne vigyék.”

Karika kiállt a protestáns felekezeti iskolák állításának szabadsága mellett. „A protestánsok a kényszerített köziskolákat nem nézik másképen – érvelt Karika –, mint a protestantizmus életének egyenes megtámadását. (Zaj.) 'S nem gondolnám, hogy a protestánsok hajlandók lennének bele egyezni, hogy itt egy tollvonással s egy csepp tentával eltöröltessenek azon jogaik, melyeknek kivívásáért hajdan ők a' legnemesebb hazafiúi vért patakokban folyatták. Azok melyek általam mondattak azonban nem zárják ki a közös iskolákat; azért létezni fognak közös iskolák, csak hogy ne kényszerítve, mert akik kényszerítve akarják felállítani a közös iskolákat, ne mondják azt hogy a szabadságot szeretik.”¹⁵

A kérdéshez Simonyi is hozzászólt. Simonyi hozzászólásában mindössze azt akarta elfogadtatni, hogy „... a tanítóknak törvény általi esetekbeni elbocsájtása, a kerületi bizottmányok, s illetőleg közoktatási minister felügyelése mellett” menjen végbe. Ezt a javaslatát nem fogadták el.¹⁶

A ház végül megváltoztatta az aug. 8-i határozatot, elvetették a kizárólagos közös iskolák tervét és a kormány javaslatát fogadták el¹⁷:

„14. § Az álladalom által minden községben közös iskola állíttatik.

15. § Amelyik községben több hitfelekezet van, szabadságában álland a külön felekezeteknek a kormány felügyelése alatt saját erejükkel külön elemi iskolát állítani.

¹⁴ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 51–52.

¹⁵ KÖZLÖNY 1848. aug. 11. 63. sz. 302.

¹⁶ KÖZLÖNY 1848. aug. 12. 64. sz. 314.

¹⁷ Így került át az elemi iskolai javaslat a főrendekhez, vagy ahogy 1848. július 6-tól nevezték magukat, a felsőházhoz. Itt azonban aug. 25-én azzal az indoklással, hogy a „felekezetek az 1848:XX. tc. értelmében ki nem hallgattattak” és „az országgyűlésnek jelenleg a haza megmentésén kell tanácskozni” a javaslat tárgyalását levették a napirendről.

BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 52.

17. § A községi iskoláknak egyenes felügyelése a községek által választandó bizottmányokat illeti.”¹⁸

Ezt követően a magyar hadseregről szóló törvényjavaslat vitáján nyilvánított véleményét Simonyi. A 4., 5. és 6. paragrafusok módosítására „igennel” szavazott. (Karika a szavazáskor nem volt jelen.)

Az önálló magyar hadsereg felállítására vonatkozó javaslatot Mészáros Lázár hadügyminiszter július 21-én terjesztette be, augusztus 1-jén került a képviselőház elé, de elhalasztották a tárgyalást, míg az egész hadügyi kérdést magában foglaló törvényjavaslatot és költségvetést a hadügyminiszter elkészíti. A hadügyminiszter augusztus 5-én nyújtott be javaslatot az újoncállítás szabályozásáról, ez nem került tárgyalás alá, ellenben a ház augusztus 16-án kezdte meg a magyar hadseregről szóló törvényjavaslat tárgyalását. Kossuth már a minisztertanácsban szembehelyezkedett Mészáros javaslatával, aki nem akarta elvágni a hadsereg egységéhez ragaszkodó dinasztiaival való megegyezés, vagy kompromisszum lehetőségét. Kossuth magyar vezényleti nyelvű és nemzeti zászlókat használó haderő felállítását kívánta. A liberális nemesség képviselői Deák és Klauzál Kossuth mellé álltak. A központi bizottmánynak kiadott javaslat alapos átdolgozásra került. Belevették a javaslatba, hogy a megajánlott újoncokat külföldön csak abban az esetben alkalmazhatták, ha az országot külellenség támadná meg. A bizottmány magyar vezérleti nyelvet és szervezetet akart. A jövőben a törvény szerint a magyar hadseregben nem lehetett volna olyan tiszteket alkalmazni, akik a magyar nyelvet nem bírják. A bizottmány javaslata csak a belföldön állomásozó 3 zászlóalj és 2 tartalékszáhad, a lovasságnál 4 osztály és tartalékszáhad kiegészítésére vonatkozott. A hadügyminiszter újabb módosítást, a külföldön állomásozók kiegészítését javasolta.

Míg a bizottmány javaslatában új ezredek alakításáról volt szó, melyek vezényleti nyelve magyar lenne (4.§), a képviselők többsége a hadügyminiszter módosítása szerinti új honvédszászlóaljak alakítása, ezek vezényleti nyelvének azonnal magyarrá nyilvánítása mellett voksolt (5.§). A bizottmány a többi magyar seregre magyar lábra állítására és az új ezredekbe olvasztására tett javaslatot, amit a ház viszont – szintén a hadügyminiszter javaslatára – úgy módosított: „*Mihelyt a körülmények megengedik*” (6.§).¹⁹ Simonyi ezekre a módosításokra szavazott igennel.²⁰ A ház ezeket a módosításokat terjesztette névszerinti szavazásra, melyeket 226 szavazattal elfogadtak a képviselők 117 nem szavazat ellenében.²¹

Hat napon keresztül tartott a javaslat vitája az országgyűlésben.²²

Még július 29-én került a ház elé Kossuth pénzügyi törvényjavaslata. Az előterjesztés 3 fő részből állt. Az 1. rész az április 11-től június 30-ig terjedő pénzközelés számadását tartalmazta. (Kossuth ebben a részben beszámolt eddigi pénzügyi tevékenységéről, a felmerült nehézségekről, amit az üres kincstár okozott, a bankjegykibocsátásáról.) A 2. rész a költségvetést tárgyalta (1848. júl. 1-től dec. 31-ig terjedő időre vonatkozóan). A 3. rész az 1849. évre szóló költségvetést és adótervezetet foglalta egybe. Ez a törvényjavaslat fontos eredménye volt a magyar pénzügyek függetlenségéért folytatott harcnak. Évszázadokon keresztül nem adtak számot a

¹⁸ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 221., 619–620.

¹⁹ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 570–571.

²⁰ KÖZLÖNY 1848. aug. 24. 76. sz. 379.

²¹ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 195.

²² A felsőház aug. 29-én fogadta el a törvényjavaslatot. Az uralkodó azonban csakúgy mint a többit, ezt a törvényt sem szentesítette.

BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 53–54.

magyar népnek arról, hogyan használják fel az ország jövedelmeit. A költségvetési rész tárgyalásakor először akkor szólították fel a képviselőket – 20 képviselő kérelme alapján²³ – a név szerinti szavazásra, mikor arról kellett dönteni a miniszterelnök fizetését az országgyűlés időtartamára havonta 2000 forintra kipótolják-e (a tervezett kiadások miatt). A ház 150 szavazattal 133 ellenében elfogadta a javaslatot, 116 fő azonban nem volt jelen. (Eldönthetetlen – a kézírás miatt –, hogy Simonyi vagy Simay szavazott igennel. Karika nem volt jelen.)²⁴ A költségvetés fedezetének nagy részét az adók képezték. Az 1848. évi VIII. tv. 1.§-a megbízta a minisztériumot, hogy a közteherviselés alapján új adókulcsot dolgozzon ki. A pénzügyminiszter (Kossuth) november 1-jéig már nem tudta volna az új adórendszert előkészíteni, ezért az év utolsó két hónapjára fenn akarta tartani a régi adózást, azzal, hogy július 1-jétől a volt kiváltságosokat is bevonják a terhek viselésébe. Az új adózás 1849. január 1-jével lépett volna életbe. Augusztus 23-án kerültek a javaslatok érdemi tárgyalásra a képviselőház elé. Kossuth azonban úgy látta nem lehet megvárni valamennyi javaslat együttes letárgyalását, ezért indítványozta, vegyék ki a legsürgősebbet, a költségvetési hiány fedezéséhez szükséges pénzjegyek kibocsátásáról szóló javaslatot. A ház hozzájárult 61 millió forint értékű papírpénz kibocsátásához. A jobboldal kevesebbet akart, kísérletük azonban nem sikerült. A törvényjavaslatot a többség elfogadta, a felsőház is, de a király ezt sem szentesítette. Kossuth a szentesítés bevárása előtt, szeptember 6-án rendeletben közölte 5 forintos bankjegyek forgalomba hozatalát, amihez az országgyűlés utólag, szeptember 11-én járult hozzá.²⁵ Kossuth itt alkalmazta először azt a népképviselési elvet, hogy a nemzeti akarat legfőbb forrása a népképviselési országgyűlés, s ha a király az országgyűléssel összeütközésbe kerül, az országgyűlés elhatározását nem a király akaratához, hanem a nemzet érdekeihez kell mérni.

Az adókérdés váltotta ki a legnagyobb vitákat. Kossuth csak fokozatosan akarta az adózási rendszert bevezetni, kímélve a birtokos nemességet, amely úgy is nehézségekkel küzdött a jobbágyfelszabadítás miatt. A törvényjavaslat a portális adózási rendszer helyett az egyéni adózásra tért át. Az alapot a tiszta jövedelem képezte. Kossuth mérsékelt adót, 3-4%-ot javasolt. A radikálisok 20%-ig akartak elmenni. Mielőtt azonban a pénzügyi törvényjavaslatok tárgyalása befejeződött volna, Jellačić fenyegető lépései miatt félretettek minden mást, hogy a nemzet létét fenyegető akciók tárgyában döntsenek.²⁶

Véleménynyilvánításra legközelebb szeptember 4-én nyílt lehetősége a két kecskeméti képviselőnek (és természetesen az országgyűlés többi tagjának is). Két kérdésben is szavazott aznap a T. Ház: Beöthy Ödönnek teljhatalmú kormánybiztosként a váci táborba küldéséről és egy 100 tagú parlamenti küldöttség Bécsbe mentéséről. Simonyi és Karika is mindkét esetben igennel szavazott.²⁷ Felkérést intézett az országgyűlés – küldöttség útján – a királyhoz, hogy jöjjön a magyarok közé trónját és a magyar alkotmányt megtartani, az országgyűlés és a kormány intézkedé-

²³ Az országgyűlés tanácskozásához és határozathozatalhoz az igazolt tagok általános többségének szavazata kellett. Ha 20 tag kérte, névszerinti szavazást kellett tartani a házszabály szerint.

²⁴ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 210. és PÁLMÁNY Béla, 2002. 778.

²⁵ Az 1 és 2 forintos pénzjegyek kibocsátása még a kormány beleegyezésével és a nádor, mint királyi helytartó jóváhagyásával történt. Ehhez az országgyűlés szintén utólag, augusztus 29-én adta beleegyezését.

BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 56.

²⁶ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 55–58.

²⁷ PÁLMÁNY Béla, 2002. 429., 778.

seit támogatni. Azért folyamodtak ehhez a módszerhez, mert a március 23-án horvát bánná kinevezett Jellačić egyre erőteljesebb magyarelles hangot ütött meg. A magyar kormány több kísérletet tett a horvátok igényeinek kielégítésére, a megegyezésre. A bán azonban élvezvén a bécsi kamarilla támogatását visszautasított minden kísérletet.²⁸

A nyílt fegyveres harc küszöbén egy másik kérdés is sokat foglalkoztatta az országgyűlést, az *úrbériség* ügye. A kormány szükségesnek látta, hogy a birtokos nemességet megnyugtassa, és maga mellé állítsa. Kossuth szeptember 14-én zárt ülésen törvényjavaslatot nyújtott be az úrbéri kármentesítésről. A földbirtokos képviselők többsége annyira helyeselte a dolgot, hogy azonnal belekezdtek a javaslat tárgyalásába. Szeptember 16-tól 22-ig 5 ülésen le is tárgyalták a kérdést.

A Kecskeméti igencsak érdeklő törvényjavaslat vitájában mindkét képviselőnk hallatta szavát. Mindketten szeptember 17-én szólaltak fel. Karika János felhívta a ház figyelmét az olyan városokra, községekre, melyek – mint mondta – „...megváltották ugyan magukat, de csak név szerint, a’ mennyiben a váltásági sommáknak nagyobbik részével tartoznak. Véleményem szerint az igazság hozza magával, hogy ezek is részesülhessenek a törvény jótékonyágában, melyre nézve bátor vagyok ezen módosítást ajánlati: ugyancsak az állomány veszi által azon adósságokat is, melyeket a magukat már megváltott szabad községek váltásági összeg fejében volt földesuraiknak eddig le nem fizettek. E tárgy megérdemli a figyelmet, mert a’ szabad községek a haza oltárára már addig is tetemes áldozatokat tettek, s ezután is fognak tenni.”²⁹

Nyáry Pál Pest megyei első alispán támogatta a kecskeméti képviselő javaslatát, de azt politikai elvként úgy fogalmazta meg, hogy „...az olyan községek, melyek magukat megváltották, olyan tekintetbe jönnek, mint a földesurak”.³⁰ A földesúri kármentesítés tárgyában Kecskemét kérelmet nyújtott be az országgyűléshez, kérelmét a szeptember 5-én tartott ötvenedik ülés 354. sz. alatt tárgyalta. A kérelemben Kecskemét az úrbéri örökváltásági szerződéseire az egyes lakosokra kivetett 188.860 pengőforintnyi váltáságösszeget akarta elismertetni államadósságként, vagyis ennyi összegre kért állami kármentesítést.³¹

Simonyi János szintén szeptember 17-én kért szót a kármentesítés ügyében. Hozzászólásában előadta, hogy „...Kecskemét városa ugyanis már 1724-ben kezdte magát megváltani, s azóta folyamatosan váltattott meg valamelyik része, s legtöbb váltattott meg Kohári hercegtől, a’ melly váltás 170000 pengő forintba került, s ebből 60000 lefizettetett, a többivel a város még most is tartozik, s noha az egész város eddigi váltásága 308000 pengő forintba került, mindazáltal kármentesítésül csak 188000 forintot kíván.”³²

Nyáry Pál újfent támogatta a kecskemétiéket igényét, kimondta, hogy „az 1848:12. tc. előtt az úrbériség megszüntetve nem volt, ez előtt akár egyes, akár község váltott magához jogokat, azoknak kármentesítés jár”.³³

²⁸ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 60–61.

²⁹ KÖZLÖNY, 1848. szept. 19. 102. sz. 517. Kecskemét, amikor 1834-ben 170000 pengő forintért megváltotta a Kohári családtól a birtokjogot, készpénzben csak 60000 forintot tudott kifizetni, 110000 forinttal tartozott. 1848 előtt ennek a tartozásnak csak évi 6%-os kamatát fizette a volt földesúrnak.

³⁰ KÖZLÖNY, 1848. szept. 19. 102. sz. 517.

³¹ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 215–216. A város beadványát a kérvényi bizottmányhoz utasították.

³² KÖZLÖNY, 1848. szept. 19. 102. sz. 518.

³³ KÖZLÖNY, 1848. szept. 19. 102. sz. 518.

A tárgyalások közepette írta meg levelét Simonyi Kecskemét főbírájának, Csányi Jánosnak az országgyűlésen tapasztaltokról. Beszámolt a már eddig úrbéri örökváltsági szerződéseket kötött községek kármentesítését illető vitáról, s annak lezárásáról: „... *E tárgy némi ingerültséggel mind tegnap, mind a mai napon megvitatattván* – írta -, *végre sikerült a képviselőház többségét oda bírni, hogy mind azon községek, melyek magokat az 1833 dik Évi Januarius Honap 1-ső napja után váltották meg, kármentesíteni fognak. E' szerént tehát azon váltságainkra nézve, melyek a mondott határnap után történtek, a kármentesítésre nézve biztosan számíthatunk.*” A korai örvendezéstől azért óvta a várost, mivel így folytatta: „*Az hogy a kármentesítés alapjául a' kötött szerződésekben meg állapított öszveg fog e alapul vétetni, vagy pedig a megváltott javadalom betse? még elhatározva nints 's e részben a ministerium fog utasíttatni, hogy miután e szerződések igen különbözők, tervet és törvény javaslatot terjeszzen a jövő országos ülésre.*” Kiemelve a Kecskemét érdekében felszólaló képviselőket, így zárta levelét: „*Hogy reánk nézve kedvező eredményt eszközölhetünk, köszönettel tartozunk Nyári Pál és Klauzál Gábor képviselő urak erélyes fellépésének.*”³⁴

Az országgyűlés határozatot fogadott el tehát az úrbéri kármentesítés tényleges kifizetéséről és a magukat megváltott úrbéres községek kármentesítését is kimondta egyúttal. A kifizetés módját azonban nem részletezte. Kimondta a határozat, hogy az úrbéri jószágokon fekvő adósságokat is átveszi az állam, ennek biztosítására 5%-kal kamatozó „fizetésbizonyítványokat” ad ki. Akiknek nincs adósságuk, kárpótlási követelésük erejéig a kincstári javakból lesznek kártalanítva. Az alsóház szeptember utolsó napjaiban küldte át a kármentesítési javaslatát a felsőháznak. Itt több módosítást fogalmaztak meg: pl. A kártalanítandó birtok becslése helyett olyan megoldási módra van szükség, amely rövidebb idő alatt hajtja végre a kártalanítást. A felsőtáblai vélemény csak 1848 decemberében került újra tárgyalásra a képviselőház elé.³⁵

Amíg az országgyűlés földbirtokos többsége a kármentesítést tartotta az egyik legégetőbb kérdésnek, a ház radikális tagjai a jobbágyviszonyok még fennálló maradványainak felszámolását sürgették. Az 1848:IX. tc., vagyis a jobbágyfelszabadítás csak az úrbéres jobbágyokra vonatkozott, a jobbágyok tulajdonába adva úrbéres földjeiket. A többségben levő zsellérek csak a *hűbéri jellegű szolgáltatásoktól mentesültek*, földhöz azonban nem jutottak. A ház szeptember 19-én kezdte meg az úrbéri javaslat vitáját. Deák Ferenc 11 cím alatt 77 §-ban terjesztette be javaslatát, amely a hűbéri viszonyok majd minden ágára kiterjedt. Szeptember 22-éig a tárgyalásban a 13. §-ig jutottak el. Sem Karika sem Simonyi nem szólalt fel a vitában. Két alkalommal, mikor névszerinti szavazást rendelt el a ház elnöke, Karika igennel voksolt. Szeptember 20-án a *szőlődézsma* megváltásáról szóló rész tárgyalása során Karika arra szavazott, hogy az ne megváltható, hanem kármentesítés mellett azonnal megszüntetendő legyen, és a szőlődézsma kárpótlását az állam vállalja magára. Szeptember 22-én igennel szavazott arra is, hogy a majorsági házas zsellérektől házaikat és házhelyeiket elvenni nem lehet (ezeket is az állam váltja meg). (Simonyi János nem volt jelen az üléseken.)³⁶ Szeptember 22-én a 13.§-ig jutottak el a tárgya-

³⁴ BKMÖL IV.1604 II/85. irat

³⁵ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 67–68.

³⁶ KÖZLÖNY, 1848. szept. 24. 107. sz. 552.

lásban. A fővárost fenyegető Jellačić vezette seregek közeledtének hírére azonban a javaslat lekerült a napirendről és nem is vették többet elő.³⁷

1848. október folyamán, sőt november végéig az országgyűlés nem tárgyalta egyetlen törvényjavaslatot sem, csak katonai intézkedéseket tett. Ezek egy némelyikéről Simonyi levélben számolt be Kecskemét elöljáróságának. Október 8-án kelt levelében a háznak tett azon jelentést közölte, amelyben arról tudósítottak, hogy a Perczel Mór és Görgei vezette magyar seregnek a Roth és Philippovits tábornokok irányítása alatt álló, 7500 fős horvát sereg megadta magát. „*Miután a 7500 Horváth ünnepélyesen megesküdt – írta Simonyi –, hogy Magyarhon ellen soha fegyvert nem ragad, ne hogy mint hadifoglyok tartásával a Haza terheltesen, a horváth sereget Perczel hazájokba bocsátotta. A' nevezett két General és valami 72 Tiszt hadifoglyok s Pestre fognak szállíttatni a mondott sereg minden fegyvereivel együtt.*” Jellačić Bécsbe érkezéséről így írt: „... hivatalosan tudatta az Elnök a' Házzal, hogy Bétsben az oda közelítő Jellasits Bánnak gyámolítására két olasz Ezred parantsolatott, de mivel ezek nyíltan kijelentették, hogy a' Magyarok ellen hartzolni nem fognak, egy vasas Ezred közbe jöttével az unak indulásra kényszerítettek – ebbül zavar 's lövöldözés kerekedett elannyira hogy a Bétsiek egy része a kényszerítő vasasok, más része pedig az ellenzék, olaszok segedelmére fogott fegyvert. E zavar ideje alatt a Bétsi Hadügy Minister Grof Latur a Camarillának gyalázatos hősse annyira zaklattatott, hogy végre a Bétsiek által fürkésztetvén egy kályha lyukba megtaláltatott, agyon verettetett, utóbb pedig egy Bétsi lámpásra fel is akasztatott.”

Simonyi tájékoztatta a főbíró, hogy Kossuth a „*Honvédi választmány Elnökének kinevezetett*”, a ház üléseit pedig egy időre felfüggesztették, mert több képviselő a nép buzdítására ment. Még az ülés alatt jelentették – írta Simonyi -, hogy a horvátok felett aratott győzelem egyik előmozdítója Gáspár kapitány ideérkezett, megjelent a gyűlésben, akit Kossuth azonnal őrnagynak nevezett ki. Majd így folytatta: „*Minthogy nevét hallván őt Ketskeméti származásúnak hittem, a' gyűlés végével hozzája menék 's örvendve elől léptetésén kérdeztem, hová való legyen? Ő tudatta velem, hogy Ketskeméti én viszont tudattam velle, hogy én szinte Ketskeméti 's ezen tul annak képviselője vagyok. Mivel nagyon sokan ohajtottak velle szollani és számos képviselők körül fogták, én tsak igen röviden tudakozhattam tőlle, mit tud a' velle egy táborban volt kkméti nemzet őreinkről?*”³⁸ Végül a következőkkel zárta levelét: „... Pesten jelenleg tsak derült és vidám artzokat szemlélhetni, vajha jó földieim hasonló örömöket élvezzenek.

Áldja Isten Fő Bíró Urat 's az egész Vársot minden jókkal, 's vagyok jó kívánásaim mellett Fő Bíró Urnak kész köteleességű szolgája Simonyi János képviselő.”³⁹

December elején kezdett hozzá a képviselőház újra törvényjavaslatok tárgyalásához. December 9-én a katonai főtanoda javaslatával foglalkoztak, felismerve, hogy a honvédelem egyik legfontosabb kérdése a hazához hű tisztikar kinevelése, ennek legelső feltétele egy nevelőintézet felállítása. Ezt már januárban meg akarták nyitni. (Mészáros Lázár hadügyminiszter már július 22-én benyújtotta javaslatát.) A tárgyhoz való hozzászólásra kétízben is jelentkezett Simonyi, az 500 forintos évi díjfi-

³⁷ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 71.

³⁸ Gáspár András (aki 1804. nov. 23-án született Kecskeméten) kiábrándító választ adhatott, mert Simonyi a következőket írta: „...nehogy hazánkfiat tévedt lépéseik köz tudomásra jussanak, elszomrodva véget vetettem beszélgetésünknek Fő Bíró Úr már ezekről oda haza többet tud – én ki földijeimet mindenütt magasztalólag hoztam elől 's aki sok képviselőktől hallám a' Ketskeméti lovas nemzet-öröket ditsértetni nagyon fogom sajnállani ha tévedéseik igazoltatván köz tudomásra jutnak.”

³⁹ BKMÖL IV.1604 II./121. irat

zetés mérséklése mellett szállt síkra: „... azt hiszem, hogy a' nemzet nem olly szük-erszényű és szükkeblű, hogy 250 pengő forintért is néhányat be ne vegyen, mert a közönséges tehetségű és szegény szülők gyermekei, ha legméltóbbak is az 500 forint miatt az intézetből kizáratnak, ez okból az 500 forintot 250-re kívánom tétetni.”⁴⁰

Második hozzászólásában Simonyi még mindig azok mellett kardoskodott, akik nem tudnák a tanodai díjat megfizetni, javasolta legyenek ezek bejáró hallgatók: „...Kivánnám, tehát kimondatni, hogy azoknak kik tanulás végett bejárni kívánnak, az oda bejárhatás megengedtetik.” Bár Deák Ferenc is elvben egyetértett a gondolatokkal, ha lesz elég hely és a tanulás célszerűségét nem veszélyezteti, a ház végül elvetette a javaslatot, mivel „ilyen engedmény a világon sehol sem divatozik.”⁴¹ Arra a kérdésre, hogy a „Hadi Főtanodában” legyen-e vallásoktatás, Palóczy László azt javasolta: „semmiféle pap ne legyen a tanodában” (a hallgatókat arra kötelezzék, hogy vasárnap és ünnepnap a maguk vallása szerinti templomba elmenjenek). A névszerinti szavazás során Simonyi igennel, Karika természetesen nemmel szavazott. A katonai főtanodáról szóló javaslat vitáját a ház december 11-én fejezte be, felküldték a felsőtáblához. Az ott javasolt néhány módosítás után a tervezet december 28-án került vissza a képviselőházhoz. Az osztrák seregek közeledtével, a kényeszerű költözködés miatt már nem volt alkalom a módosításokat keresztül vezetni. A döntés így formailag nem vált törvénné, de a főtanoda 1849 elején megkezdte működését.⁴²

Az országgyűlés decemberi üléseinek vége felé megint visszatért a szeptemberben abbamaradt úrbéri kármentesítés ügyére. A felsőházi javaslatok szerinti átdolgozás után december 23-án kezdték meg a részletes vitát. Az új javaslat a kármentesítési összegek kiszámításáról szólt. Kárpótlásként telkenként 700-300 forint közötti összeget állapítottak meg, ezzel nagymértékben figyelembe vették a földbirtokosok érdekeit. Nem terjedt ki viszont a javaslat a már magukat megváltott volt úrbéres községek kárpótlására, noha a ház szeptemberben erre is határozatot hozott. (Ez érdeke lett volna Kecskemétnek.) Központi kérdés volt a kártalanítási kulcs és a kifizetés módja. Az ország megyéit földminőség szerint osztályokba sorolták (előbb háromba, majd kilencbe). Halász Boldizsár, Barthos Ede javaslata szerint az 1-től 9 osztályba tartozó földek után telkenként 700-300 forintig kárpótlták volna a birtokosokat. A baloldali Palóczy László javaslata viszont az volt, hogy egységesen kárpótolják a földtulajdonosokat telkenként átlag 400 forinttal.

Kecskemét képviselői Simonyi János és Karika János is elutasították december 29-én az osztályba sorolást. Simonyi elfogadta a Palóczy-féle javaslatot, Karika azonban erre is nemmel voksolt.⁴³ December 30-án Deák Ferenc halasztó indítványt tett a további kérdőpontok tárgyalására a közeledő ellenség miatt. December 31-én az országgyűlésnek és a kormánynak Debrecenbe menetelét, valamint egy küldöttségnek Windischgrätzhez menesztését tárgyalták. Madarász László hosszan érvelt

⁴⁰ A ház elnöke (Pázmány Dénes) azt felelte Simonyinak, hogy az alapítók a létszám 1/3-ára kinevezési joggal bírnak (ezek jelölhetnek olyat, aki nem bír annyit fizetni), az állam is bír 1/3 rész kijelölési joggal (itt is tekintettel lesznek azokra, akik nem bírják a díjat megfizetni) és 1/3 rész marad azokra, akik megbírják azt fizetni.

KÖZLÖNY, 1848. dec. 11. 184. sz. 870.

⁴¹ KÖZLÖNY, 1848. dec. 11. 184. sz. 871.

⁴² A januárban Pestet elfoglaló Windischgrätz csapatai január 17-én azonban szétkergették a növendékeket, az épületben katonai kórházat rendeztek be.

BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 78.

⁴³ PÁLMÁNY Béla, 2002. 429., ill. 778.

amellett, hogy az országgyűlés hagyja el a fővárost, hogy továbbra is „*egy törvényes constituált hatalom legyen Magyarországon*”. A békekötést kipuható küldöttségnek nem látta értelmét: „... *a képviselőház határozata, miszerint a békét próbáljuk meg, sikerre nem fog vezetni; mert ha esküvéssel erősített alkotmányunk nem ad garanciát, egy csatavesztés bizonyosan nem ad azt... Ha győzünk, akkor lesz helye a békefeltételeknek...*”. Rögtön Madarász után Simonyi János szólalt fel. Egyetértett Madarással abban, hogy a békekötésre semmi kilátás nincs, a küldöttség kiküldését idővesztésnek ítélte. A kormány és az országgyűlés Debrecenbe menetelét következetességnek tartotta.⁴⁴ Harmadnapra az országgyűlés már útban volt Debrecenbe.⁴⁵

Annak ellenére, hogy az országgyűlés Pesten határozatot hozott a Debrecenbe költözésre, sokan nem mentek el. 1849. január 8-án mindössze 145 képviselő jelent meg Debrecenben. A januári ülések a harctéri eseményekről való tájékozódással, a néphez intézendő proklamációkkal teltek el. Január végén Madarász József javaslatot tett arra, hogy azon képviselők tisztsége, akik február 10-ig nem érkeznek meg Debrecenbe, automatikusan szűnjön meg és az adott területen tartsanak új választásokat. Kecskemét képviselői Simonyi János és Karika János követték az országgyűlést Debrecenbe.⁴⁶ A távollevő képviselők ügyét a jobboldalnak sikerült elodáznia, február végére írták össze őket és ügyükben csak március végén történt végleges döntés.

Február elején került az első törvényjavaslat a képviselőház elé. Az 1848. szeptember 16-án alakult, október 8-tól kormányzati feladatokat ellátó Országos Honvédelmi Bizottmány szükségesnek tartotta, hogy a politikai bűnösök ügyeit az országgyűlés által külön erre a célra alakítandó politikai bíróságok tárgyalják. Február 8-án Madarász József ismét sürgette a távollevők képviselői tisztüktől való megfosztását. Nagy volt az ellenállás vele szemben, mert főképp a jobboldal képviselői nem jelentek meg Debrecenben.

Simonyi János a február 8-án tartott ülésen felszólalásában sürgette az engedély nélkül távollevő képviselők ügyében való döntéshozatalt: „... *Nem első és második, hanem számtalan volt már azon kérdés – mondta –, miképp tegyen a ház azokra nézve, kik a kiszabott határidőre meg nem jelentek. Az illy eredmény nélküli határozatok gyengítik a háznak tekintélyét. Általános a panasz – így Simonyi –, hogy nem büntetettek azok kik megérdemlik; és midőn az a panasz, hogy azon képviselők, kik itt fejenként is meg voltak nevezve, a' hazának ellenségeivé váltak, mert az ellenségnél udvarolnak és keresnek menedéket, én azon értelemben vagyok, hogy az indítványt nem lehet elhalasztani és azért azt pártolom.*”⁴⁷ Simonyi az 1849. évi országgyűlési üléseken aktívabban vett részt, az aktuális politikai vitákba is bekapcsolódott.

⁴⁴ MADARÁSZ József, 1883. 183.

⁴⁵ Debrecenben nem vették elő a javaslatot, mert egyelőre úgy sem lehetett végrehajtani. Csak a debreceni ülések végén jelentette be Szemere, hogy ha visszakérül az országgyűlés Pestre, ezt a kérdést is tárgyalni fogják. A javaslatból azonban soha nem lett törvény. BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 79., ill. 657.

⁴⁶ Karika a szabadságharc leverése után a hadbíró előtt előadott védekezésében úgy nyilatkozott, hogy 1849. januárjában előbb Kecskemétre hazament és csak január 14-én, választói kényszerítésére utazott Debrecenbe. Ott az üléseken csak ritkán jelent meg, mint „néma tanú”. PÁLMÁNY Béla, 2002. 429.

⁴⁷ KÖZLÖNY, 1849. febr. 11. 25. sz. 91.

Ezen a napon – február 8-án – terjesztette be az OHB javaslatát a vésztörvény-székekre is. A jobboldal a – békepártiak⁴⁸ – azt akarták, hogy a bírakat ne a kormány, hanem a megyék jelöljék ki, így az OHB-nek nem lett volna befolyása a bíróságok összetételére. A többség ezt elvetette. Elvetették azt a békepárti javaslatot is, hogy minden esetben külön-külön határozattal állítsák fel az egyes vésztörvény-széket. Végül február 13-án a ház elfogadta a törvényjavaslatot. (A végrehajtás során 17 vésztörvény-széket állítottak fel.)⁴⁹

Február végén még mindig nem zárult le teljesen a távollevő képviselők ügye. Simonyi egyre bátrabban, a radikális képviselők véleményét tükrözően sürgette a távollévők elmarasztalását, helyettük újak választását. Február 26-án a következőket mondta: „... azon egyet teszem hozzá, hogy abból nem csak azon botrány keletkezik, miszerint már az illető népség átlátván azt, hogy képviselő nélkül nem kíván maradni, az elmaradottak helyett másokat akar magának választani, sőt türetik azon botrány, melly valósággal a hazának árt, t.i. senki sincs, ki ne tudná azt, hogy Pázmándy⁵⁰ általment az ellenség táborába, ott keresett kegyelmet, és a' hazát elárulta; hasonlót tudunk Szentkirályiról⁵¹ és többekről. Tehát idejét látom, hogy ezen tárgy holnapra kitűzessék.”⁵²

Heves harcok után február 27-én elkészült a távollevők listája, igazolási eljárásokat azonban csak március 26-án zárták le. Lemondottnak tekintettek 64 képviselőt, minthogy március 1-ig nem jelentek meg Debrecenben, és távollétüket nem igazolták. Olyan, aki itt megjelent, de engedély nélkül távozott, 4 volt. 13 képviselő pedig az engedelmén túl volt távol, ezért nem igazolták őket. (Távolléti összeférhetlenség címén így 81 mandátum üresedett meg.)⁵³

A radikális Halász Boldizsár javaslatára a képviselőház 1849. március 1-jén 9 tagú bizottságot nevezett ki a kormány számadásainak megvizsgálására. Gorove István, Szacsavay Imre, Dobolyi Sándor, Szaplanczay József, Abonyi István, Demény József, Kubinyi Ferenc, Lónyay Menyhért mellett a kecskeméti Simonyi Jánost is a bizottság tagjává választották. A Kubinyi Ferenc vezette választmány feladata az országos zárszámadás felülvizsgálata lett volna, de erre már nem került sor. Sikertől viszont előmozdítaniuk a pénzügyek szabályszerű kezelését. A ház utasítására más gazdasági természetű ügyekkel is foglalkoztak, mint pl. az állami tisztviselők napi-díjának megállapítása, vagy a Zichy-féle ingóságok vizsgálata.⁵⁴

Március 17-én a Békepárt elérkezettnek látta az időt a baloldal, elsősorban a radikálisok és személy szerint Madarász László elleni támadásra (aki ekkor az OHB rendőrminisztere volt). Végző céljukat, Kossuth háttérbeszorítását addig nem tudták

⁴⁸ Az ún. Békepárt nem igazán politikai párt volt, csak pártszerű csoportosulás az 1849. évi országgyűlésen. 1848 decemberében körvonalazódott politikájuk, később a forradalomtól egyre hátráló nemesség gyűjtőtáborra. 1849 márciusától a liberálisok közül egyre többen csatlakoztak a Békepárthoz. Állandó tagságról nem beszélhetünk, számuk változott, 1849 nyaráig egyre növekedett.

Vezetői: Kazinczy Gábor, Kovács Lajos, Nyáry Pál, Jókai Mór.

JÓNÁS Károly, 1990. 124.

⁴⁹ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 82–83.

⁵⁰ Pázmándy Dénes (íj.) házelnökről van szó, aki 1849-ben nem ment Debrecenbe, lemondott.

⁵¹ Szentkirályi Mór (1809–1882) 1849-ben meghódolt Windischgrätz előtt.

⁵² KÖZLÖNY 1849. febr. 28. 40. sz.

⁵³ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 45.

Az igazolt hiányszók száma 41 volt, köztük Deák Ferenc és Batthyány Lajos, akit január 8-án Pesten letartóztattak. Függetlenül levőnek tekintették 4 képviselő ügyét, 2-en elhaláloztak.

⁵⁴ A bizottság vizsgálatairól jelentéseket készített, amiket ki is nyomtattak.

BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 33.

elérni, míg a baloldal Kossuth mellett állt. Madarász, a baloldal legaktívabb tagja ellen a Zichy-hagyaték kezelésének formai hibáit rótták fel. (A hazaárulás miatt még 1848. szeptember végén haditörvényszék által elítélt és felakasztott Zichy Ödön gróf értékeit elkobozták, az ezeket szállító egyes ládák pecsétjei megsérültek. Ezt és magát a vagyonelkobzást is Madarász rovására írták.) Kazinczy Gábor interpellációban tiltakozott a vagyonelkobzás és a vagyontárgyak egy részének árverezése ellen. Az OHB utasítására cselekvő Madarász kérésére a képviselőház az előbb említett számadásvizsgáló választmányt bízta meg az ügy kivizsgálásával. A választmány április 5-én adta be jelentését, melyben megállapították, hogy az ingóságokat annak idején egy bizottság összeírta, szakértőkkel megbecsültették, leltár mellett ládákba rakták és lepecsételték. A ládákat az OHB rendeletére átadták a rendőrségnek, és Debrecenbe szállították. Az nem derült ki, hogy a ládák pecsétjei a szállítás és átrakás közben sérültek-e meg. Az sem derült ki, hogy hiányzik-e valami az ékszerek közül, mert a budai leltár nem állt rendelkezésre. A vizsgálat semmi eredményt nem hozott, a Békepárt mégis sikerként könyvelhette el, hogy a hírlapi támadások és gyanúsítgatások miatt Madarász április végén mandátumáról lemondott.⁵⁵

Még a Zichy-vagyon első parlamenti vitája után, március 24-én Madarász László, Madarász József, Kállay Ödön, Hatzel Márton, Luzsénszky Pál és *Simonyi János* felkeresték Kossuthot. Javasataikat három pontban foglalták össze:

1. Görgeyt állítsák hadbíróság elé.
2. Oszlassa fel Kossuth a képviselőházat.

3. A hatalmat Kossuth mint diktátor vegye át. Kossuth az első pontot nem fogadta el, így a második és harmadik is tárgytalanná vált.⁵⁶ Madarászek ebből azt a következtetést vonták le, hogy Kossuth még nem választott a baloldali radikálisok és a Békepárt között. Törekvéseiknek, elképzeléseiknek nyílt formát április 5-én adtak, amikor a képviselők radikális szárnyából és a liberális baloldal egy részéből megalakították a Radicál Pártot. Egyes források szerint a párt az országgyűlési képviselők mintegy egyharmadát tömörítette. Vezetői: Újházi László, Irányi Dániel, Szacsвай Imre, Teleki László, Lukács Sándor, Irinyi János, Madarász József. A 123 nevet tartalmazó aláírási íven ott találjuk a két kecskeméti képviselő: Simonyi János (30. a sorban) és Karika János (61. a sorban) nevét is.⁵⁷ Ezzel Simonyi és Karika is a baloldali, radikális eszmék mellett kötelezte el magát.

A Radical Párt programja a következő volt:

1. Egy és oszthatatlan Magyarország, teljes önállással és függetlenséggel.
2. Magyarországnak demokrata köztársasággá alakítása.
3. E magas célok elérése végett elvetvén minden félrendszer szabályt, elhatározott bátor politikának követése.⁵⁸

Szócsövükként a Márczius Tizenötödike c. lapot és az 1849. február 27-én indított Debreceni Lapok-at használták.

⁵⁵ Kerülete azonban újra megválasztotta. BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 84.

⁵⁶ MADARÁSZ József, 1883. 222.

⁵⁷ GRACZA György, 1898. II. kötet 396.

Az újjászervezett Radical Párt tagsági ívét a két Madarász nem írta alá. Takács Ferenc szerint legtöbbször már lekopott a korábban jellemző harcos kiállítás. (Madarász Lászlót kirekesztették maguk közül, akinek politikai helyzetét nagyban befolyásolta a Zichy-gyémántok kezelésével kialakult légkör.) Az új párt elnökévé Újházy Lászlót választották.

TAKÁCS Ferenc, 1982. 204–205.

⁵⁸ GRACZA György, 1898. II. kötet 396.

A baloldali radikálisok köréhez tartozott Perczel Mór is, akinek kitüntetésére Szenttamás bevétele miatt Simonyi János tett javaslatot április 7-én tartott felszólalásában: „Az érdemjelek alapszabályai szerint – szólt Simonyi – az, aki várat foglal el, az 1-ső rendű érdemjelre érdemesíttetik, úgyhiszem, valamint Szeben elfoglalásáért Bem, ugy szinte Perczel Szent-Tamás bevételéért, mint a' melly a ráczok legnagyobb fészke volt, melynek eltörlésével az alvidék meg van mentve, szintén kiérdemlette az 1-ső r.(rendű) érdemjelet.” Nyáry Pál is mellette szólt.⁵⁹

A csatatéren április elején – a tavaszi hadjárat alkalmával – sorozatban elért győzelmek kedvezőbb lehetőséget adtak a baloldal és Kossuth számára az osztrák császár intézkedésére teendő válaszlépéshez. Ferenc József osztrák császár 1849. március 4-i Olmützben közzétett kiáltványa új birodalmi alkotmányt proklamált: megszüntette Magyarország önállóságát, s mint tartományt bekebelezte az egységes osztrák birodalomba. Kossuth szerint a kiáltványra csak egyféle válasz volt adható: a Habsburg-ház detronizálásának és Magyarország függetlenségének kimondása. Kossuth előbb a hadsereg főtisztjeivel ismertette javaslatát – akik nem mondtak ellent –, majd a képviselőház elé terjesztette indítványát. Számottevő ellenzőre itt sem talált, a Békepárt hallgatott. Április 14-én Kossuth a debreceni nagytemplomban, a képviselőház plénuma előtt javaslatot tett: mondja ki az országgyűlés az ország függetlenségét, a Habsburg-ház detronizálását és rendezze az ország kormányzatát. Mindkét ház egyhangúlag hozzájárult a függetlenség kimondásához. Április 19-én a két ház együttes ülése elfogadta a Függetlenségi Nyilatkozatot. Ugyanakkor a képviselőház nem hozott létre alkotmányt, nem gondoskodott az alkotmányos rend összes fontos tételeinek átfogó szabályozásáról. Nem kiáltották ki a köztársaságot. Kossuth ugyanis ezt az európai politikai helyzetre hivatkozva nem tartotta szerencsésnek.⁶⁰ Kossuth kormányzó elnök lett. Az 1849-es kormány elnöke pedig Szemere Bertalan, aki a belügyminiszteri állást is betöltötte.⁶¹

Az örvendetes hadiesemények közepette tette meg Kossuth javaslatát a hadsereg 50000 fővel való növelésére. Ehhez kapcsolódott a kecskeméti képviselő Simonyi felszólalása április 24-én a T. Házban, indítványozta, hogy a létszámot ne toborzás útján ajánlják meg: „... aggodalmam van aziránt – mondta –, hogy a toborzás által nem mindig a község népességéből áll ki a katona, hanem idegen helységbeli meszterlegények, szolgák és béresek állanak be, és nincs fenntartva a népességi arány a katonaállításban ... többnyire olyanok állanak be, kik rendesen rongyosan mennek a' táborba, és a' kormánynak nincs mindig tehetsége, hogy azonnal felruházhassa, hanem ha a gazdáknak gyermekei állanak be, azokat ellátják szüleik fehér ruhával

⁵⁹ KÖZLÖNY 1849. ápr. 9. 76. sz.; Ezen az ülésen olvasták fel Perczel Mórnak Szent-Tamás bevételéről szóló április 3-án közölt jelentését.

⁶⁰ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 87.

A Függetlenségi Nyilatkozat utáni államot a kormány meghirdetett köztársasági irányára, az államvezetésnek, az állami ügyek intézésének rendszerére való tekintettel az állam kormányformáját polgári köztársaságnak kell tekintetnünk.

CSIZMADIA Andor–KOVÁCS Kálmán–ASZTALOS László, 1978. 290.

⁶¹ A törvény szerint csak egy minisztérium volt, és annak 8 osztálya. Az egyes osztályokat miniszterek vezették, az egész minisztérium élén pedig a miniszterelnök állt. A gyakorlatban később ezek az osztályok külön-külön minisztériumokká fejlődtek, bár kiadványaikban nem nevezték magukat annak, hanem az adott miniszter nevében szóltak.

CSIZMADIA–KOVÁCS–ASZTALOS, 1978. 297.

és lábbelivel.”⁶² A hadsereg 50.000 fővel való szaporítását a ház elfogadta (1849:III. tv.), de meghagyta a toborzás lehetőségét.⁶³

1849. május 2-án mutatkozott be az országgyűlés előtt az új kormány.⁶⁴ A debreceni országgyűlés hátralevő tárgyalásaira azonban a Békepárt további erősödése nyomta rá bélyegét. A forradalom ügyét szolgáló javaslatok nem kerültek a ház elé. Május folyamán a kormány mindössze azt az adójavaslatot terjesztette be, amit már Pesten sikertelenül tárgyaltak. A javaslat több engedményt adott a földbirtokosoknak. Elvben elismerték a progresszív adó szükségességét, a törvényben ezt nem realizálták. Az adózás alapjául a tiszta jövedelmet tették. A földadó, házadó, kereseti adó adókulcsát 7,5%-ban állapították meg. Egész májusban folyt a törvényjavaslat vitája, melyben Simonyi János kétszer kapott szót. Először május 24-én szólt a témához, amikor az országban eltérő módon felvett és számított földterületek különbözőségére figyelmeztetett: „... tudjuk, hogy legnevezetesebb ágát az adónak Magyarországon mindig a földbirtok fogja tenni. – Vannak vidékek, melyek tökéletesen fel vannak véve, 's el vannak látva térképekkel, mellyek szerint a' határ kiterjedését egész bizonyossággal meg lehet tudni; valamint szinte a' legnevezetesebb puszták is többnyire olyanok, hogy kiterjedésük ismertetik. Vannak ellenben mások, mellyek tökéletesen felvéve nincsenek, 's ezért kívánnám itt érinteni hogy midőn a rónok [adókirívó, adókivető – szerz.] a jövedelmet felveszi, tegye jegyzékbe egyszersmind, hogy felmérés után vetette-e ki az adót, vagy nem? 'S e részben arra is szükség figyelmeztetni, mikép vannak vidékek, hol a' hold 1200, mások, hol 1100, 's ismét mások, hol 600 öllel számíttatik.”⁶⁵

Másnap ismét szót kért, a bérelt földön élők érdekeit ajánlotta a ház figyelmébe. (Kecskemét lakóinak jelentős aránya a város tulajdonában lévő bérelt földön – árendás földön – gazdálkodott.) „Figyelmeztetem a házat, miszerént köztudomásra van, hogy sok község van, mellyeknek lakói életmódul árendás birtokot használnak; ilyen község több van Pest megyében. Ha azok nem azon mód szerint adóztatnak, mint a' ki saját földjén lakik, sokkal rosszabb lesz sorsuk. Az olyan árendás fizethet, ki nyereség végett vesz ki valamely jószágot, de az olly község, melly élete fenntartására árendál, nagy mértékben lesz terhelve, mi az igazsággal nem egyezik meg.”⁶⁶

(Karika János nem volt jelen az adótörvény vitáján, mert május 23-án három héti távozásra kért engedélyt.)⁶⁷

⁶² KÖZLÖNY, 1849. ápr. 27. 90. sz. 332.

⁶³ Az április 24-én elfogadott törvényjavaslat április 27-én került a felsőház elé, ahol ugyanaznap változatlanul elfogadták. A képviselőház ezt április 28-án tudomásul vette.
BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 734.

⁶⁴ Május 5-én iktatták be az új minisztériumot. Miniszterelnök és egyben belügyminiszter Szemere Bertalan, külügyminiszter gr. Batthyány Kázmér, pénzügyminiszter Duschák Ferenc, közlekedési miniszter Csányi László, vallás- és közoktatás (majd később igazságügyi miniszter Vukovics Sebő. A hadügyminiszter Mészáros Lázár később lett beiktatva.
Takács 207.

⁶⁵ KÖZLÖNY 1849. máj. 27. 116. sz.

A ház elnökének megjegyzése az volt erre, hogy a felvetés az utasítások tárgykörbe tartozik.

⁶⁶ KÖZLÖNY 1849. máj. 29. 117. sz.

⁶⁷ KÖZLÖNY 1849. máj. 25. 114. sz. 426.

A házszabály szerint a képviselőknek az országgyűlés székhelyén kellett tartózkodniuk. Ha a képviselők bármilyen rövid időre eltávoztak távozási engedélyt kellett kérniük a ház elnökétől. 1848. szept. 23-án elhatározta a képviselőház, hogy senkinek nem adnak távozási engedélyt. Október végén megtörtént ezt az elvet és családi körülményekre hivatkozva ismét módot adtak a távolmaradásra.

BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 44.

Az adójavaslatot végül a május 26-i ülésen fogadta el a ház. Május 29-én a felsőtábla is jóváhagyta változtatás nélkül. Így született meg az első költségvetési és adótörvényünk (1849:VII. tc.). Május 31-én a ház elhatározta, hogy legközelebb július 2-án Pesten (amit május 21-én a magyar csapatok visszafoglaltak) ülnek össze, amikor újból előveszik az úrbéri viszonyok megszüntetésére és a kármentesítésre vonatkozó javaslatot. A kormány június 5-én költözött Debrecenből Pestre. Szemere az államszervezet kiépítéséhez fogott. Megbízást adott minisztériumának az alkotmányjavaslat elkészítésére. Újjászervezte az állami rendőrséget, kiépítette vidéki szervezetét. A szabadságharc utolsó időszakában hozzáálltak a bírósági szervezet átalakításához is. Csak a legfelsőbb bírói fórumok terén sikerült az átszervezést végrehajtani, az alsóbb fokú bíróságok átalakítására már nem volt idő. A kormányzó elnök a feudális Kúriát – melynek tagjai nem követték a kormányt Debrecenbe – május 26-án feloszlatta. A hétszemélyes tábla és a királyi tábla helyett júniusban létrehozták a „hétszemélyes főtörvényszéket” és az „országos törvényszéket”. Az előbbi tagjává nevezte ki június 14-én Kossuth – az igazságügyi miniszter előterjesztésére – *Simonyi János* kecskeméti képviselőt, *Szentiványi Károly* (Gömöri főispán), *Császár Sándor* (a volt hétszemélyes tábla ülnöke), *Bakos Ambrus* (nagykőrösi bíró), és *Horváth István* (felső fehérmegyei képviselő) mellett.⁶⁸

Az új bíróságok személyi összetételben jelentettek újat, tagjai a liberális nemesekből és polgári jogászokból kerültek ki, akik mint képviselők követték az országgyűlést Debrecenbe. (Az egyéni életpályát tekintve ez óriási lépés volt Simonyi életében. A szücsmester fiából szepitemvír lett.)

A legfőbb bíróságok működésére azonban nem sok idő jutott. Az országos törvényszék mindössze hat tárgyalási napot tartott, a hétszemélyes főtörvényszék pedig csupán az ünnepélyes nyilvános megalakulásig jutott el, mert Pestet a hadműveletek miatt ki kellett üríteni.⁶⁹

A június 28-i győri csatavesztés után a kormány az országgyűlés egyetlen pesti ülésén – július 2-án – bejelentette, hogy székhelyét kényszerítő körülmények miatt Szegedre helyezi át.

Szegeden már csak a képviselőház ült össze, a főrendek nem jelentek meg. Kecskemét két képviselője követte a T. Házat Szegedre. Karika, aki május 24-én útlevéllal Kecskemétre utazott, részt vett a református egyház ülésén és július elején Perczel seregeivel menekült Szegedre. Ő az ottani üléseken már nem vett részt. Két kérdésben született törvény a szegedi ülészak alatt: a nemzetiségek ügyében és a zsidó egyenjogúsítás tárgyában. A nemzetiségi kérdés megoldása már a márciusi törvények óta kísértett, az erdélyi Unió kimondásával pedig egyre jelentősebbé vált. Számos törvényjavaslat keletkezett (*Wesselényi Miklós*, *Drágos János*, *Szerb Tivadar* és többek tollából). Szegeden július 21-étől előbb zárt üléseken vitatták meg a kérdést, majd július 28-án Szemere nyílt ülésen beterjesztette javaslatát, melyet végül az 1849:VIII. törvényként fogadtak el. A zsidók egyenjogúságának elismertetése terén a radikálisok jártak elől. *Kállay Ödön* már a pesti országgyűlésen benyújtott egy javaslatot. Május 24-én még Debrecenben elkészült a törvényjavaslat végleges szövege, ezt azonban a szegedi ülésen, július 28-án terjesztette be Szemere, melyet a nemzeti gyűlés még aznap elfogadott és 1849:IX. tv. „A zsidókról” címen lett az országgyűlés által a szabadságharc alatt alkotott utolsó törvény.

⁶⁸ KÖZLÖNY 1849. jún. 16. 133. sz.

⁶⁹ CSIZMADIA–KOVÁCS–ASZTALOS, 1986. 306.

Július 28-án kimondták az országgyűlés üléseinek elnapolását, a későbbi ülések összehívására a ház elnökének adtak felhatalmazást. Szegedről a kormányval együtt a képviselőknek már csak egy töredéke érkezett meg Aradra. Palóczy László korelnök falragaszok útján közzétett felhívására augusztus 11-én – az aradi városházán – az elnökön kívül csak 11 képviselő jelent meg. Simonyit és Karikát már nem találjuk közöttük. A korelnök bejelentéséből vették tudomásul, hogy a szabadságharc ügye elbukott, Kossuth lemondott, s a hatalmat átadta Görgeynek. Az országgyűlés nem oszlatta fel magát, hanem üléseit az idegen erőhatalomnak engedve berekesztette.⁷⁰

A képviselők szétszéledtek. Augusztus 13-án Görgey fegyverletételével végetért Magyarország történelmének és a magyar parlament történetének egy dicsőséges korszaka.

Az országgyűlés tagjai menekülni, bujdosni kényszerültek. Karika János egy ideig az ország különböző vidékein bujdosott, majd önként jelentkezett az osztrák hatóságoknál. A hadbírák előbb az Újépületben eltöltendő 4 évi fogságra ítélték. (A fő vádpont minden képviselő ellen az volt, hogy részt vett a debreceni trónfosztó ülésen.) Barátjának Szőnyi Pálnak közbenjárására azonban engedélyt kapott arra, hogy fogságát barátja fiú tanintézeti házában tölthesse le. 1850. július 20-án kegyelmet kapott, 1852-ben pedig engedélyt nyert arra is, hogy Kecskeméten, felügyelet mellett, a városból való eltávozás tilalmának betartásával tanári állását ismét elfoglalhassa. Ettől kezdve a politikától visszavonult, kizárólag tanári tevékenységének élt. 1852 őszén megnősült. Alig pár évre rá 1855-ben, az országszerte dúló kolerajárvány előbb egyetlen kislányát, majd augusztus elején feleségét, Rác Rozáliát, végül augusztus 11-én őt magát is elragadta.⁷¹

Simonyit bujdosása során fogságba ejtették és a véstörvényszék elé került. Nyilatkozat tételre szólították fel. Nézetait itt sem tagadta meg: „... *Mivel nemtelen [nem nemes – szerző] szülőktől lett származásomnál fogva az adót fizetők sorába tartoztam, nemcsak a magyar törvények mostohaságából, hanem saját eléggé sajnós tapasztalásomból megvalék rólla győződve, hogy a magyar törvénytörvényeknek a nemtelenek irányában gyakran előforduló kifejezése: misera plebs contribuens – nyomorult adófizetők – valóság, szüntelen oda valónak irányozva óhajtasaim, vajha megérhetném, hogy Magyarország rendei az Európai műveltség útján haladva, édes magyar hazánkban is nemtelen származású s eddigelé egyedül adófizető lakosokat emberi méltóságukba helyeztetnék, jelesen: hogy a nemtelen származásúnak is ha abban módja van, szabadjon nemesi birtokot szerezni, hogy az örök igazság alapján ne csak a nemtelen származásúak fizessék az adót, viseljék a közterheket, hanem a nemesek is, és így mindenki birtok s jövedelem aránylag fizesse az adót, viselje a közterheket, hogy kimondathatván valahára a törvény által a nemtelenekre nézve is a hivatal viselhetőség, vagyis képesség, aként a művelt tudományos nemtelen férfiak is alkalmaztassanak hivatalokra, hogy a törvényhozásba a nemtelen községeknek is engedődjön befolyás, hogy mert minden sorsú lakosság legjobban eszméjén szükségét a törvényhozó hatalom magas hivatásának annyival inkább megfelelhessen.*” Kecskeméttel kapcsolatos politikai elképzeléseit így összegezte: „... *Végezetre forró óhajtasom közé tartozott az is, vajha Kecskemét városa, mely egyéb nemtelen községekkel együtt a megye kényuralmát s úgynevezett mindenhatóságát sajnós érezni kénytelen volt, az alól felszabadulva önállásra juthatna ... az uralkodó fejedelem kegyét megnyerve a szabad királyi városok sorába emeltessen, nem is maradt ered-*

⁷⁰ BEÉR–CSIZMADIA, 1954. 97.

⁷¹ Kecskeméti Nagy Képes Naptár 1894. 145.

mény nélkül, mert Kecskemét városa óhajtott céljában annyira előrehaladt, hogy ha a 848-iki törvények közbe nem jönnek, jelenleg a szabad királyi városok sorában állana.” Végül az országgyűlésen való részvételével zárta nyilatkozatát: „... a képviselőiséget elvállaltam, az országgyűlésben egész folyama alatt mind végig annyival inkább részt vettem, mivel minduntalan reményem volt, miként a községi rendszer tárgyalás alá kerülend s e tárgyban hosszas évi tapasztalásom után Kecskemét városának különösen használhatni véltem. – Koronás királyom iránti hűségemet tántoríthatatlanul óhajtottam fenntartani, hazámnak hasznos szolgálatokat tenni, hogy azonban a halmosan előfordult események sebes rohama engem is magával sodort, már most csak az uralkodó felséges austriai Császár uram királyom kegyelmeért esedezek.”⁷² A haditörvényszék Simonyi Jánost halálra ítélte. A véletlenül és szerencsén múlt, hogy nem végezték ki. Haynau váratlan menesztése miatti dühében és bosszúból megkegyelmezett annak a 30-35 halálra ítéltnek, kiken az ítéletet még nem hajtották végre. Ítéletét várfogságra enyhítették. Miután szerencséivel fogságából megszabadult egy ideig Kecskeméten élt, majd Cibakházára ment, annak közelében volt gyalui birtoka. Ott érte a halál 1853. augusztus 27-én. A cibakházi temetőben helyezték örök nyugalomra.⁷³

*

Kecskemét képviselői az első népképviselői országgyűlésen bár nem terjesztettek be önállóan törvényjavaslatot, nem kezdeményeztek vitát, sok lényeges kérdésben hallatták szavukat, kifejtették nézeteiket. Kecskemét érdekeit a lehetőséghez képest képviselték, nem rajtuk múltott, hogy azok nem jutottak érvényre, mint pl. a magukat megváltott községek kárpótlásának kérdése. Politikai nézeteiket tekintve Simonyi és Karika is – a képviselőház centrumát képező – nemesi liberális eszméktől a baloldali radikális eszmékig jutottak el.

⁷² BKMÖL IV.1602 Kecskemét város Központi Választmányának iratai.

⁷³ Kecskeméti Nagy Képes Naptár 1894. 147.

ánta Annával kötött házasságából hét gyermek – Sándor, László, Antal, György, Eszter, Ágnes, Teréz – maradt utána.

Irodalom

- BEÉR János (szerk.)
1954 Az 1848/49. évi népképviselési országgyűlés.
Bev. Beér János és Csizmadia Andor. Budapest.
- CSIZMADIA Andor–KOVÁCS Kálmán–ASZTALOS László
1986 Magyar állam- és jogtörténet. Budapest.
- GRACZA György
1898 Az 1848–49-iki magyar szabadságharcz története.
II. kötet. Budapest.
- JÓNÁS Károly
1990 Pártpanoptikum. Budapest.
- MADARÁSZ József
1883 Emlékirataim 1831–1881. Budapest.
- PÁLMÁNY Béla (szerk.)
2002 Az 1848–1849. évi első népképviselési országgyűlés
történeti almanachja. Budapest.
- PÉTERNÉ FEHÉR Mária
1992 Az első országgyűlési képviselőválasztás Kecskeméten.
In: Bács-Kiskun megye múltjából 11.
2000 Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. 152–217.
Kecskemét vagyoni helyzetének felmérése 1855-ben.
In: Bács-Kiskun megye múltjából 16.
Szerk. Tóth Ágnes. Kecskemét. 171–214.
- TAKÁCS Ferenc
1982 Két flamingó. Madarász László (1811–1909),
Madarász József (1814–1915). Budapest.

A Jászkun-kerületek népfelkeléseinek szerepe az 1848–1849-es szabadságharcban

Bevezetés

A szabadságharc folyamán számos jázsági, nagykunsági és kiskunsági kiegészítésű soralakulat létezett. A kerületek adták két huszárezred, egy sorzászlóalj és egy honvédszászlóalj állományának többségét.

Azonban nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy a szabadságharc alatt többször is volt olyan időszak, amikor a kerületek lakosságát nagyobb mértékben mozgósították. A jászkun nemzetőrzászlóalj 1848 nyarán részt vett a délvidéki harcokban (2500 fős zászlóalj)¹. 1848. augusztus 6-án a kerületek már azt jelentették, hogy a nemzetőrség minden községben bevetésre készen áll.² A szerbek ellenében kimozdított zászlóalj szeptember elején indult haza.³ 1849. február 21-én Batthyány Kázmér délvidéki kormánybiztos elrendelte a kerületekben az általános népfelkelést a szerbek ellenében (férfiak 18 és 30 év között). Az így kiállított népfelkelést Szeged és Szabadka környékére akarták vezényelni. Erre azonban nem teljes mértékben kerülhetett sor, hiszen a három kerület szinte teljesen osztrák megszállás alatt állt.⁴ 1849. március 12-én pedig Kossuth Lajos rendelte el ugyanezt. Célja az volt, hogy az általános népfelkelés elősegítse az ellentámadás előtt álló magyar főserg győzelmét.⁵ A terület lakosságának népfelkelését utoljára 1849 nyarán rendelték el. Dolgozatunkban ennek történetét szeretnénk bemutatni. Természetesen tárgyalnunk kellett a szomszédos területeken lezajlott eseményeket is, hiszen e nélkül a témakör felvázolása szinte lehetetlen feladat.

Történeti irodalmunkban a problémakör vizsgálata meglehetősen egyenlőtlen képet mutat. A 19. századi történeti és hadtörténeti összefoglalásokban a népfelkelésekről nagyon kevés szó esik. Ez bizonyos szempontok alapján érthető is, hiszen a szabadságharc sorsa a reguláris csapatok között dőlt el, és a népfelkelés mindig is mellérendelt szerepet játszott.

Tanulmányomban a népfelkelés fogalmát, olyan általános, központilag elrendelt mozgósításokon értem, amikor egy adott régió teljes hadrafogható férfi lakosságát fegyverbe szólították. Ezen esetekben az önkéntesség teljesen ki volt zárva, és a rendeletek megszegését többnyire szigorúan büntették.

Jászkun népfelkelések Jellasics és a szerb felkelők ellenében

1848. augusztus végén Jellasics támadási útvonaláról a magyar politikai vezetésnek még nem voltak biztos értesülései. Így felmerült azon lehetőség is, hogy a Duna bal partján akar a főváros ellen vonulni, ezért gr. Batthyány Lajos miniszterrel-

¹ ONHT. 1716. Forster Ernő őrnagy levele. 1848. 07. 15.

² Uo. 2987.

³ Uo. 3397.

⁴ Jászkun, ker. ir. 1. d.

⁵ Uo.

nők 1848. augusztus 23-án elrendelte a Kerületek és Pest vármegye Duna-menti településeinek tömeges népfelkelését.⁶ Tekintettel arra, hogy végül Jellasics a Dunántúlon keresztül indított támadást, a rendelet aktualitását veszítette.

1848. októberében a szerb felkelők Tomasovácnál kitortek a magyar csapatok gyűrűjéből és elfoglalták Nagykikindát. Balajthy Vendel kiskun kapitány október 11-én négy határos község tömeges népfelkelését rendelte el, és indította Nagykikinda felé.⁷

A Windischgrätz herceg vezette császári főszereg ellenében az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849. január 14-én rendelte el az általános népfelkelést. Mivel a kerületek nagy része ekkor már megszállás alatt volt, az intézkedést nem lehetett végrehajtani. Így a „rendeletet a közlekedés elzártsága miatt csak április 13-án tárgyalatván, mint idejét múlt tudatul vétetett”⁸

A magyar katonai és politikai vezetés január eleji döntése értelmében a bácskai és bánáti hadtesteket kivonták a veszélyeztetett országrészből, csak Hadik Gusztáv ezredes 4000 fős hadosztálya védte Szabadka–Szeged–Makó vonalat. A Délvidék védelmét a kormányzat elsősorban a helyi lakosságtól várta.⁹ Így Batthyány Kázmér 1849. február 19-én fegyverbe hívta Pest, Csongrád, Csanád, Bács vármegyék, és a Kiskunság lakóit. Mozgó nemzetőri szolgálatra kötelezett minden 18-30 év közötti férfit.¹⁰ A Kiskunság népfelkelésének organizálásával Balajthy Vendel kormánybiztos bízta meg Batthyány Kázmér. Az így kiállított kiskun felkelő csapat 1849. március 5-én részt vett a szabadkai ütközetben, ahol bátor helyállásával nem kis mértékben hozzájárult a szerb támadás megállításához.

A tavaszi hadjárat megindulása előtt a Kossuth hadműveletekbe a kerületek népfelkelését is be akarta vonni. A tisztviselők ehhez azonban fegyvert és ágyút kértek, melynek kiszolgáltatására az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke utasította Batthyány Kázmért. A magyar csapatok gyors győzelmei azonban a tömeges felkelés összehívását feleslegessé tették.¹¹

Jászkun-kerület szerepe a Tisza-menti népfelkelésben

1849 júniusára nyilvánvalóvá vált, hogy a harcok egyik súlypontja, az orosz hadsereg előrenyomulásának következményeként a Tisza vonala lesz. Ennek a védelméhez azonban nem állt a kormány rendelkezésére elegendő reguláris katonaság. Átmeneti megoldásként, a hiányt a népfelkeléssel próbálták meg pótolni. A június 26-án tartott minisztertanácsi ülésen határoztak arról, hogy a kormány kiáltványban fog fordulni az ország népéhez, melyben keresztes háborút hirdettek a betörő orosz csapatok ellen. A népet gerillaharcra, és lakóhelyének elhagyására szólították fel. A következő napon kiadott kiáltvány már a konkrét védelmi intézkedéseket is tartalmazta. A kormány szerint „csak” 46 ezer orosz katona tört be, akik ellen a lelkészek vezetésével rögtön meg kell indítani a keresztes háborút. Az egyes községek lakói számára gyülekezőhelyeket kell kijelölni, és ide vezéreket kell kinevezni. Az él-

⁶ URBÁN, 1999. II. k. 1457., HERENDI, 1901. 56.

⁷ HERENDI, 1901. 57.

⁸ Uo. 76.

⁹ Batthyány ir. 1. tétel. Kossuth rendelete gr Batthyány Kázmérhoz. Debrecen. 1849. február 12.

¹⁰ Jászkun ker. ir. 1. d.

¹¹ Batthyány ir. 1. tétel. Kossuth levele Batthyány Kázmérhoz. Cibakháza. Főhadiszállás. 1849. március 17.

met el kell rejteni, a házakat pedig fel kell gyújtani. Elrendelik a jászok azonnali felkelését, mert Miskolcnál egy népfelkelő táborat akarnak felállítani, ahová Borsod, Gömör, Abaúj, Zemplén, Heves és Nógrád megyék népfelkelőin túl a jász népfelkelőket is várják.¹²

Ezen intézkedéscsomag több szempontból is vitatható. A partizánakciók nem gátolták érdemben az ellenség előrenyomulását, viszont súlyos megtorlást vontak maguk után. A miskolci tábor végül is nem jött létre, mert a Kelet-Felvidék szlovák és ruszin lakosságú megyéi nem állították ki a népfelkelést. Noha Szemere miniszterelnök utasította Dessewffy Arisztid tábornokot, hogy a népet akár fegyverrel is kényszerítheti a népfelkelésre, ezen rendelkezést szinte képtelenség volt végrehajtani.¹³

Így csak a Duna–Tisza köze és a Tiszántúl lakosságára lehet számítani. Június 28-án a miniszterelnök Nyáry Pál Pest megyei alispánt és Patay József jászkun főkapitányt utasította a tárgyban. Elrendelte a népfelkelés fegyverbehívását. Ennek központja Gödöllő lesz, ahol meg kell kezdeni a sáncok építését. Nevezzenek ki egy népfelkelő fővezért, és az lépjen érintkezésbe Wysocki tábornokkal.¹⁴

Azt, hogy a népfelkelés eszméje nem volt túl népszerű, az is bizonyítja, hogy a kormány július 18-án körlevélben volt kénytelen felszólítani a törvényhatóságok tisztikarait, mert erénytelenül működtek közre a népfelkelés megszervezésénél, és a kormány honvédelmi intézkedéseinek végrehajtásában.¹⁵

A Szemere miniszterelnök utolsó kiáltványát ezen tárgyban augusztus 3-án adta ki. Ebben azzal a „dezinformációs” fogással akarta a népet buzdítani, hogy az orosz hadsereg a kolera miatt legyengült, és létszámuk nem lehet több 30-40 ezer főnél.¹⁶ Majd megfigyelhetjük, hogy a későbbiek folyamán is próbálják majd a népet ilyen lépéssel a népfelkelésre rábírni.

A népfelkelés vezérének kinevezéséről a kormány gondoskodott, Korponay János¹⁷ ezredes személyében. Ez a választás nem igazán bizonyult szerencsésnek. Noha Korponay képzett tiszt volt, harcoló alakulatnál eddig még nem szolgált, így harctéri tapasztalatokkal sem rendelkezett, hiszen Görgey kinevezéséig a hadügyminisztériumban szolgált. Korponayt 1849. július 2-án rendelte magához Szemere miniszterelnök és belügyminiszter, és kinevezte őt népfelkelési biztosnak, valamint ismertette előtte a hadi helyzetet. Ő a feladatot csak úgy volt hajlandó vállalni, ha sorkatonaságot is bocsátanak a rendelkezésére. Ennek minimumát egy vagy kettő gyalogoszázalóban, és ugyanennyi huszárosztályban határozta meg. A miniszterelnök kijelentette, hogy nem tud sorkatonaságot adni, mire Korponay azt felelte, hogy így nem tudja a feladatot vállalni. Végül Szemere meggyőzte őt, és felhívta a figyelmét a Perczel tábornokkal való együttműködésre. Korponayt fogadta Kossuth kormányzó is, de Szabó Imre hadügyi államtitkár erre már nem volt hajlandó. A

¹² KLÖM XV. 352.

¹³ Bm. eln. 356. Bp. 1849. 06. 29. Közli: Szemere. 1990. 542.

¹⁴ Uo. 353. Közli: Szemere. 1990. 535–536.

¹⁵ KÖZLÖNY, 1849. 07. 19. Közli: Szemere. 1990. 564–566.

¹⁶ Uo. 1849. 08. 10. Közli: Szemere. 1990. 583–585.

¹⁷ Korponay János (1819-1889) Kisbirtokos, nemesi származású. Volt nemesi testőr, kilépett főhadnagy. 1848. 06. 19-től titkár a hadügyminisztériumban. 1849. 03. 16-tól a minisztérium elnöki osztályának vezetője. 1849. 07. 02-től a tiszántúli népfelkelés szervezője és vezetője. A debreceni csata után a különítménye lényegében megsemmisül. Aradon 16 évi várfogságra ítélik, majd kegyelmet kap. 1868-tól Abaúj vármegye levéltárnoka, és a helyi honvédegyet vezetője. (BONA, 1987. 208.)

hadügyminisztérium eleve hűvösen fogadta a tervet, hiszen ezen honvédelmi kérdésben még csak a véleményét sem kérték ki. Végül Korponay mellé Kékey főhadnagyot jelölték ki segédül.¹⁸

Korponay kinevezését a kormány kiáltványban tudatta a hatásköre alá tartozó törvényhatóságokkal. Ezek a következők voltak: Békés, Bihar, Csanád vármegyék és a Jászkun kerület. A szervezésen túlmenően a megfelelő vezérek kinevezését is a feladatává tették. Felhívták a kinevezett figyelmét, hogy elsősorban a Jászságot szerveztesse, mert ha Hatvannál csata lesz, akkor ők bekapcsolódhatnak. Megígérték, hogy a költségeket majd megtérítik.¹⁹

Korponay ezután Ceglédre ment, ahol Perczel tábornokkal találkozott. Perczel az összes tiszántúli hadnépet alá rendelte, és feladatául szabta, hogy az országrészt Debrecen felől az oroszok ellenében biztosítsa, de sorkatonaságot nem volt hajlandó adni. Július 3-án Korponay Jászberénybe érkezett, ahol népfelkelő csoportokkal találkozott, akik a kormány felhívására igyekeztek a kijelölt helyekre. A fegyverzetük kaszából, vasvillából és lándzsából állt.²⁰ Utaltunk már arra, hogy a kerület népfelkelését Szemere miniszterelnök még június 28-án elrendelte.²¹ Azonban annak vezetése 5 tisztviselő kivételével teljesen elmenekült, ezért Korponay kénytelen volt megparancsolni Hegedűs jász alkapitánynak, hogy csak akkor hagyhatja el a Jászságot, ha azt az ellenség elfoglalja. Korponay a Jászságból 1200 lovasra és 3-4 ezer gyalogosra számított. Ezen csapatot egyesíteni akarta a Pest és Heves megyei népfelkelő seregekkel, és ezzel próbálta meg kitölteni a Perczel és Wysocki hadtestei közötti hézagot. Hadműveleti bázisként Tiszafüredet jelölte ki, és fontosnak tartotta a kémrendszer kiépítését is. Rögtön összehívta a kerület gyűlését, amelyen elhatározták a harangok félreverését, a népfelkelés rögtöni kiállítását, valamint az ostromállapot bevezetését. Rövid időn belül több ezer ember gyűlt össze. Jászsági működését Korponay annyira sikeresnek minősítette, hogy a kormánynak azt jelentette, hogy a térség 30 ezer népfelkelővel áll készen a főszereg támogatására.²² Itt találkozott Wysocki tábornokkal is, akivel megegyezett a további teendőket illetően.²³ A jász fölkelőket Hatvanhoz rendelték. Ezzel egyidejűleg elrendelték a Tiszafüreddel szomszédos települések népfelkelését. Fő feladatnak a híd megtartását tekintették, mert ezzel az ellenség előrenyomulását is megakadályozták volna, Korponay elképzelései szerint.²⁴ Csakhogy a népfelkelés vezére megfeledkezett arról a nyilvánvaló tényről, hogy az orosz hadsereg kitűnő utász egységekkel rendelkezett, és bármikor képes volt nehézségek nélkül hidat verni. Ez a tévedés később majd végzetesnek bizonyul.

Július 4-én Korponay megszemlélte a Tiszát, és Törökszentmiklósról ment. A városban lévő katonaság és lakosság éppen menekülni készült, mire a népfelkelő fő-

¹⁸ R. 31. 1024. t.

¹⁹ Bm. eln. 1849:405. Rendelet Békés, Bihar, Csanád, Jászkun kerület egyetemének. Bp. 1849. 07. 01. Közli: Szemere. 1990. 546–547.

²⁰ R. 31. 1024. t.

²¹ Bm. eln. 354:1849. ; Jászkun ker. ir. 1. d.

²² Per. Debrecen. 1849. 07. 11.

²³ Érdekes, hogy Wysocki az emlékiratában meg sem említi a Korponay ezredessel való találkozást. (Együtt a szabadságért. 1848–1849. Wysocki tábornok emlékiratai. Bp. é.n. 82–83. o.) Egyébként Wysocki megparancsolta a népfelkelőknek, hogy őrizzék a hatvani utat, nehogy a kozákok meglephessék. (Uo. Okmánytár. 40. József Wysocki vezérőrnagy jelentése Henryk Dembinski altábornagynak. Jászberény. 1849. 07. 03.)

²⁴ R. 31. 1024. t. ; HERENDI, 1901. 99.

parancsnok maradást parancsolt. Rögtön népgyűlés összehívását rendelte el, amit a mezei munkák miatt nem lehetett megtartani. Végül a város megígérte 100 lándzsás népfelkelő kiállítását. Innen intézett rendeletet Heves megye tiszántúli részének szolgabírájához. Ennek lényege a következő volt: szakítson meg minden összekötést a megye megszállt részével, illetve rendelje el a tömeges népfelkelést.

Innen Kisújszállásra ment, ahol a törökszentmiklósihoz hasonló kép fogadta. Ezután megvizsgálta a Nagykunság stratégiai helyzetét. Megállapította, hogy a terület védelmi szempontból meglehetősen rossz, hiszen csak a mocsaras területek védhetők, de ide nehéz tüzérseget telepíteni. Végül a Hortobágyra helyezte a védelem súlypontját (Tisza–Berettyó–Körösök vonala). A Hortobágy és Nagykunság határában két híd volt. Az egyik a Karcaghoz tartozó szentágotai csárdánál, míg a másik Madaras határában (Nagyiványi híd). Így a védelmi vonal lényegét ezen két híd jelentette, melyek biztosítása révén elejét akarták venni egy Debrecen irányából induló támadásnak. Ezeket a kunok, a hajdúk és a Szabolcs megyei népfelkelők biztosították. A jászokat, a Pest és Heves megyei népfelkelőket pedig Hatvanhoz rendelték.²⁵

A hatvani népfelkelő tábor azonban meg sem alakult. Pest és Heves megyék megszállásuk után már nem tudtak érdemben bekapcsolódni, míg a jászokat maga Perczel küldte haza. Ennek oka az lehetett, hogy a népfelkelők nagy számuk ellenére kevés harcértéket képviseltek, míg élelmzésük komoly problémát jelentett.²⁶

Korponay a Nagykunságot 7000 gyalogos és 2-3 ezer lovas kiállítására kötelezte.²⁷ Ugyanakkor mozgósította a hajdú-kerületi népfelkelést is. A nánásiak közül 150 főt Szentmihályra, 50 főt Polgárra, 5 főt Dobra, 5 főt Dadára és 10 főt Lökre rendelt. Ezek feladatául szabta, hogy a Tisza partján cirkáljanak, nehogy az oroszok észrevétlenül hidat verjenek.²⁸ A hadháziak azt jelentették, hogy a városban dühöng a kolera, ezért nem javasolják a népfelkelés kiindítását.²⁹ Szoboszló 400 gyalogos és 150 lovas elküldését ígérte meg.³⁰ A böszörményi népfelkelésből 100 gyalogost és 50 lovaszt Debrecenbe rendelt Korponay, míg a többi a Tisza partjának szemmel tartására vezényelték ki.³¹ Ezen feladatot egyébként Korponay Sillye Gábor feladatául szabta.³²

Korponay a következő erőket akarta még felhasználni a védelemhez: – 137. honvédszászlóalj. Ez azonban újoncokból állt, fegyverzet nélkül. A legénység nagy része román nemzetiségű volt, az oroszok közeledtének hírére 400 fő elszökött, így parancsnoka, gr. Tholdalagi³³ őrnagy nem javasolta harctéri alkalmazását.

²⁵ R. 31. 1025. t.

²⁶ A kormány kiáltványa a főváros lakosságához. dátum: 1849. 07. 08. (KÖZLÖNY, 1849. 07. 14.) Közli: Szemere. 1990. 556–557. o. Ebben a kormány a népfelkelést már szükség nélküli áldozatnak tartja.; A jászok hazaküldéséről: KLÖM XV. 453/d. Patay József jászkun főkapitány levele Kossuthhoz. dátum: 1849. 07. 09. A tömeges népfelkelés összehívása helyett a szabad lovascapatok felállítását javasolja. A javaslatot a kormányzó támogatta.

²⁷ R. 31. 1025. t.

²⁸ Htl. 37/75. Korponay ezredes levele Sillye Gábornak. Nádudvar. 1849. 07. 10.

²⁹ Uo. 37/77. dátum: 1849. 07. 10. Sillye e miatt függesztette fel Hadházban a népfelkelést. (Htl. 37/83. Sillye Gábor levele Hadháznak. Böszörmény. 1849. 07. 10.)

³⁰ Htl. 37/78. Szoboszló levele Sillye Gábornak. 1849. 07. 10.

³¹ Htl. 37/79. Korponay levele Sillyének. Szoboszló. 1849. 07. 10.

³² Htl. 37/80. dátum: 1849. 07. 10.

³³ gr. Tholdalagi Mihály. (1816–1876) Középbirtokos, főnemesi származású. 1849 tavaszától nemzetőr őrnagy Marosszékb. VI. 12-től a Nagykárolyban alakuló 137. honvédszászlóalj parancsnoka. A kiégyezés után Marosszék főkirálybírája, majd árvaszéki elnöke. (BONA, 1987. 318.)

– Nyíregyházi újonctelep. Ezt Korponay Karcagra rendelte. Ezen „alakulat” szinten nem volt felfegyverezve és felszerelve.

– 50 fős Lehel huszár csapat. (Babos főhadnagy vezetésével) Őket bízta meg a szentágotai híd birtokbavételével.

Összpontosítási helyként Karcagot jelölte ki, de ha ezt az oroszok elfoglalnák, akkor Kunszentmártont.³⁴

Július 5-én Korponay felolvasta Kisújszálláson a miniszterelnök népfelkeltési rendeletét, és elrendelte az azonnali kiállítást. Kiderült azonban, hogy a nagykun tisztviselők nagy része elmenekült. A következő napon a 6 nagykun városhoz intézett rendeletet. Ebben Karcag, Túrkeve, Kisújszállás és Kunszentmárton népfelkeléseit a szentágotai hídrahoz rendelte a saját parancsnoksága alá. Madaras és Kunhegyes népfelkelését pedig a nagyiványi hídrahoz.³⁵ Közben Babos főhadnagy jelentette, hogy a szentágotai hidat megszállta, mire Korponay személyesen szemléte meg azt, és mindent megtett annak esetleges felszedésére. Még ezen a napon bontotta ki itt a népfelkeltés zászlaját. Szintén ekkor érkezett meg a teljes karcagi népfelkeltés, amely 2 gyalogos zászlóaljából és 1 lovas századból állt. Közben Székely³⁶ százados megszállta a tiszafüredi hidat és előkészítette a felgyújtáshoz. Július 7-én megérkezett a túrkevei népfelkeltés is. A madarasi népfelkeltés pedig ekkor indult el Nagyiványhoz. Ennek a tábornak a parancsnoka Kálmány³⁷ őrnagy volt. A következő napon a kunszentmártoni népfelkeltés is megérkezett a szentágotai táborba. Őket gr. Tholdalagi őrnagy követte 100 lándzsás népfelkelővel. Az így felállt népfelkelő táborok helyzetéről Korponay levélben is értesítette Perczel tábornokot. Gondoskodott a Bihar és Békés megyei népfelkelésekről is. Az előbbit Nagyváradra, az utóbbit Füzesgyarmatra rendelte. Rendeletet intézett a Kiskunsághoz is, melyben 500 lovas kiállítására kötelezte őket.³⁸

Július 7-én Korponay elrendelte a Kiskun kerület gyalogos népfelkeltésének Kunszentmártonba vonulását, valamint a kerület számára 500 lovas kiállítását, hogy a Debrecenből kivonult orosz csapatokat üldözhessek.³⁹

A tömeges népfelkeltés összehívása helyett Patay főkapitány lovas szabadcsapatok felállítását javasolta, és ezt Kossuth kormányzó is támogatta.⁴⁰ Ezen szabadcsapatnak a kiállítását a következő kivetési arányban tervezték⁴¹:

³⁴ R.31. 1025. t.

³⁵ Uo. ; Túrkeve városa egy 1117 fős zászlóalj állított ki, amely 6 századra oszlott. Ezek parancsnokai a következő személyek voltak: Hajdú Imre ügyvéd, Kiss Lajos tanácsnok, Kiss István ügyvéd, Bátakeszi József jegyző, Katona Sándor főjegyző, Vincze Ignác. (HERENDI, 1901. 99.)

³⁶ Székely József. (1825–1895) Polgári származású, ügyvéd. 1848 tavaszától fogalmazó a belügyminisztériumban. Szeptembertől hadnagy a Zrínyi önkéntes, októbertől 35. Zrínyi honvédszászlóaljban. A móri csatában fogságba esik, de megszökik. 1849. 02. 11-től százados és Bangya őrnagy segédtszjtje. Később Kossuth katonai irodáján teljesít szolgálatot. A kiegyezés után újságíró, majd Pest megye főlevéltárnoka. (BONA, 1988. 580.)

³⁷ Kálmány Lajos honvéd őrnagy. (1797–?) Polgári származású. 1848 tavaszán főhadnagy a 4. helyőrségi zászlóaljnál Spalatóban. 1848. 06. 13-tól százados a 4. honvédszászlóaljban. Szenttamás ostrománál megsebesül. 1848. 10. 30-tól őrnagy, a 43. honvédszászlóalj parancsnoka. 1849 február végétől Karcag, majd 07. 5-től Kunmadaras térparancsnoka. Aradon 8 évi várfogságra ítélik, de 1852-ben kegyelmet kap.

³⁸ HERENDI, 1901. 99. dátum: 1849. 07. 06.

³⁹ HERENDI, 1901. 99.

⁴⁰ KLÖM. XV. 352/d. ; Kossuth levele Perczel tábornokhoz. (Uo./e) ; HERENDI 1901. 103.

⁴¹ HERENDI, 1901. 102–103.

1. Jászság:

Település	Létszám	Lovak száma
Jászberény	84	79
Árokszállás	41	47
Kisér	22	19
Apáti	33	37
Ladány	25	22
Alsó-Szentgyörgy	17	26
Fényszaru	24	16
Jákóhalma	11	15
Dózsa	12	10
Mihálytelek	10	10
Felső-Szentgyörgy	7	5
Összesen:	286	286

2. Nagykunság:

Település	Létszám	Lovak száma
Karcag	69	75
Kisújszállás	51	49
Túrkeve	47	52
Madaras	43	38
Kunszentmárton	43	37
Kunhegyes	33	35
Összesen:	286	286

3. Kiskunság:

Település	Létszám	Lovak száma
Halas	57	76
Félegyháza	84	49
Kunszentmiklós	25	58
Szabadszállás	21	32
Fülöpszállás	15	25
Lanzháza	15	14
Majsa	29	15
Dorozsma	40	16
Összesen:	286	286

Ezen szabadcsapatot egy kisebb huszárcsappal egyesítették volna. Feladatául a Tisza-vonal őrzését, és az ellenség állandó nyugtalanítását szabták.⁴²

⁴² Uo.

A népfelkelés felállása július 9-én a következő volt:

1. Szentágotai tábor.

Parancsnok: Korponay János ezredes.

Segédtszjtje: Pakk hadnagy.

a) „Rendes” haderő: parancsnok: Zsámbokrét⁴³ őrnagy.

Csapatnem	Létszám	Fegyverzet
Nyíregyházi újonctelep	500	lándzsa
Lehel-huszárok (Babos fhd.)	50	nem ismert
madarasi honvédek	20	puska

b) Kun népfelkelők: parancsnok: gr. Tholdalagi őrnagy.

Csapatnem	Létszám	Fegyverzet
karcagi gyalogos népfelkelők	3500	lándzsa, kasza
kunszentmártoni gyalogos népfelkelők	1200	Ua.
túrkevei gyalogos népfelkelők	500	Ua.
karcagi lovas népfelkelők	80	nem ismert

2. Nagyiványi tábor: parancsnok: Kálmány őrnagy.

Csapatnem	Létszám	Fegyverzet
madarasi gyalogos népfelkelők	1000	Kasza, lándzsa
kunhegyesi gyalogos népfelkelők	500	Ua.
madarasi és kunhegyesi lovasság	300	nem ismert

3. Tiszafüredi tábor: parancsnok: Kékey főhadnagy. Ezen különítmény 25 honvédből állt, és puskákkal volt felfegyverezve.

A fő gondot a lovasság csekély száma jelentette. Korponay szerint a védelem kulcsát a mirhói és dobi gátak jelentették. A mirhói gátat át akarta vágatni, és ezen ügyben rendeletet is intézett Heves vármegyéhez. Szerencsére ezen lépésre nem került sor, hiszen ennek ökológiai szempontból súlyos következményei lettek volna, mert nagy kiterjedésű területek váltak volna a kiömlő víztömeg áldozatává.

A népfelkelés organizálása azonban egyre nehezebben ment. Nádudvar, Szoboszló és Debrecen városokhoz intézett rendeleteiben már dezinformációs fogással akarta elérni a fenti célt. Azzal kecsegtette őket, hogy Perczel 30 ezer fős sereggel

⁴³ Zsámbokrét János honvéd őrnagy. Vagyontalan nemesi származású. 1844-től főszázados a 37/3. gyalogezrednél Nagyváradon. Részt vesz a délvidéki harcokban. 1848. 12. 01-től őrnagy, zászlóaljnak parancsnoka. 1849. 04. 29-től a nyíregyházi újonctelep parancsnoka. Július közepétől dandárnok Korponay ezredes népfelkelő seregében. Aradon 15 évi várfogságra ítélik, de 1856-ban kegyelmet kap. A kiegyezés után Pozsonyban élt. (BONA, 1987. 345.)

jön a segítségükre, és a jászkunok is útnak indítottak ugyanennyi népfelkelőt. Bem is kijön Erdélyből, hogy Perczelrel egyesüljön.⁴⁴ Egy másik rendeletben, melyet Zemplén, Szabolcs, Szatmár megyékhez és a Jászkun kerülethez intézett, szintén ezekkel a hírekkel állt elő, sőt még azzal is megtoldotta, hogy 6000 jászkun lovas ágyúkkal megerősítve kerülő úton sikeres ellentámadást indított az orosz csapatok ellen. Azonban az álhírkeltéssel nem sikerült elérni a kívánt eredményt. A szentágotai tábor fegyelme annyira meglazult, hogy szigorúbb rendszabályokat kellett bevezetni. Ezen a hangulaton még Kossuthnak a kunokhoz intézett buzdító szavai sem változtattak sokat. Egyébként Kossuth igyekezett biztosítani a Nagykunság rémült lakosságát, hogy a mirhói és dobi gátakat csak végszükség esetén fogják átmetezni.⁴⁵ A nagykunok kérték a kormányzótól, hogy a mezei munkák miatt engedje el a népfelkelést. Kossuth ezen ügyben Korponayhoz utasította őket. Közben a madarasi és kunhegyesi népfelkelők engedelem nélkül hazamentek a nagyiványi táborból, annak ellenére, hogy Korponay ezredes haditörvényszékkel fenyegette meg őket. A tábor parancsnoka, Kálmány őrnagy is fenytésben részesült.⁴⁶ Szentágotáról Korponay népfelkelő csapatokkal Madaras irányába hajtott végre mozdulatokat, melynek az volt a célja, hogy a várost megijesszék. Így kénytelen volt ismét a kényszerítés eszközéhez nyúlni.⁴⁷ Egyébként a Korponay által felállított védelmi vonalnak Tiszafüred volt a leggyengébb pontja. A tábor parancsnokának, Somogyi József⁴⁸ századosnak jelentése szerint a csekély számú őrség egy 60 lovasból álló orosz különítmény átkelését is csak úgy tudta megakadályozni, hogy a hidat szétbontották.⁴⁹

Július 11-én Korponay Debrecenben két rendeletet adott ki. Az egyikben fel szólított minden katonatisztet, hogy jelentse be magát nála. A másikban pedig minden hatóságot, törvényszéket és testületet, hogy a magyar kormány iránti hódoló nyilatkozatot juttassák el hozzá.⁵⁰ Még ezen a napon közgyűlést tartottak a jász, nagykun és kiskun kerületek tisztikarai Kunszentmiklóson. Kijelentették, hogy egyes kiskun községek olyan messzire fekszenek a szentágotai tábortól, hogy kép-

⁴⁴ Debrecen az orosz megszállás után már kevés hajlandóságot mutatott a népfelkelés iránt. Így Korponaynak a városba történő bevonulása, mely jelentős számú népfelkelő kíséretében történt, tekinthető egyfajta erődemonstrációnak is. (Erről bővebben: NYAKAS, 1980. 273.) Azt, hogy Korponay erre a lépésre tudatosan készült bizonyítja az is, hogy Sillye Gábor kormánybiztos július 10-én a hozzá intézett levelében kijelentette, hogy a debreceni bevonulásra a mezei munkák miatt nem tud embert adni. (Htl. 37/88.)

⁴⁵ A mirhói gát érdekessége, hogy már közel egy évszázada vita tárgyát képezte a Nagykunság, és Heves és Külső-Szolnok vármegye között. Ezen gát megépítése egy 18. századi közös vállalkozás eredménye, melynek keretében a nagykunsági falvak és mezővárosok hatalmas méretű közmunkával gátat építettek a Mirhó-fokon kitörő áradások megakadályozására. Az így elkészült gátat Heves és Külső-Szolnok vármegye leromboltatta 1776-ban, mert a gát az ő földjükre terelte a folyó vizét. A témáról bővebben: BELLON Tibor: A gátépítés hatása a lakosság gazdálkodásának és életmódjának megváltozására. In: Áldás és Átok a víz. Szerk. Tóth Albert. Kisújszállás. 1987. 113–130. o.

⁴⁶ R. 31. 1025. t.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Somogyi József. (1807–1872) Vagyontalan, nemesi származású. Volt őrmester, a 32. gyalogezredben és a 3. huszárezredben szolgált. 1848. 09. 17-től őrmester a Zrínyi szabads csapatban, és részt vesz a Jellacsics elleni harcokban. Október 13-tól főhadnagy a 35. Zrínyi honvédszázalójában. December 11-től százados a 60. honvédszázalójánál. 1849 májusától Tiszafüred térparancsnoka, majd július 11-től a kunsági népfelkelők vezetője Korponay ezredes seregében. (BONA, 1988. 548. o.)

⁴⁹ Per. Somogyi József százados jelentése Korponay ezredesnek. Tiszafüred. 1849. 07. 10.

⁵⁰ Uo.

telenek oda küldeni a népfelkeléseiket.⁵¹ Gondot okozott az is, hogy Korponay nem rendelkezett hatékony hírszerzőszolgálattal. Azon hírre, hogy az oroszok Polgárnál hidat vertek, Sillery Gábort 300 gyalogos és 100 lovas népfelkelővel ide rendelte. Feladatául szabta azt is, hogy ha a híd létezne, akkor azt szedjék fel, ha ez nem megy, akkor a környékbeli malmokat rakják meg kövel, és engedjék a híd felé. Ha még ez is sikertelen, akkor szurokkal és szalmával megrakott hajókkal gyűjtsák fel.⁵² Az ilyen felesleges riasztások szintén demoralizálták a népet. A következő napon a népfelkelés parancsnoka részletes beszámolót küldött Kossuth Lajos kormányzónak. Ebben ismertette a fentebb már vázolt intézkedéseket. Kijelentette, hogy a nép ujjong a népfelkelés eszmééért. Szerinte őt Szabolcsban a lakosság kitörő lelkesedéssel fogadta. A hajdúk egy emberként állnak mögötte, és 10-12 ezer emberre számít a kerületből. Július 10-én érkezett Debrecenbe, ahová diadalmenetben vonult be, és itt is elrendelte az azonnali és tömeges népfelkelést. Közölte azt is, hogy felvette Knezic tábornokkal a kapcsolatot. Tőle elsősorban sorkatonaságot remél, a következő felosztásban:

- Csegére egy század gyalogságot és ugyanannyi huszárt, valamint egy 12 fontos ágyút.
- Polgárra fél század huszárt és egy 6 fontos ágyút.

Halasy⁵³ kapitány vezetésével 30 honvédet küldött Dobra, akiknek az a feladatuk, hogy a népfelkelőkkel együttműködve, ha szükséges, akkor átvágják a gátat. A továbbiakban támadó hadműveletekbe akar kezdeni az oroszok ellen, akiket Tokaj felől támadva, Knezic tábornokkal együttműködve akar kiszorítani az országból. A siker azért is biztos, mert szerinte az orosz hadsereg hangulata borzalmas, és ő számíthat a Kelet-Felvidék lakosságának támogatására is.⁵⁴ Az egy héttel későbbi jelentésében már másképpen látta a helyzetet. A levél bevezetőjében seregét már olyan erősnek tünteti fel, amely önmagában is képes az orosz fősereget megsemmisíteni. E hangzatos kijelentés után visszatért a valóság talajára. Kijelentette, hogy a népfelkelés együtt sokáig nem tartható, ezért a megyéket mozgó lovas és gyalogos csapatok állítására kötelezte a következő felosztásban: – Nagykunság: 2 gyalogos zászlóalj és 2 lovas osztály.

- Jászság: egy gyalogos zászlóalj és egy lovas osztály.
- Csanád vármegye: ugyanaz.
- Békés vármegye: 2 gyalogos zászlóalj és egy osztály lovasság.

Fegyverzet: gyalogság egyharmada rövid fejsze, második harmada rövid ásó, és harmadik harmada rövid csákány.

- Lovasság: fokos, vagy kard.

Ruházat: csizma, szűr, kalap, két pár fehér ruha, tarisznya.⁵⁵ A hajdúkat egy gyalogos zászlóalj kiállítására szólította fel, melynek a feladata a Tiszavonal védelme lenne.⁵⁶

⁵¹ HERENDI, 1901. 100.

⁵² Htl. 37/159. Debrecen. 1849. 07. 11.

⁵³ Halasy Zsigmond honvéd százados. Középbirtokos, nemesi származású. Kilépett hadfi (2. huszárezred). 1848 szeptemberétől közvitéz a Szabolcs megyei önkéntes nemzetőr zászlóaljnál, részt vesz a Jellacsics elleni harcokban. 1849. 03. 01-től százados a 43. honvédszászlóaljnál. A kiegyezés után a Szabolcs megyei honvédegyelet tagja. (BONA, 1987. 248.)

⁵⁴ Per.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Htl. 38/105. Korponay levele a Hajdú-városokhoz. Tiszafüred. 1849. 07. 17.

Abban, hogy Korponay a tömeges népfelkelés helyett csapattestek szervezéséhez kezdett, szerepet játszott a kormánynak július 23-án kelt rendelete, melyben öt egy 30 ezer fős tartaléksereg szervezésére szólították fel.⁵⁷ Ezen seregbe a jászkunok 1142 gyalogost és 858 lovas újoncot adnának.⁵⁸ Szintén ezen a napon utasította Korponay Sillye Gábort, hogy küldjön Polgárra 200 embert, és Dada lakosságát szólítsa fegyverbe. Dob és Búd lakossága vonuljon rögtön a dobi gáthoz, és az oroszok megjelenése előtt vágják azt át. A szabolcsi nemzetőröket rendelje Bogdányba. Állítson fel lovas tábori postákat.⁵⁹ A nánási, mándoki és bogdányi táborokban lévő népfelkelőket bocsássa Knezic tábornok rendelkezésére. A tartaléksereget a debreceni tábor képezze.⁶⁰

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az feladat, melyre a népfelkelést kiszemelték szinte végrehajthatatlan. Július 20-án a Szabolcs megyei nemzetőrség 2. zászlóaljának őrnagya jelentette Sillye Gábor kormánybiztosnak, hogy a dobi táborban kolera szedi az áldozatait.⁶¹ A Lökön és Eszláron lévő népfelkelők egyszerűen hazamentek.⁶² Július 24-én Eötvös⁶³ százados, a dorogi népfelkelők parancsnoka azt jelentette a polgári táborból, hogy a böszörményiek elhagyták az őrhelyeiket, anélkül hogy az őket felváltó dorogiakat bevárták volna. Aggódik, hogy a példa ragadós lehet.⁶⁴ Ezen előjelek ellenére Korponay egy támadó hadműveletet akart kezdeni. Knezic és Perczel tábornokokhoz írt levelében Miskolc stratégiai jelentőségét ecsevelte.⁶⁵ A hadügyminisztériumhoz írt levelében pedig a támadást azzal indokolta, hogy az ellenség visszavonulása lehetővé teszi számára, hogy offenzívába menjen át. Ezt egy kombinált támadással akarja kezdeni, amely Miskolc ellen irányulna. Ágyúteget, törzs és főtiszteket, valamint annyi újoncot kér, amennyit csak lehetséges.⁶⁶

E támadási tervből azonban hamar kiábrándította Korponayt az oroszok mindent eldöntő támadása. Július 22-én az oroszok Polgár környékén egy látszattámadást hajtottak végre, melynek az volt a célja, hogy Korponayt megtévesszék. Ezen támadást a népfelkelők könnyedén visszaverték.⁶⁷ Ezek után Korponay a döntő támadást Tiszafüred környékén várta, és az ellenség megtévészésére tüzeket rakatott, hogy azt a látszatot keltse, hogy egy erős és nagyszámú alakulat védi Füredet.⁶⁸ Az ellenség azonban Poroszló környékén támadott 12000 emberrel és 8 ágyúval. Az átkelésben a következő alakulataik vettek részt: 5. gyaloghadosztály és annak tüzér-

⁵⁷ KLÖM. XV. 459.

⁵⁸ Uo. 464./e Kossuth levele a hadügyminisztériumnak. Dátum: 1849. 07. 24.

⁵⁹ Htl. 37/223.

⁶⁰ Uo. 37/298.

⁶¹ Htl. 38/335.

⁶² Htl. 38/336. Knezic tábornok levele Sillye Gábor kormánybiztoshoz. Szentmihály. 1849. 07. 20.

⁶³ Eötvös György. Nemesi származású, a Hajdú-kerület főügyésze. 1848-tól nemzetőr főhadnagy, majd október 1-től főhadnagy a Bocskai önkéntes csapat gyalogságánál. 1849. 03. 01-től százados az ebből alakult 52. honvédszászlóaljnál. 1849. 05. 26-tól Sátoraljaiújhely térparancsnoka. Július 23-tól ülnök a nagykállói rögtönítélő törvényszéknél.

⁶⁴ Htl. 39/248.

⁶⁵ Uo. 38/452.

⁶⁶ Uo. 39/87. dátum: 1849. 07. 22. A két nappal korábban Sillye Gáborhoz írt levelében azt szerette volna megtudni, hogy milyen erőkre számíthat a hatáskörébe tartozó területekről. (Htl. 38/337)

⁶⁷ Htl. 39/140. Korponay ezredes napiparancsa. Polgár. 1849. 07. 23.

⁶⁸ Karsa. 1993. 267–268. o. Egyébként Karsának a Korponay működését elítélő kijelentései igazságtalannak. Kis létszámú seregével eleve lehetetlen volt megakadályoznia az oroszok átkelését. vö. Bona Gábor jegyzete.

sége, egy ulánusdandár és egy lovasütég, 2. lövészászlóalj, egy utászosztag és a 32. doni kozákezred.⁶⁹ A népfelkelő sereg ezzel szemben egy zömmel újoncokból álló zászlóalj, 1 gerilla század és 2 ágyú. A magyaroknak vissza kellett vonulniuk, mert elfogyott a lőszerük. A tiszafüredi hidat felégették a debreceni népfelkelők, majd a Berettyónál vettek új állást, és összekötetésbe léptek Knezic tábornokkal.⁷⁰ Egyébként a magyar ellenállás nem volt túlságosan erős. Az orosz visszaemlékezések szerint Gorcsakov hercegnek⁷¹ elég volt egyetlen sortüzet vezényelnie, hogy a népfelkelők szétfussanak. Gorcsakov azt jelentette Paszkievics tábornoknak, hogy "valami csöcselék állt velem szemben". Az orosz hadsereg átkelését szolgáló pontonhíd egy nap alatt felépült, így az orosz III. hadtest főhadiszállása július 27-én már Tiszafüreden volt.⁷² Ezek után Knezic tábornok tokaji pozíciója is lehetetlenné vált, aki rögtön segítséget kért a Központi Táborkari Irodától, de a kérését elutasították.⁷³ Július 28-án Korponay azt jelentette Knezicnek, hogy az ellenség Tiszafüreden van, és Polgárt és Csegét is erős megszállás alatt tartja. Egyben segítséget kér, de azt végül nem kapott.⁷⁴ Perczel ugyan megígérte egy zászlóalj elküldését, de erre már nem került sor.⁷⁵ Ennek ellenére Korponay próbálta menteni a menthetőt. Július 27-én levelet intézett Debrecen városához azzal a felszólítással, hogy küldjenek futárt az ő nevében a kormányzóhoz és kérjenek tőle ágyút és fegyvert. Egy másikat Knezic tábornokhoz, hogy jöjjön a segítségére. Szólítsák fel a Hajdú-kerület, Nagykunság és Bihar népét a tömeges népfelkelésre.⁷⁶ Erre azonban az ellenség gyors előrenyomulása miatt már nem volt lehetőség. Július 27-én Korponay egy kemény hangú dorgáló levelet kapott Kossuthtól. Ennek a lényege a következő volt: kár volt Debrecen felé sietni, mert Görgeynek a Tiszán átkelő seregét a népfelkelés hatékonyan tudta volna támogatni. Kossuth mindössze arról feledkezett meg, hogy közben az oroszok átkeltek a Tiszán, és Korponay lényegében visszavonult Debrecenbe.⁷⁷

Július 30-án az orosz csapatok már Dob és Nánás között állomásoztak.⁷⁸ Így Debrecen is fenyegették, és Korponay a város feladására készült⁷⁹, mivel kémei szerint egy 32000 fős hadoszlop készült annak megtámadására.⁸⁰ Ezzel szemben Görgey arra utasította, hogy az I. hadtest megérkezéséig tartsa magát.⁸¹ Így kapcsolódott be a debreceni csatába. Korponay különítményének hadrendje Debrecennél a következő volt⁸²:

⁶⁹ Rosonczy. 1988. 358. o.

⁷⁰ Uo. 40/62. Korponay ezredes levele Görgey tábornokhoz. Hortobágy. 1849. 07. 26. ; Máriássy János szerint Korponay különítménye Tiszafürednél 1500 főt számlált, de a 600 fős hajdú-kerületi nemzetőrzászlóalj hazament. (Máriássy. 1999. 183. o.)

⁷¹ Gorcsakov, Mihail Dimitrijevic herceg. (1793-1861) Tüzérségi tábornok, a magyarországi orosz csapatok vezérkari főnöke, később Lengyelország főkormányzója. A Tiszán átkelő orosz csapattest parancsnoka. (Rosonczy. 1988. 885. o.)

⁷² Rosonczy. 1988. 248. o. ; A. P. Scserbatov: Paszkievics Magyarországon. Bp. 1984. 122. o.

⁷³ Htl. 40/176. Knezic tábornok levele Görgey tábornokhoz. Tokaj. 1849. 07. 27. ; Az országos táborkari iroda válasza: Htl. 40/177. Szerencs. 1849. 07. 27.

⁷⁴ Htl. 40/284. Debrecen.

⁷⁵ V. Waldapfel. IV. 142. Perczel levele Szemeréhez. Kistelek. 1849. 07. 28.

⁷⁶ Htl. 40/164-a.

⁷⁷ Per. Kossuth levele. Kisújszállás.

⁷⁸ Uo. Korponay ezredes levele Görgey tábornokhoz. Debrecen. 1849. 07. 30.

⁷⁹ Uo. 40/164-b. Korponay levele Görgeyhez. Debrecen 1849. 07. 30.

⁸⁰ Uo. 40/175.

⁸¹ GYALÓKAY. 1927. 53.

⁸² Hm. ált. iktatatlan iratok. 163. doboz.

Alakulat	Fegyverzet
96. honvédszászlóalj	gyengén felszerelt
Nyíregyházi újonctelep	fegyvertelen
Hevesi és zempléni önkéntesek	nem ismert
50 Lehel-huszár	nem ismert
7. huszárezred egy százada	nem ismert
Tüzérség	2 db 12 fontos egy 6 fontos és egy 4 fontos ágyú

A különítmény felfegyverzett részét a jobb szárnyra az erdőbe helyezték, míg a maradék a tartalékot képezte 5 löveggel.⁸³ A cári hadsereg cserkesz (muzulmán) lovasezrede megkerülte és szétverte a magyar jobbszárny 3. lépcsőjében álló Korponay-dandárt, majd a Bobich-hadosztálynak esett. A különítmény nagy része felkoncoltatott, vagy fogságba esett.⁸⁴ Veszteségük egyes források szerint 500 fő⁸⁵, más források szerint ennél jóval magasabb, 800 fő.⁸⁶

Összegzés

A jászkun népfelkelések értékelésénél a következő összegző szempontokra szeretnénk felhívni a figyelmet:

1. A szabadságharc története során már többször bebizonyosodott, hogy a népfelkelés csak akkor tud hatékonyan működni, ha azt megfelelő számú reguláris katonaság is támogatja. Ez pedig itt nem állt rendelkezésre. egyet kell értenünk Balajthy Vendel kormánybiztos azon kijelentésével, hogy „a népfelkelés rendes sereg nélkül, főként ágyúk ellenébe csekély vélekedésem szerint célhoz nem vezet, s nem egyéb mint az ellenségnek ingerlése.”⁸⁷ Az ozorai példát nem lehet általánosítani, mert ott Görgey őrnagy vezetésével sorkatonaság is támogatta a népfelkelőket. A Roth-hadosztály létszáma 9 ezer fő körül volt, és ezek zömét is a horvát határőrezredek kiegészítő zászlóaljai és szerezsánok alkották.⁸⁸ Ezek harcértéke pedig össze sem hasonlítható a sem a császári soralakulatok, sem a százazres nagyságrendű orosz fősergével.

2. Nem fogadható el azon vád sem, hogy a kudarc okait a jobbagyfelszabadítás továbbfejlesztésének megakadásában kell keresnünk. Az ilyen jellegű szintetizáló munkák szerzőinek többsége meglegedett ezen általános jellegű kijelentés megtételével, anélkül hogy a szükséges alap kutatásokat elvégezték volna.⁸⁹ Ez alól csak Barta István tekinthető kivételnek, aki a kormányzat parasztpolitikáját vette vizsgá-

⁸³ MÁRIÁSSY. 1999. 233.

⁸⁴ Uo. 188–189. o.

⁸⁵ GYALÓKAY. 1927. 82.

⁸⁶ MÁRIÁSSY. 1999. 237.

⁸⁷ Batthyány ir. 1. tétel. Balajthy Vendel levele gr. Batthyány Kázmérhoz. Dorozsma. 1849. március 23.

⁸⁸ A témáról bővebben: Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellacsics ellen 1848 őszén. Bp. 1953.

⁸⁹ Pl.: Andics Erzsébet: Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen. in.: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. I–II. k. Bp. 1952. II. k. 78–81.

lat alá, az OHB és az igazságügy-minisztérium anyagainak felhasználásával.⁹⁰ Ezekből kiderült, hogy a legtöbb probléma a következő régiókban volt:

- Szatmár megye
- Erdély
- Kertészközségek (Békés, Csanád, Csongrád és Arad megyék)

A valódi okokat máshol kell keresnünk. Véleményünk szerint a jászkun népfelkelések kudarcait, túl azon hogy a jól felfegyverzett soralakulatokkal szemben eleve esélytelen volt, a következő tényezők okozták:

1. A szabadságharc korábbi történetéből kiderül, hogy ez volt az a régió, amely a legtöbb áldozatot hozta. Mobilizált nemzetőrsegek 1848 nyarától részt vettek a szerb felkelők elleni harcokban.⁹¹ Ősszel és télen az erdélyi harcokban. Lényegében ők adták a tavaszi hadjárat hátországát is. A sok beszállásos és fuvarozási kötelezettség, a nagyszámú katonaságok élelmezése kimerítette a vidék lakosságát.

2. A népfelkelés időpontja éppen egybeesett a nyári betakarítási munkáival. 1848 nyarán már nem sikerült megfelelően aratni. Ugyanakkor a termés be nem takarítása fizikális létükben is fenyegette az embereket.

3. A kimozdított népfelkelőket többnyire azoknak a helységeknek kellett élelmezniük, ahol akkor állomásoztak. Ez elégedetlenséget szült, hiszen az, hogy az állam majd a költségeket megtéríti ekkor még sovány vigasznak tűnt. Dada község kitűnő példa erre. Egyébként a népfelkelők élelmezése mindig is megoldatlan problémát jelentett. Ezért küldte haza Perczel tábornok az 5000 jász népfelkelőt.

4. A kolera kitörése. Noha Sillye Gábor sorra mentette fel azon helységeket a népfelkelési kötelezettség alól, ahol éppen kitört a kolera, a járványt nem sikerült lokalizálni. Így a kimozdulók joggal retteghettek ezen szörnyű betegségtől, hiszen a korban az egészségügy nem működött a megfelelő hatásfokkal.⁹²

5. Végezetül annyit szeretnénk megjegyezni, hogy a kényszerítő intézkedések (Madaras és Debrecen, rögtönítélő bíróságok) szintén csak az ellenérzést növelték. A lakosság félreinformálása sem hozta meg a kívánt eredményt, hiszen az események túl gyorsan pörögtek ahhoz, hogy az igazságot sokáig el lehessen titkolni, és ezáltal a kormányzat elveszítette a hitelét.

⁹⁰ BARTA István: A kormány parasztpolitikája 1849-ben. Századok. 1955/5. 840–882. és Századok. 1956/1–2. 4–68. o.

⁹¹ Erről bővebben: URBÁN Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp. 1973. 147., 149–150., 175. ; Vay ir. 1417, 1489, 1893, 2131, 2331, 2332, 2365. ; A téma iránt érdeklődők használhatják még Hodossy Miklós kormánybiztosi iratait is. (1–2.d.) Ezen anyag azonban nincs iktatva, így pontos iratszámot sem tudunk adni.

⁹² A témáról bővebben: ZÉTÉNYI Győző: A magyar szabadságharc honvédorvosai. Bp. 1948.; F. KISS Erzsébet: A magyar egészségügyi szakigazgatás szervezete és problémái 1848–1849-ben. Századok. 1976/2. 294–325 .

Irodalom

1) Levéltári források:

a) A Magyar Országos Levéltár anyagából

- Batthyány ir.= Batthyány Kázmér. Külügyminisztériuma előtti iratok. R5. 1. tétel.
- Bm. eln.= Belügyminisztérium. Elnöki iratok. H. 9.
- Hm. ált.= Hadügyminisztérium. Általános iratok. H.75.
- Hodossy= Hodossy Miklós kormánybiztosi iratai. H. 106.
- Jászkun ker. ir.= Jászkun kerület iratai. H. 132.
- ONHT= Országos Nemzetőrségi Haditanács. Közös Kezelt Általános Iratok. H. 92.
- R. 31. 1024. t.= Naplók, feljegyzések. Korponay János ezredes emlékirata. „Néhány szó a magyar szabaddalmi háború történetéből. (Kis Károly ajándéka az írás is az övé) 1–6. íven.” R.31. 1024. t.
- R. 31. 1025. t.= Naplók, feljegyzések. Korponay János emlékirata. Napló féle feljegyzések 1848–49-ből. R. 31. 1025. t.
- Vay ir.= Vay Miklós kormánybiztosi iratai. H. 113.

b) A Hadtörténelmi Levéltár anyagából

- Htl.= Hadtörténelmi Levéltár. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai.
- Per.= Hadtörténelmi Levéltár. Abszolutizmuskori iratok. Aradi császári és királyi rendkívüli haditörvényszék. Korponay János ezredes hadbíróági pere.

2) Feldolgozások:

BENE János

1998

Szabolcs a honvédelemért 1848-1849-ben.

In: Szabolcsi honvédek a szabadságharcban.

(1848–1849). Szerk. Bene János. Nyíregyháza. 9–31.

BONA Gábor

1987

Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban,

1848–49. 2. bőv. jav. kiad. Budapest.

1988

Kossuth Lajos kapitányai. Budapest.

GYALÓKAY Jenő

1927

A debreceni ütközetről. In: Hadtörténelmi Közlemények.

48–82.

- HERENDI József
1901 A Jászkun-kerületek a függetlenségi harc alatt
1848–1849-ben. Czepléd.
- KARSA Ferenc
1993 Szabadságharcos napló. Sajtó alá rend. Bona Gábor.
Budapest.
- KLÖM XV.
Kossuth Lajos összes munkái.
Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai.
Sajtó alá rend. Barta István Budapest. 1955
- Közlöny
1849 Szerk. Gyurmán Adolf. Pest, Debrecen, Szeged, Arad.
- MÁRIÁSSY János
1999 Visszaemlékezések az 1848–49. évi szabadságharc alatt
végzett szolgálataimra. Budapest.
- NYAKAS Miklós
1982 A népfölkelés szervezése 1849 nyarán Szabolcs
megyében, a Hajdúkerületben és Debrecenben.
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1980.
Debrecen. 267–282.
- ROSONCZY Ildikó (vál.)
1988 A magyarországi hadjárat, 1849. Orosz szemtanúk a
magyar szabadságharcról. Budapest.
- SZEMERE Bertalan
1990 Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból.
Sajtó alá rend. Hermann Róbert és Pelyach István.
Budapest.
- URBÁN Aladár (vál., jegyz., előszó)
1999 Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és
nemzetőri iratai. I–II. Budapest.
- V. WALDAPFEL Eszter
1965 A forradalom és szabadságharc levelestára. IV.
Budapest.

Kecskemét polgárai és Kossuth Lajos kapcsolata 1848 szeptemberétől 1849 júliusáig

Ez a megemlékezés is azt igazolja, hogy Kossuth Lajos Magyarországról történő távozása után még 150 évvel később is az egyik legnépszerűbb magyar történelmi személyiség. Az elmúlt nem egészen egy évtizeden belül harmadik alkalom nyílt arra, hogy róla, vagy legalább róla is országsszerte ünnepek során megemlékezzünk. Ez kétségtelenül magában hordozza annak veszélyét, hogy oly sokszor ismételtetjük a róla alkotott teljesen jogos és elismerő megállapításokat, hogy ezek ily módon fokozatosan megkopnak. Alig vesszük észre, hogy végül ezeket a figyelemfelkeltőnek szánt jelzőket, állításokat már egyfajta unalom lengi körül. Ez az eljárás Kossuth-tal szemben annál inkább bántó lehet, mivel sokszorosan bebizonyította, hogy az örökösben változó valósághoz ő folyamatosan tudott igazodni, az újabb és újabb kihívásoknak szinte kivétel nélkül meg tudott felelni.

Ne vegyék hát rossz néven, ha én most mellőzöm a vele kapcsolatosan hangoztatni szokott, a rá kiosztott ünnepi sztereotípiákat, és helyette kevésbé emelkedett, de mindenképpen valós, és eddig még fel nem vetett, vagy kellően meg nem magyarázott néhány epizódra térek ki. Ezzel természetesen nem kívánom semmilyen formában megkérdőjelezni Kossuth történelmi szerepét, a magyar polgári átalakulásban szerzett személyes érdemeit, hanem csupán valamelyest árnyalni, néhány esetben pedig pontosítani a köztudatban ezzel kapcsolatban kialakult képet. Bár kétségtelen, hogy a munkásságára, főként 1848–49-re utaló levéltári anyagot már alaposan feltárták, mégis akad egy-egy olyan mozzanat, amelyre a kutatók figyelme, szorgalma kisebb mértékben irányult. Még pontosabban fogalmazva egyes területekről közzé tett ismeretek nem kerültek be történelmi köztudatunkba. Ezek közé tartozik a Bács-Kiskun megyei levéltárban őrzött anyag, illetve az ezekből készített forrásközlések és feldolgozások egy része.

A magyar polgári átalakulással és a vele összeforrt szabadságharcral kapcsolatosan kialakult egyik legismertebb megállapítás, hogy az utolsó rendi országgyűlés Kossuth javaslatára, követelésére fogadta el a jobbágyfelszabadítást, amely később alapja lett a nemzeti összefogásnak. A szabadságharc kibontakozódását és annak sikereit a jobbágyfelszabadításon kívül jórészt a szeptemberi újabb reformok alapozták meg, amelyek elfogadtatása ugyancsak nagyjából Kossuth érdeme. Ezek a törvények, ezek a társadalmi reformok biztosították a magyar parasztság elkötelezettségét a fegyveres harcok során is.¹

Az ilyen erőteljes summázatok mélyén legtöbbször érdemi ellentmondások is megbújnak. Ez tapasztalható ebben az esetben is. Bár a fenti leegyszerűsített megfogalmazásnak igazságtartalmát alapvetően nem kívánom kétségbe vonni, mégis egy-két mozzanatra érdemes a figyelmet felhívni. A túlzott leegyszerűsítésnek az egyik hátránya ez esetben az, hogy nem tükrözi igazán a magyar társadalmi fejlődés minden fontosabb elemét. Mindenképpen pontatlan annak sugallata, hogy rendi, avagy

¹ A jobbágyok attól féltek, hogy „...veszendőbe mennek a márciusi jobbágyfelszabadító vívmányok...”, illetve a horvátok támadásakor a fegyvertfogó parasztok azt remélték, hogy az „...ellenség visszaveréséért, helytállásukért a forradalom a márciusi jobbágyfelszabadító vívmányok körének további tetemes kitágításával fogja jutalmazni őket...” SPIRA György, 1979. 323.

feudális társadalom nemesekből és jobbágyokból állott, melyet egy csekély létszámú polgárság egészített ki. Feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy a magyar parasztság egy igen jelentős része 1848 előtt nem tartozott a jobbágyok közé. Az Alföldön a hajdúk és a jászkunok évszázadokon át a szabadparaszti fejlődés útját járták. A XIX. században a földesúri terheiktől megváltakozott mezővárosok lakói, ha nem is rendelkeztek kollektív nemességgel mint az előbb említett népcsoportok, hasonlóképpen szabad parasztoknak voltak tekinthetők. Tehát azt mondhatjuk, hogy Alföld hatalmas térsége volt e tekintetben érintve. A hajdúk, a jászok, a nagy- és a kiskunok mellett Kecskemét, Nagykőrös, Szentés, Békéscsaba és a Hajdúság szomszédságában lévő Nyíregyháza lakosai tartoztak e körbe. Nem szólva arról, hogy az ú.n. szabad királyi városok lakosságának számottevő része is ide sorolható (Debrecen, Szeged, Szabadka, Zombor stb.).

Csak a legkritikább esetben történik arra utalás, hogy ez a több százezres tömeg valójában 1848 márciusában a jobbágyfelszabadítás során és a szeptemberi reformok révén nem kapott újabb jogokat, nem részesült újabb anyagi kedvezményekben olyan értelemben mint az egykori uraiktól személyes függésben levő telkes jobbágyok. Sőt, ők úgy érezték, hogy ezen reformok során valójában veszteség érte őket.² A hajdúk és a jászkunok ugyanis elvesztették a kollektív nemességgel járó nem különösebben nagy, de jól körvonalazott kiváltságaikat, amelyek megkülönböztették őket a telkes jobbágyok tömegétől, amelyek révén ők velük szemben nem alattvalók voltak, hanem a nemesi nemzet részei. Miközben az országgyűlés döntése értelmében a magyar állam magára vállalta a nemesek kárpótlását, rájuk nem történt utalás. A polgári igazságszolgáltatás révén a nádor megszűnt a jászkunok bírása lenni, ezért az ezzel járó előnyeket elvesztették, de változatlanul fizetniük kellett a nádornak járó évi háromezer aranyat. Később hiába kérték e méltánytalan eljárás felszámolását, az új népképviselői országgyűlés nem volt hajlandó igényeiket figyelembe venni. Ezért mind a jászkunok, mind a földesúri kötelekektől önmagukat megváltó mezővárosok úgy érezték, hogy a magyar történelemben valóban korszakalkotó áprilisi törvények érvénybe lépésével, amelyek minden fizetség nélkül felszámolták a különféle jobbágyi szolgáltatásokat, a személyes kötöttségeket, és így az egykori jobbágyok telkeik teljes jogú tulajdonosaivá váltak, őket komoly méltánytalanság érte. Ezek a közösségek ugyanis korábban súlyos százezreket, több évi teljes jövedelmük összegét fizették ki annak érdekében, hogy szabadokká váljanak. A jászkunok félmillió forintot adtak annak érdekében a Német Lovagrendnek, hogy a tőlük törvénytelenül elvett szabadságukat visszaszerezzék. Ezt az összeget minden reménytelenség ellenére még évtizedekkel később is követelték a magyar államon. Kecskemét pedig több mint egy évszázadon át közel ekkora összeget fizetett féltucatnyi földesúri familiának, és közben rendkívül súlyos adósságba verte magát, amit a város a szabadságharc utáni évtizedekben is kénytelen volt törleszteni.³ Hasonlót mondhatunk a többi magát megváltó mezővárosról is. Az volt tehát a legnagyobb sérelmük, hogy jobbágyok esetében az állam magára vállalta a nemesség kártalanítását, ezek a közösségek, ezek a mezővárosok pedig azt sem tudták elérni, hogy legalább a még fennálló adósságokat vegye le vállukról az állam.

Amikor a szabadságharc alatt az államhatalom követelései miatt az anyagi és katonai terhek vissza-visszatérően jelentkeztek, a békéscsabai zsellérek szóvá is tetették, hogy ők az áprilisi törvények alapján semmit sem kaptak, így még mindig nincs

² IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 2002/ b 595–598.

³ HORNYIK János, 1862. 58–69.

is mit megvédeniök. A Honvédelmi Bizottmány nevében Kossuth elégnek vélt anynyit válaszolni, hogy „habár földjük, s házuk nincsen is, de van hazájuk”.⁴

Kecskemét és a megváltakozott városok másik nagy sérelmét sem orvosolták az új törvények, az új államhatalom. Az ország egyik legnépesebb városának az volt sok évtizedes vágya, azért vállalta hatalmas összeg fejében a földesúri függés alóli megváltakozást, hogy ennek révén a nemesi vármegye kötelékeiből ki tudjon szakadni, és a szabad királyi városokhoz hasonló önállóságot kapjon, az oly sok alkalommal elmarasztalt megyei önkényeskedést lerázza magáról, a közigazgatás és a jogszolgáltatás terén is megszabaduljon annak gyámságától. Bár Nagykőrössel egyetemben mindent megtett annak érdekében, hogy ez a régi vágya valóra váljon, mégsem járt sikerrel, hisz éppen Kossuth és a köznemesség ragaszkodott elég mereven a megyerendszer fenntartásához, mivel továbbra is ebben látták a függetlenségünk legfőbb biztosítékát.⁵

Nem haszontalan eljárás tehát, ha ezek ismertében nézzük meg, a jelentős csalódottság ellenére hogyan is viszonyultak a polgári átalakuláshoz, majd a szabadságharchoz ezek a városok, ezek a népcsoportok, hogyan fogadták Kossuth Lajost, miként tekintettek rá a legnehezebb napokban, mennyiben támogatták politikai céljait a legtöbb áldozatot követelő hónapokban.

A jobbágyfalvak lakosai érthetően kitörő örömmel fogadták a pesti forradalom eredményeit. Császártöltés jobbágyai, akik éppen úrdolgában voltak a kalocsai káptalan Csala pusztáján, a robot eltörlésének hírére örömben szerszámaikat eldobálva azonnal kocsira ültek és csapatosan vonultak be a faluba. Jánoshalma népe a Vastag-hegynél erdőt ültetett robotban, amikor március 21-én délben egy pandúr közölte velük a hírt, hogy megszűnt a robotkötelezettség.⁶ Ők is dalolva siettek haza. A jászkun városokban a tisztségviselők lényegesen visszafogottabban fogadták a forradalom híret, de a fenntartások a következő hónapok során ott is fokozatosan oldódtak.⁷ Kecskeméten mind a magisztrátus, mind a lakosság kitörő örömmel fogadta a márciusi eseményeket. Nemcsak a rögtönzött gyűlésekben, szónoklatokban és templomi prédikációkban nyilvánult ez meg, hanem abban is, hogy az első független magyar kormány rendeleteit fenntartások és ellenérzések nélkül hajtották végre. A nemzetőrség megszervezése különösebb gondot itt nem jelentett, a nemzetőrök eskütelele pedig valóságos népünnepély keretében zajlott le.⁸ Viszont az is igaz, hogy ekkor még éltek azok az illúziók, hogy régi vágyaik teljesülni fognak. Miközben májusban a Batthyány kormány több válságot megélt, a radikálisoktól súlyos támadásokat szenvedett el, a pesti nép részéről pedig jókora bizalmatlanságot volt kénytelen tapasztalni, Kecskeméten semmi sem árnyékolta be a vele szembeni bizalmat: az első honvédtoborzás során is a tanács rendkívüli aktivitást mutatott, és már június másodikán fel is függesztették a verbunkot, mivel elegendő számú önkéntes jelentkezett. Amikor pedig Kossuth arra szólította fel az ország népét, hogy a haza megmentése érdekében gyűjtsenek pénzt, nyújtsanak kamatmentes hitelt, és jegyezzenek kincstári utalványokat, Kecskemét lakossága csaknem feltűnő buzgalmat tanúsított. A tanács napokon belül 10 ezer forint kölcsönt vett fel, amely összeget a honvédelem megegitésére ajándékozott. A lakosság soraiban végzett gyűjtés eredménye-

⁴ SPIRA György, 1979. 325.

⁵ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988/b 211–212.

⁶ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988/a 29–30.

⁷ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988/b 155.

⁸ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 55–60.

ként pedig 40 aranyforint, 10 és fél font ezüst, valamint 1741 pengőforint gyűlt össze. A korábban elmondottak miatt talán nem véletlen, hogy a kiskun településeken jóval visszafogottabb volt az ajándékozási kedv. A közel fele akkora lélekszámú Félegyháza csupán 498 forinttal segítette Kossuth kezdeményezését. Ugyanez a lelkesedés tapasztalható a nyár folyamán is, amikor fegyvereket gyűjtöttek a nemzetőrök számára.⁹

A polgári közigazgatás érdekében hozott néhány kormányrendelet felkeltette azt a reményt, hogy a megye fennhatósága alól megszabadulhatnak. Július 5-én a közgyűlés levélben fordult a kormányhoz. Ebben kifejtik: „Mi azon hitben élünk, hogy az alapjaiban hibás szerkezetű megyerendszer mint polgári intézmény, korunk igényeinek többé meg nem felelhet, s valamint a községi fejlődést eddig hatalmasan gátolta, úgy az összes nemzet felvirágzásának, jelen állapotában, jövőre is legnagyobb akadálya leend...” Kifejezik reményüket, hogy az összeülő országgyűlés „...a gyámkezelés alul részben már kibontakozott községet a megyerendszer polypkarjai közül kimentendi s az önkormányzás eddig óhajtott áldásos körében saját ügyeik elintézését a helybeli polgárok buzgóságára bízni fogja...” Sajnos ez a reménykedés nem talált semmiféle támogatásra az összeülő nemzetgyűlésen belül. Később Simonyi János, a város országgyűlési képviselője hiába szorgalmazta, hogy a megváltkozás összegének legalább a hátralékát vállalja magára magyar állam, ismételt próbálkozása sem járt sikerrel.¹⁰ Annak ellenére, hogy a polgári kormányzat nem teljesítette a város egyik kívánságát sem, és gyakorlatilag a polgári átalakulás számukra eladdig csak anyagi terhet jelentett, Kecskemét nem az ellenkezésben, hanem továbbra is a segítségnyújtásban jeleskedett. Joggal fogalmazhatjuk tehát meg azt, hogy e mezőváros lakossága már régen nem alattvalónak érezte magát, hanem a nemzet részeként vállalt ismételten áldozatokat sérelmei ellenére.

Ilyen körülmények között jutott el Kecskemét a szeptemberi fordulatig.

Tudtommal még senki nem vetette fel azt az evidens kérdést, hogy Kossuth 1848 őszén miért éppen az Alföldön kezdte el toborzó körútját, miért nem az ország valamely másik részén.¹¹ Jól tudjuk, hogy Jellasics horvát bán seregei a Dunántúl falvait dúlták, annak lakosságát fenyegették elsődlegesen, és nem volt titok, hogy Pest és Buda ellen vonulnak. Az első napok után nyilvánvalóvá vált, mely útvonal mentén lévő falvak, városok számíthatnak arra, hogy kirabolják a lakosságát, feldűlják otthonaikat. Egy toborzó körút során Somogy, Zala, Baranya, Tolna, Veszprém és Fejér megyék területén jelentkező nemzetőrök hamarabb bevetethők lettek volna, a lakosság pedig ott mindenképpen jobban átélte a közvetlen veszélyt, inkább motiváltak voltak a fegyverfogásra mint itt az Alföld közepén. Az ottani toborzás annál inkább indokoltabb lett volna, mivel a szerbek elleni harcok már az előző hónapokban is lekötötték, részben kimerítették a környező alföldi megyék nemzetőreinek erejét, és a veszély továbbra sem csökkent, hanem erősödött. Mivel magyarázható tehát, hogy Kossuth mégsem a legérzékenyebb területeken élesztgette a lakosság ha-

⁹ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988/ 75–77.

¹⁰ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 48–49., ill. 2002/c 778–779.

¹¹ BARTHA István, 1952. 149–152. A feldolgozás során Kossuthnak az országgyűlésből és Pestről való távozását és a toborzó körút célját, eseményeit veszi sorra. Semmiféle utalás nem történik arra, miért éppen erre a vidékre indult. Semmilyen forrásban nem tért ki arra, milyen volt e térségben a márciusi forradalom, az áprilisi törvények fogadtatása, hogyan reagáltak az egyes társadalmi rétegek, illetve települések az országos politikai eseményekre. Még csak utalás sincs arra, milyen volt Cegléd, Nagykőrös és Kecskemét városok képviselőtestületeinek és a központi hatalom viszonya, kapcsolata a tavasz és a nyár folyamán. Ezekről Spira György sem szól idézett és korábbi e témával foglalkozó munkáiban.

zafias érzelmeit. Ez a kérdésfeltevés annál inkább indokolt, mivel gyakorta el szokott hangozni az az érv is, hogy a felszabadított jobbágyok az áprilisi törvények alapján megkapott telkeiket féltették, védtek, illetve várható volt, hogy a szeptemberi újabb reformok tovább fogják lelkesíteni őket.

Nos Dunántúl települései nagyjából tipikusan jobbágyfalvak voltak. Ezek lakosainak többségét közvetlenül és erőteljesen érintette a jobbágyfelszabadítás. Ezzel szemben azt láthattuk, hogy a Jászkunság, Nagykőrös, Kecskemét, Szentelőkossága nem volt jobbágy, a jobbágyfelszabadításnak semmiféle kézzelfogható előnyét nem érezte, a szeptemberi szőlődezsma eltörlése a legkisebb formában sem érintette. Az előző állítás logikája alapján azt mondhatjuk, e tekintetben ők semmit sem veszthettek. Ráadásul az előző hónapokban a jogosan felvetett sérelmeikre pedig sorra elutasító választ kaptak. Tehát anyagi motivációról, ölükbé hullott előnyök megvédéséről itt szinte semmilyen formában sem beszélhetünk. Kossuth Lajos, aki kétségtelenül kiváló politikai érzéssel rendelkezett, nyilvánvalóan végiggondolta, az ország mely részén érhet el olyan hatást toborzókörútján, amelynek a következő hetekben komoly politikai kisugárzása is lehet nemcsak a horvát támadókkal szemben, hanem az igen feszült belpolitikai állapotokra is. Más szóval a bel- és katonapolitikai szempontból végtelenül kiélezett viszonyok között biztosra kellett mennie, gyors és egyértelmű eredményeket kellett elérnie. Ennek érdekében ott kellett munkáját elkezdenie, ahol a legnagyobb volt a hajlandóság a lakosság körében a tömeges felkelésre.

Az előzőekből is láthattuk, hogy Kecskemét a szomszédos Nagykőrössel együtt nagy lelkesedéssel fogadott minden olyan kezdeményezést, amely a polgári kormányzat megszilárdítására törekedett. A vidéki városok több más területen is bizonyították kezdeményező készségüket. Szeged már április 12-én felhívással fordult Kecskeméthez, hogy lépjenek közösen fel annak érdekében, hogy Bécs szüntesse meg az olasz városok elleni hadjáratát. Nagykőrössel egyetértésben hangsúlyozták a kormánynak írott levelükben, hogy még megoldásra vár az igazi törvény előtti egyenlőség megteremtése, továbbá a kereskedés és az ipar területén a céhek felszámolása, a közlekedés sok sok gondja és a nevelés új alapokra történő helyezése.¹² E vidék lakossága kivette részét a délvidéki harcokból, és meglepő aktivitást mutatott a horvát támadás hírére is. Alig néhány nappal később, hogy Jellasics átkelt a Dráván, szeptember 17-én Nagykőrös, Cegléd és Kecskemét városok tanácsa közös felhívást küldött Pestre. Minden magyarzkodásnál hasznosabb, ha ennek egy részét idézzük: „Tisztelt Hongyülés s Nemzeti Kormány! Miután nemzeti függetlenségünk legközelebb lefolyt néhány hónapja tényleg bizonyítja, hogy majd különböző, majd ellenkező kormányrendeletek s honvédelem tárgyában egymást gyakran követett változó parancsok, a polgárok lángra élesztett tüzet elhidegítették, – a kimozdított sok ezer nemzetőrök személyes fáradozásait, több millióra tehető saját költségeiket haszontalanul fölemésztették, – az álladalom tömérdek költsége mellett a községi pénztárakat is tetemes költségbe s adósságokba keverték, – végre oda jutottunk, hogy midőn fent az ármany leigázó cselszövényt kohol, alant pedig egy elámított néptömeg a magyar ellen irtó háborút visel – a nemzeti enyészet borzasztó réme áll előttünk.” Mivel azt tapasztalták, hogy a nemzeti kormány sok hasznos rendelkezése súlyos ellenállásba ütközik, „mi aluirt három tiszta ő s magyar város közössége, az összes magyar haza színe előtt ünnepelesen kinyilatkoztatjuk: hogy hazánk, nemzetünk és önmagunk védelmére vagonunkat és vérünket felajánljuk, a

¹² IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 48.

tőlünk kitelhető legnagyobb áldozatra készek vagyunk, inkább óhajtván utolsó emberig dicsően elhullani, mint gyáván elenyészni...”¹³ Aligha kétséges, hogy ez a levél a kormányhoz, illetve annak valamely tagjához napokon belül eljutott, és így Kossuth is tudomást szerzett róla.

Ez a megnyilatkozás, ez az önkéntes áldozatvállalás annál inkább figyelemre méltó, mivel Kecskemétről szeptember 15-én indult útjára az a 318 önkéntes a honvédseregbe, akiknek a toborzására és felszerelésére a város igen nagy összeget és nagy energiát fordított.¹⁴ Ugyancsak kiemelésre kívánkozik az a tény is, hogy a városi tanács nem várta tétlenül a kormány esetleges intézkedéseit, hanem saját hatáskörében intézkedett már szeptember 23-án egy esetleges népfelkelés megszervezése érdekében. Célszerű ebből a közgyűlési határozatból is egy-két kisebb részletet kiemelni: „A legközelebb tartandó tizedgyűlés alkalmával – az illető tanácsbeli urak – világosítsák fel és lelkesítsék polgártársainkat, – kitűzőleg e következő pontokra nézve ... a magyar hont megsemmisítéssel, rabigába döntéssel fenyegető veszély, az istentelen reactio és camarilla alattomos munkássága által napról napra növekedik és úgy akarják elpusztítani egész Magyarhont, mint 1707-ben elpusztították a ráczok által Kecskemétet ... Készen legyenek arra is, hogy a veszély elhárítására, amely napon vagy órában kívántatik a népfelkelés, magunk is, akik fegyverforgatásra ép erővel bírunk, személy és életidő különbség nélkül kiállhassunk, addig is magunkat a tömeges állásban, tömeges hadi mozdulatokban gyakoroljuk...”¹⁵

Másnap, szeptember 24-én, még mitsem tudva Kossuth toborzókörútjáról, Karika János országgyűlési képviselő jelentése alapján úgy döntöttek, hogy szeptember 25-én Cegléd küldötteivel együtt a három város képviselői Nagykőrösön tanácskozássra gyűlnek össze, hogy Nyáry Pál alispán és kormánybiztos rendelkezésének megfelelően „rendezendő népfelkelésre hazafias kész buzgósággal” a közös lépéseket megtegyék.

Kiskunfélegyházán is szeptember első heteiben 52 fő állt be önkéntesként honvédnek, akik nagyobbreszt szolgák voltak, 5 fő földműves, hat iparos, négy kiszolgált katona és egy cigány. Köztük volt Krizsán János szabó is, aki „hazafiasságból kívánt szolgálni”, ezért a jelentkezés fejében felkínált pénzt nem fogadta el.¹⁶

Remélhetőleg az itt idézett adatok egyértelművé teszik, hogy nem egy közömbös és a nemzeti ügy iránt érzéketlen nép közé indult Kossuth népfelkelés szervezése végett. Már Cegléden és Nagykőrösön is ennek megfelelően rendkívül lelkes fogadtatásban volt része. Nem véletlen, hogy még ezekhez képest is feltűnően tetterkész és elszánt tömeg vette körül Kecskeméten. A talaj, a néptömeg kellően elő volt készítve ahhoz, hogy magát Kossuthot is meglepje az itteni lelkesedés. Nem kétséges, hogy nemcsak ő lelkesített a harcra, hanem maga is jelentős erőt merített az itt tapasztalt hazafias megnyilatkozásokból, amelyek órákon belül szeme láttára tettekké váltak. Érthető, hogy feleségének is igen nagy lelkesedéssel számolt be levélben az itt szerzett élményeiről: „Kecskeméten országos vásár volt, kimentünk zászlómmal, kíséroiddel. Szólottam a nép ezreihez Isten szabad ege alatt s a nép ezrei megesküdték velem a nagy Istenre, hogy egytől egyig felkelnek velem a hazát megvédeni. Oly jelenetet sohasem láttál. Miként csókolták ruhámat s vitték

¹³ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988/b 297–298.

¹⁴ PÉTERNÉ FEHÉR Mária, 2002. 88–93., ill. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 94–100., 110–115.

¹⁵ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988/b 300–303., ill. 2002/a 428–429.

¹⁶ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988/a 91–92.

proclamatioimat minden felé. Másnap már futárok jöttek Csongrádból. Kecskemétről pedig ma és holnap 5000 ember megyen Jellasich ellen.”¹⁷

Kossuth Lajos, a reformkor kiemelkedő politikusa kétségtelenül ezekben a napokban vált igazán népszerűvé az Alföld lakossága és a magyar parasztság körében. Ekkor alakult ki az a rendkívül szoros és varázslatos kapcsolat, amelynek hatása évtizedeken át nem csökkent, hanem csak nőtt. Az itt ismertetett tények tehát nem kérdőjelezik meg Kossuth egyetlen tettének, kijelentésének hitelességét sem, csupán egy-két távrolról sem evidens folyamatra kívántam felhívni a figyelmet.

A mutatott lelkesedés egyébként nem lett szalmaláng jellegű. A következő napokban 5500 nemzetőr indult útnak Kecskemétről, így „...a közbátorsági cselédség s 12 nemzetőrön kívül a városban csupán élemedett s némely beteges egyének maradtak itthon...”, és ezért a tanács kénytelen volt különleges intézkedéseket hozni a közbiztonság megőrzése végett. A szeptember első felében verbuvált önkéntes honvédeink már Pákozdi és Sukoró térségében átestek a tűzkeresztségen, majd résztvettek a téli és a tavaszi hadjáratban egyaránt, és Klapkával együtt az utolsók között tették le Komáromban a fegyvert. Az ötezer kecskeméti népfelkelő is közvetlenül részt kapott a horvátok elleni harcokban. Nekik az a feladat jutott, hogy Ozora térségében állítsák meg az itt felvonuló horvát csapatokat. Október 7-én a nagyobb részt kaszával felszerelt népfelkelők minden tekintetben jól felszerelt 9000 horvát katonát ejtettek fogságba, akiknek még 12 ágyú is rendelkezésükre állt. Róth tábornok hadtestének lefegyverzésében döntő részt vállaló népfelkelőink a következő napokban érhetően mind Perczel Mór fővezértől, mind pedig Kossuth Lajostól rendkívüli dicséretben és elismerésben részesültek.¹⁸

Kecskemét lakosságának Kossuth és a nemzeti függetlenség iránti elkötelezettsége a schwechati csatavesztés után is töretlen maradt. Nagyon figyelemre méltó, hogy az őszi és a téli hónapokban is mind az önkéntesek felszerelése és kiállítására, mind a hadsereg számára végzett rengeteg fuvarozásra, mind pedig pénzügyi anyagi támogatás terén a város lakosainak jómódú része is elég következetes maradt. Az intézkedések sorát hozta meg a tanács annak érdekében, hogy a nemzeti kormány vagyonát, fegyverzetét és egyéb tartalékait a biztonságosabb hátszországba szállítsák. Rendkívül figyelemre méltóan minden tőle telhetőt megtett annak érdekében, hogy a visszavonulásra kényszerülő honvéd alakulatokat és csoportos menekülteket mind élelmezéssel, mind pedig fegyverekkel támogassa. Természetesen egy ilyen népes és társadalmilag erősen strukturált településen számottevő társadalmi és politikai nézet és érdekkülönbség is szükségszerűen jelentkezett. A szegényebb rétegek úgy érezték, hogy a gazdagok nem eléggé önzetlenek a honvédelem támogatása terén. Ez a régóta fennálló feszültség akkor vált különösen élessé, amikor a császári haderő bevonult Pestre, és a Babarczy Antal teljhatalmú királyi biztos igen erőszakosan ki-

¹⁷ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 106–108.

¹⁸ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988/b 317–318.

Elgondolkodtató, hogy egy kecskeméti kiadványban, egy kecskeméti származású honvédtábornok, Gáspár András életútjának ismertetése során a szerző – miközben elég részletesen ismerteti az Ozora körüli katonai előkészítések, a vezetői ellentétek és események történetét – említést sem tesz az ott igen jelentős szerepet kapó több ezres kecskeméti népfelkelőről, azok vezetőiről. Ez annál inkább feltűnő, mivel több katonai parancsnok és politikai vezető is nagy elismeréssel szólt róluk. Az igaz, hogy velük szemben egyedül Gáspár András mondott elmarasztaló véleményt a kecskeméti lovas nemzetőrök közreműködéséről (IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 115.), de éppen ezért lett volna célszerű ennek okára is kitérni. A megoldás kulcsa talán az, hogy sem a bőséges kecskeméti levéltári, sem pedig az ezzel kapcsolatos könyvészeti anyagra nem utal, tehát ezekről nem vett tudomást. HERMANN Róbert, 2002.

vánta egyrészt megregulálni az önkormányzatokat, másrészt pedig az anyagilag egyre jobban kimerülő várost drasztikus eszközökkel próbálta a császári csapatok kiszolgáltatására kényszeríteni.

Tekintettel arra, hogy a város vezetői az ellenséges haderő árnyékában a város érdekeit szem előtt tartva nem merték vállalni a nyílt ütközést, az ellenséggel szemben néhány gesztus megtételére kényszerült. Ezek között az egyik első a hűségnyilatkozat letétele volt. Ezzel egyidőben a főszolgabíró a királyi biztos nevében megtiltotta, hogy a következőkben a települések közgyűlést vagy tanácsulást tartsanak. Néhány nappal később Ottinger császári őrnagy levelével együtt megküldte azokat a kinyomatott rendeleteket, amelyeket nemcsak a tanács volt köteles a városháza előtt kifüggeszteni, hanem a templomokban is fel kellett olvasni.

A megalázó hűségnyilatkozat és az általános felháborodást keltő manifesztumok kihirdetése Kecskeméten olyan társadalmi és politikai feszültségekhez és összecsapásokhoz vezetett, melyhez hasonló a korábbi hónapokban egyszer sem fenyegetett a városban. Ezt a helyi válságot elsődlegesen az a dilemma táplálta, mennyire kell komolyan venni a főszolgabíró fenyegetéseit, illetve a császárhű tisztviselők rendeleteinek részleges betartása egyet jelent-e a nemzeti kormány, a Kossuth vezette Országos Honvédelmi Bizottmány elárulásával. Az itt kialakult komoly bizonytalanság, illetve annak híre, hogy a város vezetői készek a hűségesküt a királyi biztos előtt letenni, napok alatt eljutott Debrecenbe. A szabadságharc megszervezésével rendkívüli módon leterhelt Kossuth mód felett felháborodott a hír hallatán. Ez érthetően annál inkább meglepte, mivel alig néhány hónappal korábban itt tapasztalta a hatalmas tömegeket is megmozgató lelkesedést. Rengeteg teendője között is időt szakított arra, hogy egy hosszú levélben dorgáljon, lelkesítsen és utasítson egyszerre.¹⁹

A városon belüli feszültség akkor vált végzetessé, amikor a város vezető tisztviselői valóban elmentek Pestre a hűségnyilatkozat megtételére. Közben január 23-án megérkezett Kossuthnak a város közössége számára írott levele. Ezt Gyenes Ferenc tiszti főügyész vette át, és felbontatlanul hivatali asztalára tette azzal a szándékkal, hogy majd a Pestről visszatérő főbírónak, illetve a polgármesternek átadja. Miután erről néhányan értesültek, ennek híre órákon belül az egész városban elterjedt. Sokan attól tartottak, hogy a város vezetői végképpen a törvénytelenül megválasztott király mellett kívánnak síkraszállni, és ezt a tettüket árulásnak minősítették.

Január 25-re már olyan mértékben felforrósodott a hangulat, hogy többen megjelentek a tiszti ügyésznél, és követelték a levél azonnali felbontását. Mivel neki erre nem volt felhatalmazása, „...nagyobb számú nép kíséretiben ... a tanácsterembe jövéen, a szóban forgó levelet helyettes főbíró úrnak felbontás és olvasás végett átadta, ki is ezt tenni vonakodván, a jelen volt izgatott kedélyű nép sürgetésére maga Gyenes Ferenc úr felbontotta és felolvasta.”

Kossuth levele érthetően megtette a várt hatást. Néhány részlete feltétlenül ide kíváncozik: „Az olly annyiszor és annyiak által megcsalatott magyar nép nyelvén olly valami gyanúsítás forog, mintha Kecskemét városának népe hitszegő bujtogatók sugallatainak engedve, a haza és önfentartás iránti kötelességének mulasztásával, a Budapesten székelő ellenségnek alázatos hódolatát s jobbágyi megadását lett volna hajlandó bemutatni.

Nem, nem! a nemzet kormánya nem hiheti, nem teheti fel Kecskemét városáról, hogy a hazának benne vetett erős bizalmáról így megfélemedezett volna s nem hiheti,

¹⁹ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 135–138.

hogy illy lépésre ép azon város népe vetemedett volna, melly büszkeséggel mutat egyik határára, hol az elődei által semmivé tett ellenségnek rácz temetője fekszik s melly őseinek emlékéhez a magyar szabadság védelméhez hű maradni olly benső ihlettséggel esküdött, melly eskünek én a nép igénytelen, de hű szolgálja magasztos örömmel valék tanúja s melly esküt Kecskemét népe a közel múlt időszakban olly vitéz bátorsággal váltott be.

Nem! Kecskemétnek romlatlan népe nem sülyedhetett annyira, hogy a szolgálombá önként nyújtsa nyakát.

... Ha tehát volna a városban illy bujtogató, rögtönítelő bíróság elébe állíttassék, vagy küldessék a legközelebbi csapatvezérhez, hogy hadbírótság ítéljen fölötte.

És keljen fel a nép s rendezze magát, hogy seregeinknek, mellyek máris a legjobb sikerrel működnek mindenfelé támaszul, segédül lehessen és elmondhassa Istenének, hogy: 'uram! hála neked, hogy segítel elhatározásomban és kitartásomban'.

... Keljen fel Kecskemét népe tömegestől! segítse e vitéz seregeket az ellenség kiirtásában; s vegyen oly férfias tekintetet, melly múltjának emlékezéséhez s jelen erejéhez illik; és legyen meggyőződve, hogy nincs olyan ellenség, melly Kecskemét lelkesült 40 000-nyi népének haragját közeledésével egykönnyen magára vonni mérészelhetné.

... Kitartás, hazafiúi kötelességérzet és szilárdság legyen azért a jelszó, melly alatt minden magyar, úgy Kecskemét népe is vívjon, és melly alatt szabadságát Isten és gyermekeink áldását nyerendi meg.”²⁰

Kossuth Lajos távolból is hatni tudott Kecskemét lakosságára. Egy ilyen hangvételű levélnek a felolvasása érthetően még jobban fellelkesítette az összesereglett polgárokat. Ennek ellenére, mivel már a császári csapatok a szomszéd városban voltak, Decsi János helyettes főbíró tartotta magát a főszolgabíró tilalmához, és nem volt hajlandó tanácsulésen megvitatni a levél tartalmát. Az alügyész viszont mivel „...tartván a nép ingerültségének tetteles kitörésétől, a jelenvoltak kívánatára a következő napra szokott módon közgyűlést hirdetett.” A tilalom ellenére összehívott gyűlés rendkívüli érdeklődést váltott ki a város lakosságában, és a „közgyűlés tartásának reggelén szokatlan számú nép jelenvén meg a városházánál.” Miután sem a helyettes polgármester, sem a helyettes főbíró nem volt hajlandó a népgyűléssé vált összejövetelt vezetni, Dömötör Károly tanácsnokot kiáltották ki elnöknek, „...ki is a csendesség fenntartása végett az egybegyűltek kívánatának engedve az elnöki széket elfoglalta.” A gyülekezet mindenekelőtt a közgyűlést akadályozó tilalmat kívánta felszámolni. „Ezért kijelentették: a/ E nép alkotmányos szabadságához ragaszkodva, az addigi törvényes ösvényen kíván maradni, s rendeleteket csak a magyar kormánytól fogad el. b/ Babarczy Antal királyi biztos úrnak, vagy bárkinek is – azon jogát, miszerint a szokott közgyűlés tartását akadályozza, annyival inkább csak úgy odavetőleg megsemmisítse, el nem ismeri.

Ugyanezért: A tanácstól s képviselőktől megkívánja a gyülekezet, miképp ezen-től, amidőn szükség hozandja magával, a nép s közhaza érdekében közgyűléseket tartani kötelességüknek esmérjék.” Ezután ismét felolvasták Kossuth Lajos levelét, amit kinyomtattak és széles körben terjesztettek, sőt a lelkészek számára kötelezővé tették, hogy a templomokban is olvassák fel. „Egyszermind elhatározottat az egybegyűltek által, felírni az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz, mi szerint e város közössége a HB. rendeletéhez híven ragaszkodva a közhaza megmentésére mindent tenni kész.”

²⁰ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988/b 384–387.

A hűségnyilatkozat letétele után Pestről hazaérkező küldöttség tagjait rendkívüli módon meglepte a távollétükben csaknem elemi erővel kitörő felzúdulás. Előbb azt hangsúlyozták, hogy ez az eljárás számukra annál inkább fájdalmas, mivel a hűségüket nem jószándékukból, hanem kényszer hatására tették le, és a város közössége az értük hozott áldozatot nem hajlandó értékelní, sőt tettüket mint hazafiatlan eljárást kárhóztatja. Ennek következtében a közgyűlés előtt felajánlották lemondásukat, hogy náluk alkalmasabb személyek vehessék át a város irányítását, de az a lemondást nem fogadta el, az irántuk való bizalmat megszavazta. Egyben leszögezte, hogy ezentúl csak a magyar kormánytól és illetékes magyar hatóságoktól fogadnak el és teljesítenek rendeleteket mindaddig, míg a várost az ellenség el nem foglalja.

Ezek után a küldöttség nem tehetett mást, mint tudomásul vette a történeteket. Az eset leírásának záró gondolatai több igen fontos kitéltet tartalmaznak, melyeket a jobb megértés érdekében célszerű hosszabban is idézni: „...jóllehet a tegnapi napon tartott népgyűlés nem volt rendszerinti, de mivel a HB-től érkezett levélben foglaltak iránti kíváncsiság s egyesek félremagyarázásaik által felingerült kedélyű s az előljárást agyonveréssel fenyegető lakosságot lecsillapítani csak ez által lehetett, e népgyűlés tartását a tanács egyedül ez okból helyesli. S minthogy a nyilvánosságot különben megszokott népben az előjárás iránti bizalmatlanság, s legjobb irányú lépései félremagyarázásának, továbbá a fejetlenség bekövezhetésének eltávolítása, csak a népnek a történetekről gyűlésekbeni felvilágosítása és kellő értesíthetése által érettethetik el, a közgyűlésnek tartása mellőzhetetlennek találtván, azoknak tartása elkerülhetetlen esetekben továbbra is elrendeltetik.”

Érthetően a jegyzőkönyvekbe foglaltaknak nem kizárólag az volt a célja, hogy a történeteket minél pontosabban rekonstruálják. A nép közreműködésének rögzítése, a tanács fenyegetettségének nagyon érzékletes bemutatása kétségtelenül azt a célt is szolgálta, hogy egy esetleges majdani felelősségre vonás alkalmával a hűségnyilatkozatot frissen letevők tudjanak mire hivatkozni. Bár nincs okunk kétségbe vonni, hogy a közgyűlés tagjai és a választott tisztségviselők szívük szerint a magyar kormányt szolgálták volna, a jegyzőkönyv befejező sorait is segítségül hívhatták a császári katonaság várható megjelenése esetén: „Mi illeti a népgyűlés abbeli határozatát, hogy ezután is a törvényes ösvényes kíván maradni, kéntelennek érezvén magát a felingerelt nép hangulatának belső zavarások eltávolítása miatt engedi.”

Ez esetben nem árt felidéznünk Babarczy királyi biztos és a főszolgabíró utasítást: a rendeletekkel való szembeszegülés felségsértés, és az engedelmisséget megtagadókat el kell fogatni. Nem volt tehát irigylésre méltó helyzetben az előjárás, mivel mindkét fél statáriális szigorral fenyegette meg. A tanács és a közgyűlés mégsem a hangadók letartóztatásán fáradozott, hanem azonosult a népgyűlés határozataival. Világos után két hónappal, 1849. október 11-én, amikor a felelősségre vonás erre az eseménysorozatra is kiterjedt, ismételtén arra hivatkoztak, végül is „...a nép részéről kitörés nem történt, mit elősegített az az esemény, hogy ugyanezen januarius 28. napjának alkonyán ...” mintegy 300 császári és királyi vasas a városba érkezett. Valójában a belső feszültség további mélyedését csak ez akadályozta meg.²¹

Tény, hogy a városba bevonuló császári katonák sem érezték magukat igazán biztonságban az elégedetlenkedő tömeg jelenléte miatt. Amikor január 28-án Stauffer alezredes irányításával egy lovascsapat érkezett a városháza elé, a parancsnok magához kérte a főbíró és a polgármestert, akik „...a városháza elé kimenvén, jelenlétükben alezredes úr egy, a néphez intézett beszédben előadta, ő városunkban

²¹ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 139–148.

a rend és csend helyreállítása végett jövén, a lakosság légyen nyugalomban és térjenek vissza lakaikba. Ezekután t. alezredes úr a tanácsterembe feljövén, ott szinte kijelenté idejövetele célját ... Ezekután a tanácsterembe tóduló lakosságot hazatérésre és nyugalomban létre intvén, lement a városháza előtt álló katonasághoz, s azokkal a lóiskola melletti szabad tért választván ki tábori helyül, az egész éjjelt szabad ég alatt és fegyverben töltötték.” A lovascsapat még két napon át maradt a városban, és 30-án éjjel az előljárátság értesítése nélkül távozott.

Tehát a tanácsnak mindenképpen lett volna módja élni a lehetőséggel, és akár katonai erőt is alkalmazhatott volna az elégedetlenkedők vezéregyéniségeivel szemben. Erre nem került sor. Minden esetre rendkívül figyelemre méltó az a tény, hogy a nép a lovasok megjelenésére sem esett pánikba, nem futott szét, sőt a császári parancsnok jelenlétében ismét a tanácsterembe nyomult. Talán ennek is köze lehetett ahhoz, hogy a civilek felajánlásai ellenére sem osztották be házakhoz a császári katonákat, hanem azok fegyveres készenléti állapotban töltötték az éjszakát.

Kecskeméten a város vezetői és a lakosság szegényebb rétegei közötti meghasonlás nem egyszerű félreértés, nem pillanatnyi hangulatváltás lecsapódása volt. A lakosság jelentős hányadát izgalomban tartó, sőt mozgósító események mélyről és több forrásból eredtek. Éppen ezért egyetlen gesztussal, vagy fenyegetéssel nem lehetett kikapcsolni azokat. Még heteken át visszatérő téma maradt a közgyűléseken, hogy „némely kislelkűek a tisztviselőket gyanúsítják, s legjobb irányú lépeteiket is félremagyarázzák”, a tisztviselők ellen „némi ellenszenvet gerjesztenek”. Hiábavalónak minősült az a próbálkozás is, hogy hirdetményekben szólítják fel a lakosságot a jobb belátásra, azzal érvelve, hogy a tisztviselői kar sorsa mindenben megegyezik a város polgárainak sorsával, és mivel a közrend fenntartása mindenki érdeke, az elene vétőket nemcsak elszigetelni kell, hanem egyenesen fel is kell őket jelenteni. Mivel pedig a nyugalom ezen intézkedésekre sem állt helyre, sőt „némely lakosok meg nem szűnnek az előljárást gyanúsítani, s legjobb lépéseiket félremagyarázni”, a lelkészek közreműködését is kénytelenek voltak ismételt igénybe venni.

A hűségeskün túl egyéb okok is aláásták a bizalmat a tisztviselőkkel szembeni bizalmat. A gazdasági kimerülés szélére került népes városon belül amilyen mértékben csökkent a piacra vitt élelmiszer mennyisége, oly mértékben emelkedtek az árak. Tetézte a bajt a naponként fokozódó pénzhiány. Mivel császári rendelet tiltotta be a papírpénz forgalmát, az ezüstpénz és az osztrákpénz viszont szinte teljesen eltűnt, a meglévő csekély áru forgalma is erősen akadozott.

A közrend fenntartása érdekében hozott rendeletek nem hozták meg a kívánt eredményt. Több mint jellemző, hogy nem a lakosok szepentek meg, hanem a később ismét visszatért Stauffer alezredes tett panaszt a tanácsnál, hogy február 22-én az éjszakai kijárási tilalom ellenére katonáit „...esti tíz órakor három garázda ember a városház közelében nemcsak garázda szavakkal illették, hanem az egyiknek a lovát is megütötték...”, ezért még szigorúbb eljárást kért a város vezetőitől. A városba érkező horvát bán pedig „... a falakra írt, és ott még most is meglévő Kossuth név felírásokat rosszálja”. A tanács tagjai is kénytelenek voltak megállapítani, hogy az idegen katonákkal szemben érzett ellenszenv bűvópatakként újból és újból a felszínre tör. Ha ezek tartalmával lélekben egyet is értettek, komoly kellemetlenségek, kínos jelentek okozói lehettek, ezért velük szemben kénytelenek voltak fellépni. „A mostani hadjáratok alkalmával tapasztaltatott az, hogy némely alattomoskodók által a köz és magány épületek falaira különféle írásk felíratatnak, melyek nemcsak a

város épségében tartását nehezítik, és a beszállásolt katonaságot ingerlik, hanem különösen a ház birtokosára is veszélyt hozhatnak.”

Egyértelmű bizonyítékaink vannak arra is, hogy a város választott tisztségviselői és hivatalnokai érzelmeiket, politikai szándékaikat tekintve valóban az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz és Kossuthoz kötődtek. Alighogy távoztak a városból az idegen katonák, alig szűnt meg a közvetlen retorzió veszélye, azonnal azt keresték, hogyan lehet az ellenség követelései alól kibújni. Február 9-én a város főbírója egyértelműen megtagadta Babarczy Antal királyi biztos azon utasításának teljesítését, melyben nyolcnaponként jelentést kért a nép hangulatáról. Nyilván jól emlékezett még a két héttel korábbi eseményekre: „...azt mi továbbra el nem vállalhatjuk, mert az előjáróság a néppel legközelebbi viszonyban állván, ezen eljárás jelen körülmények között reánk nézve legkellemetlenebb következmények forrásává lehet, annyival inkább, mivel közelebbi alkalommal is a nép azzal volt elhitelve, mintha a tisztségviselők az ő helyzetét, a polgári állását elárulta volna.” Hasonló egyértelműséggel fogalmaztak Nyári Miklós főszolgabíró felszólítására is: „... Ami a nép hangulatáról teendő jelentést illeti, miután annak megtétele a fent idézett rendeletben és az arra költ elnöki vizsgálatban kizárólag a személyesen megyei tisztviselő uraknak, nem pedig a községek előjáróinak van kötelességükké téve, és ennek megtétele az előjárókra nézve, kik a néppel közvetlen érintkezésben vannak, veszedelmes lenne, s gyanúsításokra adna alkalmat.”

A hivatali formák maradéktalan betartása mellett ugyan, de teljes egyértelműséggel utasította el a város vezetése a főszolgabírónak azt az újabb követelését is, hogy a lakosságtól szedjék be a fegyvereket. Ezúttal a befejező sorok már csaknem kihívóan hangzanak: „...a jelen zavaros körülményekben igen sok lopások, sőt rablások is történtek, a városi lakosság birtokai pedig a várostól távol esnek ... s az alvidékről városunkba menekültek előadásaik szerint felfelé nyomuló ráczok kegyetlenségeik miatt megrémült lakosság idehaza a városban saját vadászfegyvereiben némi biztosítékot érezvén, azok beszédése a nép kedélyének újabb felingerlése nélkül nem igen reményelhető ... a tanács a fegyverek beszédését meg nem kísérelhetvén, az érintett rendelt folyamatba vételét közvetlen maga T. főszolgabíró úr legyen szíves eszközölni.”

Azt mondhatjuk tehát, hogy nemcsak a város lakosai hanem a választott tisztségviselők is csaknem kivétel nélkül a Kossuth által megszemélyesített nemzeti kormány elkötelezett hívei voltak. A császári hadak kíséretében megjelent királyi tisztviselőknek, rendeleteiknek és követeléseknek csak akkor engedelmességek, ha a katonai kényszer miatt ez alól már végképpen nem lehetett kibújni. Az viszont aligha vonható kétségbe, hogy a város polgárainak a Honvédelmi Bizottmány melletti határozott kiállása miatt nem nagyon volt az előjáróságnak más választása. Azt is érdemes itt kiemelni, hogy több más várossal szemben itt a néptömeg politikai aktivitása jelentősen segítette a császári katonaság jelenléte ellenére abban, hogy lélekben ne adja fel a tanács az ellenállás lehetőségét. Kossuth korábbi megjelenése, lelkesítő szavai és frissen küldött levele alig felbecsülhető szerepet játszott abban, hogy ez az alapvetően agrár jellegű város, amelynek lakossága addig még semmi kézzelfoghatót nem kapott a nemzeti kormánytól, mégis megingás nélkül kitartott mellette.

A királyi biztos és munkatársai viszont nem voltak tekintettel a város lakosságának ellenérzéseire, sőt annak visszaszorítása érdekében tettek olykor provokatív intézkedéseket is. Csak ennek lehet minősíteni Babarczy azon rendeletét, hogy „...a

megye minden közösségeinek tornyaira vagy egyéb középületeire a nemzeti színű zászló mellé a császári sárga-fekete zászló is jobbról tűztesse ki...”, a különféle kincstári épületeket a korábbi színekre fessék át, állítsák helyre a kétfejű sast, szívében Magyarország címerével. Az előjárók jobb híján tettek néhány tévova intézkedést, „...ugyanakkor főbíró úr jelenti, miszerint ő a zászlók kitűzését a nép kedélyének ingerültsége ellenében még koránlotta, ha egyébiránt csakugyan ki kellene tűzni, arra kérte meg a T. esküdt urat, hogy annak elkészítését T. alispán úrnál szorgalmazza, s erről az előjáróságot tudósítsa.” Ezzel a manőverrel a főbíró kétségtelesen időt nyert, és a sárga-fekete zászló csak hetekkel később, a császári csapatoknak a városba történő visszatérése után kúszott fel a kecskeméti tornyokra.²²

A fenti néhány epizódnak a kiemelése több szempontból is szükséges volt. Egyrészt azért, mivel a történelmi köztudatba a téli hónapok ezen térségben lezajlott eseményei közül mindössze a Duna mentén megszervezett ellenállásról, gerillaharcokról szóló feljegyzések, hírek kerültek be.²³ Jellemző, hogy a jelentős létszámú kecskeméti gerillaegységről, amely hónapokon át itt teljesített szolgálatot Muraközy János parancsnoksága alatt, említés sem történik.²⁴ Ugyancsak hallgatnak még a részletes feldolgozások is azokról katonaaállításokról, azokról az anyagi támogatásokról és azokról a fuvarozásokról, amelyeket a város lakossága csendben és kitaratóan végzett. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a téli hónapokban a Kossuth által szervezett ellenállás, majd a tavaszi hadjáratra történő felkészülés, annak sokirányú támogatása csak egy ilyen irányú tömeges nyomás hatására volt elképzelhető. Igen csekély azon adatok száma, amelyek a téli hónapokban a vidéki városok lakosságának politikai megnyilatkozásairól értesítenek bennünket. Kecskemét példája is azt sejteti, hogy nem ezek hiányáról, hanem inkább ezen események feltáratlanságáról beszélhetünk. Anélkül, hogy kétségbe vonnánk az egyes városok, nagyobb községek választott tisztségviselőinek nemzeti elkötelezettségét, joggal feltételezhetjük azt, hogy a Kecskeméten tapasztaltakhoz hasonló megnyilvánulások nemcsak kényszerítették őket a cselekvésre, hanem biztonságérzetet is nyújthattak ahhoz, hogy a tavaszi hadjárat sikereihez a kellő támogatást megadják. Ezek ismeretében nem kellett attól tartaniok, hogy a mind nagyobb élelmezési gondok, az ugrásszerűen megnőtt fuvarozások és beszállásolások, a tömeges katonaaállítások és népfelkelések szervezése a tömegeket a nemzeti ügy ellen fogják fordítani.

Ezek az események és az ebből merített élmények biztosan komoly alapot nyújtottak ahhoz, hogy a szabadságharc leverése után sem tagadta meg a város és annak vezetése a függetlenségi harcot. Nem tudjuk pontosan meghatározni, milyen körű volt az egymást lélekben támogató dac, az anyagi és lelki kimerülés ellenére állandósuló rokonszenv a polgári átalakulás és a bukott szabadságharc irányítói és résztvevői iránt. Az viszont kétségtelen, hogy csak a tömeges, a közmegegyezésen ala-

²² IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 149–154.

²³ Kossuth úgy tervezte, hogy Windischgrätz sikerei után a gyors előrenyomulást úgy gátolja meg, hogy gerillacsapatokat szervez, melyek az ellenség utánpótlásvonalait és annak létét folyamatosan fenyegetik. Annak ellenére, hogy az osztrák tábornok utasítása szerint aki fegyveresen esik fogságba, „...rögtön kötél által kivégeztetik...”, és amely helységek katonákat állítanak, a cászári csapatok mozgását hátráltatják, „...tűzzel vassal elpusztítatnak...”, a Duna–Tisza közén is számottevő gerillaegységek működtek. Igen figyelemre méltó, hogy miközben az országos események felsorolásakor Kalocsa, Solt és Pataj gerillacsapatainak létét, harcait kiemelik, Kecskemét igen jelentős gerillacsapatáról és annak sikereiről nem történik említés. SPIRA György, 1979. 320.

²⁴ SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona, 2002. Körültekintően mutatja be, milyen komoly erőt képviseltek ezek az egységek, Muraközy János gerillacsapata milyen eredményeket ért el 1849 telén és tavaszán.

puló értékek, álláspontok segíthettek abban, hogy a legbátrabbak már közvetlenül Világos után fejüket újra felemeljék. A fennmaradt írásos emlékeink is jelzik, hogy a január és február folyamán jelentkező népi elégedetlenség, a függetlenségi harcok melletti határozott kiállás alapvetően nem szociális forrásokból táplálkozott. Ismételt utalások történtek arra, hogy a polgári jogállás megsértése, esetleg annak elárulása, a szabadságharc cserbenhagyása keltette a felháborodást. Csak hosszas keresés után lehetne találni egy-két utalást arra, hogy valaki megelégtelt volna a nemzeti erők támogatását. A város kisebb és tehetősebb gazdái is sorra belenyugodtak abba, hogy a nemzeti hadsereg számára tett hosszas fuvarozásaik árát csak jóval később fogja a tanács megtéríteni. Minden bizonnyal közülük sokan sejtették, tudták, hogy ennek kifizetésére sohasem kerül sor. Ennek ellenére nem tudunk arról, hogy indokolatlan magatartásra sor került volna.

Kossuth és a szabadságharc több vezetője augusztus elején-dereán távozott az országból. Az általuk felszított érzelmek viszont tartósnak bizonyultak, a vezetésükkel elért eredményekhez tömegesen ragaszkodtak. A korábban felvázolt állapotok után nem lehet véletlen, hogy éppen ebben a városban már 1849 augusztusában, a világosi fegyverletétel után alig két héttel, amikor az egész országon a kétségbeesés lett úrrá, amikor még az idegen hadak, idegen tisztviselők zsarolták naponként a várost és annak lakosságát, amikor naponta teljesíthetetlen anyagi követelésekkel álltak elő, amikor a sebesültek és menekültek tömegei számra kellett a régóta nélkülözött városban élelmiszert, takarmányt szállást és gyógyszerrel ellátni, amikor a város főbírója kétségbeesetten kénytelen az idegen érdekeket szolgáló tisztviselőkben tudatosítani: „...sírnak lakosaink, s már szétszaladni, s rétekbe, erdőbe bujkálni kezdenek, s óránként félünk a kétségbeesésből eredhető kitöréstől, mert könnyebb a halál a mostani kínos életnél”, mégsem vált általánossá a letargia. Nem tudjuk pontosan hány ember vett benne részt, milyen körű volt az a próbálkozás, amely nemcsak lélekben támogatta az elkeseredetteket. Az viszont kétségtelen, hogy többen tudatosították, hogy a katonai vereség nem a teljes bukás. Kossuth, a katonai és a polgári vezetők jelentős hányada távozott ugyan, de a kivívott eredmények megtartása jórészt az itthon maradottakon múlik. Kétségtelen, hogy figyelemre méltó lehetett az a szervezkedés, amelynek híre a központi hatalomig eljutott a róla szóló jelentésekben. Madarassy Lászlót, Pest vármegye alispánját levélben tájékoztatták: „... Hivatalos utoni értesülés szerint Kecskemét városban 'polgári kör' nevezet alatt létező társulat körében a forradalmi kormány elvei mindegyre számos követők s eként a közcsendnek könnyen eszközölhető elzavarására történő bujtogatók naponta gyülekezeteiket tartani mondván...”. Ezért utasítást kapott Keke László főszolgabíró is, hogy a kör alapszabályát terjessze fel, és a kör működésével kapcsolatosan kellő felügyeletet rendeljen el. „... Addig is azonban a városi eljárásának a részbeni felügyeletet tegye kötelességéül, hogy a közcsend és rend felforgatására célzó gyülekezetek tartása ne túlessék ...”²⁵

Kecskemét azon kevés mezőváros közé tartozik, amelynek lakossága polgári jogállását saját költségén szerezte meg. A polgári forradalomtól nem kapott ugyan semmi többletet, mégis következetesen kiállt mind az áprilisi törvények megvédése, mind pedig az ország függetlenségének megtartása mellett. Ennek érdekében az átlagosnál jóval nagyobb személyi és anyagi áldozatot vállalt. Érthető, hogy a kialakult polgári államon és társadalmon belül újabb gyarapodást tudott a következő évtizedekben is elérni.

²⁵ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1990. 203–206.

Irodalom

- BARTHA István
1952
Kossuth alföldi toborzókörútja 1848 őszén.
Századok. 86. évf. 149–166.
- CSIKÁNY Tamás
2002
A 16. (Károlyi) huszárezred története. In: Kecskemétiak a szabadságharcban. Szerk. Székelyné Kőrösi Ilona.
2. Kecskemét is kiállítja... Kecskemét. 131–162.
- HERMANN Róbert
2002
Gáspár András honvédtábornok. In: Kecskemétiak a szabadságharcban. Szerk. Székelyné Kőrösi Ilona.
2. Kecskemét is kiállítja... Kecskemét. 9–70.
- HORNYIK János
1862
Kecskemét város története oklevéltárral
III. Kecskemét. 3–69.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor
1988/a
A mai Bács-Kiskun megye a forradalom és szabadság
harc idején. In: Bács-Kiskun megye az 1848–49-es for-
radalom és szabadságharc idején. Kecskemét. 13–138.
1988/b (szerk.)
A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es
forradalom és szabadságharc idején. Kecskemét.
Kecskemét 1848–49-ben. Kecskemét.
1990
Karika János. In: Az 1848–49. évi első népképviselési
országgyűlés történelmi almanachja. Szerk.
2002/a
Pálmány Béla. Budapest. 428–429.
2002/b
Nagy Károly. In: Az 1848–49. évi első népképviselési
országgyűlés történelmi almanachja. Szerk.
Pálmány Béla. Budapest. 595–598.
2002/c
Simonyi János. In: Az 1848–49. évi első népképviselési
országgyűlés történelmi almanachja. Szerk.
Pálmány Béla. Budapest. 777–779.
- PÉTERNÉ FEHÉR Mária
2002
„Első a tűzben, utolsó a hátrálásban” Lestár Péter és a
71. zászlóalj az 1848–49-es szabadságharcban.
In: Kecskemétiak a szabadságharcban.
Szerk. Székelyné Kőrösi Ilona. 2. Kecskemét is
kiállítja... Kecskemét. Kecskemét. 79–130.

SPIRA György
1979

Magyarország története 1848–49. I. Budapest.

SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona
2002

Muraközy János és Kecskemét város szabadcsapata.
In: Kecskemétiak a szabadságharcban.
Szerk. Székelyné Körösi Ilona. 2. Kecskemét is
kiállítja... Kecskemét. 177–216.

Kossuth Lajos megnyilatkozásai 1848/49-ben a dél-magyarországi lázadás kapcsán

1945 után a legtöbb délvidéki magyar település egy-egy utcáját Kossuth Lajosról nevezte el Tito kommunista rendszere. A kommunista hatalomtartók Marx és Engels ideológiáján nevelkedve jól tudták, hogy mindketten a 19. századi európai forradalmak egyik élharcosát látták és tisztelték Kossuth Lajosban.¹ Ez az ideológia tette lehetővé, hogy Bácska és Bánát magyarul lakta településein iskolákat, művelődési egyesületeket, szövetkezeteket és utcákat nevezzenek el az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc vezéralakjáról, Kossuth Lajosról. Azonban, érdekes módon, a három, magyarok által is lakott bácskai nagyvárosban, Újvidéken, Zomborban és Szabadkán a város új vezetősége nemcsak megszüntette a már meglévő Kossuth Lajos utcákat, de újabbakat, szerényebb helyen lévő utcákat sem nevezett el Kossuth Lajosról. Kossuth Lajos születésének bicentenáriuma kapcsán azt hitték Szabadka és Zombor utcanév adó bizottságainak magyar tagjai, hogy a nevezetes jubileum jó alkalom lesz arra, hogy városuknak ismét legyen Kossuth Lajos utcája. Zomborban eleve megghiúsult ez a törekvés, Szabadkán viszont, a bizottság horvát és szerb tagjainak ellenállásán, majd egy éves küzdelem után, a város egyik legkisebb, mindössze négy házból álló utcáját sikerült Kossuth Lajosról elnevezni.² Ekkor döb-bentem rá arra, hogy 154 év után is milyen elevenen ható régióink szerb és horvát értelmiségében a Kossuth Lajos iránti ellenszenv. Szembe kellett néznem mindazzal, ami ezekben a polgári gondolkodású szerb és horvát értelmiségiekben a Kossuth Lajossal szembeni ellenszenvet okozza.

Ne vegyék ünneprontásnak, ha most önökkel is megosztom történelmi tünődéseim eredményeit mindarról, ami a mai napig akadályozza Kossuth Lajos elfogadását régióink szerb és horvát lakosságánál. Ötven éven keresztül az a – divatos kifejezéssel élve – ökumenikus elv uralkodott a jugoszláv és a magyar történészek irodalmi tevékenységében, hogy „ne azt nézzük, ami elválaszt, hanem azt, ami összeköt bennünket”. Mindannyian tudtuk, hogy milyen jelentős faktor volt a nacionalista eszme 48/49-ben, ezen belül pedig Kossuth Lajos szerepe, mégis tapintatosan bántunk ezzel a kérdéssel és a forradalom szociális és antiimperialista jellegét hangsúlyoztuk ki írásban és konferenciáink alkalmából.³

¹ RÉVAI József, 1966.

² Részletek a sajtójelentésekből: „Szabadkán hónapok óta ellenzik a magyar tagok indítványait: A Djuro Djaković utcát, mert az horvát néphős volt; a Žarko Zrenjanin utcát, mert az illető néphős és párttitkár volt; a Boris Kidrič utcát (a régi Kossuth Lajos utcát), mert a korzón sétáló délszlávok bosszankodni fognak, hogy a Kossuth Lajos utcán kell járniuk (Magyar Szó, 2002. szept. 10: Megszégyenül-e Kossuth Lajos emlékezete Szabadkán. „Kossuth élete és műve olyan monumentális tanulság, amelyet ma nemcsak a magyaroknak kell ismerniök, hanem az európai szemléletű szerbeknek is. Erre a rendkívüli ospura mindenekelőtt a központ legfontosabb utcanévtáblájának kellene utalnia. Kezdetben minden bizsonnyal fokozottabb rendőri ügyeletre lenne szükség.” (HÉT NAP, A magyar és nem magyar utcanevekről. Szabadka, 2002. okt. 2.)

³ Ld. pl. FRIED István (szerk.), 1983.

I

„DÖNTSÖN KÖZTÜNK A KARD!”

A márciusi ifjak 12 pontját általános lelkesedéssel fogadták az ország nemzeti-ségei, köztük a horvátok és a szerbek is. Amikor azonban ők is pontokba foglalták kívánságaikat, akkor mind a március 17-i pesti 17 pont, mind pedig a március 27-i újvidéki 17 pont a márciusi ifjaknak a polgári szabadságjogokat és a magyar függetlenséget követelő 12 pontján túl a magyarországi szerbség, mai fogalmazásban, perszonális és kulturális autonómiáját is követelték.⁴ Az 1848. április 8-i pozsonyi országgyűlésen ezekkel a követelésekkel jelent meg a szerb küldöttség, azt is kihangsúlyozva, hogy lelkesednek a magyar forradalom eszméiért és együtt akarnak működni magyar testvéreikkel: „Szent ígéretet teszünk, hogy mi szerbek ezentúl egyedül Magyarországot és csak a magyarokért élni és halni fogunk” – jelentette ki a küldöttség szónoka, a díszmagyarba öltözött Aleksandar Kostić. És bár Kossuth is udvariasan válaszolt, mégis leszögezte, hogy a szerbek petícióiról később fognak tárgyalni, egy későbbi országgyűlésen. Amikor azonban a küldöttség tagjai búcsúlátogatásra mentek Kossuthhoz, akkor a vezetőjük, Stratimirović Djordje kijelentette, hogy mindenképpen igényt tartanak „nemzetként való elismertetésükre”. Ekkor jelentette ki Kossuth mind a maga, mind pedig a magyar reformkor alapelvét: „Én pedig soha a magyar korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyart, elismerni nem fogok. Tudom, hogy vannak emberek és népfajok, akik más nyelvet beszélnek, de egy nemzetnél több itten nincsen”. A vita hevében Stratimirović kijelentette, hogy ha Pozsony nem teljesíti követeléseiket, akkor kénytelenek lesznek máshova fordulni. Ekkor vetette oda Kossuth a közismert szavakat: „Ez esetben a kard fog dönteni köztünk!”⁵ Sokan, köztük Kossuth is kétségbe vonták e kijelentésnek az elhangzását. A történészek többsége hitelesnek tartja a fenyegető mondatot.⁶ Nem célozom most ezt a történész vitát ismertetni, de azt gondolom, hogy akár elhangzottak ezek a szavak, akár nem, Kossuth Lajos mentalitását és a nemzetiségekkel szembeni álláspontját híven tükrözik; azt t.i., hogy egy meghatározott ország polgárai mindannyian egyugyanazon nemzet kötelékébe tartoznak. A horvátokat azért ismerték el nemzetnek, mert azok már a magyar királysággal való egyesülésük előtt is független államisággal rendelkező területtel bírtak és mindvégig belső önkormányzattal rendelkeztek.⁷ 1848 márciusában a magyar közélet egy emberként vallotta, hogy nem szabad elfogadni a nemzetiségek követelését külön nemzeti jogok kicsikarására. Ennek ellenére a közfelfogás a mai napig az akkori Belgrádban tartózkodó angol kon-

⁴ Részletek az újvidéki szerbek kívánalmaiból: 1. Készséggel ismerik el a magyar kormány és nyelv illetékességét az állami kormányzatban, de kívánják: hogy saját népek is nemzetnek ismertessék el; továbbá nyelvök szabad használatát összes autonóm ügyekben s hogy ez törvényileg is biztosíttassék... 7. Hogy a nemzeti szabór évente szeptember 13-án minden engedély nélkül Újvidéken összeülhessen; a pesti szerbek kívánalmaiból: 1. (...) Kívánják, hogy saját nemzetiségök is elismertessék, valamint nyelvök szabad használata belügyeikben és tanácskozásaikban... 7. Kérlik nemzeti iskoláik szabad és független igazgatását és szervezését... 11. Legyen joga a nemzeti gyűlésnek kívánatait egyenesen Ő Felsége elé vinni... 12. A nemzeti gyűlés választhassa meg iskolai felügyelőit és nemzeti alapítványaik kezelését...

Ld. THIM József, é.n. I. 5–6., 11–12.

⁵ THIM József, é.n. 15.; RADENIĆ, Andrija, 1968, 279.

⁶ KATUS László, 1987. 1562.

⁷ U.o. 169.

zulkan a már április 22-én megfogalmazott véleményét vallja: „Kossuth ezen szavai a szerb harcot idézték elő összes borzadalmaival”.⁸

Kétségtelen, hogy már áprilisban mozgolódni kezdtek a nemzetiségiek – április 12-én a szlovákok, ezután a horvátok, majd a románok is.⁹ Kossuth nem érzi a nemzetiségi kérdés súlyát – leginkább azonban a horvátok mozgolódását becsüli le. Az április végi minisztertanácson magabiztosan jelenti ki: „Nekünk a horvátok csak egy Fröhstückre valók!”¹⁰ A szerbek mozgolódása igazában a kikindai szerb parasztok április 24-i véres lázadásával kezdődik, majd folytatódik Délvidék-szerte, igaz, hogy nem fegyveres fölkelés formájában, de erős magyarelles élel.¹¹ A magyar kormány tagjai azonban ekkor még – Széchenyi kivételével – egységesen Kossuth kemény álláspontja mögött állnak. Széchenyi azonban már most úgy érzi: „a szlávok felfalnak minket!”¹² Egyedül ő az, aki Kossuthot arra kéri, hogy tárgyaljon a szerbekkel, de az kérlelhetetlenül elutasítja indítványát.¹³ Széchenyi keserűen jegyzi meg ekkor, hogy ő hiába igyekszik Kossuthot csitítani, mert még „Deák is eléggé tökféjű ahhoz, hogy őt cserben hagyja és még csak tüzeli Kossuthot”.¹⁴ Azt kell mondanunk, hogy egyedül az ekkor már az idegösszeomlással küszködő Széchenyi látott világosan: „Ha a horvátokkal nem jövünk rendbe, akkor az egész Slava ellenünk fordul... jönnek majd az oroszok, de legelőbb majd a rácok és a tótok falnak fel minket... én nemzetiség elleni harcot nem szeretek vívni... Egyébként, ha Kossuth horváth volna – valljon milly szerepet jádszana? submitálna-e a magyaroknak úgy, ahogyan Kossuth most akarja? ...Én confederatióban látom létünket”.¹⁵

Eközben, május 13-án összeült a karlócai szerb nemzetgyűlés, amelyen eldöntötték, hogy a „szerb nemzet szabadságáért fegyvert fognak”. Három kiáltványt is megfogalmaztak: egyet a nemzetgyűlés résztvevőikhez, a másikat a szerb „nemzethez”, a harmadikat pedig „A velünk lakó magyarajkú, német és oláh polgártársakhoz”. Mindháromban azt hangoztatták, hogy a szerb nemzet a maga jogait minden áron kivívja, de „egyszersmind azt is kinyilatkoztatja, hogy minden egyéb nemzetiség jogait sérthetetlennek fogja tartani”.¹⁶

⁸ THIM József, é.n. 15.

⁹ Ezeknek a nemzetiségi mozgalmaknak a forrásait és feldolgozásait ld. Magyarország története 1848-1890, i.m. 1559-1565.

¹⁰ SPIRA György, 1979. 151.

¹¹ LŐRINCZ Péter, 1956.

¹² SPIRA György, 1979. 163.

¹³ Uo. 169. 14.; Uo. 173. 15.; U.o. 189-190.

¹⁴ Uo. 173.

¹⁵ Uo. 189-190.

¹⁶ THIM József, i.m. 52-60. 17.; Uo. 196-211.

II

„KÖRÜLHORDOZZÁK A VÉRES KARDOT”

A karlócai szábor után harci készségbe helyezte magát a magyar honvédsereg és a szerb lakosság, élén a határőrvidéki szerb katonasággal. A karlócai táborba főleg a Szerémségből és a Bánságból gyűlt össze mintegy 15-20000 fegyverfogható férfi, a római sáncok mentén 6.000 felfegyverzett szerb, de a Tiszamente szerb lakossága is fegyverkezett. 1848 június 12-én Pétervárad parancsnoka, Hrabovszky József tábornok megtámadta a Karlócán gyülekezett szerb tábor, és ezzel kezdetét vette Kossuth jóslata, hogy a kardnak kell döntenie a szerbek és a magyarok közti nézeteltérésben. A délvidéki szerbséget több ezer Szerbiából érkező „szerviánus” önkéntes támogatta Knićanin tábornok vezénylete alatt. A mindkét részről brutális kegyetlenséggel folyó harcok váltakozó eredménnyel folytak. 1848 decemberéig a magyar seregek vívják egyik győztes csatájukat a másik után, melyeknek fő állomáshelyei Török Becse, Kikinda, Alibunár, Járkovác a Bánságban; a Bácskában Szenttamás körül összpontosul a magyar haderő, azonban minden támadása a megerősített község ellen kudarcba fullad – ennek emlékére nevezik a szerbek Szenttamást a mai napig Srbobran-nak – a szerbek védőbástyájának. 1849 februárjában azonban, Erdély és Budapest eleste és egyáltalában az igen kedvezőtlen magyar hadihelyzet miatt¹⁷ a Délvidéken is kezdetét vette a bácskai és a bánsági magyar csapatok kivonulása, aminek következtében Délvidék magyarsága sorsára lett hagyva. Kossuth Lajos 1849. február 12-én Debrecenből intéz egy kiáltványt az életéért rettegő néphez.¹⁸ „Vérző szívvel bár, de el kellett magát a kormánynak a visszavonulásra határozni, mert az egyesek iránti humanitásnak a nemzet ekzisztenciáját nem dobhatá áldozatul” – mentegeti Kossuth a visszavonulás tragikus következményeit. A szerbeket gyilkosoknak, vad rablóknak, kiirtandó rablócsordának, nőket meggyalázó fenevadaknak nevezi, akiknek ingó- és ingatlan vagyonát majd el fogják a fölállítandó vésztörvényszékek kobozni. Az 1849. év februárjában folyó véres küzdelmekben egymásután esett el Kúla, Feketehegy, Moholy, Zenta, Topolya, Bajmok, a Tiszamente összes falvai Óbecsével és Kanizsával, és a Bánság egész területe Nagybecskerekkel együtt.

A hadiszerencse március elején fordult ismét,¹⁹ amikor a diadalmas tavaszi hadjárat során a Délvidék ismét magyar fennhatóság alá került a Titeli fensík kivételével – még a bevehetetlen Szenttamást is meghódították a magyar hadak. A sorozatos győzelmek hatására Kossuth Lajos még keményebb álláspontra helyezkedett a szerbekkel mint eddig tette,²⁰ annak ellenére, hogy közvetlen előtte Batthyány kormánybiztos kedvező ajánlatot tett a szerbeknek: békekötés esetén a szerbeknek teljes egyházi függetlenséget, önálló szerb törvényszéket, szerb vajdát ígért, akit azonban a szerbek által lakott Bácska és Bánság összes népei választanának.

¹⁷ Uo. 196–211.

¹⁸ Kossuth kiáltványának teljes szövegét ld. THIM József, i.m. 188–193.

Kossuth biztos abban, hogy a magyar haderő „támaszkodva izmos magyar karok ezreire, reá rohanand a vad rablókra, mint a fergeteg, és kiirtandja őket, ki ötet és a magyar fajt akarják kiirtani... mert e fenevadak nem ismernek könyörületet.”

¹⁹ THIM József, i.m. 272–300; Magyarország története, i.m. 382–383.

²⁰ Kossuth Lajos levelének a gróf Batthyány Kázmér főispánhoz és kormánybiztoshoz írt levelének teljes szövegét ld. THIM József, i.m. 277–280.

A békekötési ajánlatokat Kossuth most is kíméletlenül elutasítja, mondván, hogy azok „ármányos cselvetés és egyéb semmi”. Azt üzeni a szerbeknek, hogy „rájuk, győzelmünk esetén biztos szolgaság vár; ha az országgyűléshez folyamodnak kegyelemért, akkor amnesztiát kaphatnak, különben nem.” Mert ha fegyverrel győzetnek le, akkor tömérdek gonoszságaikért, kegyetlenségeikért, kiirtás vár rájuk; ha pedig a magyarok győzetréneke le, józan ésszel csak nem hihetik, hogy önálló szerb országot fog nekik adni Ausztria”. Kossuth Lajos talán sehol sem indokolta meg oly érthető formában a szerbek kéréseivel szembeni intranszigenz álláspontját, mint ebben a levelében:

„Ha a vajdaság alatt szorosabb értelemben vett Magyarország határain belüli területi hatóság értetik, (területi autonómia, H.A.), abba soha bele nem egyezem, mert Magyarországot eldarabolgatni nem engedem; csak közös jog, szabadság, nyelv és valláskülönbőség lehet egy szabad ország alapja... Ha a vajdátus alatt azt értik, hogy az nem territorium, hanem nyelv és faj alapján állíttassék fel valami főhivatal, t.i. hogy az országban szerte-szét lakó szerbek személye képezze a vajda territoriumát (személyi elvű autonómia, H.A.), abba ismét meg nem egyezem, mert ez oktalanság, abszurdum, kivihetetlen. Ezen elv szerint némely pesti házban hat jurisdikciónak is kellene lenni. A rác boltos tartoznék a karlócai vagy hova való vajda alá, a zsidó az ó-budai bíró alá, a magyar a nádor alá, a horvát a bán alá, a tót a Hurbán-féle sárosi Sztarost, a német pedig a Kreishauptmann alá... Vajda vagy bán, vagy bárminek hívják, csak territoriumhoz lehet kötve, és ezen territorium nem lehet más, mint Szlavónia. Ennyi engedélyre, ha mindjárt pacifikálnak, béke okáért, in ultima analysi (végső soron, H.A.) tán rá állanánk; Croatia per excellentiam catholicus tartomány, Szlavonia per excellentiam lehetne ó-hitű tartomány, és tartana magának beldolgaira provinciális gyűlést, mint a horvátok. Ennyire győzelem előtt reá állhatunk, győzelem után nem.”

Kossuth leveléhez Thim József a következő megjegyzést fűzte:²¹

„Kossuthnak ezen levele felette bizonyítja, hogy ő kitűnő szónok, képviselő, államférfiú volt ugyan, de legkevésbé diplomata. Ő sokkal jobban szerette hazáját, semhogy olyan ellennel, amely annak léte ellen tört, higgadt alkudozásokba bocsátkozhatott volna. S amint személyes bátorság híján a hadvezérletre képtelen volt, úgy a szerbekkel, nemcsak hogy közelebbi érintkezésbe nem juthatott a magyar ügyek rosszra való fordultakor, hanem, «győzelem esetén biztos szolgasággal» fenyegetett. A győztes Kossuth nem ismert paktálást”.

Ismereteink szerint az egy Széchenyi kivételével nemcsak a magyar kormány tagjai, de a magyar közvélemény is egységesen Kossuth mögött állva, annak politikáját támogatta a horvát-szerb kérdésben. Széchenyi viszont ennek a politikának az ádozata lett. Felajzott képzeletében, de nyilvános megnyilatkozásaiban is, Kossuth neve azonosul a „vértengerrel”²², a szerbek elérik a fővárost és akkor „Szegény Pest vérben fürdik és mindez Kossuth miatt”²³; „Én a csillagokból olvasok. Vér és vér mindenütt! Testvér a testvért, népfaj a népfajt fogja mészárolni engesztelhetlenül és örülten. Keresztet rajzolnak vérből a házakra, amelyeket le kell égetni... Az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig a Kossuth neve, flagellum Dei! (Isten ostora, H.A.).²⁴ Tragikus összeomlása is a szerb felkelés elleni teendők 1848. szeptember

²¹ THIM József, Uo. 280.

²² SPIRA György, i.m. 201. 23.; Uo. 236.

²³ Uo. 236.

²⁴ Uo. 242.; 247.

4-i minisztertanácsi összejövetelen történik, amely Széchenyinek a nyilvános életből való végleges kikapcsolódását jelenti, a döblingi ideggyógyintézetbe való bevonulását is.²⁵

A dicsőséges 1849-es tavaszi hadjárat nyomán keletkezett örömujjongást Miklós orosz cár 1849. március 26-i kiáltványa lohasztotta le, amelyben, Ferenc József személyes kérésére válaszolva kijelentette, hogy „nem fogja tűrni a politikai egyensúly saját kárára való megváltoztatását”.²⁶ Az orosz intervenció hírére fölerősödtek a szerbekkel való megbékélésre való törekvések, amelyeknek egyik fő szószólója Teleki László volt.²⁷ Több levelében is figyelmeztette Kossuth Lajost, hogy „nekünk nem annyira az osztrákokkal, mint a szerbekkel, horvátokkal és oláhokkal kellene egységre lépnünk... Mentől többet adunk a nemzetiségeknek, annál kevesebbet kellend Austriának és az absolutismusnak adnunk”. Telekinek és társainak javaslatai azonban csak nagyon lassan értek be – igazi gyümölcse ezeknek a megbékélési javaslatoknak csak júliusban ért be, amikor az országgyűlés már Szegeden ülésezett és a hadihelyzet hirtelen és rohamosan megromlott. Ekkor terjesztette be Szemere miniszterelnök a kormány tizenhét pontos határozati javaslatát. Egy hetes tárgyalás után a képviselők nagyobb része belátta, hogy létszükséglet a nemzetiségekkel, köztük a szerbekkel való, nagy engedmények árán történő kiegyezés.

1849. július 14-én többségi határozattal megszavazták a nemzetiségi határozatot.²⁸ A törvény kimondotta, hogy a tanácskozások jegyzőkönyvét a nemzetiségek nyelvén is lehet vezetni, a megyegyűléseken is lehet a nemzetiségek nyelvén felszólalni, az elemi oktatás és az anyakönyvek vezetése is végezhető anyanyelven, a pravoszlávok önállóan kezelik alapítványait, önállóan választhatják lelkészeiket és püspökeiket, számukra a budapesti egyetemen teológiai fakultást nyithatnak, amnesztiát adnak mindazoknak, akik a fegyvert leteszik. Ennél tovább azonban a közvetlen összeomlással szembenező országgyűlés nem jutott. A messzemenő engedmények sem jutottak el a területi autonómia megadásához. Az ország kormányzója, kormánya és képviselőtestülete ebben még mindig az ország függetelenségének, integritásának feladását látta és éppen olyan tragikus csatavesztést látott benne mint az orosz intervenció nyomán bekövetkező összeomlásban. De még ha meg is adták volna nemzetiségeinknek a területi önkormányzatot, július 19-én már ez is megkésztett gesztus lett volna – a szerb és a többi vezetőség már nem is reagált rá és a románokkal, ugyancsak július 14-én megkötött egyezmény sem lépett hatályba.²⁹ Azonban Kossuth Lajos még ekkor is elzárkózott attól, hogy területi önkormányzatot ígérjen a nemzetiségeknek, továbbra is „rabló csordáknak” tekintette őket. Ennek nyomán, főleg Erdélyben újra elszabadultak a szenvedélyek, amelyek 1849. augusztus 13-ig, a világi fegyverletétel napjáig kisebb-nagyobb erővel lángoltak, hogy a fegyverletétellel végleg megszűnjön a nemzetiségekkel, tehát a szerbekkel való reális megegyezésnek a lehetősége.

²⁵ Uo. 247.

²⁶ THIM József, i.m. 305. 27.; Magyarország története, i.m. 408–412.

²⁷ Magyarország története, i.m. 408–412.

²⁸ THIM József, i.m. 338–340. 29.

²⁹ Magyarország története, i.m. 412–420.

III

„A KIJÓZANODÁS ÚTJÁN”

A szabadságharc leverése után Kossuth Lajos emigrációba vonult és haláláig, 45 esztendőn keresztül ette a hontalanság keserű kenyerét.³⁰ Ez az ember, a szabadságharc vezetőjeként és az események irányítójaként, országjáró körútjai során sohasem járt a nemzetiségek lakta területeken. A Délvidéken sem járt – Szeged volt az ország legdélibb része, ahol megfordult. Így aztán nem csoda, hogy az ország integritásának dogmáján túlmenően az Alföld, a Mátra, a Bakony vidékének magyarsága inspirálta, hogy egy tapodtat se engedjen a nem magyar ajkúak követelésének.³¹ Törökországban, Angliában, Amerikában, végül Olaszországban megismerkedhetett az akkor ismert világ minden politikai rendszerével és lehetősége nyílt arra, hogy végig gondolja a magyar szabadságharcnak a nemzetiségekkel szembeni politikáját, amelyet nagy mértékben ő maga határozott meg. Ezeknek az eszmélődéseknek a során revidálta a nemzetiségekkel szembeni álláspontját – azt az álláspontot, amely lényegében megegyezett a reform korszak szinte minden vezető magyar egyéniségének a felfogásával Magyarország területi integritására, a politikai nemzet fogalmára és annak következményeire vonatkozóan. Amíg az anyaországban ez a felfogás egészen 1918-ig szinte abszolút érvényű volt,³² addig Kossuth Lajos és emigráns társai belátták ennek a magyar állampolitikai felfogásnak a káros következményeit, és nyomában megszületett 1851-ben Kossuth Lajos KÜTAHYA-i Alkotmánytervezete, majd 1862-ben a DUNAI SZÖVETSÉG TERVEZETE.

A KÜTAHYA-i alkotmánytervezetben³³ Kossuth Lajos csak Magyarországgal foglalkozott. Ebben előlátta az ország radikális belső átrendeződését a népfelség és az önkormányzatiság elve alapján. A nemzetiségek számára személyi elvű és területi autonómiák létrehozását is elfogadta. Egyedül a szerbek esetében tétovázott: megadja-e nekik a területi autonómiát. Addig ment el, hogy Bácska, Bánát és a Katonai Határvidék szerb többségű területein alakítana ki autonóm önkormányzatot.

A DUNAI SZÖVETSÉG TERVEZETE³⁴ már túlmutatott Magyarországot határain, és benne Magyarország, Horvátország szövetségbe tömörüléséről szolt, azzal, hogy ha a keleti kérdés rendeződne, akkor Szerbia is tagja lenne ennek a konföderációnak. Kossuth Lajos szemléleti változását e tervezetnek néhány mondatával illusztráljuk: „Kívánatos, hogy az e tájakon elterülő államok egymással szövetségre lépjenek. A közösen érdeklő tárgyakon kívül miket a szövetségi hatóság intézne, minden állam törvényhozása, igazságszolgáltatása és közigazgatása teljesen független lenne. A lehető széles körű decentralisatio és az által, hogy minden községnek és tartománynak bő szabadság engedtessek, a szövetség összes lakói akadálytalanul fej-

³⁰ Kossuth Lajos emigrációs állomásai: Sumla (Bulgária), Kütahya (Törökország, Anglia, Amerika, Franciaország, majd 1867-től 1894-ben bekövetkező haláláig Torino (Olaszország). – Kossuthnak és társainak emigrációs életéről ld.: A Kossuth emigráció Törökországban. Kiad. Hajnal István. Budapest, 1927; A Kossuth-emigráció Amerikában és Angliában I–II.. Kiad. Jánossy Dénes. Budapest 1940–1948; Koltay-Kastner Jenő: A Kossuth-emigráció Olaszországban. Budapest 1960.

³¹ MOLNÁR Erik, (szerk.) I. 531.

³² Jászi Oszkár haláláig a Monarchia és benne Magyarország átalakításának híve volt. Ld. JÁSZI Oszkár, 1918.

³³ Magyarország története, i.m. 513–516.

³⁴ Uo. 709–713. – Kossuth Lajos Dunai Szövetség tervezetének teljes szövegét közli: CSORBA Béla (szerk.), 1998. 188–190.

lódhatnak... A szövetségi hatóság székhelye váltakozva majd Pesten, majd Bukarestben, egyszer Zágrábban, mászor Belgrádban lesz... Ennek legelső következménye az volna, hogy a zsarnok államok, amelyek e népeket most szolgásgásban tartják, megbuknának... az ég nevére kérem a magyar, szláv és román testvéreket, hogy borítsanak fátlyat a múltra s nyújtsanak egymásnak kezét... Ha fönnbbi tervet fölkarolják, elsőrendű, gazdag és hatalmas állam lesznek 30 millió lakossal... Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között.” Kossuth Lajos nemzetiségi politikájának ezt a kopernikuszi fordulatát Magyarországon senki sem fogadta el – még Mocsáry Lajos sem.³⁵ Mindenki Magyarország területi integritásának csorbítását és a magyar nemzet szupremációjának a megalázását látta benne. A nemzet, Deák Ferenc vezetésével, megállíthatatlanul haladt a Kiegyezés felé, és Kossuthnak keserűen kellett tudomásul vennie, konföderációs elgondolásaival magára maradt – és ekkor vált igazán száműzötté. Lényegében azonban, a reformkor és a szabadságharc magyar elitjének olyan „kelepcéje” realizálódott 1862-től egészen 1918-ig, amelyet Jókai Mór 1862-ben így fogalmazott meg: „Akarjátok-e a követelő nemzetiségek kívánatait teljesíteni? Ha azt mondjuk: igen – bevádolnak bennünket a magyar nemzet előtt, hogy az ország felosztásába egyezünk. – Ha azt mondjuk, Magyarország épségét meg akarjuk őrizni, akkor azzal vádolnak bennünket, hogy uralkodni akarunk a nemzetiségek felett”.³⁶ Kossuth minden gondolatának mélyén, egészen haláláig az általa gyűlölt osztrák szupremáció megdöntése állt – az 1862 utáni magyar vezető réteg viszont azt tartotta, hogy „inkább megyek Bécsbe a németek, mint Belgrádba a rácok közé”.

³⁵ A területi autonómia megadásáról még Mocsáry Lajos, a legradikálisabb kisebbségpárti magyar képviselő a 19. sz. második felében, úgy vélekedett, hogy az „nem más, mint Magyarország földarabolása”. Ld. KEMÉNY G. Gábor, MOCSÁRY Lajos válogatott írásai. Budapest 1958. 367.

³⁶ Magyarország története, i. m. 719.

Irodalom

- BONA Gábor (szerk.)
1983 Szerbek és magyarok a Duna mentén 1848–1849-ben. Tanulmányok a szerb–magyar kapcsolatok köréből. Budapest.
- CSORBA Béla (szerk.)
1998 Források a Délvidék történetéhez 2., Árnýéka eltűnő nevennek... Budapest.
- FRIED ISTVÁN (szerk.)
1983 Szerbek és magyarok a Duna mentén 1848–1849-ben. Tanulmányok a szerb–magyar-kapcsolatok köréből. Budapest.
- HAJNAL István
1927 Kossuth emigráció Törökországban. Budapest.
- JÁNOSSY Dénes
1948 Kossuth emigráció Amerikában és Angliában I–II. Budapest.
- JÁSZI Oszkár
1918 A Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok. Budapest.
- KATUS László (szerk.)
1987 Magyarország története 1848–1890. Budapest.
- KOLTAY-KASTNER Jenő
1960 Kossuth-emigráció Olaszországban. Budapest.
- LŐRINCZ Péter
1956 Adalék a vajdasági agrárkérdés történetéhez. Novi Sad.
- MOLNÁR Erik
1967 Magyarország története. Budapest.
- RADENIĆ, Andrija
1968 Revolucija 1848–1849. In: Vojvodina, znamenitosti i lepote. Novi Sad.

RÉVAI József
1966

Marx és az 1848-as magyar forradalom.
In: Válogatott történelmi írások. I. Budapest.

SPIRA György
1979

Széchenyi a negyvennyolcas forradalomban.
Budapest.

THIM József
é.n.

Délmagyarország önvédelmi harca 1848–1849-ben.
1–2. Zombor, Nagybecskerek.

Kossuth Lajos kapcsolatai és emléke a Jászkun Kerületben

A Kossuth Lajos és a Jászkun Kerület kapcsolatának első ismert írásos emlékei félig magántermészetűek, hiszen Kossuth Illéssy Jánoshoz fűződő barátságának dokumentumai. Illéssy János¹ a Jászkun Kerület politikai életének egyik legjelentősebb liberális politikusa volt, akit barátság fűzött Kölcseyhez és Kossuthhoz a reformkor két jelentős személyiségéhez. Az alig két évvel korábban nagykun kapitánnyá választott ügyvéd az 1830-as és az 1832-es országgyűlésen töltötte be a kerület első követi tisztét. Követ társával a vagyonos karcagi redemptus Kálmán Sándorral², a magyar reformellenzék liberális politikusainak körébe tartoztak. Olyannyira, hogy Illéssy liberális megnyilvánulásai arra készítették a nádort, hogy kapitányi teendőkre hivatkozva eltávolítsa őt az országgyűlésről. Távozása látszólag önkéntes volt, valójában ugyanabba a hullámba sorolható, amely Kölcseyt és másokat is elsodort az alsótábla sorából. Az alsótábla liberális reformpolitikussainak eltávolítása, kisebbségbe szorítása kormányzati cél volt, amit a nádor támogatott. Itt érkezünk el ahhoz a ponthoz, ahol felbukkannak Kossuth és Illéssy barátságának első dokumentumai.

Az országgyűlésből távozó Illéssy számára Kölcsey szerkesztett búcsúiratot, amely így kezdődött „*Illéssy János Jász Kun Kerületi Követnek társunknak, barátunknak tőlünk elválásán sajnálkozásunkat eltitkolnunk nem lehet...*”³. A búcsúiratot amit Kossuth Lajos tudósításából ismerünk 52 követ írta alá. Kossuth politikai pályája kezdetén állt, a későbbi vezéregyéniség még nem sejthető, de neve liberális körökben, és a Jászkunságban ismert volt.

Illéssy az országgyűlésről való távozása után kapcsolatban maradt Kossuthal, s rendszeresen tájékoztatta a Jászkunság helyzetéről. Levelezésük három megmaradt darabja Kossuth korai politikusi pályájához kapcsolódik. Bagi Gábor a Szolnok Megyei Levéltár 1993. évi évkönyvében egy tanulmány keretében mindháromt közölte. Bagi Gábor⁴ azt feltételezi, hogy a levelek rendszeres levélváltás megmaradt darabjai lehetnek a két hasonló elveket valló személy között.

Az első levél a bihari megyegyűlésről tájékoztatja Kossuthot, ahol az úrbéri kérdéssel kapcsolatos utasítás megváltoztatása miatt a szatmári követségről lemondott Kölcseyt az ellenzék szerette volna ismét követté választatni. Illéssy Kölcseyt tartotta a korszak legjelentősebb hazai vezetőjének a legnagyobb embernek és szónoknak. Szinte mindazokkal a jelzőkkel felruházta, amelyek később majd Kossuth nevéhez tapadnak. Levelében elkeseredve számol be a sikertelen választásról. Úgy véli a csodált politikus, költő hamar született e földre.

¹ Illéssy János (1792. ápr. 3.–1867. jún. 16.) kisújszállási redemptus-nemesi család tagja, ősei három emberöltőre visszamenően nagykun kapitányok. Erzsébet nevű testvére Lovassy István Bihar megyei nemeshez ment feleségül. Illéssy Erzsébet és Lovassy István házasságából született a tragikus sorsú Lovassy László.

² Kálmán Sándor (1793–1855) 1845-től nádori alkapitány

³ BARTA István, 1949. 219–220. ; BAGI Gábor, 1993. 339.

⁴ BAGI Gábor, 1993. 344–347.

A levél bensőséges, mély barátságról árulkodik. Megszólítása: „*Kedves Barátom Lajos!*” Zárómondata: „*Az Isten áldjon meg Édes Lajosom! Legyen reád több gondja, mint erre a szegény Országunkra. Nem szűn meg örökre jó barátod*” Illéssy János. A második levélben Illéssy a bebörtönzött Lovassy Lászlónak keres ügyvédet Kossuth által. A harmadikban beszámol a Kunságot súlytó éhínségről és kéri a "Tudósítást". Az Országgyűlési Tudósításról van szó, aminek Illéssy is előfizetője volt. Ez utolsó megmaradt levélnek is a zárómondatát idézem: „*Élj Boldogúl! Küld el a Tudósítást, örvend láthatni írásaidban is Illéssy János*”

Legközelebb a nagy vihart kavart 1843–44-es jászkunsági mozgalomban bukkant fel Kossuth neve. A mozgalom a redempcióban elnyert autonómia, s az egykori választási és adófizetési elvek helyreállítását tűzte célul. A sérelmek orvoslását az országgyűléstől várták, ahol ekkor került napirendre a szabad királyi városok igazgatásának rendezése. A jászkunok a kerület igazgatásának reformjában reménykedtek. A rendezés mikéntjéről azonban más elképzelése volt a konzervatív közgyűlésnek és más a lakosságnak, s a kerület haladó erőit képviselő maroknyi csoportnak. Ez utóbbiak élére állt a jászberényi főbíró Pethes József, aki mögé felsorakozott követelésével a három kerület többezres tömege.

1843. júliusában a jász helységek elkészítették írásba foglalt folyamódásukat, hogy a közgyűlést megkerülve közvetlenül jusson el követelésük az országgyűléshez. A folyamodvány azonban túlságosan sértőre sikerült, ezért Pethes megígérte a jászságiaknak, hogy „*majd Pesten a folyamodást újságíró Kossuth Lajos úrral közlendí, s ha mi kihagyandók lesznek az instanciából, ki fognak hagyatni.*”⁵

A Kossuth felé irányuló bizalom, szólt a jótollú újságírónak, de bizonyára szólt a harcos liberális politikusnak is. Hiszen a fő követelés nem más volt, mint a tisztviselők adó alá vonása, a közös teherviselés és a szabad választási jog visszaállítása, a nepotizmus megszüntetése. Igaz, mindez a privilégiumok, a jászkun autonómia keretein belül.

Híre-hamva sincs még a korszakváltó 1848-as áprilisi törvényeknek, Kossuth politikai és szónoki tehetsége azonban a Jászkunság népében már nyilvánvalóvá tették; Kossuth az ő emberük, s amit ő jónak lát azt kell követni. Bizalom és megbecsülés árad felé, amit a helyi vezető, a liberális Pethes József tart ébren. Pedig Kossuth véleménye csak részben egyezhetett a jászkun követelésekkel, hiszen a privilégiumok előtérbe helyezése az elveivel ellenkezett. Amikor egy évvel korábban 1842-ben a hajdú városok érdeklődtek nála, hogy az országgyűlés elé terjesszék-e a hajdúszabadság kérdését, Kossuth az öt felkereső küldötteknek kifejtette: „*én általában véve semmi apróbb szabadalmas testületnek, legyen az királyi vagy másképpen szabadalmazott város, Szabad hajdú, Jász vagy Kun Kerület barátja nem vagyok ... mert ily apróbb szabad testületek mindenkor, de különösen törvényhozáskor magokat a kormány eszközeivé alacsonyítják, a megyék hatóságai és municipiális jogokat gyengítik.*”⁶

Sajnos a források hiányában nem tudjuk Kossuth további szerepét dokumentálni. A Jászkunság koordinációjában az országgyűlés nem hozott eredményt. Számunkra mégis értékes adaléka ez a jászkunsági Kossuth kultusznak. S szinte az is természetesnek tűnik, hogy az első népképviselőti választáson a Jászkun Kerület székvárosa Jászberény egyhangúan, közfelkiáltással Kossuth Lajost választja képviselővé.

⁵ Szolnok Megyei Levéltár (SZML) JK. Fenyítő Törvényszék iratai 33. füzet 1. köt. 14. sz. - 2. G.

⁶ PAPP Klára, 1994. 314.

selőjének. Ő azonban már elkötelezte magát, tudjuk Pest öt mandátumának egyikét fogadta el. Így a választás következő fordulójában a vele azonos elveket valló barát, Illéssy János nyerte el a képviselői mandátumot.

Illéssy az elkövetkező időszakban Kossuth politikájának rendíthetetlen támasza lett. Amikor a jászkun főkapitány, Szentkirályi Mór 1849 januárjában behódolt az osztrák katonai vezetésnek, a Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth Lajos a kerületek kormánybiztosává Illéssy Jánost nevezte ki.

A nyílt rendeletben Kossuth még diplomatikusan fogalmaz, s azt írja, azért nevezi ki Illéssyt mert Szentkirályi nincs a kerületben s „*a becsületes Jász Kún népnek a haza és szabadság védelmére saját és unokáik függetlenségének megoltalmazására mindig kész, és minden áldozatra hajlandó lelkesülését föl nem használja...*” pedig arra van szükség, hogy „*a hazának ezen vészes perceiben minden polgár és különösen minden tisztviselő a helyén legyen...*”⁷

Illéssy hűen eleget tett a megbízásnak. 1849 márciusában a főkapitányi jogkört is megkapta. Helytállásáért a szabadságharc bukása után halálra ítélték, de az ítéletet tíz év várfogságra módosították.

Illéssy kinevezése nem egyedi jelenség, s korántsem csak a jóbarátot megillető bizalom megnyilvánulása. Kossuth politikai éleslátásával tudta, hogy a Duna–Tisza köze és a Tiszántúl milyen fontos szerepet kaphat az elkövetkező időszakban. 1849. elején Windischgrätz császári csapatai elérték a Tisza vonalát. Létkérdés volt az ellenállás és a magyar csapatok élmezésének megszervezése. Kossuth Illéssyn kívül más kormánybiztosokat is kinevezett ez időben, akikre számíthatott, akikben bízhatott a nehéz helyzetben.

Illéssynek nem volt könnyű helyzete, hiszen az áprilisi törvények legnagyobb vívmánya a jobbágyfelszabadítás nem érintette a jászkunok szabadparaszti társadalmát. A jogi nivellálódás számukra azt jelentette, hogy a privilégiumok sáncai mögé ezentúl az irredemptusok is bejuthatnak. A katonai hagyományokra azonban most is támaszkodhatott. A katonai szolgálat a jászkun kiváltságok egyik biztosítékát jelentette, történelmük szerves része volt. Különösen megbecsült szerepet kapott a lovassági szolgálat, gondoljunk csak a Nádor-huszárokra, vagy az éppen 1848-ban létrehozott Lehel-huszárezredre. Amikor 1848 májusában a Batthyány kormány az „önkéntes őrsereg” felállítását elrendelte, a kerületekben óriási felzúdulást okozott, hogy a gyalogsághoz akarták az önkénteseiket sorozni. A toborzási feladattal megbízott hadfogadó tiszt, jelentésében erről azt írta, hogy „*a toborzónál igen sokan jelentik magokat, de midőn felvilágosítódnak öltözetük minéműségéről, azon felelettel, hogy ők inkább kést szúrának magokban, mintsem bakantsot viseljenek – ismét eltávoztak.*”⁸

1949. márciusában, a kápolnai csatavesztés után lázongás, elégedetlenség kapott életre a hadseregben, a tisztek a fővezér Dembinszki ellen fordultak. Kossuth azonnal a lázongás helyszínére a tiszafüredi táborba sietett, ahol elfogadta Dembinszki lemondását és helyébe kinevezte Vetter Antalt. Ekkor és innen intézte szövegét a jászkunokhoz, akikről huszárok kiállítását kérte. A tiszafüredi szöveg betagolódik Kossuth ismert szónoklatai sorába, hangvétele a pátosszal telt toborzó beszédek stílusát mutatja. Idézem egy részletét.

⁷ SZML JK. 1848-as Bizottmányi iratok 1543/1848. sz.

⁸ Magyar Országos Levéltár (MOL). 1848/49. Minisztérium lt. H-92. Nemezetőrségi Haditanács 985–1848. sz. Az idézetet közölte URBÁN Aladár, 1973. és BAGI Gábor, 1998. 12.

„Az ország hadseregének huszárokra van szüksége. Síkság a magyar huszár termőföldre. Kedves hazája az áldás dúsz Jász Kunság. És a Jász-Kunság virágzó fiai nem született lovagok csupán, de ereikben dicső ősök vére is foly...”

Az emberi lélek rejtelmait oly jól ismerő, kiváló szónokká vált Kossuth, nagyszerű érzékkel támaszkodik a jászkun lovassági hagyományokra és öntudatra. A felhívás folytatásában még kézenfekvőbb, hogy Kossuth minden eszközt felhasznált a cél érdekében. A jászkun öntudat olyan elemeire épít, amelyekkel maga nem értett egyet. A privilegialis jászkun szabadság és a polgári átalakulás védelmében folytatott harc összemosódik a hangzatos szónoki fordulatokban gazdag felhívásban, s csak a cél számít a haza védelme mindenáron, a közös ellenséggel szemben. Ebben a szózatban minden együtt van, ami a jászkun büszkeséget a haza védelmére mozgósíthatja, s benne van a felismerés, hogy csak ez mozgósíthatja a katonai terheléstől a kimerülés határára érkezettek. *„Anyátok, német rablók dűlásai alatt nyögő elárvult édes hazátok síró szava hív benneteket hős ősöknek romlatlan szívű unokái... Ti tudjátok, ti éreztétek, mit tesz a zsarnok németet uralni. Ti öszve zúztátok ez uralomnak útált bilincseit akkor, midőn a hűtlen uralkodó a német rendnek adott el portékaként benneteket... siessetek megásni sírját ellenségünknek.”⁹*

Ugyanezek a szónoki fordulatok jelentek meg amikor általános népfelkelésre buzdította a Jászkunságot: *„Soha még azon magyar földre, melyet a Tisza mos, idegen zsarnokság lábát nem tette büntetlenül. Most sem teendi. A Tisza népe ... a szabad jászkunokkal, kik még szolgák nem voltak soha, de kiket most szolgassággal fenyeget a német zsarnokság... szóval a tiszai népnek ezernyi ezerei megfogják tudni tartani mit őseik szereztek...”¹⁰*

Kossuth idézett felhívásai teljes terjedelmükben megmaradtak. A velük összecsengő örök emlékü köszöntést azonban csak az emlékezet őrizte meg. *„Üdvözlöm a csatákban megbarnult haragos kunokat!”* A varázslatos köszöntésben – ahogyan Fekete Pál nevezte¹¹ – benne van minden, ami a katonai múltra büszke kunságiakat meghódíthatja, benne van az elismerés és a buzdítás, benne van, hogy én Kossuth Lajos ismerlek titeket, elismerem érdemeiteket, számítok rátok. Azt hiszem ennek a mindent magába olvasztó tömörségnek köszönhetjük, hogy a népi emlékezet 138 éven át megőrizte. Csak 1986-ban sikerült hiteles bizonyosságot találnom arra, hogy Kossuth Lajos valóban járt Kiskunfélegyházán és valóban lehetősége adódott a köszöntés elmondására.

A történelmi esemény 1848. október 6-án a második alföldi toborzót Szeged–Kecskemét szakaszában Félegyházán (Kiskunfélegyháza) történt. Kossuth és kísérete a fűrésztó úton a félegyházi Duttyánt választotta ki, hogy kicsit megpihenjen és nem utolsó sorban megebédeljen. Lovakat is váltani kellett, innen már a város kocsisa Polyák kocsis vitte Kecskemétre, a kíséretében lévőket pedig a félegyházi Bánhidi Károly, Vereb János, Molnár János, Dora István és Fekete István lovai szállították tovább. Kossuth és kísérete reggel még Szegeden volt, de este 8 órakor már Kecskemétről erősítette meg az Országos Honvédelmi Bizottmány rendeletét a Csongrád megyei népfelkelők visszavonásáról. Ezen az úton bizonyára ebéd után hangzott el a varázslatos köszöntés. Sokszorosan varázslatos, hiszen átvezet ben-

⁹ MOL 1848/49. Minisztérium lt. H-132. JK. 5. tétel. 55–1849. Közli: Milleneumi Emlékkönyv 2000. Szolnok, 144. l.

¹⁰ SZML JK.kig. 37/1849. sz.

¹¹ FEKETE Pál, 1987. 17.

nünket abba a világba, ahol a legendák és a mesék laknak, a képzelet világába. A beszéd hiányzó szavai helyett fantáziánk segíthet meghallani Kossuth szavait, hallani azt, amit nem őrzött meg az írás csupán a képzelet formálhat beszéddé.

Egy félegyházi öregember 1934-ben, 95 évesen adta tovább a népmesei fordulattal színesített valódi emléket, mi szerint ő még hallotta beszélni Kossuthot egy kocsmaasztal tetejéről, 1848-ban a Hattyú¹² előtt. „...a nagy ember gyűjtő szónoklataira Félegyházáról is minden épkézláb ember katonának ment, aminek aztán meg is lett a foganatja, mert verték az osztrákokot az ország minden táján, mint a zápor-eső.”¹³

A valóságból legenda született, amint legendává vált Kossuth alakja, és legendákat termelt minden lépése. Szerte az országban, ahol valaha megfordult, a történetek és dalok sokasága őrzi emlékét. Kossuth neve a szabadság szimbólumává magasztosodott, erőt és hitet adott minden korban. Buzdítottak a nevével és büntettek a nevéért. A magyar történelemben csak a honalapító Árpád fejedelem és Kossuth Lajos nevéhez ragasztotta hozzá a nép a jelzőt: apánk. A tisztelet és a szeretet éppúgy benne volt ebben, mint a hit, a bizalom.

Sajátos megnyilvánulása az említetteknek egy jászberényi parasztasszony, Nagy Rozál esete, aki férjét Kátai Mihályt kereste. Levelet írt hát Turinba, a legendás embernek, akiről hitte, mindentudó és mindenható. Úgy gondolta akinek szavára megmozdult az ország, miért ne küldhetné haza az ő Mihályát is. A válasza Hild Viktor Jász–Nagykun–Szolnok vármegye levéltárnoka bukkant rá, s 1891-ben közreadta a Jászság című folyóiratban.

Kossuth 1871. szeptember 22-én válaszolt Nagy Rozál levelére. Megírta, hogy kerestette a férjét még Amerikában is, hátha a kibujdosottak között van, de nincs eredmény. Kossuth hüen a róla alkotott képhez, megpróbált vigaszt nyújtani a hozzá forduló szegény parasztasszonynak. Nem tudta az elveszett férjét visszaadni, de legalább a dicsőség magasságába emelte az áldozatát. Válaszában Kátai Mihályról azt írja, ő is egyike azon „névtelen félisteneknek, kik a Haza szent küzdelmeiben elhullottanak, s valamely ismeretlen sírban alusszák a halál álmát ismeretlenül.”¹⁴ Megnyugodott-e sorsában Nagy Rozál nem tudjuk, de bizonyára büszkeséggel töltötte el, hogy Kossuth ilyen tisztelettel emlékezett és megbecsüléssel írt élete párjáról.

Különös bizonyossága a Kossuth iránti szeretetnek egy agyagszobrocska, ami 1959-ben került elő Jászsalszentgyörgyön. Az agyagból készült kiegészített hét cm-es fej a Szabadság utca 19. számú házában volt befalazva. A leletet Kaposvári Gyulához, a szolnoki Damjanich János Múzeum igazgatójához vitte be egy általános iskolás kisdíák. A muzeológus azonnal sietett kideríteni a rejtélyes befalaztatás hátterét. Megállapította, hogy a szobrocska sorozatgyártás eredménye, de a negatívot, amibe az agyagot nyomkodták gyakorlott művész készíthette. A vályogház, melynek kidülni készülő falából a szobrocska előkerült 1834-ben már állt, így az építőáldozat teóriáját biztonsággal kizárhatta. Nagy valószínűséggel elrejtették a szobrocskát, hiszen a Bach korszakban büntetés várt arra, akinél a szabadságharchoz, vagy Kossuthhoz kapcsolódó relikviákat találtak. Ekkor töröltették ki a települések jegy-

¹² A Hattyú a város által építtetett kocsmá és mézárszék neve. Ma a Petőfi Sándor Könyvtárnak ad ott-hont.

¹³ Csonkamagyarország, 1934. márc. 11., BÁNKINÉ Molnár Erzsébet, 1987. 8.

¹⁴ KAPOSVÁRI Gyula, 1996. 316–317.

zőkönyveiből is mindazt, ami Kossuth nevére emlékeztetett. Az igyekezet visszájára fordult, Kossuth neve még mélyebben bevésődött a lelkekbe, s amíg élt az emberek az eleven kapcsolat megteremtésére is minden alkalmat megragadtak.

1867-ben a jászok ismét tanújelét adták Kossuth iránti tiszteletüknek, s a jászladányi választókerületbe Kossuthot kérték fel, hogy az országgyűlésen képviselőjük legyen.

A jászladányi választókerületbe Jászladányon kívül Jászkisér, Jászsalsószentgyörgy, Túrkeve és Kunszentmárton tartozott. 1867. július 26-án 478 aláírással levelet írtak Kossuthnak Turinba, vállalná el a választókerület képviselőségét. A kérés nem volt egyedülálló, más körzetek is szerették volna képviselőjüknek tudni Kossuthot, de ő nem fogadta el a felkéréseket. Az elutasítás okait a jászladányiaknak írt 1867. augusztus 5-én kelt válaszában fejti ki. A hosszú levélből csupán néhány mondatot idézünk a politikai helyzet és Kossuth nézeteinek szemléltetésére: *„Felszólítanak önök, vessék fátyolt a múltra, s győzzem le a múltnak keserűségéből merített fájdalmat. Fátyolt vetni személyes bántalmakra lehet, sőt midőn a haza érdeke kívánja, kötelesség is. De komoly meggyőződéssel vallott elvekre fátyolt vetni nem szabad...”* Nem rejti, sőt részletesen kifejti, mire nem akar, nem tud, nem lehet fátyolt vetni. *„Nemzet vagyunk – írja – s jogunk is erőnk is van, hogy ne engedjük magunkat tartománnyá süllyeszteni... én elveimmel e téren állok.”*¹⁵

A következő évben a Jászkun Kerület székvárosa díszpolgárává választotta Kossuthot. Az elveit fel nem adó Turini remete felé az ország és a Jászkunság többi településéről is árad a szeretet. Egyletek tesznek hitet mellette azzal, hogy tagjaik közé fogadják. A Kiskunságban tiszteletbeli taggá választotta Kiskunlacházán a Demokrata Kör, Kiskunhalason a Polgári Olvasókör, Kunszentmiklóson az Olvasó Egylet. Kossuth nem győzött mindenkinek külön-külön válaszolni, ezért 1868. december 24-én nyílt levélben köszönte meg a megtiszteltetést. Ebben a levélben is a már ismert elveit hangoztatja. Tudjuk élete végéig tántoríthatatlan maradt, s a ki-egyeződést a magyar függetlenség feladásának tartotta, elfogadni nem tudta. Gyötrődik és szenved, de ő nem alkudhat. *„Nagyon sóvárgom hazámat viszont láthatni, de csak független vagy függetlenség felé törő magyar hazát szabad viszont látnom, az állami jogállásáról lemondó Magyarországot nem.”*¹⁶

Kossuthot később számtalan magyar város választotta polgárai sorába. Az 1879. évi 50. tc. az ún. honosítási törvény hatálybalépése után 1890. jan. 8-án Kossuth Lajos elveszítette volna magyar állampolgárságát, s hontalanná vált volna. A törvénycikk elleni tiltakozásul Kiskunfélegyháza 1886-ban felhívást intézett Magyarország összes rendezett tanácsú városához, kövessék a félegyházi példát és válasszák díszpolgárrá Kossuth Lajost. A felhívás nyitott fülekre talált s valóságos díszpolgárrá választási hullám söpört végig az országon.

Félegyházáról népes küldöttség készült Turinba, hogy ott adja át az oklevelet. A betegeskedő Kossuth kérésére mégis 1886. december 5-én Kiskunfélegyháza ünnepélyes keretek között tartott rendkívüli közgyűlésén, Helfy Ignác vette át, s vitte Turinba.

A félegyházi díszpolgárságot Kossuth terjedelmes, négy oldalas, sajátkezűleg írott levélben köszönte meg. A levél 1887. április 27-én jutott el Kiskunfélegyháza polgármesteréhez. A közvetítést végző Helfy Ignác megírta, hogy a bámulatosan

¹⁵ KAPOSVÁRI Gyula, 1996. 314–315.

¹⁶ Kossuth Lajos két levele, felelet sokaknak. 1869. 1.

szép válasz a sajtó útján a haza közkincsévé lesz. A közzétételt indokolta, hogy Kossuth a Félégyházának küldött levelet mindazoknak válaszul szánta, akik őt a hontalanságtól megmentendő, díszpolgárunknak fogadták. A jászkunsági városok közül pl. a Nagykunság központja Karcag is e sorba tartozott.¹⁷

A levelet a Félégyházi Hírlap teljes terjedelmében közölte, hogy mindenki tanulmányozhassa. A bevezető mondatok lírai sorai szinte végső összegezésnek tűnnek. Kossuth az életútját áttekintő, értékelő és intő szavakkal az idős politikus higdadt bölcsességével a képviselőtestülethez, s egyben az egész nemzethez szól.

„...sokat nem birunk felejteni a mire emlékeznünk fáj; és sokat felejtünk, a mire szeretnénk emlékezni.... Ha szerény nevem emléke túl találná élni halálomat, ha bár csak úgy is, a mint a virágot túl éli illatja, midőn szirmai földre hullanak, azt az egy elismerést – úgy hiszem – nem fogná emlékentől megtagadhatni még ellenségem sem, hogy nem magamnak éltem, hanem hazámat igyekeztem legjobb belátásom, s tehetségem szerint szolgálni, becsületes szándokkal, önzetlenül.” Új gondolatsor a levelében a kivándorlás problémakörének hosszas fejtegetése, majd az örök vitakérdést, az 1867-es közjogi állapotot és következményeit taglalja, mit sem változtatva a jászladányiaknak 1867-ben kifejtett elvi alapállásán. *„...minden idegen beavatkozástól teljesen nem független autonomia nélkül, minden idegen beavatkozástól ment önkormányzat nélkül nincs szabadság... ez a szó "szabadság", amint egyeseknél, úgy nemzeteknél is egyenesen azt a fogalmat fejezi ki, hogy saját ügyeiket idegen avatkozástól mentten intézhetik.”* S sorra veszi, elemzi és magyarázza hol, miben tért el a nemzet az ő (Kossuth) szabadság eszményétől. A hosszas fejtegetés helyett olvasását ajánlom.¹⁸

A levél befejező sorait ismét áthatják a remény lírai gondolatai, hogy *„a vetés gyökerei épségben maradtak a nemzet szívében elpusztíthatatlanul és kiolthatatlanul.”*

Az agg Kossuth sorai elevenen hatottak, érzékeny húrokat érintettek az autonómiától csak nem régen megfosztott jászkunok lelkében. A Kossuth által nem pártolt kiváltságolt különállás megszűnt, 1876-ban önálló törvényhatóságukat beolvastották a vármegyékbe. Az ész felfogta a megyerendezés, a polgári igazgatás és tulajdonrendszer racionalitását, de a lélek még az egyre tűnőbb múlt dicsőségét ápolta. A századvég nosztalgiát elsöprő gazdasági fellendülésének új értékrendje azonban megszelídítette és békévé oldotta Kossuth kultuszát, legendává alakította a dicső jászkun múlt eszményét.

1894. március 20-án este tizenegy óra előtt öt perccel meghalt Kossuth Lajos. Halálát az egész nemzet gyászolta, a sírjára küldött koszorúhegyek egy-egy levélkéjét ereklyeként bekeretezve őrizik tisztelői.

Kossuth kultusza szerte a hazában tovább terjedt, növekedett. A paraszt szobák falán békésen megfér egymás mellett a vásári nyomat Ferenc József és Kossuth képmásával, s olykor a nótákban is fel-fel cserélték, mintegy behelyettesítették egymással a két nevet. Gomba módra szaporodtak a Kossuth szobrok, utcák és terrek, helyet adva minden hazafias megemlékezésnek. A kultusz terjedése napjainkban a vízbe dobott kavicsához hasonlóan újabb és újabb hullámokat gerjeszt. Áttekintése még sokaknak ad feladatot.

¹⁷ ÖRSI Júlia, 1998.

¹⁸ FEKETE János szerk., 1987. 48–59. Az eredeti levél megtalálható Kiskunfélégyházán a Kiskun Múzeumban KM.DA. 62.5.1–2.

Kossuth és a Jászkunság kapcsolatát sem tekinthetjük át, a kiemeltek csupán pillanatképek a ma is tovább építkező kapcsolatrendszerből. Befejezésül álljonak itt Kossuth Ferenc Kisújszállásiakhoz írott szavai. Kossuth fia Kisújszállás részvét-nyilvánítását köszöni meg, de szavai éppúgy mindenkihez szólnak, mint édesapja idézett levelei. Én... „*Atyámat vesztettem; a polgárosodott világ pedig, a szabadság eltűnt apostolát gyászolja... Ő ébreszté fel a nemzetet. Ő tette élet erőssé, a nép millióit befogadva az alkotmány sáncaiba. Ő adott öntudatot a nemzetnek, ő vezette önvédelmét, ő mutatta meg, hogy a magyar tud is, akar is szabad és önálló lenni. Ő tartotta fel az elnyomás korszakában a nemzet létjogát, és ő emelte fel a magyar kérdést az Európai kérdések színvonalára. ...ő buzdított, ő remélt, ő bízott, ő képviselt egy nagy jövőt – hontalanul.*”¹⁹

¹⁹ SZML Kisújszállás ir. 1676/1894. sz. Közli: ZÁDORNÉ ZSOLDOS Mária szerk., 2000. 170.

Irodalom

- BAGI Gábor
1993 Adalékok Kossuth Lajos és Illéssy János barátságához.
In: Zounuk 8. Szerk. Botka János. 1993. 337–347.
- 1998 Adalékok a katonaállítás eredményeihez és sajátossága
ihoz a Jászkun Kerületben 1848/49-ben. In: Zounuk 13.
Szerk. Zádorné Zsoldos Mária 1998. 9–25.
- BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet
1987 Járt-e Kossuth Félegyházán? In: Kossuth Lajos emléke
Kiskunfélegyházán. Szerk. Fekete János.
Kiskunfélegyháza. 7–11.
- BARTA István (sajtó alá rend.)
1949 Kossuth Lajos összes munkái III. Budapest. 1949.
- FEKETE Pál
1987 A 48-as hagyományok alapjai Félegyházán.
In: Kossuth Lajos emléke Kiskunfélegyházán.
Szerk. Fekete János. Kiskunfélegyháza. 12–25.
- KAPOSVÁRI Gyula
1996 Varia Museologica. Dolgozatok a Szolnoki Múzeum
gyűjtőterületéről. Kaposvári Gyula válogatott írásai és
bibliográfiája. Szolnok.
- KOSSUTH Lajos
1869 Kossuth Lajos két levele. Felelet sokaknak. Pest.
- ZÁDORNÉ ZSOLDOS Mária (szerk.)
2000 Millenniumi Emlékkönyv. Válogatás Jász-Nagykun-
Szolnok megye írásos emlékeiből. Szolnok.
- ÖRSI Julianna
1998 Emberszötte háló. Túrkeve.
- PAPP Klára
1994 A bihari hajdútelepek küzdelme a privilégiumok
megtartásáért – visszaszerzéséért. In: Rendi társadalom –
Polgári társadalom 5. Paraszti kiszolgáltatottság – pa-
raszti érdekvédelem, öngazgatás. A Hajnal István Kör
gyulai konferenciája 1991. augusztus 29–31.
Szerk. Erdmann Gyula. Gyula. 305–314.

MELLÉKLET

Turin, 1887. március 20.

Kossuth Lajos levele Kiskunfélegyháza város tanácsához és képviselő testületéhez díszpolgárrá választása alkalmából

Tisztelt városi tanács és képviselő testület!

Pontosan kezemhez lett juttatva a díszesen kiállított oklevél mely által engem derék magyar városuk polgárjogával megajándékozni méltóztattak.

Akadályozva voltam hamarabb teljesíteni hálás köszönetem kijelentésének kedves kötelességét. Elnézésükért esedezem.

Ha engem, a nemzet törvényhozásilag megtagadott múltnak 38 év óta hontalan roncsát, hazámfiat ott a távol hazában idők és viszonyok minden változata dacára kegyeletes megemlékezésükre méltatnak, `s jóakaratak tanúsításával fel fel derengetik életem szomorú végalkonyát; ez reám nézve nem csupán megtiszteltetés, hanem erkölcsi jótétemény becsével bir.

Érthetővé teszi ezt az én helyzetem sajátlagossága, és az ellentét mely hazánk mostanlagos állapota, és az én viszontagságos életem célja `s iránya közt fenforog.

Messze túl haladtam az emberélet rendes határát, annyira messze, hogy szinte neveltséges. Több mint 84 év terhe nyomja roskatag vállaimat. Oly teher ez melynek súlya alatt a test elzsibbad, a lélek eltompúl, az élet sivár tengéssé válik, az ember porladozó romnak érzi magát mely az idők világába nem illik bele az ily késő aggkor alig egyéb, mint hosszúra nyúló haldoklás, ami kétszeresen szomorú, mert nem öntudatlan `s az öntudat mely mellette virraszt, folyton belesugdos gondolataiba a karthausiak melancholikus [búsongó] köszöntésével, jövője más nincs mint a sir melynek szélén magának örömtelenül, másoknak jóra tehetetlenül ténfereg, röppenő jelene pedig olyan, mintha az ürben vonszolná magával az enyészet anyala, mint Madách remek költeményének egyik remek illusztrációján Ádámot vonszolja a tagadásnak szelleme. Ez ürnek – a tehetetlenség ürjének – komor homályán csak egy halvány csillám rezeget keresztül a neve: emlékezet, mely végig álmodtatja az öreg emberrel a dolgok álmát melyek voltak; csakis voltak!, az utolsó fillér ez, melyet a lerótt élet szakmánybéreül a végzet az agg kornak lefizet, nehogy egészen üres kézzel térjen a fáradt munkás pihenni. Kétes értékű bér, mert az emlékezettel nem parancsolhat az akarat; sokat nem birunk felejtetni a mire emlékeznünk fáj; és sokat felejtünk, a mire szeretnénk emlékezni.

Minő álmokat álmodtat az oly öregekkel az emlékezet, akiknek több virágot mint tövist szórt a sors az életutjukba? nem tudhatom, mert nekem sokkal több mint virág jutott, `s a tövisek közt mint embernek igen fájdalmasan szúrók is jutottak, mint polgárnak pedig, ki hazáját hön és hűn szereti, ki jutott a legkinosabb tövis is: a hazátlanság tövise. – Minők lehetnek azon öregek emlékezetének álmai a kiknek életezéljük csak az volt, a mit személyes boldogulásnak szokás nevezni? azt sem tudhatom, mert az én életcélom nem ez vala.

Ha szerény nevem emléke túl találná élni halálomat, ha bár csak úgy is, a mint a virágot túl éli illatja, midőn szirmai földre hullnak, azt az egy elismerést – úgy hiszem – nem fogná emlékemtől megtagadhatni még ellenségem sem, hogy nem magannak éltem, hanem hazámat igyekeztem legjobb belátásom `s tehetségem szerint szolgálni, becsületes szándokkal, önzetlenül.

Az előttem fekvő díszpolgári oklevél szövege is (bár tulzó beszámítással, mert érdemmé minősíti, ami csak kötelesség volt) arra látszik mutatni, hogy a szives jóindulatú megemlékezést is, a melyel önök engem megtiszteltek, életem ez igyekezetének köszönhetem.

Ámde az emberfiának igyekezete csak amolyan váltó levél, mely érték képviselővé csak akkor válik, ha azt mint elfogadó, a siker írja alá.

Az én becsületes igyekezetem váltó levelétől a sors ezt az értékesítő aláírást megtagadta, hát bizony nekem az életcélvesztés érzetének keserősége jutott ki egy hosszú élet küzdelmeinek azon bérében, melyet a végzet az aggkornak feltartott, `s a melynek neve: emlékezet.

Ne gondolják önök tisztelt Uraim! hogy mindőn életcél vesztést mondok, egyedül azon álláspont megghiúsulása lebeg szemem előtt, melynek az ármány és erőszak által reánk kényszerített honvédelmi harcz folytában elfoglalása azon iszonyatosságoknak volt logikai következménye, melyeket – bár mennyi fátyol borítgassék is reájuk – lehetetlen felejtani.

Igaz, hogy engem azon állásponthez, melynek Isten és nemzetem színe előtt hűséget esküdtem nem csak hazánk államiságának, `s önczéliasságának szempontjából, hanem – tekintve különösen a magyar nemzet jövőjére nézve mérhetlen horde rejű keleti kérdés, mikor akkor kikerülhetlen *végleges* megoldásának hazánk érdekeivel megegyező kellékeit, `s biztosításának feltételeit, még nemzetközi s általános európai szempontból is oly erős meggyőződés köt: hogy ha hazánk önállásának s egész kormányzati rendszerében minden idegen avatkozástól ment függetlenségének feladása helyett, oly alku kötöttet volna is, a mely megfelelne azon államjogi feltételnek, a melyet őseink a Magyar Királyi szék öröklésies birtoklásához szerződésileg hozzákötöttek, az uralkodó ház elfogadott, s megtartására az utódokat is kötelező királyi eskük szentségével kötelezettséget vállalt: én ugyan elismertem volna, (amint Deák Ferenczhez intézett nyilt levelemben el is ősmertem) hogy békés uton ennyit elérve, volna oka nemzetünknek többet nagy szenvedések árán nem merényleni. De azért az én álláspontomnak még ily alkuval mellőzése is reám nézve osztracizmus [száműzetés] volt volna, mely engem arra kárhoztat, hogy hontalanságban kinlódjam le életem hátralevő napjait, `s még csontjaim is idegen földben porladjanak el.

Igen, de ez esetben a hontalanság nem háritotta volna reám a teljes életcél vesztés érzetének kifejezhetlen kesesőségét, hazátlanságomtól nem volt volna megtagadva az a vigasztaló öntudat, hogy ha mindent nem érhettem is el, vagy nem érhettem is meg, életem még sem volt egészen haszontalan.

Mert hiszen (s ugy gondolom annak köszönhetem a jóindulatot is melyet Önök irántam tanusítottak) sok más jobbakk közt nekem is volt részem (`s fenhéjázás nélkül mondhatom nem hatálytalan részem volt) a 48 ki törvényeknek minden utógondolat nélküli becsületes, őszinte loyaltással [méltányos] megalkotásában is, mely alkotást nemzetünk az uj jászületés egy olyan kiindulási pontja gyanánt üdvözölt a

Magyar haza történelmi fejlődésében, amely korszakalkotó kezdetnek ígérkezett egy biztos jobb jövő felé sokat hányatott életében.

És minden pusztító merényletek daczára a nyomorgatókra érzékenyül visszapattant nyomorgatásokon keresztül gázolva, annak is bizonyult volna, a minek ígérkezett, ha fel nem adatik, `s feladásával nemzetünk a történelem logikájának önálló tényezői közül ki nem törültek.

Ha ez meg nem történik, lettem légyen bár örök hontalanságra kárhozhatva, fecscsent volna bár osztracizmusom [száműzetésem] csordultig telített poharából az a maró csep is szemembe, melyet az 1879: 50-ik t. cz: csakugyan szemembe fecscsentett, én vigaszt kereshettem volna a gondolatban, hogy ama korszak alkotó kiindulási pont megalapításában nekem is részem vala.

De hát a feladás, a kitörlés megtörtént, `s minthogy ez is megtörtént, hát én azon szomorú helyzetbe találok magamat tisztelt Uraim, hogy a mint egybevetem 48 ki törvényhozás vezérelvét célját, irányát azon álláspont vezérelvével, céljával irányával, amely 67-ben elfogadtatott, a mint meggondolom, hogy az államjogi önállás föladásának fatalis [végzetes] logikája mennyire érezteti az idegen érdekek nyomását még az országos háztartás berendezésének közigazgatási terén is, `s a nemzet minő szenvedőleges beletörődéssel engedi magát az önállásból kivetkőztetés lejtőjén lejjebb és lejjebb sodortatni; hát oly ríktó színben tűnik fel szemeim előtt a merev ellentét 1848 és: 1867 közt, `s az ellentétet oly vastagon accentuálják [hangsúlyozzák] ez utóbbinak 20 év ótai termékei, hogy a mint felvetem magamnak a kérdést, hogy mi maradt fel vagy kitörületlenül, vagy megnyirbátlanul, meghamisítottan abból a 48-ból, melyet hazánk a Nemzeti ujjászületés korszakalkotó kiindulási pontja gyanánt üdvözölt? a mérlegezés érték maradványát egy nagy semmiben, egy irtózatosszerű zérusban vágja szemem közé a tagadás szelleme.

Mondhatnák Önök tisztelt Uraim, hogy azon vívmányok közül, melyeknek keresztül vitelében egykoron nekem is részem vala, ha más nem is, de a jobbágyság felszabadítása, a polgári szabadságnak a népre osztálykülönbség nélkül kiterjesztése, `s ezzel kapcsolatban a rendi alkotmánynak népképviselési rendszerré fejlesztése a 48-ki alkotások hajótöréséből megmenekültek, `s hogy ezek a multaknak oly hagyatékaik melyekért élni, küzdeni még is csak méltó vala.

Igaz, hogy ezek a hajótörésből névleg megmenekültek, de értékükből annyira kivetkőztetve menekültek meg, hogy a teljes életcél vesztés érzetének keserűségét, mely lelkemet eltölti, nem enyhíthetik.

A jobbágyság felszabadítása nem, mert a közterhek óriási növekedése a birodalmi egység mindent háttérbe szorító tekintetében az államháztartásra, `s az ország közigazgatási viszonyaira gyakorolt nyomása, s ezzel kapcsolatban a keresethiány, a jobbágyfelszabadítás kihatását a nép gyarapodására keservesen megfogyasztották, sőt az ország némely részeiben teljesen elenyésztették, elannyira, hogy egyenesen azon néposztály soraiban, a mely már több mint egy ember öltő óta tulajdonául bírja a földet, melyet előbb csak jobbágyul mivelte, ezerekre meg ezerekre megyen azoknak száma, akik indíttatva találják magukat az inség ellen melyel a hazában küzdeniök kell Amerikába kivándorlásban keresni, ki állandó menekülést, ki segítséget.

Hogy oly gyér népességű országban, mint a minő hazánk, a tömeges kivándorlás oly mérveket ölthetett, a minőket különösen az utóbbi években öltött, az mindenestre megdöbbentő esemény, mely az ország közigazgatási helyzetére nagyon jel-

lemző világot vet, `s a haza érdekeit pártédeknek alá nem rendelő hazafiak komoly figyelmét a legnagyobb mértékben megérdemli, de én csupán a helyzetnek constatalásával [megállapításával] foglalatostkodván a kivándorlási ügy tüzetes taglalásában, `s a tekintélyes helyről hangoztatott szépitgetések, elsimítgatások megrostálásába e helyen nem bocsátkozhatom, `s csak annyit akarok említeni, a mennyi érthetővé teendi, hogy nem tudhatok az életcél vesztés keserűségére a jobbágy felszabadtásból enyhítést meríteni.

Ily tény az, hogy azon megyék, a melyekben az Amerikába kivándorlás a legnagyobb hullámokat verte fel, a belügyministerium által formulázott [szerkesztett] kérdésekre adott hivatalos feleleteikben világosan és határozottan akként jelezték a tényállást, hogy „*a kivándorlottak legnagyobb contingensét [arányát] elsősorban az urbéri telkes osztálynak eladósodott része szolgáltatta*”, és ismét hogy „*a kivándorlottak zömét elszegényedett `s eladósodott fél- és negyedtelkes gazdák képezik*” – Ez hivatalosan constatált [megállapított] tény; és méltóztassanak figyelembe venni, hogy itt nem néhány léha könnyelmű emberről van szó, hanem munkaszerető, takarékos ezerekről, sok ezerekről a kik egyetlen egy évben egy millió forintnál többet küldtek haza Amerikából családjaiknak keserves munkájuk megtakarított keresményéből.

No más a mikor ezeknek itthon még robotot, hosszú fuvarot kellett szolgáltniok, füstpénz fizetniök, egész „bruttó” termésük kilenczedét földes uraiknak átadniok, a mi „nettó” számítással nem kilenczed volt, hanem a tiszta haszon harmadát, felét, sokszor egészét is elvette tőlük, azok a telkes gazdák, a kik most ezereként vadorolnak ki, a szó szoros értelmében az voltak, aminek őket a törvény nevezte „nyomorult adózó nép” (misera plebs contribuens), de azért még is megélhettek a hazában, hát nem költöztek el, nem vándoroltak ki, pedig törvényes akadály ép úgy nem állott utjokban, mint most nem áll, mert nemcsak a szabad költözködés jogával, hanem azon joggal es fel voltak törvény által ruházva, hogy a telkeikbe fektetett beruházásaikat a jobbágyi állomány haszonvételével együtt szabadon eladhassák. De azért kivándorlásoknak, tömeges elköltözéseknek híre sem volt; s im` most midőn a terhes jobbágyi szolgálatok, adózások, kötelezettségek alul már több mint egy ember öltő óta felszabadtván, most midőn szabad tulajdonúl birják telkeiket, `s minden idejüket, minden munkájukat saját gyarapodásukra fordíthatják, ezer meg ezer számra vándorolnak ki Amerikába, mert nem képesek a hazában maguk `s családjaik számára a megélhetést biztosítani.

Hogy ilyen a valódi tényállás, hogy a túlnépes országok társadalmi betegségének a tömeges kivándorlásnak gyérnépességű hazánkra ily mérvben elharapódzása mint kútfőre egyenesen az inségre vezethető vissza, ez nem rémlátás, nem kőszahírekbl merített feltevés, hanem hivatalosan megállapított kétségbe vonhatatlan tény, a minek bebizonyítására elég arra hivatkoznom: hogy azon 16 megye közül melyekhez a kormány 1882-ben a kivándorlási ügy állására nézve formulázott [pontosan szerkesztett] kérdéseket intézett, nyolcz megye (közel 1,700 000 lakossal) egyenesen azt jelentette a Kormánynak, hogy „*a kivándorlást főképen a nép elszegényedése, az elszegényedést pedig főkép az állami és községi közterhek `s a munka- és kereset hiány idézték elő*”.

Hogy e hivatalosan constatált [megállapított] ténnyel szemben mennyi értéke lehet annak a nagy garral hangoztatott üres frázisnak, hogy Magyarországon népel-szegényedéstről nem lehet beszélni? azt nem szükséges fejtegetnem. A pártédekü

taktikának sokat ellehet nézni, de az országos bajok leplezgetéséből csak még sem kellene politikai tőkét csinálni.

Nem tett engem sem az aggkor annyira gyarlóvá, sem a kedély keserűség annyira elfogulttá miszerint el ne ismerném, hogy bizonyos tekintetekben nagy haladás, nevezetes fejlődés jött közbe hazánkban, amióta én hontalan vagyok. Nagy a haladás kulturális tekintetben, nevezetes a fejlődés különösen azon a téren, melyen a kor igényeihez, a tudomány vívmányihoz, az emberiség haladásának folyamsodrához alkalmazkodás nélkül a mai időben nemzet már el nem lehet. Hogy ne volna fejlődés? hiszen a korunkban uralgó eszmeáramlat világra ható befolyása elől lehetetlen elzárkózni. Nincs oly otromba állam szervezet, oly szolgaság, oly rossz kormányzat a világon, mely ez áramlat befolyásának ne volna kénytelen kisebb nagyobb mértékben meghódolni. Ki hat az minden hova, még azon világrészekre is bámulatos mérvben ki hat, a hol pár emberöltő előtt még emberhust ettek. Hát bizony különös volt volna, ha ez áramlat befolyása elől épen a mi nemzetünk zárkózott volna el, mely saját jellegének szívós megőrzése mellett az európai eszmeáramlatokhoz alkalmazkodásra mindig oly fogékony volt. De aki figyelembe veszi, hogy mivel az ország önállóságának feladása folytán a kellő óvatosság és biztos alapra fektetés mellett megbecsülhetetlen jótékonyaságú pénzjegy kibocsátási jognak hasznos beruházásokra felhasználhatása is áldozatul dobatott a birodalmi egység telhetetlen molochjának [mindent elnyelő istenének], a létrehozott fejlődés drága külföldi kölcsönökkel lett megvásárolva, melyek terhe érthetőleg zsibbasztja, `s nemzedékeken át foja zsibbasztani a közgyarapodást; aki számba veszi a folytonos adósságcsinálással tengődő, az örökös deficit [költségvetési hiány] süppedékében kinlódó államháztartás siralmas állapotát, `s úgy az ország, mint a magánosok eladósodásának óriási progresszióját, nem lehet az iránt kétségben, hogy megbocsáthatlan ámitást követne el, aki azt akarná elhítenni, hogy a létre jött fejlődés közben a nemzet vagyoni ereje növekedett. Ha tárgyam kívánná, `s térem engedné a számok kérlelhetetlen tanúbizonyosságával mutathatnám ki, hogy a nemzet vagyoni erejének mérlegében a fogyás a szaporodást, a teher a szervezést, a passivum [veszteség] az actívumot [cselekvő vagyont] aggasztó mérvben meghaladja. De nemzetünk ez életérdekű ügyének fejtegetése más lapra tartozván, itt tárgyamra szorítkozva csak annyit jegyzek meg, hogy a kivándorlási ügynek azon állása, melyre hivatalos adatok alapján hivatkoztam, mindenesetre igen komoly közjellel mely arra mutat, hogy (Hamlet szavaival szólva) valami rohadt van a mi Dániánkban, hogy Magyarország pénzügyi, `s közgazdasági állapota nem egészséges állapot, hogy a rettenetes áldozatokba került fejlődés nem áll arányban a növekedett szükségletekkel, `s az elviselhetetlenségig fokozott közterhekkkel, melyek földadóban *magának az országos földadó bizottságnak 1885 ki beismerése szerint* már magát a tőkét is megtámadják, hogy a megélhetés általában is, de különösen a földműves népnél még oly termékeny `s kedvező fekvésű megyékben is, mint aminő Moson megye, ahelyett, hogy megkönnyült volna megnekedett; `s hogy irtózatossúllyal kell a 67 ki alapon kinlódó államháztartás abnormitásának [rendellenességének] s az ország nyomasztó közgazdasági helyzetének a földműves népre reá nehezedni miszerint a jobbágy felszabadítás jótékonyasága annyira elpárologhasson, `s a volt urbéri telkes gazdák közt ezernyi ezerek oly nyomoruságos állapotba kerülhessenek, mint azt a kivándorlási ügy megdőbbentő adatai mutatják.

Méltóztassanak ezek után megítélni tisztelt Uraim, ha nincs-e okom azt mondani, hogy a jobbágyfelszabadítás emlékében nem találom meg azt a vigasztalást, melyre életem szomorú végalkonyán oly igen nagy szükségem volna.

De a mint ebben nem, úgy a 48 ki alkotások hajótöréséből megmenekült polgári szabadságban, `s népképviselési rendszerben sem tudom azt megtalálni.

Akik azt gondolják, hogy a 67 ki közjogi alapon álló Magyarországon van, vagy csak lehet is polgári szabadság a szó államtani értelmében, nem adnak maguknak számot a szó valódi értelme felől ép úgy, mint a magát szabadelvűnek nevező párt nem ad magának számot arról, hogy mi az értelme ennek a szónak: „szabadelvűség”, különben nem szavazna meg oly törvényeket, melyeken a ministeri hatalom köre kitérésnek szabadelvűtlen fonala vonul végig.

Még csak képzelni sem lehet szabadságot a maga teljességében, ha a nép, mint egész, a Haza, a Nemzet, a Kormány minden idegen beavatkozástól teljesen nem független autonómia [önkormányzat] nélkül, minden idegen avatkozástól ment ön-kormányzat nélkül nincs szabadság. Így írt Lieber tanár híres munkájában: „A polgári szabadságról és önkormányzatról.”

Ez nem vélemény, melyhez szó férhet, nem elmélet, amit az élet gyakran kinevet, ez nyilvánvaló axióma [sarkigazság], mely nem szorul bizonyításra, mert ki ne tudná, ki ne érezné, hogy ez a szó "szabadság", mint egyeseknél, úgy nemzeteknél is egyenesen azt a fogalmat fejezi ki, hogy saját ügyeiket idegen avatkozástól menten intézhetik.

Már most méltóztassanak végig gondolni hazánk jelelegi közjogi, politikai, nemzetközi, kormányzati, pénzügyi, államháztartási, közgazdasági egész rendszerén. Minden lépten nyomon idegen avatkozással találkozandnak. – Tényeket konstátálok [állapítok meg].

A legfontosabb államügyekben közös osztrák-magyar miniszterek kormányoznak. – Idegen avatkozás!

E Közös Minisztereket a Magyar Országgyűlés, mely a magyar szabadság intézvényes közege volna, még csak felelősségre sem vonhatja: csak is a Magyar és Osztrák delegációk [parlamentari bizottságok] közös – `s mert közös tehát illuzorius [értelmetlen] ellenőrzése alatt állanak. – Idegen avatkozás!

A képviselési kormányrendszer legfontosabb attributumának [lényeges jegyének] – a mely egyszersmind az alkotmányos életnek semmivel sem pótolható biztosítóka – a hadi költségek megszavazásának a hováfordításuk ellenőrzésének jogát, magyar és osztrák delegációk [parlamentari bizottságok] úgy előleges utasítás, mint utólagos megbízás nélkül közösen gyakorolják. – Idegen avatkozás!

A hadsereg kérdését a mostani válságos körülmények miatt nem akarom ez uttal feszegetni még csak annak jelzésére sem terjeszkedem ki, hogy mi sajnálatosan más jellegű viszony a katonaság és polgárság közt Magyarországon, mint az, a melynek itt Olaszországban tanúja vagyok. Csupán általánosságban azon egy megjegyzésre szorítokozom, hogy a nemzeti önállás és önkormányzat feladatának ezen egyik legfájdalmasabb ágazatában, a 67-ben még magyar hadseregnek nevezett, de 69-ben már csak magyar sorhadai csapatokká minősített, németül oktatótt, sárga fekete zászló alatt németül vezényelt, `s alkotmány iránti hűségére fel nem esketett magyar haderő kérdésében, az idegen avatkozás, a magyar nemzeti (nem nemzetiségi, hanem *nemzeti*) jellegből teljesen a kivetkőztetésig megyen.

Magyarország és az Osztrák birodalom két egészen különböző gazdasági egész, melynek egymástól teljesen különböző érdekei, különböző kereskedelmi politika szükségére utalnak. Ausztriának van fejlett műipara. Magyarországnak nincs, annyira nincs, hogy csak maga az, a mit szövő iparczikkéért évenként a külföldnek (és pedig több mint kilenczven század részben egyenesen Ausztriának) fizet, *a magyar nemzet összes földbirtokának a cataszteri [földnyilvántartási] munkálat által 156^{1/2} millió forintban megállapított összes tiszta jövedelmét nemcsak teljesen felemészti, hanem még 30 millió forinttal meg is haladja.* – Ez hivatalos kimutatásokkal constatált [megállapított] tény. Ha ez a helyzet feltartatik, lehetetlen hazánknak közgazdaságtanilag el nem pusztulni. És mégis az úgy nevezett új "alkotmányos aera" [korszak] a helyett, hogy hazánk életérdekének megfelelő önálló magyar kereskedelmi politikával örvendeztetné meg nemzetünket, az osztrák ipart a magyar piacon minden ármérséklő külföldi verseny ellen magas vámokkal védő közös vámterületet vart nemzetünk nyakába, mely ezt a pusztító helyzetet megőrökíti. – Vannak, akik a védvámrendszert tartják jónak, vannak a kik a szabad kereskedést: ám legyen, de ha véd rendszer, hát legyen védrendszer, mely a magyar iparnak minden idegen ipar ellenében, az osztrák ipar ellenében is, mérsékelt védelmet ad: ha szabadkereskedés, hát legyen szabadkereskedés, mely szabadságot nyújt a legolcsóbb piacon venni. De hogy sem az egyik, sem a másik ne legyen, ha nem a Magyar Nemzet a maga piacán egy szomszéd nemzet iparát védje magas vámokkal minden verseny ellen, hogy a magyar nemzet a maga piacát sem maga ne használhassa, sem olcsító versenynek ne nyithassa meg, hanem egy szomszéd nemzetnek monopoliumul [kivételes uralkodó helyzetül] szolgáltatassa ki, – ezt, ha minden önérzetet feladó politikai szervilismus [szolgalelkűség] műve nem volna, oly égbekiáltó képtelenségnek kellene neveznem, melyhez hasonlót az emberi eszme ficzamlások egész történelme fel nem mutat, rosszabb ez a gyarmatrendszerénél, hiszen Anglia gyarmatainak joguk van a maguk műiparát még az anyaország műiparának versenye ellen is vámokkal védeni, – többet teszik is; – Magyarországot ennek a jognak Ausztria irányában gyakorolhatásától a közös vámterület megfosztotta, pedig bár mennyire lesiklott is az 1791: 10-ik alaptörvény álláspontjáról, ennyire talán csak még sem jutott, hogy anyaországa Ausztria legyen. Térem nem engedni, hogy azon álokoskodások tarthatatlanságának kimutatására e helyen kiterjeszkedjem, melyekkel bizonyos körökben a nemzetet a közös vámterülettel kibékíteni s a külön vámvonal eszméjétől elriasztani törekszenek. Erre vonatkozó jegyzeteim, melyeket alkalmilag papírra vetettem, majd csak nyilvánosságra kerülnek; itt tárgyamra tartozólag elégnek tartom arra hivatkozni, hogy valamint a közös ministerek, közös delegációk, közös hadsereg és a mindeféle más közösségek hosszú sora, úgy a közös vámterület is, a Magyar haza állami önállása kérelhetetlen nagy ellenségének, a birodalmi egység eszméjének szülöttje, mely eszmének köntösén a 67 ki dualismus [kettős rendszer] csak a szabást módosította, de a köntös kelméje a régi maradt: közös vámterület, idegen avatkozás, a magyar nemzeti vagyontöke megtámadásának egyik elszegényítő kútfeje.

Önálló Magyar Nemzeti bank nélkül a földműves nép `s a kisiparosok olcsó személyes hitellel még a kölcsönös jótállású szövetkezetek közvetítése mellett sem láthatók el kellő mértékben; ily ellátás pedig az egyedüli biztos mód arra, hogy a föld népe az uzsorának ne essék áldozatul, de a birodalmi egység eszméjének még a Magyar Nemzeti bank ellen is "scrupulusai" [kételyei] támadtak, 's így nemzeti bank, nincs, még csak ez sincs, hanem van helyette nyereszkező alapra fektetett

Osztrák-Magyar jegybank, melynek székhelye Bécs, működése a jelzalog üzleten kívül természetesen csak a kereskedő világ körére terjed ki, a magyar pénzjegy kibocsátási jog használatának útját vágja, `s a pénzügy önálló szervezését meg nem engedi. — Idegen avatkozás a magyar nemzet háztartásába.

Általában Magyarország még csak annyi önkormányzattal sem bír, hogy saját háztartását saját érdekeinek megfelelőleg rendezhesse be, függetlenül, minden lép-ten nyomon a birodalmi egység mindent háttérbe szorító tekintetével kell számolnia, még csak közvetett adórendszerét, a só és dohányjövedéket, a pálinka, sör és czukoradót sincs hatalmában önállóan megállapítani, mind ezek iránt Ausztriával kell egyetértésre jutnia. — Idegen avatkozás!

A közös vagy közösen intézendő ügyek lajstroma [jegyzéke] oly hosszúra nyult, mint a Szent Iván éneke, `s hogy a sok mindenféle közösségből még az "absurdum" [esztelenség] közössége se hiányozzék, hát van a magyar országgyűlésnek nem felelős osztrák-magyar közös miniszter által nem tudni ki számára adminisztrált [igazgatott] Osztrák-Magyar közös birtok is, neve Bosznia. — Nagyon helyesnek ismerem el azon legújabbban nyilvántartott politikai irányt, hogy a Balkán félszigeten élő népek egyéniségüknek megfelelő *független államokká* fejlődjenek. (Tisza minister elnök szavai) Ugy tudom, hogy Bosznia is a Balkán félszigeten fekszik. Miként szánkékoznak ezt a compossessorátust [közös birtokot] abba a helyes politikai irányba beleilleszteni, azt nem tudhatom, de a családi cabinetpolitika [szűkebb családi vezetés] hagyományait ismerem és nagyon tartok tőle, hogy ez a közbirtokosság előbb utóbb igen keserves bajokat fog idegen avatkozások által annyira zaklatott házánkra hárítani.

Az idegen avatkozások e hosszú rovata csonka volna, ha általában meg nem említeném, hogy a mi alkotmánya van 67 óta az Osztrák-Magyar Monarchia egyik felévé átalakított Magyarországnak, az a mennyiben állami jellegű, nem magyar, hanem osztrák-magyar, a mennyiben pedig magyar, nem alkotmány, hanem csak amolyan tartományi jellegű statutorius [névleges] hatóság, melybe azonban még mint ilyenbe is, az idegen avatkozás varjúja a rekedtségig bele károгат. Sokszor van szerencsétlenségem olvasni a lapokban, hogy ha a magyar ministerek figyelme egy-re, vagy másra felhivatik az országgyűlésen, a mit tenni jó volna, azt adják feleltül, hogy hiszen iparkodnak, de a dolog nem csak tőlük függ, ahoz az osztrák kormány-nak is szólása van.

Hát biz én tisztelt Uraim! úgy látom a dolgokat, hogy a 67 ki alapra helyezkedt magyar nemzet elkezdve a magyar állami politikán, le egészen a találmányok szabadalmáig, az idegen érdekek nyomásának, az idegen avatkozásnak gálya rab szerü vasgolyóját vonszolja lábain. Nagyon szük tér az, melyen is szabadon lehet mozogni.

És ezt szabadságnak nevezik! —

Én meg mértem annak a vasgolyónak súlyát Hazám ezer éves államiságának, nemzetem létérdekeinek mérlegén, én megkérdeztem ettől a 67 ki magyar népszabadságtól, mit csinált a nemzetünk által Isten és világ előtt tett ama szent fogadással, melynek megszegett oklevelét az 1861 ki felírást a világ bírása a történelem magasra emeli a Magyarok Istenéhez, mint Murad szultán emelte Várnánál a megszegett békekötést a Keresztények Istenéhez: és bizony mondom a különbség olyan a 48 ki és 67 ki szabadság közt, hogy ha 48 ki népszabadság geniusza [őrszelleme] megszólalhatna, azt mondaná ennek a 67 ki szabadságnak: „*nem ismerlek*”

Nem Uraim! én *ebből* a népszabadságból nem tudok vigaszt meríteni, `s mint-hogy ebből nem, hát bizony abból sem, hogy ennek a szabadságnak országos közege: a népképviselési rendszer, a 48 ki alkotások hajótöréséből megmenekült, mert csak alakja menekült meg, lényege odaveszett.

Nem az az intézmény ez, melyet 48-ban megalkottunk, midőn szemünk előtt tartva az uralkodó háznak az 1791: 10 dik alaptörvénybe iktatott azon elismerését, hogy noha a trónöröklési rend ugyanaz Magyarországon, mint a (ma Ausztriai birodalomnak nevezett) örökös tartományokban, Magyarország mindazonáltal szabad, `s egész kormányzati rendszerében független ország, mely semmi más népnek vagy országnak le nem kötött, saját önállással bír. Hazánk ez ősi szent jogának intézményes biztosítása végett feltártuk az alkotmány kapuit az egész nép előtt, `s behoztuk a népképviselési rendszert, hogy a szabad hazának szabad népe e joghoz hiven képviseltesse magát az országgyűlésben megtegye azt, a mit a nemesség egyedül nem volt elég erős megtenni, megvédje, megőrizze minden csonkítás ellen a haza szabadságát, függetlenségét, semmi más népnek vagy országnak le nem kötött önállását.

És a 48 ki népképviselés helyt is állott e hivatás, e kötelesség mellett, vészben viharban, rendithetlenül, (népiesen szólva) nem adta be derekát, noha a haza szabadságának megrontására törő hatalmi dictátumok [parancsolatok] fegyverül szórattak szeme közé.

És a 61 ki népképviselés is helyt állott (s jegyezzük meg jól, Deák Ferencz vezérlete alatt állott helyt) e szent hivatás, e kötelesség mellett midőn noha csak csonka volt (mert Erdély hiányzott soraiból) `s noha még keservesen sajgott a sebek fájdalma, melyekkel 12 rettenetes év a nemzet testét elborítá: közakarattal, egy szívvvel, lélekkel kijelentette a hatalomnak, hogy a 48 ki törvényekhez *egész kiterjedésükben* ragaszkodik; azokhoz a 48 ki törvényekhez ragaszkodik egész kiterjedésükben, melyeknek közjogi alapvonása ép abban állott, hogy minden idegen avatkozásnak az ország bár mely közügyeibe útját vágják.

Korunk nagyon hajlandó felejtetni. Legyen nekem a sír szélén merengő hontalan öregnek megengedve felfrissíteni a magyar országgyűlések történelme egyik legszébb lapjának azon nyilatkozatnak emlékezetét, melyet a 61 ki népképviselés pártkülönbség nélkül azon elhatározását kísérte, hogy hazánk jogaiból semmit fel nem ad. A bár csak kötelesség hű, de ép ezért dicsőséges nyilatkozat ekképen szól:

„Lehet, hogy nehéz idők következnek ismét hazánkra, de a megszegett kötelesség árán azokat megváltanunk nem szabad. Az ország alkotmányos szabadsága nem oly sajátunk, melyről szabadon rendelkezhetünk; hitünkre bízta a nemzet annak hű megőrzését s mi felelősek vagyunk a haza és lelkiismeretünk előtt. — Ha túrni kell, túrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől örökölt, túrni fog csüggedés nélkül, mint ősei túrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait.”

Én Uram! én Istenem! borzongás fut végig idegeimen, a mint ezeket írva, házám jelenére gondolok! Minő változás a nemzet lelkiületében! 61-ben még a haza szabadságának fényes csillaga világított érzelmeinek útjain; most két lidércz láng lebeg; a nevők: üzlet és élvezet.

Elkövetkezett a 67 ki népképviselés és mit tett az a népképviselés? Ugyan azon vezérlet mellett, mely 61-ben tolmácsa volt a nemzet azon elhatározásának, hogy ha túrni kell, túrni fog csüggedés nélkül, mint ősei túrtek és szenvedtek, hogy megvéd-

hessék az ország jogait, de azokból semmit fel nem ad; 67-ben megtette azt, a mit az ősök soha meg nem tettek, a mit az aránylag erőtlen nemesség soha semmi nyomás alatt, semmi szenvedések kilátása miatt soha meg nem tett: feladta az ősök szent hagyatékát, az utódok elidegeníthetetlen örökségét: az ország függetlenségét!

És most a népképviselési rendszer Magyarországon ezen a jogfeladó alapon áll, `s e jogfeladásnak, mely az országgyűlési intézmény fenséges, hatóságát pusztán statutorius [névleges] hatósággá szállította le, következeit még megsúlyosítja azon körülmény, hogy az e rettenetes árért kárpótlásul elfogadott csonka alkotmányosságnak sincs semmi reális biztosítéka, minthogy az ország hadereje nem teszen esküt az alkotmányra, tudtommal még csak a honvédség sem! Az 1848: IV ik t. cz. 6 ik §-sa pedig eltöröltetett, mely 1848-ban az országgyűlés törvényes önállása bevehetetlen véd sánczának bizonyult. — E biztosíték hiány teszi érthetővé azt a megdöbbentő tüneményt, hogy 20 évi „parlamentális (?)” működés igazolja egy pártonkivüli, tehát teljességgel nem ellenzékies színezetű fővárosi nagy napilap azon minapi mondását, hogy az országgyűlés Magyarországon most nem egyéb, mint *kényelmes eszköz* oly dolgok keresztül vitelére, a minőket absolutistikus [önkényes] eszközökkel keresztül vinni soha sem bírtak. — Valóban úgy van. A biztosíték hiány lidércnyomása oly sulyal nehezedik a 67 ki alaphoz ragaszkodó országgyűlési többség mellére, hogy a döntő tekintet, mely számerejének kiméretlen kifejtésénél vezet, nem az, hogy a nép óhajai megvalósítsanak, hanem az, hogy a nem tetszés odafenn *minden áron* kikerültsék. Miként találhatnék én ebben vigasztalást? hisz ez nem folytatása, hanem egyenes megtagadása a 48 ki népképviselési rendszernek.

Megfárasztottam türelmüket tisztelt Uraim! oly dolgok hosszas fejtegetéseivel, melyek Önök előtt ismeretesek, de szükségét éreztem egész nyíltsággal feltárni Önök előtt helyzetemet, miszerint kitűnjék, hogy minő nagy okom van nekem hazámfiak szives megemlékezéseit valódi jótéteménynek tekinteni.

Nagyon keserves állapot ez Uraim! midőn egy öreg ember, ki sohasem kért a sorstól más kegyet, mint azt, hogy tehessen valamit a mi hazájának maradandóan javára válik hosszú élete végén hiába keres hazája helyzetében egy megváltó vonást, mely elűzhetné agyából azt a gyötrelmes gondolatot, hogy hiában élt.

Ez a gyötrelmes gondolat üldöz engemet, mert kivéve talán a sajtó szabadságot `s több oknál fogva ezt is csak talán és semmi esetre sem úgy, hogy mindazt, a mi elpusztult pótolhatná, hiában keresem a hazi állapotokban ezt a megváltó vonást.

Hát bizony nagy jótétemény reám nézve, ha találkozom valamivel a mi elűzi agyamból azt a gyötrelmes gondolatot, `s én hálás szívvél vallom be, hogy ilyen jótékonyosság reám nézve annak tapalsztalása, hogy hazámfiak az én szerény nevemet még mindig kegyeletes megemlékezésükre méltatják.

Mert ez nem szól, nem szólhat személyemnek. Eltűnőben vannak velem együtt utolsó gyér maradványai azon nemzedéknek, melyel egykoron együtt izzadtam meg a hazafiúi kötelesség pályahomokát; helyébe új nemzedék lépett, más idők, viszonyok növendéke, mely engem nem ismert, melyet hozzám semmi személyes viszony emléke nem csatol és 38 éves távollét áll köztem és nemzetem közt, és köztünk áll azon körülmény, hogy valamint egykor nem hagytam magamat a hatalmasok komor

tekintete által visszariasztani attól, a mit hazafiúi kötelességemnek ismertem, úgy most saját nemzetem jogfeladó határozata ellen is tiltakozni merek hontalanságom által, mert azt a jog feladást bűnnek, hazámra romlásnak, nemzetemre átoknak, `s ha le nem rázza magáról ez átok lánczait lassu, de bizonyos halálnak tudom. Mind oly körülmények, melyek mintegy kihívják hazámban nevemre a feledést.

S ha mindezek daczára a változatlan jóindulatnak nemcsak magántermészetű, de még oly ünnepélyes jellegű tanusításaiban is szerencsém van részesülni, mint a minővel pár év előtt hazánk törvényhatóságainak jelentékeny többsége megtisztelt, most pedig Önök, tisztelt Uraim! magyar hazafias érzelmű Kis Kun Félegyháza városának érdemes előljárái, `s képviselői és (a mi irántuki lekötelezettségemet megsokszorozza) az Önök kezdeményezése nyomán hazánk más városai is megtisztelnek: hát ez nem szólhat, ez nem szól jobbadán ismeretlen személyemnek, hanem szól a cél, az irány, a törekvések emlékének, melyekhez szerény nevem fűzve van, tulajdon azon kútfőből erednek a jóindulat e tanusításai, a melyből ered azon mind szélesebb körre terjedő, mindegyre jelentékenyebb alakot öltő kegyelet, mely a szimbolikus [jelképes] jelleggel felruházott Márczius 15 két pártkülönbség nélkül nemzeti ünnepé avatta.

Ezért érzem én hazámfiúi kegyeletes megemlékezéseit oly jótéteménynek, mely elúzi agyamból azt a gyötrelmes gondolatot, mely végnapjaimat megkeseríti, mert arról győznek meg, hogy ha a múlt nagy idők törekvéseinek zöldelni kezdett vetését az önbizalom vesztés egy gyenge perczének égető szele leperzselte is, de a vetés gyökerei épségben maradtak a nemzet szívében elpusztíthatatlanul, kiolthatatlanul. És ez a remény sugarával világít be a jövendő homályába is. Nem hiába véste be egy ezred év Magyarország állami függetlenségét az európai államrendszer egyik lényeges alkatrészeül a történelem ércztáblájára, nagy európai érdekek őrije volt az a multakban, nagy érdekek őrjéül van az hivatva a jövendőben és nekem úgy látszik, hogy van egy húr a romlatlan, magyar nép szívében, melynek rezgése helyet fog még követelni annak a függetlenségnek a történelem logikájában, hűséges loyaltás [becsületesség] alapján, ha a hatalom saját biztonsága feltételeinek helyes felfogására felemelkedik. De bizony jó volna illető helyütt megfontolni, hogy nem jó politika a magyar nemzetet — az egyedülit a monarchiában, mely kifelé nem gravitál [törekszik] — válut felé tuszkolni, mert Magyarország állami önállása azon kérdések közé tartozik, melyekre reá illik az, hogy „veletek, általatok, ha nektek tetszik, nélkülötetek, ellenetek, ha kell.” — „A leányzó nem halt meg, csak alszik.” Hálás érésszel maradok Turinban Márczius 20 kán 1887.

a tisztelt Városi tanács és Képviseelő testület lekötelezett szolgája `s polgártársa
Kossuth Lajos

KM. DA. 62.5.1–2. örzi Kossuth Lajos eredeti levelét.

Küldöttségben Kossuthnál – A turini 100-as küldöttség

*„Kossuth Lajos urnak. Feladatott 1876. decz. 27-én d. e. 10 órakor.
Collegno al Baraccone.*

A czeplédi választó kerület mai napon országgyűlési képviselő választására gyűlvén össze, örök hálójának kifejezést adandó, Önt, mélyen tisztelt hazafi, egyhangu lelkesedéssel képviselőül megválasztá.

Midőn kötelességemhez híven erről értesiteném, legyen szabad a választó kerület osztatlan reményének is kifejezést adnom, hogy Ön, mélyen tisztelt nagy hazafi, az összeolvadt pártok ezen hódolatát kegyesen fogadandja. Nyujtó Pál, választási elnök.”¹

Ez az Olaszországba címzett távirat azon a napon kelt, amelyen a ceglédi kerület egyhangúlag, a néhány helyi kormánypárti szavazó egyetértésével Kossuth Lajost országgyűlési képviselőjévé választotta. Az országos lapokba is bekerült hír előzményei 1876. december 3-áig nyúlnak vissza, addig az időpontig, amikor a város addigi, „szép reményekre jogosított” országgyűlési képviselője, Simonyi János váratlanul meghalt.² Az elárvult mandátum betöltése ezért került napirendre, Kossuth Lajos neve pedig az „Egyetértés” című újság 1876. december 10-ei számában megjelent, éppen aktuális kül- és belpolitikai írása révén jutott a választók eszébe. A helyi ellenzékiek döntését feltehetően a párt országos szervezetének vezetői is helyeselték, sőt a maguk eszközeivel ők is hozzájárultak a ceglédi ötlet népszerűsítéséhez és megvalósításához. A választás után néhány nappal újabb terv született a városban, mely szerint a választók a Kossuthnak szóló megbízólevél személyes átadásával akartak a szerintük a nemzet érdekeit képviselő kossuthi politika iránti tüntetésüknek még nagyobb hangsúlyt adni. Az események másik fejezete azonban Turinban, pontosabban Collegno al Baracconében bontakozott ki. Az ott élő Kossuth ugyanis valószínűleg hazai híveitől és a magyar újságok híreiből tudomást szerezvén a szándékról, kezdettől fogva szóban, írásban erőlyesen tiltakozott a ceglédek terve ellen. Akaratának a magyar képviselőház elnökéhez címzett 1877. január 7-én kelt kérvényében hivatalosan is érvényt szerzett, mert bejelentette, hogy a képviselőiséget nem fogadja el.

A történet itt véget ért volna, ha a ceglédi választók – bár eredeti céljuk meghiúsult – nem tartanak ki a Kossuthhoz menesztendő küldöttség szervezése mellett. Elszántságukat még Kossuthnak külön hozzájuk intézett, Simonyi Ernő országgyűlési képviselő közvetítésével eljuttatott üzenetei sem ingatták meg; mindenáron szerettek volna Kossuthot személyesen üdvözölni. A küldöttség tervéről addigra az országos lapok – köztük az „Egyetértés” és a „Közvélemény” – is hírt adott; a sajtó egész végig nagy figyelmet szentelt a korabeli körülmények között valóban szokatlan eseménynek.

A ceglédek elindulásának napját, 1877. január 20-át is körültekintően szervezték meg. A küldöttség ágyúszó, népes közönség és dalárda kíséretével vonult a

¹ A CZEGLÉDI százasküldöttség 1877. 7.

² Uo. 5.

városházától a vasútállomásig vezető, még nem a mai „vasúti” utca vonalát követő hosszú úton. Az indóháznál csatlakoztak hozzájuk tizennégyen, azaz az abonyi és nagykőrösi útitársakkal együtt lett teljes a létszám. Összesen száztizennégy ember alkotta a küldöttséget, bár ez az adat a különböző források összehasonlítása alapján nem mondható véglegesnek. Abban viszont megegyeznek a korabeli tudósítók, hogy az utasokat már az útba eső állomásokon igen szívélyesen és lelkesen fogadták az önkéntes köszöntők. Az igazán ünnepélyes fogadtatás azonban Budapesten, a Nyugati pályaudvaron várt az utazókra, ahol az egyetemisták külön bizottsággal készültek a ceglédiek köszöntésére. A megérkezés pillanatát azonban nem várt konfliktus zavarta meg. A fővárosi rendőrség, „...mint a harasztban lappangó kígyó...” támadásba lendült, élén személyesen a budapesti főkapitánnyal, Thaisz Elekkel, mert az illetékesek mindenáron meg akarták akadályozni a gyülekezést és meg akarták előzni a Kossuthot éltető szónoklat, köszöntő elhangzását.³ A szokatlanul és indokolatlanul erélyes rendőri készültség fölöslegesen felkorbácsolta az indulatokat, ráadásul éppen ellenkező hatást váltott ki a jelenlévőkből. A rendbontással igazán nem vádolható küldöttség méltán tiltakozott a méltatlan eljárás ellen. „...egyszerűen kijelentették, hogy együtt jöttek, együtt mennek és pedig gyalog, a mint t.i. szoktak járni a szegény emberek, akik sem az államot nem lopják, sem uzsoráskodással a pénzt nem csalják, hanem a két kezök keserves munkájával keresik a kenyerüket.” – örökítette meg a megtámadottak jellegzetes érveit a korabeli tudósító.⁴ Azt azonban maga Thaisz Elek sem tudta végül megakadályozni, hogy a ceglédiek megtámadását végignéző tömeg soraiból fel ne hangozzék a korabeli Magyarországon még mindig félelmetes hangzó „Éljen Kossuth Lajos!” kiáltás. Még tartott a lökdösődés, vitatkozás, amikor az élet újabb nem várt fordulattal szolgált a jelenlévők számára:

„E pillanatban égis ható éljenzés támadt ismét, mely hangzott még, mikor az út tulsó felén gyors ügetésben elvonult a király kocsija. A nyílt kocsiban ült a király, polgári öltönyben, czilinderben, oldalán a főhadsegéddel.

A véletlen hozta úgy, hogy épen arra ment vadászatra Uj-Pest felé.

A kocsi elején ülő rendőr tollas kalpagja hamar észrevétette az udvari kocsit és abban a királyt, kit a nép és a küldöttség tagjai levett kalappal s éljennel üdvözöltek.” – számolt be a szemtanú a megismételhetetlen jelenetről.⁵ A Kossuth üdvözlésére induló, a kormány politikáját helytelenítő „nép” szemmel láthatólag nem talált abban semmi kivetnivalót, hogy a két kibékíthetetlen felet egyszerre éljenezze meg. Még harminc év sem telt el 1849. október 6-a óta és már elfeledkeztek az emberek ’48 emlékéiről és megbocsátották az aradi vértanúk kivégzését? – kívánczik az utólagos kérdés a leírás olvasása közben. Nem először és nem utoljára fordult elő, hogy a kiegyezés után megkísérelték összebékíteni Ferenc Józsefet és Kossuth Lajost; a jelenség okainak sokféle magyarázatában ott rejlik a rendszer időközi megváltozása, de felfedezhető benne az emberi természet néhány jellegzetes sajátossága is. A Kossuth iránti tisztelet őszinteségében azonban még sincs okunk kételkedni. A Turinba induló ceglédiek számára Kossuth Lajos neve és 1848 a szabadságot, a függetlenséget, az önállóságot jelentette.

A küldöttség végül rendőri kísérettel vonult a Duna-parti Hungária szállodába, az egyetemisták és az ellenzéki országgyűlési képviselők által rendezett fogadásra. Egymás után hangzottak el a pohárköszöntők, előbb a vendéglátók, majd a vendégek

³ Uo. 24.

⁴ Uo. 27.

⁵ Uo. 28.

részéről. A szónokok éltették a királyt, éltették Kossuthot, üzentek is Turinba, legalább jelképesen ott akartak lenni a nevezetes találkozón. A felszólalók másik része a ceglédiek útjának céljait, értelmét kísérelte megfogalmazni. Közülük talán Mocsáry Lajos beszédéből érdemes idézni néhány fontos mondatot. „Nagy, dicső gondolat volt az uraim, mely Cegléd város polgárainak vállalatában alakot öltött, mely arra készíté őket, hogy KOSSUTH LAJOS-t ebben a modorban fölkeressék. Ép oly eredeti nagyszabású, ép oly naív, mint genialis volt a gondolat. ... Midőn önök szemtől szemben fognak állni a nagy hazafival, egy darab Magyarország fog az önök képében előtte állani és meg vagyok győződve, hogy lehetetlen, hogy meg ne hassa az ő magyar szívét, lehetetlen, hogy meg ne rendítse merev elhatározást.”⁶

A küldöttség tagjainak naivitásánál csak a szónokok naivitása volt nagyobb! Ez az utólagos megjegyzés természetesen csak a 20. századvégi tapasztalatok birtokában igazságos és helyénvaló. A 19. századi politikusok idealistábbak voltak, mint mai utódaik, még hittek a szavak erejében. Az ovációk címzettje, az ügy főszereplője, maga Kossuth azonban pontosan, szakszerűen és érthetően fogalmazott. „E választásnak nem személyes, hanem tisztán határozottan politikai értelme van.” – kommentálta még január 5-ei levelében a ceglédi eseményt. „A decz. 25-kén írott levél természetesen csak a választás után juthatott kezemhez, máskülönben szabadságot vettem volna magamnak megkérni Cegléd választó polgárait, találjanak politikai nézeteiknek – minden bizonnyal kivánatos – kitüntetésére más oly módot, mely nem vonta volna maga után azon sajnós következtetést, hogy Cegléd képviselői széke a jelen válságos viszonyok közt egy újabb választásig üresen marad.” – tette hozzá, hogy az ő álláspontja is követhető legyen minden érdekelt számára.⁷

A ceglédiek még január 20-án este vonatra szálltak és elindultak Olaszországba. Zágráb, Nabresina, Udine, Mestre, Verona, Milano volt az útvonal, innen akartak átmenni Torinóba, azaz Collegno al Baracconéba, Kossuth akkori lakhelyére.⁸ A küldöttség fogadtásának végső megbeszélésére Ihász Dániel és Simonyi János előre ment Kossuthhoz; a jelek szerint nem lehetett könnyű a küldetésük. „Kossuth haragosan és szemrehányásokkal fogadta Simonyit, hogy miért nem beszélte le a ceglédi küldöttséget a jövetelről.” – jegyezte fel a tudósító Kossuth reagálását.⁹ Rejtély, mivel sikerült végül mégis rávenni a nyilvános szerepléstől ódzkodó és a turini „szlávbarátok” tüntetésétől tartó Kossuthot a ceglédiek fogadására; ráadásul Magyarország egykori kormányzója 1860 óta nem beszélt ilyen nagy nyilvánosság előtt. Nagy képzelőerőre azért nincs szükség a „titok” megfajlásához, hiszen a messziről érkezett, az ő üdvözlésére összegyűlt, az ő politikai eszméiben bízó, a kapuja előtt álló népes csoportnak az emberi kapcsolatokkal mindig sokat törődő Kossuthnak nem lett volna illendő nemet mondania.

Valóban nem minden napi látvány lehetett az egykori 48-as lovas nemzetőrök zászlójával a collegno-i villához 1877. január 24-én tizenegy óra negyven perckor megérkező társaság! Addigra a helybeli olasz nézelődők is odagyűltek és megilletődve figyelték a messziről jött ismeretleneket. A küldöttség tagjait Simonyi Ernő mutatta be, a küldöttség üdvözlését pedig Dobos János református lelkész tolmácsolta. A bibliai fordulatokban bővelkedő beszéd egyik jellegzetes részlete jelzi a

⁶ Uo. 45., 47.

⁷ Uo. 9.

⁸ Collegno al Baraccone akkor néhány házból álló üdülőhely volt, ma Torino közigazgatási területéhez tartozik.

⁹ Uo. 56.

Kossuthot hazaváró magyar parasztság érzéseit. „... nem jöttünk nagy gondolataidat, archimedesi számításaidat megzavarni, mi nem jöttünk, mint sokan, kebled érzelmeit keseríteni. Nem, mi eljöttünk, hogy arcodat lássuk még egyszer, hogy megmondjuk neked, hogy mi téged szeretünk.”¹⁰ Politikusoknak ritkán van részük efféle vallomást végighallgatni, igaz, hogy a közéleti személyiségek közül sem sokan érdemlik meg az ilyen dicséretet.

Kossuth válasza természetesen méltó volt a köszöntéshez, közismert szónoki tehetsége a régi fényében ragyogott, orátori művészetének legszebb művei közé tartozik a ceglédiek előtt elmondott beszéd. A tőle mindig megszokott világos érveléssel, szenvedéllyel, pátosszal köszönte meg a tisztelgő látogatást. Türelmesen és érthetően magyarázta el sokadszorra, hogy miért nem megy haza. „Én a magyar nemzet állami függetlensége nagy elvének jóformán utolsó képviselője vagyok az élők között. Minden igénytelenségem mellett is egy kapocs vagyok az elévülhetetlen jog s az esélyek változandósága között; letéteményese vagyok egy szent ereklyének, mely az ősök, és a velem egykorú nemzedékvérrel pecsételt hagyományaiból szállott kezemre, hogy annak az utódok számára rendületlenül őre legyek. ... Ha én örállásomról senki kérésére meg nem szököm, azt azért teszem, mert helyt állanom a kötelesség parancsolja.” – mondta el újra önkéntes száműzetésének régi, megdönthetetlen érveit.¹¹ Beszért még politikáról, múltról, elvekről, honvágyról, lelkiismeretről, régi társakról, meghallgatta a küldöttség által tolmácsolt, otthonról küldött üdvözléseket és táviratokat, átvette egy budapesti kalapos ajándékát. Aztán igazi házigazda módjára végigvezette vendégeit a kertjén, megmutatta nekik a lakás helyiségeit, borral kínálta őket, elbeszélgetett velük az élet apró-cseprő ügyeiről. A ceglédiek hamar feltalálták magukat, kerti szerenádot rögtönöztek Kossuth ablaka alatt, többek között elénekelték vendéglátójuknak a Himnuszt és a Kossuth-nótát, aztán kipróbálták a tekeasztalt, megcsodálták Kossuth fűvészeti gyűjteményét, könyvtárát, ritka őslénytárát, nem minden napi emléktárgyait. Vittek magukkal emléket is, a kert bokrairól letört ágakat tűzték kalapjuk mellé. Bartha Ferenc polgármester gyökeres szőlővesszőt kért és kapott a „turini remetétől.”

A küldöttség délután fél négykor hagyta el Kossuth házát, a fogadtatáshoz hasonlóan megható volt a búcsúzás is. A budapesti megérkezés jelenetei ugyancsak emlékeztettek az egy héttel korábbi eseményekre, a rendőrség most sem tétlenkedett, sőt ezúttal letartóztatással igyekeztek elrettenteni a magukról megfélemező, Kossuthot nyilvánosan megéltető fővárosiakat. Január 28-án a turini utazók megérkeztek Ceglédre, ám az utazás története ezzel még nem ért véget. A korábban említett kitűnő sajtóhírverésnek köszönhetően megjelent Kossuth január 24-ei beszéde az „Egyetértésben”, majd külön nyomtatványként kiadták Nyújtó Pál ceglédi választási elnökhöz január 5-én írt levelét, de napvilágot látott Kaszás Máténak a ceglédiek választásáról szóló alkalmi verse és az utazás részletes leírása is. „Német, tót és horvát nyelven is kapható” – olvasható ez utóbbi rövidített változatát tartalmazó kis füzet végén.¹² A bizonyítékok szerint valóban országos visszhangja lehetett a ceglédiek választásának és ezzel együtt zajos sikert könyvelhetett el az ellenzéki párt is.

Cegléden azonban maradandóknak bizonyultak a turini 100-as küldöttséggel kapcsolatos emlékek. A legismertebb emléktárgy az a fotó, melynek egy-egy, a kül-

¹⁰ Uo. 62.

¹¹ Uo. 68.

¹² A kiadványok: KOSSUTH Lajos levele 1877; KASZÁS Máté 1877.; A CZEGLÉDI százas küldöttség; A CZEGLÉDI küldöttség nagy hazánkfia Kossuth Lajosnál 1877.

döttség tagjai számára dedikált példányát Kossuth 1877. március 17-én adta postára Bartha Ferenc ceglédi polgármester címére. „A fényképész késedelme miatt csak most válthatom be a ceglédi küldöttség kedves emlékü látogatásakor tett ígéreteimet” – mentegetőzött a mulasztás miatt a mellékelt levélben.¹³ Giorgio Ambrosetti közismert felvételét és az egykori küldöttek fényképeit végül a ceglédiek nagy méretű tablóra rögzítették és a városháza tanácstermének falára akasztották – Ferenc József portréja mellé.¹⁴

A turini 100-as küldöttség 1877 után még sokáig a Népkörben rendezett évenkénti banketten emlékezett meg ama január 24-éről. Ilyenkor meghallgatták a meghívott szónok ünnepi beszédét, aztán túrós tésztát és marhapörköltet szolgáltak fel és fehér asztal mellett is megvitatták a közös múlt közös élményeit. Rendszeresen meghívták a rendezvényre a város országgyűlési képviselőjét is; közismert, hogy 1896-tól 1914-ig Kossuth Lajos idősebbik fiáé, Kossuth Ferencé lett a város mandátuma. A díszebéd és az ünnepség csak egyszer, 1915-ben, a háború miatt maradt el. Ám az emberi élet rendje szerint az egykori tagok lassanként megfogyatkoztak, ezért 1903-ban úgy döntött a tagság, hogy az elhunytak helyére újakat, lehetőleg a tényleges tagok leszármazottait választják be az egyesületbe. Zakar Károly kereskedő, az utolsó tényleges utazó 1933-ban halt meg nyolcvannégy éves korában Nagykőrösön, őt a ceglédi városháza előcsarnokában búcsúztatták el a város lakóitól 1934. január 1-jén. A „küldöttség” túl élte az első és a második világháborút, a kisebb-nagyobb válságokat, változásokat, a közönyt és mindig új életre keltette a megélénkülő közérdeklődés. Befogadott jeles tiszteletbeli tagokat és végighallgatta néhány közismert korabeli szónok emlékbeszédét, ez utóbbiak közül (ismereteim szerint) három művet nyomtatásban is kiadott.¹⁵ De az államosítást ez a nagy múltú gyülekezet sem úszhatta meg, 1948-ban a többi egyesülettel együtt ezt is feloszlatták. Éppen harminc évvel ezelőtt, 1972-ben szervezte újjá az egyik „turini” leszármazott, Józsa Ferenc tanító és Kossuth Múzeum igazgatója, Szilágyi Miklós a régi társaságot. A Turini Százas Küldöttség Múzeumbaráti Körnek azóta komoly érdekeket szerzett a legújabb kori ceglédi Kossuth-kultusz ápolásában és a Kossuth Múzeum munkájának segítésében.

¹³ KOSSUTH Lajos iratai 1902. 165.

¹⁴ Ez a tabló a második világháborúban megsérült, a fotók egy része megsemmisült. A Kossuth Múzeum állandó kiállításában látható példány az Országgyűlési Múzeum gyűjteményéből került Ceglédre. A ceglédi polgárok fényképei a budapesti Simonyi-féle műteremben készültek.

¹⁵ BARABÁS Béla 1933.; KOVÁCS István 1942.; SZABÓ József, S. 1933.

Irodalom

- BARABÁS Béla
1933 Amikor Kossuth Lajost hazahívták.
Írta és a Budapesti Rádióban 1932. január 26-án
felolvasta Barabás Béla. Cegléd.
- A CZEGLÉDI küldöttség nagy hazánkfia Kossuth Lajosnál
1877 Az utazás. A budapesti és a vidéki fogadtatás...
Budapest.
- A CZEGLÉDI százas küldöttség Kossuth Lajosnál
1877 Baracconeban, Olaszországban 1877. január 24.
Részletes leírása a küldöttség utazásának,
fogadtatásának és visszatérésének. Budapest.
- KASZÁS Máté
1877 Czeplédváros derék polgárai Kossuth Lajosnál.
Kedvelt igazmondó versek a dicső hazafiról. Budapest.
- KOSSUTH Lajos
1877 Kossuth Lajos levele a czeplédiekhez. Budapest.
1902 Kossuth Lajos iratai. IX. Sajtó alá rendezte
Kossuth Ferencz. Budapest.
- KOVÁCS István
1942 Az örök Kossuth. Ünnepi beszéd a Ceglédi Turini
Százasküldöttség zarándokútjának 64. évfordulóján,
1941. jan. 24-én. Cegléd.
- SZABÓ József, S.
1933 Ünnepi beszéd a Ceglédi Turini Százasküldöttség
emlékünnepélyén, 1933. január 24-én. Cegléd.

HELYTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

Pataj vásári pere (1810–1838)

Pataj – a hódoltság korából csekély számban megmaradt források szerint – már a XV. század elején oppidum¹ volt. Rangját valószínűleg Zsigmond királytól nyerte 1409-ben. 1435-ben, 1449-ben és 1539-ben újabb kiváltságlevelek születtek a javára, mindezek azonban a XVI. században folyó harcok során elvesztek. II. Ferdinánd 1627-ben megújította az addig megszerzett kiváltságokat, de ez az oklevél is megsemmisült a török uralom idején, lényegében a városiak hibájából. Úgy igyekeztek ugyanis elrejtetni a fontos iratokat és tárgyakat az ellenség elől, hogy elásták őket, de mivel nem volt megfelelő a csomagolásuk, tönkrementek a föld alatt. A levéltár föld alá nem mentett része a kivonuló török csapatok által elkövetett gyűjtögetés során semmisült meg a XVII. század végén.²

A város első ismert földesura az I. Ferdinánd király által 1561-ben megújított adománylevél³ szerint a Paksi család.⁴ A családi birtok Tolna, Fejér és Solt vármegyei területet foglalt magában. Az uradalom a török kiűzése után a kincstár tulajdonába került, onnan vásárolta vissza a család 1703-ban. Az, hogy pontosan miért került ki a család tulajdonából, nem egyértelmű. Oka lehet az, hogy a XVII. század végén Paksi Lászlóval kihalt a család férfiága, de az is, hogy a birtok hódoltsági területre esett. A visszavásárlásban érdekelt családtagok az 1608-ban szabolcsi alispánként ismert Paksi Miklóstól származnak. Jármay Ferenc, Jármay András és László örökösei, Nyakas György, Daróczy István, valamint valószínűleg Paksi Judit (férjezett Becsky Györgyné) és Paksi Klára (férjezett Holló Zsigmondné) váltotta meg az uradalmat a kincstártól, összesen 32 ezer ft-ért. A családtagok többségének azonban nem volt pénze, ezért a teljes összeget a Paksi János ágából származó Daróczy István tette le. Az ő ágára kb. tizenötezer ft esett, a Sára- és Kata-ágiakra tizenhétezer. Az utóbbiak azzal a feltétellel kapták a kölcsönt Daróczy Istvántól, hogy ha két év múlva nem tudják visszafizetni, akkor a birtokrészük az övé és utódaié lesz.⁵

A későbbi adatok arra vallanak, hogy az adósok nem tudták megadni a kölcsönt. Az 1790-es években mindenesetre Pataj négyötödével Daróczy István unokái, Száraz Julianna és Száraz Erzsébet rendelkeztek, a Paksi család többi ágáról származók csak a maradék egyötödön osztoztak.⁶

¹ mezőváros

² Pest-Solt megye 1860. évi település-statisztikai leírása. Pest Megyei Levéltár, Bp. 2000. 124–125.

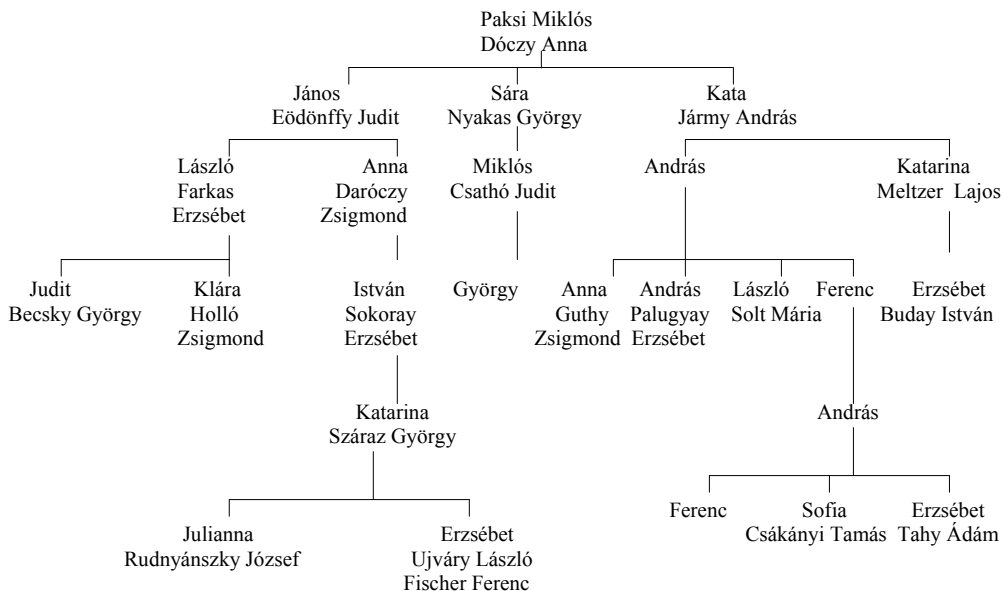
³ BKMÖL V. 320/a Dunapataj mezőváros feudális kori iratai (a továbbiakban: BKMÖL V. 320/a) Okmánytár, 1561. (másolat)

⁴ A családnév Pákosí, Pakos, Paxi és Paksy változatban is ismert.

⁵ BKMÖL V. 320/a Úrbéri per iratai, Processus urbarialis oppidanorum Patajensium contra et adversus dominium terrestre penes assistentiam fisci magistratualis, anno 1795 die 9^a mensis Xbris coram sede dominali incaminatus (a továbbiakban: Perkötet) 499–508.

⁶ Uo. Tanácsi levelek és intézkedések, 1791. április 10-i és 1792. október 20-i feljegyzés. – Daróczy István és Sokoray Erzsébet örököse Daróczy Katrina, akinek a férje Száraz György. Az ő vagyonukat két leányuk, Julianna és Erzsébet örökölte. Száraz Julianna, aki báró Rudnyánszky József felesége lett, hosszú életet élt. 1818 novemberében halt meg, addig ő bírta Pataj kétötödét. Igen sok örökös maradt utána: 13 gyermeke született, akik közül 8 megérte a felnőttkort és utódokat is nemzett. Száraz Erzsébet, aki szintén kétötöd részt örökölt Patajból, 1782-ben halt meg. Ketten örököltek utána: Rosti Pálné, született Nedeczky Anna és Mondbach Ferencné, született Mayer Franciska. A fennmaradó egyötöd részen osztoztak a Paksiak többi ágából való leszármazottak: a Cseh, Kornis, Egerer, Tahy, Kiss és Csik családtagok.

A város legnagyobb tulajdonosainak leszármazási táblája a következő:⁷

A patajiaiak a földesuraikkal szerződéses viszonyban álltak. Mind a földesúri járandóságokat – az urbáriálékat –, mind a haszonvételeket – a regálékat – szerződés szerint bírták, mégpedig úgy, hogy a két rész nem volt egymástól elkülönítve. A földesuraknak fizetett összeg mindezekért az 1720-as évektől 1745-ig 1200 ft volt,⁸ amely 1745-től 2000 ft-ra emelkedett. A korábbi időszakra vonatkozó szerződés szövege nem maradt meg, az 1745-ben kötött új szerződés, az ún. Rudnyánszkyanus contractus⁹ szövege azonban igen. Ez a regálékat így határozta meg: „*Borbéli korcsma fél esztendeig, egyéb italbeli pedig egész esztendeig, mészárszék, halászók, kilenced, piaci boltok, vásárok és egyébnémű minden beneficiumok¹⁰ s haszonvételek (melyek dominális regaléknak,¹¹ azaz a nép által bírt földtől uraságoknak tartozó szokott urbárialis¹² készpénzbeli cenzuson¹³ és szolgálaton felül*

⁷ Nagy Iván: Magyarország családai IX. kötet. Ráth Mór kiadása. Pest, 1862. 14–19. és ua. X. kötet Pest, 1863. 492–493., valamint BKMÖL V. 320/a Urbéri per iratai, Perkötet. 508.

⁸ Uo. Vásári per iratai, 1837. Pest vármegye tisztiügyészének, mint ezen megyebeli D.Pataj mezőváros pártfogójának a Pataji közbirtokosok ellen az úriszék előtt kezdett és végzett, az illető törvényszék által megvizsgált (...) visszahelyheztető pere kivonatja (a továbbiakban: Perkövet) 10.

⁹ Rudnyánszky-féle szerződés

¹⁰ javadalmak

¹¹ földesúri haszonvételek

¹² urbéri

¹³ fizetésen

uraságokat illető jussoknak¹⁴ nevezetnek, és a törvény által jobbágyságnak azokban való részesüléstől teljes kirekesztésével egyedül uraságoknak tulajdoníthatnak).¹⁵

A Rudnyánszky-féle szerződés jogilag 1810-ig érvényben maradt. Közben azonban 1794 elején a földesurak új szerződést akartak ráerőltetni a városra. E szerint a szerződés szerint a városnak évi 6550 Ft-ot kellett volna fizetnie a korábbi 2000 Ft évi díj helyett. A növekedés legfőképpen abból adódik, hogy magáért a földhasználatért 2310 Ft-ot kértek a földesurak, emellett behozták az ún. füstpénzt – ami 696 Ft-ot tett ki –, meg kellett váltani a robotot – ez maga 2088 Ft volt –, és pénzre számították át a naturálékat,¹⁶ amelyek megváltási összege 561 Ft-ra ment.¹⁷ A város a vármegyénél megtámadta a szerződést, aminek következtében a földesurak új szerződést alkottak, amelyben enyhítettek a terheken. Ennek az újabb, 1794. szeptember 30-án kelt szerződésnek az értelmében a földesurak 4500 Ft-ban határozták meg a járandóságukat. A csökkenés döntően abból adódik, hogy a földhasználatért a korábbi 2310 Ft helyett 731 Ft-ot kértek, a naturálékat pedig nem pénzben, hanem továbbra is természetben kérték beszolgáltatni.¹⁸

A város azonban ezt sem tartotta elfogadhatónak, hiszen még ez is a duplája volt az örökösnek tekintett Rudnyánszky-féle szerződés szerinti összegnek. Mivel egyik fél sem engedett, kezdetét vette a város több évtizeden át tartó úrbéri pere. Ennek egyik nagyon lényeges mozzanata volt az 1810. évi 2399. számú királyi leirat, amely szerint az urbairáléktól el kell választani a regálékat, és az utóbbiakkal a földesurak szabadon rendelkezhetnek.¹⁹ Ezzel egy újabb vita keletkezett a földesurak és a város között, amelynek az egyik alapkérdése az országos vásárok használatára volt.

Patajnak ekkoráig már öt országos vásár tartására volt jogosítványa. A III. Károly király által 1725. október 2-án kiadott első vásári oklevélben Pataj Zsuzsanna, Bertalan és Miklós napi vásár tartására kapott jogot. II. Józseftől az 1780. december 9-én kelt oklevélben egy újabb, május 3-án tartandó vásárt kapott a város, valamint engedélyt arra, hogy a korábban meglévők közül kettőt áthelyezhessen: az augusztus 24-i, Bertalan napi vásárt augusztus 4-re, Oszvald napjára, a december 6-i, Miklós napit pedig december 13-ra, Luca napjára. I. Ferenc király 1795. január 22-én kiadott oklevele értelmében újabb változás történt: augusztus 4-e helyett június 29-e (Oszvald helyett Péter-Pál napja) lett a másodikként kapott vásár napja, valamint május 3-a helyett április 15-e a negyedik vásárá, és kapott a város egy ötödik vásárt október 4-re, Ferenc napjára.²⁰

A várost igen érzékenyen érintette a regálejogok elkülönítését kimondó rendelkezés. Leginkább attól féltek, hogy a regálék idegen kézbe kerülnek, és a bérlő felborítja a város életének száz éve megszokott rendjét. Ezért mindenáron arra töre-

¹⁴ jogoknak

¹⁵ BKMÖL V. 320/a Okmánytár, 1745. – Az idézeteket szöveghíven közöljük, ez alól csak a személynevek, a földrajzi nevek, a dátum és az idegen szavak jelentenek kivételt, amelyek eredeti írásmódját megőriztük. Az idegen szavak és kifejezések magyar megfelelőit az első előfordulásuk jegyzetben adjuk meg, az ismételt előfordulások feloldásához a tanulmány végén található szójegyzék ad segítséget. A szövegben lévő rövidítéseket az eredetileg kihagyott betűket zárójelbe téve oldottuk fel.

¹⁶ természetbeni szolgáltatásokat – ebbe a körbe tartozott a vaj, a baromfi, a tojás, a méz, a zöldség, a gyümölcs, a hal és a fagygyú.

¹⁷ Uo. Úrbéri per iratai, Perkötet 276–294.

¹⁸ Uo. Okmánytár, 1794.

¹⁹ Uo. Vásári per iratai, 1810.

²⁰ Az eredeti vásári privilégiumok nincsenek meg, hiteles másolataik azonban több példányban is rendelkezésre állnak a vásári per anyagában, így pl. a város felperesi keresetlevelének 1–3. számú mellékleteként.

kedtek, hogy az övék legyen a bérleti jog. A vásárok ügye a regálebérlet nagy gondjának egy kis, de nagyon fontos szelete volt. A patajiak kezdettől abban a hitben voltak, hogy a vásárok az összes hasznukkal együtt őket illetik. A földesuraknak azonban más volt a véleményük. Három vásárra, mégpedig az 1725-ös oklevélben kapottakra igényt tartottak arra hivatkozva, hogy a Rudnyánszky-féle szerződésben a *vásárok* szó benne van a földesúri jussokat felsoroló szövegrészben. A város vezetőit ekkor is, később is foglalkoztatta, hogy mi lehetett ennek az oka, miért fogadták el az elődök ezt a szöveget. A többség úgy vélte, hogy mivel a szerződés egészében véve előnyös volt a lakosság számára, egy egészen lényegtelennek látszó dolog miatt nem akarták elveszíteni a földesúr jóindulatát.

A földesúri akarat természetesen erősebb volt a városinál, ennek megfelelően az első, 1810-ben született regáleszerződésbe földesúri tulajdonként került bele a három vásár jövedelme. A város azonban nem hagyta magát. A földesurait biztosította ugyan a legnagyobb alázatáról és hűségéről, de a vásárokhöz való jogát fenntartotta: *„Mi, Pataj városának bírása és elöljárói köszönettel vévén a méltóságos földesuraságnak (...) erántunk kinyilatkoztatott atyai hajlandóságát és gondoskodását, (...) mindazonáltal az ezen contractusban említett három vásárok eránt lehető jussainkra nézve a törvényes utat magunknak fenntartjuk.”*²¹

Az 1810-ben kötött első regáleszerződést három évre kötötték, az évi bér 9961 ft volt. A bérleti díj a pénzviszonyok változása miatt az 1812/13. évre váltócédulában fizetendő 6000 Ft-ra változott. A szerződést azonos feltételekkel meghosszabbították az 1813/14. évre is.²² 1813 decemberében a következő évi Szent György napi kezdéssel ismét három évre kötötték szerződést, évi 8000 Ft-ért.²³ A szerződést a lejártá után még kétszer meghosszabbították egy-egy évre, azonos feltételekkel.²⁴

Az 1819. évi Szent György napon lejárt a szerződés. A város szeretne volna, ha ismét ő bérelheti a regalékat, de semmiképp nem a korábbi 8000 Ft-ért, hanem jóval kevesebbért. E törekvéséhez biztatást kapott a vármegyei tisztviselőktől is. Az egyezkedés folyt, erről 1819. március 27-én Földváry Gábor főszolgabíró a következőket írta a városnak: *„Sokat ígérték a patajiak, mert 4000 forintért, de (...) alább is adta volna az uraság, nemhogy 4500 forintot ígérjenek.”*²⁵ Mégsem tudtak egymással megegyezni, ezért a földesurak úgy döntöttek, hogy árverésre bocsátják a regalékat. Március 23-ra volt meghirdetve az árverés 8 tételre, amelyek egyike a három országos vásár volt. A földesurak készek voltak a tételeket egyenként árverésre bocsátani, tehát akár nyolc bérlőnek kiadni.²⁶ Ennek kapcsán úgy határoztak, hogy *„a háromvásári privilegiumot,²⁷ a határoknak mappáit²⁸ és (az) insellér calculusokat²⁹ a bírák kezéből ki kell venni, és azokat a familiának egy bátorságos helyre le-*

²¹ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, Felperesi keresetlevél 6. számú melléklet. – A szerződés szerint a bérbé adott regalék a következők: Bor-, ser- és pálinkamérés, a szőlőtermés után járó kilenced, halászat, az 1725-ben kapott három vásár, a bolt és a mészárszék jövedelme.

²² Uo., az 1810. évi szerződés záradékai

²³ Uo. Urbéri per iratai, 1813. – A szerződésben rögzített regalék a következők: Bor-, ser- és pálinkamérés, pálinkafőzés, halászat, boltárenda, szőlőtermésből bejövő kilenced, mészárszékárenda és a Rudnyánszkyanus contractusban érdekllett három országos vásárokból bejövő haszonvételek.

²⁴ Uo. Vásári per iratai, 1819. évi lajstromozott iratok 1. és 6. sz.

²⁵ Ua. 3. sz.

²⁶ Ua. 2. sz. A nyolc tétel a következő: Bor-, ser- és pálinkamérés, pálinkaégetés, borkilenced, halászat, mészárszékárenda, boltkereskedés, három országos vásár, talpkereskedés.

²⁷ kiváltságlevelet

²⁸ térképeit

²⁹ mérnöki számításokat

tenni.”A kiváltságlevelet a város nem adta át. A jegyző a következőket írta a földesúri kérésre válaszul: „*Ami illeti a vásári privilegiumokat, azok mint a város tulajdoni, mígnem a felsőség által ezen kérdés elintéztetni fog, a város ládájában zárva tartatni fognak.*”³⁰

Az árverést megtartották a kitűzött időben, de csak a halászatra és a mézár-székre volt sikeres, a többire jelentkező sem akadt. A földesurak a várost okolták a sikertelenségért, mint ahogy azt egy április 22-én írott levél tanúsítja: „*Az ország szerint kihirdettetett s megrendeltetett licitacionalis*³¹ *napra némely külső licitánsok*³² *meg is jelentek. De ez alkalmatossággal kegyelmetek mely igen illetlenül viselték magokat és mely rossz szándékokat tettek nyilvánosságú, amidőn jelenlétünkben nem átalloztak az idegen licitánsokkal azért, hogy a regálékra licitáltak,*³³ *szembeszállni, azokat merészlették elijeszteni és közjavainkat tele torokkal becsmérlni, amely vakmerőségnek és egyéb elszenvedett gorombaságoknak megfenyítettésüket annál inkább is magunknak fenntartjuk, mivel ken(d)tek ezen cselekedet által ugyancsak igazságtalan törekedésüket, hogy a rendelt licitationk*³⁴ *dugába düljön, és ezáltal bennünket kárba és veszteségbe ejtsenek, elérték.*”³⁵

A város a meghíúsult árverés után 4000 Ft-ot ajánlott a bérletért, a földesurak pedig jobb híján hajlandónak mutatkoztak az elfogadására.³⁶ A patajiak április 24-én kapták meg a földesuraktól a szerződéstervezetet. Ebben azonban a kezdeti nyolc tételből csak öt szerepelt: az italmérés, a borkilenced, a boltbérlet, a három vásár jövedelme és a halászat-vadászat-madarászat. A vadászatot és madarászatot igazából csak részben adták, mert fenntartották maguknak a jogot, hogy akkor vadászhassanak és madarászthassanak, amikor kedvük tartja. Mindezek mellé a szerződésbe a földesurak beleszövegezték azt, hogy a regálejogok gyakorlásához szükséges, város által emelt épületek megváltási ára tartalmazza az 1725-ös vásári privilegium megszerzésére fordított városi költségek ellenértékét is. A dolog fondorlatos módon történt, mert ezt csak a bevezetőben írták le, lejjebb, amikor a megváltási ár kifizetéséről van szó, már csak az *épületekért járó* összegről történik említés.³⁷ Valószínűleg arra számítottak, hogy a városiak nem fogják alaposan tanulmányozni a szerződést aláírás előtt, és elsiklanak felette. Ebben az esetben azután később ugyanúgy lehetett volna rá hivatkozni, mint a Rudnyánszky-féle szerződés bevezetőjében megbúvó *vásárookra*.

Ezt a szerződést a város nem fogadhatta el. Több módosítást kért, a vásárookra vonatkozóan pedig ismét kijelentette, hogy „*az első contractusban a vásárok eránt a város a maga jussát fenntartotta, úgy itt is ehhez ragaszkodik.*”³⁸

A földesurak nem módosítottak semmit, nem is tárgyaltak tovább, hanem odaadták a bérletet az egyik tulajdonostársuknak, Tahy Antalnak. Ezzel elkerülhetlenné vált, hogy a város tisztázza a vásárok hovatartozásának kérdését. Tahy Antal nem hagyott kétséget afelől, hogy jogot formál rájuk. Abban a levelében, amelyben

³⁰ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1819. évi lajstromozott iratok 4. sz.

³¹ árverési

³² árverezők

³³ árvereztek

³⁴ árverésünk

³⁵ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1819. évi lajstromozott iratok 8. sz. – A levelet Rudnyánszky Jó-zsef báró, Rosty Pál, Mayer Franciska megbízottja és Sántics György írta alá.

³⁶ Ua. 6. sz.

³⁷ Ua. 9. sz.

³⁸ Ua. 10. sz.

a várost értesítette arról, hogy a bérlet az övé, a következőket írta: „Mivel a 3 vásárok jövedelmei nékem által vannak adva, tehát ne sajnáljanak sok rendetlenségek s nealántán többféle tolvajságok és szerencsétlenségek meggátlása végett, amidőn a 3 vásári jövedelmek engem fognak illetni, a bírót két esküdttel és egypár kisbíróval segítségül adni, akiknek én a szokott diurnumot³⁹ megfizetni magamat obligálok.⁴⁰ Ha pediglen azon három vásárokat a város subarendálni⁴¹ kívánná, én örömet általadom, csak írják meg nékem, mit ígérnek esztendőnként.”⁴²

A városnak nem maradt sok választása: vagy beletörődik abba, hogy a földesuraké a három vásár összes haszna, vagy megpróbálja érvényesíteni a jogait. Az utóbbi mellett döntöttek. Legelőször is ügyvédet kerestek. Szathmáry József pesti ügyvéd az első, akit felkértek a város ügyének képviselésére. Herczeg Pál jegyző a következőképpen informálta őt a vásárok kérdésről: „a) A méltóságos uraság sem a vásári privilegiumoknak birtokában, sem effective⁴³ azoknak reális ususában⁴⁴ s administratiojában⁴⁵ nem volt, és hogy most azokhoz formált jussát revindicálni⁴⁶ akarja, az onnét származott, hogy az 1745^{ben} kötött Rudnyánszkyanus contractusban, a prologusban⁴⁷ van róla említés, de in serie punctorum a n(ume)ro 1° usque 17^{um}⁴⁸ a vásárok éppen nem foglalhatnak be. Én úgy gondolom, hogy ha valakinek, csak mélt(óságos) Száraz György personalis⁴⁹ úrnak lehetett ezen úri jussát restringálni,⁵⁰ hogy amidőn a privilegiumokat a városnak megszerzette, valaha kérdésbe jöhető tulajdonosságát azok eránt kívánta-é fenttartani, vagy sem? Különben pedig

b) világosan ki vagyon téve a kegyelmes privilegiumban, hogy incolis et inhabitatoribus oppidi Pataj et pro utilitate atque emolumento ipsius.⁵¹

c) A publication⁵² sincs attingálva⁵³ legkevésbé is az urasági tulajdonosság, hanem csak recomendatio,⁵⁴ ez pedig sohasem proprium⁵⁵ – valamint a tanú sohasem az actor⁵⁶ vagy inc(attus)⁵⁷ személye.

d) Akinek a tulajdonosság, a birtok, az ajándék adódik, nyilván a levél, mely annak bizonyosága, annál szokott tartatni. Itt az Exhibenti restitutus⁵⁸ vagy praesentanti

³⁹ napibért, járandóságot

⁴⁰ kötelezem

⁴¹ albérletbe kivenni

⁴² BKMÖL V. 320/a Tanácsi levelek és intézkedések, 1819/20. Tahy levelek – A levél 1819. május 28-án kelt.

⁴³ ténylegesen

⁴⁴ valóságos használatában

⁴⁵ intézésében

⁴⁶ visszakövetelni

⁴⁷ Rudnyánszky-féle szerződésben, a bevezetőben

⁴⁸ de az 1-től 17-ig menő pontok sorában

⁴⁹ személynök

⁵⁰ korlátozni

⁵¹ Pataj mezőváros lakóinak és lakosainak, az ő hasznukra és nyereségükre

⁵² a kihirdetésen

⁵³ említve

⁵⁴ ajánlás

⁵⁵ tulajdon

⁵⁶ felperes

⁵⁷ alperes

⁵⁸ a kérelmezőnek kiadott

*semper reddi volumus et jubemus*⁵⁹ nem mást téssen. Ha privilegiumot a méltóságos uraság nyilván nem praesentálhat,⁶⁰ vásárja sincs.

e) A város fizette meg a taxát⁶¹ s több költségeket, a méltóságos uraságnak egy xr-jában⁶² sincs.

f) Ráczkevi, Kalotsa s több városoknak is illetén módon vagynak privilegiumai (és a királyi felség adományával és szeretetével nem ellenkezik) úgy itt is, ha mindjárt kétségbe hozható volna is a városnak a VI^{ik} Károly császár felsége által a várost illelhető donatioja,⁶³ nyilván azt a mostani kegyelmesen uralkodó felség II^{ik} Ferencz kegyelmes koronás urunk nyilván Pataj városának ajándékozni, meghagyni és erősíteni méltóztatott, senki az ellen nem protestálván.⁶⁴ „⁶⁵

Szathmáry József ügyvéd kérelmet nyújtott be a helytartótanácsához, amelyben érveinek felsorakoztatása után intézkedést kért annak érdekében, hogy a város gyakorolhassa a vásári privilegiumok által biztosított jogait.⁶⁶

Az ügyvéddel folyó egyeztetések közepette haladt az idő, és közeledett a Péter-Pál napi vásár, amelynek jövedelmét Tahy Antal magának követelte. A szorító helyzetben a város a járási főszolgabírótól, Földváry Gábortól kért tanácsot: „*Minnekutána a méltóságos tekintetes földesuraságainktól a regale beneficiumokat városunk tudva lévő kárával ki nem árendálhatta: az ezen eset által kimaradott és kérdésben forgó vásárookra nézve (melyek ugyanis néhai méltóságos Száraz György personalis és akkori földesuraság ajánlására az 1725^k esztendőben VI^k Károly császár által a városnak conferáltattak,⁶⁷ de ugyancsak a mostanában uralkodó felséges II^{dik} Ferencz császár urunk által is kegyelmesen a város birtokában meghagyattak) mindamellert is, hogy a kegyelmes privilegiumunknak birtokában, a vásároknak is ususában már 96 esztendő óta minden bántódás, sérelem vagy ellen(t)mondás nélkül benne voltunk és vagyunk. Most a holnap, úgymint 30^a Juny megesendő Péter-Pál napi vásárunk eránt azt a rendelését és kívánságát szándékozik a tekintetes arendator⁶⁸ uraság általunk végrehajtatni, hogy a vásárt mi adminisztráljuk⁶⁹ és manipuláljuk⁷⁰, a vásári jövedelmet pedig az uraság tisztje elfoglalja.*

Minthogy pedig ezt magunk és privilegiumunk ellenére önként nem tehetjük, másrésről viszont a tiszt(te)lt földesuraink eránt tartozó tisztelet és respectusunkból⁷¹ valamely nem várt ellenkezésre vetemedni vagy okot szolgáltatni nem akarnánk, – ha pedig mi is szedjük a helypénzt és az uraság tisztje is, ebből mind önnön zavarodásunk, mind a külföldieknek bizonytalansága vagy fogyatkozása könnyen származhatnék, annak okáért a Tekintetes Főbíró Úrnak bölcs utasításáért s egyszerűen kegyes pártfogásáért alázatosan könyörgünk, hogy minekutána már ezen állapotunkra nézve a felsőbb helyre is alázatos folyamodványunkat nyújtottuk,

⁵⁹ előmutatónak örökösen átadni akarjuk és rendeljük

⁶⁰ tud felmutatni

⁶¹ a kiváltságlevél kiadásával kapcsolatos költségeket

⁶² krajcárjában

⁶³ adománya

⁶⁴ tiltakozván

⁶⁵ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1819. – A levél kelte: 1819. június 15.

⁶⁶ Uo. A kérelem itteni példányán nincs feltüntetve dátum, de minden valószínűség szerint 1819 nyarán készült.

⁶⁷ adattak

⁶⁸ bérlő

⁶⁹ intézzük

⁷⁰ bonyolítsuk

⁷¹ megbecsülésünkől

míg onnét a kegyes rendelés megérkezze, bennünket az eddig gyakorlott vásári administrationak⁷² módjában meghagyni, manuteneálni⁷³ és a beveendő különben is csekély vásári jövedelmet, bátor az uraság tisztje jelenlétében egybeszámítván, nálunk sequestrumba⁷⁴ tétetni méltóztasson.”⁷⁵

A főszolgabíró azt válaszolta, hogy a város a vita eldöntéséig engedje át a bérlőnek a vásári jövedelmeket, de a befolyó pénz a vármegye tisztviselőjének jelenlétében számolják meg az esetleges jövőbeli viták elkerülése érdekében.⁷⁶

A Péter-Pál napi vásár az előzményeknek megfelelően nem zajlott le incidens nélkül. A vásáron jelenlévő megyei kiküldött, Jeszenszky⁷⁷ János így számolt be a történekről: „Alolírott, e jelen való levelem rendiben (járásbeli te(kin)t(e)tes főszolgabíró Földváry Gábor úrnak Pataj városa előjárói folyamodására tett indorsatája⁷⁸ következtében) hiteles bizonyítást tések arról, hogy tudniillik amidőn a mai (...) napon nevezett Pataj városában tartatott úgynevezett péter-páli baromvásár napján tanácsbeli személyek, Czírok István, Taba György és Beni János, mint vásárbírák, Hertzegh Pál és Toth Josef notarius⁷⁹ urakkal egyetemben az e végre kirendelt cédulaháznál megjelentek, és ugyan nemzetes Nyáry Péter mezei biztos úrnak, Tóthfalusi Josef város bírójának és az én személyes együtt jelenlétünkben, dobverés által is a vásárt felszabadították, mind pedig a szokott mód szerént vásári foglalatosságainak gyakorlásához kezdettek volna, akkor t.i., midőn a kívántató passusok⁸⁰ a helybéli lakosok marháikról iratván, a külföldiek által pedig egynehány darab marhákra szokott vásári cédulák váltattak, adajövén te(kin)t(e)tes Tahi Antal úr Kreskovits Mártony nevű ispánjával együtt, és a házból a külföldieknek kiküldetését elsőbbsen is sürgetvén, azután mint a pataji regale beneficiumoknak arendatora a vásárokhöz való elsőségét a város felett megismertetni kívánván, ezen vásári jövedelemtől és minden vásári jussoktól s haszonvételektől a nevezett bírakat és azok által a privilegiált⁸¹ várost hathatósan (úgy is, mint földesúr) eltiltotta, melyre a nevezett város bírója a több előjárósággal együtt solemniter⁸² protestálván, nyilván és valóságosan ellentmondottak, s a városnak kilencvenegynehány esztendei ebbéli szabad és csendes birtokát előlterjesztették, mely ususoknak s a kegyelmes privilegiumokkal való szabad éléseknek annyival inkább leendő megsértődését nyilatkoztatták ki, mennyivel bizonyosabb az, hogy a méltóságos uraság mégcsak a kegyelmes privilegiumnak birtokában sem lévén, (hogy) vajon ezen vásár volna-é az, melyet a tisztelt uraság magának tulajdonává tenni kívánna, vagy másik, azt megmutatni nem tudná, mindazonáltal ezekre nem ügyelvén, a tit(ulá)l(t)⁸³ uraság tovább azt jelentette ki, hogy ha erővel kíván a város élni, akkor eláll, különben nem. Melyre az előjáróság, különösen Herczeg notarius úr azt felelte, hogy távol legyen (tőlük), ez gondolatjokban sincs, és ettől az Úr Isten mindnyájokat őrizze, hanem a magok jussainak oltalmazására ezen megkülönböztetett és törvényes lépést tenni szük-

⁷² igazgatásnak, intézésnek

⁷³ megtartani

⁷⁴ letétbe

⁷⁵ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1819. – A levél kelte: 1819. június 29.

⁷⁶ Uo. Az előbbi levél felzetén, a rájegyzés dátuma: 1819. június 30.

⁷⁷ Jeszenszkynek írva is előfordul

⁷⁸ hátrati intézkedése

⁷⁹ jegyző

⁸⁰ járlatlevelek

⁸¹ kiváltságos

⁸² ünnepélyesen

⁸³ nevezett

ségesnek lenni tartották. Egyszersmind ekkor a te(kin)t(e)tes főszolgabíró úrhoz tett folyamodásokat a vett indorsatával együtt felolvastán, annak következtetésében a kérdésben forgó vásári helypénzszedést az általok előre incassált⁸⁴ 1 ft 24 xr-ral együtt a tit(ulál)t árendás uraságnak általengedték, ügyét e részben a városnak a törvény kimenetelére s eligazítására halasztván. Ezek után mégis azon baromvásár napján a kívántató passusok kiadására s vizsgálására szükséges elmúlhatatlan okból a városi előjáróság azon helyben estvélig megmaradott, az uraság pedig a korcsmákhoz foglalt ügynevezett cédulaházban a helypénzt szedte.” A jelentés szövegéhez hozzáfűzte még a megyei küldött, hogy a vásári bevételt a főszolgabíró rendelkezésének megfelelően az ő jelenlétében számolták össze, és az 250 ft 24 xr-t tett ki.⁸⁵

1819. szeptember 27-én a város ismét Földváry Gábor főszolgabíróhoz fordult kérelemmel. Levelükben felsorolták azokat a károkat, amelyeket Tahy Antal mint bérlő okozott nekik. Kitér a levél a vásárok dolgára is: „A vásároknak is (...) világos privilegiumunk mellett is legkisebb helytelen lépést vagy fogatkozást nem kívánván tenni a tisztelt tekintetes uraságnak, sőt amivel nem tartoztunk volna, lovas hadnagykokat, csőszöket is segítségül adtunk – mégis a tulajdon lakosainktól és mesterembereinktől is helypénzt vett az uraság. Ez valóban fájdalmas, és ennek ezentúl elmentmondunk, mert nem hihetjük el, hogy a Felsőnek az lett volna a célja a kegyelmes privilegiuma és ajándéka mellett is, hogy a helybeli lakosság adózzon vagy arendát fizessen.”⁸⁶

Az idő telt, a helytartótanácsból nem érkezett válasz, közben pedig közeledett a következő, a Luca napi vásár, amit a földesurak szintén a magukénak tekintettek. A város az újabb incidenseket megelőzendő a vármegyéhez fordult segítségért. A kérelemben a következőket írták: „Földesurainknak arendatora, te(kin)t(e)tes Tahy Antal úr e folyó esztendei Szent Péter és Pál napján városunkban tartatott vásár alkalmatosságával annak jövedelmét, melynek privilegialis birtokában majdnem egy egész századtól fogvást szünet nélkül városunk volt és abban soha legkisebb háborgatást sem szenvedett, erőhatalommal tőlünk elvette, és többszöri ellentmondásunknak és privilegiumjainkra tett provocationknak⁸⁷ megvetésével attól bennünket megfosztott.

Minthogy pedig (...) hiteles párban alázatosan idecsatolt királyi privilegiumjainktól (...) világosan kitetszene, hogy még az 1725^{ik} esztendőben (...) városunk földesurának, néhai personalis Száraz György n(agy)ságának esedezésére és recomendatiojára boldog emlékeztű 6^{ik} Carol császár felségétől nyert városunk első engedelmet és privilegialis juss⁸⁸ kebelében országos vásárokat, és pediglen azon módon és szabadságok alatt, amint magok a királyi városok is vannak, tartani, következképpen valamint azoknak terheit viselni, úgy a haszonvételt is magáévá tenni. Ezen felséges privilegium a tekintetes nemes vármegyénél ugyanabban az esztendőben annak módja szerint minden ellentmondás nélkül publicáltatott⁸⁹, és a városunk annak ususába be is lépett. A (...) mostani felséges urunk és királyunk, 2^{ik} Ferencz által városunknak az 1795^{ik} esztendőben kegyelmesen adattatott privilegiummal (...) nemcsak az előbbiben nyert jussunk megerősített, sőt még

⁸⁴ beszedett

⁸⁵ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1819. – A jelentés dátuma: 1819. június 30.

⁸⁶ Uo. – A levél dátuma 1819. szeptember 27.

⁸⁷ hivatkozásunknak

⁸⁸ kiváltságjogot

⁸⁹ kihirdtetett

újabb királyi kegyelemből két vásárok által meg is szaporítottát, és ezen felséges privilegium is annak rendje és módja szerint a tekintetes nemes vármegyénél publicáltatott, melynek következtetésben városunk azoknak mind az öt rendbeli vásárjainknak ususában és ekkoráig tartott *pacificum possessoriumjában*⁹⁰ volt. Hazánk törvényei pedig az efféle privilegialis jussoknak megsértését nyilvánvalóan tiltanák, amennyiben pedig mégis megessze, annak orvoslását *repositio*⁹¹ által határozták meg.

Ugyanazért alolírottak, úgymint megyebeli *contribuensek*⁹² az eránt alázatosan a tekintetes nemes vármegye előtt esedezőnk, hogy nemcsak az erőhatalommal tőlünk elvett Sz. Péter és Pál napján tartatott vásárnak jövedelme visszaadattasson és amennyire azon erőszak által privilegialis jussunkban törvénytelenül turboltattunk,⁹³ *repositio*nk kegyesen rendeltessen, hanem a jövőre is (avagy csak míg ez eránt a felsőbb helyről kegyelmes rendelés érkezne) az efféle erőszakoskodásoktól és nyilvánvaló jussaink sérelmétől bennünket hathatósan megmenteni méltóztasson.⁹⁴

A beadványokról a földesurak hamar tudomást szereztek. Tahy Antal egy 1819. december 11-én kelt levelében nemcsak helytelenítette a város lépéseit, hanem egyértelmű fenyegetést is megfogalmazott: „Tudva vagyom már előttem az, hogy kegyelmetek a vásárok eránt az instantiajokat⁹⁵ beadták, de hogy a mai napig sem nyertek még csak választ is, de nem is fognak mindaddig, még ez eránt először a közönséges⁹⁶ uraságok meg nem fognak kérdeztetni. Ezen dolog tehát még több időbe fog kerülni, mintsem kegyelmetek azt gondolják, mivel semmit nyakra-főre a felsőbb ítélő bírák senki kedvéért végsőképpen addig sem el nem végeznek, sem pedig el se is végezhetnek, méglen mind a két rész ki nem fog hallgattatni. Ezen okbul intem kegyelmeteket, hogy mindaddig, még a felsőségtől valami végső határozás nem érkezik, és az uraságok és kegyelmetek közt fennforgó kérdéseket vagy jóra, vagy rosszra nem fogják elintéztetni, csendességgel és békességes tőrészel legyenek, hogy magokra netalántán nagyobb bajt ne vonjanak, mint amilyenben vannak. Mert vagy megítéltetik kegyelmeteknek mind az öt vásár, vagy nem. Ha meg nem ítéltetik, úgy semmi rövidségük úgyszinc, ha pedig megítéltetik, úgy az elmulasztott hasznokat és károkat is meg fogják kegyelmeteknek ítélni. (...) Én magam is sürgetni fogom, hogy ezen kérdés mentül előbb végeztessen el, de addig a földesúri jussomtul sem el nem állok, sem pedig el nem állhatok, azt kegyelmetek magok is jól tudják. (...) Némely meggondolatlan Patai lakosok, akik azt gondolják, hogy nekik az Isten sem parancsol, mindenféle bolond beszédek és ellentállásokat rebesgetnek, melyeket én egy fülemen be, a másikon pedig kibocsájtok. Azt gondolják talán az oly meggondolatlan emberek, hogy az által valamit nyernek? Korántsem, mert bizonyosak lehetnek abban, hogy mind testi büntetéseiket az első uraság székin⁹⁷ meg fogják kapni, mind pedig avval csak azt nyerni, hogy soha többé a regálék arendatioját,⁹⁸ akármit adnának is érette, meg nem nyeri a város. Mentül nagyobb becsülettel viseltetnek s

⁹⁰ békességes birtokában

⁹¹ visszahelyezés

⁹² adófizető lakosok

⁹³ háborítottunk

⁹⁴ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1819. – A kérelem kelte: 1819. november 30.

⁹⁵ kérelmüket

⁹⁶ közös

⁹⁷ az úriszék legközelebbi tárgyalási napján

⁹⁸ bérletét

alázatossággal a földesurak eránt a lakosok, azok bizonynál annál engedelmesebbek szoktak lenni. Erővel és nyakassággal semmire sem mennek, abban bizonyosak lehetnek, mert van még *Brachium*⁹⁹ a világon, azaz katonaság, de országoknak lehet parancsolni, annyival inkább Patainak. Kegyelmetek, mint a városnak érdemes előjárói, reménylem, hogy az oly féleszű embereket meg fogják inteni, hogy csendességgel várják el a Felség resolútióját¹⁰⁰ az eránt, hogy kit illetnek ezen vásári jövedelmek, mert én semmi esetre addig azoktól el nem állok. (...) Azt is akartam a többi között tudokra adni, hogy azon vásárookban, melyekhez az uraságok juszt tartanak, semmi esetre morgót¹⁰¹ felállítani nem engedek mindaddig, még ezen vásárok eránt valami végzés nem fog lenni, és ha a borbíró oly vakmerő lenne, és az uraságokkal kikötni bátorkodna, akkoron én is földesúri jussait a familiának elő fogom venni és avval élni.”¹⁰²

Eljött a Luca napi vásár ideje, amely még több konfliktust hozott, mint a Péter-Pál napi. A vásár lefolyásáról Jeszenszky János a következő jelentésben számolt be: „Folyó december hónap 13^{án}, az úgynevezett Lutza napi Patai baromvásár napján, reggeli 8 óra tájban jelen lévén az e végre kirendelt cédulaháznál, ahol szinte a város bírása, Taba György az egész tanácsbeli személyekkel, Hertzegh Pál és Toth Josef notarius urakkal, s több Patai érdemes gazdákkal jelen voltak, és minekelőtte a szokott vásári foglalatosságaiknak gyakorlásához kezdetek volna, valamint az egész tanács, úgy a jelenlévő közrendbeli gazdák is közönségesen abban állapodtak meg, hogy Béni János és Németh Ferentz tanácsbeli személyeknek kiküldése mellett dobverés által a vásárban közhírül tétessen, hogy a szokott vásári cédulák váltása és a szükséges passusok kiadása végett az a végre kinevezett vásárbírák előtt ugyanazon cédulaháznál (ide nem értvén a nemes urakat) ki-ki jelenjen meg, különben aki ellenkezőt cselekedni tapasztaltatik, mint engedetlen meg fog büntettetni. Ezen dobverés után csakhamar megjelentek az említett cédulaháznál Baranyai nevezetű számtartó, Kreskovits Mártony ispány és Farkas Károly íródeák, tit(u)l(ált) Tahy János¹⁰³ úrnak (mint a Patai regálék arendátorának) abbéli izenetével: hogy mi okon bátorkodtak a jelenlévő bírák azt kidoboltatni, hogy a vásári nép ne a tit(u)l(ált) arendátor úrhoz, hanem a vásári bírákhoz menjen cédulát váltani. Mely általok tett ebbéli kérdésre a város bírása minden tisztelettel azt válaszolta, hogy a város tulajdon költségén és folyamodására nyerte meg a vásári kegyelmes privilegiumokat, melyeknek kilencvenegynehány esztendei csendes birtokában is vagyon, annál fogva a város egész jussát tartván azokhoz, másnak a vásári jövedelmeket nem is engedheti által. A város bírásának ezen szavaira a fent megnevezett tiszték azt kívánták, hogy a bírának ezen kinyilatkoztatásait nékiek írásban adják ki. Hertzegh Pál notarius úr pedig mindezekre azt válaszolta, hogy arról írást adni nem szükséges, mivel a dolog magában is világos, de azt eltagadni nincs is szándékuk. Ezzel a küldött tiszték onnant eltávoztak, de csakhamar maga Tahy János úr a nevezett íródeákjával nagy indulatosan odajött. Először is az ott jelenlévő kalotsai uradalombeli kasznár Szabó Josef urat (a n(eme)s vármegye esküdtjének gondolván) megszólította és az eránt megkérte, hogy a bírakat a vásári helypénzszedéstől törvényesen tiltsa el, de észre-

⁹⁹ karhatalom

¹⁰⁰ intézkedését

¹⁰¹ borkimérést

¹⁰² BKMÖL V. 320/a Tanácsi levelek és intézkedések, 1819/20. Tahy levelek

¹⁰³ Tahy János a regalebélő Tahy Antal testvére. A jelentésből nem derül ki, hogy Tahy János a testvérét képviselte a vásárban, vagy csak összecserélődtek a keresztnevék.

vévén történt tévedését, a város bírása és a notarius urak felé fordult, és azokat keményebb módokkal megszólította ily formán, hogy mi jusson bátoroknak helypénzt szedni és a vásárral bort méretni, annak okát mindjárt írásban adják ki. Mely ebbéli kívánságára Tahy úrnak a város bírása úgy, mint a két notarius urak is, azt válaszolták, hogy a vásárokhöz a városnak jussa van, melyhez képest a vásári jövedelmeket sem engedhetik által, hacsak azokhoz az uradalom törvényes jussát meg nem mutatja. Mindezeket pedig hogy írásban kiadják, szükségtelen, amennyire világos, hogy a vásári jövedelmeket a város szedi. Mindezek után tit(ulál)t Tahy János úr még nagyobb indulatba jövén a jelenvaló egész tanácsot ily formán kezdette dorgálni: 1. hogy mért tettek a Patay molnárok közt oly rendeltést, hogy 25 pálca büntetés alatt ne merészeljék az ő embereit vagy cselédjeit a Dunán áthaladni 2. hogy az urbarialis korcsmáltatást oly helyre tették, ahol a tit(u)l(ált) úrnak borméretésében kárt okoznak, (...) 3. hogy ugyanezen vásárral a tit(u)l(ált) úrnak kiállított marháitól mért kívánnak helypénzt venni. (...) A bíró és többek által az megvilágosítottatott (...), hogy a Dunán lévő molnároknál (hacsak a malmosgazdák nem, akik a ladikjait sajnálják) efféle semmi rendeltést nem tettek, úgyszintre hogy a tit(u)l(ált) Tahy úrnak a vásárra kiállított marháitól senki a város emberei közül helypénzt nem kért, sem nem kívánt. A város bírása szoros kérdőre vétette a vásárral kirendelt efféle felvigyázókat, és minekutána ki nem sült, de tit(u)l(ált) Tahy úr sem tudta azt megvilágosítani, hogy ki lett volna az, aki a marháitól helypénzt kívánt volna venni, arra kényszerítette nagy indulattal Tahy úr a jelenlévő vásárbírákat, hogy adjanak nékie a marháira cédulát, ha 100 ft-ot kérnek is, megadja. A vásárbírák pedig erre azt felelték, hogy nem őtől, mint földesuruktól, hanem a legszegényebb sorsú nemesembertől sem kívánnak helypénzt. Minek utána Tahy úr a város bírása, de kivált a notarius urak ellen némely szemrehányásokat és fenyegetőzéseket tett, szinte indulatosan onnan elment.”¹⁰⁴

Ennek a vitának később komoly következményei lettek, megyei küldöttség vizsgálta ki, hogy mi és hogyan történt a vásáron. Két lakos börtönbe is került a történetek miatt.¹⁰⁵

A vásárok ügyében tett városi beadványokra eközben megtörténtek az első válaszléptételek. A helytartótanács 1819. november végén leírt a vármegyének a város hozzá küldött kérelme kapcsán, jelentést kérve. Az ügyet Földváry Gábor főszolgabíró kapta meg. Ugyanekkor megbízást kapott arra is, hogy a városnak a megyéhez küldött kérelme tárgyában is tegyen jelentést.¹⁰⁶

A főszolgabíró megkérdezte az ügyről a földesurakat, akik a következő választ adták: „Városunkban tartatni szoktak esztendőnkint öt vásárok, 3 közülök conferáltattak még az 1725^{dik} esztendőben, a városnak akkori földesura, b(áró) Száraz Györgynek kérésére, kettőt pedig maga a város későbbben, úgymint az 1780^{dik} és az 1795^{dik} esztendőben impetrált.”¹⁰⁷

Ezen vásárok jövedelmei kit illessenek, a földesuraságot-e vagy a várost, az 1810^{dik} esztendeig kérdésbe nem jött, mivel addig a város egy régi, 1745^{ben} költ (...) contractus mellett tractáltatott,¹⁰⁸ melybe minden regale beneficiumok is belefoglalva voltak, de minekutána a lefolyt urbarialis per következtében a földesuraság

¹⁰⁴ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1819. – A jelentés kelte: 1819. december 21.

¹⁰⁵ Uo. 1820. Deputationalis jelentés, készült 1820. április 13-án

¹⁰⁶ Uo. 1819. Pest megyei kisgyűlési jegyzőkönyv 4199/1819. sz.

¹⁰⁷ nyert

¹⁰⁸ tartatott, működött

oda utasított, hogy az *urbarialis praestatiokra*¹⁰⁹ nézve a várossal *perennalis*¹¹⁰ *contractus* kössön, a *regale beneficiumok* mindazáltal a földesuraságnak szabad *dispositiojára*¹¹¹ hagyattattak, és a város akkor a *regale beneficiumokat* is különös¹¹² *contractus* mellett az uraságtól árendába kérte, feltámadott a vásári jövedelmek eránt való kérdés, mely akkor közmegegyezéssel úgy intéztetett el, hogy mivel a 3 első vásárok a földesuraság kérésére *conferáltattak*, és a fent említett 1745^{dik} évi *contractusban* a város által az uraságtól árendába vétettek, ezen három vásárok az uraságot illessék, ketteje birtokában pedig a város, minthogy azokat egyenesen maga *impetrálta*, maradjon. Mely szerint a város (...) *contractus* mellett ezen 3 vásárokat az uraságtól árendába ki is vette, egyebet magának fent nem tartván, hanem az azok eránt tehető *jussaira* nézve a törvényes utat, és így ezen intézetet egy későbbi, az 1813^{dik} esztendőben kötött (...) *contractusban* is helyesnek megesmérte és megerősítette.

Ezen állapotban maradt a dolog az 1819^{dik} esztendőnek Szent György napjáig, mellyel a várossal kötött utolsó *contractus* megszűnt, hanem akkor a város az urasággal a haszonbér eránt meg nem egyezhetvén, az uraság a *regale beneficiumokat* úgy, valamint azokat a város eddig árendában tartotta, következésképpen az említett három vásárokat is, általadta árendában egyik *közbirtokosnak*, te(kin)t(e)tes tahi Tahy Antal úrnak, aki az első vásár jövedelmeit békességben bé is szedte, a város az eránt csak kérdéseket utóbb támasztván, és a fent érdeklött *recursusokra*¹¹³ fakadván.

Melyek szerint nem igaz a városnak azon előadása, mintha ő lett volna az 1819^{dik} esztendei Sz. György napjáig a 3 kérdésben lévő vásároknak békességes birtokában, és hogy attól akkor erőhatalommal fosztatott volna meg. (...) A város nem-sokára azon három vásároknak királyi *privilegium* mellett való elnyerése után, az 1745^{dik} esztendőben tudniillik, amikor azoknak jövedelmei hogy kit illettek még friss emlékezetben volt, azokat az uraságtól árendába vévén, azt világosan megesmérte, hogy ezen 3 vásárok az uraság *jussai* közé tartoznak, és hogy az uraság azoknak birtokában legyen, mivel különben azokat árendába nem vette volna, s ugyanazért az uraság azoknak birtokában akkor is megmaradott, mikor az 1810^{dik} esztendőben a *regale beneficiumok* az *urbarialis praestatioktól* elválasztatván, a város által különös (...) *contractus* mellett az uraságtól árendába vétetődek.

Minthogy tehát ezekből világosan kitetszik, hogy a kérdésben lévő 3 vásároknak jövedelmeit a város még eddig sohasem mint tulajdonos, hanem csak mint árendás szedte, azoknak birtokában pedig mindég az uraság volt, kérjük a várost oda utasítatni, hogy vélt *jussait* a törvények által kiszabott úton keresse.”¹¹⁴

A földesurak véleménye tehát semmit sem változott. Most is azon a véleményen vannak, hogy az első három vásár az övék, mert azokat a földesúr közbenjárásával kapta a város. Visszautalnak az 1810-ben kötött első *regáleszerződésre*, és azt állítják róla, hogy a város beleegyezett abba, hogy ezek a vásárok a földesurakat illessék. Az, hogy a város ugyanebbe a szerződésbe bevetette, hogy fenntartja a vásárokhoz való jogát, az a földesurak szerint semmit sem jelent. Amint mondják, a város

¹⁰⁹ földesúri szolgáltatásokra

¹¹⁰ örökös

¹¹¹ rendelkezésére

¹¹² külön

¹¹³ folyamodványokra

¹¹⁴ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1820. évi iratok, d. n.

„ezen 3 vásárokat az uraságtól árendába ki is vette, egyebet magának fent nem tartván, hanem az azok eránt tehető jussaira nézve a törvényes utat.” Ugyan mit tehetett volna még a város? A körülményeket ismerve ehhez is óriási bátorság és elszánás kellett. Azt is fenntartás nélkül állítják a földesurak, hogy Tahy Antal „az első vásár jövedelmeit békességben bé is szedte, a város az eránt csak kérdéseket utóbb támasztván.” Holott a korábban ismertetett iratokból egyértelműen kiderül, hogy a Tahy Antal bérlőségébe eső első vásárt megelőzően a városiak a járási főszolgabíró állásfoglalását kérték arról, hogy mit tegyenek, és az ő utasítására adták át Tahy Antalnak a vásári bevételt, mégpedig vármegyei kiküldött tisztviselő jelenlétében. A vármegyei küldött jelentéséből világos az is, hogy a vásáron felolvasták a bérlő előtt a város levelét és a rá adott főszolgabírói választ.

A vádak tehát roppant magabiztosan utasították vissza a földesurak. Annyira biztosak voltak az igazukban, hogy folyamodványt intéztek a vármegyéhez, amelyben elszenvedett sérelmeik orvoslását kérték. A szegény elnyomott földesurak panaszja ez az erőszakos és gátlástalan jobbagyok ellen. A beadvány így kezdődik: „A törvényeknek az lévén a tárgyak, hogy ki-ki a maga igazában általok védelmeztesse, s oltalmok alatt ki-ki a magáéval a kiszabott renden-módon élhessen, a magáét szabadon és minden háborgatás nélkül bírhasssa, és annak hasznát vehesse. Akik a törvények rendszabása ellen tehát másokat az igazaikban háborgatnak: méltó, hogy a törvényeket végrehajtó hatalom őket példásan megbüntesse és a gyengébbet az erőhatalom ellen igazságában oltalmazza és jussaiban fenntartsa. Mert ha a Társaságban¹¹⁵ a törvények az erőhatalmat nem zaboláznák, az meg nem állhatna, hanem fenékiül felforgattatna. Ezen t(ekintetes) n(emes) vármegyében fekvő Pataj mezővárosnak előjárói és lakosai mindazonáltal nem ügyelvén a közbátorságnak fennmaradására és az őket is másokkal egyaránt kötelező törvényeknek szentségére, a földesúri jussokat annyira tapodják, s bízván erejekben makacosságoknak, (...) az úri jussok ellen szegezésének annyi példáját adják, hogy ellenek a t(ekintetes) n(emes) vármegyének, mint törvényeink egyik fő végrehajtójának ezennel méltó panaszunkat alázatosan elébe terjeszteni s kegyes pártfogásáért esedezni, és a törvényekkel ellenkező erőszakoskodásaikért leendő példás megbüntetésükért könyörögni kéntelenítettünk.”

Kérésüket alátámasztandó a Luca napi vásáron történeteket is elmesélik: „A múlt 1819^k esztendei december hónapban (a) Pataji vásár alkalmatosságával nyilván és közönségesen megtámadták egyik földesúrtársunkat és az ő embereit, az úri jussoknak letapodására mind előjáróik, mind a lakosok felzendültek, és nagy csapatokban öszveseregelvén a tilalmas lázadásokat egész dühösséggel gyakorolták. Ugyanis minden esztendőben öt országos vásár tartatván Pataj mezővárosban, azok közül három az uraságoknak, kettő pedig a városnak vagyon királyi adománylevél mellett adatva. Az uraságokat illető vásárok közül egyik az 1819^k esztendei december hónap 13^{dikán} tartatván, a város ezen vásárt megelőző napon a vásárálláson lévő urasági nagy vendégfogadó elébe, ámbár korcsmáikat nem volna szabad szaporítani, s ezen vásárhoz semmi jussok nem lett volna, erőszakosan egy korcsmát építetvén nádból, melyet azon földesúrtársunk megengedni nem akarván midőn cselédjeinek azt parancsolta volna, hogy azon nádolást bontanák széjjel, a pataji lakosok rút káromkodások között öszvecsoportosultak s lármáztak: Üsd az ebadta teremtetét, üsd agyon! Ezen fenyegető szavakra a cselédek nem mervén a bontáshoz kezdeni, hanem

¹¹⁵ társadalomban, államban

a földesúrtársunk (az) egyik cselédjének kezéből a fejszét kivévén maga kezdte a nádkorcsmát bontani. Ekkor Bohus Tóth István nevű lakos, ki azon alkalmatossággal a felzendült nép előtt, midőn a földesúr kérte volna, ki legyen az, aki őt így megragadni bátorkodik, feleletül magát Haramia Tóth Istvánnak kiáltotta, nekiment dühösen a földesúrnak. Általnyalábolyán megragadta és megtaszigálta, a cselédeket pedig mindegyre agyonveréssel fenyegette. Szinte hasonlóképpen viselte magát egy a város által odarendelt esküdt ember is, aki azt kiáltotta: Az urat ne bántsátok, de tisztjeit, cselédjeit üssétek! Ezenközben az odatódult és csődített számtalan sok ember is mind azt kiabálta: Üssétek, verjétek! S azonközben mindennemű csúfolódásokat, gúnyolásokat és gorombaságokat követett el, elannyira, hogy ha a földesúrtársunk jussainkat tovább is védelmezte volna, az öszvecsoportozott (tömeg) bizonyosan gyilkosságra vetemedett volna, de az ily dühös erőszakoskodásnak engedvén közülük kivergődött. Mindezek a vásárt megelőző napon történtek. (...)

Meg nem elégedvén a bíró és a tanács ezen háborgatásainkkal, hogy még a jussaink általok rútábbul is tapodtathassanak és továbbá is minket bosszújuk tárgyává kitehessenek, másnap hajnalban a bíró azon földesúrtársunk szállására menvén, minthogy az idő kora volta miatt véle nem szólhatott, a hajdú által azt izente, hogy minekúána a csendesség helyre volna állítva és a vásárhoz a városnak semmi köze nem volna, tétessen meg minden rendelkezéseket a vásár eránt, és a vásári cédulákat osztassa ki. Földesúrtársunk nem vélvén, hogy ezen izenet alatt valamely ravaszság lappangana, a vásár körül az uraság részéről a rendelkezéseket megtette. Azonban a bíró a tanáccsal együtt az ellenkezés folytatása végett öszvegyűlvén nem a városházánál, hanem a makacsságoknak nyilvánosságosabb üzése végett éppen azon házban vette ülését, mely a földesúr szállásával ellenben által vala, és ottan a vásári jövedelmek elfoglalását meghatározván, mintegy déledött 8 óra tájban az utcára kiáltván a dobot megverette, és a gúnyolás nagyobbitása kedvéért az hirdettetett ki, hogy minden ember jöjjön oda, mert nagy újságot fognak hallani. Ezen gúnyoló kihirdetés után újonnan megverettetvén a dob, azon nagy újság abból állott, hogy minden embernek kemény büntetés alatt megtiltatott az uraság cédulaházában cédulát váltani, különben aki ellenkezőt cselekedni bátorkodnék, ami baj éri, magának tulajdonítsa. Ezen kihirdetésnek lett is foganatja, mert minden ember a várostól rendeltetett helyen váltván cédulát, az uraság legalább 600 forintokban megkárosította.¹¹⁶

Az előadottak néhány ponton mindenképpen ellenkeznek a tényekkel. Azt állítják, hogy az öt országos vásár (...) közül három az uraságoknak vagyon (...) királyi adománylevél mellett adatva. Pontosán tudták pedig, hogy mindhárom vásártartási oklevélnek a város a címzettje, és az elsőnek csak ajánlója a földesúr. A kocsmáállításról is mást mondott korábban az uraság. A vásáron jelen lévő megyei kiküldött szerint akkor csupán azt kifogásolta, hogy az *urbarialis korcsmáltatást oly helyre tették, ahol neki a borméretésben kárt okoznak*. A legalább 600 ft-ban megjelölt kár is túlzás lehetett. Tudjuk, hogy az előző, az 1819. évi Péter-Pál napi vásár bevétele alig múlta felül a 250 ft-ot. A földesurak célja egyértelmű: el akarnak venni a várostól mindent, ami elvehető, egyúttal pedig a lehető legkeményebben meg akarják büntetni és büntettetni az engedetlen alattvalókat.

A város visszautasította a lázítás vádját, és elmondta a történekről a maga változatát: „*Ezt az egész rajzolatot igen sérelmesnek látjuk, el sem is fogadhatjuk, mert*

¹¹⁶ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1820. d. n. – A beadványt a Pest vármegyei közgyűlés 1820. január 18-án tárgyalta.

mikor az elöljáróság a város javára és annak boldogsága előmozdítására, avagy tudva való jussa fenntartására a városházánál végez és csendesen azt a maga helyén végrehajtani kívánja *Verb(őczy) tör(vény)könyve* II. rész 12^{ik} titulusa és 6^k-7^k §-ai következtében, lázadás-é az? Nincs könnyebb, mint azt írni vagy mondani, hogy lázítottok. De ki ellen? Ellenben mikor az uraság többedmagával általjön és a törvény útján kívül a maga gondolatja szerint azt gyakorolja, ami tetszik, és erőszakosan a várost olyanokra kötelezi, amelyekkel nem tartozik, vagy hogy a lakosokat szabadon nyomorgassa, igazságos-é az? Mindazonáltal senki a tisztelt uraság ellen nem szegte magát, sem dühös lázadásokat még csak gondolattal sem gyakorolt. (...)

Ezen egész előadás hogy korántsem felel meg a valóságnak, azt kiváltképpen az ottan jelen volt részre nem hajló idegen vásárosok bizonyíthatnák meg, de az ott volt városiak is hit alatt¹¹⁷ bebizonyíthatják, hogy senki az uraságot, sem annak embereit illetlen szóval sem bántotta, noha meglehet, hogy az uraság részéről éppen csak az volt a cél (miképpen a számtartó szavából is megtetszett), hogy az ingerlés által a lakosság valami főben járó hatalmas cselekedetre provokáltatnék.¹¹⁸ De nem úgy történt, megtetszik a következő előadásból: Igaz ugyanis, hogy mi a vásárban eleitől fogva volt szokásaink szerint nádból kerített korcsmát egy-két akó borkelés okáért vásári szabadságunknál fogva állítottunk, most annyival inkább, hogy a szegénység miből is portióját¹¹⁹ s árendáját nem tudván megteremteni, legalább a bora fogyna és kelne. A tekintetes uraság pedig valamint a vásárjainkhoz való jussunkat, úgy ezen kis bormérésbéli hasznunkat erőhatalommal el akarván tőlünk ragadni, tisztjeivel, cselédjeivel, bérben fogadott embereivel, mindössze(sen) tizenhated-magával és fegyveres kézzel morgónkhoz jövéen, nem mi az uraságot, hanem a tisztelt uraság minket a legnagyobb indulattal támadott meg, és noha az ott lévő lakosaink a legalázatosabb tisztelettel kérték, hogy feltett szándéka szerint bennünket háborgatni ne méltóztasson, de senkire és semmi kérelemre nem ügyelvén az egyik cselédjének kezéből kiragadott fejszével említett morgónkat nagy indulattal pusztítani kezdte, és amidőn a bormérés alá odavitt hordaikat is szegény lakosainknak bé akarta vagdalni, nem káromkodások vagy más illetlen szavak, hanem alázatos kérések és könyörgések által kívánták az ott lévő lakosaink az esküdttel egyben a t(ekinte)tes arendátor úrnak felháborodott indulatját tartóztatni, mely méginkább gyulladván benne, (egyikükhöz) – aki különben legnagyobb tisztelettel imádtat- fordulván a fejszét néki fogta, és: Mindjárt beléd vágom ezt a fejszét! – mondotta. Ezen szó olyan elegy-belegy nép közt nem botránkoztató-é? De mégis azt, hogy üssétek, verjétek, senki sem mondotta, mert nyilván tudni való az a magyar szokás szerint, hogy mikor már azt kiáltják, üssétek, már akkor ütik is. Itt pedig a t(ekinte)tes urat még csak gondolattal sem bántották, hanem akik esmérték, jobbágyi tisztelettel illették.”

A vásári kidobolás is másképpen történt a városiak szerint, mint ahogyan azt a földesurak írták: „Ezen előadás és vád is alázatos tisztelettel mondván hijjános és nem tökéletes. Mert ugyanis városunk bírāja, mint akinek leginkább szívéen feküdt a közcsendességnek fenntartása, a vásár napján korán, minthogy nála egymást érte a jelen(t)getés, kiment a külső vendégfogadóhoz, személyesen akarván a t(ekinte)tes arendátor urat az engedelmes békességre megkérni, de még akkor nyugodván a t(ekinte)tes úr, véle nem szólhatott, hanem az ispánjának mondotta, hogy tisztelete

¹¹⁷ eskü alatt

¹¹⁸ indíttatnék

¹¹⁹ adóját

mellett jelentené meg azon kérését, hogy az elkezdett háborgatástól és a lakosok keserítésétől szűnne meg a t(ekinte)tes úr, mi ugyan semmiben sem akarjuk a t(ekinte)tes úrnak törvényes jussait bántani. És azzal onnan eljövén, csakhamar utána jönnek azzal az izenettel, hogy a t(ekinte)tes úr újabban elkezdette háborgódását a morgónál. Melyre való nézve városunk bírása tanácsot gyűjtven a városházánál, amint feljebb is mondatott, és a tanácsgyűlésre beszólítván a városnak értelmes érdemesebb lakosait, a dolognak mibenlétét szívfájdalommal eleibek terjesztette, holt is egyező akarattal világos jussainknak fenntartása meghatározatott. Mind az öt országos vásárok pedig mostan uralkodó legkegyelmesebb Felségünknek újabb királyi adománylevele mellett Pataj városának, annak lakosainak előmenetelére és boldogságára lévén hagyva és ajándékozva, azt senkinek másnak nem engedhetjük, azért is annak rendi és szokott módja szerint az akkori vásárnak gyakorlásához hozzáfogtunk. Minthogy pedig a t(isztelt) uraság ezen vásárt is, valamint a péter-pálit erővel el akarta foglalni, és az arra való készülteket nyilván meg is tette, szükségképpen azt kellett a vásár felszabadítására publicáltatnunk, hogy a vásár a városé lévén, a szükséges cédulák és passusok váltását a bíróságnál¹²⁰ lehet megtenni. De nem előtte való dobolással, hogy majd újságot fognak hallani, ezen gyermeki gondolat eszünkben sem volt. Megértvén a t(ekintetes) arendátor úr ezt, elsőb tisztjei által, azután pedig maga tiltott bennünket a vásároktul, de mi tisztelettel azt deklaráltuk,¹²¹ hogy a város ebbéli jussától (kezében lévén a privilegium) el nem állhat, és azt nem engedheti. Mely declarationkra¹²² indulatba jöven a tisztelt uraság, mindnyájunknak, kik a céduлахázban voltunk, méltatlan szemrehányásokat tévén bennünket nagy bosszúsággal, fenyegetésekkel és lealázásokkal elhagyott. De ellenünk felgerjedett haragját meg nem fojthatván, csakhamar visszajött, és azt vetette elébünk, hogy: Mi módon bátorzkodunk a nemesi jussokba gázolni, miért kényszerítjük arra, hogy a vásárra hajtott marháitól helypénzt fizessen? Mondván, ő ugyan kész cédulát váltani, sőt kényszerített a céduलाadásra bennünket, így szólván: Ha 100 ft-ot kell is érte fizetni, megadja, de azután majd meglátja a város, mit nyer vele. Hogy a marháit a város hadnagya letartóztatja és céduला nélkül kibocsájtani nem akarja, s több efféle praetextusokkal¹²³ érdekelvén és vexálván¹²⁴ bennünket, mi a legcsendesebb magunk mérséklésével és belső tökéletes érzéssel azt feleltük: T(ekinte)tes úr, méltóztasson meghallgatni bennünket, és méltóztasson megszűnni háborgatásunktól, mi nem földesurainknak, de akármely nemesembernek sem szoktunk marháitól helypénzt venni, és arra kértük emellett, hogy mutattatná meg azon embert, aki marháit letartóztatja és céduಲaváltásra kényszerítette, mi érdeme szerint meg fogjuk büntetni, és ennek kikeresésére esküdt személyt is küldöttünk, de senkit sem tudván mutatni általlátuk azt, hogy a dolog csupa kötelődés volna. (...)

Az is mondatik a t(ekinte)tes arendátor úr által, hogy a vásár elfoglalása által 600 ft-tal legalább megkárosított, melyre mi azt feleljük, hogy egy xr-ban sem károsított meg, mert a jövedelem a várost illetvén, ahhoz másnak senkinek jussa nem lehetett. Különben pedig a jövedelem n(em)z(e)tes Jeszenszky János úr

¹²⁰ a vásárbíróknál

¹²¹ kinyilvánítottuk

¹²² kijelentésünkre

¹²³ ürügyekkel

¹²⁴ zaklatván

t(ekintetes) n(eme)s vármegye esküdtje előtt olvastatván meg, annak valóságát a vásárbírák contra quietantiaján¹²⁵ előmutathatjuk.”¹²⁶

Az események kivizsgálására kiküldött vármegyei küldöttség jelentéséből kiderül, hogy a földesurak vádjai csak kis részben igazolódtak be: „*A feladott panaszokból az, amely a város elöljáróit úgyszólván egyedül érdekli, és amely a további botránkoztatásra is alkalmatosságot nyújtott, hogy ti. a múlt decemberi vásárban a város korcsmát állított, kijöven, de az elöljárók sem tagadván, az eránt magokat úgy nyilakoztatták ki, hogy mivel mind az öt vásár nekik volt adva, a vásárhoz jussukat tartották és tartják, s azt vélték, hogy ott bort is szabadon mérhetnek.*”¹²⁷

A dolgok ilyen állása közepette a város vezetői gondoltak egy nagyot: összeállítottak egy 23 melléklettel felszerelt kérvényt, és elküldték Bécsbe. Tették ezt azon az alapon, hogy a kiváltságokat a királyoktól kapták, ezért a királynak kell a vitát eldöntenie. A kérelmet 1820. július 12-én vette át a bécsi udvari kancellária.¹²⁸

Választ a beadványra 1823 végén kaptak a helytartótanács közvetítésével, amely a 28711/1823. számú leiratában közölte a várossal a királyi rendelkezést. E szerint érvényes az 1813-ban kötött bérleti szerződésnek azt a pontja, amely megosztja a vásárokat úgy, hogy a földesuraknak az 1725-ben nyert három vásár, a városnak pedig az 1780-ban és 1795-ben kapott két vásár jövedelmét biztosítja, és a patajiakat keresetükkel a törvény rendes útjára utasította.¹²⁹ Az intézkedés tehát a földesúri álláspontot fogadta el. Figyelmen kívül hagyta, hogy az előző – az 1810-ben kötött első- szerződésben a város fenntartotta a vásárokhöz való jogait, és eltekintett attól is, hogy mindegyik a kiváltságlevél a városnak szól, és nála is van. A döntés azt jelentette, hogy a város nem vitathatta tovább a földesurak vásári bevételekhez való jogát.

A patajiaknak tehát nem volt más választásuk, mint pereskedni. 1824. október 24-én, az úriszéken indult meg a visszahelyezési per. A várost, mint felperest, mindvégig a megyei tisztiügyész képviselte a tárgyalásokon.¹³⁰ A perben a felek azokra a bizonyítékokra alapozták az érveiket, amelyeket korábban a vármegye, a helytartótanács és a királyi udvar elé már beterjesztettek. A felperesi keresetlevél fizikai mi-voltában is megegyezett azzal a folyamodvánnyal, amelyet a város 1820 nyarán Bécsbe küldött.

Nem meglepő, hogy Pataj eredmény nélkül tárta érveit és kiváltságleveleit az úriszék elé. De azért két évbe telt, amíg megszületett a döntés, amely szerint „*minekutána a tiszti pártfogó ügyész úr sem azt, hogy az említett város ezen vásároknak ususában mint tulajdonos valaha lett volna, minden beperesített próbáival is meg nem mutathatná, sem pedig (...) a vásárok birtokából történt hatalmas kivettetését a városnak (...) és a földesuraságok részére történt elfoglalását meg nem próbálhatná,*” a visszahelyezés megítélésére ok nem volt. Ugyanakkor kimondta az úriszék, hogy a privilégium kérdésének megítélésében nem ő illetékes, hanem a királyi tábla.¹³¹

¹²⁵ ellennyugtáján

¹²⁶ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai. Felperesi keresetlevél 13. számú melléklet, dátuma: 1820. április 10.

¹²⁷ Uo. Vásári per iratai, 1820. Deputationalis jelentés, kelt 1820. április 13-án.

¹²⁸ Ez a folyamodvány lett az 1824-ben induló vásári per felperesi keresetlevele.

¹²⁹ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1823. – Dátuma: 1823. november 18.

¹³⁰ Uo. 1837. Perkivonat I.

¹³¹ Uaz 4.

A város fellebbezett, így az ügy Pest vármegye törvényszéke elé került, amely 1827. február 14-én hozott döntést. Ez nem látta megalapozottnak az úriszéki ítéletet, kimondta, hogy a város kérése jogos, a per pedig nem haladja felül az úriszék hatáskörét, mivel a kérdés *„nem a privilegiumnak meg vagy meg nem állhatósága, ”* hanem *„az uraság s jobbágy között vagyon.”* Ez után az ítélet után az alperes földesurak fellebbeztek volna, ha kaptak volna rá lehetőséget. De nem kaptak, hanem a vármegye az ügyet folytatás végett visszaküldte az úriszékre, amelynek 1827. október 5-i ülésén a tisztiügyész azt indítványozta, hogy *„miután a bíróságot megállapító törvényszéki ítélet egyszersmind a per érdemét is a városi község javára eldöntötte, ”* az úriszék marasztalja el az uradalmat, és ítélje meg a város által felszámított károkat és költségeket. Ítélethozatal ekkor nem történt, hanem az ügy felsőbb beavatkozásra a királyi táblához került,¹³² amely az 1829. szeptember 16-i ülésén megerősítette, hogy a perben az úriszék illetékes eljárni.¹³³ Az ügy tehát visszakerült az úriszékhez, amely ezt követően hat évig nem tárgyalt az ügyről, és csak 1835. április 29-én hozott ítéletet. E szerint *„a vádlevél kitétele szerént az adatott elő, mintha a pártulfogott város a kérdéses három vásárok(nak) tulajdonosi jussal gyakorlott használatában lett volna, ”* és ennek *„birtokából az alperes uraság által erőszakosan kivettett volna.”* Ez azonban nem bizonyosodott be, ezért *„a visszahelyeztetésnek hely nem lévén, az alperes uraság a pártulfogott város keresete alól feloldoztatik.”*¹³⁴

A város ismét fellebbezett az ítélet ellen, amelynek során újabb iratokat is beszatolt, és az ügy újra a vármegye elé került. Az 1835. szeptember 21-én tartott kisgyűlésen a vármegye ismét a város érveit látta megalapozottnak, és megállapította, hogy *„a felperes község vásárait mindig tulajdonosi jussal használta. (...) Őt vásároknak lévén folyvásti használásában a város, hijában ragaszkodik az uradalom oly igen az 1745-diki szerződéshez, kétséget sem szenvedhetvén ezek szerént a városi község birtoka s a kérdéses vásárokból lett erőszakos kivettése.”* A földesurak ugyanakkor továbbra sem láttak semmit bizonyítottnak a felperesi állításokból.¹³⁵

Az ügy ezek után visszakerült az úriszékre. Itt 1836. március 22-én ismét a földesurak számára kedvező ítélet született: *„Minekutána a felpereseknek (...) oklevelei (...) az alperes uraságok velős észrevételei ellen éppen semmit sem próbálnának, az (...) alperesi tulajdonosi használatot meg nem cáfolnák, sőt (...) az sülné ki, hogy a patajiak emlékezetet felülmúló időktül contractus szerént tractálván nemcsak az urbariálékat és a regale beneficiumokat, sőt a pusztákat is mindig hasznabérben bírták, s ekképp a követelt három vásárok tulajdonos használatában a felperesek soha nem is lehettek, az erőszakos kivettést pedig, mint a visszahelyeztetési keresetek másik alapfeltételét éppen semmivel sem tanúsítanák, ezekhez képest (...) a kért visszahelyeztetésnek helye nem lévén, a felperes község vádbeli keresetétől birói-képpen elmozdítatik.”*¹³⁶

A város a rá nézve elfogadhatatlan döntés ellen ismét fellebbezett. A vármegyei törvényszék, mint fellebbviteli bíróság 1836. június 24-én a következőleg ítélte: *„Azon országos három vásárok birtokába és használásába kívánván a pártfogó tisz-*

¹³² A vásári per királyi táblához való küldését elrendelő bírói végzés 1827. december elején született. – BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1827. – Dátuma: 1827. december 18.

¹³³ Uo. 1837. Perkivonat 5.

¹³⁴ Uaz 11.

¹³⁵ Uaz 11-13.

¹³⁶ Uaz 13.

tiügyész Duna Pataj m(ező)városa közönségét ezen perrel visszahelyeztetni, melyeknek mint egyedül és kirekesztőleg a városi közönség részére conferáltottnak békességes birtokában és használatában (az) 1725-ik eszt(endő) óta szakadatlanul bent volt, s amelyből (az) 1819-ik eszt(endőben) a helybeli földesuraság által erőhatalommal kiüttetett. (...) Az alperes uradalom pedig tagadván a felperes községnek a kérdéses három vásárokhoz állított minden tulajdonosi jussát, mind abból lett kiüttetését, sőt azt állítván, hogy azon három vásárok valamint a földesuraságnak conferáltattak, úgy annak tulajdonosi birtokában mindig a földesuraság volt, a község pedig azokat csak árendában bírta, következőleg annak tulajdonosi jussából, melyben a község soha nem volt, ki se üttethetett, hivatkozván (...) több ilyen értelmű contractusokra, melyekből úgymond világosan kitetszik, hogy a kérdéses három vásárokat a község mindenkor az uraságtól bírta árendába. (...) A pártfogó tisztügyész (...) az alperes földesuraság által is soha kétségbe nem vett hitelességű privilegialis oklevelekből, melyeknek eredetijei most is a község birtokában vannak és amelyeknek a vármegye előtt annak idejében a szokott módon közönségessé tétele alkalmatosságával valamint senki, – úgy maga az alperes uraság is, jól tudván azoknak kirekesztőleg a község részére lett költét – soha ellene nem mondott, melyet hogyha már netalán akkor, midőn” az 1725. évi „kihirdettetett, valamely oknál fogva elfelejtett volna is,” az 1780. évi és az 1795. évi „az elsőt újból megerősítő, s az előbbent mintegy újonnan kinevező privilegium kihirdettetett, bizonyosan el nem mulasztott volna, hogyha a városi közönség tulajdonosi jussáról tökéletesen meggyőződve nem lett volna, minden kétségen kívül kivilágosodik, hogy a kérdéses három vásárok az akkori földesúr ajánlására ugyan, azonban a község folyamodására és kirekesztőleg a község részére resolváltattak.”¹³⁷ A törvényszék igazoltnak látta, hogy a vásárok jövedelmét mint tulajdonát szedte a község. Az egyik döntő bizonyíték e mellett az urbárium¹³⁸ behozatalakor feltett kilenc kérdőpontra adott felelet volt, amelyben a kérdéses három vásár mint a község tulajdona szerepel. A bíróság kimondta, hogy „a felperes községnek a perbe fogott három vásárokhoz való privilegialis birtoka s használata, s abból az alperes földesuraság által erőhatalommal lett kiüttetése nyilvánosságos lévén, abba ezennel biróiképpen visszahelyeztetik, egyszersmind pedig a kiütetés idejétől ú(gy)m(int) (az) 1819. esztendőtil számítandó s az executio¹³⁹ alkalmatosságával hitelesen kinyomozandó haszonvételeknek megtérítésében az alperes földesuraság marasztaltatik.”¹⁴⁰

A perveztes uradalom az ítélet megváltoztatásáért, a város pedig perbeli költségeinek megítéléséért fellebbezett. Az ügy a Királyi Táblához került, amely 1838. január 22-én helybenhagyta a megyei törvényszéki ítéletet. A Hétszemélyes Tábla is megvizsgálta az ügyet, így 1838. szeptember 3-án itt született meg a végső ítélet. Ez is helybenhagyta a korábbi döntést, valamint megítélt a földesurak terhére 100 forint jutalmat a pártfogó tisztügyésznek.¹⁴¹

Tizennégy évi pereskedés után győzött az igazság. Kiderült a nyilvánvaló tény, az, hogy ha egy település vásártartási jogot kap, akkor a vásárok haszna az övé, nem a földesuráé. Közben azonban eltelt majdnem harminc év, amelynek nagyobb részében a földesurak szedték a vásárok hasznait. Ezért igyekeztek minden lehetséges

¹³⁷ rendeltettek

¹³⁸ a jobbágyi szolgáltatások jegyzéke

¹³⁹ végrehajtás

¹⁴⁰ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1837. Perkivonat 13–15.

¹⁴¹ Uo. Vásári per iratai, 1838. – Dátuma: 1838. szeptember 11.

módon húzni az időt. Eszközök között a leghatásosabb az volt, hogy a pert évekig nem vitték az úriszék elé, megakasztva ezzel a dolgok normális menetét.

Igen nehéz idők voltak ezek a város életében. Nem volt elég a földesurakkal folyó vita az összes anyagi következményeivel, a mindennapi életben is komoly zavarok keletkeztek. Ebben is szerepet játszottak a földesurak, akik nem átalították a lakosság egyes csoportjait a városvezetés ellen hangolni. Ez, a túlzott földesúri követelések, a város bevételeinek megcsapolása, a perekkel kapcsolatos kiadások és csalódások meglehetősen reménytelen helyzetbe hozták a várost és annak vezetőit. Erről ad képet a tanács egy 1827-ben írt, vármegyéhez címzett levele: „*Minekutána szegény közönségünk az urbarialis processusnak¹⁴² terhes súlyaitól (...) (és) a méltóságos földesuraságaink által elfoglalt 3 vásárjainknak állapotjában (...) nyomattatnék, (...) akár mint erőlködünk is közboldogságunk és belső csendességünk eszközlésére, soha bizonyos és megnyugtató lépéseket nem tehetünk, ugyanis ezen keserves sorsát városunknak még egyes lakosaink is érezvén, szemrehányásokkal állanak elébünk, békétlenkednek, és már a jó rend fennmaradására sem akarván tekinteni, engedetlenségre láttatnak emiatt elhajolni. A tekintetes nemes vármegye előtt pedig bölcsen tudva vagyon az – reménylünk, hogy a mi városunk ezelőtt, míg csendesebb állapotban volt, sem magára, sem a publicumra¹⁴³ nézve hátra nem maradt, sőt minden környülállásokban magát megkülönböztetni kívánta, és örült, ha törekvései és megbizonyított pontos készségei által a közjónak előmozdításában legkevesebb részt is vehetni szerencséje lehetett. Most azonban, amiolta sorsunkat több szövevényes bajokkal kevertetni látjuk, elbágyadt csüggedéssel érezzük tehetetlenségünket, és szomorúan kelletik megvallanunk, hogy sem tulajdon közönségünk, sem a méltóságos földesuraság, sem a tekintetes nemes vármegye részire tartozandó kötelességünket úgy, amint kellene és amint magunk is kívánnánk, nem tehetjük. Ilyen szorongató környülállásaink között annak okáért alázatos könyörgésünkkel járulunk a tekintetes nemes vármegye kegyes színe eleibe, (...) méltóztassa azt (...) ki-
eszközölni, hogy ily nagy ínségre jutott szegény városunk nagyon megunt hosszas processusaink bajaitól már valahára megszabadulhatván, arra a régen óhajtott boldog állapotra juthatna, hogy előbbeni erejét visszanyervén, a publicumnak teljes készséggel és örömmel szolgáló része újra lehetne.*”¹⁴⁴

A vásári per ez után a levél után még több mint tíz éven át, az úrbéri per pedig még ennél is jóval tovább tartott. A patajiaknak abba a régen óhajtott boldog állapotba később sem sikerült visszajutniuk. Még a bíróság előtt bizonyítható káraik sem térültek meg soha.

¹⁴² úrbéri pernek

¹⁴³ közönségre

¹⁴⁴ BKMÖL V. 320/a Vásári per iratai, 1827. – A levél dátuma. 1827. június 3.

Többször előforduló idegen szavak és rövidítések jegyzéke

administratio = igazgatás, intézés
arenda, árenda = bérlet, bérleti díj
arendál, árendál = bérbe vesz
arendator = bérlő
beneficium = jövedelem, javadalom,
conferál = ad, átad
contractus = szerződés
dominalis, dominális = urasági, földesúri
d. n. = dátum nélkül
Ft = forint
impetrál = nyer, kap
indorsata = hátirati intézkedés
juss = jog
naturálék = természetbeni járandóságok
notarius = jegyző
oppidum = mezőváros
passus = járlatlevél
personalis = személynök
praestatio = teljesítés, tartozás
privilegialis = kiváltságos
privilegialt = kiváltságos
privilegium = kiváltság, kiváltságlevél
processus = per
protestál = tiltakozik
publicál = kihirdet, közhírré tesz
publicum = közönség
recomendatio = ajánlás
regale, regále = királyi jog, haszonvétel
repositio = visszahelyezés
resolvál = kötelez, kinyilvánít
tí., t. i. = tudniillik
titulált = nevezett
tractál = tart, működik
ún. = úgynevezett
urbariálék = földesúri járandóságok
urbarialis, urbariális = úrbéri
usus = haszon, használat,
xr = krajcár

Kecskemét és Hetényegyháza egyesülése

1972–1982

A mai Hetényegyháza területe már az Árpád-korban is lakott volt, a település valószínűleg a tatárjárás során pusztult el. Egy 1456-ban kelt oklevélben Kecskemét pusztái között sorolják fel.¹ A város eme külterületére 1902-ben Kada Elek polgármester telepített le mindszei kubikosokat, akik vállalták, hogy telkükre szőlőt és gyümölcsfát ültetnek. Az 50 házzal létesült kis telep gyorsan virágzásnak indult és hamarosan az óriási kiterjedésű kecskeméti tanyavilág egyik jelentős központja lett. Hetényegyháza, mint a város nyíri határrésze, sajátos szerepet töltött be a városkörnyéken belül. Itt nem alakultak ki nagyobb birtoktestek vagy városi bérelt területek, hanem a letelepült kisparaszti és zsellérek mellett gyakran városi iparosok, kereskedők, közalkalmazottak vásároltak itt kisebb szőlőket, gyümölcsösöket.

Hetényegyházát mint külterületi lakott helyet és másik négy, szintén Kecskeméthez tartozó tanyaközpontot (Szentkirályt, Városföldet, Helvécit, Agasegyházát) a Belügyminisztérium 5203-3/2/8-13/1951. VII/3. számú rendelete 1952. január 1-i hatállyal nyilvánította önálló községgé.² A város közelében működő önálló községnek a történelmi célja és szerepe a tanyás területek elmaradottságának felszámolása, az alapellátás helyi biztosítása, illetve a tanyai beköltözők fogadása volt. Hetényegyházának az önállóság elsősorban azt jelentette, hogy a szőlő- és gyümölcsstermesztéstől addig elválasztott lakóhelyi funkciók és az alapfokú ellátás bázisai kialakulhattak. A központi terv – a mezőgazdasági nagyüzemi termelésre való átállítása – pedig hosszú távon arra ösztönözte a lakosságot, hogy a község belterületén építsen lakóházat. Hetényegyháza közigazgatásilag a kecskeméti járáshoz tartozott, de Kecskemét, mint város (és nem csak mint járási- illetve megyeszékhely) sem veszítette el vonzó, szívó hatását az önállóvá vált községgel szemben. A két település közelsége (a kecskeméti és a hetényegyházi távolsága között légvonalban 7,6 km volt a távolság) már eleve magában hordozta a szoros kapcsolatok lehetőségét, úgy a munkaerő-áramlás, mint a kultúra és az egészségügy terén.³ Bár a községi önállósággal bíró Hetényegyháza élvezte a függetlenség előnyeit, de érezte a község növekedésével együtt járó megnövekedett fejlesztési igényeket is, amelyeket azonban önerőből nem minden esetben tudott megvalósítani. Ez vezetett el odáig, hogy húszéves önállóság után komoly tárgyalások folytak Kecskemét és Hetényegyháza elöljárói között az esetleges csatlakozás feltételeiről, majd 1982-ben ténylegesen is egyesült a két település.

Tárgyalások 1972-ben

1972 októberében a megyei párt és tanács függetlenített vezetői beszámoltatták a Kecskemét Városi Tanács függetlenített vezetőit a IV. ötéves terv elvégzett munkáiról és a jövő tennivalóiról. Kecskemét fejlesztése kapcsán merült fel az 1952-ben a város

¹ GYÖRFFY György, 1963. I. 895.

² Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) XXIII. 305. a. A Kecskeméti Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága Igazgatási Osztályának iratai. Általános iratok. 1952/111-1.

³ BKMÖL XXIII. 551. a. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. (a továbbiakban: XXII. 551. a.) 1972. november 5-i ülés, 1. napirendi pont (20/1972. Tan. határozat).

testéből „kiszakított”, önállóvá vált községek Kecskeméthez való visszacsatolásának lehetősége.⁴ Az országos, sőt világméretű urbanizációs folyamatok nyomán követésénél ugyanis a város fejlődésének, fejlődőképességének fontos mutatói a népességszám emelkedése és a területi növekedés. Mivel Kecskemét szeretett volna az ország városait lélekszám szerint rangsoroló statisztikákban kedvezőbb helyet elfoglalni (távlati célként a 100.000 főt számláló települések sorába lépni) és ezzel együtt előnyösebb jogállást kivívni,⁵ célszerűnek tűnt, hogy a természetes szaporulat mellett lélekszámát a környező és korábban közigazgatásilag hozzátartozó településekkel újraegyesülve is növelje. Kecskemét ezirányú törekvése Hetényegyháza elképzeléseivel is találkozott. A község ugyanis az erőteljes urbanizációs hatás és a mezőgazdasági termelés iparszerűvé válása miatt fellépő egyre magasabb szintű fejlesztési és korszerűsítési igényeket önerőből egyre kevésbé tudta megvalósítani, így örömmel üdvözölte a kecskeméti egyesülési szándékot.

Annak, hogy Kecskemét a város környéki községek közül éppen Hetényegyházával kezdett ilyen irányú tárgyalásokat, több oka is volt. Kecskeméten nagy volt az igény a kertvárosi lakóövezet, a földszintes családi házak iránt, s mivel Hetényegyháza területe nagyon egészséges volt (a nagynyíri erdő közelsége miatt) és közel is feküdt a városhoz, célszerűnek tűnt errefelé terjeszkedni. Hetényegyháza a város természetes vonzáskörébe tartozott és Kecskemét kertvárosi övezetének fejlődési vonalában feküdt. A megelőző néhány évben több tucat új ház is épült a községben, melyek építői között sok Kecskemétről kitelepülő volt, akiket nem utolsó sorban az olcsó telekárak és építési lehetőségek vonzottak. A 60-as évek közepétől kezdve, Bárkai Istvánné községi vb-elnöksége alatt Hetényegyháza intenzíven és dinamikusan fejlődött, a lakosság lélekszáma nem csökkent (ellentétben sok hasonló nagyságú településsel); a községi előljáróság munkájával, lakosságellátó tevékenységével a lakók meg voltak elégedve. 1965-ben posta, 1966-ban óvoda és orvosi rendelő, 1970-ben törpevízmű és gázlerakat, 1971-ben a községen átvezető kövesút épült.⁶ A két település közötti tömegközlekedés megfelelő volt, naponta 16 pár autóbusz- és 5-6 vonatjárat biztosította az összeköttetést, így könnyítve meg a 370-400 főnyi ingázó munkába járását. A Hetényegyházával való egyesülés érvei között szerepelt az is, hogy a két település határos volt egymással, így az esetleges egyesülés nem változtatta volna meg a szomszédos községekkel való közös határvonalakat.⁷

Az egyesülés mellett Hetényegyháza is tudott érveket felsorakoztatni. A lakosság nagy része még 20 évvel a község önállósodása után is erős érzelmi és családi kötelékekkel kapcsolódott a városhoz, az idősebbek még mindig azt mondták, ha bementek

⁴ BKMÖL XXIII. 552. Kecskemét Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága V. B. ülések jegyzőkönyvei. (a továbbiakban: XXIII. 552.) 1972. november 4-i ülés, 1. napirendi pont (170/1972. V. B. határozat). Ez az egyesülési törekvés időpontilag és céljait tekintve beilleszthető abba a sorba, amelybe a Szeged-Dorozsma, Kalocsa-Foktő, illetve Tiszaújfalu-Alpár településegysítések tartoznak.

⁵ Az ország legnagyobb városai és megyeszékhelyei az Elnöki Tanácsnál kérelmezhetik a megyei várossá nyilvánítást. A cím elnyerésének feltétele volt, hogy a település lélekszáma meghaladja a 100000 főt, a város kiemelkedő gazdasági, társadalmi szerepet töltsön be és vonzáskörzete a megye határain túlra is kiterjedjen. A megyei jogú városok nem tartoztak a megye felügyelete alá, hanem az Elnöki Tanácsnak és a Minisztertanácsnak alárendelten működtek. Kecskemétet 1989. április 1-jével megyei várossá, 1990. december 1-jével megyei jogú várossá nyilvánították. BESNYÓ Károly, 1973. 442.; ÚJ MAGYAR Lexikon, 4. 588.; PETRIKNÉ VÁMOS Ida, 1996. 210.; MAGYAR KÖZLÖNY 1990/123. szám, 2414–2415.

⁶ BKMÖL XXIII. 551. a. 1972. november 5-i ülés, 1. napirendi pont (20/1972. Tan. határozat).

⁷ Kecskemét Város tanácselnökének 1972. november 5-én kelt 1684-3/1972 számú levele a Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságához. (Kecskemét Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalának Irattára (a továbbiakban: Irattár), Hetényegyháza iratai, 1652/81 szám alatt)

Kecskemétre, hogy „hazamennek”. A hetényegyházi gyerekek többsége kecskeméti születésűnek volt bejegyezve, lévén hogy ott születtek. A hetényegyházi termelők fő értékesítési piaca Kecskemét volt, és ugyancsak ott szerezték be elsősorban a tartós fogyasztási cikkek is. A község gyermekei a kecskeméti közép- (és felső)fokú oktatási intézményekben tanultak tovább, ezenkívül erősen érződött a város szívó hatása a kulturális és szórakozási lehetőségek terén is, ami meghatározó módon befolyásolta Hetényegyháza ezirányú fejlődését. A község lakóinak egészségügyi ellátása a helyi körzeti orvos és a gyógyszertár révén biztosítva volt, de a magasabb szintű szakellátásban (rendelőintézet, kórház) csak a városban részesülhettek. A hetényegyháziak felismerték, hogy a nagyobb közösségek, a nagyobb települések anyagilag is többet tudnak adni a lakosságuknak, mint a kisebbek. Ez főleg azután vált fontossá, hogy egyre több városlakó érdeklődött a hetényi telkek iránt, ők pedig a városi élethez igazították igényeiket. Ugyanakkor félt volt, hogy a község anyagi ereje nem lesz elegendő az addigi dinamikus fejlődési szint tartásához.⁸

Bár a Városi Tanács vezetői tartottak attól, hogy Hetényegyházán erősebb az önállósághoz való ragaszkodás, mint a csatlakozási igény, mégis itt tették meg az első lépéseket, gondolván, hogy ami a térség egyik legdinamikusabban fejlődő községében/községével történik, az befolyással lesz a többi községre is. Megindították a tárgyalásokat, amelyeknek eredményei – számukra is meglepő módon – elég gyorsan jelentkeztek.

A Hetényegyházi Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága és a Hetényegyházi MSZMP Pártalapszervezet vezetősége 1972. október 25-én tartott együttes ülésén állást foglalt a két település egyesítése mellett.⁹ Ugyanezen a napon a községben lévő társadalmi- és tömegszervezetek, valamint a gazdaságok és üzemek vezetőinek együttes ülésén szintén határozott és egyértelmű helyesléssel találkozott a csatlakozási tervjavaslat.¹⁰ A két település egyesüléséről szóló terveket Bárkai Istvánné tanácselnök ismertette a község lakosságával az 1972. október 29-én tartott hetényegyházi Egyetértés Mezőgazdasági Szakszövetkezet részközgyűlésén (amelyet egyúttal falugyűléssé is minősítettek). Ezen a fórumon 327 fő vett részt, akik ellenszavazat nélkül hozzájárultak Hetényegyháza és Kecskemét egyesüléséhez.¹¹ Ezután a tanácsstagok felkeresték a választópolgárokat, akiknek 89,9%-a (2436 főből 2191 fő) rövid négy nap alatt írásban nyilatkozott arról, hogy kéri és javasolja Hetényegyházának Kecskeméttel történő egyesülését.¹² Ez a szinte egyöntetű lakossági megnyilatkozás alapozta meg a Hetényegyházi Községi Tanács november 3-i ülésén hozott 14/1972. számú határozatát, amelyben kimondta Kecskemét város és Hetényegyháza község egyesülését.¹³

A város vezetősége gyorsan reagált a határozott és egyhangú hetényegyházi állásfoglalásra. A községi tanács határozatának másnapján már a Kecskemét Városi Ta-

⁸ BKMÖL XXIII. 551. a. 1972. november 5-i ülés, 1. napirendi pont (20/1972. Tan. határozat).

⁹ BKMÖL XXIII. 734. b. Hetényegyháza Községi Tanács iratai. Végrehajtó Bizottsági jegyzőkönyvek. 56/1972. V. B. határozat.

¹⁰ Feljegyzés a Hetényegyháza község és Kecskemét város egyesülésével kapcsolatos tanácskozásról. 1972. október 25. (Iratár, Hetényegyháza iratai, 1652/81 szám alatt.)

¹¹ Kivonat az 1972. 10. 29-én megtartott részközgyűlés és falugyűlés jegyzőkönyvéből. 13/1972. határozat. (Uo.)

¹² Kecskemét Város tanácselnökének 1972. november 5-én kelt 1684-3/1972 számú levele a Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságához. (Uo.); BKMÖL XXIII. 552. 1972. november 4-i ülés, 1. napirendi pont (170/1972. V. B. határozat).

¹³ BKMÖL XXIII. 734. a. Hetényegyháza Községi Tanács iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. (a továbbiakban: XXIII. 734. a.) 14/1972. tan. határozat.

nács Végrehajtó Bizottsága ülésén napirendre tűzte a két település egyesítésének kérdését és 170/1972. V.B. szám alatt javasolta a Kecskemét Városi Tanácsnak, hogy határozatban mondja ki a két település egyesülését.¹⁴ A Tanács ezt a javaslatot az 1972. november 5-ére (tehát másnapra) összehívott rendkívüli tanácsülésen el is fogadta.¹⁵

Természetesen merültek fel megválaszolásra váró kérdések és kérések is, főleg a hetényiek részéről. Ezek közé tartozott, hogy az egyesülés után továbbra is helyi ügyintéztést kívántak, amelyet a városi vezetés szakigazgatási kirendeltség formájában tervezett megoldani. A kecskeméti előjárók ígéretet tettek arra, hogy a község vezető személyei – akikhez a hetényegyháziak megbecsüléssel és bizalommal ragaszkodtak – változatlanul hivatalukban maradhatnak, feladatkörük némileg módosulva, de lényegében ugyanaz maradt volna, változást csak a funkciók elnevezése jelentett: tanácselnök helyett kirendeltségvezető, vb-titkár helyett vezetőhelyettes működött volna. A tervek szerint Hetényegyházán városi tanácstagai választókerületek kialakítására került volna sor, a megválasztott helyi tanácstagok pedig a városi testületben képviselhetnék volna Hetényegyháza érdekeit. A kirendeltség és a terület nevében – a történelmi hagyományokra való tekintettel – a Hetényegyháza elnevezés megmaradt volna. Kecskemét Város Tanácsa kinyilvánította, hogy az egyesülés után is kötelességének érzi, hogy a hetényegyházi lakosság bizalmát megtartsa, a községet fejlessze, az oktatás, az egészségügy, a kereskedelem és a szolgáltatás ellátási szintjét fokozatosan és folyamatosan emelje. A hetényiek kérdéseit megválaszolva a Városi Tanács kijelentette, hogy az egyesítésből eredően nem fognak növekedni a lakossági adóterhek. Arra azonban már nem tudott ilyen konkrét ígéretet tenni, hogy az autóbusz járatokon a helyi közlekedési díj lép-e életbe a helyközivel szemben, illetve, hogy át lehet-e térni az olcsóbb városi közműdíj-tarifára. Ezekben az esetekben az illetékes szervekkel kötendő megállapodások voltak az irányadók.¹⁶

A két település közti tárgyalások gördülékenységéhez nagyban hozzájárult, hogy a hetényegyháziak nem léptek fel túlzó igényekkel, a kecskeméti vezetés pedig úgy érezte, hogy a község csatlakozásával növekedne a város ereje.

A Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága is Kecskemét város és Hetényegyháza község egyesítése mellett foglalt állást és a testület megbízta Gajdócsi István tanácselnököt, hogy a vonatkozó tanácshatározatokat, valamint az egyéb területszervezési iratokat a Minisztertanács Tanácsi Hivatala útján a Népköztársaság Elnöki Tanácsához terjessze fel az egyesülés kérdésében történő döntés céljából.¹⁷

Mivel a legfelsőbb vezetés nem értett egyet az egyesüléssel, így az ígéretek tárgyalások után mégsem születhetett teljes és az elvárásoknak megfelelő megoldás. A Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1973. január 31-i ülésén javaslatot tett a Minisztertanács Tanácsi Hivatala Elnökének, hogy a 1024/1971. /VI. 22./ Korm. sz. határozattal módosított 1026/1970. /VII. 21./ Korm. sz. határozat 12/a. pontja alapján Hetényegyháza községet nyilvánítsa Kecskemét város városkörnyéki községévé.¹⁸ Városkörnyéki községi tanácsá akkor lehetett nyilvánítani a községi tanácsot, ha a város és a község között kölcsönösen szoros társadalmi, gazdasági, ellátási, munkaerő-foglalkoztatási, földrajzi és közlekedési kapcsolatok alakultak ki, továbbá a köz-

¹⁴ BKMÖL XXIII. 552. 1972. november 4-i ülés, 1. napirendi pont (170/1972. V. B. határozat).

¹⁵ BKMÖL XXIII. 551. a. 1972. november 5-i ülés, 1. napirendi pont (20/1972. Tan. határozat).

¹⁶ BKMÖL XXIII. 552. 1972. november 4-i ülés, 1. napirendi pont (170/1972. V. B. határozat); BKMÖL XXIII. 551. a. 1972. november 5-i ülés, 1. napirendi pont (20/1972. Tan. határozat).

¹⁷ BKMÖL XXIII. 1. a. A Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai. V. B.-ülések jegyzőkönyvei. (a továbbiakban: XXIII. 1. a.) 276/1972. V. B. számú határozat.

¹⁸ BKMÖL XXIII. 1. a. 22/1973. V. B. határozat.

ség és a város összehangolt fejlesztése különösen indokolt volt. A városkörnyéki község nem tartozott járáshoz. Az ilyen községekkel kapcsolatos járási hatáskört és feladatokat a városkörnyék központját képező város (jelen esetben Kecskemét) tanácsának szakigazgatási szervezete látta el.¹⁹ A Minisztertanács Tanácsi Hivatala az 1/1973. /II. 25./ számú határozatával 1973. április 15-i hatállyal Hetényegyháza községet Kecskemét városkörnyéki községévé nyilvánította, ettől kezdve a település a Kecskeméti Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága irányítása, ellenőrzése és felügyelete alá került.²⁰ Mivel a hetényiek korábban a teljes csatlakozás mellett foglaltak állást, a részleges megoldás nem elégítette ki őket, csalódottak voltak. A két település tökéletes egyesülésére még majdnem tíz évet kellett várni.

A tényleges egyesülés és az azt megelőző tárgyalások (1979–1982)

A tapasztalatok azt mutatták, hogy a kizárólag szakigazgatási vonatkozású térszervezési változás – vagyis a városkörnyéki községgé válás – a kölcsönös fejlesztési célok és lehetőségek feltárását, összehangolását nem biztosította kielégítően.

Bár a hetényegyházi, a Kecskemét városi és a megyei párt- illetve tanácsi vezetés 1973 után is többször kísérletet tett a község és Kecskemét csatlakozásának előmozdítása érdekében,²¹ de a megfelelő idő csak 1982-ben érkezett el arra, hogy a majdnem egy évtizede érlelődő vágy valóra váljon. Az egyesítés előkészítése azonban már 1979-ben megkezdődött, mikor is a csatlakozás kérdése Kecskemét város éppen készülő általános rendezési tervének kapcsán vetődött fel. Az egyesülés lehetőségét vetette fel a kormányzati szintről elindított országos településfejlesztési koncepciók átfogó felülvizsgálata is, amely az urbanizáció és az agglomeráció fejlesztésének szükségességét hangsúlyozta.

Gódor József, Kecskemét Város Tanácsának elnöke 1979. január 20-án kelt levelével a Bács-Kiskun Megyei Tanács elnökéhez, dr. Gajdócsy Istvánhoz fordult, azzal a kéréssel, hogy Hetényegyháza község Kecskeméthez való csatlakozására vonatkozó igényeket támogató javaslatlalt a kormányzati szervek felé továbbítsa.²² Gódor folyamodványában az egyesítést területi, gazdasági, társadalmi és településpolitikai indokokkal is alátámasztotta. A területi indokok között szerepelt, hogy Hetényegyháza közigazgatási területe mélyen benyomult Kecskemét igazgatási területébe (a közös határ hossza 14 km), így az általában tömör, zárt területi egység helyett Kecskemét határterületét szeszélyes alakúvá tette. A két település központi belterületeinek légvonalban mért távolsága kb. 4,5 km volt, amely a Széchenyi-város területeinek beépítése után még tovább csökkent. A gazdasági indokok között a városi tanácselnök kifejtette, hogy Hetényegyháza lakosság száma nem elegendő ahhoz, hogy ott a korszerű ellátás köve-

¹⁹ BESNYÓ Károly, 1973. 776.; KÖZPONTI Statisztikai Hivatal, 1978. 23.

²⁰ BKMÖL XXIII. 734. a. Az 1974. február 21-i ülés jegyzőkönyve. Beszámoló a Hetényegyházi Tanács és Végrehajtó Bizottság 1973. évi tevékenységéről. (melléklet)

²¹ Ezek a kísérletek jegyzőkönyvileg nem követhetők nyomon. A kijelentés forrása: Jelentés Kecskemét város és Hetényegyháza község egyesítésével kapcsolatban. A Községi Tanács 1981. május 5-i ülésére készítette a Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága. 2. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981 szám alatt.)

²² Kecskemét és Hetényegyháza közigazgatási egyesítésének indoklása. Gódor József Kecskemét Város tanácselnökének 1979. január 20-án kelt, 30.260/1979. IV. számú levele Dr. Gajdócsy István Bács-Kiskun Megyei Tanács elnökéhez. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981 (1697/1979.) szám alatt.)

telményeinek megfelelő intézményhálózatot gazdaságosan lehessen kiépíteni és fenntartani. Mivel a város elszívó hatása a munkaerő-áramlás terén is megmutatkozott, így 1979-ben kb. 800 fő hetényegyházi lakos talált Kecskeméten munkát, akik vásárlásaikat – sokszor még az alapvető cikkek tekintetében is – szintén itt bonyolították le. A hetényiek emellett a városban található szakorvosi, közép- és felsőfokú oktatási (sőt bölcsődei) szolgáltatásokat is igénybe vették, ami az említett intézmények túlterheltségéhez vezetett, ám ezek problémáiból és a fejlesztési feladataiból a község már nem vállalt részt. Másrészt a hetényegyházi kertek zöldség-gyümölcs termése elsősorban a kecskeméti piacon talált vevőre, nem kis mértékben hozzájárulva ezzel a város ellátásához, az ilyen igények minőségi kielégítéséhez. A Hetényegyháza és Kecskemét közötti szoros foglalkoztatási és munkahelyi kapcsolatokra jellemző, hogy a hetényi munkaképes korú lakosság kétharmada Kecskeméten dolgozott, sőt Kecskeméten kívül más munkahelyi kötődés szinte elő sem fordult. A községben a külső munkavállalók gyakorlatilag 100%-ban kecskemétiiek voltak. A két település egyesítésének társadalmi okai között Gódor József városi tanácselnök kifejtette, hogy a Hetényegyháza területén lévő összefüggő szőlőskertek tulajdonosai csaknem kizárólag kecskemétiiek, a község lakói rokoni és érzelmi szálakkal is kötődnek Kecskeméthez. A két település etnikai azonossága, hasonló gondolkodásmódja arra engedett következtetni, hogy az egyesülés semmit nem változtatna a város társadalmának homogenitásán. Legfontosabbak azonban a csatlakozás mellett szóló településpolitikai érvek voltak. Kecskemét város 1979-ben készülő általános rendezési tervének programja több olyan funkciót határozott meg, amelyeknek ellátása a város környékének segítségével nélkül nem volt lehetséges. Ezek közül két funkció, így a lakás és a környezetvédelem Hetényegyháza nélkül nem volt megoldható. Kecskemét a '60-as, '70-es években – mind ipari téren, mind pedig a lakosság növekedését tekintve – rendkívül dinamikusan fejlődött, ám az intézmények és a műszaki-infrastrukturális hálózatok fejlődési üteme ettől lényegesen elmaradt. A tömeges lakásépítések ellenére is erősen jelentkezett a lakáshiány, különösen a családi házak építése területén, mivel ezek létesítésére nem nyílt több lehetőség a város határain belül. Kézenfekvő volt, hogy a családi- illetve korszerű csoportos lakóházak építését Hetényegyháza városkörnyéki község területén célszerű megvalósítani. Mivel a városból kitelepülők továbbra is urbánus körülmények között kívántak élni, ezért minden közművel ellátott, és a legszükségesebb intézményekkel rendelkező kertvárost kellett építeni. Az is nyilvánvaló volt, hogy egy kisközség, mint Hetényegyháza nem vállalkozhatott egy kecskeméti kitelepülők által benépesített lakótelep kapcsolódó és járulékos beruházásainak megvalósítására, a város pedig idegen közigazgatási egység területén nem investálhatott be anyagi javaiból, tehát az egyesülés nyújtotta megoldás szinte magától értetődő volt. A környezetvédelmi érdekek figyelembevételére is az egyesítés irányába hatott. Kecskemétnek éghajlati és földrajzi adottságaiból eredően szüksége volt arra, hogy a szél uralkodó iránya felől erdők védjék a várost, így vetve gátat a porszennyeződésnek és a homokviharoknak. Miután az általános városrendezési terv által is telepíteni javasolt erdőfelület nagy része Hetényegyháza igazgatási területére esett, ezért ennek megvalósítása is a két település egyesítését indokolta.²³

Az eddigiekből úgy tűnhet, hogy Hetényegyházának a városhoz való csatlakozása egyedül csak Kecskemét érdekeit szolgálta. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy Hetényegyháza – mint valamennyi Kecskemétről leszakadt község – a város egykor hatalmas tanyavilágának része volt, ennek nyomán a külterületi lakosság aránya még 1979-ben is jelentős volt. Hetényegyháza belterületi és tanyai lakosságának ellátottsági

²³ Uo.

mutatóit alapvetően befolyásolhatta a kertvárosi léttel együtt járó infrastrukturális, egészségügyi és tömegközlekedési téren bekövetkező változás.

A két település egyesítésére vonatkozóan a Bács-Kiskun Megyei Tanács V.B. Építési, Közlekedési és Vízügyi Osztálya már 1979 áprilisában javaslatot dolgozott ki, amelyet azzal küldött meg a Bács-Kiskun Megyei Tanács V.B. Szervezési- és Jogi Osztályára, hogy a Minisztertanács Tanácsi Hivatalával egyeztesse és a hivatalos előterjesztés formai követelményeinek megfelelővé tegye.²⁴ A megye előterjesztést küldött ebben a tárgyban az Építési és Városfejlesztési Minisztériumhoz is. Miután a két település egyesítésének ügye bejárta a hivatalos fórumokat, 1980 végén a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága már konkrét intézkedési tervet dolgozott ki az egyesítés előkészítésére. Ennek értelmében a kecskeméti vb-titkár, Sánta László számára a Városi Tanács V.B. Titkársága Szervezési és Jogi Osztálya gyűjtötte és foglalta össze a szakigazgatási szervek (Kecskemét Városi Tanács V.B. Kereskedelmi Csoportja, Művelődésügyi Osztálya, Testnevelési és Sportfelügyelősége, Pénzügyi Osztálya, Egészségügyi Osztálya, Műszaki Osztálya, Volán Vállalat Kecskeméti Igazgatósága) véleményét az egyesítés várható előnyeiről és hátrányairól. Az előnyök között felsorolta, hogy amennyiben Hetényegyháza városkörnyéki községben az egyesítés után a városra irányadó elvek szerint alakítják ki a választókerületeket, a tanácstagok létszáma jelentősen csökken, ami számtalan szervezési és tartalmi előnnyel járhat. Megemlítette, hogy a községi tanácsi szakigazgatási apparátus a feladatokkal már igen nehezen tudott megbirkózni, kirendeltség szervezése esetén viszont a feladatok egy része alól mentesülhet és élvezheti a szervezet-korszerűsítés minden előnyét. Kifejtette, hogy a község a családi házas lakótelkek kialakításához a korábbiakban a szükséges anyagi fedezetet nem tudta biztosítani, az egyesítés után azonban a fedezet városi keretből egyértelműen biztosítható. Szintén előnyként értékelhető, hogy a községi pénzügyi szakmai feladatok közvetlen irányítás folytán minőségileg javulhatnak. Mivel a háztáji és kisegítő gazdaságok adóját a használt terület szerint illetékes tanácsnak kellett megfizetni, ez visszásságokat okozott, mert igen sok kecskeméti Hetényegyházán használt földterületet. Az egyesítés ezt a problémát megszüntetné. Ha Hetényegyháza csatlakozna Kecskeméhez, az általános iskolai és óvodai tárgyi feltételeket – az Alsófokú Oktatási Intézmények Gondnokságához, illetve az Óvodai Igazgatósághoz való csatolás eredményeképpen – szervezetesebben lehetne biztosítani. Lehetőség nyílna az alapfokú ellátás javítására gyermekkörzet létesítésével, a központi ügyeleti hálózatba való bekapcsolással pedig az egészségügyi ellátás színvonala is jelentősen javulna. Megoldódna Hetényegyháza bekapcsolódása a városi tömegsportmozgalomba, mivel a városi létesítmények e célra rendelkezésre állnak. A csatlakozás esetleges hátrányaként jelentkezne azonban az, hogy a kereslet várható növekedése miatt a telekárak feltehetően növekednének. Mivel a városi adószint magasabb, esetleg némileg növekednének a hetényegyháziak adóterhei (házadó, ebadó, háztáji és kisegítő gazdaságok adója). A személyszállítás és a kereskedelmi ellátás területén az egyesítés valószínűleg semmiféle változást nem vonna maga után.²⁵

A megyei és a városi előjárók a számbavett előnyöket és hátrányokat 1981 januárjában előterjesztették a község vezetőinek, akik ennek ismeretében be is indították

²⁴ A Bács-Kiskun Megyei Tanács V. B. Építési, Közlekedési és Vízügyi Osztálya 1979. április 23-án kelt, 8.964/1979. számú levele Kecskemét Város Tanácsának Elnökéhez. (Iráttár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981 (1697/1979.) szám alatt.)

²⁵ Dr. Szombathy Zoltán, a Kecskemét Város Tanácsa V. B. Titkársága Szervezési és Jogi Osztálya vezetőjének 1980. december 10-én kelt, 1535-2/1980. számú levele dr. Sánta László V. B. titkárhoz. (Iráttár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981 (1535-1/1980) szám alatt.)

az egyesítéssel kapcsolatos munkákat. Ezek közül időben az első a 35 hetényegyházi tanács tag 1981. február 9. és 28. között a választópolgárok részére megtartott tanács tagi beszámolója volt. Itt több, mint 800-an vettek részt, akik megértéssel fogadták a csatlakozás gondolatát. Ezt követték a március 6. és 10. között lezajlott üzemi aktív ülések a négy helyi mezőgazdasági és ipari üzemben (UNIVER ÁFÉSZ Konzervüzeme, Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet, Egyetértés Mezőgazdasági Szakszövetkezet, Sapka- és Kalap Szövetkezet), melyeken összesen 224 fő volt jelen. Az üléseken elhangzottak ugyan kérdések, de a dolgozók örömmel és megelégedettséggel fogadták az egyesítés tervét. A március 16-án 142 községi polgár részvételével lezajlott falugyűlésen nyílt szavazással a városhoz való csatlakozás mellett döntött a lakosság. 1981. március 30-án a Hazafias Népfront Községi Bizottsága 32 fő, április 10-én pedig a községi Pártalapszervezet 36 fő jelenlétében tárgyalta meg az egyesítés kérdését. Mindkét fórumon egyhangúlag az egyesítésre szavaztak a résztvevők. Ezt követően április 10. és 25. között a tanács tagok körzeteikben 2525 aláírást gyűjtöttek²⁶ az egyesülés érdekében, azaz összesen a választópolgárok 89,5%-a nyilatkozott úgy, hogy támogatja Hetényegyháza csatlakozását Kecskeméthez.²⁷ 1981. május 20-án Hetényegyháza Község Tanácsa az 5/1981. számú határozatával az egyesítés mellett foglalt állást.²⁸

A különböző fórumokon a hetényiek a már ismertett előnyöket (gyermekorvosi körzet kialakítása, oktatási intézmények felzárkóztatása) és hátrányokat (némileg emelkedő adóterhek) megismerve, több észrevételt, javaslatot és véleményt fogalmaztak meg, amelyre a város illetékes szervei megpróbáltak kielégítő választ adni. A község lakóit nagyon érdekelt az OTP-támogatással építendő lakótelep létesítésének kérdése és az ezzel összefüggő közművesítési fejlesztések. Ígéretet kaptak rá, hogy a község vízellátása megoldódik, ha Kecskemét és Hetényegyháza főnyomóvezetékét összekötik, a szennyvízelvezetésre is a kecskeméti rendszerbe való bekötés jelenthetett megoldást. Nem kecsegtette azonban a város a hetényegyháziakat hasonló megoldással a vezeték nélküli területén, lévén ez nemcsak a vezeték kiépítésének volt a kérdése, hanem új települések bekapcsolása a gázhálózatba – ami országos problémát jelentett – nem volt lehetséges. A távközlési hálózat fejlesztését csak a következő ötéves terv időszakára ígérte megvalósítani a Bács-Kiskun Megyei Távközlési Üzem, illetve a Szegedi Postaigazgatóság, a telefon-előfizetők száma egyelőre nem növekedhetett. A Dél-Magyarországi Áramszolgáltató Vállalat Nagykőrösi Üzemigazgatósága garantálta, hogy a villanyáramot a csatlakozás után a hetényiek is a városi díjszabás szerint kapják. Az autóbussz viteldíjában nem jelentett változást az egyesülés, mert a Volán kilométertarifát számított és nem ígérte meg a járatok sűrítését sem. Problémaként merült fel a községi TŰZÉP-telep áruellátása, amely a már beindult és a várhatóan növekedő lakásépítések miatt nem volt kielégítő. A Dél-Alföldi TŰZÉP-telep saját átszervezése után bő áruellátást ígért a község lakóinak.²⁹

²⁶ A 2525 fő 34 hetényegyházi választóközrethől került ki, a 35. választóközreth honvédségi volt, az ottani aláírók pontos számát nem őrizte meg a jegyzőkönyv, csak azt tudjuk, hogy az ottani választópolgárok 98%-a mondott igent a csatlakozásra. A 2525 fő más forrásban 2529 főként szerepel. BKMÖL XXIII. 552. 1981. május 7-i ülés, 4/7. napirendi pont (86/1981. V. B. határozat).

²⁷ Jelentés Kecskemét város és Hetényegyháza község egyesítésével kapcsolatban. A Községi Tanács 1981. május 5-i ülésére készítette a Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981 szám alatt.)

²⁸ BKMÖL XXIII. 551. 1981. május 27-i ülés, 4. napirendi pont (12/1981. Tan. számú határozat)

²⁹ Jelentés Kecskemét város és Hetényegyháza község egyesítésével kapcsolatban. A Községi Tanács 1981. május 5-i ülésére készítette a Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága. 2. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981 szám alatt.), Feljegyzés Hetényegyháza és Kecskemét egyesítésével kapcsolatos fórumokon felmerült kérdések, javaslatok összegzéséről. 1981. május 8. (Uo.)

Az általános iskolai oktatással, az óvodai ellátással kapcsolatban felmerült, hogy az akkori iskolaépítés, illetve bővítés a lakosságnak melegegedésére szolgált. Jelezték azonban azt, hogy számítani kell – a község létszámának növekedésével egyenes arányban – arra, hogy a VII. ötéves tervben az iskolabővítésre feltétlenül sort kell keríteni. Égető szükségként merült fel a tornaterem hiánya, ugyanis a művelődési házban tartották a tornaórákat, amely csupán szükségmegoldás volt és hozzájárult a művelődési ház elhasználódásához is. A hetényegyháziak véleménye szerint a tornaterem megvalósítása az egész jövőendő kertváros sportolási lehetőségeit is jelentősen segítené. Ezzel párhuzamosan felmerült a tönkrement iskolai sportpálya kialakításának igénye is, melyhez a lakosság jelentős társadalmi munkát helyezett kilátásba. A lakosság javasolta, hogy az alsó tagozatos tanulóknak biztosítsák a napközi otthonos elhelyezést, valamint az óvodát bővítsék két csoporttal. Igény mutatkozott a gyermekek bölcsődei elhelyezésére is.

Több fórumon is felmerült a művelődési ház kérdése, amely többszöri felújítás ellenére sem volt képes eleget tenni a község közművelődési igényeinek, így a belső átalakítás mindenképpen szükségessé vált, a városi tanácsnak viszont nem állt rendelkezésére anyagi fedezet a korszerűsítésre, annak elvégzését csak a VII. ötéves tervre ígérte.³⁰ Problémaként merült fel, hogy az egyesítés után az egészségügyi alapellátás várhatóan megváltozna. 1981-ben két körzeti orvos látta el az ügyeleti szolgálatot, a városi ügyeleti szolgálatba történő bekapcsolással a helyszínen nem maradna ügyeletes orvos. A lakosság ezt nehezményezte és ragaszkodott a már kialakult formákhoz. Mivel a községben – főként külterületen – sok idős ember élt, többen kérték szociális gondozó mielőbbi beállítását.

A kereskedelmi ellátás terén felvetődött az egyszemélyes tanyai boltok korszerűsítése. A várható lakosságszám-növekedés miatt és a megfelelő ellátás érdekében további, főleg szakosított üzletek kialakítását igényelték a hetényegyháziak. Mindenképpen szükségesnek tartották, hogy Hetényegyházán is hozzanak létre szolgáltatási hálózatot, a községben hiányzott a férfi- és női fodrászat, kozmetika, a háztartási gépjavítás, a ruhajavítás stb. A lakosság feltétlenül kérte a helyi vendéglátó egység korszerűsítését és egy cukrászda kialakítását.

Az egyesítés kapcsán néhány szervezeti kérdés is felmerült. A község véleménye az volt, hogy az adott választási ciklusban mind a 35 helyi választott tanácsstag kerüljön át a városi tanács tagjainak sorába és csak a következő választásokra alakítsanak ki a városi körzeteknek megfelelő választókerületeket (6-8 darabot). (A későbbiekben ez az elképzelés nem valósult meg.) A lakosság egyöntetű igénye volt, hogy a városi tanács kirendeltség létrehozásával a lakossági ügyek intézését továbbra is a helyszínen végezze, amelyhez hét fős kirendeltséget tartottak megfelelőnek. A községi pártalapszervezet és a tanács véleménye alapján javasolták, hogy Hetényegyháza egyesítés utáni elnevezése „Kecskemét-Hetényegyháza” legyen.³¹

A Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1981. május 7-i ülésén megtárgyalta Kecskemét város és Hetényegyháza városkörnyéki község közigazgatási egyesítését, azzal

³⁰ Fischer István városi tanácselnök-helyettes 1981. július 8-án kelt, 1058-2/1981. számú levele Martonosi József hetényegyházi tanácselnök részére. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981 (1535/1981.) szám alatt.)

³¹ Jelentés Kecskemét város és Hetényegyháza község egyesítésével kapcsolatban. A Községi Tanács 1981. május 5-i ülésére készítette a Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága. 2. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981 szám alatt.), Feljegyzés Hetényegyháza és Kecskemét egyesítésével kapcsolatos fórumokon felmerült kérdések, javaslatok összegzéséről. 1981. május 8. (Uo.)

egyetértett, és az egyesítés kérdését a Városi Tanács elé terjesztette.³² Kecskemét Város Tanácsa Hetényegyháza község Kecskeméttel történő egyesítését kimondó határozatát örömmel fogadta, azzal egyetértett és kijelentette, hogy a Városi Tanács az egyesítés után is köteletségének tartja, hogy a költségvetési feladatok ellátását az akkori adott szint fokozatos és állandó emelésével, továbbá a településfejlesztési célkitűzéseket a helyi bevételek kellő kiegészítésével maradéktalanul biztosítsa.³³ A tanácsi, illetve végrehajtó bizottsági határozatok és azok mellékletei a megyei tanács végrehajtó bizottsága elé kerültek. A Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága javasolta, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1982. január 1-i hatállyal rendelje el Kecskemét város és Hetényegyháza község egyesítését.³⁴ Már 1981. júniusában állást foglalt a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának elnöke – az Építési és Városfejlesztési Minisztériummal egyetértésben – a területszervezési javaslatokkal kapcsolatban. Az egyesítési tervezet végrehajtását a 201/1978.MT TH sz. elvi állásfoglalás I. 2/b pontja szerint azonnal meg lehetett kezdeni. Az előkészítés egyszerűsítése érdekében a Minisztertanács Tanácsi Hivatala nem kifogásolta, hogy a városi tanács Kecskemét lakosságával nem tárgyalta az egyesítési javaslatot.³⁵ Az egyesítés ügyében a végső szót az Elnöki Tanács 12/1981. számú határozata mondta ki, mely elrendelte – 1982. január 1-i végrehajtással – Hetényegyháza községnek Kecskemét várossal Kecskemét néven történő egyesítését azzal, hogy Hetényegyháza területén időközi tanácstagválasztást kell tartani.³⁶

Előzetes egyeztetés után a városi tanács javasolta, hogy Hetényegyháza területén 7 választókerületet hozzanak létre, amelyből három belterületi, három külterületi, egy pedig honvédségi választókerület legyen. Az időszaki tanácstag-választásra 1982. január 24-én került sor, így a megválasztott hét új tanácsstaggal Kecskemét Város Tanácsának létszáma 118-ra emelkedett, az új választókerületek pedig a 112-118. sorszámokat kapták.³⁷

Kecskemét Városi Tanács Hetényegyházi Kirendeltsége

A Kecskeméthez való csatlakozás maga után vonta a Hetényegyháza Községi Tanács és Végrehajtó Bizottsága 1981. december 31-i hatállyal történő megszűnését. A helyi ügyintézés megkönnyítése végett a város egy hat fős kirendeltséget állított fel Hetényegyházán.³⁸ A kirendeltség hat munkatársának feladatkörei: kirendeltségvezető, igazgatási főelőadó, adóügyi csoportvezető, adóügyi előadó, adminisztrátor, hivatalsegéd. Az első kirendeltségvezető a volt tanácselnök, Martonosi József lett. Az állampol-

³² BKMÖL XXIII. 552. 1981. május 7-i ülés, 4/7. napirendi pont (86/1981. V. B. számú határozat)

³³ BKMÖL XXIII. 551. 1981. május 27-i ülés, 4. napirendi pont (12/1981. Tan. számú határozat)

³⁴ BKMÖL XXIII. 1. a. 1981. július 15-i ülés, 96/1981. V. B. számú határozat.

³⁵ Dr. Árvay Árpádnak, a Bács-Kiskun Megyei Tanács V. B.-titkárának 1981. június 11-én kelt, 18.637-2/1981. számú levele dr. Mező Mihályhoz, a Városi Tanács elnökéhez. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981. szám alatt.)

³⁶ Dr. Gajdócsi Istvánnak, a Bács-Kiskun Megyei Tanács elnökének 1981. november 6-án kelt, 18.637-4/1981. számú levele a Városi Tanács elnökéhez és V. B.-titkárához. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981. szám alatt.)

³⁷ BKMÖL XXIII. 551. 1981. december 22-i ülés jegyzőkönyve, 3/5. napirendi pont (34/1981. Tan. számú határozat); BKMÖL XXIII. 552. 1981. december 3-i ülés, 6/7 napirendi pont (201/1981. V. B. számú határozat)

³⁸ Létszámkereten felül a Műszaki Osztály egy dolgozója meghatározott napokon a helyszínen ügyfelfogadást tartott.

gári ügyek hatékony intézése érdekében a város Hetényegyházán anyakönyvi kirendeltséget is szervezett.³⁹

A törvény értelmében a szakigazgatási kirendeltség feladatát, szervezetét és működését a tanács állapította meg szervezeti és működési szabályzatban.⁴⁰ A kirendeltség nem volt önálló jogi személy, gazdálkodási jogkörrel nem rendelkezett, a központi eljárástól csak a szoros ügyviteli feladatokra teljesíthetett kifizetéseket. Működési területén a szakigazgatási szervek feladatköréből meghatározott ágazati-hatósági, valamint a tanács és szervei működésével összefüggő feladatokat látott el. (Az egyes ügyek helyben történő intézését előfordulásuk gyakorisága indokolta.) A kirendeltség feladatainak ellátásáért a Kecskemét Városi Tanács V.B. illetékes szakigazgatási szervei voltak felelősek, továbbá ezek látták el a kirendeltség működése feletti ágazati és funkcionális felügyeletet. A kirendeltség által hozott határozatokat úgy kellett tekinteni, mintha az illetékes szakigazgatási szerv hozta volna.

A Hetényegyházi Kirendeltség hatósági jogkörében ellátta az anyakönyvekről és házasságkötésről szóló jogszabályokban meghatározott, a gyámügyi eljárásról szóló rendeletekben előírt és hatáskörébe utalt, a hagyatéki ügyintézésel, a hatósági bizonyítványok kiadásával, a mezőgazdasági ügyintézés körében hatáskörébe utalt, az állampolgárok telek- és üdülőtulajdonának egyes kérdéseivel kapcsolatos, a birtokvitás ügyekkel kapcsolatos előkészítő, a talált tárgyak kezelésével, a népesség-nyilvántartással kapcsolatos, a adóügyek intézésében az adókönyvelésen kívüli, a kereskedelmi szakigazgatási feladatkörből hatáskörébe utalt, a honvédelmi törvénnyel és a polgári védelemmel összefüggő feladatokat. A fel nem sorolt ügyekben csak véleményező, javaslattevő hatáskörrel rendelkezett.

A kirendeltség a kirendeltség vezetőjének – akit a városi tanács nevezett ki – közvetlen irányítása alatt működött, a szervezet dolgozói felett ő gyakorolta a munkáltatói jogokat (munkaköri beosztás, kinevezés, felmentés, fegyelmi ügyek) és ő felelt a kirendeltség dolgozóinak egész tevékenységéért. Részt vett a városi tanács ülésein és a kirendeltség működését érintő kérdésekre, tanácstagok interpellációira felvilágosítást adott, a kirendeltség munkájáról, az egyes szakfeladatok végrehajtásáról köteles volt beszámolni a tanács és a V.B. felé. Az ő feladata volt a lakó- és utcabizottságokkal együttműködve megszervezni a működési területén végzendő társadalmi munkát, a városrész területét érintő fejlesztési programokat kezdeményezni és véleményezni.

Az igazgatási főelőadó feladatai közé tartozott többek között a születési, házassági és halotti anyakönyvek vezetése, a hatósági bizonyítványok kiadása, a személyi adatokban bekövetkezett változások személyi igazolványba történő bejegyzése, a népesség-nyilvántartással kapcsolatos teendők ellátása. Gyámügyekben, kiskorúak védelmi ügyekben inkább csak javaslattevői joga volt, de hozzá tartoztak a talált tárgyakkal kapcsolatos feladatok és az állami tulajdonban lévő földingatlanok bérbeadása is.

Az adóügyi csoport szervezte és irányította a városrész lakosságára vonatkozóan a különböző adók (pl.: általános jövedelemadó, telekadó, házadó, gépjárműadó, borforgalmi adó) és hozzájárulások (honvédelmi hozzájárulás, közsegfejlesztési hozzájárulás) kivetését, nyilvántartotta a behajtandó tartozásokat. Az adminisztrátor és a hivatalsegéd feladatai nem változtak, nem specializálódtak az előzőekhez képest.

³⁹ BKMÖL XXIII. 1. a. 1982. január 15-i ülés, 2. napirendi pont, 6/1982. V. B. határozat.

⁴⁰ BKMÖL XXIII. 552. 1982. május 13-i ülés, 53/1982. V. B. számú határozat. Kecskemét Városi Tanács Hetényegyházi Kirendeltségének Ügyrendje.

Korábban a községi tanács volt a munkáltatója a hetényegyházi Művelődési Ház igazgatójának és a könyvtárosnak, felettük az Általános Iskola Igazgatósága vette át a munkáltatói jogokat.⁴¹

A két település egyesítési folyamatát irányító intézkedési tervek a Városi Tanács Szervezési és Jogi Osztálya vezetőjére bízta azt a feladatot, hogy az egyesítés tapasztalatait foglalja össze és terjessze a Végrehajtó Bizottság elé. Beszámolójából⁴² kitűnik, hogy a kirendeltség megszervezésével kapcsolatos teendők folyamatosan, zökkenőmentesen zajlottak le, így a gyakorlatban a lakosság nem is érzékelte azt, hogy milyen változás következett be. A kirendeltség első féléves működése alapján beváltani látszott a hozzáfűzött reményeket, a lakosság elégedett volt a munkájával.

Az egyesítést követően fontos lépés volt a terület tanácstagjainak megválasztása (1982. január 24.). A választás tapasztalatait értékelve, úgy tűnt, hogy sikerült eleget tenni az MSZMP Városi Bizottsága által meghatározott azon követelménynek, hogy a választás során kimaradó tanácstagok – a korábbi 35 községi tanácstagból csak 7 fő lett a városi tanács tagja – közéleti munkában való további részvétele biztosítva legyen. A volt tanácstagok közül többen a városi tanács állandó bizottságaiba kerültek állandó meghívottként, míg másokat lakó- és utcabizottsági elnököknek kértek fel. Mindössze két tanácstag volt, akik idős korukra való hivatkozással további közéleti munkát már nem kívántak kifejtetni. Csak egy esetben fordult elő, hogy a kimaradó tanácstag magatartása egyértelműen arra engedett következtetni, hogy sértődöttségéből nem akart továbbra is a közéleti tevékenységben részt venni.

Fontos célkitűzésként szerepelt az intézkedési tervben, hogy a hetényegyházi terület ellátásában érintett szervek folyamatosan törekedjenek városi szintű ellátás biztosítására. Ez természetesen nem történt meg az egyesítés után azonnal, továbbra is gondot okozott a vízellátás megoldatlansága és a telefonkapcsolat hiánya (ez érintette az egészségügyi ellátást, a hétvégi ügyeletek megszervezését is). Bár egyre nőtt a lakossági gázellátás iránti igény, az új városrész bekapcsolása a gázhálózatba egyelőre még váratott magára. A kereskedelmi ellátás megfelelő volt, az ipari szolgáltatás terén azonban nem történt előrelépés. Változatlanul nem javult a TŰZÉP-telep ellátottsága, pedig az építkezők jogosan sürgették a helyzet javítását.

A népesség-nyilvántartásban problémát jelentettek az utcanevekben lévő átfedések. A hetényegyházi honismereti szakkör kezdeményezésére, a lakosság széleskörű bevonásával kerültek megállapításra azok az utcanevek, amelyek az egyesülés után egyértelműen Hetényegyházára utalnak.

Az egyesített Kecskemét és Hetényegyháza – a kisebb-nagyobb nehézségek ellenére – immár húsz év óta működőképes, az 1982-ben bekövetkezett egyesülés a rendszerváltozást követő gyakori település-szétválások tükrében is helyes döntésnek bizonyult.

⁴¹ Jegyzőkönyv személyi anyag átadása-átvételéről. 1981. december 28. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1/1981)

⁴² BKMÖL XXIII. 552. 1982. július 1-jei ülés, 2. napirendi pont, 69/1982. V. B. számú határozat.

Függelék

I. Hetényegyháza statisztikai adatai 1981-ben

Az egyesülést megelőző évből származó Hetényegyházára vonatkozó statisztikai adatok jól tükrözik a település helyzetét, fejlettségét és ellátottságának mértékét.⁴³

1. A község statisztikai adatai

A község területe: 4136 ha

A község lakóinak száma: 4478 fő

(A község lakosságának kevéssel több, mint 30%-a élt külterületen.)

Tanácsstagok száma: 35 fő

A Községi Tanács Végrehajtó Bizottságának létszáma: 7 fő

A tanácsi apparátus: 10+2 fő (2 fő mezőőr)

2. Alsófokú oktatási intézmények adatai:

Napközi otthonos óvoda

férőhelyek száma: 100, kihasználtság: 140%

az óvoda dolgozóinak létszáma: 17 fő

Általános Iskola az 1980/1981-es tanévben

nevelők létszáma: 23 fő (ebből tanító: 9 fő, tanár: 14 fő)

beiratkozott tanulók létszáma: 409 fő (ebből alsó tagozatos: 218 fő, felső tagozatos: 191 fő)

3. Egészségügyi ellátás:

Jól felszerelt, két munkahelyes orvosi rendelő és egészségház állt a hetényegyháziak rendelkezésére.

Létszámadatak: 2 fő körzeti orvos, 2 fő házi betegápoló, 2 fő orvosírnok, 2 fő védőnő.

Gyógyszertár

(A gyógyszertár a Gyógyszertáripari Vállalathoz tartozott)

Létszámadatak: 1 fő gyógyszerész, 1 fő gyógyszerész-asszisztens

4. Közművelődés:

Művelődési ház

Az intézmény már az építés idején is elavult volt, a felújításra, kisebb termék létrehozására nem volt anyagi fedezet.

Községi könyvtár

(Az intézmény a művelődési házban volt elhelyezve)

Létszámadat: 1 fő könyvtáros (heti 30 órában)

Könyvtári kötetek száma: 5064 kötet

beiratkozottak száma: 422 fő

Látogatottság: 14 éven aluliak: 3872 fő, 14 éven felüliek: 2395 fő

1980-ban kölcsönzött kötetek száma: 25114 kötet

⁴³ Kimutatás Hetényegyháza község fontosabb adatairól. 1981. április 24. Összeállította: Martonosi József, Csorba Jánosné, Talmácsi József. (Irattár, Hetényegyháza iratai, 1652/1981. szám alatt.); BKMÖL XXIII. 552. 1981. december 3-i ülés jegyzőkönyve, 3. napirendi pont

5. Ipari üzemek

a) UNIVER-ÁFÉSZ Konzervüzeme

Az üzem 11 ételízesítő termékcsaládban 29féle ételízesítőt gyártott, ezek elsősorban tubusban, kisebb százalékban üvegekben kerültek kiszerelésre.

Az üzemben foglalkoztatottak száma: 144 fő. A munkaerő 96%-a hetényegyházi lakos, az állománylétszám 80%-a nő.

Az üzem nettó árbevétele 1980-ban: 138959 m/Ft.

b) UNIVER-ÁFÉSZ Szeszfőzdéje

1981-ben a konzervüzemhez csatolták.

c) Budapesti Sapka-Kalap Szövetkezet Hetényegyházi Részlege

A kirendeltség 51 fő fizikai és 1 fő vezető beosztású dolgozóval üzemelt. A részleg 160-170 ezer darab terméket gyártott évente, a termelés 100%-a a fégyveres testületek ellátására szolgált. Az évi termelési érték: 8-10 m/Ft.

6. Mezőgazdasági üzemek

Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet Miklóstelepi Kísérleti Telepe

A telep – 97 éves múlttal – a homoki szőlőtermesztés kutatási bázisának számított. A kísérleti telepnek Hetényegyháza közigazgatási területén 153 ha területe volt, ebből 45 ha szőlőterület. A dolgozók létszáma 107 fő.

Egyetértés Mezőgazdasági Szakszövetkezet

A gazdaság összesen 1649 ha nagyüzemi területtel rendelkezett. A dolgozók létszáma 228 fő, az üzem összes termelési értéke az 1980. évben 36897 m/Ft volt.

Kiskunsági Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság Nyíri Kerülete

Jelentős volt az erdőgazdaság és a vadtenyésztés. A gazdaság területe: 1.000 ha. Dolgozóinak létszáma: 32 fő.

Helvéciai Állami Gazdaság Belsőnyíri Kerülete

A gazdaság területe a Kecskeméti Kossuth Tsz-hez került.

7. Kereskedelmi ellátás

A község kereskedelmi ellátását az UNIVER-Áfész üzlethálózata és vendéglátó egysége biztosította.

UNIVER-ÁFÉSZ üzletház (353 m² alapterület, 12 eladó)

Két tanyai egyszemélyes bolt

Mezőgazdasági bolt (kétszemélyes, feladata a növényvédőszerrel történő ellátás biztosítása)

TÜZÉP-telep

Vendéglátó-egység

Tápbolt (5 db)

8. Társadalmi szervezetek

MSZMP Alapszervezet (tagok száma: 53 fő)

Községi KISZ-szervezet (tagok száma: 27 fő)

Hazafias Népfront Községi Bizottsága (tagok száma: 43 fő)

Községi Nőbizottság

MHSZ Községi Szervezete

9. Egyesületek

Hetényegyházi Sportegyesület (3 szakosztállyal)
Önkéntes Tűzoltó Egyesület

10. Gazdasági ágazat

utak hossza: 16 km (ebből kiépített: 2 km)
járda: 644 m²
lámpahely: 170 db
parkterület: 800 m²
közkutak: 2 db

II. Kecskemét Város Tanácsa Hetényegyházi Kirendeltsége területén utca és tér elnevezése

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 12/1981. számú utasításával elrendelte Hetényegyháza községnek Kecskemét várossal – Kecskemét néven – történő egyesítését 1982. január 1-i hatállyal. Az egyesítés következtében Kecskemét városban több azonos nevű közterület került nyilvántartásba, ám ez az 1/1976. /III. 15./ MT.–TH. sz. rendelkezés 2. §-a /1./ bek. c./ pontja értelmében nem volt lehetséges. Mivel ez a rendelkezés az utcanev megállapítást városokban a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága hatáskörébe utalja, a Kecskemét Városi Tanács V.B. 1982. július 1-i ülésén 4/1. napirendi pontként tárgyalta, 70/1982. V.B. számú határozatával pedig elfogadta a hetényegyházi új utcaneveket, figyelembe véve a tanácsi kirendeltség, a helyi pártszervezet, a Hazafias Népfrent és a Honismereti Kör javaslatait és azon kérését, hogy az új utcanevek között szerepeljenek olyan – már nem élő – személyek nevei is, akik Hetényegyháza történetében áldozatos munkát végeztek.⁴⁴

	Régi utcanev	Új utcanev
1.	Petőfi Sándor utca	Hetény vezér utca ⁴⁵
2.	Úttörő utca	Pajtás utca
3.	József Attila utca	Putnoki János utca ⁴⁶
4.	Hunyadi János utca	Huszka Lajos utca ⁴⁷
5.	Bem József utca	Barátság utca
6.	Kada Elek utca	Felber István utca ⁴⁸
7.	Rákóczi Ferenc utca	Borsányi József utca ⁴⁹
8.	Jókai Mór utca	Helikon utca
9.	Arany János utca	Tamási Áron utca ⁵⁰
10.	Mészöly Gyula utca	Németh László utca ⁵¹
11.	Néphadsereg utca	Alkotmány utca

⁴⁴ BKMÖL XXIII. 552. 1982. július 1-i ülés, 4/1. napirendi pont, 70/1982. V. B. számú határozat.

⁴⁵ A hagyomány Anonymus alapján úgy tartja, hogy a honfoglalást követő időkben Taksony vezér a mai Hetényegyháza területét egy Hetény nevű igen nemes vitéznek adományozta. BODÓCS Gyula, dr. 1956. 4.

⁴⁶ Putnoki János egyike volt azoknak a mindszentí „község-alapító” kubikusoknak, akik 1902-ben telepedtek le Hetényegyházán. Később a hetényi rezesbanda tagja, majd karmestere. Uo. 10., 18.

⁴⁷ Huszka Lajos egyike volt azoknak a mindszentí „község-alapító” kubikusoknak, akik 1902-ben telepedtek le Hetényegyházán, sőt Fülöp Gergellyel ők voltak az első kiküldöttek, akik megtekintették a letelepedni vágyó mindszentí kubikusok részére kialakított telephelyet. Uo. 8.

⁴⁸ Felber István 1925-től 1943-ig tanítóként működött Hetényegyházán. Uo. 22.

⁴⁹ Borsányi (Bittner) József orvos 1937-ben telepedett le Hetényegyházán és haláláig, 1965-ig gyógyította a rászoruló hetényegyháziakat. A közéletben is jelentős szerepet töltött be. Uo. 20., 23., BKMÖL XXIII. 734. a. 1965. október 22-i ülés jegyzőkönyve.

⁵⁰ Tamási Áron író 1934-ben és 1940-ben járt Hetényegyházán, megnézte az új szőlő- és gyümölcsstelepitéseket és a Budapesti Hírlapban tudósítást közölt arról, „hogyan születik meg a futóhomokon a világhírű gyümölcs- és szőlő „paradicsomkert”.” BODÓCS Gyula, dr. 1956.15–16.

⁵¹ Németh László és Móricz Zsigmond 1935-ben parcellát vásároltak Hetényegyházán, de céljuk nem szőlőtelepítés volt, hanem „Irodalmi Helikont” akartak létesíteni. A Pesthez aránylag közeli területen a tervek szerint erdei villanegyed épült volna. A második világháború megakadályozta a terv megvalósulását. BODÓCS Gyula, dr. 1962. [oldalszám nélküli kézirat]

	Régi utcanév	Új utcanév
12.	Madách Imre utca	Szefű utca
13.	Szőlő utca	Muskátli utca
14.	Erdő utca	Fenyő utca
15.	Tavaszi utca	Kisnyíri utca
16.	Vasút utca	Erdőföld utca
17.	Liget utca	Rózsafa utca
18.	Borostyán utca	Paprika utca
19.	Napsugár utca	Kikelet utca
20.	Bocskai utca	Pápai Vincéné utca ⁵²
21.	Zalka Máté utca	Fény utca
22.	Nyár utca	Tulipán utca
23.	Szabadság tér	Honfoglalás tér
24.	Epreskert utca	Darida József utca ⁵³
25.	Ifjúság utca	Szülőföld utca
26.	Mező Imre utca	Petrovics István utca ⁵⁴

⁵² Pápai Vincéné hosszú évekig Hetényegyháza bábaasszonya volt. BODÓCS Gyula, dr. 1956. 23.

⁵³ Darida József volt Hetényegyháza első tanítója, 1902-től 18 éven át működött a településen. Uo. 22.

⁵⁴ Petrovics István a Miklóstelepi Szőlészeti Kutatóintézet igazgatóhelyettese volt 1891-ben. Ő írta meg az első szakkönyvet a homoki szőlőtermelésről „Homoki szőlők telepítése és művelése” címen, „Homok” címmel szaklapot is szerkesztett. Az almatermelésben is élen járt, számos cikket írt az akkori védekezési módokról. Uo. 37.

Irodalom

- BESNYŐ Károly (szerk.)
1973 Államigazgatás A-tól Z-ig. Budapest. 442., 776.
- BODÓCS Gyula
1956 Hetényegyháza múltja és jelene (Hetényegyháza térképével)
Kecskemét.
1960 Történelmi okmányok Hetényegyháza nevének és helyének
megállapításához. Kecskemét.
1962 [Hetényegyháza monográfiája] Kézirat. [h. n.]
- GYÖRFFY György
1963 Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I.
Budapest. 895.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor
1996 Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. VIII.
Bács-Kiskun megye. Budapest. 80.
- KISS Lajos
1988 Földrajzi nevek etimológiai szótára. I. Budapest. 591.
- Központi Statisztikai Hivatal
1978 Területi statisztika. Statisztikai fogalmak. Budapest. 23.
- Magyar Közlöny
1990 A Magyar Köztársaság hivatalos lapja. 123. szám.
Budapest. 2414–2415.
- PETRIKNÉ VÁMOS Ida
1996 A magyar településhálózat területszervezési változásai
1945 és 1990 között. Adattár. (Levéltári módszertani
és oktatási füzetek 1.) Budapest. 189., 210.
- Új magyar lexikon
1962 4. kötet. Budapest. 588.

Határpererek és határkonfliktusok Lajos, Mizse és Bene történelmében¹

Az utóbbi időben megszorodott a politikai határral kapcsolatos elméleti diszkusszió.² A határ, és általában a határzónák, sajátos képződményei a földterület birtoklásának és a tulajdonjog kialakulásának. A német (Grenze, Gemarkung) és angol (border, field) nyelvekkel szemben, amelyekben két külön szó van használatban, a magyar nyelvben a határ kifejezés két értelemben használatos: határ, mint a lakott településen kívül eső terület; valamint egy bizonyos politikai tér végének a jelzete. Ami a korai dokumentumok alapján kiderül, az lényegében e két fogalom összevegyítésének érdekes és értékes példája: a településen kívüli terület a politikai közöség, bárhol is legyen az, jogait és tulajdonát képező terület teljes behatárolásának bizonyítása. A határbejárás és a határviták jegyzőkönyvei és peres iratai éppen ezért igen fontos dokumentumok a középkortól kialakult tulajdonjog és birtoklás magyar felfogásának kialakulásában. Nincs ez másként a későbbi korok anyagaival sem. Ebben a tanulmányban Lajos, Mizse és Bene helységek, majd elnéptelenedésük után, a puszták határvitáival és pereskedéseivel foglalkozom.

Az írott források szerint Lajos, Mizse és Bene falvak történelme – és a kunok megjelenése az Alföldön – már az illegitim határhasználat és a területről való eltiltás történelme is egyben. Egy 1382-es oklevél szerint Erzsébet királyné megtiltja, hogy a kunok a Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd határában levő tölgyerdőt használják.³ Ez az adat már csak azért is értékes, mert ezután csak elenyésző utalás bukkan fel, amelyben a mizsei majd a lajossalási kunok birtokaiban való megerősítésről és az ezzel kapcsolatos adókötelezettségek elengedéséről, illetve adóengedményekről kapunk értesítést.

A Duna–Tisza közén ismert határvitákban a betelepített kunok mindjárt katonasággal és részrehajlóan vettek részt. A Ceglédet birtokló óbudai apácáknak többször meggyült a baja Nyársapát uraival. Az 1444 és 1476 közötti konfliktusok nem voltak mentesek a fegyveres inzultusoktól.⁴ További XV. századi oklevelek igazítanak el bennünket a középkori kusza birtokviszonyok között, melyekben Nagykőrös és Cegléd jobbágysai és birokosai veszekednek.⁵ Ebben a határvitában a terület kunjai is kellően kiveszik részüket – mondhatnánk, itt tanulják meg a határviták elrendezésének törvényellenes módját. Egy 1465-ös oklevél sérelmezi Nyársapát urainak fegyveres támadását, amelyben „*Missei Mártonnal és György karai kunokkal mintegy ötszázan lovon és gyalog fegyveres kézzel nevezett apácáknak városát Czeplédet megtámadták.*”⁶

¹ Az itt közölt tanulmány egy többéves kutatómunka részeredménye, amelyben Lajosmizse múltjának levéltári és történeti feltárása folyik. A kutatómunka első publikációi megjelentek KÜRTI László 2000, 2001. A feltáráshoz és a középkori levéltári források fordításához nyújtott segítségért itt szeretném megköszönni dr. Benedek Gyula önzetlen és fáradhatatlan munkáját és tanácsait.

² Lásd O'DOWD Liam és WILSON, Thomas. 1996.

³ Az adatot közli IKVAI Nándor, 1982, 67.

⁴ IKVAI Nándor, 1982. 90.

⁵ IKVAI Nándor, 1982. 91.

⁶ GYÁRFÁS István, 1883. III. 282.

Területünket nézve az első részletes és megbízható határvita egy Nyársapátin keltezett és talán ott is írt 1521-es oklevélből származik. Ebben Vacs (ma Pusztavacs) birtokosa, Gyáli Kenderessy Mihály és a Mizse falut birtokló „*az ő királyi felsége kunjainak*” elhúzódo vitájáról olvashatunk.⁷ A kérdéses földterület határvizsgálatát indokolttá tették a korábbi önkényes határfoglalásból származó elfajult viszályok. Az oklevél szerint a határoknak „*több helyen történt elfoglalásának okából és ürügye alatt különböző perek és viszályok támadtak, sőt ebből gyilkosságok és vérontások is keletkeztek és támadtak és indítottak.*”⁸ Az elmérgesedett határper híre egészen a királyi udvarhoz is eljutott, olyannyira befolyásolva a törvénykezést, hogy II. Lajos 1518. szeptember 29. és október 29. között Bácsban országgyűlést volt kénytelen összehívni. Az országgyűlés egyik törvénye éppen a határvédelem hatékonyabbá tételét volt hivatott megoldani.

Az ügy békés elsimítása végett Báthory István, Magyarország nádora és a kunok bírója, felülvizsgáló, tehát kivizsgáló bizottságot hozott létre, amelynek legfőbb feladata a határok pontos megállapítása, eldöntése és azok újbóli megjelölése volt. A kiküldött bizottságban kiemelt főemberek, jogtudósok, tisztségviselők és papok voltak. Itt találjuk a budai vár udvarbíráját, Örmény (Eormen) Istvánt, Baráthi Vendel vránai perjelt, Werbőczy személynökét, Ellyevölgyi János ítélőmestert, Petróczi Henczelffi István királyi udvari ítélőmestert, valamint Nadasdi Albert királyi jogügyigazgatót. A neves társaság mellé odarendeltek még „*nemeseket és nemtelenekeket*” egyaránt. Pusztavacs részéről megjelent: Kenderesy Mihály, Káthai Mihály, Derencsényi Miklós, Hartyányi Ferencz, Pándi Kalvay János, Hernádi Turós (Thuros) Albert, Peszéri Ambrus és Pándi János. Mizse kunjai közül ismerjük a következők neveit: Thorsa Benedek, Havas Antal, Kósa Péter és Pecze György. Nyilvánvaló, hogy olyan helyben lakó embereket kérdeztek meg, akik a földterületet ismerték, illetve – és ne legyen efelől kétségünk – akik a peres felek számára tudtak megfelelő bizonyítékokkal szolgálni. Ez a pereskedés már csak azért is jelentős, mivel egy korábbi sérelmek orvoslására volt hivatott, és mert a leírtak nagyban meghatározták a későbbi pereskedések és határvillongások lefolyását. Mondhatnánk: modellként szolgált. A határviták egyik legfontosabb kirobbantója a határhasználat, a tulajdonjog kérdése, illetve a földterület jogtalan használata volt, amelyben Nagykőrös, Mikebuda, Vacs, Hernád és Mizse határait érintette a vizsgálat.

A határvizsgálatot az utakra, művelt és műveletlen földekre, és természeti-földrajzi jellegzetességekre való utalással sikerült elvégezni. Ebből nyilvánvaló, hogy egy korábban is használatos és igen jellegzetes bevált módszert alkalmaztak a határ pontos megállapítására. Ennek alapját a következők képezték: mesterségesen állított határjelek (hányások, ásott földhatár); kiemelt vagy megjelölt természeti határrészek (szilbokor, dombocska, földhát, síkság); népies helynevek (szőlővápa, korhám, Fertő); a birtokosokról elnevezett helynevek (Szemere erdeje, Tót Benkő erdeje, Torzsáskút); és a viszonyított helynevek (kereszt vagy kettős út). A kutak szerepe már ekkor is nagy jelentőséggel bírt: építése és használata bizonyítékként szolgált a tulajdonosi vitában. A határperben említett Torzsáskút nyilvánvalóan annak a mizsei kun Torzsa családnak a tulajdonát képezte, akik a földbirtokkal is rendelkeztek, és akik a birtokperben kiváltképp érdekelve voltak.

⁷ A hártján írt, viaszba nyomott függő pecséttel ellátott oklevél szövegét közli JÁSZBERÉNY R. T: VÁROS, nd, 10–13. A gyűjtemény szerint az oklevélnek létezik egy rövidített XIX. századi egyszerű másolata is.

⁸ Ibid. 10.

A nyársapáti dokumentumnak úgy tűnik volt fogantaja, bár a török birodalom terjeszkedése teljesen más viszonyokat alakított ki. Igaz, hogy Mizse és Lajos csak az 1594-ben kezdődő téli hadjáratban pusztul el, a korai dokumentumok szerint az elnéptelenedés már jóval előbb elkezdődött. Az 1559-ben Szabadszállásra menekült 15 mizsei kun neve közül többet meg is örökítettek (Balta, Szabó, Gál, Szalai, Éliás, Kaskonc).⁹ A törökkor viszonyainak sajátosságát jelzi, hogy az oszmán birodalom helyi urai nem tartották fontosnak az egyes területre és településre vonatkozó védelmet, és a különböző adók mellett sajátos, egyéni adóbehajtást is végeztek. Hornyik János Kecskemét krónikása és történésze jegyezte fel a város jegyzőkönyveiből azt a két fontos 1591-es adatot, amelyek erről adnak számot. Egy bizonyos Ali vajda basája rabolt el „egy Mizsei ember Szabó Giörkenek az apiath.”¹⁰ Még ebben az évben a török „Húsvét más napján, melly 27, Marty eset, Mizsei lakos Balog István lovat legitimál.” Nem csoda tehát, hogy az 1594-ben kezdődő téli hadjáratban elnéptelenedő és kietlen falvakat találunk területünkön.¹¹

A három elnéptelenedett falu, most már puszták, területe az oszmán hódítások következményeként ugyanolyan tulajdonjog részei voltak egyrészt a török császári birtoktestnek, másrészt pedig, a magyar királyi kincstári birtoknak. A puszták birtokosainak haszna ezután nem a falvak lakóinak adóiból, hanem a falvak bérleményeiből, árendálásából szerzett haszonbér volt.

A hódoltság, az ország megosztottsága, a földtulajdon szerkezetének átalakulását is jelentette: Lajos, Bene és Mizse automatikusan királyi és egyben török császári birtok lett. Az elkövetkező években az elmenekült lakosokról mindössze csak egyszer hallunk, amikor jogos visszatérésüket akarják elérni. Ebben segítséget nem kisebb főméltóságtól, mint magától a nádortól, gróf Thurzó Szaniszlótól vártak. A latinul írt nádori védirat 1622-ben kelt, és a kiskunsági menekültek hazatérését szorgalmazza:

„Adjuk értékre Hogy az egész kis kunságbeliek alázatosan megtalálván Mincket, eljöttek mi hozzánk, mivelhogy ez ideig bizonytalan helyen való Lakásokat, bujdósásokat teljességgel elunván és különb-különbféle nyomoruságokat megszárván s elakarván már tőlünk távoztatni Mizsére, Lajosra, Kocsárra, Karára, Pálkára, Kisszállásra, Szent-Miklósrá, Törtélyre, Böstörre, Laczházára, Kerekegyházára, Kiss-Balásra, Jakabszállásra és Matkára, mint önékiek régi és ez előtti Lakóhelyekre, az Kis Kunságban, honnan ők és az ő régi elejek származott.”¹²

Amikor már nyilvánvaló lett, hogy a falvak eredeti lakosai nem térnek vissza, Bene, Lajos és Mizse területére Nagykőrös gazdái tartottak igényt, jöllehet a területtel Kecskemét városa is határos volt. Az 1626-os városi jegyzőkönyv szerint Nagykőrös gazdái már tulajdonuknak tudták a lajosi pusztákat, mivel a „*török rendre való adózás*”-ban megjegyzik „*Töröknek adtunk Lajostúl 38 tall.*”(tallért), a „*magyar rendre való adózás*”-ban „*Pétör Balásznak az Lajosi pusztátúl, és az karaitul 35 ft*”.¹³ A fizetésen túl minden egyes út igen nagy költséget jelentett a város számára a temérdek ajándékokat nem is számítva.

⁹ ILLYÉS Bálint, 1992, 14.

¹⁰ Hornyik János levéltáros jegyzetei Kecskemét legrégebbi jegyzőkönyveiből, közölve IVÁNYOSI Szabó Tibor, 1996. 27.

¹¹ Ezt a korszakot alaposa összefoglalta FENYVESI László, 1987.

¹² A latin oklevél fordítása közölve FEKETE Lajos. 1861. 184–185.

¹³ SZILÁDY és SZILÁGYI, 1863. I., 12–14. Lajos és Kara pusztáért Nagykőrös városa egy összegben fizetett. A két pusztát a nagykőrösiek 1672-ben megpróbálták szétválasztani és külön-külön fizetni.

A puszták birtoklásából adódó jövedelmek behajtása azonban nem volt egyszerű, hiszen a kamara ezt igen körülményesnek és veszélyesnek tartotta. Továbbá a portyázó török, tatár, rác és hajdú csapatok nem kedveztek az adóbehajtásnak, így a nádor mindig érdekelve volt, hogy a bérleti díj megfizetését semmi se akadályozza. A fizetség behajtását és a bérletek biztosítását tehát nagyban meghatározta a nádor személye. Így a puszták sorsát és két, majd később a három város – Jászberény, Nagykőrös és Kecskemét – versengését nagyban befolyásolta a városok és a nádor közötti kapcsolat. A nádor, hogy biztosítani tudja a sikeres üzletet, a pusztákat első-sorban adományként kiemelt földesuraknak és tisztartóknak adományozza. Ez történik Mizsével és Lajossal is. Ferdinánd 1649-es bécsi bizonyosságlevelében adja el a két pusztát – több más Kiskun pusztával együtt – Vadászi Pál füleki alkapitánynak.¹⁴ Ez a birtoklás azonban földbirtokosi túlkapásokra és visszaélésekre adott okot, amiért a nádor maga vonta vissza Vadászi tulajdonjogát. Ezután Lajos és Kara a biztosabb nagyvárosok bérletébe ment át.

Ezek az új bérletek azonban teljesen felszították a tulajdonosi viszonyokat, és további elmérgesedett határvitákat eredményeztek. Erre utal az a határigazítási per is, amit Kecskemét első földesura, Koháry István kérelmez Lajos kiskun pusztával szemben.¹⁵ Továbbá 1642-ben Esterházy Miklós nádor bizonyosságlevelet adott arról, hogy Szeged városa többek között Bene pusztát is haszonbérletbe vehesse. A bérlethez való jogot egy Mátyás király korából származó bérleti oklevélre alapozták, majd a kun pusztá elnéptelenedésével magyarázták Szeged lakosai, amely önmagában is igen kérdésessé teszi az egész bérletet. Az oklevél szerint:

„Ezért Dorozsma és Szentmihálytelek nevü pusztákat épen – kivévén [az] jusunkat belőle – az Szegedi városhoz csatoljuk, Csengelét pedig és Szentlászlót, Móricgátját, Szankot, Majsát és Benét, melyet [az] öcsénk Esterházy Pál uram az mi nevünkkel az Kecskeméti városnak adott haszonbérbe – ezenkívül az kiváltságuk szerint szabad legeltetésük, hogy vagyon rajta – úgy adtuk és engedjük az megnevezett Szeged városnak, hogy minékünk a nádori tulajdon jog elismerése mellett eszten-dőnként egy pár perzsiái, avagy skarlát oszlopos szőnyeget adván [el]árendálhassák valakinek, [akinek] akarják és maguk is élhessék és akik legeltetni akarnának azokon a pusztákon: nem mitőlünk, avagy az ispánjuktól, hanem a megnevezett Szegedi várostól kövessék fel.”¹⁶

Ez azért is érdekes, mert Nagykőrössel szemben Kecskemét igen kiterjedt pusztákat tudott megszerezni, és így csak a városhoz legközelebb eső Bene pusztára tartott igényt. Szabó Kálmán kutatásaiból tudjuk, hogy Kecskemét által fizetett Bene pusztá bérösszege 1673-ban „32 ezüst piaszter, 1 pasztorma (füstölni való) tehén, 15 pint szőlő, 10 db sajt.”¹⁷ Kecskemét város jegyzőkönyvei szerint 1712-ben a benei árendálás azonban már 130 forintot tett ki.¹⁸

A városok pusztá bérletei igen hamar egyéni használatú tulajdonokká lettek, jól-lehet Nagykőrös és Kecskemét is csupán főbérelő szerepet töltött be. A módosabb

Ezt azonban András Miklós nádor, egy Krasznahorkán kelt levelében, keményen ellenezte. Lásd SZILÁDY és SZILÁGYI, 1863. I. 415.

¹⁴ A latin oklevél eredetije OL. 1–57. M. kancellária lt. Libri pagii 1527–1848. 10. köt. 1647–1652. 449. pag. 215. bj. Az adományozásról ír még GYÁRFÁS István. 1885. IV. 243.

¹⁵ A perről tudósít GYÁRFÁS István. 1885. IV. 383.

¹⁶ A magyar, de latin jogi kifejezésekkel ellátott oklevelet elsőként közli HORNYIK János. 1860. 253–255.

¹⁷ SZABÓ Kálmán, 1986. 341.

¹⁸ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1712. február 13. Közölve IVÁNYI, 1998. II., 23–24.

gazdák már a XVII. század elején saját kertekről, nyaralókról és szállásokról kezdtek üzletelni, és amint kiderül, igen sokszor pereskedni. Márkus István már korábban felhívta a figyelmet arra, hogy a XVII. századbéli okiratokban ezek a tulajdonosi viták nem voltak teljesen egyértelműek: „*némelyik határozottan kimondja, hogy a kert öröklődik, mások meg ideiglenes adományozásokról beszélnek.*”¹⁹ Az egyik első 1632-es nagykőrösi okirat szerint: „*Rigo Janosnak attuk Layoson Toth Mihaly kertyet, mely hataros Pahy Lukaczal es Fakezas Lukaczal.*”²⁰ Majd nem sokkal később:

„*Én Kőrös városnak mostani főbírája Buda Lőrinc – az esküdt társammal egyetemben adtam az Feketén lévő mizsei kert örökséget – azmellyet Kulcsár János bírt – Szabó Jánosnak örökül, min az város szabad földét, azmelyen szabadosan kaszálhasson, szánthasson, élhessön; Amely határos a völgyön lévő Kakas Gergely, Bus István, Viski Boldizsár és Pesti ferenc uraimék kerteivel.*”²¹

Hasonló adás-vevés szinte természetessé vált a XVII. század folyamán, amikor Nagykovácsos már örökhaszónbérletszerű adományokként kezeli a még bérelt, de szokásszerűen már tulajdonjogként használt pusztákat. Ahogyan emelkedett a város által kiszabott bérleti díj, úgy emelkedett a pusztai kertek és legelők értéke is, és váltak nagyobb konfliktusok forrásaivá. Továbbá a növekvő számú tulajdonos egyre több problémát okozott. Míg az 1600-as évek közepéig a bérelt kun puszták igen kevés, mintegy 12-15 nagygazda tulajdonában voltak, addig 1731-ben Lajos bérléséért 113-an, Mizse után már 54-en fizettek bért Nagykovácsosnak.²² Az 1640-es években a lajosai földeket bérlő családok eleinte majdnem ugyanazok voltak (Páli, Balta, Duús, Szücz, Jó, Fekete, Tatár, Kakas, Intok, Katona, Füle, Czorczyay).²³ A régebbi bérlők már a szokásjogból kifolyólag is az évek multával kezdtek eltekinteni a bérlet fizetésétől. Ez már önmagában sem jelentett békés viszonyokat, és a város rákényszerült, hogy szigorítsa a bérleti díjak behajtásán.

Nemcsak a bérelt területek biztos határai, hanem az eddig használt utak, kutak, tavak és bokrosok is viszály forrását jelentették. A területet bérlő, és egyben használati tulajdonnal rendelkező gazdák azonban igen rugalmasan értelmezték az általuk (ideiglenesen) birtokolt területek jogosságát. 1640-ben egy mizsei kert és nyaraló tulajdonosi viszályában próbál a budai Nazúr bég becsületes döntést hozni, amikor levelében így ír:

„*Ezt adom értésödre kőrösi főbíró, gyüve előmben nálatok lakó Jó Mátyás panaszolkodik, hogy Itze András és Itze Pétör, hogy az mizsei földön levő kerthelyével együtt és nyaralóval együtt el akarná tiltani tüle, az mint ennek előtte mikor Varga István élte, mostan is az szörént bírja, és az mely kútat ástak pedig azt is betöltsék és az följül megnevezett Jó Mátyásnak pedig békét hagyjanak.*”²⁴

Egy hasonló ügyben Nagykovácsos város főbírája és tanácsstülete is törvénykezik. Ebből megtudjuk, hogy az Itze, vagy régiesebben Ittze, család teljesen önkényesen veszi tulajdonába mások kertjeit és nyaralóit. Mindkét peres fél arra próbál építeni, hogy „*hazafia az mizsei kunságban*” volt. A tulajdonjogot, tehát a jogos használatbavételt, nemcsak az ősi jogra való hivatkozás, hanem sokkal inkább a kút

¹⁹ MÁRKUS István, 1943. 82.

²⁰ MAJLÁT Jolán, 1943. 90.

²¹ Pest Megyei Levéltár, V. 206-a. 4. Nagykovácsos város másodbírájának iratai. Számadáskönyvek 1650–1656 LXXIX. 16.

²² MAJLÁT Jolán, 1943. 199. Lásd még MÁRKUS István, 1943. 38. 82.

²³ A civis gazdacsalád neveit levéltári források alapján közli NOVÁK László, 1994, I. 153.

²⁴ Idézi MÁRKUS István, 1943, 95.

ásása és birtoklása is szimbolizálja. A mizsei kerttel kapcsolatosan az Itze családot nemcsak Jó Mátyás, hanem a Szívós (a régi oklevélben Szivos) család is perli:

„Anno 1640. Ittze András és Szivos Péter instantziai felől való törvényünk. Mivelhogy adák előnkbe törvényszékünk előtt ez két felpörös személyek; Ittze András ezt így adta előnkben, hogy az mely Mizsé pusztán való kutat telekestül bírnak Szívós Benedek két fiával: Szívós Jánossal és Szívós Péterrel, az kutat melyet 12 esztendő alatt birtanak Szivos Benedek fiaival egyetemben, el akarta volna tőlük vönni, (ilyen ok alatt) hogy ő hazafia ez mizsei kunságban Ittze András. De mi kik itt a törvényszékben ülünk egész tanáccsal, mind az két félnek feleletöket meghallván, Szivos Péter azt felelte, hogy megengedi hogy bátor hazafia legyen, de nem atyától maradt örökség. Mit hogy miis nyilván tudjuk, hogy hazafia, de nem sajátja volt az atyának, hanem így találta az törvény, hogy Szivos Benedek fiával tizenkét esztendő alatt fizetett ez Kis-Kunságban való mizsei pusztátul, tehát valamig bírja az megnevezett teleket, s fizethet tüle Szivos Benedek fiaival együtt, tehát addig Ittze András tülük el nem veheti, mivelhogy minden esztendőben ennek a pusztának kitelik ideje, hanem ujabban meg kell árendálni az ispántul, valakik az nagyságos urak közül tisztartójuk által bírnak az kunságot; hol pedig elhagyná Szivos Benedek azt a teleket, s meg nem akarná árendálni, valaki reá száll ez telekre kútjával együtt, attúl is el nem veheti Ittze András, valamig az árendáját megadja. Hol pedig haza száll Ittze András hazafia Mizsére, annakutánna bírja az maga atyától maradt fundust.”²⁵

Egy 1724-ben készült pereskedés irataiból azt is megtudjuk továbbá, hogy a határban a legeltetéshez elengedhetetlen fontosságú volt a kút:

„Beretvás Jánosnak és társainak versengések Szalay Pállal és társaival, Mizei kún pusztán lévő bizonyos kutak, és vályuk iránt s magok között meg nem edgvezhetvén, a Nemes Magistratus által a két fél között tétetett illyeten deliberatio: hogy tudniillik azon jobbik kut a mely fenyő szálakból ravatott, a kisebbik vályuval edgyütt legyen Szalay Pál, és társai reszire, a másik kut pedig, és az öregebb vályu legyen Beretvás János és társai részire; mindazonáltal a vályu iránt való atyafiuságos edgij más között való meg edgvezestül el nem tiltanak.”²⁶

A határviták problémáját megvilágítja az az adat, amely arról értesít bennünket, hogy Nagykörös és Cegléd milyen jellegű adót fizetett a török uralom alatt. Ebből megtudjuk, hogy mindkét hász város salétrommal is adózott a budai vár löpormalmához, amihez igen sok fára volt szükség. Am a két város salétromfőzői leleményesen oldották meg ezt a kérdést, „a salétrom főzéséhez szükséges tűzifát is saját pénzükön szerzik be.”²⁷ Amint a korabeli dokumentumok igazolják, ezt nagyrészt a város favásárlással intézte el, de ezt nem mindenki tartotta be. A korabeli oklevelek nagyszámú tiltott favágásról és favágáshoz szükséges engedélyről értesítenek. Egy 1757-es okirat szerint Pest szabadkirályi város tanácsa és bírása kéri az engedélyt 200 „darab használható és teljesen érett nyirfa” kivágására.²⁸

A határjárás egyik legalaposabb késő török kori dokumentumát az 1680 augusztusában végrehajtott Kecskemét–Nagykörös–Lajos határainak felülvizsgálata adja, amelyet a „Szent Korona fiskálisa kérelmére” hajtottak végre annak érdekében,

²⁵ Közli Nagykörös városi jegyzőkönyvéből SZILÁDY és SZILÁGYI, 1863. I., 92–93.

²⁶ MAJLÁT Jolán, 1943, 92.

²⁷ IKVAI Nándor, 1982. 116.

²⁸ A levél latin nyelvű eredetije Jász-Nagykun-Szolnok Megyei levéltárban található. Jászberény, Hivatalos Tudósítások, 14. cs. 7. sz. 1757.

hogy egyértelműen tisztázzák a határok pontos kiterjedését.²⁹ A határjárást egy egész csoport nagykőrösi, kecskeméti és „több közel levő szomszéd falusi lakosokkal” együtt végezték el, és több mint valószínű, hogy a szövegből értelemszerűen előbukkanó 1677-es határjáráskor megvizsgált határjelek valóságát és állapotát igyekeztek újból ellenőrizni. Az is nyilvánvaló, hogy itt kecskeméti és nagykőrösi földtulajdonosok közt folyt a vita, amely évtizedekkel azelőtti sérelmeket igyekezett orvosolni. Az egyik tanú szerint „*már 16 esztendeje vitatkoznak a határokon,*” a másik nagykőrösi gazda szerint a kecskemétiak által felállított nyaralókat „*28-30 esztendeje vágják ki;*” egy további tanú szerint „*már 37 éve vitatkoznak a határon.*”³⁰ A határper irataiból az is nyilvánvaló, hogy a határvitákat megelőző időszakban a két város polgárai egymás marháit is hamar eltulajdonították. Az egyik kihallgatott tanú szerint: „*A marhákat a Kőrösiek sokszor elhajtották, néha pénzért váltatták ki, néha lopva hajtották vissza a kecskemétiak.*”³¹ Egy tanú még azt is elszólja (véletlenül?), hogy „*a kecskemétiak marháit Kőrösi Sándor István hajtotta el a Baromállás völgy tájékaról.*”³²

A határperben igencsak jeles emberek voltak érdekeltek: a nagykőrösi jegyző, Gergely Pál és maga a város bírása, Keglevich Miklós. Mindkettőjüknek sérelmes lehetett a kecskemétiak földbitorlása, hisz mind maguk mind pedig a további nagykőrösi gazdák (Daróczi, Gergely, Szőke Nagy, Karai, Úrházy) és a kecskeméti családfejek is (Aracsi, Csizmadia, Csuka, Fekete Tóth, Godány, Hajnal, Halasi, Hegedűs, Kati, Kis, Kovács, Laczy, Mező, Nagy, Pál, Szívós, Tolvaj) vehemensen védték vélt vagy valós birtoktestüket. Az egy teljes napig tartó határjárás tanúk meghallgatása követte. Ezt Nagykőrösön még aznap, Kecskeméten pedig augusztus 24-én folytatták le. A tanúkat egy rendszerezett, tizenhat kérdést tartalmazó kérdőív alapján hallgatták ki. Nagykőrösön 51 tanút, míg Kecskeméten csupán öt tanút faggattak. A kérdésekből kitűnik, hogy a határ pontos meghatározása, illetve a korábban elfogadott határvonal megerősítése vagy éppen megkérdőjelezése volt a cél.

A határ pontos nagyságának meghatározásához az 1521-es határvitában már jól bevált öt kategóriát alkalmazták. Ezek voltak a mesterségesen állított határjelek (hányások, ásott földhatár); kiemelt vagy megjelölt természeti határrészek (öreg homokhalom, körtvélyes, jegenyenyár, öreg szilfák); népies helynevek (Baromállás-völgy, Csődör homokja, Fajdos, Meggyes határhányás, Zsombékos-tó); a birtokosokról elnevezett helynevek; és a viszonyított helynevek (nyaraló, ásott vermek, Benei pusztá út, Budai országút, fogás földek, szekérút, marhajáró mező, Kecskeméti Kovács Péter kertje mellett).

Csak érdekességként érdemes mindjárt megjegyezni, hogy ez a határjárás, és a határok újbóli hivatalos megerősítése nem sokat segített a két város veszekedésében: egy 1686-os levélben értesülünk arról, hogy a Mizse nevű pusztán lévő nagykőrösi marhákat valakik elhajtották.³³

²⁹ A kérdéses, meglehetősen hosszú ám alapos latin és magyar nyelvű dokumentum másolatai megtalálhatók a Pest Megyei és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei levéltárakban, valamint az Országos Levéltárban. Ez utóbbi OL, E-209, kam. T. Collectanea varia, 2. csomó, 4. papium, 24. irat. 1680. VIII. 15. Acta Districtus et Jazygum et Cumanorum cov., 1552–1747, 57–74 o. A dokumentum legújabb közlését lásd még BOROSY–KISFALUDY–SZABÓ, 1999. 135–147.

³⁰ BOROSY–KISFALUDY–SZABÓ. 141, 144.

³¹ Ibid, 143.

³² Ibid, 144.

³³ SZILÁDY és SZILÁGYI, 1863. II. 146.

A török kiűzését követően a puszták királyi tulajdonban maradtak, majd a Német Lovagrend tulajdonát képezték. A gazdátlanok hitt területekre mindenki igényt tartott. Sajátosan a legnagyobb civis városok (Nagykörös, Kecskemét, Cegléd), valamint minden tehetősebb település is azonnal az üresen hagyott, de korábban használt pusztabirtokok megszerzésére fordította figyelmét. A jászok és kunok ősi jogaira hivatkozva; a városok, pedig korábbi törvényes használati jogukra. Annak ellenére, hogy meglehetősen messze esett, Szeged például több kiskunsági pusztát szerzett meg, köztük Benét is, egy „Mátyás király korabeli legeltetési engedélyei alapján.”³⁴ Szegedtől a kecskeméti lakosok eleinte csak bérelték Benét. Ezt a területi bérleményt azonban a nádor elvette Szegedtől, és Kecskemétnek ajánlotta fel bérletre, azzal az indokkal, hogy „Kecskemét városa nem lehet ezek nélkül a puszták nélkül és amint feljebb is irám tudósítást teszek: velem alkujdatok, mert ha kárt vallanak ne másnak, hanem maguknak tulajdonítsák.”³⁵

A puszták bérletei természetesen jelentős jövedelmet jelentettek a városoknak és a kamarának egyaránt. Ahogyan Kiss József számításai is bizonyítják, míg 1700-ban Nagykörös mindössze 212 forintot fizetett az öt kiskun pusztáért, addig 1702/03-ban ez az összeg több mint hatszorosára emelkedett.³⁶ Kecskemét gazdái Benéért és a többi hét pusztáért is borsos árat fizetettek.

A Benét birtokló kecskeméti gazdák azonban nem elégedtek meg csupán a benei föld használatával. Már 1709-ben Vay Ádám jászkun főkapitány panasszal élt „ *mivel Mizse kun pusztá erdejét a kecskemétiak kivágták.* ”³⁷ Ebben az esetben is kihallgatással akarták megtudni az igazságot, tudniillik, hogy ki s mennyi fát hordott el törvénytelenül, de kihallgatott tanúk nem tudtak (nem akartak?) érdemben nyilatkozni. A határhasználati bizonytalanság ezért csak fokozódott. Egy 1728-as jegyzőkönyv szerint a kecskeméti szappanosok „*a Benei pusztáról hozzák, söprik a széksót, bár nem tudják igazolni a jogot hozzá.* ”³⁸ Az 1700-as évek elején, a nagyarányú jászsági kirajzásnak következményeként, Nagykörös és Kecskemét is lassan elveszíti valamikori kun pusztáinak nagy részét. 1708-ban Nagykörös lakosai közül már csak 28 gazda kapott mezei kertet.³⁹ Ezt a város és a gazdák is sérelmesnek találták. Mind Kecskemét mind pedig, Nagykörös felpanaszoló levelek tucatját küldi az Udvari Kamarához a puszták megtartása érdekében.

A török utáni kialakult új birtokviszonyok miatt a határviták nem csitulak. Minden új és régi földbirtokost érdekeltté lett földterületének megőrzésében, bizonyos esetekben növelésében. Kecskemét és Nagykörös között az elmérgesedett határviták olyan méreteket öltöttek, hogy maga a nádor, Eszterházy Pál, tudatta a két város tanácsával a határok pontos felmérését és felújítását. A nádori rendelkezés még arra is kitért, hogy ezen határokat „*mindenik harmadik esztendőben tartoznak renovalni, mind Ketskemét várossa lakossi, s mind Körösi, avagy az kik a lajosi prediumot fogják árendálni.* ”⁴⁰

³⁴ KISS József, 1979. 44.

³⁵ NAGY SZEDER, 1926. 48.

³⁶ KISS József, 1979. 62.

³⁷ BOROSY–KISFALUDY–SZABÓ, 1999. 194.

³⁸ Adat a Kecskeméti Magisztrátus Jegyzőkönyvéből, közli IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1998. 87.

³⁹ LÁSD NOVÁK László, 1978. 149.

⁴⁰ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár. Jászkun Kerület Nemesi Közgyűlésének Iratai, D. Capsa. I. fasc. 1. no. 17.

A Grassalkovich uradalomhoz tartozott Örkény határának megállapítása végett 1731-ben határjárást végeztek.⁴¹ Ebben több érdekelt szomszédos birtokos és tulajdonos vett részt, mivel a kiterjedt határrész érintkezett Nagykőrös, Bene, Gyón, Hernád, Esső, Tatárszentgyörgy, Mizse és Vacs határaival. Ezt a határvizsgálatot egy vármegyei alispán, egy szolgabíró valamint még két esküdt végezte el és hitelesítette. Ebben Bene helynevei közül a „*Strázsa hegy,*” a „*Katonák kútja,*” és a „*Madaras-tó*” van megörökítve. Mizsén találjuk a következő helyeket: „*a régen Fáy-tónak nevezett mocsár,*” „*Alsó-Kőhalom domb,*” „*Szász Pál kútja.*” A ma is Hármashatár dülöként ismert helyen „*Örkény, Mizse és Vacs puszták találkozásánál három földből készült halmot emeltek.*”⁴² A helynevek szempontjából módfelett fontos ez a dokumentum, hiszen a mai napig ismert kis tó, Szászpa, nevének eredetére kapunk felvilágosítást és eligazítást. Eligazodási és viszonyítási alapot ad még „*a Budáról Kecskemét felé vezető postaút*” elhelyezkedése is.

Már az 1730-as évek elejéről ismerjük azoknak a leveleknek a tartalmát, amelyben Nagykőrös Jászberény és a jázságiak erőszakos földszerzését szeretné megakadályozni. Nagykőrös ősi bérleti jogára hivatkozva így érvel „*Jászberény lakói már elfoglalták Törtelt, míg Karát Apáti szerezte meg. Kőrös határa oly szűk és terméketlen, hogy a szőben forgó puszták nélkül a földművelés és az állattenyésztés is gondokat okozna.*”⁴³

A viták és a nagyhatalmi törekvések azonban nem kedveztek sem Nagykőrösnek, sem pedig Kecskemétnek. Az 1745-ös redempció után Lajos, Mizse és Bene pusztá felét Jászberény váltja meg: Lajost 5000, Mizsét 6000 és fél Benét pedig 3750 forintért.⁴⁴ A Jászkunság részeként a puszták határainak kérdése merőben más tulajdonosi viszonyokat jelentett, de az új törvénykezési rendszerrel a határviták nem tűntek el. Jászberény hamarosan megpróbálta az „*Alsó Puszták,*” Lajos, Mizse és Bene együttes hivatalos elnevezése, fenntartását megszervezni. Már a redempció utáni évből ismerjük az első rendelkezéseket, amikor a városi jegyzőkönyvben elrendelik, hogy „*A lajosi és benei pusztákon lévő berkek őrzésére ember rendeltetik az egyik csősszel.*”⁴⁵ Majd ugyanekkor már az Alsó Puszták „*birájának*” – és „*két vagy három lovas legényének*” feladatait és hatáskörét is szabályozzák.⁴⁶ Ennél a rendeletnél sokkal alaposabb az a városi rendelet, amelyben a pusztai hadnagy kötelességeit kilenc pontban határozták meg: a többi közt a tolvajok és csavargók elfogását, a pásztorok felügyeletét, a bitang marhák és lovak összeírását, a határ vigyázását és betartását, az idegenek általi legeltetés jelentését, a szegedi és kecskeméti vásárosok megfigyelését, a kocsmái árendások tiltott favágásainak jelentését.⁴⁷ Külön kihangsúlyozták azoknak az a jelentését és elfogását, akik „*a fákat lehajazzák,*” vagy a határt elrontották.⁴⁸ A birtokbavétel egyik legérdekesebb, és legelterjedtebb módja a csőszházak és csárdák felállítása, majd árendálása (kibérlése) volt. Ez utób-

⁴¹ A Pest Megyei Levéltárban található latin nyelvű oklevelet közli BOROSY András és SZABÓ Attila, 2000. 217–219. A levél másolata a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban, Jászberény, Hivatalos Tudósítások, 12. cs. 115. sz, 1753.

⁴² IBID. 219.

⁴³ A Pest-Pilis-Solt vármegyei közgyűlés anyagából közli BOROSY András, 1996. 26.

⁴⁴ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Jászkun Kerület, kgy. Jkv.. 1746. 51-55. Az adatokat a Nagykunság és a Kiskunságra teljes egészében közli BAGI Gábor, 1995. 247.

⁴⁵ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Jászberény város iratai, Protocollum. 3. 1746. 8.

⁴⁶ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Jászberény város iratai, Protocollum. 3. 1746. 11.

⁴⁷ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Jászberény város iratai, Protocollum. 5. 1763. 245–247.

⁴⁸ Ibid, 247.

biből Mizsén egyet, Lajoson pedig, kettőt építtetett Jászberény, míg Bene pusztán Jászladány építtetett csárdát.⁴⁹

Amint ezekből az első rendeletekből is kitűnik, bár a nyílt veszekedések, és a kora középkorra oly jellemző villongások megszűntek, azonban egyre burkoltabb viták kereszttüzében kellett az állattartás, legelőhasználat, földbérletek és egyáltalán a közös határral járó gondokat megoldani. Mint új tulajdonosnak, Jászberénynek folyamatosan bizonyításra volt szüksége újonnan szerzett birtokainak pontos kiterjedését illetően. A tulajdon bizonyításának egyik elfogadott és bevált módja volt a megszerzett területek azonnali kiosztása. A redempciót követő években Jászberény sűrűn rendelkezett az új tulajdonosi szerkezet kialakításában, illetve a volt tulajdonos-bérlők megfizetésében. Már 1748-ban újraosztották a szántóföldeket a nagykőrösi gazdáknak Lajoson: „*A lajosi pusztából kőrösi lakosoknak szántó feldeknek osztott föld, kinek hossza 100 pözna szélességére pedig minden forintra 4. pözna adatott, mely ezekszerint így következik.*”⁵⁰ A lista tizenkilenc nevet tartalmaz, valamint még hat nevet, azokét, akiknek föld nem osztott, de listába voltak véve. Ám az új határkonfliktusban már nem számíhattak a volt nagykőrösi bérlőkre, akik természetesen szintén érdekelve voltak valamikori pusztái bérleteik, tulajdonuk, megtartásában. Az elégedetlen tulajdonosok miatt 1748-ban új határfelméréseket kezdeményeztek Jászberény részéről, amelyben Kecskemét tisztos polgárait kérdezték ki tanúként. Ebben a határvitában Vacs, Mikebuda, Nagykörös és Mizse határait bizonygatták több kecskeméti lakos vallomásával, akik mind esküdtek, hogy Nagykörös földterülete nem terjedt (Puszt)Vacsig, mert Vacs Mizsével határos. Az egyik kiemelt fontosságú tanú, a valamikori kecskeméti „*öreg bíró*” a hetvenéves Tóth Gáspár szavaival:

„*Hallotta az ottan lévő emberektől hogy valamely Szék öszve szolgálta Vacsi, és Mizsei földhez, de mellyik légyen az nevét nem tudgya, elég az hogy Kőrösi határt Vacshoz extendáltatni soha sem hallotta.*”⁵¹

A 14 kérdésből álló kérdőív, hasonlóan az 1521-es és az 1680-as perek jegyzőkönyveihez, alapos és megfontolt: a kihallgatottak mind pásztorok, de közülük csak három a kecskeméti, a többi máshol lakó, de valamikor a kérdéses pusztákon pásztorokként szolgáltak. A jászberényiek itt is az újonnan megszerzett pusztai birtokaik, Lajos és Mizse pontos határainak kiterjedését bizonygatják. A kiegyensúlyozottsággal igazán nem valószínű jászberényieknek elegendő a pusztá kihallgatás, de ebben az esetben álláltak a pontos határbejárástól és a helyszíni terepszemléltől. A helynevek szempontjából kitűnő dokumentumban majdnem egy tucat helynév pontos megnevezése és elhelyezkedése szerepel (Mizsei Tölyös, Nagy Szék-tó, Fehér-tó, Csontos-halom, Fajdos, etc).⁵²

A többszöri terepszemle és határmegújítás ellenére a vitát így sem sikerült megnyugtatóan eldönteni és a határok továbbra is tulajdonjogi kérdések özönét vetették fel. Már 1755-ben a jászberényi tanács újból elrendeli, hogy:

⁴⁹ A Lajos, Mizse és Bene pusztákon állított csárdák történelme igen gazdag ám levéltári feldolgozása még várat magára. A csőszházak közül egy még ma is áll Mizsén, a lajosi „nagy vendégfogadó és posta stáció”, a valamikori Földeáki csárda, még ma is polgármesteri hivatalként működik.

⁵⁰ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Hivatalos Tudósítások, Jászberény, 11. cs. 1.

⁵¹ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Jászberény Város Iratai, 374. Capsa 10, fasc. 1, nr. 1, 207–214. old. Az eredeti 1748-as jegyzőkönyvet egy későbbi, 1791-es anyagban használták fel.

⁵² Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Jászberény Város Iratai, 374. Capsa 10, fasc. 1, nr. 1, 39–56 old.

„Az Alsó-Puszták határainak megújítására deputaltattanak Nagy Joseph és Iványi uraimék mellyekhö jön Aranyszállási uraimékkal kedden délután Kecskeméti uraimékkal szerdán reggel kőrösi uraimékkal Lajos, Mizse és Kőrösi föld közöt dolgozzanak.”⁵³

Két évtizeddel később, egy 1785-ös kecskeméti jegyzőkönyv szerint, Jászberény városa ismét határújítást kér, mivel a „határt a marha járásba bellyebb hozták, mint rendessen tartatott.”⁵⁴ Kecskemét és Jászberény, hosszú történelmi viszályokat sem mellőző kapcsolatának egyik magyarozatát találjuk ebben az eredeti bejegyzésben, amit egy későbbi, 1814-es adat még nyilvánvalóbbá tesz. Ebből kitűnik, hogy a nagykőrösiek a járszági gazdák legelőire hajthatták állataikat annak fejében, hogy a járszágból Mizsére, Lajosra és Kocsérra tavasszal hajtott járszági marhacsordáknak szabad átjárást biztosított Nagykörös városa.⁵⁵ A XVIII. századi térképészet fejlődésének az egyik kiváltója és mozgatórugója éppen az ilyen és ehhez hasonló határral kapcsolatos viták és perek voltak. A terület legfontosabb térképei – Mikovini, Bedekovich és az első katonai térkép – ebben a korban készültek el. Bedekovich Lőrincet Jászberény fogadta fel, aki az egész kérdéses területet bejárta és Bene és Mizse térképét nagy pontossággal el is készítette.⁵⁶

A XIX. században a közös múlt emléke nem tűnt el teljesen s bár a térképészet fejlődésének köszönhetően a határviták megszűntek, a határ pontos megállapítását még többször el kellett végezni. 1854-ből ismerjük az egyik utolsó Nagykörös-Kecskemét-Jászberény határvizsgálatot és határfelújítást, melyben Lajos és Bene puszták pontos határait újból megállapították.⁵⁷ A század második felétől a jászberényi gazdák gyorsan adogatták el lajosi és mizsei földjeiket, amelyekre nagyszámban nagykőrösi és kecskeméti telepések költöztek, akik talán tudhattak, vagy hallhattak valamit arról, hogy őseik is valaha ezeken a földeken gazdálkodtak. Ekkorra azonban a különböző katonai, kataszteri és tagosítási térképek már biztosabb támpontot adtak a kérdéses földterületek és határok megállapításához.

⁵³ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Jászberény Város Iratai, Protocollum, 3. 1755. 216.

⁵⁴ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1998. 273.

⁵⁵ NOVÁK László. 1978. 109.

⁵⁶ A több mint félszáz Bedekovich-térkép ma is fellelhető a levéltárakban. A kérdéses területen Bedekovich külön térképet készített Bene és Mizse pusztákról, de érdekesen Lajosról nem (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár). Bedekovich munkásságával foglalkozik TÓTH János. 1976.

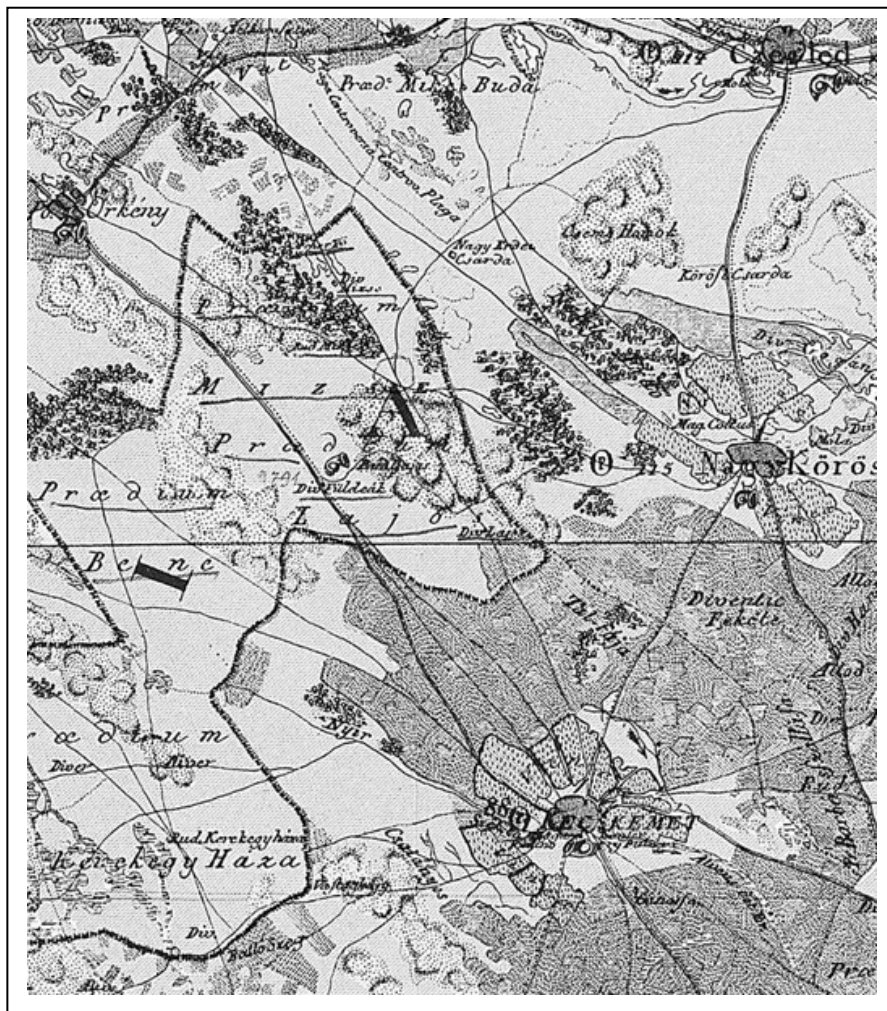
⁵⁷ Bács-Kiskun Megyei Levéltár. IV. 1504/c Kecskemét város tanácsának iratai. c. Közigazgatási iratok 1854. Fasc. VII. Nr. 76.

Irodalom

- BAGI Gábor
1995 A Jászkun Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig, 1745–1848. Szolnok.
- BOROSY András
1996 Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, 1712–1740. VII. Budapest.
- BOROSY András–SZABÓ Attila
2000 Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok, 1721–1740. III. Budapest.
- BOROSY András–KISFALUDY Katalin–SZABÓ Attila
1999 Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok II. 1661–1720. Budapest.
- FEKETE Lajos
1861 A jászkunok története. Debreczen.
- FENYVESI László
1987 A Kiskunság a török időkben. In: A Jászkunság Kutatása. 1985. Szerk. Fazekas István, Szabó László, Sztrinkó István. Kecskemét-Szolnok. 215–301.
- GYÁRFÁS István
1883 A jász-kúnok története. III. 1301–1542-ig. Szolnok.
1885 A jász-kúnok története. IV. 1542–1686-ig. Budapest.
- HORNYIK János
1860 Kecskemét város története oklevéltárral. Kecskemét.
- IKVAI Nándor (szerk.)
1982 Cegléd története. Szentendre. (Studia Comitatus. 11.)
- ILLYÉS Bálint
1992 A Felső Kiskunság a XVI–XVII. sz.-ban. In: Levéltári Füzetek (Bács-Kiskun megye) VII. Szerk. Iványosi- Szabó Tibor. Kecskemét. 5–61.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (összeáll.)
1996 A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei I. 1591–1711. Kecskemét.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (összeáll.)
1998 A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei. II. 1712–1811. Kecskemét.
- JÁSZBERÉNY RT. VÁROS
[1910] levéltárban lévő kiváltságlevelek és oklevelek gyűjteménye. Jászberény.

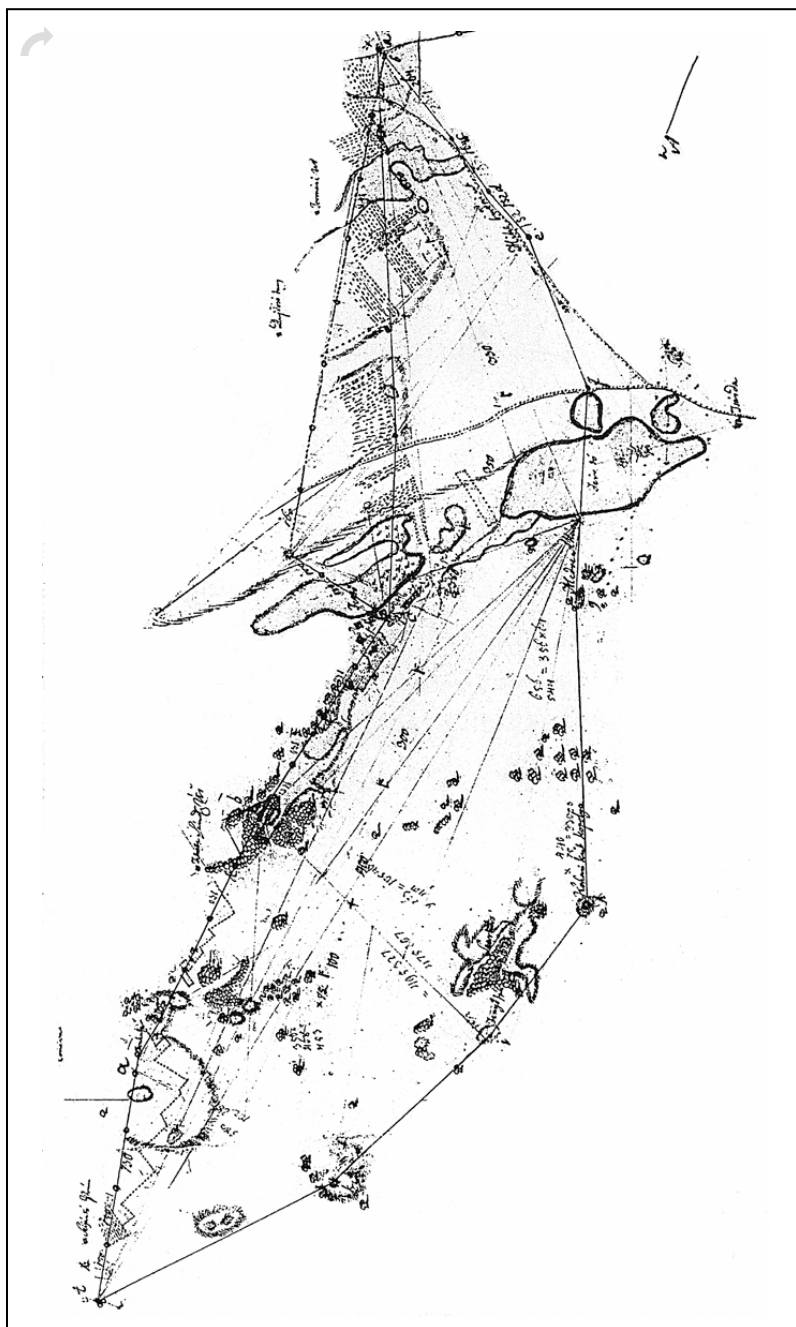
- KISS József
1979 A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején (1702–1731). Budapest.
- KÜRTI László –HAJDRIK Sándor
2001 Lajosmizsei keresztek és szakrális szobrok.
In: *Cumania*. 17.Szerk. Bárh János. Kecskemét. 271–302.
- KÜRTI László
2000 A puszta felfedezésétől a puszta eladásáig: Az alföldi-tanyasi turizmus és az esszencializmus problémája.
In: *Turizmus és kommunikáció*. Szerk. Fejős Zoltán és Szijártó Zsolt. Budapest-Pécs. 112–128.
- MAJLÁT Jolán
1943 Egy alföldi cívis-város kialakulása.
Nagykörös gazdaság- és társadalomtörténete a megtelepedéstől a XVIII. század elejéig. Budapest.
- MÁRKUS István
1943 Kertek és tanyák Nagykörösön a XVII–XVIII. században. Kecskemét.
- NAGY SZEDER István
1926 Kiskun-Halas város története oklevéltárral.
Első rész: A redemptio előtti kor 1745-ig. Kiskunhalas.
- NOVÁK László
1994 Nagykörös város monográfiája. I–II. Nagykörös.
1978 Nagykörös mezővárosi fejlődése és településrendszere a XVII–XIX. században. In: *Tanulmányok Nagykörös történetéből és néprajzából*. Szerk. Novák László. Nagykörös. 9–164. (Az Arany János Múzeum közleményei. I.)
- O'DOWD, Liam, and WILSON, Thomas M. (szerk.)
1996 *Borders, nations and states*. Aldershot.
- SZABÓ Kálmán
1986 Szabó Kálmán válogatott írásai. Szerk. Sztrinkó István. Kecskemét.
- SZILÁDY Áron és SZILÁGYI Sándor
1863 Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Körös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból. I–II. Pest.
- TÓTH János (sajtó alá rend.)
1976 A Jászkunság helyzete a 18. század végén.
Bedekovich Lőrinc kéziratos könyve. Jászberény.

Mellékletek

1. sz. melléklet

Mikovini Sámuel Bécsben 1763-ban kiadott térképének digitalizált részlete Mizse, Lajos és Bene pusztákkal egy későbbi kiadás alapján.

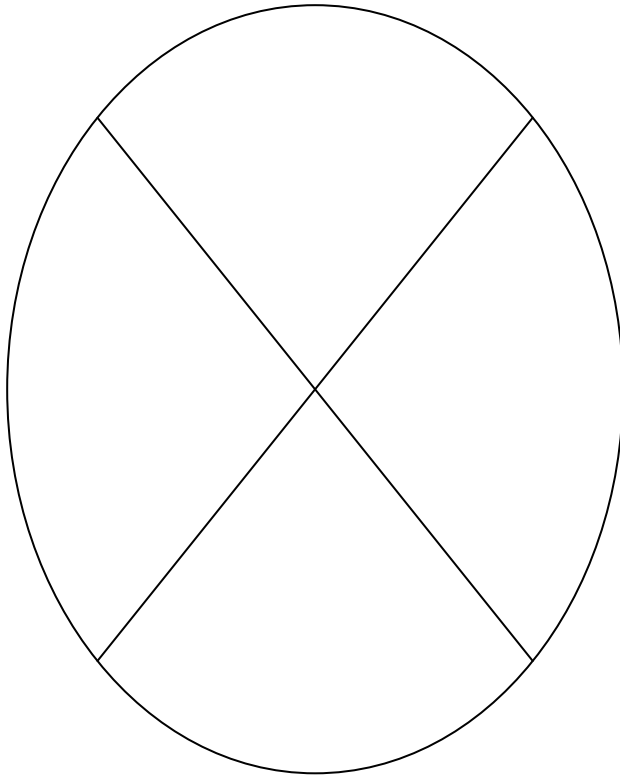

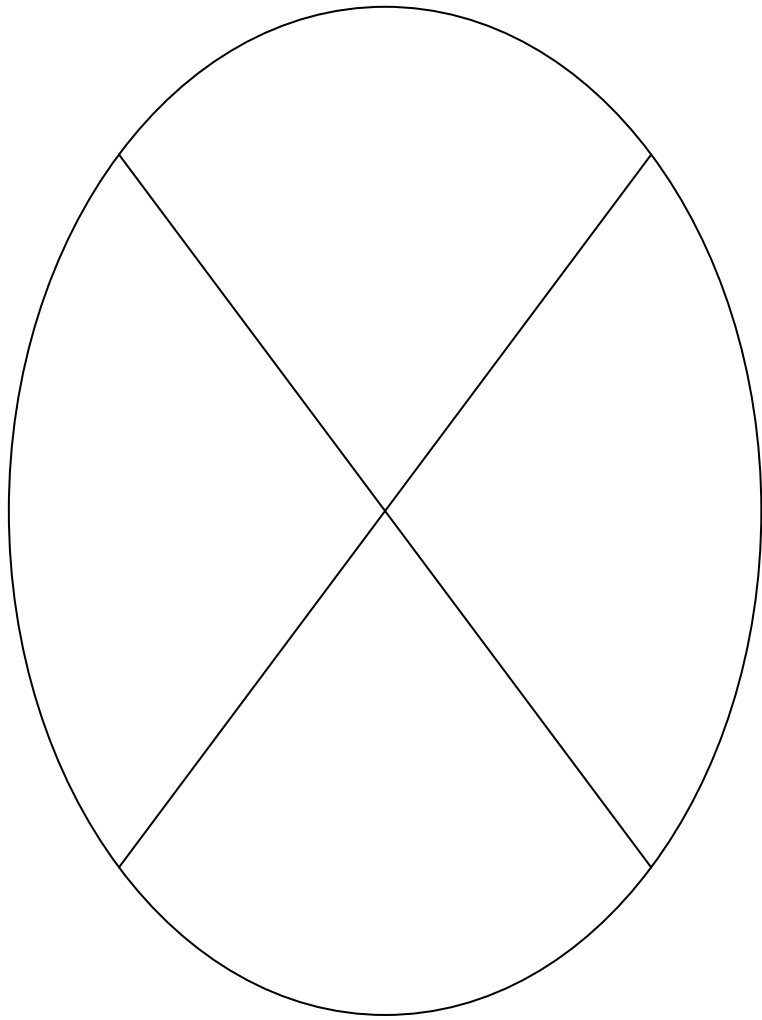
2. sz. melléklet

Bedekovich Lőrinc térképének digitalizált változata, Mizse és Vacs puszták
(1792, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, T. 102)

3. sz. melléklet

Részlet a 2. Katonai Térképről (Hadtörténeti Múzeum, Sect. 54. Col. XXXIV, 1860-1861, készítette Hauptmann Markus Aurelius Landini, a 3. gyalogsági regimentből), Mizse és Felső-Lajos, a pusztavacsi és örkényi határrészekkel.

ÖSSZEFOGLALÓK

VAJDA ZSUZSANNA

Sodrásban: a személyiség és a történelem

A huszadik század végéhez közeledve meginogtak a történelmi események hagyományos referenciái. Egyre kevésbé alakítható ki egyetértés a „nagy események”, a „társadalmi folyamatok” értékelésében. A bírálatok egyik iránya a hagyományos történettudománnyal szemben, hogy az eseménytörténetben alig kap helyet a mindennapi emberek élete. A „közönséges emberek” iránt feltámadt érdeklődés részben ideológiai természetű, mintegy „igazságot szolgáltat” azoknak, akikről eddig az eseménytörténet kevésbé vett tudomást – a kisemberek, a nők, a gyerekek – de ez az ideológikus cél nem volna elég ahhoz, hogy valódi érdeklődés ébredjen a téma iránt. Ehhez a tudományos kérdésre is szükség volt, amely azt vizsgálja, követhető-e a mikrotörténelemben az a nyom, amely az egyének életterveit összekapcsolja a történelmi eseményekkel?

A történettudományban felbukkant igény találkozott a pszichológiai-antropológiai gondolkodás vonalával, irányjaival: a közelmúltban új kutatási területként jelent meg a mentalitástörténet, a gyerekkortörténet, kiemelkedő személyiségek történeti-pszichológiai szempontú tanulmányozása. Egyfajta köztes tudománynak ígérkezett a politikai pszichológiának nevezett diszciplína is. Bármennyire érdekesnek és relevánsnak érezték azonban a kutatók és a közfelfogás a mikro- és mezoszintű struktúrák vizsgálatát, a „mélyfúrások” tapasztalatai nem váltották be a történészek azzal kapcsolatos reményeit, hogy általuk helyre lehet állítani a történetírás megbomlott koherenciáit. Nem sikerült igazán megtalálni és különösen nem a történeti igazság szintjére emelni azokat az összefüggéseket, amelyek összekapcsolták volna az egyének, kisebb és nagyobb csoportok sorsát. Továbbra is vitatott, mi az, ami egységbe képes kapcsolni a különböző társadalmi-szociális egységek, csoportosulások történeteit, amelyek az egyének és kiscsoportok eltérő valóságészlelése kapcsán születtek.

KÖVÉR GYÖRGY

Kisemberek nagy (élet)történetei

A dolgozat olyan életpályákat vizsgál, amelyek sohasem lépnek át a nagybetűs „Történelembé” (amin nálunk a nemzet politikatörténetét szokás érteni). Párhuzamos élettörténetekről van szó, az oral history szabályai szerint, az illetőkkel még a nyolcvanas években készült interjúk keretei között, családi, levéltári iratok felhasználásával. Az elbeszél élettörténeteknek kulcsmozzanatait rekonstruáljuk az önálló egzisztencia megteremtésétől annak elvesztéséig.

Tárai (Snürmacher) Pál (1893–1989) az érettségi után, egyéves felsőkereskedelmivel 1910-ben került a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankba praktikánsnak. Atyai pártfogója rábeszélésére ment a Fischer M. értékpapírkereskedő cégbe tőzsdei megbízottként. 1917-ben önállósította magát, az induló tőke javát egy idős kültag adta. A háború végi és utáni konjunktúrában a cég megsokszorozta vagyonát. A nagy válság is csak a devizakorlátozások révén kényszerítette a törvények kiskapuinak keresésére. A harmincas évektől kényszerült védekezésre az állami beavatkozással szemben, s az üzletekben mind kevesebb fantáziát talált. A háború végét a

német megszállás alatt álló tőzsdeépületben vészelte át. A háború utáni korlátozások miatt 1948-ban lépett ki cégéből. Kitelepítették, majd egy építőipari tröszt pénzügyi előadója lett.

Bagossy Imre (1900–1987) négygyermekes hajdúböszörményi parasztcsaládból származott, négy gimnáziumot végzett. Feleségével 15-15 holdat hoztak a kiscsaládi gazdaságba, amelyhez még 15 holdat vásároltak. A helyi Gazdálkodó Ifjúság Egylet alelnöke volt, Bajcsy-Zsilinszky Endre kortese. A harmincas években elsősorban megbízásos sertéshízlalással és -vágással, takarmánytermeléssel foglalkozott. 1945 után először a kisgazdapártból zárták ki, majd nagygazdává (kulákká) minősült, de 1960-ig meg tudta őrizni földjeit. Az ún. 1956-os értelmiségi gyűlés miatt nem lett különösebb bántódása, de a kolhozba be kellett lépnie. Itt, saját elbeszélése szerint egy napot sem dolgozott, haláláig saját portáján szorgoskodott.

Az élettörténetek főszereplői sohasem találkoztak, sőt Erdei Ferenc „többségi társadalom” elmélete szerint talán még egy társadalomba sem tartoztak. Összekapcsolja élettörténetüket, ahogy önálló kisegzisztenciájuk bázisáról – generációs fáziskészséssel – innovatív válaszokat adtak a század nagy kihívásaira. Schnünnacher Pál az első háború végétől a harmincas évekig aknázza ki a konjunktúra lehetőségeit, Bagossy Imre a válságtól a második világháborúig terjedő állami beavatkozás idején volt innovátor a gazdálkodásban és reformátor a politikában. A század második felében, amikor mindenüket elveszítették, leleményességgel, egy-egy gesztussal, az idős ember bölcsességével megőrizték lelki szuverenitásukat a század hatalmi arroganciájával szemben. Ez a tartás adja élettörténeteik érdekességét a történetírás számára.

A. SAJTI ENIKÓ

Sors, jellem, történelem: az eretnek Tito

A szerző tanulmányában a hazai és a nemzetközi szakirodalom alapján arra keresi a választ, hogy milyen mértékben „csinálta” Tito a történelmet, s mint politikus, mennyiben volt ő maga is a történelmi struktúrák és ideológiák „terméke”, sőt foglya. Nagy figyelmet fordít annak elemzésére, hogy egy felfelé törekvő, értelmes, a szép és az élet kényelmes oldala iránt fogékony horvát fiatalember az Osztrák–Magyar Monarchiát feszítő problémák közül miért éppen a társadalmi problémák szociáldemokrata megoldása iránt vált fogékonnyá, miért nem követte azokat a kortársait, földijeit, akik szülőföldjén, a horvátországi Zagorjében az agrárkérdést a horvát nemzeti ügygel összekapcsoló Radics fivérek hívévé szegődtek. A véletlenek és emberi jellemvonásai, például a megaláztatást nem tűrő büszkesége kezdetben meghatározó módon befolyásolták sorsát. A nagy történelmi események, az első világháború és a hadifogolyként átélt bolsevik forradalom az ő egyéni sorsában is mély változásokat idéztek elő. A szakirodalommal ellentétben a szerző úgy véli, hogy Tito a húszas években a baloldali frakcióhoz tartozott, akik a szerb–horvát ellentéteket és általában a nemzeti kérdést az „osztályharcot zavaró” tényezőnek tekintették. Kitér arra a kérdésre is, hogy Tito többszöri moszkvai tartózkodása során hogyan úszta meg a nagy tisztogatásokat.

1937-ben Moszkva akaratából Tito a Jugoszláv Kommunista Párt első embere lett, tehát ő is a sztálinizmus kreatúrája volt. Elutasította ugyanakkor a kor kommunista etikája szerint elvárt aszketikus életvitelt, ami számos összetűzés forrása volt saját pártján belül, később pedig, hatalomra kerülése után hozzájárult ahhoz, hogy

luxus életvitele, mértéktelen fényűzése már komoly társadalmi visszatetszést keltett Jugoszláviában. A tanulmány kiemeli, hogy Tito politikai felemelkedését nem első-sorban „civil” egyéni tulajdonságai, hanem egyrészt kiváló politikai egyensúlyozó képessége, a Kominternen belüli csoportharcok illetve az adott korban és környezetben „nemesi oklevélnek” számító munkás származása befolyásolta.

A tanulmány második részében a szerző Tito partizánháborúban játszott politikai szerepét elemzi és nagy súlyt helyez Sztálinnal bekövetkező konfrontációjának, valamint az öngazgatási szocializmus bevezetésében játszott szerepének bemutatására. Arra is keresi a választ, hogy Sztálin „első számú csatlósa” milyen okok következtében vált egy „nemzetközi koncepció per” áldozatává, miért engedte ő maga is szabadjárá a háború után a bosszút. Nemrég publikált moszkvai források alapján ismerteti a Tito ellen tervezett szovjet merénylet tervét.

A szerző kiemeli, hogy Tito volt az első politikus a szovjet befolyási zónában, aki először törte meg Moszkva monolit kelet-közép-európai hatalmát. Sztálin ömíatta veszítette el befolyását hatalmi szférája egyik legérzékenyebb pontján, a Balkánon. Igaz, ezután Tito sem tudta úgy uralni a térséget, mint azt korábban a Balkán-föderáció tervén keresztül szerette volna. Sztálinnal vívott csatájából nem született hosszú távon is érvényes szellemi áramlat, reformjai a mából visszatekintve jórészt optikai csalódásnak bizonyulnak. Tito „eretneksége” ugyanakkor a hidegháború és az államszocializmus körülményei között fontos értelmet nyert.

BELLON TIBOR

Egy sajátos paraszti életút a Kiskunságban

A magyar társadalomfejlődés közép-kelet-európai útjának sajátossága, hogy a megkésettiségből adódóan az ország népességének több, mint négyötödét a mezőgazdaságból élők adták, mert nem fejlődött úgy a gazdaság, hogy akár az ipari termelésben, akár a szolgáltatásban, akár a kereskedelemben vagy a közigazgatásban munkaerő iránti igény mutatkozott volna. Még a 20. század első felében is rá volt kényszerítve a népesség nagy része, hogy a mezőgazdaságban találja meg a kenyérszerzés módját. A termelés és a fogyasztás nem a piaci viszonyokhoz alkalmazkodva szerveződött, az önellátásnak, a hagyománynak meghatározó szerepe volt és maradt mind a termelésben, mind a fogyasztásban. Ezt az állítást nem cáfolja az a tény, hogy bizonyos tájakon, birtokokon európai színvonalú termelés folyt.

A 19. század második felében az Alföldön végrehajtott folyószabályozások és ármentesítések következtében megteremtődött a kiterjedtebb, korszerűbb mezőgazdálkodás lehetősége, de ezzel tájanként eltérően, és nem mindig kellő hatékonysággal tudtak élni a földművesek. A jobbágyfelszabadítás a föld nélküli nincstelenség hatalmas tömegét megfosztotta az elemi lehetőségektől is, a magántulajdon korlátlan és mindent kizáró érvényesülése lett a meghatározó. Összességében tehát egy megkésett gazdaság- és társadalomfejlődés útján lassan előrejutó paraszti világ az, ami erre a korra jellemző. A megkésettiség okán ebben a világban nagyon sok, a mindennapi életet átszövő archaikum őrződött meg és tartotta életben a múltat.

Ebbe a paraszti világba azonban törvényszerűen beleavatkozott a jobbra, többre törekvő emberi szándék, a változás, a változtatás szándéka. Főleg a középparaszti réteg volt az, amely ebből a zsákutcás állapotból a kiutat kereste. Azok, akiknek béklyót jelentett a termelési és a közösségi kötöttség, akik nem elégedtek meg azzal,

hogy „ha apáinknak jó volt, nekünk is jó a régi”, akik mind a termelésben, mind a technikában arra törekedtek, hogy a korszerűbbet alkalmazzák, akik megéreztek a piac meghatározó szerepét, mint a gyarapodásuk elsődleges forrását. Ők voltak az újítók, akik könyvekből, folyóiratokból tájékozódtak, akik nyitottak voltak az új dolgok kipróbálására. Ebbe a folyamatba – láthatóan – elsősorban az ország centrális része, a tágabb értelemben vett Kis- és Nagyalföld, a Dunántúl és a szőlőtermelő tájak kapcsolódtak be.

A vasúthálózat kiépülésével a gyors, biztonságos szállítás előtt is megnyílt az út, érdemes volt tehát újítani, kockáztatni. Erre azonban csak azok vállalkoztak, vállalkozhattak, akik üzemszervezetüket biztos alapokon tudták: a középparasztok. Földjüket úgy hasznosították, hogy egy részén megtartották az önellátás biztonsági termelését, a többi területen pedig modernizáltak, kísérleteztek. Ebbe a rendszerbe illeszthető be a címben jelzett paraszti törekvés, a szabadszállási Papp Kálmán modellértékű gazdálkodása.

Nem túlzás azt állítani, hogy – különösen a Felső-Kiskunságban – a felemelkedés útja a kevés tőkével rendelkező, de feltörekvő parasztcsaládoknak a bérletszerzés volt. Kunszentmiklóstól Solton át Szabadszállásig sokfelé kereste a család a boldogulás útját. Az okszerűen gazdálkodó, de a piaci viszonyokat is kiválóan ismerő, a kor lehetőségeit és kihívásait vállaló emberről kapunk képet, aki mögött ott áll a töretlen erkölcsű és akarató édesanya. Példájuk a környezetükben nem maradt követők nélkül.

FÜZI LÁSZLÓ

Alkattan és regénytípológia

avagy: Dosztojevszkij és Németh László

Németh László gyakran nevezte önmagát „tizenkilencedik századi” írónak, ezért a tanulmány szerzője Németh életművének az ún. „tizenkilencedik” századi és „huszadik századi” vonásait vizsgálja. Megállapítja, hogy az életmű formálásában kulcsszerep jutott az időnek – az életmű organikusnak mutató kibontakozása mögött valójában ott állt az idő, így a „huszadikszázadiság” beleépült ebbe az életműbe. A szerző szerint Németh írói-gondolkodói életműve Dosztojevszkijre – a Dosztojevszkijre jellemző antinómiákra – nyúlik vissza, számára is alapvető kérdés volt, miképpen őrizhető meg a hit, ha közben a racionalizmus hatása alól sem vonhatja ki magát az ember. Németh újratemtette a Dosztojevszkij által felvetett antinómiákat, a tudományos igazság elismerése és a vallásos érzés átélése egyaránt jellemezte gondolkodását. A Dosztojevszkij-élmény továbbélését mutatja Németh regényformája is: az általa megteremtett tudatregény az én és a világ határpontján álló hős tudatát formálja meg, ezáltal a Dosztojevszkijre jellemző polifonikus regény egyetlen hős monológjára szűkül le, ám huszadik századi feszültségekkel, a világgal szembenálló, de a világgal való ütközések feszültségeit átélő felnövesztett én feszültségeivel telítődik.

PÁLMÁNY BÉLA

Kossuth Lajos a rendi diéták követe (1825–1848)

Kossuth Lajos 92 éves életpályájának második szakasza (1825–1848) egybeesik a magyar történelem reformkornak nevezett fényes időszakával. Miközben Nyugat-Európában rohamossá vált a tőkés gazdaság és a polgári társadalom fejlődése, Magyarországon fennmaradtak az elavult feudális tulajdon- és gazdasági viszonyok, a rendi előjogokkal védett egyenlőtlenségek, megváltoztathatatlanak tűnt a tényleges állami függetlenség hiánya. A Habsburg császári ház örökös királyságaként az ország virtuális önállóságát a rendi országgyűlések testesítették meg. A magyar politikai elit – a főnemesség európai kitekintésű, a nemzet javára anyagi áldozatokra is kész része, és a vármegyék önkormányzatát uraló jogvégzett, jómódú birtokos köznemesség – az országgyűléseket tekintette politikai tevékenysége fő fórumának. Itt törekedett védelmezni és kiszélesíteni a rendi alkotmány által biztosított, de a bécsi birodalmi hatalmi szervek által rendszeresen semmibe vett közjogi önállóságot, egyúttal hasznos és a polgári átalakulást lehetővé tevő törvényeket kívánt alkotni. Kiváló történettudósok alaposan feltárták a magyar történelem máig legnépszerűbb politikusának pozsonyi szereplését két diétán: az 1832–1836. és a 1847–1848. években ülésező törvényhozásban. A tanulmány a téma átfogó volta miatt egy szempontra összpontosítva tekinti át Kossuth Lajos részvételét és szerepét a reformkori országgyűléseken, a nyilvánosságért, az országgyűlésekről való hiteles tájékoztatásért való küzdelme szempontjából.

Kevésbé ismert, hogy Kossuth már az 1825/27. évi országgyűlésen részt vett, mint két távol maradt főrend követe, ekkor azonban a 23-25 éves ifjú még tanulta a politizálást, a szerző kutatásai szerint még nem szólalt fel a kerületi üléseken sem. Az 1830. évi, lényegében koronázási szertartásokra korlátozott diétán a fiatal zempelni ügyvéd nem vett részt. Az 1832-ben megnyílt országgyűlés kezdetén azonban – bár a hagyományok szerint csak „néma tanú” szerepre kárhoztatott „absentium ablegatus” (távol levők küldöttje) minőségben került a testület tagjai közé – országos meglepetést okozva a teljes jogú tagokhoz hasonlóan többször felszólalt ügyrendi kérdésekben. A tanulmány újdonsága, hogy az ambiciózus Kossuth e szerepét végigkíséri ezen az országgyűlésen. Ismerteti a szabad sajtó kérdésében kifejtett álláspontját, a távol maradt főrendek és az őket képviselő követek egyenlő jogállásának elismertetése érdekében folytatott küzdelmét. Kossuth elérte, hogy az absentium ablegatus kar is képviselőt kapott az országgyűlés által kinevezett választmányokban. Kossuth sikeres politikai tevékenysége bizonyítéka, hogy őt is beválasztották az 1836: XXXVII. tc. által a Nemzeti Múzeum új épülete létesítéséről és gyűjteményei jegyzékeléséről intézkedő választmány tagjai közé.

A tanulmány áttekinti Kossuth közjogi nézeteinek fejlődését az országgyűlési „coordinatio”, tehát a szervezeti és működési rendezés kérdésében. Bemutatja, hogy a személyes erőfeszítései eredményeinek is nagymértékben köszönhetően megteremtett ellenzéki szervezeti egység és program dacára eléggé megosztott nézeteket valló szabadelvű táborban ő volt az, aki a leginkább következetes nézeteket vallotta a francia-belga típusú polgári parlamenti szuverenitás tartalmáról. Ugyanakkor jól látta, hogy a hagyományos rendi országgyűlés gyökeres korszerűsítése veszélyekkel, a Karok és Rendek egyes csoportjai közötti ellentétek fokozódásával jár, ezért a szervezeti változtatásokat alárendelte a nemzet jövője számára létfontosságú reformok elfogadtatásának. Az országgyűlési nyilvánosság, a szabad sajtó kérdésében

azonban nem engedett, ez jelentette számára az első és legfontosabb célkitűzést. Az 1847/48. évi országgyűlésen Kossuth végig vezéri szerepet játszott. Az alkotmányt ért sérelmek drámaian erőteljes hangoztatása mellett a reformok terén a hétről hétre változó európai, osztrák birodalmi és magyarországi politikai helyzet páratlanul kedvező helyzete által adott lehetőséget maradéktalanul kihasználta. Nagymértékben személyes teljesítménye volt a 31 törvény, amely a polgári átalakulás és nemzeti függetlenség adott pillanatnyi helyzetében elérhető maximális eredmény volt. Maga bizonyította mondása igazát: „a politika az exigenciák művészete”.

PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA

Kecskemét két képviselője az 1848–1849. évi országgyűlésen

Az 1848: V. tc. Kecskemét számára először biztosított lehetőséget arra, hogy követei útján a város érdekeit megjelenítse az országgyűlésen. 1848 nyarán a város két képviselőt választott: Simonyi János (1784–1853) volt városi tanácsnokot és Karika Jánost (1808–1855), a helybeli református főiskola tanárát. Mindkét képviselő liberális nézeteiről volt ismert a városban. A követutasításnak nem volt hagyománya Kecskeméten, így Simonyi és Karika saját tapasztalatukra, képességeikre voltak utalva az országgyűlésen.

A tanulmányban a szerző arra kereste a választ, hogy a két képviselő hogyan tudta kifejezésre vagy érvényre juttatni Kecskemét érdekeit a parlamentben, nézeteiket a képviselőház milyen csoportosulásai mentén fejtették ki. Az országgyűlés üléseinek lefolyását a hozzászólásokat is – bő kivonatanban közölte a Közlöny, a kormány hivatalos lapja. Ez szolgált a szerző számára elsődleges forrásul annak megismeréséhez, hogy a kecskeméti képviselők mikor, milyen téma tárgyalása során szólaltak fel, névszerinti szavazáskor hogyan voksoltak.

A két követ közül Simonyi János volt az aktívabb, mintegy tíz alkalommal kapott szót, és levelei útján ő tájékoztatta a városi elöljáróságot az országgyűlésen történekről. Simonyi tapasztaltabb, közigazgatási, jogügyi kérdésekben jártasabb volt fiatal kollégájánál. Az 1848. július 5-től 1849. augusztus 11-ig működött parlament ülésein Simonyi szót kért az elemi iskolák felállításával, az úrbéri kármentesítéssel, a katonai főtanoda felállításával, az adózással kapcsolatos törvényjavaslatok vitájában. Az úrbéri kármentesítés – mely Kecskemétnek is érdeke volt – tárgyalása során szorgalmazta, hogy az állam kártalanítsa Kecskemétet az 1848 előtt földesúri megváltásba fizetett összegek egy része tekintetében. Karika is felszólalt a vitában, és indítványozta, hogy a magukat megváltott városok – mint Kecskemét – váltásági tartozásait is vállalja fel az állam. Karika még egy alkalommal fejtette ki nézeteit a képviselőházban, a népiskolai törvényjavaslat vitájában, amikor a közös iskolák mellett a felekezeti iskolák állításának szabadsága mellett tett hitet.

Kecskemét mindkét képviselője követte az országgyűlést Debrecenbe, itt a képviselőház radikális csoportosulásához csatlakoztak. Részt vettek a trónfosztást kimondó és a Függetlenségi Nyilatkozatot elfogadó parlamenti üléseken. Simonyi János a számvizsgáló bizottság tagja lett, majd Kossuth kinevezte a Hétszemélyes Főtörvényszék tagjává. Szegedre még követte a Tisztelt Házat a két kecskeméti követ, itt azonban már nem szólaltak fel, az aradi ülésen pedig már nem jelentek meg. A

szabadságharc leverése után mindkettőjüket elítélte a haditörvényszék, de szerencsésen szabadultak.

Kecskemét képviselői az első népképviselői országgyűlésen, bár nem terjesztettek be önállóan törvényjavaslatot, nem kezdeményeztek vitát, sok lényeges kérdésben hallatták szavukat, szavazataikkal kifejezésre juttatták nézeteiket. Kecskemét érdekeit a lehetőségekhez mérten képviselték, nem rajtuk múltott, hogy ezek az érdekek nem minden esetben nyilvánultak meg a Ház által elfogadott törvényekben. Politikai nézeteiket tekintve Simonyi és Karika is a képviselőház többségét képező nemesi liberális eszméktől a radikális eszméig jutott el.

SÜLI ATTILA

A Jászkun-kerületek népfelkeléseinek szerepe az 1848–1849-es szabadságharcban

Az 1848–1849. évi szabadságharc folyamán többször is volt olyan időszak, amikor a Jászkun-kerületek lakosságát nagyobb mértékben mozgósították. A jászkun nemzetőr zászlóalj 1848 nyarán részt vett a délvidéki harcokban (2500 fős zászlóalj). 1848. augusztus 6-án a kerületek már azt jelentették, hogy a nemzetőrség minden községben bevetésre készen áll. A szerbek ellenében kimozdított zászlóalj szeptember elején indult haza. 1849. február 21-én Batthyány Kázmér, délvidéki kormánybiztos elrendelte a kerületekben az általános népfelkelést a szerbek ellenében (férfiak 18 és 30 év között). Az így kiállított népfelkelést Szeged és Szabadka környékére akarták vezényelni. Erre azonban nem teljes mértékben kerülhetett sor, hiszen a három kerület szinte teljesen osztrák megszállás alatt állt. 1849. március 12-én pedig Kossuth Lajos rendelte el ugyanezt. Célja az volt, hogy az általános népfelkelés elősegítse az ellentámadás előtt álló magyar főserg győzelmét. A terület lakosságának népfelkelését utoljára 1849 nyarán rendelték el.

1849 júniusára nyilvánvalóvá vált, hogy a harcok egyik súlypontja az orosz hadsereg előrenyomulásának következményeként a Tisza vonala lesz. Ennek védelméhez azonban nem állt a kormány rendelkezésére elegendő reguláris katonaság. Átmeneti megoldásként a hiányt a népfelkeléssel próbálták meg pótolni.

A Szemere-kormány a népfelkelés megszervezésével Korponay János ezredest bízta meg, akinek a hatásköre alá a következő törvényhatóságok tartoztak: Békés, Bihar, Csanád vármegyék valamint a Jászkun-kerület.

Korponay három hídra helyezte a védelem súlypontját: a szentágotai (Karcag), a nagyivónyi (Kunmadaras) és a tiszafüredi hidakra. Ezek biztosítása révén akarták megakadályozni az orosz főserg átkelését. A fenti pontokat a kunok, a hajdúk és a Szabolcs megyei népfelkelők biztosították. A jászokat, a Pest és Heves megyei népfelkelőket pedig Hatvanhoz rendelték.

A cári csapatok 1849. július 22-én keltek át Poroszlónál a Tiszán, előlük a népfelkelők lényegében harc nélkül visszavonultak Debrecenhez. Itt állomásoztak az I. hadtest megérkezéséig, és a debreceni csatában ezen hadtest dandáraként vettek részt (1849. augusztus 1.). A cári hadsereg cserkesz (muzulmán) lovasezrede megkerülte és szétverte a magyar jobbszárny 3. lépcsőjében álló Korponay-dandárt, majd a Bobich-hadosztálynak esett. A különítmény nagy része felkoncoltatott vagy fogásba esett.

A népfelkelés sikertelenségének okai az alábbiak voltak:

- A szabadságharc története során már többször bebizonyosodott, hogy a népfelkelés csak akkor tud hatékonyan működni, ha azt megfelelő számú reguláris katonaság is támogatja.
- A szabadságharc történetéből kiderül, hogy ez volt az a régió, amely a legtöbb áldozatot hozta. A sok beszállásolás és fuvarozási kötelezettség, a nagyszámú katonaságok élelmezése kimerítette a vidék lakosságát.
- A kolera kitörése.
- A kényszerítő intézkedések (Madaras és Debrecen, rögtönítélő bíróságok) szintén csak az ellenérzést növelték. A lakosság félreinformálása sem hozta meg a kívánt eredményt, hiszen az események túl gyorsan pörögtek ahhoz, hogy az igazságot sokáig el lehessen titkolni, ezáltal a kormányzat elveszítette a hitelét.

IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR

Kecskemét polgárai és Kossuth Lajos kapcsolata 1848 szeptemberétől 1849 júliusáig

Aligha kétséges, hogy az egész magyarság körében rendkívül népszerű Kossuth Lajos iránti ragaszkodás a 19. század második felében és a 20. század elején Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét és Kiskunfélegyháza városok mutatták fel, ahol nemcsak utcákat, intézményeket neveztek el róla, hanem itt választották meg legelőször díszpolgárnak, innen ment küldöttség hozzá turini magányába.

Ez a rendkívüli és maradandó kapcsolat valójában 1848 őszén alakult ki. Kossuth alföldi toborzó körútjára minden olyan munka utal, amely a szabadságharc érdemi ismertetésére vállalkozik. Bár ezek a mezővárosok a polgári forradalom és az áprilisi törvények nyomán semmi érdemi jogi vagy anyagi előnyökhöz nem jutottak, sőt ezek inkább hátrányosnak tündek számukra, és a szeptemberi újabb reformokból sem származott hasznuk; mind a délvidéki harcokból, mind az anyagi áldozatvállalásokból kiemelkedő mértékben vállaltak részt. Majd a horvátok szeptemberi támadása során feltűnő ügybuzgóságot mutattak az újabb nemzetőrök kiállításával, és ismételten sürgették a kormányt a fokozottabb ellenállás, a nagyobb mérvű katonai szervezőmunka érdekében.

A témával foglalkozó széleskörű történelmi irodalmunk nem utal arra, hogy a rendkívül szorongatott helyzetben Kossuth miért éppen ebben a térségben kezdte el toborzó körútját, minek volt köszönhető minden várakozást felülmúló sikere. Ezek a mezővárosok a szabadságharc átmeneti katonai kudarcai ellenére a következő hónapokban is kiálltak Kossuth és a központi kormány mellett. Nemcsak a tavaszi hadjáratban, hanem az összeomlás heteiben is erejükön felül támogatták a visszavonuló egységeket és a sebesült katonákat. A következő évtizedekben pedig a szabadságharc emlékének őrzésében jeleskedtek.

HEGEDŰS ANTAL

Kossuth Lajos megnyilatkozásai 1848/49-ben a dél-magyarországi lázadás kapcsán

A marxi-engelsi történelemszemlélet Jugoszláviában is a 19. századi európai forradalmak egyik élharcosát tisztelte Kossuth Lajosban. A szerző azt kutatja, hogy ennek ellenére napjainkban miért olyan eleven a szerb köztudatban a Kossuth Lajos iránti ellenszenv. Megállapítja, hogy Kossuth Lajos hosszú élete (1802–1895) során három különböző álláspontot képviselt a Magyarországon élő szerbek jogi helyzetében.

Az első részben („Döntsön köztünk a kard!”) rámutat Kossuth Lajos elvi álláspontjára, amely az országban a magyaron kívül más nemzetet elismerni nem akart, és ezért még tárgyalni sem volt hajlandó a szerbek kulturális és területi autonómiájáról.

A második részben („Körülhordozzák a véres kardot”) bemutatja ennek az intranzigens álláspontnak a tragikusan véres következményeit az 1848/49-es forradalom és szabadságharc során, míg a harmadik részben („A kijózanodás útján”) azt tárgyalja, hogy a szabadságharc leverése után 45 évig emigrációban élő Kossuth Lajos hogyan iparkodott revideálni a nemzetiségekkel szembeni álláspontját. Ezt az álláspontot először 1851-ben fogalmazta meg a törökországi Kütahyában (*Kütahyai Alkotmánytervezet*), majd 1862-ben összeállította az ún. *Dunai Szövetség Tervezetét*. Mindkettőben elismerte a nemzetiségek jogát a kulturális és területi autonómiára, és kérte e koncepciójának elfogadását: „Az ég nevére kérem a magyar, szláv és román testvéreket, hogy borítsanak fátlyat a mültra s nyújtsanak egymásnak kezét”. A dolgozathoz kiderül, hogy a nézeteit revideáló Kossuth magára maradt az autonómiát elismerő nézeteivel: a magyar közélet az ország földarabolását látta bennük, a nemzetiségek pedig nem hittek Kossuth Lajos őszinteségében.

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET

Kossuth Lajos kapcsolatai és emléke a Jászkun Kerületben

A tanulmány az 1876-ban megszüntetett törvényhatóság, a kiváltságolt Jászkun Kerület népének Kossuth Lajoshoz fűződő kapcsolatából villant fel képeket, kitekintve a Kossuth-kultusz továbbélő momentumaira.

Elemzi a magyar reformkor jeles személyiségének, Illéssy János nagykun kapitánynak, országgyűlési követnek Kossuth Lajoshoz írott magánleveleit. Bepillantást ad a jászkunok politikai életébe, katonai hagyományiba. Az 1848-as magyar szabadságharcban Kossuth támaszkodott e hagyományokra, toborzóbeszédei – amelyekből a szerző részleteket idéz – tükrözik a jászkun történelem és mentalitás ismeretét. A szerző szól azokról a tárgyi emlékekről, amelyeket a közemberek minden tiltás ellenére megőriztek. Kossuth Lajos több levelet írt a Jászkunság településeihez, lakosságához. Közülük politikai nézeteinek összegezése az a levél, amelyet Kiskunfélegyháza városának küldött. A levélben megköszöni Kiskunfélegyházának, hogy díszpolgárai közé választotta, majd hosszasan elemzi a kiegyezés utáni Magyarország politikai helyzetét. Különösen figyelemre méltóak a kivándorlásról és

annak okairól megfogalmazott gondolatai, az autonómiáról vallott nézetei. A tanulmány mellékleteként Kossuth említett levele betűhív közlésben olvasható.

REZNÁK ERZSÉBET

Küldöttségben Kossuthnál – A turini 100-as küldöttség

A ceglédi turini 100-as küldöttség a magyarországi Kossuth-kultusz jellegzetes jelensége volt. A turini emigrációban élő idős Kossuth Lajos és a száz ceglédi polgárból álló küldöttség 1877. január 24-ei találkozása az egyik korabeli szónok szerrint egyszerre volt eredeti, nagyszabású, zseniális és naiv; éppen olyan, mint a korabeli magyarországi ellenzéki politikusok néhány hasonló akciója. A ceglédi látogatók útjának szervezése azonban néhány fontos ponton különbözött az akkori országos események rendezésétől. Mindenekelőtt alapvetően *helyi* kezdeményezésnek számított, melybe fokozatosan kapcsolódtak be az ellenzéki párt mérvadó személyiségei és szimpatizánsai. *Maradandónak* bizonyult az utazás emléke; bizonyítja ezt a küldöttség utóélete. Változatos *dokumentáció* áll az egykori történet iránt érdeklődők rendelkezésére: dedikált Kossuth-fotók, a turini 100-as küldöttség tablója, jelvénye, az útról készült korabeli tudósítások, versek, dalok, visszaemlékezések. Az ország legnagyobb Kossuth-gyűjteményében, a ceglédi Kossuth Múzeumban őrzött emlékek a múzeum állandó kiállításán is láthatók.

A turini 100-as küldöttség 1876-ban kezdődött története alkalmas arra, hogy a Kossuth-kultusz változásairól, fénykoráról és mélypontjairól, sokszínű elemeiről tiszta képet alkothasson az utókor szakértője és minden érdeklődője.

PINTÉR ILONA

Pataj vásári pere (1810–1838)

Patajt, Duna menti település lévén, a török hódoltság időszaka erőteljesen visszavetette a fejlődésben. A török kiűzése után lakói fokozatosan települtek vissza, és kezdtek újra gazdálkodni. A város a földesuraival kötött előnyös szerződésnek köszönhetően gyors fejlődésnek indult. Ennek egyik legfőbb bizonyítéka, hogy 1725-ben három országos vásár tartására kapott jogot III. Károly királytól.

A vásárok jövedelmei a városi pénztárt gazdagították egészen 1810-ig, amikor vita támadt arról, hogy kit illet ez a haszon: a várost vagy annak földesurait. A város és földesurai között 1795 óta tartó úrbéri perben ekkor született döntés arról, hogy az úrbéri és a regáléjogokat szét kell választani – eddig ezeket egyesítve bérelte a város a földesuraitól –, és az utóbbiakkal a földesurak szabadon rendelkezhetnek. Azon az alapon, hogy a város és földesurai közötti, 1745-ben keletkezett bérleti szerződés a vásárokat a regálék között említette, a földesurak maguknak követelték a vásárok hasznait annak ellenére, hogy a kiváltságlevelet a város kapta és őrizte.

1810–1819 között a város meg tudott egyezni földesuraival a regálék bérletéről. A bor-, sör- és pálinkamérés, a pálinkafőzés, a halászat, a bolt- és mészárszékbeli árusítás, szőlökilenced beszédese mellett szerepelt ugyan a szerződésben a három országos vásár jövedelme is, és ez ellen írásban és szóban egyaránt tiltakozott a vá-

ros, de ennél tovább nem ment. Törés 1819-ben következett be, amikor a város nem tudta tovább bérelni a regálékat, és a bérlet egyik földesuruk kezébe került. A bérlő jogot formált a vásári jövedelmekre is, így a város kénytelen volt lépéseket tenni jogainak megvédése érdekében.

Előbb közigazgatási úton próbálkozott. Segítséget kért a megyei hatóságoktól, a helytartótanáctól és a királyi kancelláriától is, eredménytelenül. Ezt követően, más lehetősége nem lévén, pert indított földesurai ellen.

A per 1824-ben kezdődött, és 1838-ban fejeződött be. Az ügy első fokon a földesúri bíróság, az úriszék hatáskörébe tartozott. Az előzmények ismeretében nem lehet csodálkozni azon, hogy az úriszék nem ítélte a város javára. Háromszor volt alkalma ítéletet hozni az ügyben, mindannyiszor a város ellen döntött. A felsőbb bíróságok viszont nem hagytak kétséget afelől, hogy más a véleményük. A földesurak ezzel valószínűleg amúgy is tisztában voltak, ezért az időhúzást használták fő fegyverként. Az úriszéki ítéletekre általában éveket kellett várni, egy alkalommal pl. hat év telt el az ítélethozatalig.

Az ügy minden lehetséges bírói fórumot megjárt, mielőtt a végső szót a Hét-személyes Tábla kimondta. A pernyertes város számára ez erkölcsi és jogi siker volt, anyagi hasznot azonban nem hozott. A majd harminc éven át elszenvedett veszteségekért nem kapott kárpótlást.

KÓFALVINÉ ÓNODI MÁRTA

Kecskemét és Hetényegyháza egyesülése 1972–1982

A szerző tanulmányában azt a folyamatot vizsgálja, amelynek során Hetényegyháza község és Kecskemét város egy településsé olvadt össze.

Az 1902-ben benépesült Hetényegyháza Kecskemét tanyaközpontja volt 1952-ig, amikor is – több más községgel együtt – közigazgatásilag levált a várossal, és önálló községként működött tovább. A két település közelsége és a fokozott fejlesztési igények azonban azt indokolták, hogy a lehetőségek jobb kihasználása érdekében Hetényegyháza ismét egyesüljön Kecskeméttel. Húszévnyi önállóság után már 1972-ben megindultak a tárgyalások az esetleges csatlakozás feltételeiről, de a tényleges egyesülés csak 1982-ben történt meg.

A tanulmány ismerteti mindkét település érveit és érdekeit az egyesüléssel kapcsolatban, végigkíséri a tárgyalások menetét, képet ad a közös élet első hónapjairól, illetve függelékben közli Hetényegyháza legfontosabb statisztikai adatait 1981-ből, valamint az egyesülés nyomán bekövetkezett utcanév-változásokat is.

KÜRTI LÁSZLÓ

Határperek és határkonfliktusok Lajos, Mizse és Bene történelmében

A tanulmány célja, hogy bemutasson egy igen jellegzetes, az Alföld településviszonyait meghatározó tény: a későközépkori földterület határainak peres voltát, annak politikai és tulajdonjogi problémáit. Ennek bizonyítására Lajos, Mizse és Bene puszták tulajdoni viszonyait ismerteti a szerző. Az elemzés elsősorban arra hívja fel a figyelmet, hogy a Duna–Tisza közén lakó királyi kunok már megtelepedésük kezdetekor határvitákba bonyolódtak a szomszédos településekkel. Ez a helyzet nem változott lényegesen a török uralom alatt sem, annak ellenére, hogy a puszták bérleteit magyar illetve török rendre kellett évről évre megfizetni. A három elnéptelenedett területen Nagykőrös, Kecskemét és Szeged gyakorolt bérleti jogot. Az 1745-ös redempció alapvetően megváltoztatta a tulajdonjogot a puszták felett, mivel Mizse, Lajos és Bene fele a távoli Jászberény városé lett. A 18. században megjelent térképek nagyban hozzájárultak a területek objektív felméréséhez. Nagykőrös és Kecskemét gazdáinak elégedetlensége miatt a pereskedések azonban nem csitultak el, az 1876-os önnállóságig követhetjük nyomon a határviták történetét.

**ARCHIV DER KOMITATSREGIERUNG
BÁCS-KISKUN
RESÜMEES
JAHRBUCH XVIII. BAND**

ZSUZSANNA VAJDA

In Strömung: die Persönlichkeit und die Geschichte

Zum Ende des zwanzigsten Jahrhunderts näher kommend wurden die traditionellen Referenzen der geschichtlichen Ereignisse schwankend. Immer weniger kann Einverständnis in der Bewertung von den „großen Ereignissen“, „gesellschaftlichen Vorgängen“ ausgestaltet werden. Eine Richtung der der traditionellen Geschichtswissenschaft gegenüberstehenden Beurteilungen betont, daß das Leben von Alltagsmenschen in der Ereignisgeschichte kaum einen Platz bekommt. Das Interesse für die „Alltagsmenschen“ ist zum Teil von ideologischer Natur, gewissermaßen „läßt sie Gerechtigkeit widerfahren denen“, von denen – von den kleinen Leuten, Frauen, Kindern – die Ereignisgeschichte bis jetzt weniger Kenntnis nahm, aber dieses ideologische Ziel wäre nicht genügend, um wirkliches Interesse für das Thema nachzurufen. Dazu brauchte man die wissenschaftliche Frage, die das analysiert, ob in der Mikrogeschichte der Spur gefolgt werden kann, die die Lebenspläne der Individuen mit den geschichtlichen Ereignissen verbindet.

Der in der Geschichtswissenschaft aufgetauchte Anspruch begegnete den Richtungen des psychologisch-anthropologischen Denkens: in der jüngsten Vergangenheit erschienen als neue Forschungsgebiete, wie z. B. die Mentalitätsgeschichte, die Kinderzeitgeschichte, das geschichtlich-psychologische Studium der hervorragenden Persönlichkeiten. Auch die politische Psychologie genannte Disziplin versprach eine Art von Zwischenwissenschaft zu werden. Obwohl die Forscher und die öffentliche Meinung die Untersuchung der Strukturen von Mikro- und Mesostand so sehr interessant und relevant auch empfanden, verwirklichten die Erfahrungen der „Tiefbohrungen“ die Hoffnungen der Geschichtsforscher nicht, daß die zerrüttete Kohärenz der Geschichtsschreibung durch sie wiederhergestellt werden kann. Es gelang wahrlich nicht, die Zusammenhänge zu finden und zum Stand der geschichtlichen Wahrheit zu erheben, die die Schicksale von Individuen, kleineren und größeren Gruppen verbunden hätten. Es ist weiterhin umzustreiten, was ist das, das die Geschichten von verschiedenen gesellschaftlich-sozialen Einheiten und Gruppierungen – die durch die verschiedene Wirklichkeitswahrnehmung der Individuen und Kleingruppen entstanden – zu einer Einheit verbinden kann.

GYÖRGY KÖVÉR

Die großen (Lebens) Geschichten von kleinen Leuten

Die Studie untersucht solche Lebensgeschichten, die in die Geschichte mit großen Buchstaben (worunter bei uns die Politikgeschichte der Nation verstanden werden soll) nie übertreten. Es geht um parallele Lebensgeschichten nach Vorschriften von „oral history“, im Rahmen von mit den Betreffenden noch in den '80er Jahren angefertigten Interviews, mit Verwendung von Familien- und Archivschriften. Die wichtigen Momente der erzählten Lebensgeschichten werden von der Gründung der selbstständigen Existenz bis zu deren Verlieren rekonstruiert.

Pál Tárai (Snürmacher) (1893-1989) geriet nach dem Abitur mit einer einjährigen Hochhandelsschulbildung in die Pester Ungarische Handelsbank (*Pesti Magyar Kereskedelmi Bank*) im Jahre 1910, als Praktikant. Wegen der Überredung seines

väterlichen Protektors ging er in die Börsenmaklerfirma von M. Fischer, als Börsendisponent. Im Jahre 1917 machte er sich selbstständig, den größten Teil des Anfangskapitals gab ein alter Kommanditist. In der Konjunktur am Ende des Krieges und nach dem Krieg vervielfältigte die Firma ihr Vermögen. Auch die große Wirtschaftskrise zwang sie nur durch die Devisenbeschränkungen die Hintertüren der Gesetze zu suchen. Pál Tárai war seit den '30er Jahren gezwungen sich gegen den Staatseingriff zu verteidigen, gleichzeitig fand er in den Geschäften immer weniger Phantasie. Er überstand das Ende des Krieges im unter deutscher Besetzung stehenden Börsengebäude. Wegen der Beschränkungen nach dem Krieg schied er aus seiner Firma aus. Er wurde ausgesiedelt, dann wurde er zum Finanzreferent bei einem Bauindustrietrust.

Imre Bagossy (1900-1987) stammte aus einer Hajdúböszörményer Bauernfamilie mit vier Kinder, er hatte eine vierjährige Gymnasialbildung. Er und seine Frau brachten in die Kleinfamilienwirtschaft mit sich je ein Grundstück von 15-15 Joch, dazu kauften sie noch 15 Joch. Er war der Vizepräsident des örtlichen Bauernjugendvereins und er war Werber von Endre Bajcsy-Zsilinszky. Er beschäftigte sich in den '30er Jahren überwiegend mit auftragsmäßiger Schweinemast und Schlachtung, bzw. mit Futterpflanzenanbau. Nach 1945 wurde er zuerst aus der Kleinlandwirtpartei ausgeschlossen, dann wurde er zum Großbauern (Kulak) qualifiziert, aber er konnte seine Grundstücke bis zu 1960 aufbewahren. Wegen der sogenannten Intelligenzversammlung von 1956 ist es ihm nichts besonderes geschehen, aber er sollte in den Kolchos eintreten. Hier arbeitete er – nach seiner eigenen Erzählung – aber nicht einmal einen Tag, bis zu seinem Tod war er auf seinem eigenen Grund und Boden tätig.

Die Hauptfiguren der Lebensgeschichten begegneten sich nie, sogar sie gehörten – nach der mehrfachen Gesellschaftstheorie von Ferenc Erdei – vielleicht nicht einmal zu einer Gesellschaft. Ihre Lebensgeschichten werden dadurch verbunden, wie sie von der Basis ihrer selbstständigen Kleinexistenz – mit Generationsphasenverzögerung – innovative Antworten auf die großen Herausforderungen des Jahrhunderts gaben. Pál Snürmacher nutzte die Möglichkeiten der Konjunktur seit dem Ende des ersten Weltkriegs bis zu den '30er Jahren aus, Imre Bagossy war zur Zeit des seit der Wirtschaftskrise bis zum zweiten Weltkrieg dauernden Staatseingriffes Innovator in der Wirtschaft und Reformator in der Politik. In der zweiten Hälfte des Jahrhunderts – als sie alles verloren – bewahrten sie ihre seelische Souveränität gegen die Machtarroganz des Jahrhunderts durch Erfindungsgabe, durch je eine Geste, durch die Weisheit des alten Mannes. Für die Geschichtsschreibung gibt diese Haltung das Interessante an ihren Lebensgeschichten.

ENIKŐ A. SAJTI

Schicksal, Charakter, Geschichte: der ketzerische Tito

Die Autorin sucht in ihrer Studie – anhand der einheimischen und internationalen Fachliteratur – die Antwort darauf, wie sehr Tito die Geschichte „machte“, und als Politiker, inwiefern er selbst „Produkt“, sogar Gefangene der geschichtlichen Strukturen und Ideologien war. Die Autorin analysiert mit großer Aufmerksamkeit, warum ein emporstrebender, verständiger, für das Schöne und für die behagliche Seite des Lebens empfänglicher kroatischer junger Mann von den die Österreich-

Ungarische Monarchie spannenden Problemen eben für die sozialdemokratische Lösung der gesellschaftlichen Probleme empfänglich wurde, warum er seinen Zeitgenossen, Landsleuten nicht folgte, die sich in seiner Heimat, im kroatischen Zagorje als Anhänger den die Agrarfrage mit der kroatischen Nationalangelegenheit verbindenden Gebrüder Radic anschlossen. Die Zufälle und seine menschlichen Charakterzüge, wie z. B. sein Demütigung nicht erleidender Stolz wirkten auf sein Schicksal anfangs bestimmend ein. Die großen geschichtlichen Ereignisse, der erste Weltkrieg und die als Kriegsgefangene erlebte bolschewistische Revolution rufen tiefen Änderungen auch in seinem eigenen Schicksal hervor. Im Gegensatz zur Fachliteratur meint die Autorin, daß Tito in den '20er Jahren zu der Linksfraktion gehörte, deren Mitglieder die serbokroatischen Gegensätze und im Allgemeinen die Nationalfrage für einen „den Klassenkampf störende“ Faktor betrachteten. Die Autorin geht auch auf die Frage ein, wie Tito während seines mehrmaligen Aufenthaltes in Moskau den großen Säuberungen entging.

Im Jahre 1937 wurde Tito aus dem Wille von Moskau zum ersten Mann der jugoslawischen kommunistischen Partei, auch er war also die Kreatur von Stalinismus. Er lehnte aber gleichzeitig die nach der kommunistischen Ethik des Zeitalters geforderte asketische Lebensführung ab, was Quelle von zahlreichen Auseinandersetzungen innerhalb seiner eigenen Partei war und später, nach seiner Machtergreifung beitrug, daß seine luxuriöse Lebensführung, maßlose Prachtliebe schon beträchtliches gesellschaftliches Missfallen in Jugoslawien erregte. Die Studie betont, daß der politische Aufstieg von Tito in erster Linie nicht durch seine eigenen Zivileigenschaften, sondern durch seine vorzügliche politische Balancierungs-fähigkeit, durch die Gruppenkämpfe innerhalb der Komintern, bzw. Durch seine in der gegebenen Zeit und Umgebung als „Adelsbrief“ geltende proletarische Abstammung beeinflusst wurde.

Im zweiten Teil der Studie analysiert die Autorin die im Partisanenkrieg gespielte politische Rolle von Tito und sie legt auf die Vorführung der Konfrontation mit Stalin, bzw. seiner in der Einführung vom Selbstverwaltungssozialismus gespielten Rolle großes Gewicht. Sie sucht die Antwort auch darauf, wie der „Mitläufer Nummer Eins“ von Stalin zum Opfer „eines internationalen Konzeptionsprozesses“ wurde, warum auch er selbst nach dem Krieg der Rache freien Lauf ließ. Anhand von neulich publizierten Moskauer Quellen macht die Autorin den Plan eines gegen Titos Leben geplanten sowjetischen Anschlags bekannt.

Die Autorin hebt hervor, daß Tito der erste Politiker in der sowjetischen Beeinflussungszone war, der die monolithische ost-mitteleuropäische Macht von Moskau zum ersten Mal brach. Seinetwegen verlor Stalin seinen Einflusses an einem der empfindlichsten Punkte seiner Machtsphäre, am Balkan. Ehrlich gesagt, dann konnte auch Tito diesen Raum nicht so beherrschen, wie er sich es früher durch den Plan der Balkanföderation vorgestellt hätte. Aus seinem Kampf gegen Stalin stammte keine auch langfristig gültige Geistesströmung, seine Reformen erweisen sich – heute zurückblickend – größtenteils als optische Täuschungen. Die „Ketzerei“ von Tito bekam aber unter den Verhältnissen vom kalten Krieg und Staatssozialismus einen wichtigen Sinn.

TIBOR BELLON

Ein eigenartiger Bauernlebensweg in Kleinkumanien

Die Eigenart des mittel-osteuropäischen Wegs der ungarischen Gesellschaftsentwicklung ist, daß mehr als Vierfünftel der Bevölkerung des Landes – wegen der Verspätetheit – aus der Landwirtschaft lebte, weil sich die Wirtschaft nicht so entwickelte, als ob sich Arbeitskräftebedarf entweder in der industriellen Produktion, oder in der Dienstleistung, oder im Handel, oder in der Verwaltung erzeugt hätte. Noch in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts war der große Teil der Bevölkerung gezwungen, die Möglichkeit des Broterwerbs in der Landwirtschaft zu finden. Die Produktion und der Verbrauch wurden nicht nach den Marktverhältnissen organisiert, die Selbstversorgung und die Tradition hatten und behielten ihre bestimmende Rolle sowohl in der Produktion als auch im Verbrauch. Diese Behauptung wird durch die Tatsache nicht widerlegt, daß in bestimmten Gegenden und Landgüter Produktion von europäischem Niveau lief.

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts – infolge der Flussregelungen und Hochwasserschutz auf der Tiefebene – wurde die Möglichkeit einer umfangreicheren, moderneren Landwirtschaft erschaffen, aber die Landwirte konnten diese Möglichkeiten in den verschiedenen Gegenden verschiedenartig und nicht immer mit der notwendigen Wirksamkeit ausnutzen. Die Aufhebung der Leibeigenschaft brachte mächtige Masse von besitzlosen Armen auch um die elementaren Möglichkeiten, das unbeschränkte und alles ausschließende Vorwärtkommen des Privateigentums wurde bestimmend. Also eine auf dem Weg einer verspäteten Wirtschafts- und Gesellschaftsentwicklung langsam vorwärts kommende Bauernwelt ist für diese Zeit charakteristisch. Wegen der Verspätetheit wurde in dieser Welt sehr viele das alltägliche Leben durchwebende Archaika aufbewahrt, was die Vergangenheit am Leben erhielt, weil es etwas anderes kaum tun konnte.

In diese Bauernwelt mischte sich die nach dem Besseren, nach dem Höheren strebende menschliche Absicht, die Absicht zur Änderung, zur Verwandlung gesetzmäßig ein. Besonders die mittelbauerliche Schicht suchte einen Ausweg aus dieser „Sackgasse“. Zu dieser Schicht gehörten die, für die die Produktions- und Gemeinschaftsgebundenheiten eine Fessel bedeuteten, die mit den alten, als väterliche Erbschaft bekommenen Methoden nicht zufrieden waren, die sowohl in der Produktion als auch in der Technik nach den moderneren Anwendungen strebten, die in der bestimmenden Rolle des Marktes die Primärquelle ihres Anwachs erkannt. Sie waren die Erneuerer, die sich aus Büchern und Zeitschriften informierten, die für die Erprobung von neuen Dingen offen waren. Diesem Prozess schlossen sich – offenbar – in erster Linie die zentralen Teile des Landes, in weiterem Sinne die kleine und die große Tiefebene, Transdanubien und die Weinbaugenden an.

Durch den Ausbau des Eisenbahnnetzes wurde der Weg vor der schnellen, sicheren Beförderung eröffnet, es lohnte sich also zu erneuern, zu riskieren. Aber nur die Mittelbauern unternahmen, bzw. konnten es unternahmen, deren Betriebsorganisation auf festem Grunde stand. So benutzten sie ihre Grundstücke, daß auf einem Teil die Selbstversorgung sichernde Produktion bewahrt wurde, auf den übrigen Gebieten modernisiert, experimentiert wurde. In dieses System kann die im Titel bemerkte bäurliche Bestrebung, die modellwertige Wirtschaftsführung von Kálmán Papp aus Szabadszállás eingefügt werden.

Ohne Übertreibung kann behauptet werden, daß der Pachterwerb für die über wenig Kapital verfügenden, aber emporstrebenden Bauernfamilien besonders in Oberkleinkumanien – den Weg zum Aufstieg bedeutete. Die Familie suchte den Weg des Vorankommens von Kunszentmiklós über Solt bis Szabadszállás vielerorts. Die Studie stellt einen haushälterisch wirtschaftenden, aber auch die Marktverhältnisse vorzüglich kennenden, die Möglichkeiten und Herausforderungen der Zeit übernehmenden Menschen dar, hinter dem die Mutter von ungebrochener Moral und mit ungebrochenem Willen dasteht. Ihr Beispiel blieb in ihrer Umgebung nicht ohne Nachfolge.

LÁSZLÓ FÜZI

Beschaffenhetslehre und Romantypologie oder: Dostojewski und László Németh

László Németh nannte sich selbst oft „einen Schriftsteller aus dem 19. Jahrhundert“, deshalb analysiert der Autor dieser Studie die dem 19. bzw. dem 20. Jahrhundert entsprechenden Eigenheiten des Németh-Lebenswerks. Der Autor stellt fest, daß die Zeit in der Gestaltung des Lebenswerks eine wichtige Rolle spielte: hinter der sich organisch erzeigenden Entfaltung des Lebenswerks stand eigentlich die Zeit, so baute sich das Lebensgefühl des 20. Jahrhunderts in dieses Lebenswerk hinein. Nach der Meinung des Autors geht das literarisch-philosophische Lebenswerk von Németh bis zu Dostojewski – bis zu den für Dostojewski charakteristischen Antinomien – zurück, auch für ihn war es eine grundlegende Frage, wie der Glaube bewahrt werden kann, wenn sich man inzwischen aus der Wirkung vom Rationalismus nicht ziehen kann. Németh schuf die von Dostojewski aufgeworfenen Antinomien neu, die Anerkennung der wissenschaftlichen Wahrheit und das Einfühlen des religiösen Gefühls waren gleichermaßen charakteristisch für seine Denkungsart. Die Romanform von Németh zeigt auch das Weiterleben des Dostojewski-Erlebnisses: der von ihm erschaffene Bewusstseinsroman prägt das Bewusstsein des an der Grenze des Ichs und der Welt stehenden Helden, so verengert sich der für Dostojewski charakteristische polifonische Roman zum Monolog eines einzigen Helden, aber dieser wird durch die Spannungen des 20. Jahrhunderts, durch die Spannungen des der Welt gegenüberstehenden, aber die Spannungen wegen der Konflikte mit der Welt erlebenden, erhöhten Ichs durchdrungen.

BÉLA PÁLMÁNY

Lajos Kossuth, der Abgeordnete der Reichsständetage (1825-1848)

Der zweite Abschnitt der 92-jährigen Lebensbahn von Lajos Kossuth (1825-1848) trifft mit der als Reformzeitalter genannten glanzvollen Zeit der ungarischen Geschichte zusammen. Während sich die kapitalistische Wirtschaft und die bürgerliche Gesellschaft in Westeuropa schnell entwickelte, wurden die veralteten feudalen Eigentums- und Wirtschaftsverhältnisse, die durch ständische Privilegien geschützten Ungleichheiten in Ungarn behalten, schien der Mangel der tatsächlichen staatli-

chen Unabhängigkeit unveränderlich zu sein. Die Reichsständetage verkörperten die virtuelle Selbstständigkeit des Landes – als Erbkönigreich des kaiserlichen Hauses Habsburg. Die ungarische politische Elite – der für das Beste der Nation auch zu materiellen Opfern bereite Teil des Hochadels mit Ausblick nach Europa und der die Selbstverwaltung der Komitate beherrschende, Jura absolvierte, wohlhabende, besitzende Kleinadel – betrachtete die Parlamente als Hauptform ihrer politischen Tätigkeit. Hier war sie bestrebt die durch die Ständeversammlung gesicherte, aber durch die Wiener Reichsmachtorgane regelmäßig außer Acht gelassene öffentlich-rechtliche Selbstständigkeit zu verteidigen und auszubreiten, gleichzeitig wollte sie nützliche und die bürgerliche Umwälzung ermöglichende Gesetze bringen. Ausgezeichnete Geschichtswissenschaftler deckten die Preßburger Rolle des bis heute bekanntesten Politikers der ungarischen Geschichte in zwei Parlamentsversammlungen: in den Legislativen zwischen 1832 und 1836, bzw. zwischen 1847 und 1848 gründlich auf. Die Studie – wegen des umfassenden Themas – übersieht die Teilnahme und die Rolle von Kossuth an den Parlamenten vom Reformzeitalter auf eine Hinsicht, auf den Kampf um die Öffentlichkeit, um die authentische Informierung über die Reichstage konzentrierend.

Es ist weniger bekannt, daß Kossuth als Abgeordnete von zwei abwesenden Hochadeligen schon am Parlament 1825/27 teilnahm, aber der 23-25jährige Jüngling lernte noch damals das Politisieren, er meldete sich – nach den Forschungen des Autors – nicht einmal auf den Bezirkssitzungen zum Wort. An der im Wesentlichen auf die Krönungszeremonien beschränkten Parlamentsversammlung von 1830 nahm der junge Anwalt aus Zemplén nicht teil. Aber am Anfang des im Jahre 1832 beginnenden Parlaments – obwohl er nach den Traditionen nur in der zur Rolle des „stummen Zeugen“ verurteilten Eigenschaft als „absentium ablegatus“ (Abgeordnete der Anwesenden) unter die Mitglieder der Körperschaft hineingeriet – meldete sich den vollberechtigten Mitgliedern ähnlich in Geschäftsordnungsfragen – zur Überraschung des ganzen Landes mehrmals zum Wort. Die Neuheit der Studie ist, daß sie diese Rolle des ehrgeizigen Kossuths an diesem Parlament begleitet. Hier wird seinen Standpunkt über die Frage der freien Presse, seinen Kampf für die Anerkennung der Gleichrechtsstellung von den abwesenden Hochadeligen und von den sie vertretenden Abgeordneten dargelegt. Kossuth erreichte, daß auch die Guppe „absentium ablegatus“ in den durch das Parlament ernannten Ausschüssen Vertretung bekam. Als Beweis für die erfolgreiche politische Tätigkeit von Kossuth diene, daß er selbst unter die Mitglieder des durch den Gesetzartikel 1836:XXXVII. über die Gründung des neuen Gebäudes des Nationalmuseums und über die Katalogisierung seiner Sammlungen verfügenden Ausschusses gewählt wurde.

Die Studie übersieht die Entwicklung der öffentlich-rechtlichen Ansichten von Kossuth in der Frage vom parlamentarischen „coordinatio“, also von der Organisations- und Wirkungsordnung. Es wird dargestellt, daß er in der – trotz der auch durch Ergebnisse seiner persönlichen Anstrengungen entstandenen oppositionellen Organisationseinheit und des Programms – ziemlich geteilte Ansichten vertretenden freisinnigen Anhängerschaft die konsequentesten Ansichten über den Inhalt der bürgerlichen parlamentarischen Souveränität vom französisch-belgischen Typ vertrat. Gleichzeitig sah er recht, daß die radikale Modernisierung des traditionellen Reichsständetages Gefahren, sogar Verschärfung der Gegensätze zwischen den einzelnen Gruppen der Landstände mit sich bringt, deshalb unterstellte er die Organisationsveränderungen der für die Zukunft der Nation lebenswichtigen Reformen. In der

Frage der parlamentarischen Öffentlichkeit und der freien Presse gab er aber nicht nach, das bedeutete für ihn die erste und die wichtigste Zielsetzung. Am Parlament 1847/48 spielte Kossuth bis zum Schluss eine Führerrolle. Neben der dramatisch kräftigen Betonung der der Verfassung geschehenen Unrechte nutzte er auf dem Gebiet der Reformen die einzigartig günstigen Möglichkeiten der Woche für Woche wechselnden europäischen, österreichischen und ungarischen politischen Lage restlos aus. In großem Maße war seine persönliche Leistung die Annahme der 31 Gesetze, die in der gegebenen momentanen Lage der bürgerlichen Umwälzung und der nationalen Unabhängigkeit das erreichbare maximale Ergebnis war. Er beweist die Wahrheit seines Ausspruches selbst: „die Politik ist die Kunst der Anforderungen.“

MÁRIA PÉTER GEB. FEHÉR

Zwei Abgeordneten von Kecskemét im Parlament 1848-49

Der Gesetzartikel 1848:V. gab zum ersten Mal die Möglichkeit für Kecskemét, die Interessen der Stadt durch ihre Abgeordneten im Parlament zu vertreten. Im Sommer 1848 wählte die Stadt János Simonyi (1784-1853), den ehemaligen Stadtrat und János Karika (1808-1855), den Lehrer der dortigen reformierten Hochschule zu Abgeordneten. Beide Abgeordneten waren in der Stadt für ihre liberalen Ansichten bekannt. Die Abgeordnetenweisung hatte in Kecskemét keine Tradition, deshalb waren Simonyi und Karika im Parlament auf ihre eigenen Erfahrungen und Fähigkeiten angewiesen.

In der Studie suchte die Autorin die Antwort darauf, wie die zwei Abgeordneten die Interessen von Kecskemét im Parlament zum Ausdruck oder zum Geltung bringen konnten, zu welcher Gruppierung des Abgeordnetenhauses sie mit ihren Absichten gehörten. Der Ablauf der Parlamentssitzungen und auch die Diskussionsbeiträge wurden – in ausführlichem Auszug – in *Közlöny*, im Staatsanzeiger der Regierung veröffentlicht. Die Autorin verwendete diesen Anzeiger als Primärquelle das zu erkennen, wann und bei welchem Thema sich die Kecskeméter Abgeordneten zum Wort meldeten, wie sie bei namentlicher Abstimmung votierten.

Von den zwei Abgeordneten war János Simonyi aktiver, etwa zehn mal bekam er das Wort und er informierte den Magistrat von Kecskemét durch seine Briefe über die im Parlament Geschehenen. Simonyi war erfahrener, in verwaltungsmäßigen und juristischen Fragen bewanderter als sein junger Kollege. Auf den Parlamentssitzungen zwischen 05. Juli 1848. und 11. August 1849. bat Simonyi in den Diskussionen der Gesetzentwürfe über die Errichtung der Elementarschulen, über die Urbarialentschädigung, über die Errichtung der militärischen Hochschule, über die Steuerleistung ums Wort. Bei der Verhandlung über die Urbarialentschädigung – an der auch Kecskemét ein Interesse hatte – betrieb er, daß der Staat die Stadt Kecskemét bezüglich eines Teiles der als gutsherrliche Ablösung vor 1848 bezahlten Summen entschädige. Auch Karika meldete sich in der Diskussion zum Wort und er schlugte vor, daß der Staat auch die Ablösungsschulden der sich selbst abgelösten Städte (wie Kecskemét) auf sich nehme. Karika führte seine Ansichten im Abgeordnetenhaus noch einen Mal, in der Diskussion des Gesetzentwurfes über die Volksschulen aus, als er sich zur Freiheit der Stellung nicht nur von gemeinsamen Schulen, sondern auch von Konfessionsschulen bekannte.

Beide Abgeordneten von Kecskemét folgten dem Parlament nach Debrecen, hier schloßen sie sich der radikalen Gruppierung des Abgeordnetenhauses an. Sie nahmen an den die Entthronung erklärenden und die Unabhängigkeitserklärung annehmenden Sitzungen des Parlaments teil. János Simonyi wurde zum Mitglied des Rechnungsrevisionsausschusses, dann ernannte Kossuth ihn zum Mitglied der Septemviraltafel. Die zwei Abgeordneten von Kecskemét folgten das Hoche Haus noch nach Szeged, hier meldeten sie sich aber nicht mehr ums Wort, an der Sitzung in Arad nahmen sie nicht mehr teil. Nach der Niederschlagung des Freiheitskampfes wurden sie vom Militärgericht verurteilt, aber sie wurden glücklich frei.

Obwohl die Abgeordneten von Kecskemét im ersten Volksvertretungsparlament keinen selbständigen Gesetzentwurf einreichten, keine Diskussion anregten, äußerten sie sich zu vielen wichtigen Fragen, brachten sie mit ihren Voten ihre Ansichten zum Ausdruck. Nach Möglichkeit vertraten sie die Interessen von Kecskemét, es lag nicht an ihnen, daß sich diese Interessen in den von Parlament angenommenen Gesetzen nicht in allen Fällen äußerten. In Anbetracht der politischen Ansichten gelangten sowohl Simonyi als auch Karika von den für die Mehrheit der Abgeordneten charakteristischen adeligen liberalen Ideen bis zu den radikalen Gedanken.

ATTILA SÜLI

Die Rolle der Landstürme von Jazygkumanischen Bezirken im 1848-1849er Freiheitskampf

Im Laufe des 1848-1849er Freiheitskampfes gab es auch mehrmals solche Gelegenheit, als die Bevölkerung der Jazygkumanischen Bezirke in höherem Maße aufgeboten wurde. Das jazygkumanische Nationalgardistbataillon nahm im Sommer 1848 an den südungarischen Kämpfen teil (Bataillon von 2500 Mann). Am 6. August 1848 meldeten die Bezirke schon, daß die Nationalgarde in jeder Gemeinde einsatzbereit sind. Das gegen die Serben geschickte Bataillon marschierte Anfang September nach Hause. Am 21. Februar 1849 ordnete der südungarische Regierungskommissar Kázmér Batthyány den allgemeinen Landsturm gegen die Serben in den Bezirken an (Männer zwischen 18 und 30 Lebensjahren). Der so ausgestellte Landsturm wollte in die Umgebung von Szeged und Szabadka abkommandiert werden. Es konnte aber nicht völlig dazu kommen, weil die drei Bezirke fast vollkommen unter österreichischer Besetzung standen. Am 12. März 1849 ordnete auch Lajos Kossuth den allgemeinen Landsturm an, dessen Ziel die Förderung des Sieges der vor der Gegenoffensive stehenden ungarischen Hauptarmee war. Der Landsturm der Bevölkerung des Gebietes wurde zum letzten Mal im Sommer 1849 angeordnet.

Im Juni 1849 wurde es offenbar, daß der eine Schwerpunkt der Kämpfe – als Folge des Vorstoßes der russischen Armee – die Linie der Theiß wird. Aber zum Schutz dieses Gebietes stand kein genügendes reguläres Militär zur Verfügung der Regierung. Als provisorische Lösung wurde es versucht den Mangel durch den Landsturm zu ersetzen.

Die Szemere-Regierung beauftragte den Obersten János Korponay – unter dessen Kompetenzenkreis die folgenden Munizipien gehörten: die Komitate Békés, Bihar und Csanád, bzw. das Jazygkumanische Bezirk – mit der Organisierung des Landsturms.

Korponay legte den Schwerpunkt der Verteidigung auf drei Brücken: die Brücken bei Szentágota (Karcag), bei Nagyivóny (Kunmadaras) und bei Tiszafüred. Durch die Sicherung dieser Brücken wollte der Übergang der russischen Hauptarmee verhindert werden. Die obigen Punkte wurden von den Kumanen, Heiducken und von den Landsturm Männern aus Komitat Szabolcs gesichert. Die Jazygen und die Landsturm Männer aus Komitaten Pest und Heves wurden zu Hatvan angeordnet.

Die zaristischen Truppen setzten am 22. Juli 1849 bei Poroszló über die Theiß, die Landsturm Männer zogen sich vor ihnen im wesentlichen ohne Kampf bis zu Debrecen zurück. Sie stationierten hier bis zur Ankunft des ersten Ameerkorps, als dessen Brigade sie an der Schlacht bei Debrecen (1. August 1849) teilnahmen. Das tscherkessische (muslimische) Kavallerieregiment der zaristischen Armee umging und zerzweisprenkte die in der dritten Staffel des ungarischen rechten Flügels stehende Korponay-Brigade, dann fiel es über die Bobich-Division her. Der große Teil der Abteilung wurde massakriert oder gefangen genommen.

Die Gründe der Erfolglosigkeit des Landsturms waren die folgenden:

- Im Laufe der Geschichte des Freiheitskampfes erwies es sich schon mehrmals, daß der Landsturm nur dann effektiv wirken kann, wenn er durch ein reguläres Militär von entsprechender Zahl unterstützt wird.
- Aus der Geschichte des Freiheitskampfes stellt es sich heraus, daß es die Region war, die den meisten Opfer brachte. Die vielen Einquartierungen, die Transportierungspflicht und die Verpflegung des vielköpfigen Militärs erschöpften die Bevölkerung des Gebietes.
- Der Ausbruch der Cholera
- Auch die Zwangsmaßnahmen (Madaras und Debrecen, Standgerichte) steigerten nur den Widerwillen. Nicht einmal das Desinformieren der Bevölkerung hatte das gewünschte Ergebnis, weil die Ereignisse zu schnell dazu geschahen, daß die Wahrheit lange verheimlicht werden kann, dadurch verlor die Regierung ihre Glaubwürdigkeit.

TIBOR IVÁNYOSI-SZABÓ

Die Verbindung zwischen den Bürgern von Kecskemét und Lajos Kossuth seit September 1848 bis Juli 1849

Es unterliegt keinem Zweifel, daß die Städte Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét und Kiskunfélegyháza die Treue dem im Kreis des ganzen Ungarntums beliebten Lajos Kossuth bewiesen, weil hier nicht nur Straßen und Institute nach ihm benannt wurden, sondern wurde er zuerst hier zum Ehrenbürger gewählt, bzw. besuchte ihn eine Delegation von hier in seiner Einsamkeit in Turin.

Diese außerordentliche und dauerhafte Verbindung entfaltete sich eigentlich im Herbst 1848. Auf die Werberundreise von Kossuth auf der Großen Ungarischen Tiefebene weist jede Arbeit hin, die die sachliche Darlegung des Freiheitskampfes unternimmt. Obwohl diese Marktflecken nach der bürgerlichen Revolution und nach den Aprilgesetzen eigentlich keine rechtliche oder materielle Vorteil bekamen, sogar diese ihnen nachteilig vorkamen, bzw. sie von den neueren Septemberreformen keinen Nutzen hatten, beteiligten sie sich sowohl an den südungarischen Kämpfen als auch in den materiellen Opferbereitschaften in hervorragender Form. Trotzdem bewiesen sie während des Angriffs der Kroaten im September mit der Stellung von

neueren Nationalgardisten einen auffallenden Pflichteifer, und sie drangen die Regierung nochmalig im Interesse des verstärkten Widerstands und der größeren militärischen Organisationsarbeit.

Auch die dieses Thema erörternde, umfassende geschichtliche Literatur weist nicht darauf hin, warum Kossuth seine Werberundreise in der außerordentlich bedrängten Lage eben in diesem Bezirk begann, welchem Umstand der alle Erwartungen übersteigende Erfolg zu bedanken war.

Diese Marktflecken traten in den folgenden Monaten trotz der vorübergehenden militärischen Misserfolge des Freiheitskampfes für Kossuth und für die Zentralregierung ein. Nicht nur im Frühlingfeldzug, sondern auch in den Wochen des Zusammenbruchs unterstützten sie die sich zurückziehenden Einheiten und die verwundeten Soldaten über ihre Verhältnisse hinaus.

In den folgenden Jahrzehnten zeichneten sie sich in der Aufbewahrung des Andenkens vom Freiheitskampf aus.

ANTAL HEGEDŰS

Die Äußerungen von Lajos Kossuth im Zusammenhang mit dem Aufstand in Südungarn 1848-1949

Die Geschichtsauffassung von Marx und Engels verehrte Lajos Kossuth auch in Jugoslawien als einer der Vorkämpfer der europäischen Revolutionen des 19. Jahrhunderts. Der Autor forscht danach, warum die Antipathie gegen Lajos Kossuth trotz diesem auch heutzutage im serbischen allgemeinen Bewußtsein so lebendig ist. Er stellt fest, daß Lajos Kossuth im Zusammenhang der Rechtslage der in Ungarn lebenden Serben im Laufe seines langen Lebens (1802-1895) drei verschiedene Standpunkte vertrat.

Im ersten Teil („*Döntön köztünk a kard*“ – „Entscheide das Schwert unter uns“) weist der Autor auf den prinzipiellen Standpunkt von Lajos Kossuth hin: er wollte im Land außer der ungarischen keine andere Nation anerkennen, deshalb wollte er nicht einmal über die kulturelle und territoriale Autonomie der Serben verhandeln.

Im zweiten Teil („*Körülhordozák a véres kardot*“ – „Das blutige Schwert wird umgetragen“) stellt der Autor die tragisch blutigen Folgen dieses intransigenten Standpunktes im Laufe der 1848/49er Revolution und des Freiheitskampfes dar. Im dritten Teil („*A kijózanodás útján*“ – „Auf dem weg der Ernüchterung“) stellt er dar, wie sich der nach der Niederschlagung des Freiheitskampfes 45 Jahre lang in Emigration lebende Lajos Kossuth seinen Standpunkt gegenüber den Nationalitäten zu revidieren bemühte. Diesen Standpunkt verfasste er zuerst im Jahre 1851 im türkischen Kütahya (*Kütahyai Alkotmánytervezet* – Verfassungsentwurf aus Kütahya), dann stellte er im Jahre 1862 den sogenannten „Entwurf des Donaubundes“ („*Dunai Szövetség Tervezete*“) zusammen. In beiden Dokumenten anerkannte er das Recht der Nationalitäten auf die kulturelle und territoriale Autonomie und er bat um die Annahme seiner Konzeption: „*Ich bitte die ungarischen, slawischen und rumänischen Geschwister um alles auf der Welt, über die Vergangenheit den Schleier des Vergessens zu werfen und einander die Hand zu reichen.*“ Aus der Studie stellt es sich heraus, daß der seine Meinungen revidierende Kossuth mit seinen die Autonomie anerkennenden Ansichten allein blieb: das ungarische öffentliche Leben sah

darin die Zerteilung des Landes, die Nationalitäten glaubten doch an die Aufrichtigkeit von Lajos Kossuth nicht.

ERZSÉBET BÁNKI GEB. MOLNÁR

Die Beziehungen und das Andenken von Lajos Kossuth im jazygkumanischen Bezirk

Die Studie führt Bilder aus der mit Lajos Kossuth verbundenen Beziehung der Bevölkerung des im Jahre 1876 abgeschaffenen Munizipiums, des privilegierten jazygkumanischen Bezirks vor, im Hinblick auf die weiterlebenden Momente des Kossuth-Kultes.

Die Autorin analysiert die an Lajos Kossuth geschriebenen Privatbriefe von der namhaften Persönlichkeit des ungarischen Reformzeitalters, dem großkumanischen Hauptmann und Abgeordneten János Illéssy. Die Studie gewährt einen Einblick ins politische Leben und in die militärischen Traditionen der Jazygkumanen. Im ungarischen Freiheitskampf (1848) stützte sich Kossuth auf diese Traditionen, seine Werbereden – aus denen die Autorin Auszüge zitiert – verraten die Kenntnis der jazygkumanischen Geschichte und Mentalität. Die Autorin erwähnt die sachlichen Andenken, die die Bevölkerung trotz aller Verbote aufbewahrt. Lajos Kossuth schrieb mehrere Briefe an die Siedlungen und Bevölkerung von Jazygkumanien. Die Zusammenfassung seiner politischen Meinungen enthält der Brief, den er der Stadt Kiskunfélegyháza schickte. In diesem Brief sagt er der Stadt Kiskunfélegyháza für sein Ehrenbürgerrecht Dank, dann analysiert er ausführlich die politische Lage von Ungarn nach dem Ausgleich. Besonders beachtenswert sind seine Meinungen über die Auswanderung und deren Ursachen, bzw. über die Autonomie. Als Anlage der Studie ist der erwähnte Brief von Kossuth in wortgetreuer Form zu lesen.

ERZSÉBET REZNÁK

In Delegation bei Kossuth – Die Delegation von hundert Mann nach Turin

Die Cegléder Delegation von hundert Mann nach Turin war eine charakteristische Erscheinung des ungarischen Kossuth-Kultes. Die Begegnung am 24. Januar 1877 zwischen dem in der Turiner Emigration lebenden alten Lajos Kossuth und der aus hundert Cegléder Bürgern bestehenden Delegation war – nach einem zeitgenössischen Redner – original, groß angelegt, genial und naiv zugleich, ebenso, wie manche ähnliche Aktien der zeitgenössischen ungarischen Oppositionspolitiker. Aber die Organisation der Reise der Cegléder Besucher unterschied sich in einigen wichtigen Punkten von der Veranstaltung der damaligen Landesereignisse. Vor allem galt es grundlegend für eine *örtliche* Anregung, der sich die maßgebenden Persönlichkeiten und Sympathisierenden der Oppositionspartei stufenweise anschlossen. Das Andenken der Reise erwies sich als *dauerhaft*, es wird durch das Nachleben der Delegation bewiesen. Abwechslungsreiche *Dokumentation* steht den sich für die ehemalige Geschichte Interessierenden zur Verfügung: dedizierte Fotos von

Kossuth, die Bildtafel und das Abzeichen der Delegation von hundert Mann nach Turin, zeitgenössische Berichte über die Reise, Gedichte, Lieder, Zurrück Erinnerungen. Die in der größten Kossuth-Sammlung des Landes, im Cegléd Kossuth-Museum bewahrten Andenken sind an der ständigen Ausstellung des Museums zu sehen.

Die im Jahre 1876 begonnene Geschichte der Delegation von hundert Mann nach Turin ist geeignet dazu, daß sich die Sachverständigen und die sich für diese Epoche Interessierenden von den Änderungen, von der Glanzzeit und von den Tiefpunkten, von den vielfarbigen Elementen des Kossuth-Kultes ein klares Bild verschaffen können.

ILONA PINTÉR
**Der Marktprozess von Pataj
(1810-1838)**

In der Zeit der Türkenherrschaft blieb Pataj, als eine Siedlung in der Donaugegend, in der Entwicklung wesentlich zurück. Nach der Vertreibung der Türken kehrten die Bewohner stufenweise zurück und begannen zu wirtschaften. Die Stadt – dank dem mit ihren Gutsherren abgeschlossenen vorteilhaften Vertrag – nahm eine rasche Entwicklung. Einer von den wichtigsten Beweisen ist dafür, daß die Stadt vom König Karl III. im Jahre 1725 Recht zum Abhalten von drei Jahrmärkten bekam.

Die Einkommen der Märkte bereicherten die Stadtkasse bis zu 1810, als es sich eine Diskussion darüber entspann, wem dieser Gewinn gebührt: der Stadt oder deren Gutsherren. Im seit 1795 dauernden Urbarialprozess zwischen der Stadt und deren Gutsherren wurde zu dieser Zeit eine Entscheidung darüber getroffen, daß die Urbarial- und Regalienrechte voneinander getrennt werden sollen – bis jetzt mietete die Stadt diese von den Gutsherren vereinigend – und die Gutsherren über die Letzteren frei verfügen können. Weil der im Jahre 1745 zwischen der Stadt und deren Gutsherren abgeschlossene Mietvertrag die Märkte unter den Regalien erwähnte, forderten die Gutsherren die Gewinne der Märkte für sich, obwohl die Stadt die Privilegienurkunde bekam und bewahrte.

Zwischen 1810 und 1819 konnte sich die Stadt mit ihren Gutsherren über die Miete der Regalien vereinbaren. Neben dem Wein-, Bier- und Schnapsschank, der Schnapsbrennerei, der Fischerei, dem Verkauf im Laden und in der Fleischbank, dem Erheben des Weinneuntels kam im Vertrag zwar das Einkommen der drei Jahrmärkte vor, und die Stadt erhob dagegen sowohl schriftlich als auch mündlich Einspruch, aber sie tat mehr nicht. Die Änderung trat im Jahre 1819 ein, als die Stadt die Regalien nicht weiter mieten konnte, und die Miete geriet dem einen Gutsherren in die Hände. Der Mieter erhob Anspruch auch auf die Markteinkommen, so war die Stadt gezwungen, im Interesse der Wahrung ihrer Rechte Schritte zu tun.

Die Stadt versuchte zuerst den Verwaltungsweg. Sie bat die Komitatsbehörden, den Statthalter und die königliche Kanzlei um Hilfe, es war aber ergebnislos. Danach – weil es ihr keine andere Möglichkeit gab – strengte sie gegen ihre Gutsherren einen Prozess an.

Der Prozess fing im Jahre 1824 an und endete im Jahre 1838. Diese Sache lag im ersten Instanzenzug ins Wirkungsbereich des gutsherrlichen Gerichts, des Patri-

monialgerichts. In Kenntnis der Vorausgegangenen kann sich man nicht darüber wundern, daß das Patrimonialgericht sein Urteil nicht zugunsten der Stadt erließ. Das Gericht hatte dreimal Gelegenheit, in der Sache Urteil abzugeben, jedes Mal beschloß es gegen die Stadt. Die oberen Gerichte ließen aber keinen Zweifel darüber, daß sie andere Meinung haben. Die Gutsherren waren damit sonst wahrscheinlich im Reinen, deshalb versuchten sie in erster Linie die Zeit hinauszuziehen. Auf die Urteile des Patrimonialgerichts sollte im Allgemeinen jahrelang gewartet werden, z. B. einmal vergingen sechs Jahre bis zur Urteilsfällung.

Die Sache durchlief alle möglichen Gerichtsforen, bevor die Septemviraltafel das letzte Wort aussprach. Das bedeutete für die obsiegende Stadt moralischen und rechtlichen Erfolg, aber es brachte keinen materiellen Gewinn. Die Stadt wurde für die fast 30 Jahre lang erlittene Verluste nicht entschädigt.

MÁRTA KÓFALVI GEB. ÓNODI

Die Vereinigung von Kecskemét und Hetényegyháza 1972-1982

Die Autorin behandelt in ihrer Studie den Prozess, in dessen Laufe die Gemeinde Hetényegyháza und die Stadt Kecskemét zu einer Siedlung verschmolzen sind.

Das im Jahre 1902 sich bevölkerte Hetényegyháza war bis zu 1952 eine Gehöftssiedlung von Kecskemét, dann – zusammen mit anderen Gemeinden – trennte sich verwaltungsmäßig von der Stadt ab und als selbständige Gemeinde funktionierte weiter. Die Nähe der zwei Siedlungen und die verstärkten Entwicklungsansprüche – wegen der besseren Ausnützung von Möglichkeiten – begründeten die Wiedervereinigung von Hetényegyháza und Kecskemét. Erst im Jahre 1972 – nach eine zwanzigjährige Selbständigkeit – begannen die Verhandlungen über die Bedingungen eines eventuellen Anschlusses, aber die tatsächliche Vereinigung fand nur 1982 statt.

Die Studie erörtert die mit der Vereinigung im Zusammenhang stehenden Argumente und Interessen von beiden Siedlungen, begleitet den Verlauf der Verhandlungen, gibt ein Bild über die ersten Monate des gemeinsamen Lebens, bzw. im Anhang veröffentlicht die wichtigsten statistischen Daten von Hetényegyháza aus dem Jahre 1981 und auch die nach der Vereinigung eingetroffenen Straßennamenänderungen.

LÁSZLÓ KÜRTI

Feldflurprozesse und Grenzkonflikte in der Geschichte von Ortschaften Lajos, Mizse und Bene

Das Ziel der Studie ist eine charakteristische, die Siedlungsverhältnisse der Großen Ungarischen Tiefebene bestimmende Tatsache: die Klagbarkeit bzw. die politischen und eigentumsrechtlichen Probleme der spätmittelalterlichen Bodenflächengrenzen vorzuführen. Dies zu beweisend legt der Autor die Eigentumsverhältnisse der Heiden Lajos, Mizse und Bene dar. Die Analyse macht zuerst darauf aufmerksam, daß sich die im Donau-Theiß-Zwischenstromland wohnhaften königlichen Kumanen schon am Anfang ihres Ansiedelns mit den Nachbarnsiedlungen in Grenzstreite eingelassen haben. Diese Lage änderte sich unter der Türkenherrschaft wesentlich nicht, trotzdem die Heidenpachten Jahr zu Jahr nach ungarischer, bzw. türkischer Ordnung bezahlt werden mußten. Auf diesen drei sich entvölkerten Gebieten übten die Städte Nagykőrös, Kecskemét und Szeged das Pachtrecht aus. Die Redemption (1745) änderte das Eigentumsrecht über die Heiden grundlegend, weil die Ortschaften Mizse, Lajos und die Hälfte von Bene zu der fern liegenden Stadt Jászberény gehörten. Die im 18. Jahrhundert erschienenen Landkarten trugen viel zu der objektiven Abmessung der Gebiete bei. Aber wegen der Unzufriedenheit der Eigentümer von Nagykőrös und Kecskemét konnten die Gerichtshandel nicht enden, so kann der Geschichte der Grenzstreite bis zu der Selbständigkeit von 1876 auf der Spur gefolgt werden.

TARTALOM

BEVEZETŐ	5
TÖRTÉNELEMFORMÁLÓ SZEMÉLYISÉG	7
VAJDA ZSUZSANNA Sodrásban: a személyiség és a történelem.....	9
KÖVÉR GYÖRGY Kisemberek nagy (élet)történetei	19
A. SAJTI ENIKŐ Sors, jellem, történelem: az eretnek Tito	29
BELLON TIBOR Egy sajátos paraszti életút a Kiskunságban.....	47
FÜZI LÁSZLÓ Alkattan és regénytípológia	61
KOSSUTH LAJOS SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJA	87
PÁLMÁNY BÉLA Kossuth Lajos a rendi diéták követe (1825-1848)	89
PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA Kecskemét két képviselője az 1848-1849. évi országgyűlésen	117
SÜLI ATTILA A Jászkun-kerületek népfelkeléseinek szerepe az 1848-1849-es szabadságharcban.....	139
IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR Kecskemét polgárai és Kossuth Lajos kapcsolata 1848 szeptemberétől 1849 júliusáig.....	155
HEGEDŰS ANTAL Kossuth Lajos megnyilatkozásai 1848/49-ben a délmagyarországi lázadás kapcsán.....	171
BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET Kossuth Lajos kapcsolatai és emléke a Jászkun Kerületben.....	181
REZNÁK ERZSÉBET Küldöttségben Kossuthnál – A turini 100-as küldöttség	201

HELYTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK	207
PINTÉR ILONA	
Pataj vásári pere (1810-1838)	209
KŐFALVINÉ ÓNODI MÁRTA	
Kecskemét és Hetényegyháza egyesülése 1972-1982	231
KÜRTI LÁSZLÓ	
Határpercek és határkonfliktusok Lajos, Mizse és Bene történelmében.....	249
ÖSSZEFOGLALÓK	265
RESÜMEES	279

INHALT

VORREDE	5
DIE GESCHICHTSFORMENDE PERSÖNLICHKEIT	7
ZSUZSANNA VAJDA In Strömung: die Persönlichkeit und die Geschichte	9
GYÖRGY KÖVÉR Die großen (Lebens)Geschichten von kleinen Leuten	19
ENIKŐ A. SAJTI Schicksal, Charakter, Geschichte: der ketzerische Tito	29
TIBOR BELLON Ein eigenartiger Bauernlebensweg in Kleinkumanien	47
LÁSZLÓ FÜZI Beschaffenhetslehre und Romantypologie oder: Dostojewski und László Németh	61
DER ZWEIHUNDERTSTE JAHRESTAG DER GEBURT VON LAJOS KOSSUTH.....	87
BÉLA PÁLMÁNY Lajos Kossuth, der Abgeordnete der Reichsständetage (1825-1848)	89
MÁRIA PÉTER GEB. FEHÉR Zwei Abgeordneten von Kecskemét im Parlament 1848-49	117
ATTILA SÜLI Die Rolle der Landstürme von Jazygkumanischen Bezirken im 1848-1849er Freiheitskampf	139
TIBOR IVÁNYOSI-SZABÓ Die Verbindung zwischen den Bürgern von Kecskemét und Lajos Kossuth seit September 1848 bis Juli 1849.....	155
ANTAL HEGEDŰS Die Äußerungen von Lajos Kossuth im Zusammenhang mit dem Aufstand in Südungarn 1848-1949.....	171
ERZSÉBET BÁNKI GEB. MOLNÁR Die Beziehungen und das Andenken von Lajos Kossuth im jazygkumanischen Bezirk	181
ERZSÉBET REZNÁK In Delegation bei Kossuth – Die Delegation von hundert Mann nach Turin.....	201

ORTSGESCHICHTLICHE STUDIEN.....	207
ILONA PINTÉR	
Der Marktprozess von Pataj (1810-1838).....	209
MÁRTA KŐFALVI GEB. ÓNODI	
Die Vereinigung von Kecskemét und Hetényegyháza 1972-1982	231
LÁSZLÓ KÜRTI	
Feldflurprozesse und Grenzkonflikte in der Geschichte von Ortschaften Lajos, Mizse und Bene	249
RESÜMEES	279

Nyomdai munkálatok:
ADRIA-PRINT
Nyomdaipari Szolgáltató és Kereskedelmi Kft.
6000 Kecskemét, Külső-Szegedi út 136.
Készült: 300 példányban

